

ئۇشبۇ كىتاب ئېلېكترونلۇق تورى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

ئەزىز ئوقۇرمەن، ئۇشبۇ كىتاب ئاپتورنىڭ رۇخسەتلىگەن ۋە تەلپى
بىلەن ئېلېكترونلۇق تورىدا تۇنجى بولۇپ تارقىتىلدى.

ÇAĞDAŞ
UYGUR HİKÂYESLERİNDEN
SEÇMELER

ÇAĞDAŞ
UYGUR HİKÂYELERİNDEN
SEÇMELER

T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

ÇAĞDAŞ UYGUR HİKÂİYELERİNDEN SEÇMELER

T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen “Çağdaş Uygur Edebiyatı (1910-2015) Projesi” adlı proje kapsamında hazırlanan bu yayının içeriğı, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı görüşlerini yansıtmaz ve yayın içeriğı ile ilgili tek sorumluluk İstanbul Üniversitesi adına Projeyi yürüten Yrd. Doç. Dr. Reyila KAŞGARLI’ya aittir.

**ÇAĞDAŞ
UYGUR HİKÂYELERİNDEN
SEÇMELER**

Editör

Yrd. Doç. Dr. Neşe HARBALİOĞLU

Yayıma Hazırlayan

Yrd. Doç. Dr. Raile ABDULVAHİT KAŞGARLI

T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının Desteğiyle
Yayınlanmıştır.

İnceleyenler

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL
Doç. Dr. Adem ÖGER

Kapak Tasarımı

Pınar GÜNGÜR

Dizgi

Neşe HARBALIOĞLU-Pınar GÜNGÜR

Kapak Resmi

Memetcan ABLA “Bakış”

Baskı

İlksan Matbaası Ltd. Şti.
İvedik Org. San. Bölgesi Ağaç İşleri San. Sit.
521. Sok. No: 35 İvedik / ANKARA
Tel: (0312) 394 39 55

Baskı Yılı

Aralık – 2016

ISBN

978-605-344-460-2

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Döğol Caddesi No: 49/B Beşevler, ANKARA
Tel: (0 312) 223 77 73 – 213 32 82 • Faks: (0 312) 215 14 50
info@gazikitabevi.com.tr

www.gazikitabevi.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	ix
Giriş.....	xiii
Hikâyeler.....	1
Éğir Künlerde (Ömer Muhemmediy).....	2
Ağır Günlerde (Aktaran: Hilal Öztürk).....	3
Mağdur Ketkende (Zunun Kadiri).....	24
Dermandan Kesilirken (Aktaran: Alimcan İneyet).....	25
Sarañ Saqaydi (Ablimit Mesudi).....	66
Deli İyileşti (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	67
Kona Mektep (Mesumcan Zulpıkar).....	94
Eski Okul (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	95
Qerzdar (Zordun Sabir).....	114
Borçlu (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	115
Möminniñ Momığa Çiqışı (Nur Rozi).....	170
Mümin'in Göndere Tırmanışı (Aktaran: Ayixianguli Yimier).....	171
Qoş Mesçit (Muhammet Eli Zunun).....	200
Çift Mescit (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	201
Burut Macirasi (Memtimin Hoşur).....	224
Bıyık Macerası (Aktaran: Münever Aksu).....	225
Éşip Qalğan Bir Namrat (Nurmuhemmet Tohti).....	256
Geride Kalan Bir Yoksul (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	257
Keçki Saqçılıq (Abdureşit İmin).....	288
Gece Nöbeti (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	289
Anam Qolliri (İlahun Celil).....	296
Annemin Elleri (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	297
Qarçığa Balısı (Ehtem Ömer).....	322
Kartal Yavrusu (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	323
Süt Reñlik Köñlek (Casaret Cappar).....	356
Beyaz Elbise (Aktaran: Binure Abudukahaer).....	357
Aq Quşqaç (Abbas Moniyaz Türkiykan).....	364
Ak Serçe (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	365
Baş Kiyim Heqqide Parañ (Mahmut Muhemmet).....	410
Doppa Hakkında (Aktaran: Raile Abdulvahit Kaşgarlı).....	411
Kaynaklar.....	416

ÖNSÖZ

Türkler, tarih boyunca geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş, kültür, dil ve edebiyat açısından zengin bir birikim meydana getirmiştir. Günümüzde farklı coğrafyalarda yaşayan Türk boylarının dili, tarihi, edebiyatı, kültürü üzerine Türkiye’de önemli çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bu çalışmalar içinde Türk boylarının çağdaş edebiyatı, edebî şahsiyetleri ve eserleri üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Türkiye’de çağdaş Uygur edebiyatıyla ilgili çalışmaların az sayıda olması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir.

Bu çalışma, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının desteklediği “Çağdaş Uygur Edebiyatı (1910-2015) Projesi”nin ilk kitabıdır. Proje ekibi olarak bu kitapta Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel, Doç. Dr. Adem Öger inceleyen; Yrd. Doç. Dr. Neşe Harbalıoğlu editör; Yrd. Doç. Dr. Raile Abdulvahit Kaşgarlı yayıma hazırlayan; Münever Aksu, Ayixianguli Yimier, Binure Abudukahaer yardımcı olarak görev almıştır.

Eser, Türkiye Türkçesine aktarılmış on beş hikâyeden oluşmakla birlikte okurlarına son yüzyılda çağdaş Uygur edebiyatında nasıl bir gelişme olduğu konusunda metinlerden hareketle bilgi vermektedir. Aktarma, transkripsiyon ve orijinal metin olarak planlanan bu çalışmadan daha sonra transkripsiyon kaldırılmıştır. Editörümüzün önerisi ve emekleriyle dil çalışmaları için de kullanışlı olması gayesiyle metinlerin orijinalleri—aktarması karşılıklı olarak verilmiştir. Hikâyelerin seçiminde dönem özelliği belirgin, Uygurlar arasında sevilerek okunan ve tekrar tekrar basılan, yarattığı edebî eserleriyle Uygurların yüreğinde yer edinmiş yazarlara ait, Uygurların düşünce sistemini, hayat şartlarını, yaşam tarzını yakından gösterecek, kültürel köprü oluşturabilecek hikâyelere öncelik verilmiştir. Çağdaş

Uygur edebiyatının önde gelen ve yaşayan temsilcilerinin, hikâyelerin geliştiği ülkelerdeki Yazarlar Birliğinin yetkili uzmanlarının görüşünün alınması da ihmal edilmemiştir. Yoğun bir yazar kadrosunun karar vermekte zorlandığımız hikâyeleri arasından proje süresi ve ekibimizin performansı gözetilerek seçilen hikâyeler, çağdaş Uygur edebiyatı hikâyelerini ana hatlarıyla temsil etmektedir. Yazar kadrosu, basılan eserlerin nitelik ve nicelikleri göz önünde bulundurularak Şincan Uygur Özerk Bölgesi için on bir, Kazakistan sahası için üç ve Kırgızistan sahası için bir örnek seçilmiş; seçilen hikâyeler, basım tarihine göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

Farklı coğrafyalarda yaşayan Türk boylarının içinde bulunduğu sosyal, siyasî ve iktisadî durumları nedeniyle zaman içerisinde birbirinden farklı yaşam tarzı, buna paralel olarak farklı kavramları oluşmuştur. Metinleri aktarırken bu farklılıktan kaynaklanan, karşılığı olmayan kelime veya kavramları aktarmanın zorluğu kimi zaman en yakın aktarmayla kimi zaman dipnotlarda açıklama yoluyla aşılmış; mahallî ağızlara ait kimi sözcükler için hikâyelerin hayatta olan yazarlarıyla doğrudan iletişim kurulmuştur.

“*Mağdur Ketkendé*” adlı hikâye daha önceden Prof. Dr. Alimcan İnayet tarafından bir inceleme dâhilinde aktarıldığı için yeniden aktarılmamış, hikâye önemi dolayısıyla çalışmamıza dâhil edilirken aktaran adı da belirtilmiştir.

Çalışma sırasında Yeni Uygur Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüklerinin ihtiyacı karşılamakta yetersiz kaldığını bir kez daha derinden hissettik. Keşfedilmeyi, üzerinde çalışılmayı bekleyen çok fazla edebî eser olduğunu da ayrıca ifade etmeliyiz.

Çağdaş Uygur edebiyatının tarihi seyrini, bu kitapta hikâyelerine yer verilen yazarların biyografisini projemizin ikinci kitabı

olan çağdaş Uygur edebiyatı tarihi çalışmasında sunmayı planladık. Fakat okuyucunun hikâyelerle ilgili bir fikir edinmesini sağlamak için özet halinde bir *Giriş* ekledik.

“Çağdaş Uygur Edebiyatı (1910-2015) Projesi”nin ve projenin ilk kitabının ortaya çıkmasında bize destek olan T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına ve başkanlığın görevlendirdiği projemizden sorumlu uzman Ersin Öztürk’e desteklerinden dolayı içtenlikle teşekkür ediyoruz. Türk Dünyası dil ve edebiyat alanına, ekibimizin yoğun gayretleri ve hummalı çalışmalarıyla denizden bir damla diyebileceğimiz bir çalışma eklendi. Ekip arkadaşlarımıza ayrı ayrı içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Çalışmamızda olabilecek eksiklikleri, noksanları en aza indirmek için ekip olarak üstün gayret sarf ettik. Bu eserin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese teşekkürlerimizi iletiyoruz. Yapıcı eleştirilerin, bundan sonraki çalışmalara yol göstereceğine inanıyoruz.

Yrd. Doç. Dr. Raile ABDULVAHİT KAŞGARLI

Yrd. Doç. Dr. Neşe HARBALİOĞLU

GİRİŞ

Uygurların 19. yüzyılın ortalarında bağımsızlık mücadelesine girişmesiyle çağdaş Uygur edebiyatı oluşmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde yaşanan siyasî ve sosyal olaylar neticesinde Orta Asya'daki Türk topraklarına yoğun bir göç gerçekleşerek Kazakistan, Kırgızistan gibi çeşitli ülkelerdeki Uygur nüfusu iyice artmış, bununla birlikte çağdaş Uygur edebiyatı, Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nin yanı sıra Kazakistan, Kırgızistan gibi ülkelerde de oluşmaya ve gelişmeye başlamıştır.

İsmail Gaspıralı'nın Kırım'da başlattığı Usul-i Cedid hareketi, “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” sloganıyla birlikte Cedidizm, Panislavizm karşıtı, Türk dünyasını asgari müştereklerde birleştirmeyi amaçlayan siyasî bir akım hâline dönüşmüştür (Andican 2003: 24-25). Bu ideolojilerin konu edildiği ve Rusya işgalindeki Türklerin yayımladığı çeşitli kitaplar, gazeteler ve dergiler Uygurların yaşadığı coğrafyaya da ulaşmıştır. Özellikle Gaspıralı'nın 1883'te başlayıp yayın hayatını tam otuz üç yıl sürdürdüğü *Tercüman* gazetesinin, *Şura* ve *Til Yariş* gibi dergilerin büyük etkisi olmuştur (Komisyon 2006: 3/241). Nitekim Şincan Bölgesi ve diğer Türk coğrafyasındaki Uygurlar arasında meydana gelen eğitimde reform, halkı uyandırma ve bilinçlendirme çalışmaları, toplumda geniş ölçüde benimsenmiş, bu fikirlerin mahsulü olarak gazetecilik ve yayıncılık işleri hızla yayılmıştır (Tatlık 2004: 51-56). Gazete ve dergilerin yayımlanması çağdaş Uygur edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Çağdaş Uygur edebiyatında tiyatro, hikâye gibi türler 1920-1930'lu yıllarda görülmeye başlanmıştır. Şincan Bölgesindeki Uygurlar arasında hikâye türünün ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Guomindang (Milliyetçi Çin Partisi) yönetimindeki Çin'in Japon

istilasına maruz kalması (Komisyon 1989: 481) nedeniyle Şıncan Bölgesi'ni yöneten Sheng Shi-cai'nin Sovyetler Birliğiyle iş birliği yapması ve halkın güvenini kazanmak için kısa bir süre onların isteklerine uyumlu bir politika izlemesinin de belli ölçüde etkisi olmuştur (Komisyon 1989: 544). Uygurlar, Çin-Sovyetler Birliği Medeniyet Cemiyetinin kurulması ve Sovyetler Birliğinin başarılarının kapsamlı olarak tanıtılması (Komisyon 1989: 546) neticesinde Rus edebiyatı, Özbek edebiyatı, Kazak edebiyatı ve Tatar edebiyatıyla tanışmıştır. Uygurlar Tolstoy, Çehov, Puşkin, Gogol, Belinski, Turgenev'in eserleri, Maksim Gorki'nin *Ana* adlı romanı, Sırafimoviç'in *Demir Akım* adlı romanı, Mayakoviski'nin *Viladimir İl'iç Lenin* adlı destanı, Özbek yazarlarından Hemze Hekimzede Niyazi'nin tiyatro eserleri, Hurşid Reşid'in tiyatro eserleri, Gapur Gulam'ın şiirleri, Kazak şairi Cambul'un şiirleri, Abay'ın *Halk Sözleri*, Tatar şairlerinden Hadi Taktaş, Abdulla Tukay'ın şiirleri, Tacik yazarı Sedirdin Eyni'nin *Kullar* adlı romanını okumuş ve bu eserlerden etkilenmiştir. Sovyetler Birliği Uygur edebiyatının temsilcilerinden olan Nezer Hoca Abdusemetov, Hebib Zakiri, Abdulhey Muhemmedi, Abdulhemit Hocamberdi, Ömer Muhemmediy, Hezim İskenderov gibi yazarlar çağdaş Uygur edebiyatının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Komisyon 2006: 3/344-345).

Şıncan Bölgesindeki Uygurlar arasında hikâye 1938'lerde görülmeye başlanmıştır. Seypidin Ezizi'nin *Yétim Tobti* "Yetim Durdu" adlı kısa eseri ilk hikâye örneklerindendir. Bu hikâyede *Tobti* faciası nedeniyle sel felaketi sırasında nehrin taşmasını önlemek için *Tobti* "Durdu" adındaki kişilerin çuvala konup set olarak kullanılması olayı anlatılır. Çöçek'te yayımlanan *Yéñi Hayat* dergisinde bu hikâyeden sonra Ezizi'nin *Zamanqul* "Zamankul", *Menzîre* "Manzara", *Aççıq Xatire* "Acı

Hatıra” adlı hikâyeleri okuyucularla buluşmuştur. *Şanlıq Kurban* “Şanlı Kurban” adlı hikâyede Çinli asker kızın Japon istilacıları köprüye götürmesi ve kendisiyle beraber patlatması anlatılmıştır. Bu hikâye daha sonra dil ve edebiyat ders kitaplarına konmuştur. Ayup Mensuri’nin hayattaki olumsuz olayları anlattığı *Barat Celligür* “Barat Hırsız” (Polat 1985: 16), Lutpulla Mutellip’in 1942’de yazdığı *Ecel Huduşida* “Ecel Telaşında”, *Padişah Samurayliri Eğir Halsiraydu* “Padişah Samurayları Yorgunluk İçinde” gibi eserleri, Zunun Kadiri’nin *Muellimniñ Xeti* “Öğretmenin Mektubu”, *Küçükke Hucum* “Köpek Yavrusuna Hücum”, *İkki Barmiqim Bilen* “İki Parmağımla”, *Mağdur Ketkende* “Dermandan Kesilirken” gibi hikâyeleri çağdaş Uygur edebiyatında yeni bir çıkış açması nedeniyle önemli bir yere sahiptir (Komisyon 2006: 3/368).

1930-1940’lı yıllarda çağdaş Uygur edebiyatında halkı bilgisizlik ve esaretten kurtarmak, mücadele ruhu aşlamak için pek çok eser yazılmıştır. Eserlerde özgürlük, vatanseverlik, millî ruhu güçlendirme, millî birlik ve beraberlik gibi konular sıkça işlenmiştir. Bu duygular bazen doğrudan doğruya bazen de özgürlük ve kurtuluşu temsil eden *zulmet* “karanlık”, *qış* “kış”, *küç* “sonbahar”; *tañ* “seher”, *bahar* “bahar”, *yultuž* “yıldız”, *kün* “güneş”, *qıyaş* “güneş” gibi ifadelerle okuyucuya verilmiştir (Çengel 2013: 148-149).

1949 yılında Çin’de yönetimin değişmesi nedeniyle eserlerde zenginlerin topraklarına sahip olan fakirlerin sevinci, Mao’ya, komünist partiye ve onun halk kurtuluş ordusuna olan övgüleri gibi konular sıkça işlenmiştir. *Sarañ Saqaydi* “Deli İyileşti”, *Çeniqış* “Çelikleşme”, *Sinaq* “Deneme” adlı hikâyeler bu yıllarda yazılmıştır. Ablimit Mesudi’nin *Sarañ Saqaydi* “Deli İyileşti” adlı hikâyesinde Hidayetullah ve Davut tipi üzerinden bir önceki yönetimde toprak sahibinin çektiği eziyetler nedeniyle çiftçilerin yaşam haklarından mahrum kalması, çekilen

eziyetlerden akıllarını yitirmeleri; komünist parti yönetimi gelince huzur ve sevinç içinde olmaları anlatılmış, yeni yönetim ve sosyalizm övülmüştür. Zunun Kadiri'nin *Çéniqış* “Çelikleşme” adlı hikâyesinde eskiden tembel ve beceriksiz olan Metniyaz'ın komünist parti yönetiminde becerikli ve topluma yararlı biri oluşu anlatılarak yeni yönetimin bireyler üzerindeki olumlu etkileri dile getirilmiştir (İnayet 2009: 73-117). Çağdaş Uygur edebiyatında povest olarak adlandırılan uzun hikâyenin ilk örneği Erşidin Tatlik'in *Sinaq* “Deneme” adlı hikâyesidir. Bu hikâyede Uygur çiftçilerinin kolektif hayatı anlatılmıştır. 1956'da uygulanan “Tüm çiçekler eşit açmalı, tüm fikirler özgürce dile getirilmeli” düşüncesi çağdaş Uygur edebiyatına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Böylece Teyipcan Eliyev'in *Valaqtেকкүрүпнiң Ölümi* “Gevezenin Ölümü”, Mömin Sepiri'nin *Quluplanğan Kabinét* “Kilitlenen Oda”, Rehim Kasım'ın *Başlıq Çüşken Pabida* “Amirin Binddiği Araba” gibi bazı hikâyelerinde topluma yararı olmayan mevki sahipleri eleştirilmiştir. Ancak 1957'de yürütülen “Sağcılara Karşı Hareket”, 1958-1959'da yürütülen “Yerli Milliyetçiliğe Karşı Mücadele”de bu eserler karalanarak yazarlar cezalandırılmıştır. 1961'de Pekin yönetimindeki Zhu En-lai'nin “açılma ve anlatma” prensibinin devam ettirilmesi, edebiyat ve sanatta demokrasinin uygulanmasıyla ilgili konuşmasının ardından Erşidin Tatlik'in *Xalta Koçidin Yanğanda* “Çıkmaz Sokaktan Dönerken”, Keyyum Turdi'nin *Qizıl Yultuzluq Şepke* “Kırmızı Yıldızlı Şapka”, Ehet Turdi'nin *Hayatnıñ Başlinışı* “Hayatın Başlanışı”, Abla Ehmedi'nin *Yéni Öyge Köçüş* “Yeni Eve Taşınma” gibi hikâyeleri yazılmış; 1962-1963'ten itibaren yürütülen “Sınıf Mücadelesini Asla Unutmamak Lazım” düşüncesi nedeniyle eserlerde siyasi konulara sıkça yer verilmiştir (Sultan 2001: 14-18).

1966-1976 yılları arasında gerçekleşen Kültür Devrimi'yle üslup ikinci plana itilerek içerik birinci plana alınmış, siyasî içerikli hikâyelere ağırlık verilmiştir (Komisyon 2006: 4/432).

Kültür Devrimi'nin sona ermesi, Çin'in kalkınma amaçlı yeni politikalar izlemesiyle birlikte özellikle 1978'den sonra mevcut süreli yayınlara, basımevlerine yenileri eklenmiş; Uygurlar  nl  yabancı eserleri Yeni Uygur Türkçesiyle okuma fırsatı elde ederek dünya edebiyatındaki eserlerle tanışmıştır. Kültür Devrimi'nden sonra devrim sürecinde yaşananların anlatıldığı birçok hikâye yazılmıştır. Ablimit Sabir'in *Uni  Makani* "Onun Mekânı", Ehet Turdi'nin *Merhaba Bağven* "Merhaba  ğretmen", Zordun Sabir'in *Qer dar* "Borçlu", *Qobulbanida* "Görüşme Odasında", *Dolan Yaşliri* "Dolan Gençleri", Kadir Arslan'ın *T trigen Avas * "Titreyen Ses" adlı hikâyesi devrimi konu alan hik yelerden bazılarıdır (Komisyon 2006: 4/437). Bu dönemlerde tarihi olayların, vatansever kahramanların konu edildiği hikâyelerin sayısı artmıştır. Bu konudaki eserleriyle Teyipcan Hadi'nin  ağdaş Uygur edebiyatında çığır açtığını söylemek mümkündür. Hadi'nin 1980'de yayımlanan *Palvan Keldi* "Pehlivan Geldi", 1987'de yayımlanan *K   mni* *   p  iqtim* "Gözümü Açıp  ıktım" adlı hikâyelerinde Sadır Pehlivan; 1987'de yayımlanan *Batur Keldi* "Bahadır Geldi" adlı hikâyesinde    Vilayet kahramanlarından G ni Batur'un savaştaki kahramanlığı anlatılmıştır (Huşur 1996: 7). Bu dönemde yine Milliyetçi Çin Partisi döneminde Uygurların yaşadığı zorlukların ve boyun eğmeyen bir karakterin anlatıldığı *M minni  Momi a  iqişi* "Mumin'in Göndere Tırmanışı" gibi hikâyeler de yazılmış; *M minni  Momi a  iqişi* "Mumin'in Göndere Tırmanışı" adlı hikâye ortaokul edebiyat ders kitaplarına konmuştur. Çağdaş Uygur edebiyatında *   p Qalėan Bir Namrat* "Geride Kalan Bir Yoksul", *Axirqi K  * "Son Sonbahar" gibi

köy yaşamının, köylerde yapılan reformların ve bu reformaların çiftçilere etkisinin işlendiği hikâyeler de önemli bir yere sahiptir. Zohregül Abduvahit'in *Axirqi Kijiz* "Son Sonbahar" adlı hikâyesi Milletler Edebiyatı Dergisi tarafından "2013 Yılı'nın Münevver Eseri" ödülüne layık görülmüştür.

XX. yüzyılın sonlarına doğru çağdaş Uygur hikâyelerinde çoğunlukla toplumdaki olumsuzlukları eleştirme, millî kültürü koruma gibi temalar işlenmeye başlamıştır. Muhammet Eli Zunun'un *Qoş Mesçit* "Çift Mescit", Kahar Niyaz'ın *Heyt* "Bayram", Halide İsrail'in *Yultiz* "Kök", Ehtem Ömer'in *Uyquluq Seber* "Uykulu Seher", Tohti Ayup'un *Böşük* "Beşik" adlı hikâyeleri toplumdaki olumsuzlukların eleştirilerek millî kültürün konu edildiği eserlerdendir. Son zamanlarda kahramanların psikolojik durumlarını yansıtan, toplumsal bunalımları ve toplumsal bozuklukları edebî seviyede işleyen hikâyeler de yazılmaya başlanmıştır. Memtimin Hoşur, Abbas Moniyaz Türkiykan gibi yazarlar da bu konuları işleyen önemli hikâye yazarlarındandır. Son zamanlarda kısa hikâyeler de çağdaş Uygur edebiyatında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Günümüz genç yazarlarından Mahmut Muhemmet'in *Baş Kijim Heqqide Parañ* "Doppa Hakkında", Obulkasim Kadir Korgan'ın *Heyt* "Bayram", Memtimin Abliz'in *Çöçige Aylanğan Töge* "Cıvcive Dönüşen Deve", Gümeynisa Behti'nin *Éğız Balasi* "Ağız Belası", Abdurahman Hebibulla'nın *Çeplet* "Gaflet" gibi hikâyeleri özlü anlatıma sahip kısa hikâyelerdir.

Çağdaş Uygur edebiyatının Şincan Uygur Özerk Bölgesi dışındaki gelişimine bakıldığında Sovyetler Birliği dönemindeki Türk topraklarında çağdaş Uygur edebiyatının "Sovyet Uygur Edebiyatı" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Çağdaş Uygur edebiyatı 1922 yılından itibaren yayın hayatına başlayan *Kembeğeller Avazı*, *Yaş Uyğur*

(1922-1923), *Qizil Oquçi*, *Qutuluş* gibi süreli yayınların katkılarıyla oluşmaya başlamıştır. Farklı yazarlara ait edebî ürünlerin bir arada bulunduğu ilk kitap *Birinçi Çamdām* “İlk Adım” 1924’de yayımlanmıştır. Nazım ağırlıklı ortaya çıkan çağdaş Uygur edebiyatında hikâye, drama türleri de görülmeye başlanmıştır. Ömer Muhemmediy’in *Éğir Künlerde* “Ağır Günlerde”, *Tudaxun* “Turdahun”, *Etiyaz Etigenligi* “İlkbahar Sabahı”, *Sirliq Aydinlarda* “Gizemli Aydınlıklarda” gibi hikâyeleri döneme damgasını vurmuştur (Sedvakasov 1986: 17-18). Kazakistan ve Kırgızistan’da Uygurların sosyalist realizme ait eserleri oluşmuş ve gelişmeye başlamıştır (Sedvakasov 1986: 18-19). Bazı edebî şahsiyetlerin biyografisi ve eserleri Arap alfabesiyle yayımlanarak Kazak ve Kırgızlarla buluşturulmuştur (Zaman 1995: 505-571, 771-854).

1930’lu yıllarda Sovyetler Birliği coğrafyasındaki çağdaş Uygur edebiyatı bulunduğu coğrafyadaki sosyalist realizm edebî muhitinin bir parçası olarak gelişmelerini sürdürmüştür. Almatı ve Taşkent’teki yayınevlerinde edebî, siyasî, iktisadî alanda pek çok kitap yayımlanmıştır. 1930-1933 yılları arasında Yeni Uygur Türkçesiyle yüze yakın eser yayımlanmıştır. Rus edebî eserler Yeni Uygur Türkçesine çevrildiği gibi Uygur yazarların eserleri de Rusça yayımlanmıştır (Sedvakasov 1986: 28). Nur İsrayılov’un *Bahar ve Muhebbet* “Bahar ve Sevgi”, *Könüllük Uçrişiş* “Keyifli Karşılaşma” gibi hikâyeleri halkın mutlu yaşamını ve başarılarını konu alan örneklerdendir. A. Muhemmediy’in çocuk hikâyesi olan *Rozaxun* “Rozahun” ise gençlerin Sovyet hâkimiyetini koruma hareketlerine aktif olarak katıldığını, çağdaş okullarda okuduğunu anlatan bir hikâyedir (Sedvakasov 1986: 50-51).

Şincan Uygur Özerk bölgesi dışında gelişen çağdaş Uygur edebiyatının gelişimi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hızlanmıştır.

1952’de Kazakistan Yazarlar İttifakı’yla birlikte Uygur Yazarlar Birliği de yeniden oluşturulmuştur. Kazakistan SSP Bilimler Akademisi Dil Araştırmaları Enstitüsü’nde Uygur Araştırmaları Bölümü kurularak Yeni Uygur Türkçesine, çağdaş Uygur edebiyatına ve Uygur tarihine yönelik araştırmalar başlamıştır. 1957’de Cazuşi Neşriyatı Yeni Uygur Türkçesiyle eser basmaya başlamış, böylece 1940’lı yıllarda Şıncan Uygur Özerk Bölgesi dışında gelişen çağdaş Uygur edebiyatında 1950’li yıllarda hikâye sayısının artmaya başladığı görülmüştür. Mesumcan Zulpikar’ın *Kona Mektep* “Eski Okul”, Camal Bosakov’un *Bovaylar Kalbi* “Dedeler Kalbi”, *Gördin Qaytqan Hetemkul* “Mezardan Dönen Hetemkul” gibi hikâyeleri basılmıştır. 1955’de *Dostluk* “Dostluk” adlı hikâye kitabı yayımlanmıştır. 1956’da Hizmet Abdullin’in *Gülistan* “Gülistan” adlı uzun hikaye kitabı okuyucusuyla buluşmuştur (Sedvakasov 1986: 157, 166-167). 1960’lı yıllardan sonra Hizmet Abdullin’in *Muhebbet ve Nepret* “Sevgi ve Nefret”, K. Tohtemov’un *Addiy Kışiler* “Sıradan İnsanlar”, Yüsüp İliyas’ın *Xoşnilar* “Komşular”, Ehmetcan Haşırov’un *Solmas Gül* “Solmaz Gül” gibi hikâye kitapları yayımlanmıştır. Hizmet Abdullin, Camal Bosakov, Ziya Semediy, Turgan Tohtemov gibi yazarların *Köçken Yultuz* “Kayan Yıldız”, *Yalqun* “Alev”, *Bir Tal Papiros* “Bir Tane Sigara”, *Kona Tügmen* “Eski Değirmen” gibi hikâyeleri de çağdaş Uygur edebiyatının ürünleridir (Sedvakasov 1986: 192-201).

Kırgızistan’da çağdaş Uygur edebiyatının varlığı 1970’li yıllarda kendini belli etmeye başlamıştır. 1954 yılında Sovyetler Birliği’ne göç eden Mehemmetsidik Noruzov, Abdumanap Kasim, Camaldin Kasim, Abdurehim Rahman gibi yazarlar Kırgızistan’da Yeni Uygur Türkçesiyle basın yayın olmadığından eserlerini, Kazakistan’da yayımlanan *Komünizm Tuğı*, *Yeni Hayat* gibi gazetelerde yayımlamıştır.

1972’de İsrail İbragimov’un *Memetbaqiniñ Bexti* “Memetbaki’nin Bahtı” adlı uzun hikâyesi, Abdusalam Gappar’ın *Méniñ Qarçuğam* “Benim Kartalım” adlı hikâyesi Kırgızistan’da yayımlanmıştır. Hikâye ve uzun hikâye türünün bir arada bulunduğu bu kitaplara 1980’de Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan *Arşan* “Kaplıca” adlı eser eklenmiştir. 1980’li yıllarda Nesirdin Davut, Muzepperhan Kurban, Mehemmetcan Yasin, Heyrinisa Turdi, Abliz Rozi, Ezimcan Nizamiy gibi Uygur yazarlar Kırgızistan’da eserler vermiştir (Baudunov 2016: 1-4).

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Uygur yazarlar, Bağımsız Cumhuriyetlerde eserler vermeye devam etmiştir. Kazakistan’da İlahun Celil’in *İparhan* “İparhan”, Ekrem Ehmetov’un *Sırlıq Muhebbet* “Gizemli Sevgi”, Gülbehrem Hoşayeva’nın *Men Sêni Qıyalmaymen* “Ben Sana Kıyamam”, *Nerdesen Bexit* “Nerdesin Baht”, Mesumcan Zulpikar’ın *Hékayiler* “Hikâyeler”, Kırgızistan’da ise Abdureşit İmin’in *Küreş İlhamliri* “Mücadele İlhamları”, Nesirdin Davut’un *Altın Tavaqlıq Gadaylar* “Altın Tepsisi Olan Yoksullar”, Abdusalam Gappar’ın *Kakkuk Bolup Sayridim* “Guguk Olarak Öttüm” gibi hikâye kitapları ve uzun hikâye (povest) kitapları basılmıştır.

1960’lı yılların ortasına kadar Orta Asya’da devam eden göçler, edebiyatta ortak konuların işlenmesine olanak sağlamıştır (Koraş 2015: 16). Sovyet dönemindeki Uygur hikâyelerinin gelişim seyrine bakıldığında bu hikâyelerde işlenen konuların Sovyetler Birliği sınırları içerisinde bulunan diğer Türk boylarının edebiyatlarından çok farklı olmadığı görülmektedir. Uygur hikâyeciliğinde konular toplumsal yaşama uygun olarak değişiklik gösterir. Marksizm ideolojisine dayanan sosyalist realizm tarzındaki ülke politikasının değişmesi, yeni düşüncelerin ve eğilimlerin ortaya çıkmasıyla Uygurlar, hayatın her yönünü irdeleyen, yergi temeline dayanan hikâyeler yazmaya,

hikâyelerinde ideolojik kahramanlar yerine sıradan insanlara yer vermeye başlamıştır. Bu değişimlerin en önemli sebeplerinden biri 1980 sonrasında edebiyatın siyasete hizmet etme zorunluğun kaldırılmasıdır (Eli 2010: 114).

HİKÂYELER

Егир Күнлөрдө

1

Һелиму ядимдин чикмайду... Кичик чегимда мән анам рәмәтликтин һәйран болуп сораттим:

-Ана, немишкә андақ, у һакимларниң өйи чирайлиқ... Мән нәвақта һаким билән ойнап кирип, өйидин чикқум кәлмиди. Шундақ чирайлиқ, шундақ иссиқ... Қоғлимиса, кәч киргичә олтураттим. Лекин аниси:

-Чиқиңлар, ойнаңлар!-дәп қоғлиғандин кейинла, чиқип кәттим. Немишкә бизму өйүмизни шундақ қилмаймиз, ана, һә?

Анам рәмәтлик мени анилиқ көксигә қисти. Кишиниң көңлигә йекимлиқ қара көзлирини мөлдүрлитип, көзүмгә узак қаригандин кейин, маңлийимдин сөйдидә, көзигә жик яш алди... Мән техиму һәйран болдум. У күнлөрдә бизниң олтарған өйүмизниң сүрити тешила көз алдимдин кәтмәйду. Деризилиригә қәғәз чапланған, күн чиқишқа қариган ян бағирдики зәй, қараңғу өй бизниң өй еди... Таладин даланға кирисән, даландин өйгә кирисән, өйгә киргәндин кейин, оң булуңда мәш, сол булуңда манта очақ, күн чиқишқа қарап турған кичиккинә деризә. Уму қелин, өзидин йорук өткүзмәйдиған, һаһайити яғланғанлиқтин, күнниң чирайлиқ йорукланған күнлиридә өчүп қалай дәп пилдирлап янған қара чирақниң йоруғидинму аз йорук беридиған қәғәзләр билән чапланған; өйдин талаға қандақ чиқтиң, алдиндики қапталда тупрақ беши, азгалда чоң йол еди. Шуниң үчүнду, әтималим, өйүмиз көзүмгә яманму соғ көринәтти. Бәжайики тупрақ бешидин аллиқандақ қорқунучлуқ бир нәрсиләр келип чиқидиғандәк туратти.

Язниң күнлири яхши. Қишта пүтүн дунияси ақ қар билән қапланған, ғичирлап турған соғ, шундақ соғлардимү қайси вақитларда чирайлиқ, қарап кишиниң көзи тоймиғидәк айдиңлар болиду...

Ağır Günlerde

1

Hâlâ aklımdan çıkmıyor. Küçükken rahmetli anneme merakla sorardım:

—Anne, niçin Hakimlerin evi o kadar güzel? Ne zaman Hakimlerde oynasam evinden çıkmak istemiyorum. Öyle güzel, öyle sıcak... Kovmasalar akşama kadar oturdum. Ama annesi:

—Çıkın, dışarıda oynayın, diye kovduktan sonra çıkıp gittim. Niçin biz de evimizi onlar gibi yapmıyoruz, anne?

Rahmetli annem beni şefkatli göğsüne bastı. İnsanın gönlünü ısıtan kara gözlerini kırıştırıp yüzüme uzunca baktıktan sonra alnımdan öptü ve gözleri yaşla doldu. Ben daha da şaşırdım. O günlerde bizim oturduğumuz evin hâlâ hâlâ gözümün önünden gitmiyor. Doğuya bakan yamaçtaki rutubetli, karanlık, pencerelerine kâğıt yapışmış ev bizimdi. Sokaktan sofaya, sofadan da eve girilirdi. Eve girdikten sonra sağ köşede soba, sol köşede manta ocak¹... Doğuya bakan küçücük bir pencere; ona da kalın, ışık geçirmeyen, aşırı yağlandığından açık havalarda bile sönmek üzere olan kara kandilin ışığından daha da az ışık geçiren kâğıtlar yapıştırılmıştı. Evden sokağa çıktın mı önündeki yamaçta mezarlık, aşağısında cadde vardı. Belki de bu yüzden evimiz gözüme çok soğuk görünüyordu. Sanki mezardan korkunç bir şeyler çıkıp gelecekmiş gibi duruyordu.

Yaz günleri iyiydi. Kışın ise her taraf karla kaplanır, soğuk uğuldayıp dururdu. Böylesi soğuklarda bile bazen güzel ve insanın bakmaya doyamayacağı mehtaplar olurdu.

¹ manta ocak: Geleneksel Uygur evlerinde yemek pişirmek ve yatakları alttan ısıtmak için kullanılan bir soba türü.

Мундак айдың кишиниң соғ, узун түнлиридә алдимиздики чон йолни басмиған отунчилар қалмайду.

Қишиниң узун түнлиридә ғич-ғич қилип аллиқандақ әнсиз үнләрни чикирип, муңлуқ нахшиларни ейтип, қаригайчилар өтүп кетиду. Күндүзи қорайчилар, отунчилар...

Мениң дадамму отунчиларниң бири еди.

Қишиниң һәжәп бир соғ күнлиридә әтиси сәһәр қопуп, таң нурлири йеңи йейилғанда, ешигини минип яки ешәккә чанисини кетип таққа-отунға кетәтти. Мән анам билән байиқи өйүмиздә қалаттук. Таң атқандин кейин, чай қайнитидудә, мени охитип, иккилән биллә олтирип раһәтлинип чай ичимиз. Андин анамму кетиду. Ислам байларникигә дәмду, һетахун әллик бешиниңкигә дәмду, әйтәвир, шу яқта байларниң нанлирини йекип, бизгә әски-түски ямақ кийимләрни тапқили кетиду. Мән ялғуз қалимән. Ялғуз дегидәк ялғузму әмәс, йенимда “Бойнақ” бар.

Дадам тикип бәргән пүрүм чорукни тартип кийимәндә, әски жуғамниң ичигә оринип, әски чанамни сөрәп, Бойниғимни әгәштүрүп чиқип кетимән... Бирдәм чана тейилип ойнаймән, бир дәм Бойнақниң бойниға жип билән чанини бағлап ойнаймән, әйтәвир, қосақ ачқичә жүримән. Андин өйгә янимән. Күнүм шундақ өтәтти.

Дадам тағда күлтүк қарларни кечип, отун терип жүрәмду, йә ешигигә отун артип, йолларда келиветип, отун өрүлүп кетип азаплинип, пушулдап уни түзәватамду, анам нәдә, у кимниң һойлисида от йенип турған кизик тонурдин әтидин кәч киргичә бешини чиқиралмай, әлләрниң ненини йекиватамду, мән уларни билмәймән...

Böyle mehtaplı kışın soğuk ve uzun gecelerinde önümüzdeki caddeden geçmeyen oduncu olmazdı.

Kışın uzun gecelerinde insana endişe veren kardaki ayak sesleriyle keresteciler hüznü şarkılar söyleyerek geçerlerdi. Gündüz ise çalı çırpı toplayanlar ve oduncular...

Benim babam da bu odunculardan biriydi.

Kışın çok soğuk günlerinde, seher vakti tan ışıkları yeni yayılmaya başladığında, eşeğine binip ya da eşeğe kızağını koşup dağa oduna giderdi. Biz annemle deminki evimizde kalırdık. Şafak söktükten sonra annem çay demleyip beni uyandırır. İkimiz birlikte oturup huzurla kahvaltı yapardık. Sonra annem de giderdi. İslam Baylara mı Hetahun Subay'a mı, işte oranın zenginlerinin ekmeklerini pişirir; bize eski püskü, yamalı kıyafetler bulmaya giderdi. Ben yalnız kalırdım. Tamamen yalnız da değil aslında, yanımda “boynak”² olurdu.

Babamın diktiği buruşuk çarığı giyip, eski paltomun içine gömülüp, eski kızağını sürükleyerek boynağını da yanıma alıp çıkardım. Biraz kızakta kayardım, biraz boynağın boynuna iple kızağı bağlayıp oynardım. Velhasıl karnım acıkıncaya kadar gezerdim. Ondan sonra eve dönerdim. İşte günüm bu şekilde geçerdi.

Babam dağda kar yığınlarını geçerek odun mu topluyor yoksa eşeğine odun yükleyip gelirken yolda odunlar devrilip, canı sıkılıp homurdanarak onları mı topluyor? Annem nerede, ellerin avlusunda yanıp duran sıcak tandırdan sabahtan akşama kadar başını kaldıramadan ekmeklerini mi pişiriyor, ben bunları bilmiyordum.

² boynak: (<boynu + ak) Boynu beyaz olan ya da boynunda çeşitli şekiller olan köpek türü.

Наһайити кәчкурун пилдирлап йенип турған шамның хирә йоруғи астида мән уларни езилгән, һарған, роһи чүшкән, солашқан һалда көримән...

Дадам йәр-жаһанни қараңғу түннің қара пәрдиси оригандин кейин келиду. Сақаллири, әски жүгисиниң узун жуңлуқ якилириниң һәммисини аппақ қиру бағлиған; ешигини чанидин чиқириду, уни отқа қоюп, тағдин әпкәлгән бир қуҗақ қаттиқ отунини өйгә әпкирип, тохсән тоққуз йәрдин лайлар билән чапланған мәшкә йеқишқа башлайду. От гүлдүрләп йенишқа башлиғанда, мән мәшнің түвигә берип, мәшнің ағзидики қатар төшүкләрдин гүрүлдәп көйүватқан отның шолисини яритип қарап, от сунуп олтиримән. Дадам, тоңлап, қетип тоңлиған пайтимлирини мәшкә қахлап, қурутушқа башлайду. Анам мантиға чүшүп, қазанға от яқиду, бир дәм вақит шундақ татлиқкина өтиду...

Чай қайниғандин кейин ечилип-йешилип олтирип, үчимиз чай ичимиздә, чайдин кейин дадамму, анамму параң селип олтарған йеридә қийсийип, үгдәшкә башлайду. Мәнму ала мөшүгүм билән ойнап-ойнап уйқум кәлгәндә, йетип татлиқ уйқиға кетимән.

2

Арида хели жиллар өтүп кәтсә керәк. Мән хелила өсүп қаптимән: язниң күни омиларда дадамға хелила ярдәмлишимән. Қайси чағларда ома ориветип, уссаймиздә, бағларни тикләп, көләңгә қилип, қоғун-тавуз йәп, узун дәм елип олтиримиз. Мана, шундук вақитларда ишләп жүрүп кетип кәткән қоллири билән дадам бешимни сийпайду:

-Мана, оғлумму чоң болуп қалди. Женимизға әскетипму қалди. Йәнә 6-7 жиллардин кейин, бизни бәхүдүк бақиду,-дәтти.

Бу сөзләрни аңлап бешим көккә йетиду, андин хошал болуп, омини техиму илдам орушқа башлаймән.

Oldukça geç vakitte mumun donuk ışığı altında ben onları ezilmiş, yorgun, hüznü ve solmuş bir hâlde görüyordum.

Babam, gecenin kara perdesi dünyayı sardıktan sonra gelirdi. Sakallarını, eski paltosunun uzun yünlü yakalarını bembeyaz kırağı kaplamış. Eşeğini kızaktan çıkarıp onu otluğa bırakarak dağdan getirdiği bir kucak dolusu sert odunu eve getirip doksan dokuz yerden balçıkla sıvanmış sobayı yakmaya başladılar. Ateş güröldeyip yanmaya başladığında ben sobanın yanına gider, sobanın ağızındaki sıralı deliklerden cayır cayır yanan ateşin ışığını bayılarak izler, oturup ısınırdım. Babam üşümüş hâlde ayağına sarmış olduğu soğuktan donup sertleşen bezlerini sobada kurutmaya başladılar. Annem ocağın önüne geçip yemeğe hazırlanırdı. Bir an olsun böyle mutlu anlarımız olurdu.

Çay demlendikten sonra üçümüz yayılarak oturup bir şeyler atıştırırdık. Çaydan sonra babamla annem sohbet edip oturdukları yerde içleri geçer, uyuklamaya başladılar.

Ben de alaca kedimle oynar oynar, uykum gelince de yatıp tatlı bir uykuya dalarım.

2

Aradan epey yıl geçmiş olmalı. Ben de epey büyümüşüm. Yaz aylarında biçim işlerinde babama bayağı yardım ediyordum. Ekin biçerken susadığımızda balyaları dikleyip gölge yaparak kavun karpuz yiyip uzun bir vakit dinleniyorduk. İşte böyle vakitlerde çalışmaktan sertleşen elleriyle babam başımı okşuyor:

—İşte, oğlum da büyüdü. Bize yardım da edebiliyor. Altı yedi yıl sonra bize rahatlıkla bakar, diyordu.

Bu sözleri işitince başım göğre eriyor, mutlulukla biçimi daha da hızlı yapmaya başlıyordum.

Лекин узақ эмәс, белим ейтип аңлаткусиз ағрип кетиду, йә қолумни иштиқ оғақ билән кесивалимән, әйтәвир, ишимни ташлап дәм елишқа мәжбур болимән. Дадамлар маңа унчукмайду.

Күнниң иссиғи қайниған, маңлайдин тәрләр екип, ағзинғиму, көзүңгиму кирип кетип барған... Шундақ иссиқта әтидин кәч киргичә ома оруйсәндә, кәч кәпиғә янисән, берип чай ичә-ичмәстинла, егинап татлиқ уйқиға кетисән. Қайси вақитларда жаһанға күлүп қарап чирайлиқ ай чиқиду. Андин салқинда ома орайли дәп йәнә омиға чүшисән. Амма кечиси күндүзгә қариғанда оңайрақ, лекин татлиқ уйқун қалиду. Буғу яхши, әтигәнлиги йәргә йорук чүшкән чағда, көзиңни житип-ечип омиға кетисән, бу әтигәнликтики уйқиниң татлиқлиғини ейтип олтириш тәс...

Бешиңни тәһийидин көтирип, чоруғуңни түзәшкә башлиғанда, көзлириң өз-өзидин жумулуп кетиду. Лекин илажиң йок...

-Ва... қойсаң... апа!-дәп әкиләймән. Апам:

-Қоп, қоп балам, ялғуз йетип ухлаш яман-дәп көңлүмгә қорқунуч селип қоюду, андин қопмай илажиң йок...

Биз шундақ әтигәнлиги салқинда уйқа арилаш оғақлиримизни көтирип, омиға кетимиз... Мана шундақ вақитларда көз алдимға һакимлар келиду. Уларниң язлиғи ухлайдиған йәрлири көз алдимға келиду. Әйнә, уларниң кизил, сериқ, ақ рәндә гүлләр ечилип, йейилип кәткән бараңлиғи, униң ичи салқин, у йәрдә һакимниң һәдилири, сиңиллири вә һаким өзи ятиду. Күн өрләп, бараңликтики гүлләрниң йопурмаклири арисидики төшүкләрдин һакимниң үзлиригә аптап үч бүжәклик, төрт бүжәклик вә һәр түрлүк болуп чүшүп қизитқили башлиғанда, һаким толғинип охиниду. Бу вақитта әнди һакимниң уйқуси қанған болиду...

Мана буларни бир-бирдин ойлап кетимәндә:

Ama çok geçmeden belim tarifi imkânsız bir şekilde ağrıyor ya da elimi keskin bir orakla kesiyordum. Kısacası işimi bırakıp dinlenmeye mecbur oluyordum. Ama babamlar bana ses etmiyordu.

Güneşin kavurucu sıcağında alnından terler akıp ağzına gözüne gırıyordu. Böyle sıcaklarda sabahtan akşama kadar ekin biçiyorsun ve geç vakit kulübeye dönüyorsun. Bir şeyler atıştırır atıştırmaz yayılıp tatlı bir uykuya dalıyorsun. Kimi zaman âdeta dünyaya gülümseyerek ay görünüyor. Sonra serin havada ekin biçelim, diyerek yine işe koyuluyorsun. Gece, gündüze göre daha kolay. Fakat tatlı uykudan oluyorsun. Bu yine iyi. Sabahları toprağa ışık düştüğü zaman gözünde uyku, biçime gidersin. Sabahki uykunun tatlılığı anlatılamaz...

Başını yastıktan kaldırıp çarığını düzeltmeye başladığında gözlerin kendi kendine yumulur ama çaren yok.

—Ya, bırak... anne, diye şımarırdım. Annem:

—Kalk, kalk yavrum, yalnız başına uyumak kötüdür, diye yüreğime korku salardı. Sonra kalkmaktan başka çarem kalmazdı.

Biz böyle sabah serinliğinde uyuklayarak oraklarımızı yanımıza alıp biçmeye giderdik. Böyle anlarda gözümün önüne Hakimler gelirdi. Onların yazın uyudukları yerler gözümün önüne gelirdi. İşte onların kırmızı, sarı ve beyaz çiçeklerle bezenmiş çardağı... Onun içi serindi. Orada Hakim'in ablaları, kız kardeşleri ve Hakim yatardı. Güneş yükselip ışığı çardaktaki çiçeklerin yaprakları arasındaki boşluklardan Hakimlerin yüzlerine üçgen, dörtgen ve türlü türlü şekillerde gelerek onları ısıtmaya başladığında Hakim kıvrılıp uyanır; o zaman işte Hakim uykusunu almış olurdu.

İşte bunları tek tek aklımdan geçir ve:

-Худайим бизнила мошундақ жапа тарткили яратқанмикин? -
дәп һәйран қалимән...

3

Чирайлиқ яз кетип, йешиллик дуняси серикқа айлиниду.
Сим-сим ямғур, узун қараңғу күз келиши билән биз мәлидә байиқи
әски, қараңғу, зәй өйимиздә... Бу вақитларда әнди мән ата-анамғиму
хелила әскетип қалдим. Анам рәмита адаққи күнлиридә, күзниц узак
түнлирини йөтилип чиқиридиған болди. У авалқи күчидин қалди...

Авалқи әтидин кәч киргичә әлләрниц нанлирини йеқип
беридиған күнләр йоқ. Авалқи от йенип турған мулайим қара көзлири
ичигә олтирип, һалсиз қарашқа башлиди. Қайси вақитларда дадам
анамниц ҳалиға қарап бешини еғитиду...

-Худайим, алдимизда кандақ күнләр барикин,-дәп мениң
көңлүмгә техиму корқунуч салиду.

Бир күни қишниц ғичирлап турған күнлириниң биридә,
мүрәмгә әпкәч селип анамни ялғуз ташлап суға кәттим. Суни елип
янсам, анамниц йенида бай туққанлиримиздин бири олтирипту.
“Айда, жилда бир босуғимизни басмайдиган, һәжәп келип қапту,
анамни йоқлиғили кәлдимикин”,-дәп һәйран қалдим.

Бая у өз иши билән кәлгән экән. Мениң өйгә киришим
биләнла, анам азап билән йөтилип, қан түкәрди. Мән уни көрүп
қорқтум. Шундақ болсиму, олтарған “чоңнам” тилини чайниди.

-Анаң ағрип қелип, нан йеқип беридиған киши йоқ.
Бешиндики допини бир вакта сени кийгәй дәп, бәргән едим, анаң
икки-үч кетим нан йеқип бәрдидә, ағрип алди: һазир су әпкелип
беридиған кишимизму йоқ. Сән болсаңму су әпкелип бәрсәңчу!-деди.
Мени титрәк бесип кәтти, артуқ чидап туралмидим:

—Allah’ım, sadece bizi mi böyle cefa çekmek için yarattı, diye hayret ederdim.

3

Güzel yaz gidip yeşillik dünyası sarıya dönüyor. Yağmurun çiselediği uzun ve karanlık sonbaharın gelmesiyle mahallemizdeki eski, karanlık ve rutubetli evimize hapsoluyoruz. Bu vakitlerde ben, annem ve babama daha da çok yardımcı olmaya başlamıştım. Rahmetli annem son günlerinde sonbaharın uzun gecelerini öksürerek geçirir oldu. Önceki gücü de yoktu...

Eskisi gibi sabahdan akşama kadar ellerin ekmeklerini pişirdiği günler geride kalmıştı. Eskiden ateş gibi parıldayan şefkatli kara gözleri, içine göçüp yorgun bakmaya başladı. Bazen babam, annemin hâline bakıp başını sallardı.

—Allah’ım önümüzde nasıl günler bekliyor bizi, diyerek benim içime daha fazla korku salıyordu.

Uğuldayıp duran kış günlerinin birinde omzuma çiğindirik alıp annemi yalnız bırakarak suya gittim. Suyu alıp döndüğümde gördüm ki annemin yanında zengin akrabalarımızdan biri oturuyor. “Ayda yılda bir de kapımıza uğramazdı. Nasıl oldu da geldi? Hasta ziyaretine mi geldi ki?” diye şaşırdım.

Meğer o kendi işi için gelmiş. Eve girmemle annem eziyet içinde öksürüp kan tükürdü. Korktum. Böyle olduğu hâlde oturan ninem kekeleyerek:

—Annen hastalandı, ekmek pişirecek kimse yok. Başındaki doppayı bir zamanlar sen giyesin diye vermiştim. Annen iki üç defa ekmek pişirdikten sonra hastalandı. Şimdi su getirecek kimsemiz de yok. Hiç değilse sen su getirirsen, dedi. Beni bir titreme sardı. Daha fazla dayanamadım:

-Бир тийинлик эски-түскәңларни берип, он тийинлик ишлитип, анамни түгәттиңлар. Энди мени ишләтмәкчиму силәр!-дәп вақирап, эски дописини пеқиритип алдиға чөрдүмдә, талаға чиқип кәттим. Мениң бу сөзүмгә чоң анамниң жени чиққанду, мән уни көрмидим. Шуниндин бери, маңа яман көзи билән қарайдиған болди.

Лекин атам билән анамни яхши сөз билән ядлайду, немигә десә, атамни яки анамни ким қичқарса, шуниң босуғисида ишләйду. Һәққини бәрсә алған, бәрмисә соримиған. Аз бәрсә гәп қилмиған. Шунинң үчүн улар яхши. Лекин мән анамдин уларға охшаш болуп туғулмаптимән, атам яки анамниң ағзидин байиқиларниң шундақ қилиқлирини аңлисам, чачлирим өрә туратти. Шу заман берип йәрни тепип:

-Немишкә, силәр мениң атам-анамни шундақ аний таптиңлар, алдамчилар...-дәп женимниң баричә вақирап, тиллиғидәк йәргә йетимән. Амма мән кичик; күч-қувитим йәткидәк болғиним йоқ. Шундақ болсиму сөз бәрмәймән. Күнләр шундақ өтти. Тәләйгә, бир күни анамға қошулуп, атамму ағрип қалди. Бир күн ятти, икки күн ятти, мән уларға қаридим, үчинчи күни өйдә йегидәк нанму қалмиди.

“Кимгә үз сарғайтип нан сорап барай, ким маңа нан берә”.
Тола ойлап турмидим, ата-анамниң:

-“Қой оғлум, аварә болисән,-бир йәрдин нан тепилип қалар”- дегәнлиригә кулақ салмастин, ешәкни чаниға қаттимдә такка отунға кәттим. Йенишимда мән пут-қолумға өзәм егә эмәс. Бәлләр үзүлүп ағрийду. Путлар, қоллар шиқирайду... Бечарә қери дадамниң кәдрини шу йәрдә билдим.

-Бечарә бовай,-дәймән,-жил он икки ай тинмайду, йәнә ғирин қилмайду! Мән бир күн отун әпкәлгинимгә тенимни өзәмниң эмәс дәп биләттим.

—Bir kuruşluk eskilerinizi verip on kuruşluk çalıştırarak annemi bitirdiniz, şimdi beni mi çalıştırmayı düşünüyorsunuz, diye bağırıp eski doppasını önüne fırlatarak dışarıya çıkıp gittim. Benim bu sözüme ninem çok sinirlenmiş olmalı, onu görmedim. Bu olaydan sonra bana kötü gözle bakmaya başladı.

Ama babamla annemi iyi sözle anıyordu. Nedenine gelince babam ya da annem kim çağırırsa onun kapısında çalışıyor, haklarını verirlerse alıyor, vermezlerse sormuyorlarmış. Az verirlerse itiraz etmiyorlarmış. Bunun için onlar iyiymiş. Ama ben onlar gibi doğmamışım. Babamın ya da annemin ağzından onların bu tür davranışlarını duyduğumda sinirden küplere binerdim. O zaman gidip tepinerek:

—Neden benim annemi babamı böyle aşağılıyorsunuz dolandırıcılar, diye tüm gücümle haykırıp sövme noktasına kadar gelirdim. Fakat ben küçüktüm, gücüm kuvvetim yetmezdi daha. Buna rağmen laf yetiştirmekten de geri kalmazdım. Günler böyle geçti. Kör talih, bir gün babam da anneme katılıp hastalandı. Bir gün yattı, iki gün yattı, ben onlara baktım. Üçüncü gün evde yiyecek ekmek de kalmadı.

“Kimden yüz kızartıp ekmek isteyeyim, kim bana ekmek verir?” diye çok fazla düşünmedim. Anne ve babamın:

—Bırak oğlum, zahmet ediyorsun. Bir yerden ekmek bulunur, demelerine kulak asmadan eşeği kızığa koştum ve dağa oduna gittim. Döndüğümde el ve ayaklarım benim değildi. Belim kesilmiş gibi ağrıyor, bacaklarım ve ellerim sızlıyordu. Zavallı yaşlı babamın kıymetini o an anladım.

—Zavallı ihtiyar yılın on iki ayında durmadan çalışır, yine de yüksünmezdi. Ben bir gün odun alıp gelmekle vücudum benim değilmiş gibi hissediyordum.

Немила болса болди, иш килип миң бир азап тартқан болсамму, әпкәлгән отунумни сетип, өйгә нан елип яндим, йолда йәнә бир-икки йәрдә чишимни кериштурди:

-Атаң биздин икки улақ қорай әпкелип берәй дәп тийин алған еди. Әнди бовийиң қачан сақайғичә сән болсаңму отун әпкелип бәргин,-дәйду. Бу сөзни аңлап женим чиқти.

-Атаң өләмду, тириләмду десә болмамду, униндин?!-дәп аччиғим кәлди, сөз яндурмидим, кетивәрдим. Өйгә янсам, өй көзүмгә яманму соғ көрүнди. Өйниң ичи қараңғу жим-жит. Бир булуңда анам, бир булуңда атам инжиқлап йетипту... Көңлүмгә аллиқандақ әнсиз ойлар кәлди. Анамниң көзлири ичигә кирип кәткән, сарғайған, үзидики устиханлири домбуюп чикқан... Қорққанға қош көрүнгәндәк, атамниң маңлай қоруқлири чоңқурлашқандәк, көзлири ичигә киргәндәк көрүниду. Лекин атамдин:

-Нәриң ағрийду?-дәп сорисам:

-Һеч нәрим ағримайду, пәқәт мағдиримла йоқ,-дәтти..

Шундақ көңүлсизлик билән чай ичишкә олтардук.

Чайдин кейин орун селип уйқиға яттим, һарған едим. Теним раһәтлинип, уйқа тиләп турған болсиму, көңлүмдики әнсизлик уйқамни қачурди... Аллиқандақ чигиш, әнсиз ойларға, хиялларға кәттим.

Арида қанчилик вақит өткәнду, көзүм уйқиға илинип, азиракла ухлисам керәк, чүшүмдиму, оңумдиму кимниңду бириниң өпкә-өпкисини басалмай жиғлап, бирнәрсә оқиғини қулиғимға кирди...

Уйқум қачти, көзүмни ечип, бешимни көтирип қарисам, атам экән. Әпләврәк қариган едим, анамниң бешида олтирип, немикин таң, бир нәрсә окуветипту... Жүригим жиғғидә қилип қалди. Бешимдин бир қапақ соғ су қуюлғандәк болуп кәтти... Анам түгисә керәк... чидап туралмидим:

Ne olursa olsun sonuçta binbir azap çekmiş olsam da getirdiğim odunu satarak eve ekmek alıp döndüm. Yolda yine bir iki yerde canımı sıkıtlar:

—Baban iki hayvana yüklenecek kadar çalı çırpı getireceğim, diyerek bizden para almıştı. İhtiyar baban iyileşene kadar bari sen odunu getiriver, diyorlardı. Bunu duyunca canım sıkıldı:

—Öyle diyeceğine “Baban öldü mü kaldı mı?” dese olmaz mıydı? Öfkelendim ama cevap da vermedim, geçip gittim. Eve döndüğümde ev gözümde çok soğuk göründü. Evin içi karanlık, sessiz... Bir köşede annem, bir köşede babam inleyerek yatıyordu. İçime belirsiz, endişeli düşünceler geldi. Annemin gözleri içine çöküp gitmiş, sararan yüzündeki kemikleri kabarmış. Korkmuşa çift görünür dercesine babamın da alın çizgileri derinleşmiş, gözleri içine çökmüş gibi görünüyordu. Fakat babama:

—Neren ağlıyor, diye sorsam:

—Hiçbir yerim ağrıyıyor, sadece gücüm yok, diyordu.

İsteksizce bir şeyler atıştırmaya oturduk. Sonra yatağı hazırlayıp uyumak üzere yattım. Yorulmuştum. Vücudum rahatlayıp uyku bastırsa da içimdeki endişe uykumu kaçırdı. Çözumsuz, karışık ve endişeli düşüncelere daldım.

Aradan ne kadar vakit geçti bilinmez, gözüm uykuya gitmiş. Çok az uyumuş olmalıyım. Rüya mı gerçek mi, birinin hıçkırıklarla ağladığını ve bir şeyler okuduğunu işittim.

Uykum kaçtı. Gözümü açtım. Başımı kaldırıp baktım babamı. Daha dikkatle baktım. Annemin başında oturmuş, ne olduğunu bilmediğim bir şeyler okuyordu. Birden yüreğim sıkıştı. Başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Annem ölmüş olmalıydı. Dayanamadım:

-Дада, немә болди?-дәп соридим, атам маңа җавап бәрмәйла, һөкүрәп жиғлавәтти...

-Мана қара күнләр, анисиз қалдың, оғлум!..

Мәнму чидап туралмидим, үзүмни тәһийгә қоюп йетип жиғлавәттим...

Бу вақитта әнди егиз қарлық тағ тәрәп сүзүлүп, таң нурлири аста чирайлық болуп йейилип келивататти...

4

Бир соғ көрүнидигән өй анам өлгәндин кейин, техиму соғ вә сәт көрүнидигән болди. Шуңлашқа:

-Дада, мошу өйдин көчүп кетәйлила,-дәп пат-патла атамға ялвураттим. Анам өлүп, өй тутуш бизгә тәс болди.

Өзәлдә рәһми кәлдимикин, йә өзлиригә пайдилик бирнәрсә ойлидимикин, туққанлиримиздин бири:

-Бизниңкидә келип туруңлар, кийнилип қапсиләр,-деди. Бизму яқ демидук. Язға йеқин шуларниңкидә берип турушқа башлидук. Күнләр бир хилда өткәндәк қилсиму, еғир күнләрму болатти. Лекин өтүп кетәр еди, немила болса болди, атам йәнә түзүлүп қалди. Бу вақитта әнди мәнму отунчи болуп йетишкән едим. Шундақ болсиму, ата дегән, ата. Атам маңа:

-Бу жапани мәнла тартип өтәй, сән бирәр һүнәр үгәнгин, оғлум,-дедидә, қолумдин ешәкниң чулвурини алди, ақ сақаллирини сийпап, сәһәр копуп, таққа қарап, отунға йәнә өзи кәтти...

Шу күндин башлап мән моздузға шагиртликқа кирдим. Лекин тәләйгә қарши шагиртликтә 2-3 айла ишләп қалдим. Андин устам өлди. Әтияз вақти болғашқа, чечәкләр, гүлләр чирайлық ечилишқа башлиди, көңүлгә аллиқандақ йошурун, мәлум әмәс хошаллиқ селип, кокатлар, чимәнләр, яғачлар көкәрди... Алмилар, өрүкләр чирайлық болуп, өп-чөрисигә һәриләрни жиғип чечәклиди.

—Baba, ne oldu, diye sordum. Babam bana cevap vermeden hıçkırıklara boğuldu.

—İşte kara günler! Annesiz kaldın oğlum!

Ben de dayanamadım, yüzümü yastığa gömüp ağladım.

Tan ışıkları yüksek karlı dağ tarafından süzülüp, yavaşça ve güzel bir şekilde yayılıp geliyordu.

4

Soğuk görünen bu ev, annem öldükten sonra daha da soğuk ve çirkin görünür oldu. Bunun için:

—Baba, bu evden taşınalım, diye sık sık babama yalvarıyordum. Annem ölünce evi çekip çevirmek bizim için zorlaştı.

Aslında bize acıdıkları için mi yoksa kendilerine faydalı bir şeyler düşündüklerinden mi bilinmez, akrabalarımızdan biri:

—Gelip bizim evimizde kalın, zorda kalmışsınız, dedi. Biz de hayır demedik. Yaza yakın onların evinde kalmaya başladık. Günler aynı şekilde geçiyor gibi olsa da ağır günler de oluyordu. Ama onlar da geçip gidiyordu. Ne olduysa oldu, babam yeniden iyileşti. O zamana kadar ben de oduncu olup yetişmişim. Ne olursa olsun baba yine babaydı. Bana:

—Bu cefayı ben çektiğimle kalayım, sen gidip bir zanaat öğren oğlum, dedi ve elimden eşeğin dizginini aldı; ak sakallarını sıvazlayıp, sabah erkenden kalkıp dağa doğru oduna yine kendi gitti.

O günden itibaren ben ayakkabıcıya çırak olarak girdim. Ama şanssızlığım çıraklıkta iki üç ay ancak çalışabildim. Sonra ustam öldü. İlkbahar geldiğinden çiçekler güzelce tomurcuklanıp açmaya başladı. Gönle belirsiz, gizli bir sevinç salarak yeşillikler, çayırılar, ağaçlar yeşerdi. Elmalar, erikler güzelce yeşerip çevresine arıları toplayıp çiçek açtı.

Қискиси: тәбиәт жүриги йеңи дәрт билән тепип, хуш пурақ, чирайлық яз кәлди. Күлүп, әркилитип чүшкән күнләрнің нурлири астида ойнап өмүр өтти... Күнләр яман эмәс, иш қилип, өтүп кетәр еди...

Қанчә яхши дәп һесаплисаңму, өз анаң аллиқачандин бери йәр астида. Әнди, қайси вақитларда ойнап, қосақ ачқанда кирип бәхүдүккинә нан елип йәләлмәйсән. Қайси вақитларда йоқла нәрсиләр үчүн ери хотуни билән урушуп кетиду. Мундақ вақитларда пүтүн дуниясидин кечисән. Бәжайики сән өйдә турған үчүнла хотуни билән урушқандәк қилип туратти. Андақ күнлири ахшими бир булуңға кирисәндә, шүмшийип олтирисән. Уни аз дегәндәк, өйидә немисила йоқалса, сениңдин көргән. Худди сән алдиң, сениңдин башқа киши алмайду...

Шундақ күнләрнің биридә, мени болқа оғриси дәп тонуди.

-Болқини базарға әпчикип сетипсән, сениңдин башқа ким алиду,-дәйду. Мән алмидим дегәнгә ишәнмәйду.

Қандақ қилисән, ишәнмәйду... Буниң бәш тийинлик болқисини немә қилармән, илажым болса, кашки буни ишәндүргидәк, дәймән. Худайим бизни шундақ күнләрни тартишқила яраттимикин дәп, кимниңду бойниға есилип жиғлиғум келиду.

Мундақ күнләр кәлсила, анам ядимға чүшиду. Бойниға есилип жиғлисам дәймән. Лекин анам йоқ...

Сөзүмдә турдум. Жиғлимаймән дегәндим, көзүмдин бир тамча яш чиқмиди. Лекин мән маңғанда, атамниң көзидин симапқа охшаш яш тамчилири ақ сақаллирини бойлап чүшүп кәткән еди... Атамниң көзигә қарап, тас-тасла қалдим жиғлавәткини. Шундақ болсиму, жиғлимидим. Сөзүмдә турдум. Шәһәргә, ишқа маңған балилар билән мәнму кәттим. Атам жиғлап әлләрнің босуғисида қалди. Ойлисам, шуниңила ичимдә бир йерим көйиду.

Kısacası tabiatın yüreği yeni heyecanla çarpıp hoş kokulu, güzel yaz geldi. Güneşin sevgi ve merhamet dolu ışıkları altında oynayarak zaman geçti. Günler fena değil, bir şekilde geçip gidiyordu...

Ne kadar iyi diye düşünsen de öz annen çoktan beri toprağın altında... Artık istediğin zaman dışarıda oynayıp, karnın acıktığında girip rahatça ekmek alıp yiyemiyorsun. Aniden olmayacak şeyler için karı-koca kavga ediyor. O anlarda dünya başına yıkılıyor. Sadece sen bu evde kaldığın için karısıyla kavga ediyormuş gibi geliyordu. Böyle günlerin akşamı bir köşeye çekilip büzülerek oturuyorsun. Bunlar yetmezmiş gibi bir de evinde ne kaybolursa senden biliyorlardı. Sanki sen aldın, senden başka kimse almazdı.

Böyle günlerin birinde beni çekiç hırsızı diye suçladı.

—Çekici pazara götürüp satmışsın, senden başka kim alır, dedi. Ben almadım, dememe de inanmıyordu.

Ne yaparsın, inanmıyor. Bunun beş kuruşluk çekicini ne yapayım, keşke bunu inandıracak bir yol olsa diyorum. Allah'ım bizi sırf bu günleri görmemiz için mi yaratmıştı diye birinin boynuna sarılıp ağlayasım geliyor.

Böyle günlerde hep aklıma annem geliyor. Boynuna sarılıp ağlasam, diyorum. Fakat annem yok.

Sözümde durdum. Ağlamayacağım, demiştim; gözümünden bir damla yaş çıkmadı. Ama ben gittiğimde babamın gözünden billur gibi yaş damlaları, ak sakalları boyunca akıp gitmişti. Babamın gözüne bakınca az kalsın ağlayacaktım. Yine de ağlamadım. Sözümde durdum. Şehre işe giden çocuklarla birlikte ben de gittim. Babam ağlayarak ellerin kapısında kaldı. Düşününce içimde bir yerlerim sızlıyordu.

Арида хелә жыллар өтүп кәтти. Атам яхши күн көрүватамду йә яман күндиму, уиндин маңа һечқандақ хәвәр йоқ. Наван-наванда чүшүмгә кирип қалиду: путида чорук, бешида төпә, учисида әски жуға, белида қапқара болуп кәткән пота. Оң қоли билән сақилини сийпап, немикин, бирнемә ойлап туриду...

Қайси вақитларда кочамдин бир кери бовай әпкичини мүрисигә селип, сүт сетип өтиду. Көзүмгә иссиққина көрүниду. Бешида төпә, учисида әски, кәң көйнәк-тамбал, аппақ чаңға сақал...

пүтүн көрүнүши билән атамғила охшап кетиду. Қайси вақитларда шундақ охшитимәнки, жүгрәп берип:

-Дада, бу сәнму,-дәп бойниға есилғили тасла қалимән...

Мундақ вақитларда атамниң көрүнүши пүтүн сүрити билән көз алдимға келип басиду.

Бечарә бовай: путида чорук, учисида житик жуға, бешида әски төпә, қолида узун чивик, сақаллирини қиру басқан һалда, ешигини һайдап келиватқан, дуняси шундақ яритилғанмикинтаң, хиял билән сәп селип қарисаң, һәйран қалисән.

Бизниң өмүр шундақ өткән еди.

Узундин бери, кичик чегимдинла тартип оюмға мундақ бир соал келәтти:

“Худайим бизнила шундақ яратtimiкин, һакимларни немишкә андақ яратмидикин... Биз Худаға қилған қайси гунайимизға шундақ қилдикин” дәймән...

Бу соалларға мән пән егилиридин өзәм қанаәтләнғидәк жавап алдим. Лекин шәриқниң диний өлүмалиридин теһила бирәр жавап алалидим.

5

Aradan epey yıl geçti. Babamın durumu iyi mi kötü mü, hiç haber alamadım. Zaman zaman rüyama giriyor: Ayağında çarık, başında kalpak, sırtında eski palto, belinde kapkara olmuş bir kuşak... Sağ koluyla sakalını sıvazlayıp bilmediğim bir şeyler düşünüyor.

Ne zaman sokaktan bir ihtiyar çiğindirliğini omzuna alıp süt satarak geçe gözüme sıcakık görünüyordu. Başında kalpak, sırtında eski geniş bir gömlek ve pantolon, bembeyaz keçi sakal..

Bütün bu görünüşüyle babama benziyor. O anlarda koşarak yanına gidip:

—Baba, bu sen misin, diye boynuna atılmamak için kendimi zor tutuyordum.

Böyle vakitlerde babamın görünüşü bütün detayıyla gözümün önüne geliyordu.

Zavallı ihtiyar! Ayağında çarık, sırtında yırtık palto, başında eski kalpak, elinde uzun sopa, sakallarını kırağı basmış hâlde eşiğini sürüp geliyordu. Dünyası böyle mi yaratılmıştı acaba? Dikkatle incelersen şaşırır kalırsın.

İşte bizim ömrümüz böyle geçmişti.

Uzun zamandır küçüklüğümden beri aklıma şöyle bir soru geliyordu:

—Allah'ım sadece bizi mi böyle yarattı acaba? Hakimleri neden böyle yaratmadı ki? Allah'a karşı işlediğimiz hangi günahlarımızdan dolayı böyle olduk, diyordum.

Bu sorulara ben fennî ilim sahiplerinden kendim ikna olacak kadar cevap aldım. Ama doğunun dinî ulemalarından henüz herhangi bir cevap alamadım.

-Қени, исламниң қандақ алимлири, қандақ ешанлири, қандақ өлүмалири баркин, мениң мошу соалимға мән қанаәтләнғидәк жавап беридиған, мән аңлап бақсам едим шуларниң жаваплирини!³

³ Ömer Muhemmediy (2014). “Éğir Künlerde”. *Fen Bilimleri için Uygur Edebiyatı-Seçmeler 10. Sınıf Ders Kitabı*. Almatı: Mektep Neşriyatı. 133-139.

Nerede, İslam'ın hangi âlimleri, hangi mollaları, hangi ulemaları varmış benim şu soruma ikna olabileceğim bir cevap verecek? Duysaydım şunların cevaplarını!

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىر نەچچە خويەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمىتتۇق. مەھەللىمىزدە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىر نەچچە دېھقانلار بىلەن ئورتاقچىلىق قىلىدىغان بىر خوجايىن بار ئىدى.

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئورتاقچىلىق قىلدۇق. ئەتىيازدا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خويەرىمىزنى ھەيدەپ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى.

يازچە بۇغداينى سۇغىرىپ ئاسراپ ئۆستۈردۇق. مانا ئەمدى كۈزدە بۇغداينى بىز ئورۇپ يىغىمىز، ئورتاقچى باي بولسا ئورمىغا ئىككى ئەمگەك، خامان ئېلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ، تولۇقنى بىز ھەيدەيمىز. باينىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۇتمىدۇ.

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان ھالدا، ئارىنىڭ ئۇچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تولۇق ھەيدەۋاتاتتىم.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ ناماز دىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تولۇقنىڭ بىر خىل گۆپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۈستىخانلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك بولۇپ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىقىراپ، ھاردۇق يېتىپ قالغانىدى. ئۈجمە تايىقى بىلەن ئاتنىڭ چېۋىسىغا كۈچۈمنىڭ بارىچە بىر نەچچە قېتىم ئۇرىمەن، دېۋىتىپ تىزگىنىنى سىلكىمەن. ئات يەنە قىتىراپ كېتىدۇ. بەش - ئالتە قېتىم چۆرگىلەپ قويۇپ ئېغىر يۈك تارتقاندا ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ. مەنمۇ ئارام ئالغاندا يۈك بولۇپ، دىمىقىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن: دۇكاندارلارنى قارا، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ، تەرلىمەيدۇ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايدا ئولتۇرۇشىدۇ، ساختىپەزلىك قىلىشىپ راھەت كۆرىدۇ. خامان ئالماق - شەھەر ئالماق دېگەنلەر راست ئېيتقانكەن.

Dermandan Kesilirken

1

Biz daha küçüktük. Onun için babamızdan kalan birkaç dönümlük toprağı kendimiz ekip biçemezdik. Mahallemizde kendine ait pek çok tarlayı işleyip ayrıca toprağını ekip biçemeyen birkaç çiftçiyle ortaklık yapan bir patron vardı.

Yılların birinde biz de o zenginle ortaklık ettik. İlkbaharda onun yıllıkçları gelip sabanla dört dönüm tarlamızı bir günde sürerek tohumları toprağı gömdükten sonra gittiler.

Yaz boyunca buğdayı sulayıp özenle büyüttük. İşte şimdi güz gelince buğdayı biz biçiyoruz. Ortak zengin ise biçme işine iki adam, harman kaldırmaya bir adam verdi. Düveni biz sürüyoruz, zenginin gönderdiği adam ise dirgen sallıyor.

2

O başını aşağı eğip dirgenin ucuyla dökme demir gibi sertleşen toprağı kurcalayıp oturuyordu. Ben düven sürüyordum.

Güneş mızrak boyu yükselince ikindiye kadar bir dairede dönmek ve düvenin monoton tıkırtısını duymak canımı sıkıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse kemiklerim çatlamış gibi bütün vücudum ağrıyordu. Üzerime yorgunluk çökmüştü. Duttan sopayla atın kasığına bütün gücümle birkaç kere vuruyor, dizginini devitip silkiyordum. At yine koşuyor, beş altı defa döndükten sonra ağır bir yükü çekiyormuş gibi tekrar yavaşlamaya başlıyordu. Ben de dinlenmiş gibi oluyor, içimden mırıldanarak türkü söyleyip hayallere dalıyordum. Dükkancılara bak, onlar güneşte yanmıyorlar, terlemiyorlar, yere su serperek gölgede oturuyorlar, sahtekarlık ederek rahat yaşıyorlar. Harman kaldırmak şehir almak gibidir, diyenler haklıymış.

تېخى مۇشۇ دۆۋىلەكلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشىتىش كېرەك. بۇغداينى ساماندىن، توپىدىن، چاردىن ئاجرىتىپ قىپقىزىل چەش قىلىش كېرەك. چەش بۇرىنىنى ئايرىمىز. قەلەندەرلەر يۇگۇرۇشۇپ كېلىدۇ. ئۇلارغا بىر-ئىككى گۈرچەكتىن كەپسەن بېرىمىز. ئۇ كۈنى خامانغا مانتا قويغانلارغا ئىككى پۇت بېرىمىز. ئورمىچىلارغا تۆت خۇ بۇغداي بېرىش كېرەك. ئۇندىن بىرىنى ئۆشەر ئايرىمىز، ئاندىن چەشنىڭ ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خاماندىلا ئۈگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك. ھەم دەن، ھەم ئۆشەر ئالسا، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ؟ بىرىنىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ. بىزمۇ مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە-پارقىنى ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشۈرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز. تېخى ھاشارغا، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئورتاقچى خوجاينى يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ. ئۇنىڭغا قانچىلىق بۇغداي كېتەرەك؟ ئارپا، بېدە سېلىقى بار. ئۇنىڭغىمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك. ھارۋا سېلىقى، كۆمۈر سەيسىسى، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەرد-بالالار بارەك؟ بۇغدىيىمىزنىڭ ئۇرۇقى تۆت خۇ، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا، قىرىق خۇ بولار. بۇنىڭدىن بىزگە يىگىرمە خۇ تېگىپ، ئون خۇسى دانغىلا بېرىلسە، شۇنىڭ بىلەن يىللىق ئوزۇققا، كېلەر يىلى ئوزۇققا ئاشامدۇ-يوق؟ ئاشمايدۇ، ئەگەر دانغا پۇل ئالسا، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۈگىتىپ ئون خۇچە بۇغداي ساقلاپ قويۇش كېرەك... تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇلۇق جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي، قانداق قىلىپ ياخشىراق-بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى، ئەتراپىمنى ئورۇۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقاندى، ئاتنىڭ تۇيۇقسىزلا قاتتىق پۇرقىرىشى بىلەن خاماندا تۇلۇق ھەيدەۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى. ئات بولسا، توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋىتىپتۇ. خامان تېپىدىغان كىشى ئارىنى قۇچاقلانغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ.

Daha bu yığılmış buğday bağlarını yumuşatmak gerek. Buğdayı samandan, topraktan, kışırdan ayırıp kıpkırmızı taneler hâline getirmek gerek. Buğdaydan pay ayırırız. Dilenciler üşüşüp gelirler. Onlara birer ikişer kürek “kepsen” (hoş geldin) verimiz. O gün harmana mantı getirenlere 2 put⁴ verimiz. Buğday biçenlere 4 ho⁵ buğday vermek gerekir. Onda birini öşür için ayırırız. Sonra buğdayın daha dolgun taneli yerinden harmanda öğütüp hükümete verilecek vergi payını çuvala doldurmak gerek. Hem vergi, hem öşür alırlarsa çiftçilere ağır gelmez mi? Birisini alsalar yetmez miydi? Müslüman olduğumuz için hem hükümetin vergisini hem de Müslümanlığın öşürünü vermemiz gerekiyormuş. Üstelik angaryaya ve gündelikçiye verdiği para için ortak olan patron buğdayı yarı fiyatına sayıp alır, ona ne kadar buğday gider acaba? Arpa, yonca vergisi var, ona da buğday satmak gerek. Araba vergisi, kömür yükümlülüğü, yine benim bilmediğim ne tür dert ve belalar vardır acaba? Biçtiğimiz buğday dört dönümlü buğday, eğer iyi çıkarsa 40 ho (put) buğday çıkar. Bundan bize 20 ho kalıp, 10 hosu vergiye giderse bu bir yıllık erzak için gelecek yılki tohum için yeter mi? Yetmez. Eğer vergi için para alırlarsa başka şeyleri satıp 10 ho kadar buğday ayırmak gerekir... Yaşamın sert ve kuytu yerlerine düşmeden daha iyi ve mutlu geçinme hayalleri beni etrafımı çevreleyen hadiselerden ayırıp dipsiz dalgalı denizin içine atmıştı, atın aniden horuldanmasıyla harmanda düven sürmekte olduğum aklıma geldi. At ise durmuş buğday yiyordu. Harman döven kişi dirgene sarılarak uyuyakalmış.

⁴ put: Eski Rus ağırlık birimi. 1 put 16,3 kilogram’a eşittir.

⁵ ho: 1) 1,64 kilogram ağırlığındaki ölçü birimi. 2) 2,64 kilogram tohumun ekildiği tarla alanı.

ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى ساماننىڭ رەڭگىدەك، قاپاقلىرى ئىششىق، گەز باغلاپ كەتكەن كالىپۇكلىرى ئۈستىدە تۈكۈرۈك كۆۋۈكلىرى گىزىلداپ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇراتتى. كۆڭلەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان ياماق ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى، مايلاشقان شاپاق بۆكى، ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتلەشتۈرۈپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆڭۈلگە غەشلىك سالىدىغان قىياپىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولىدۇم.

بۇ- بولۇمسىز ھورۇن ئادەم دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقىتىن ئۇنىڭغا ئېچىنمەن، «بۇ گاڭگىراپ قالغان ئادەم. مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۈزۈكرەك يول تاپالمىسام، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالمىمەن- دە!» دىگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرىلىمەن.

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر شۇنداق يامان كۈنلەرگە قالىدۇ؟ مەن بۇ سۇئالنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. يەنە خىيالىم چىگىچ كىرىپ كەتكەن لەڭلەكنىڭ تانىسىدەك بولۇپ كەتتى. كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم.

بىرىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئېتىزلار ئاپتاپتا ساپسىرىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل- دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئۇياق- بۇياقتىكى خامانلاردىن ئاسمانغا فونتان بولۇپ ئېتىلىۋاتقان توپانلار ۋە بۇغدايلىقلاردا مۈكچىيىپ، بەس- بەس بىلەن ئۆمۈلەپ كېتىپ بارغان ئادەملەرنىڭ ھەرىكەتلىرى توپىغا چېچىلىپ كەتكەن دانلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن باشلانغان كۈرەشنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. يىراق جايلاردىن ئورما ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ:

ئورمىنى تولا ئورۇپ،

بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم.

ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،

يۈرىكىڭ قاندىمۇ يارىم.

ئالتۇنۇم، ئامرىقىم، ئومىقىم...

ئوھۇ! نەقەدەر چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملەر بۇ؟ ئارزۇ- ئارمانلارغا قانمىغان ھەسرەتلىك يۈرەكلەردىن شۇنداق پارقىراپ تۇرىدىغان ئۈنچىدەك سۆزلەر ئۈزۈلۈپ چىقىدىكەن- دە.

Onun yüzü tıpkı yanındaki samanın rengi gibiydi, göz kapakları şişti, çatlamış dudaklarının üzerinde tükürük köpükleri oluşmuş, anlamsız garip sesler çıkarıyordu. Gömleksiz tenine giydiği yamalı ve çürümüş ceket, yağlanmış takkesi onu daha da çirkin gösteriyordu. Onun işler acısı durumunu görünce daha da huzursuz oldum.

Bu yaramaz tembel adam, diyorum içimden ama diğer taraftan da ona acıyorum. “Bu şaşkın adam! Ben de büyüyünceye kadar düzgün yol bulamazsam işte öyle şaşırıp kalacağım.” deyip karamsarlığa kapılıyorum.

Neden pek çok insan böyle kötü günlere maruz kalıyor? Ben bu soruya cevap bulamazdım. Yine hayallerim birbirine girmiş uçurtma ipi gibi karıştı. Gözümü uçsuz bucaksız tarlaya çevirdim.

Birbirine ulanıp uzayan anızlar güneşte sapsarı altın gibi ışıltıyordu. Sadece kanalın kenarlarındaki ot ve ağaçlar yeşillik veriyordu. Çevredeki harmanlardan göğes fıskiye gibi fışkıran başak kalıntısı ve buğdaylar arasında çömelip yarışarcasına emekleyerek ilerleyen insanların hareketleri toprağa saçılan tanecikleri toplamak için başlanan mücadelenin ciddi olduğunu gösteriyordu. Uzaklardan buğday biçme türküsü (oma naxşısı) duyuluyor:

Buğdayı biçe biç,
Bileğin ağrıdı mı yârim?
Az gün eğlenip ayrıldık,
Yüreğin kandı mı yârim?
Altınım, sevgilim, güzelim...

Ah, ne kadar güzel türkü söyleyen insanlar bunlar? İçinde ukde kalan kederli yüreklerden öyle parlak, inci gibi sözler kopup çıkıyormuş ha!

ئەنە ئاشۇ يۈرەكلەرنى ئېزىۋەتكۈدەك دەردلىك ناخشا ئېيتىۋاتقان ئورمىچى يىگىت تىنماي ئىشلەپ قانچىلىق ھوسۇل ئالىدىكىن؟ ھە، تايىنلىق، ھە قاچان ئورمىغا يەتكۈچە ئۇمۇ جازانخورلارغا بىر مۇنچە قەرزدار بولغاندۇ. ياخشى، توق تۇرمۇش كەچۈرمىز دەپ ئارزۇ قىلغان، لېكىن ياز بويى ئىشلەپ، ئايغىدا ھوسۇل ئورنىغا ئارا، گۈرجەكنى قولتۇقلاپ قالغان دېھقانلار ئازمۇ؟... ئەتىدىن كەچكىچە ئالتە قىرلىق ئېغىر تاش تۇلۇقنى سۆرىگەن ئات، ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىۋالغان مەن بۇ بىر تۈگمەس دائىرنى ئايلانسا، يۇقىرىقىدەك ئاخىرى ئۈزۈلمەس چىگىش خىياللاردىن مېنىڭ بېشىم ئايلىناتتى...

خامانغا بىزنىڭ ئورتاقچى خوجايىن كەلدى. ئۇ قورسىقىنى ئالدىغا چىقىرىپ، قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ماڭا قارىمايلا ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۆزىمۇ ھازىرلا ئۇيقۇدىن تۇرغان بولسا كېرەك، ئەتىمالىم. ئاچ بۆرىنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

- ھوي باقى! - دەپ ۋارقىرىدى، ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى تاپىنى بىلەن ئىتتىرىپ، - مۇشۇ ئىش بولدىما؟ ئۆلۈمتۈك.

باقى تەمتىرەپ قوپۇپ:

- يۇمشاپ كېتىپتىغۇ، مېنى نېمىشقا ئويغاتمايسەن؟ - دەپ ماڭا قارىدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈچە ئورتاقچى خوجايىن جۇدۇن بىلەن:

- سېنى خامانغا بېرىپ ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالغىن، دەپ ئەۋەتمىگەن - دە، كۈنلۈكىڭگە ئالدىغان يېرىم پۇت بۇغداينى ھالاللاپ ئالساڭ بولمامدۇ؟ - دېدى.

- مەجەزىم يوق، - دېدى باقى، ئارتۇق سۆز قىلالماي يەرگە قاراپ قالدى.

- تاشلا ئارىنى! مەجەزى يوق ئىمىش. مەجەزى يوق ئادەم ئىشلىيەلمەيمەن دېيىش كېرەك. تەپسە تاغنى ئۆرۈيدىغان نېمىلەر ئىش تاپالماي يۈرىدۇ. ھەر ھالدا ئۇششاق بالىلىرى بار، تاپاۋىتى بولۇپ قالسۇن دەپ كۈنلۈكىگە يېرىم پۇت بۇغداي بەرگەننى بىلمەيدۇ. مەجەزى يوق كىشى ئۆزىنىڭ گۆرىگە كىرىپ ياتسۇن، بۇ كېسەل ياتىدىغان جاي ئەمەس، بىلىپ قوي، بۇ - خامان!

İşte o yürek parçalayan hüznü türküleri söyleyen buğday biçen delikanlı durmadan çalışsa ne kadar ürün alır acaba? Eh, durum belli, buğdayı biçene kadar o da tefecilere epey borçlanmıştı herhâlde. Evet, karnımız doysun diye arzu eden ama yaz boyunca çalışıp sonunda ürün yerine dirgen küreğini kucığında bulan çiftçiler az mı?

Sabahtan akşama dek altı kenarlı ağır taş düveni çeken at ve üzerine binen ben bu bitmez daireyi dolanınca elbette sonu gelmez karışık hayaller başımı sarardı...

Harmana bizim ortakçı patron geldi. O göbeğini önüne çıkarıp ellerini arkadan bağladığı hâlde bana bakmadan uyumakta olan adamın yanına geldi. Kendisi de henüz uykudan uyanmış olsa gerek, kurdun gözleri gibi kızarmış gözlerini fal taşı gibi açarak:

—Hey Baki, diye bağırdı o uyumakta olan adamı tabanıyla iterek. Bu iş mi şimdi? Geberesi!

Baki şaşkın bir biçimde ayağa kalkarak:

—Yumuşamış yahu, beni niye uyandırmadın, diye bana baktı. Ben ona cevap verene kadar ortakçı patron siniriyle:

—Seni harmana gidip uyuyarak dinlen diye göndermedim, gündeliğin için alacak yarım put buğdayı helal olarak alsan olmaz mıydı, dedi.

—Rahatsızdım, dedi Baki fazla konuşmadan yere bakarak.

—Bırak dirgeni! Rahatsızmış. Rahatsız adamın çalışmam demesi gerekir. Tepiğiyle dağı devirecek kimseler iş bulamıyorlar. Küçük çocukları var, sevap olur diye günlüğüne yarım put buğday veriyoruz şurada. Keyfi olmayan kişi kendi deliğine girip yatsın, burası hastanın yatacağı yer değil, bilesin ki burası harman!

خوجايىنىنىڭ زەردە بىلەن قىلغان ئاچچىق سۆزلىرىنى ئىچىگە يۈتمەۋەتكەن باقى گەز باغلاپ كەتكەن كالىپۇكلىرىنى يالاپ، ئۇلۇغ كىچىك تىندى - دە، ماتەمدار كىشىلەردەك بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا مەھەللە تەرەپكە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئۈچ كۈندىن بېرى كېسەلدىن قىيىنلىپ يۈرۈپ ئىشلىگەن ھەققىمۇ بىكار كەتتى. خوجايىن ئۇنىڭ يېرىم جان ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئەرزان ھەق بىلەن ئىشلىتىشنى ئويلىغانىدى. ئەمدىچۇ، مۇشۇ بانا بىلەن ئۇنىڭ بىر يېرىم پۇت بۇغدىيىنىمۇ بەرمەيدىغان بولدى. باقى كەمبەغەللىكتە ئۈستىۋېشى سەت كۆرۈنگەن بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى چىرايلىق، زىل بولغىنى ئۈچۈن قاتتىق گەپنى كۆتۈرەلمەيدۇ. ئىككىنچىدىن ئۇ ئاچتىن ئۆلسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ. ئۇ كەمبەغەللەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن تەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى.

3

باھارخان كىچىككىنە قىزىنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي، ئۇنىڭ يېرىلغان پۇتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتقاندى. - ئەزىزىرايى خۇدا، توپدۇم مۇشۇ كۈندىن، - دېدى باقى قولىدىكى بەتىنىكىنى يەرگە ئېتىپ، بىگىز سانچىلغان قولىنى سىلكىدى، - بۇنىڭ جايى قىغ، ئالۋاستىنىڭ... ئوچاققا تاشلاپ كۆيدۈرىمەن!

- ئەۋەي، تۆمۈر بولسىمۇ ئۇپرايدۇ، بۇ يىل قىش چىقسا شۇ بەتىنىكىگە بەش يىل بولىدۇ. ھېلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئاياپ يالاڭغىداق يۈرىمەن.

باقى خوتۇنىنىڭ بەتىنىكىسىنى يەنە ياماشقا كىرىشتى. ياماپقۇ ئۇنىڭغا ياماق سېلىۋاتقىنى يوق، كەندىر چىگە بىلەن ئۇياقتىن - بۇياقتىن تارتىپ پۈرۈشتۈرەتتى. چىرىپ كەتكەن قىرىم چاڭ تۇتالماسىدى. باقى بەتىنىكىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ تىكىشكە كىرىشتى. يىڭنە ئۆتكەن جايغا تۈكۈرۈكنى پۈركەپ، بارماق بىلەن بېسىپ تۇرۇپ چىگىنى ئاۋايلاپ تارتاتتى.

Patronun hiddetle söylediği acı sözlerini içine atan Baki çatlamış dudaklarını yalayarak içini çekti ve yas tutan kişiler gibi başını aşağı salıp mahallenin yolunu tuttu.

Onun üç günden beri hastalığına rağmen yaptığı çalışma da boşuna gitti. Patron onun yarı canlı adam olduğunu bilerek düşük ücretle çalıştırmayı düşünmüştü. Ya şimdi? Bu bahaneyle onun bir buçuk put buğdayını da vermeyecek. Baki fakirlikten üstü başı çirkin görünse de kalbi güzel olduğu, nazik olduğu için ağır sözleri kaldıramazdı. Diğer taraftan o açlıktan ölse de şikayet etmeyi kendine yediremezdi. O fakirler için yaka yırtan savcı bulmanın her şeyden daha zor olduğunu kendi yaşamıştı.

3

Bahar Hanım küçücük kızının ağlamasına bakmadan onun yaralı ayaklarını çıra yağıyla dağlıyordu.

—Vallahi billahi, bıktım bu hayattan, dedi Baki elindeki ayakkabıyı yere atıp. O çuvaldız batan elini silkti. Bunun yeri gübrelik, albastının... ocağa atıp yakacağım!

—Ooo! Demir de olsa yıpranır, bu yıl kış çıkırırsa bu ayakkabı beş yıllık olmuş olur. Yine de yaz boyunca ona kıyamayıp çıplak geziyorum.

Baki hanımının ayakkabısını yine yamamaya girişti. Yamıyor derken ayakkabıyı yamıyor değil, kendir ipiyle orasından burasından çekip buruşturuyordu. Çürümüş deri dikiş tutmuyordu. Baki ayakkabıyı bütün dikkatini vererek dikmeye girişti. İğnenin geçtiği yere tükürüp parmağıyla basarak ipi dikkatle çekiyordu.

ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلىكتىكى ئۆي، بۇنى ئۆي دەپ ئېيتىقلىمۇ بولمايدۇ، مومايلارنىڭ «ئالۋاستى كەپسى» دېگىنىگە ئوخشاشلا بىر نەرسە. ئويۇقتا ئورۇن - كۆرپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغان. يەردە ئىككى غۇلاچچە تىتىلىپ كەتكەن كىگىز؛ چىلەك، چۆگۈن، چۆمۈش، تۆمۈردىن ياسالغان نەرسىلەر ئەمەس، دېھقانلار ئۆزى تېرىۋالغان قاپاقلار. ناھايىتى بۇ ئۆيدە پۇلغا يارىغۇدەك بىرلا نەرسە - كىچىككىنە بىر قازان. بىراق بۇ قۇم قازانمۇ، ياكى چۆيۈنمۇ بايقاپ ئالالمىدىم. بەلكى قۇم قازاندۇر. مەن دېھقانلارنىڭ قۇم قازان، قۇم چۆگۈن ئىشلىتىدىغانلىقىنى جىق كۆرگەنىدىم.

ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىدا توشقانداك تۈگۈلۈپ ئۈچ - تۆت بالا ئولتۇرىدۇ. ئانا - بالىلارنىڭ بىر - بىرسىدىن پەرق قىلمايدىغان توپىرەك چىرايىدىن ئادەمگە يارىشىدىغان ئىسسىقلىق - خوشاللىقلار كۆرۈنمەيدۇ. ھەممە قاپاقلار تۈرۈك، ئۆيدە غەمكىن بىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ. «بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار.» دېگەن سۆزلەر بۇ ئۆيدە قېنى؟ «ئە - ئە»لىغان ئۇنلەر، قايسى بىرسىنىڭ قاتتىقراق ئىغرىغان ئاۋازى ئاڭلانغانىدى، دادىسى قاغاشقا باشلىدى. - سەپرايمىنى ئۆرلەتمە! ھازىر ئۇچۇقتۇرۇۋېتىمەن! يا ئۆلىمىدى بۇ ئىنجىمارۇق جىن تەپكەنلەر... خۇدايىم تىلىگەنلەرگە بەرسە بولمامدىغاندۇ بۇ ئىتنىڭ كۈچۈكلىرىنى...

- نېمانچە سەپراللىق بۇ! جان ئاغرىغاندىن كېيىن داتلىمامدۇ. ئۆزلىرىمۇ تاڭ ئاتقۇچە غىڭشىپ، يۆتۈلۈپ ياتالمايدىلىغۇ. - دېدى باھارخان باقىغا تىكىلىپ.

يەنە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپ كەتتى. قارا چىراغدىن بىر غېرىچ ئۆرلەپ تارىلىۋاتقان ئىس تام - تورۇسلارنى قارا رەڭگە بويىماقتا. ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۈڭۈملىشىپ ئىچىدىكى ئادەملەرنى خىيالىي بىر گەۋدىلەرگە ئايلاندۇرماقتا. مەن ئاچچىق زەردە گەپلەر بولۇپ تۇرىدىغان بۇ ئۆيگە كىرىشتىن كەچتىم. بىچارە ئادەمگە ئۆزرە ئېيتىپ كېلەي دېگەن خىيالىم - سۇغا چۈشكەن قارەدەك ئېرىپ كەتكەنىدى. پەنجىرە تۈۋىدىن ئاستا - ئاستا بېسىپ ئارقىغا يېنىپ كەتتىم.

İnsan boyundan sadece bir karış yüksek olan ev, buna ev demek de mümkün değildi, ihtiyar ninelerin “albastı kulübesi” dediklerine benzer bir şeydi. Oyukta yorgan döşek adıyla bir sürü eski şey dizilmişti. Yerde iki kulaç kadar parçalanmış keçe, kova, çaydanlık, kepçe gibi demirden yapılmış şeyler değil, çiftçilerin kendilerinin ekip yetiştirdiği kabaklar vardı. Bu evde para edecek sadece bir tane tencere vardı. Ancak bu çömlek tencere mi ya da dökme demirden yapılmış tencere mi, anlayamadım. Belki çömlek tenceredir. Ben çiftçilerin çömlek tencere, çömlek çaydanlık kullandıklarını çok görmüştüm.

Evin bir köşesinde 3-4 çocuk tavşan gibi büzülüp oturuyordu. Anne ve çocuklarının birbirinden farklı olmayan tozlu yüzlerinden insanın içini ısıtan sıcaklık ve neşe gözükmüyordu. Bütün yüzler asık olup evde hüznü bir sessizlik hakimdi. “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.” derler ama bu evde böyle bir hava yoktu. Kıkırtı sesleri, birinin yüksek inleme sesi duyulmuştu, babası kargışa başladı.

—Tepemi attırmayın! Gebertirim şimdi ha! Ya ölmedi bu cin çarpmışlar, Allah dileyenlere verseydi bu köpek yavrularını...

—Bu ne sinir böyle? Canı yandıktan sonra ağlar tabi. Siz de sabaha kadar inleyip öksürüp yatamıyorsunuz ya, dedi Bahar Hanım Baki'ye dikilip.

Yine sessizlik hüküm sürmeye başladı. Kara çıradan bir karış yükselip dağılan duman, duvar ve tavanları siyah renge boyuyordu. Evin içi gittikçe loşlaşıp içindeki insanları hayalî gövdelere dönüştürüyordu. Ben acı ve sert sözlerin söylendiği bu eve girmekten vazgeçtim. Zavallı adamdan özür dileme hayalim suya düşen kar gibi eriyip gitmişti. Pencerenin yanından yavaş yavaş arkama dönüp uzaklaştım.

ئۆيگە بېرىپ ياتقاندا تىنچ ئۇخلىيالمىدىم. ئۇنىڭ بالىلىرى شۇنچە مۇلايىم. ئۇلار باشقا كىشىلەرنىڭ بالىلىرىدەك كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن، بۇ بېشىغا قىقاس-چۇقان سېلىپ يۈگۈرۈشمەيدۇ. تال چىۋىقتىن ئات ئېتىپ، كوچىنى چاڭ كەلتۈرۈشنىمۇ بىلمەيدۇ. بوسۇغىدا، ئۆينىڭ بۇلۇڭ-پۇشاقلىرىدا دەرمانسىز شۈمشىيپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان. ئويناش ئۈچۈن قۇرساق توق، كۆڭۈل خاتىرجەم، تەن ساق بولۇش كېرەك-تە. ھەممىسى ئاغرىق، يەنە ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈرەكلەرگە نەشتەردەك سانجىلىدىغان سۆزلەر، سىلكىش، ھەركۈنى بىر نەچچە قېتىم تەڭرىدىن ئۆلۈم تىلەش، ئاتا-ئانىلىرىمۇ ئاغرىق، ئوقەت قىلىدىغان كىشى يوق. پەقەت ئۇلار قارغىش، رەنجىش، كۆڭۈل ئاغرىقىنى كەسىپ قىلىۋالغاندەكلا كۆرۈنىدۇ. بۇ نەقەدەر ئوسال كۈن كەچۈرۈش ھە؟!

باقى ھەركۈنى مەسچىت ئالدىدا يانپاشلاپ ياتىدۇ. باھارخان مەھەللە بېشىدىن ياكى ئايىغىدىن كۈلۈمسىرەپ، بولمىسا سالپىيىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ پاخپاغان چاچلىرى، چاپاق بېسىپ قىزارغان كۆزلىرى، جۈلجۈل بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ يىرتىقلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۈلرەڭ تېنى، كۈلىسمۇ، يىغلىسىمۇ باقىنىڭ «ئالۋاستى» دەپ تىللايدىغان قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى، لېكىن دۇنيادا باقىغا بۇنىڭدىن مېھرىبان باشقا ھېچنەرسە پۈتمىگەندى. مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە، مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ. بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكىسى كەلمىگەن بىلەن دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم بولمايدۇ. ئۇرۇشۇش-تىللىشىش، رەنجىشىش بۇ ئائىلىگە ئەسلى خاس ئەمەس. ئۇلار بىر-بىرىگە نېمە يامانلىق قىلىشقان گۇناھى ئۈچۈن زەردە قىلىشىدۇ، نېمە تالىشىدۇ، ئۇرۇشقىدەك ئىش بارمۇ؟ يوق، پەقەت تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق زەھىرى مەست قىلغان چاغدىلا شۇنداق بولۇپ قالىدۇ.

باھارخان نان ياققان جايدىن بىر-ئىككى ئىسسىق نان، توقاچ گاھى چاغدا كىرىۋاتقان جايدىن كوزىدا يا ھېجىردا تاماق كۆتۈرۈپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، ئۆي تەرەپكە قايرىلىدىمۇ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوڭۇلداپ كىرىپ كېتىدۇ. باھارخان نېمىكى تاپسا، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە قاراپ تۇراتتى.

Eve dönüp yatınca rahat uyuyamadım. Onun çocukları çok usluydular. Onlar başka kişilerin çocukları gibi sokağın o ucundan bu ucuna kadar bağıra çağıra koşturup durmazlardı. Söğüt çubuğunu at yaparak sokakta gürültü yapmayı da bilmezlerdi. Eşikte, evin köşelerinde güçsüz kuvvetsiz büzülüp oturuyorlardı. Eğlenmek için karnın tok, gönlün rahat, vücudun sağlıklı olması gerek elbette. Onların hepsi hasta, üstelik yüreklere neşter gibi batan sözler, tersleme, her gün birkaç kere Tanrı'dan ölüm dilemeler, anne babaları da hasta, dirilik eden kişi yok. Onlar sadece kargışı, küsmeyi, dargınlığı meslek edinmiş gibi görünüyorlar. Bu ne kötü yaşam yahu!

Baki her gün mescit önünde yana yaslanıp yatarı. Bahar Hanım mahallenin başından veya aşağısından gülümseyerek ya da surat asarak gelirdi. Onun dağınık saçları, çapaklı kızarmış gözleri, lime lime olan gömleğinin yırtıklarından gözüken gri teni, gülse de ağlasa da Baki'ye "albastı" diye küfrettiren hâlini hatırlatıyordu ama Baki'ye dünyada bundan daha sevecen başka hiçbir şey yazılmamıştı. Aşk yücedir derken, işte buna denmiştir. Bazı kişiler öğrenerek onunla konuşmasa da dünyada Baki için ondan güzel görünen ikinci bir kişi yoktu. Aslında kavga, küfür ve küsmeler bu aileye has değildi. Onlar birbirlerine ne kötülük etmişler ki böyle kızgınlar, birbiriyle böyle kapışıyorlar? Kavga edecek bir şey mi var? Yok. Sadece yaşamın acı zehriyle sarhoş olduklarında böyle yaparlardı.

Bahar Hanım ekmek yaptığı yerden bir iki sıcak ekmek, çörek, bazen çamaşır yıkadığı yerden tepside veya toprak kapta yemek getirir. Onun için o evine yöneldi mi Baki onun peşinden hiçbir tarafa sapmadan koşturup evine döner. Bahar Hanım ne bulduysa ortaya koyup kendisi kenardan bakıp dururdu.

چوڭ ئادەم نەپسىنى يىغىۋېلىشى مۇمكىن، لېكىن چالا تاماق يەپ قالغان كىچىك بالىلارنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراش ناھايىتى تەس، كۆڭۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىگە بولغان بۇنىڭ تەسىرىنى قورسقى توق كىشىلەرگە چۈشەندۈرۈپ بېرىشمۇ تەس. بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇنۇش ھۆكۈم سۈرەتتى. بالىلار تاماقنى بىر-بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇتىدۇ. قاچىدا ھېچنەرسە قالمىغاندىن كېيىن تاماقنىڭ تاتقى قالغان بارماقلىرىنى يالاپ، شۈمۈپ، ئانىسىغا «يەنچۇ» دېگەندەك بويىنى سىڭايان قىلىپ تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

مەن بالىلارنى مۇنداق قىياپەتتە كۆرگەندە ئىچىمنى نېمىدۇ بىر نەرسە تاتىلاۋاتقاندا ھېس قىلىپ، چىداپ تۇرالماي يەرگە قارىۋالاتتىم.

4

كەچ كۆزنىڭ بىر كېچىسى تونۇر بېشىدا ئولتۇراتتۇق.
- بىز ھايۋان ئەۋلادى ئەمەسقۇ! بىز ئادەمغۇ! توۋا قىلدىم، -
دېدى باقى ياقىسىنى تۇتۇپ، - ھېچكىم بىزنى ئېلىۋەتكەن تىرىنقىغا تەڭ قىلمايدۇ، خۇددى بىر سۈيۈرەندى ئەخلەت. بىزمۇ جاھان تۇتۇپ كۆرگەنغۇ، ئەلنىڭ گۈلىگە گۈل، خىلىغا خال قويغان. مۇنداقلا ئەمەس ئىدۇق.

ئۇ بىر نەرسە تىڭشاۋاتقان ئادەمدەك بويىنى ئېگىپ جىم بولۇپ قالدى، مەن تونۇردىن پۈتۈمنى تارتىۋېلىپ، ئاسمانغا قارىدىم. يېقىن بىر جايدىكى قارا ياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇنئاي ماراپ تۇراتتى. يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلارنىڭ تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىسىنى ئوينايىتى. كېچە بەك چىرايلىق ئىدى. يىراق يەرلەردە ئېتىزدىن ئات بېقىپ قايتقان كىشىلەرنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، مەن يەنە پۈتۈمنى تونۇرغا ساڭگىلىتىپ:

- جىمىپ كەتتىڭغۇ باقىكا. جاھاننىڭ كارى تۈگەيدۇ. قېنى ناخشا ئېيتقىنا! - دېدىم. ئۇ، خىرىلىدىغان ئاۋاز بىلەن ئۇزۇن بىر ئۇھ تارتىپ، چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسەتتى.

- راست بىز ناخشا ئېيتقان، كۈچ-قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا قانداق يىگىت ئىدۇق بىلەمسەن!

Yetişkinlerin nefsine hakim olmaları mümkün ama yarı aç yarı tok küçük çocukların gözlerine dikilip bakmak çok zordur, bunun kalbin ince yerlerine yaptığı etkiyi karnı tok insanlara anlatmak da zordur. Bu ailede çoğu zaman böyle yarı aç yarı tokluk durumu hakimdi. Çocuklar yemeklerini birbirinden kıskanarak çiğnemenen yutarlardı. Kâsede hiçbir şey kalmadıktan sonra yemeğin bulaştığı parmaklarını yalayp kemirir, annelerine “Daha var mı?” dercesine boyunlarını çevirip bakarlardı.

Ben çocukları bu hâlde gördüğümde içimi bir şeyin kemirdiğini hissedey, dayanamayıp yere bakardım.

4

Sonbaharın bir gecesinde tandır başında oturuyorduk.

—Biz hayvan evladı değil, insanız. Tövbe tövbe, dedi Baki yakasını tutup. Kimse bize kestiği tırnağı kadar değer vermiyor, sanki süpürüp atılan çöpüz. Biz de dünya görmüştük, elin gülüne gül, güzelliğine güzellik katmıştık. Böyle değildik.

O bir şey dinleyen insan gibi boynunu eğip sustu, ben tandırdan ayaklarımı çekip göğe baktım. Yakın bir yerdeki karaağacın dalları arasından dolunay gözetliyor, hafif rüzgarda titreşen yaprakların tandır başındaki alaca gölgesiyle oynuyordu. Gece çok güzeldi. Uzaklardan tarlada atlarını otlatıp dönen kişilerin türküleri duyuluyordu, ben yine ayaklarımı tandıra sarkıttıktan sonra:

—Sustun ya Baki Ağabey! Dünya işleri de biter. Haydi türkü söylesene, dedim. O hırıltılı sesiyle uzun bir of çekerek dişlerini gösterdi.

—Doğru, biz de türkü söylemiştik, gücümüzün dermanımızın olduğu zamanlarda nasıl bir delikanlıydık, biliyor musun sen?

- بىزنىڭ پېشانىمىزگىمۇ يەر پۈتكەن - ئون خوجە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ. بىر ئات، بىر ھارۋا، سېغىپ ئىچىدىغان بىر كالىمىز، ئۆز ئالدىمىزغا قوشقا قاتىدىغان بىر جۈپ ئۆيىمىز بار ئىدى. تۇرغاي چوڭ چىللىغاندا قويۇپ، تا ئەل ياتقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان، كەتمەن چاپقان، ئورما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق، بىز ئېچىق ئېتىش ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى-ئۈچ ئادەم ئاران كۆتۈرەلەيدىغانىدى. ناخشىنى مانا شۇ چاغلاردا ئېيتىپ ئارىلىشىپ كەتكەن دېگىنا بىز، ھەي... ئەمدى كۈچ يوق، يۈرەك يوق!

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ياش يىگىتلىك چاغلىرىدىكى شېرىن خاتىرىلىرىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە چۈشتى. - مېنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغانلىقىمنى ئاڭلاپتىكەنسەن - دە. راستىنى ئېيتقاندا، مۇشۇ مەھەللىدە مېنىڭچىلىك ناخشا ئېيتالايدىغان كىشى يوق ئىدى، مەن بولغان توي-تۆكۈن، مەشرەپلەر ئالايىتەن قىزىپ كېتەتتى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سەرخىل بىر گۈلى ئىدىم. ھەممە مېنى باقەم-باقەم دېيىشىپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. بولۇپمۇ مەن ناخشىنى قاچان تولا ئېيتاتتىم. مانا بۇنى ساڭا سۆزلەپ بېرىمەن، ھەي، ئېسىت ياشلىق چاغلار!.. قانچىلىك شوخلۇقلارنى قىلغان بىز!

باقى ناھايىتى قىرىق بەش ياشلاردىكى كىشى بولسىمۇ، ئۆزىنى سەكسەن، توقسان ياشلاردىكى بوۋاي چاغلەيتتى. چۈنكى تەڭسىز تۇرمۇشنىڭ ئەزگۈچى قاتتىق قولى، ئۇنىڭ ياقىسىنى دەم ئالدۇرماي سىققان، سۈلۈكلەر قېنىنى شوراپ، ئۇنى قۇرۇق قاقشال قىلىپ ماغدۇرسىز، ئاپاق ساقال قىلىپ قويغانىدى.

ئۇ، قۇرۇپ كەتكەن تامىقىنى ھۆللەپ، تۈكۈرۈكىنى يۈتۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

- ئۆرۈكلەر راسا مەي باغلاپ پىشقان چاغ ئىدى. ھاۋا تىنچىق. ماداخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كۆڭلىكىمنىڭ ھەممە ئىزىملىرىنى شېشىپ ئەتتىم، بېشىمدا قىرلانغان ئاق مالىخاي، پۈتۈمدا پەس پاشنا مەسكاپ ئۆتۈك، تام شورلىرىدىن ئاتلاپ چۈشۈپ جاڭگاللىق باغلاردا ئۆرۈك تاللاپ يەپ يۈرگەندىم.

—Bizim alnımıza da toprak yazılmıştı, 10 ho kadar yerim vardı benim. Bir at, bir araba, sağıp içtiğimiz bir ineğimiz, kendi başımıza saban sürecektir iki sığırımız vardı. Turgay horozlar öttüğünde kalkıp ta el ayak çekilene kadar tarlada saban süren, kazma sallayan, buğday biçen yığittik. Bizim açıkları kapatmak için yolup taşıdığımız çimi iki üç kişi ancak taşıyabiliyorlardı. Türküyü işte o zamanlarda söyleyip bırakmıştı biz. Ah, şimdi derman yok, yürek yok!

O başını sallayarak genç delikanlı çağlarındaki tatlı hatıralarını zevkle anlatmaya başladı.

—Benim türkü söyleyebildiğimi duymuşsun demek. Doğrusunu söylemek gerekirse bu mahallede benim kadar türkü söyleyebilen insan yoktu. Benim bulunduğum düğün dernek ve meşrepler acayip eğlenceli geçerdi. Otuz oğulun seçkin gülüydüm. Hiç kimse beni “Bakiciğim, Bakiciğim!” diye dilinden düşürmezdi.

Özellikle ben türküyü ne zaman çok söyledim, işte sana bunu anlatayım. Hey gidi gençlik hey!.. Ne muziplikler etmiştik biz!

Baki 45 yaşlarında bir adam ise de kendini 80-90 yaşlarındaki ihtiyar gibi hissedirdi. Çünkü eşitsiz yaşamın ezici eli onun yakasını rahat vermeden sıkışmış, sürünge kanını emerek onu kuru ağaç gibi güçsüz kuvvetsiz, bembeyaz sakallı bir adam hâline getirmişti.

O, kurumuş damaklarını ıslatıp tükürüğünü yutarak sözüne devam etti.

—Kayısların olgunlaştığı bir zamandı. Hava boğucuydu. Desenli, önü açık gömleğimin bütün ilmeklerini ilikledim, başımda yana basıp giyilen ak kalpak, ayaklarımda alçak topuklu deri çizme vardı, duvar geçitlerinden atlayıp, inip çalılık bağlarda kayısları seçe seçe yiyordum.

قويۇق ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىدىن ئۈچ-تۆت بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، بىر قىز كېلىۋاتاتتى. مەن ئۇنى تۇنۇدۇم. ئۇ، ئۇششاق ئۆرۈلگەن قويۇق قارا چاپلىق، پىستە كۆزلۈك، لەۋلىرى جىنەستىدەك قىزارغان سۇمباتلىق باھار ئىدى. بىز ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا بىر-بىرىمىزگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتۇق. باھار كۈلگەن چاغدا ئىككى قوۋزىدىكى زىنقى ماڭا ئۇنىڭ چىرايىنى ناھايىتى يېقىملىق قىلىپ كۆرسىتەتتى. ئەنە، ئۇلار توپ-توغرا مەن تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى. ئالدىمدىكى ئېگىز ئۆسكەن باراقسان شاخلىق ئۆرۈك ئۈستىگە چىقىۋالدىم.

باھار شۇ ئۆرۈك تۈۋىگە كېلىپ:

- تېرىڭلار ئۆكىلىرىم، مۇشۇ ياخشى ئۆرۈك، - دېدى. - دە، قوللىدىكى سېۋەتنى يەرگە قويۇپ، ئۆرۈك تېرىشكە باشلىدى. مەن كەپتەرنى ماراپ ياتقان مۈشۈكتەك، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن قاراپ، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى تاماشا قىلىۋاتىمەن. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىردە ناندەك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۈچىدا گۈل ئۈستىدىكى ئۇششاق شەپنەم دانىلىرىدەك تەر تامچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئېڭىشكەندە ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاپلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويىدۇ. ئارىلاپ-ئارىلاپ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئۆرۈكلەرنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ.

ئالا بولغان ئۆرۈكتىن ئۈچ-تۆت تال ئۈزۈپ ئالدىم-دە، غولىنى چەللەپ تۇرۇپ بىرنى ئاتقاندىم، ئالدىغا چۈشتى، ئۇ ئۇياق-بۇياققا قاراپ قويۇپ، يەنە ئۆرۈك تېرىشكە تۇتۇندى، ئىككىنچى قېتىم ئاتقاندىم، بېشىغا قاتتىق تەگدى، ئەتىمالىم، قوشۇمىسىنى تۈرگەن بويى ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ:

- ئۇ... ھۇي قايسىڭۇي، نېمە ئۇنداق قىلىسەن، - دەپ ئارقىسىدا ئۆرۈك تېرىۋاتقان بالغا گۆلەيدى. مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي كۈلۈۋەتكەندىم.

- ۋىيەي... ساراڭ، - دېدى-دە، چالۋاقاپ سېۋەتكىمۇ قارىماي دومىسايدىغان بويى باغدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ، مانا ئەمدى قالدىم بالاغا. ئۇ، شۇنچە نازۇك ئىكەن-دە، نېمىشقا ئويناشتىم ھە... ئەمدى بۇ گۇناھنى قانداق يۇيۇش كېرەك.

Kalın kayısı ağaçları arasından 3-4 çocuğu peşine takarak bir kız geliyordu. Ben onu tanıdım. O ince örülmüş gür siyah saçlı, fıstık gözlü, dudakları kiraz gibi kızarmış endamlı Bahar'dı. Biz rastlaştığımız zamanlarda birbirimize bakıp gülümseyerek geçerdik. Bahar güldüğünde iki yanağında beliren gamzeler bana onun yüzünü çok sevimli gösteriyordu.

İşte, onlar bana doğru geliyorlardı. Kalbim çarpmaya başladı. Karşımdaki yüksek dallı kayısı ağacının üzerine çıktım.

Bahar o kayısı ağacının altına gelip:

—Toplayın kardeşlerim, bu güzel kayısıdır, dedi ve elindeki sepeti yere koyup kayısı toplamaya başladı. Ben, güvercin gözetleyen kedi gibi, yaprakların arasından bakıp onun hareketlerini seyrediyorum. Onun iki benzi çörek ekmeği gibi kızarmış, burnunun ucunda çiçeklerin üzerindeki ufak şebnem tanecikleri gibi ter damlacıkları dizilmişti. Eğilirken iki benzi üzerinden önüne inen saçlarını çevik bir hareketle silkerek arkasına atıyordu. Arada sırada gözüne güzel görünen kayısıları ağzına koyuyordu.

Renklenmiş kayısıdan 3-4 tanesini koparıp sırtını nişan alarak atmıştım, önüne düştü, o etrafa bakındıktan sonra, yine kayısı toplamaya girişti. Kayısıyı ikinci defa atmıştım, başına sert değmiş olmalı, kaşını çatarak ayağa fırlayıp:

—Hey, hanginiz o, niye böyle yapıyorsunuz, diyerek arkasındaki kayısı toplayan çocuğa sert sert baktı. Ben kendimi tutamadan gülüverdim.

—Ayol, seni deli, dedi ve sinirlenip sepetine bile bakmadan suratını asarak bağdan çıkıp gitti. Hayda! Şimdi kaldım bir belaya. Ne kadar da alınganmış, niye oynastım ki ben? Şimdi bu kabahati nasıl gidermeli?

باللار بىلەن سېۋەتنى ئۆرۈككە لىققىدە توشقۇرۇپ، باھارنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ بارىمەن، ئۇ، ئانىسىغا يىغلاپ بارغان بولسا، «ھۇي جۇۋاينىمەك كەتكۈر، قىزىمغا نېمىشقا تېگىشتىك...» دەپ جاۋىلداپ كەتسە، نېمە دەيمەن، سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويۇپ، ئۇنى قىچقىرىش كېرەك.

ئىش مەن ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىدى. پۈتۈنلەي باشقىچە. ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ بارغىنىمدا باھارنىڭ ئانىسى ھويلىدىن پايپاسلاپ چىقىۋاتاتتى، گەپ قىلماستىن سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويغانىدىم.

—رەھمەت بالام، خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن. باھار ئۆزى قەيەردە قالدى؟— دېدى.

مېنىڭ گۇناھىم تېخى بۇ يەرلەرگە يېتىپ كەلمىگەننى سېزىپ:

—كېلىۋاتىدۇ،— ھازىرچە مەندىن خوش بولغان بىلەن كېيىن تىللايسەنغۇ— دېدىم ئىچىمدە. ئارتۇق سۆز قىلماستىن ئارقامغا ياندىم.

—ھىم، تازا ئىشلىتىۋالدىمۇ— تازا،— قورۇنىڭ يېنىدىكى چولاق تام كەينىدىن تۇيۇقسىز چىققان بۇ گەپ مېنى چۆچۈتتۈرۈپتۇ، ئىتتىك ئارقىغا قارىسام، باھار كۈلۈمسىرەپ تۇرىدۇ.

—ۋاي تاۋى نازۇك، شۇنىڭغىمۇ يامانلاپ كەتتىڭىزمۇ!— دېدىم. ئۇ، ئۈنچىقماي چېچىنىڭ ئۈچىنى ئويناپ يەرگە قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۈلۈمسىرەپ خومالاشقان كۆزىدىن رەنجىگەنلىك سېزىلمەيتتى. «تاۋى نازۇك» دەپ قىلغان تەنەمگە جاۋاپ قايتۇرماستىن شۇنداق يېقىملىق، مۇلايىم قاراپ تۇرۇشى، «مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن.» دەۋاتقاندا، خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئۇ، «گەھ» دېسەم قۇلۇمغا كېلىپ قوندىغان قۇرغۇي بولۇپ كۆرۈنەتتى. تەلپۈنۈپ تۇرغان ياشلىق كۆڭلۈمدە ئۇ بىرىنچى قېتىم ھېچنېمە بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ بولمايدىغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ قوزغاتتى. خىجالەت بولۇشقا باشلىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قېلىپ:

—بۈگۈنكى ئىسسىقتا ئۆرۈك تازا پىشىدۇ،— دېدىم.

Çocuklarla sepeti ağzına kadar kayısılarla doldurup Bahar'ın evine doğru gidiyorum. O annesine ağlayarak gittiğinde annesi bana “Hey lanet olası, kızıma niye iliştin?” diye söylenirse ne derim, sepeti kapının önüne koyup onu çağırmalı.

Durum benim sandığım gibi olmadı. Tamamen farklıydı. Kayısıyı götürdüğümde Bahar'ın annesi avludan biçimsiz yürüyerek çıkıyordu, bir şey demeden sepeti kapının önüne koymuştum.

—Sağ olasin çocuğum, Allah ömür versin. Bahar nerede kaldı, dedi.

Kabahatimin henüz buralara ulaşmadığını hissedince:

—Geliyor. Şimdilik benden memnun kaldıysan da sonra söveceksin dedim içimden. Ben fazla konuşmadan arkama döndüm.

—Hım, nasıl çalıştırdım ama oh olsun! Avlunun yanındaki yıkık duvarın arkasından birdenbire gelen bu söz beni şaşırttı, hemen arkama baktım ki Bahar gülümseyip duruyordu.

—Vay, alıngan! Küçük bir şeye mi küsüp gittiniz, dedim.

O sesini çıkarmadan saçının ucuyla oynayıp yere bakıp duruyordu. Onun gülümsemekten baygınlaşan gözlerinden küskünlüğü hissedilmiyordu. “Alıngan!” diye alay etmeme cevap vermeden öyle hoş, mülayim bakıp duruşu “Ben seni seviyorum.” diyormuş gibiydi, bu anda o “Gel!” desem elime gelip konacak atmaca gibi görünüyordu. Çarpan gençlik kalbimde o, ilk defa hiçbir şeyle kıyaslanamayacak sıcak bir duygu uyandırdı. Utanmaya başladım. Herhâlde onun içindir ki ne diyeceğimi bilemeden şaşırp:

—Bugünkü gibi sıcakta kayısı güzel olur, dedim.

- بىراق كۈننىڭ شۇنچە تەپتىدە سىز تېخىچىلا غورا ئىكەنسەز، - دېدى باھار كۈلۈپ.

«ھەم، مانا ئوخشاتتى سېنى، ئەمدى نېمە دەيسەن؟» دېدىم ئىچىمدە، شۇ پەيتتە ئۇ قىزغا گەپ تېپىپ بېرلەيدىغاندەك ئەمەس ئىدىم. ئۆز تەڭتۇشلىرىم ئارىسىدا ئىشتىلا ئەمەس، چاقچاق، گەپ- سۆزدىمۇ چېچەن ئىدىم. ئەمما، شۇ تاپتا مېنىڭ ئۇ چېچەن تىللىرىمنى قانداقتۇ بىر سېھىرلىك كۈچ سېھىرلەپ قويغاندەك جۈرئەتسىز ھالدا ئىدى. ياخشى ئۇنى ئانىسى قىچقىرىپ، سۆزىمىز شۇ يەردە ئۈرۈلۈپ قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە «باھار» دېگەن چىرايلىق بىر ئىسىم ھەمىشە يادلىنىدىغان بولدى، بىراق باشقىلارغا ئوخشاش «ئىشقا ئوتىغا گىرىپتار بولدۇم، مېنىڭ دەردىم بار.» دەپ لاقىلداپ يۈرگىنىم يوق. زوق بىلەن ئىشلەپ ئېتىزنىڭ باغرىنى گۈل قىلىۋەتتىم. يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆپكۆك بۇغدايلار، قوغۇن- قاپاقلار، باراڭ ئەتراپىدا ئېچىلغان گۈل، زاراڭزىلار ھەر كىمنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى. مانا شۇ چاغدا قىن- قىنىمغا پاتماي ناخشا ئېيتاتتىم. كىمكەن ئۇ، مېنى ماختىمايدىغان، ھەممىسى ئۆچۈرەمدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيتتى. ئەنە، ئېتىزىم بوستان، مەن بولسام بۆلبۈل بولۇپ سايرىغان. شۇنداق چىرايلىق چاغلاردا باھار بىلەن يار بولۇشقان، گۈللۈك باراڭدا سۆيۈشكەندۇق!

ئۇ، ھەر كۈنى بىزنىڭ باراڭغا قوغۇن- تاۋۇزغا كېلەتتى. - مۇشۇ قوغۇنلۇق ساڭا قارايدۇ، ئۆزۈڭ تاللاپ ئۈزۈۋال - دەيتتىم.

- ناخشا، ناخشا... ھە، بايا دېدىمغۇ، ناخشا ئېيتقۇچىلىكىمىز قالدۇمۇ، سەن تېخى ئوقمايسەن...»

ئۇ، يەنە ئۆزىنىڭ كونا سەرگۈزەشتىسىگە چۈشۈپ كەتتى. - بىزنىڭ مەھەللىدە باھارلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى بولمىغىنى ئۈچۈن، ئاتا- ئانىسى تىرىكچىلىك ئىزلەپ سۇلتاننۇۋەيسىگە كۆچۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن، مېنىڭ باھارىمۇ سۇلتاننۇۋەيسىگە بولۇپ قالدى.

باھار كەتكەندىن كېيىن، مېنىڭ قاپقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى.

—Ama güneşin bunca sığağında siz hâlâ koruk kalmışsınız, dedi Bahar gülerek.

—Ha, işte benzetti seni, şimdi ne diyeceksin, dedim içimden, o anda kıza laf yetiştirebilecek durumda değildim. Kendi akranlarım arasında sadece çalışmada değil, şaka ve sözde de ustaydım. Ama şu anda benim o usta çevik dilim sanki sihirli bir güç tarafından büyülenmiş gibi cüretsizdi. İyi ki onu annesi çağırınca konuşmamız orada kesildi.

O olaydan sonra kalbimde “Bahar” diye güzel bir isim daima anımsanır oldu. Lakin başkaları gibi “Aşk ateşine tutuldum, dertliyim.” diye lakırdı yapmadım. Zevkle çalışıp tarlayı çiçekliğe dönüştürdüm. Sallanıp duran yemyeşil buğdaylar, kavun ve kabaklar, çardak etrafında açan çiçekler, zarangzalar⁶ herkesi kendine çekiyordu. İşte o zaman içime sığamayıp türkü söylerdim. Kimmiş o beni methetmeyen? Hepsi etrafımda dolaşırdı. İşte, tarlam bağ, ben bülbüldüm. Öyle güzel günlerde Bahar’la sevgili olup çiçekli çardakta öpüşmüştük!

O her gün bizim çardağa kavun, karpuz almak için gelirdi.

—Bu kavunluk sana ait, kendin seç, derdim.

—Türkü, türkü... Ha, demin söyledim ya! Türkü söyleyecek hâlimiz mi kalmıştı, sen daha bilmiyorsun...

O, sözünü yine eski sergüzeştine getirdi.

—Bizim mahallede Baharların tarlası olmadığı için anne babası geçim yolu arayıp Sultanveyis’e göç etti. Böylece benim Bahar’ım da Sultanveyis’e gitti.

Bahar gittikten sonra benim yüzüm fazla gülmez oldu.

⁶ Bir tür yağlı bitki.

ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالمىمەن، دادام: «ھە، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كۆپتى.» دەپ قوياتتى.

مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق سىرلىق؛ قانچىلىك چىرايلىق دېگەنە؛ بىر-بىرىگە تۇتۇشۇپ سوزۇلۇپ كەتكەن ئېتىز-ئېرىقلار، تاختا بولغان بۇغدايلار، ياپيېشىل يەلپۈنگەن بېدىلىكلەردە مەست بولۇپ ۋىتۋالداق-ۋىخ... ۋىخ قىلىپ سايىرىغان بۇدۇنلەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقايلارغا ئېلىپ قاقچىدۇ. غۇيۇلداپ ئۇچۇۋاتقان شامالدا يىراقتىن كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش قانداق كۆڭۈللۈك. ئەنە، كۆز يەتكۈسىز يەرلەردە ئاۋرال تېغى چوقچىيىپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇ ئاۋرال تېغى باغرىدا مېنىڭ گۈزەل باھارىم ئۇيقۇغا كەتكەندۇ. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقۇچە تويماي ناخشا ئېيتىپ چىقىمەن، ئوھۇ!.. بۇ قانداق ناخشىلار... يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەندىم، - دەپ كۆكسىنى تۇتۇپ بىر ئۆھ تارتقاندى. مەن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭدىن: - شۇنىڭدىن كېيىن يارىڭىز بىلەن ئۇچراشمىدىڭىزمۇ؟ - دەپ سورىدىم.

5

- قىسقىسى، بىز مۇرادىمىزغا يەتكەندۇق. باھار بىلەن ئۆي تۇتۇق. كېچە-كۈندۈز بىللە ئىشلەپ، راھەتلىنىمۇ، جاپانىمۇ بىللە كۆرەتتۇق. قولىمىزدا ئارتۇق نەرسە بولمىسىمۇ، بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، ۋاقىتىمىزنى چاغ ئۆتكۈزەتتۇق.

ئەتىياز ئايلىرى، قىزىق قوش ھەيدەۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادام ئۇزاق تارتقان سىل كېسىلى بىلەن يېرىم كېچە مەھەللىدە جان ئۇزۇپ قالدى. دادام ئاز-تولا كىتاب ئوقۇشنى بىلىدىغىنى ئۈچۈن يۇرت ئىچىدە ئابروىي بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرى چاپسانلا يېتىپ كېلىشتى. ھە، راستلا بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. مەن ھازىر شۇنچە خار بولۇپ قالغان بولساممۇ خەلق مېنى نېمىشقا «سەن» دېمەي، «سىز» دەيدۇ. چۈنكى مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە-مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم. قارىغىنا شۇنىڭمۇ ھۆرمىتى بولىدىكەن.

Evdekilerle ufacak şeyler yüzünden kavga ediyordum. Babam: “Evet, bu delinin burnu uzadı.” derdi.

Ben ata bakmayı bahane ederek çoğu zaman geceleri tarlada geçirirdim. Tarlanın mehtaplı geceleri ne kadar gizemli ne kadar güzeldi. Birbirine ulanarak uzayan tarla-arklar, başak bağlayan buğdaylar, sallanıp duran yemyeşil yoncalar arasında “vıh, vıh” diye sarhoş öten bildircin sesleri hayalleri bambaşka yerlere götürürdü. Uğuldayıp esen rüzgârda uzaklardan gelen kuş seslerini dinlemek ne eğlenceliydi. Gözün ulaşamayacağı kadar uzaklarda Avrâl Dağı dikilip duruyordu. İşte o Avrâl Dağı’nın eteğinde benim güzel Bahar’ım belki uykuya dalmıştır. Ben o tarafa bakıp sabaha kadar türkü söyledim. Of, of!.. O ne türkülerdi... Yüreği parçalar. Ben ömrümde özlemin böyle lezzetli olduğunu fark etmemiştim, diye göğsünü tutup bir ah çekmişti. Ben etkilenerek ona:

—Ondan sonra sevgilinizle buluşmadınız mı, diye sordum.

5

—Kısacası, biz muradımıza ermiştik. Bahar’la evlenip aile kurduk. Gündüz gece çalışıp rahatı da zorluğu da birlikte tattık. Elimizde bir şey yoksa da bileğin gücüyle zamanımızı hoş geçirmiştik.

İlkbahar aylarıydı. Çift sürmenin telaşlı günlerinin birinde, babam uzun zamandır çekmekte olduğu verem hastalığı dolayısıyla gece yarısı vefat etti. Babamın az da olsa okuma yazması olduğu için yurt içinde itibarı vardı. Onun için mahalle büyükleri çabucak geldi. Ha, bir şeyi unutmuşum. Benim şu anda o kadar ezilmeme rağmen, halk niye bana “sen” demiyor da “siz” diyor? Çünkü ben, babamın peşinde dolaşarak biraz okuma yazma öğrenmişim. Baksana, buna bile hürmet gösteriliyormuş.

يۇرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئون خوجە بۇغداينى ھارۋىغا بېسىپ، توخۇ ئىككى قىچقارغان چاغدىلا شەھەرگە كىرىپ كەتتىم.

بازاردىن كىيەنلىكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن شەھەر ئىچىگە (سېپىل ئىچىگە) كىرىپ تۇققۇنمىزنى نامازغا ئېيتىپ قايتقانىدىم، دەڭ دەرۋازىدىن ئۆتەلمەي تۇرۇپ قالدىم. ھەي... شەيتانلارنىڭ ئىشى دېگىنا! ھەممە پېشكەللىكنىڭ ئاۋۋىلى مانا شۇ يەردىن باشلاندى. شۇ ۋاقىتتا ئالدىراپ، ئىچىمنىڭ تىت-تىت بولۇۋاتقانلىقىنى قايسى تىل بىلەن ئاڭلىتاي. ئاش ۋاقتى بىلەن كەلگەن ئادەم تا چىڭقى چۈشكىچە ساقلاپ تۇردۇم. دەرۋازىنىڭ ئىچ-تېشىدا ماڭا ئوخشاش يول تالىشىپ تۇرغان ئات ھارۋا، ئۆكۈز ھارۋا، ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە كىشىلەرنىڭ سانى يوق. دەڭ دەرۋازا ئىچى خۇددى چوڭ بىر پاتقاق دەريا. ئۇنىڭدا ئاتلار ئۇزىدۇ. چىلىشىپ كېتىپ بارغان ھارۋىلار ئادەمگە قېيىقنى ئەسلىتىدۇ. پىيادە ئادەملەر بولسا، بۇنداق «قېيىقلار» غا ئىككى گۇۋازا، تولا ئالدىراپ كەتكەنلەر بىر تەڭگە كىرا بېرىپ ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. يول تالىشىپ ئاتلىقلارنىڭ، ئادەملەرنىڭ باش-كۆزىگە قامچىلار تېگىدۇ. تېيىلىپ يىقىلغان ئادەملەرنىڭ تەلەتگە قاراپ كۈلگۈڭ كېلىدۇ. بىر تۇرۇپ ئۇنىڭ رەسۋا بولغان ئېچىنىشلىق قىياپىتىگە قاراپ ئىچىڭ ئاغرىيدۇ ياكى يىغلىغۇڭ كېلىدۇ. ئاتلار مۇدۇرۇپ كەتسە ياكى سەللا پۇتىنى ئېگىزەرەك كۆتۈرسە پۈتۈن ئەتراپقا پاتقاق مۆلدۈردەك ياغىدۇ. مۇنداق ۋاقىتتا ئادەملەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ ناھايىتى كۈلكىلىك قىياپەتلەرگە كىرىۋالىدۇ، زارلىنىدۇ، لەنەت ئوقۇيدۇ. تىزىغىچە پاتقاق كېچىپ يۈرۈپ مۇشلىشىۋاتقان ئادەملەرنىڭ رەڭگى-رۇخسارىغا قاراپ تېخىمۇ قاتتىق كۈلگۈڭ كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋاللار، يۈرەكنى تىلىپ تاشلىغۇدەك ئاچچىق تىللار، كۈلكىلەرنى باسىدۇ. بولۇپمۇ شۇ كۈنى ئادەملەرنىڭ ئۆتۈشلەيمەي كۆپرەك تۇرۇپ قىلىشىغا بىر دېھقان سەۋەبىچى بولدى. بىراق، شۇ سەۋەب بولدى دەپ تىللاي دېسەڭ ئۇنىڭ ھالى ھەممىنىڭكىدىن يامان بولغانىدى. ھېلىقى دېھقاننىڭ جىنازىغا ئوخشاپ قالغان ئېتى پاتقاقىدىن ھارۋىنى تارتىپ چىقالماي تازا چوڭقۇر يەردە يىقىلدى.

Yurt büyüklerinin öğütü üzerine, on ho kadar buğdayı arabaya yükleyip horozun iki defa öttüğünü duyar duymaz şehrin yolunu tuttum.

Pazardan kefenlikleri aldıktan sonra şehrin içine yani surlardan içeri girip akrabalarımızı cenaze namazına davet ederek dönmüştüm. Kervansaray kapısından geçemeyip oyalandım. Hey, şeytanın işi desene! Bütün uğursuzluk işte orada başladı. O sırada aceleden nasıl telaşlandığımı hangi dille anlatayım? Kahvaltı zamanında gelip öğlene kadar bekledim. Kapının içerisinde ve dışarısında benim gibi yol kapmaya çalışan at arabaları, öküz arabaları, atlı, eşekli ve yaya kişilerin haddi hesabı yoktu. Kervansaray kapısının içi sanki büyük bir çamur deryası gibiydi. Orada atlar yüzüyordu sanki, suya batan arabalar insana sandalları hatırlatıyordu. Yayalar ise bu “sandallar” a iki kayme, çok acelesi olanlar bir tenge⁷ para vererek geçip gidiyorlardı. Yol kapışma nedeniyle atlıların, insanların başına gözüne kamçılar isabet ediyordu. Kayarak düşüp rezil olanların içler acısı durumuna bakıp insanın acıyası ya da ağlayası geliyordu. Atlar ayakları sürçülse ya da ayaklarını birazcık yukarı kaldırsa çevreye dolu gibi çamur yağıyordu. Böyle anlarda insanlar kaçınayım derken çok gülünç durumlara düşüyor, söyleniyor ve lanet ediyorlardı. Dizine kadar çamura girip yumruklaşan kişilerin yüzlerine bakıp insanın daha da gülesi geliyordu. Ama buradaki acıklı durum, yürek parçalayan ağır sözler gülmeleri basıyordu. O gün insanların geçemeyip fazla beklemlerine bir çiftçi sebep olmuştu. “O sebep oldu.” deyip küfretmek istersin ama onun durumu herkesten daha kötüydü. O çiftçinin tabuta benzeyen atı, arabayı çamurdan çekip çıkaramadan epey derin bir yerde yıkıldı.

⁷ tenge: Para birimi.

ئۇنى سەۋەبچى بولدى، دېگەن كىشىلەرمۇ ئىنساپ قىلىشى كېرەك، ئەلۋەتتە. پاتقاق دەرياسىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ؟ ئاخىر ئېتى ئۆلۈپ قۇتۇلدۇغۇ. بىچارە دېھقاننىڭ بوغا، جەۋەنى مۆرىسىگە سېلىپ، سۈزمە خالتىسىدەك بولۇپ چىقىۋاتقىنىنى، ئۇنىڭ يۈزىدىكى پاتقاقنى، ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تارام-تارام يېشىنى كۆرگەن ئادەملەر يەنە ئۇنى سەۋەب بولدىڭ، دەپ قانداق تىللىماقچى ئىدى. ئەسلىدە سەۋەب بولغان كىم، نېمە؟! شۇ قارا دەرۋازىدا ئادەملەرنىڭ يولىنى تۇرپ قويغان دەرۋازا ئىگىسى «ئۇلۇغلار» - دە.

مىڭ بالالىقتا ماڭا ئەمدى ئۆتۈش نۆۋىتى كەلگەندى. قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي، تەلەتى سۆرۈن بىر يايى كېلىپ، ئېتىمنىڭ تۇمشۇقىغا بىر قامچا ئوردى - دە:

- ھارۋاڭنى ئارقىغا قايتۇر، - دېدى.

- ئاكا، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش... - تېخى سۆزۈم ئاياقلاشقۇچە باش - كۆزۈمگە قامچا ياغدى. يەنە بىر يايى كېلىپ ئاتنىڭ چولۇۋرىنى تۇتتى - دە، ھارۋامنى ئارقىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

«ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ.» دېيىشەتتى، قېنى ئېرىتكىنى! مەن شۇ كۈنى دۇنيادىكى بار ياخشى سۆزنى قىلىدىمغۇ. يالۋۇردۇم، ئىتقا ئوخشاش ئۇلارغا كۈچۈكلۈنۈپ يىغلىدىم. دادامنىڭ ئۆلۈكىنى ۋە پۈتۈن ئەۋلىيالارنىڭ ئەرۋاھىنى شىپە كەلتۈردۈم. مېنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى. ئۇلارنىڭ باغرى تاشتىنىمۇ قاتتىق، پۈتۈن تېنى مۇزدىن يارىتىلغان ئادەملەر ئىدى. ئادەملەر دۇنياغا بىرىنى بىرى مۇشۇنداق بوزەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ؟ دەرەڭنى ئاڭلايدىغان ئادەملەر قەيەردە؟

ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز ھارۋىكەش ساڭدىن بۇغداي قاچىلاپ سار بۇلاققا ماڭدى... (بۇ ۋاقىتتا سار بۇلاقىدىكى تۈگمەندە چېرىكلەر ئۈچۈن ئۇن تارتىلاتتى.) يالۋۇرۇش تۈگىمىگەنكەن تېخى، تۆت كۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈپ بۇغداينى تۈگىمەنگە ئۆتكۈزدۈق. ئات - ھارۋا بىلەن ئۆزۈڭ نەچچە كۈن بىكارغا ئىشلىسەڭ رەھمەت - تازىم قېنى؟

Ona “Sebepe oldu.” diyen kişilerin de insaf etmeleri gerekiyor elbette. Onun çamur deryasına batan atını çıkarayım derken çektikleri az mı? Sonunda atı öldü de kurtuldu ya! Zavallı çiftçinin koşum takımını omzuna alarak peynir çuvalı gibi çıktığını, onun yüzündeki çamuru, damla damla akmakta olan gözyaşını gören kişiler yine ona “Sebepe oldun.” diye nasıl küfretmek istesinler ki? Aslında buna sebepe olan kimdi, neydi? O kara kapıda insanların yolunu kesen kapı sahibi “Büyükler”.

Binbir zorluktan sonra geçiş sırası şimdi bana gelmişti. Hangi gözümle bakayım, ekşi suratlı bir zaptiye gelip atımın burnuna kamçı çaldıktan sonra:

—Arabamı geri çek, dedi.

—Ağabey, benim çok acelem var... Daha sözüm bitmeden başıma gözüme kamçı yağdı. Diğer bir zaptiye gelip atın yularını tuttu ve arabamı geriye çevirdi.

“Güzel söz taşı eritir.” derlerdi, ne eritmesi! Ben o gün dünyada ne güzel söz varsa hepsini söyledim. Yalvardım, köpek gibi onlara yakarıp ağladım. Babamın ölüsü ve bütün evliyaların yüzü suyu hürmetine yalvardım. Ama beni asla bırakmadılar. Onlar kalbi taştan da katı, bütün vücudu buzdan yaratılmış insanlardı. İnsanlar dünyada birbirilerini böyle ezmek için mi doğmuşlardı? Derdini dinleyen insanlar nerede?

Benim gibi otuz arabacı depodan buğday yükleyip Sar-bulak’a yürüdü... (O zaman Sar-bulak’taki değirmende çeriler için un öğütülüyordu.) Yalvarmalar daha bitmemişti, dört gün zahmete katlanarak buğdayı değirmene teslim ettik. Atınla arabamla kaç gündür bedava çalıştın da, teşekkür nerede?

مانا قارا، رەھمەت- تازىم ئورنىغا «ئوغرى، بۇغداي كەم» دەپ يۈزلىرىمگە تۈكۈرۈپ يەتتە كىشىنى كۈرەدە ئۈچ كۈن سولاپ قويدى... مانا پالەچلەرنىڭ كاشىلىسى، مەن سولاقتىن چىقسام «ئېتىڭ ئۆلۈپ قالدى» دېدى- دە، ئالدىمغا ئاتنىڭ تۆت تۇيۇقىنى تاشلاپ قويدى. ئۇ مېنىڭ ئېتىمنىڭ تۇيۇقىمۇ ئەمەس. مانا ئۆزلىرى ئوغرى. ئەزىرايى خۇدا مەنسەپدارلارنىڭ ئۆزلىرى ئوغرى. بۇ ئەھۋالدىن بىر يەرگە داتلاشمۇ تەس. كىمگە ئەرز قىلساڭ بولىدۇ؟ «دادام ئۆلۈپ قالدى، جېنىم ئاكا...» دېگىنىڭگە قارىماي قامچىلاپ سېنى غۇلجىدىن كۈرەگە ھەيدەپ كەلگەن ئادەملەرگىمۇ ياكى «ئوغرى» دەپ سولاپ قويغان چېرىكلەرنىڭ ئەڭ چوڭى- جىڭشۇسىغىمۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار؟.. ئاتىنىمۇ، ئاتىدىنىمۇ ئايرىلدىم. بوغا- جەۋەنىنى ئۆشەنمەگە سېلىپ غۇلجىغا قايتتىم. خەير ئۇمۇ كەتتى.

ئۇ، ئادەتتىكى سۆزىنى ئۆزگەرتىپ، تۇيۇقسىزلا قايناپ: - شۇمۇ ئادەمگەرچىلىكىمۇ، بۇ نە قەدەر ئۇياتسىز ئىش- ھە، خۇددى غالىجىر ئىت ئۇلارچۇ قارا!!- دەپ خىقراپ توختاپ قالدى. مەن ئۆچۈپ تۈگەي دەپ قالغان سامان ئوتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قاتلاملىرىنى چۈچىلىغانىدىم، ئۇنىڭ قاشلىرى چىمىرىلىپ كۆزىدە غەزەپ ئوتى چاقنىغاندەك كۆرۈندى.

ئاي بىز بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان، جاھان بارغانسېرى قاراڭغۇلۇق ئىچىگە پاتماقتا. يېقىن بىر جايدىكى ئىتنىڭ ھۇلىغان زۇۋانلىق ئاۋازى كۆڭۈلگە قورقۇنچ سېلىپ ئۆتەتتى. باقى سۆزىنى داۋام قىلدى.

- بىزنىڭ ئۆيدە ئۆلۈم مەرىكىسى بولدى. ئۆلگەن كىشى بولسا، مېنىڭ دادام. ئۇنى قانداق ئۇزاتقاندۇ؟ مەن ھازىدار، بېلىمگە ئاق باغلاپ، كۆك تاياق تايىنىپ، جىنازا ئالدىدا يىغلاپ چىقىشىم كېرەك ئىدىغۇ. مېنى دادام قانچە ئېغىرچىلىقلار بىلەن باقتى، مەندىن نېمىلەرنى كۆتكەندى. قېنى ئۇ، قېنى مېنىڭ ئەسقاتقىنىم، ئېست، ئېست بەختسىزلىك... يۇرت ئالدىغا نېمە دەپ، قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن...

Bak şimdi, teşekkür etmek bir yana “Hırsız, buğday eksik!” diye yüzüme tükürüp yedi kişiyle birlikte Küre’de üç gün hapsedtiler... Uğursuzluk işte, ben çıktığımda “Atın öldü.” dediler ve önüme atın dört ayağını attılar. Bunlar benim atımın ayakları da değildi. İşte kendileri hırsızdı. Vallahi billahi yöneticilerin kendileri hırsızdı. Bu durumu bir yere şikayet etmek de zordu. Kime şikayet edebilirsin ki? “Babam öldü, canım ağabeyim...” demene bakmadan kamçılıyıp seni Kulca’dan Küre’ye sürüp gelen kişiler mi ya da “hırsız” diye içeriye atan çerilerin en büyüğü Cinşusi’ya mı? Onların huzuruna gidip başvurmaktan ne çıkar k? Attan da babamdan da ayrıldım. Koşum takımını omzuma alıp Kulca’ya döndüm. Neyse, bu da geçti.

O normal konuşmasını değiştirerek birdenbire sinirlenip:

—İnsanlık bu mu? Bu ne utanmazlık, sanki kudurmuş köpek bunlar, diye hırıldayarak durdu.

Ben sönmek üzere olan saman ateşinin en son katmanlarını kurcalamıştım, onun kaşları çatılıp gözlerinde gazap ateşi yanmış gibi göründü.

Ay çoktan bizimle vedalaşmıştı, dünya gittikçe karanlığa batıyordu. Yakın civardan gelen köpek uluması gönüllere korku salıyordu.

Baki sözüne devam etti.

—Bizim evde cenaze töreni oldu. Ölen kişi benim babam. Onu nasıl uğurlamışlardı acaba? Benim yasta olduğum için belime ak kuşak bağlamam, mavi değneğe dayanıp cenaze önünde ağlayarak yürümem gerekirdi. Bana babam ne zorluklara katlanarak baktı, benden neler bekliyordu? Nerede, hani benim yararım? Yazık, yazıklar olsun, bahtsızlık... Elin karşısına nasıl, hangi yüzümle çıkacağım?

شۇنداق تۈگمەس- پۈتمەس خياللار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەندىم.
- ھەي جىمبۇ كۆتەرگەن، توختا!- دېدى بېلىدە سىم ئورغان قامچىسى بار بىر ئادەم.

- ياق ساتمايمەن،- دەپ يولۇمغا كېتىۋەرگەندىم، ھېلىقى يۈگۈرۈپ كېلىپ:

- كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن چوشقا! ماڭ بوياققا، سەيسە قىلىسەن!- دېدى- دە، ئارقامغا ئىتتىرىۋەتتى.

- يەنە نېمە سەيسە بۇ، مەن ھازىر سەيسىدىن كەلدىمغۇ!

- ساختىپەزلىك قىلما، ياخشىلىقچە ماڭ ئىت!

- ئەزىرايى خۇدا، مەن سەيسىدىن كەلدىم.

- ياخشىلىقچە ماڭامسەن- يوقمۇ؟! ھېلى بىكار كۆرسەن چوشقىنىڭ بالىسى.

- ئۆزۈڭ چوشقا، ئۆزۈڭ غالىجر ئىت، ماڭمايمەن، نېمە قىلىسەن!؟

ئۇ قامچىسى بىلەن بىر نەچچىنى ئۇرغانىدى. قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم. بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىكىمنى كۆرۈپ، نەدىندۇ، ئىككى چېرىك يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۈچى بىر بولۇپ مېنى دوتەي يامۇلىغا ھەيدەپ كىردى. ئاۋۋال، ھارغىچە ئۇرۇپ، تېپىپ دۇمبالدى. كېيىن بىر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى.

ھارغانلىق ۋە قورساقنىڭ ئاچلىقىدا ئەسنەپ- ئەسنەپ كۆرۈم ئۇيىغا كەتكەنكەن، يەنە ھېلىقى قاپقى يامان، سىم ئورغان قامچىسى بار يايى:

- تۈرە ئوغرى،- دەپ بېشىمغا تېپىپ ئويغىتىۋەتتى.

- ئەمدى چىقىپ كېتەيمۇ ئاكا؟

- ئاناڭنىڭ يېنىغا بارامسەن ھارىمى...

- يەنە نېمە دەيسىز بېگىم؟!

- ھە، ئەمدى خېلى چۆچۈپ قاپسەن. ئالدىمغا چۈشۈپ

ماڭ،- دېدى- دە، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسنى تەتۈر ئورغان سەيسىكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېدە توغراتتى. ئۇندىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى.

Böyle bitmek tükenmek bilmeyen hayallerle gece boyunca yürüyerek kahvaltı vaktinde Vali Konağı'nın önüne gelmişim.

—Hey, araba koşumu taşıyan, dur, dedi belinde tel sarılmış kamçısı olan bir adam.

—Hayır, satmıyorum, deyip yoluma gidiyordum, deminki adam koşarak gelip:

—Kimi ahmak yerine koyuyorsun? Domuz! Yürü bu tarafa, zorunlu görev yapacaksın, dedi ve beni geriye itti.

—Ne zorunlu görevi bu yine, ben şimdi zorunlu görevden geldim!

—Sahtekârlık etme, güzelce yürü, köpek!

—Vallahi billahi, ben zorunlu görevden geldim.

—Güzelce yürü, yoksa şimdi görürsün sen domuz yavrusu!

—Sensin domuz, sensin kudurmuş köpek! Yürümem, ne yaparsın?

O kamçısıyla birkaç kez vurmuştu. Elini arkasına çevirip sıkı kavradım. Buna itaat etmediğimi gören iki çeri bir yerlerden koşup geldi. Üçü birlikte beni Vali Konağı'na getirdi. Önce yoruluncaya kadar dövdüler, tepelediler, sonra karanlık bir eve hapsettiler.

Yorgunluk ve karın açlığından esneyerek uyuyakalmışım, yine deminki asık suratlı, tel kaplı kamçısı olan zaptiye:

—Ayağa kalk, hırsız, diye başımı tepikleyerek uyandırdı.

—Şimdi çıkıp gideyim mi ağabey?

—Ananın yanına mı gideceksin haramzade?

—Yine ne vardı beyim?

—Ha, şimdi aklın başına gelmiş! Önüme düş, yürü, dedi ve zorunlu görevi olan talihsiz bir kişiyle bana öğlene kadar yonca doğrattı. İkindiye kadar gübre taşıttıktan sonra serbest bıraktı.

مانا كۆردۈڭمۇ بۇ نېمە دېگەن خورلۇق.

ئۆز ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى تاشلاپ كېتىدىغان ئادەملەرمىدۇق بىز. مۇنداق ئوساللىقنى مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قىلىدىممۇ؟ ياق. ئىش شۇنداق بولسىمۇ يەنە ھەممىسى مەندىن كۆڭۈل ئاغرىتىدۇ. يۇرت ئىچىدە مەن ئەڭ باغرى تاش يامان ئادەم! ھەتتا ئادەممۇ ئەمەس. خۇددى كالا ياكى ئىت. توغرا، ئۇلارنىڭ شۇنداق قاتتىق رەنجىشكە ھەققى بار. بىراق، كاساپەتكە ئۆزۈم يولۇقاي دەپ ئالايتەن بارمىدىم - دە... ئۇرۇق - تۇغقانلار ماڭا ئوچۇق چىراي ئاچمايدۇ.

- داداڭ ئۆزى تاپقان بىر جۈپ ئۆكۈزنى سېتىپ، بىر كۈنلۈك مەرىكىسىنى ئۇزاتتۇق. سەنمۇ ئوغۇل بالا مەن دەپ بېلىڭنى باغلاپ يۈرسەنغۇ. قېنى يەتتە نەزىرىنى قانداق قىلسەن، ياكى داداڭنىڭ يەتتىنسىنىمۇ بەرمەمسەن، - دېگەندەك سۆزلىرى جان - جېنىمدىن ئۆتۈپ يۈرەككە نەشتەردەك سانچىلىپ تۇراتتى. ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ تەنسىنى بېسىش ئۈچۈن دادامنىڭ يەتتە نەزىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزدۈم.

شۇ يىلدىن باشلاپلا ئۆز ئالدىمغا يەر ھەيدىيەلمىدىم. قوش، ئات - ھارۋا، ھەتتا ئۇرۇقلۇققا بىر خۇ بۇغداي ئۈچۈن باشقىلارغا ساغىرىدىغان بولۇپ قالدىم. ئەمدى كېچە - كۈندۈز جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىسەكمۇ چاپىنىمىز تىزدىن ئاشمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۈچ - تۆت يىلغا بارماي يېرىمىزنىڭ مۇقىم پارىقى دەن ۋە باشقا ئالۋاڭلارنى بېرەلمەستىن يەرنى سېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىنمۇ ئادا تاپتۇق... شۇندىن بىرى تالادا قېلىپ، ھەر كىمنىڭ ئىشىكىدە تەمتىرەپ يۈرمىز. ئىككىمىز خامان تەپكەن كۈنى ھېلىقى خوجايىننىڭ زەھەرلىك سۆزلىرىنى ئۆزۈڭمۇ ئاڭلىدىڭ. ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچ كۆز خوجايىنلار، ئالۋاڭ - ياساقلار، خورلۇق - ھاقارەتلەر قۇرۇق قاخشال قىلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىسەن. بىزدىن ئەمدى ماغدۇر كەتكەن. تىرىكچىلىك بولسا، مۇشۇ... قېنى ياشلىق؟ قېنى كۆڭۈلدە يالقۇنچاپ تۇرىدىغان زوقلار؟ ئەمدى كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق. ئۇنىڭغا زوق كېرەك، ماغدۇر كېرەك.

İşte gördün mü, bu ne biçim zulüm?

Kendi babasının ölüsünü bırakıp gidecek adamlar mıydık biz?

Bu rezaleti ben kendi isteğimle mi işledim? Hayır. Böyle olmasına rağmen herkes bana küsüyor. Yurtta en taş yürekli, kötü insan benim! Hatta insan da değilim. Sanki öküz ya da köpeğim. Doğru, onların o kadar küsmeye hakları var ama felakete uğrayayım diye kendim gitmedim oraya, hısım akrabalar bana güler yüzle bakmıyorlar.

—Babanın kendi yetiştirdiği iki öküzü satın bir günlük törenini yaptık. Sen de erkeğim diye beline kuşak takıp dolaşıyorsun. Hani yedi nezrini nasıl yapacaksın, yoksa babanın yedi nezrini de mi yapmayacaksın, tarzındaki sözleri içimi parçalayıp kalbime neşter gibi batıyordu. Hısım akrabaların yermesini bastırmak için babamın yedi nezrini çok büyük yaptım.

O yıldan itibaren kendi kendime toprak süremedim. Saban, at, araba, hatta tohumluğa bir ho buğday için başkalarına muhtaç duruma düştüm. Artık gece gündüz canla başla çalışsak da iki yakamız bir araya gelmez oldu. 3-4 yıl geçmeden tarlamızın sabit vergisi olan tahıl vergisi ve diğer vergileri veremeyince yerimizi satın ondan da mahrum kaldık... Ondan beridir dışarıda kalıp herkesin kapısına muhtaç yaşıyoruz. İkimizin harman dövdüğü gün o patronun zehirli sözlerini sen de duydun. Evet, bizi öyle aç gözlü patronlar, angarya vergiler, zulüm ve hakaretler kurumuş ağaca dönüştürdü. İşte şimdi sen de görüyorsun. Artık dermandan kesildik. Dirliğimiz ise işte bu... Nerede gençlik? Nerede gönüllerde yanan zevkler? Artık gönüllere zevk verecek güzel türkülerini söylemek mümkün mü? Hayır. Onun için zevk gerek, derman gerek.

باقى كۆڭلىدىكى ھەسرەتنى قاپلىشىپ چىققان تۈتۈندەك ئۇزۇن ۋە ئېغىر بىر تىنىپ چىقاردى - دە، توختاپ قالدى. يەرنى قۇچاقلاپ ئالغان كېچىنىڭ ئېغىر قاپقارا بېسىمنى بۇزۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. بۇ ئاۋازلار شەرقنى قاپلاپ ياتقان قويۇق قاراڭغۇلۇقنى نېپىزلىتىشكە باشلىدى. بىز تۇنۇرغا ئېڭىشكەن ئىدۇق، كاۋىننىڭ كۆيۈپ پىشقان پۇرىقى دىماققا كېلىپ تەگدى. ئۇنى تونۇردىن كەتمەندە ئاۋايلاپ ئالدۇق تە، باقىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتۇق.

6

باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقىنىڭ سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بىر كۈنى ئۇنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ يېزىغا چىقتىم. سىلەرگە تونۇش بولغان ھېلىقى «ئالۋاستى كەپىسى» بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە سەتلىشىپ كېتىپتۇ. ھەممىگە نۇر بېرىشكە سېخى بولغان كۈنمۇ بۇ بىر ئېغىز ئۆي ئىچىگە ئۆزىنىڭ ئىسسىق ئاق نۇرىنى چېچىپ ئۆتمەيدۇ. بىر نەچچە ۋاقىتتىن بېرى باھارخاننىڭ شىۋاق سۈپۈرگىسىدىن قۇتۇلۇپ قالغان ئەخلەت - چىرىندىلەر ۋە كېسەلنىڭ غەلىدى - غەشلىرى ئىنتايىن يامان پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق ئۆيلەردە كىمنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ، ئارام ئېلىپ تۇرالايدۇ. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ھايۋانلارمۇ شۇنداق جايلاردا ئۇزاق چىداپ ياتالماس ئىدى. لېكىن باقىنىڭ ئائىلىسىدەك مىليونلىغان ئائىلە كىشىلىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان «ئالۋاستى كەپىلىرى» دە كۈن كەچۈرۈپ يۈرۈپ ئاچچىق ھەسرەتتە دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلىشاتتى.

ئۆيدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. يېڭى تىرىلىپ باقىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرگەن چىۋىلەرنىڭ گىرىلىدىشى ۋە ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدا ئۇخلاۋاتقان ئاۋاق پۇچقاق مۈشۈكنىڭ يۇمشاق خىرىلىدىشى بۇ جىملىققا ئېچىنارلىق مۇڭ بېرىپ تۇراتتى. مۇڭلۇق بۇ جىملىق ئىچىدە باقىنىڭ تۆت بالىسى دان توشۇپ تۇرغۇچى ئانىسىدىن ئايرىلغان سېرىق تۈكلۈك كەپتەر باچكىلىرىدەك يېرىم ئاچ ھالدا شۈمشىيىپ يېتىشىدۇ.

مەن باقىنىڭ يەتتە ياشلىق بالىسى توختىدىن:

Baki gönlündeki efkarını ağzından yoğun duman gibi uzun ve derin iç çekerek çıkardıktan sonra durdu.

Horozlar yeri saran gecenin ağır ve kapkara suskunluğunu bozarak her taraftan ötmeye başladı. Bu sesler doğuyu kaplayan kalın karanlığı inceltmeye başladı. Biz tandıra, içine doğru eğilmiştik; yanarak pişen kabağın kokusu damağa vurdu. Onu kazmayla dikkatlice aldıktan sonra Baki'nin evine girdik.

6

Bahar Hanım öldükten sonra Baki'nin sil hastalığının ağırlaşarak onu yatağa düşürdüğünü duymuştum. Bir gün onu ziyaret etmek için köye çıktım. Size tanıdık o “albastı kulübesi” eskisinden birkaç misli çirkin hâle gelmiş. Herkese cömertçe ışık saan güneş de bu bir odalı evden sıcacık beyaz ışığını esirgemiş. Epey bir zamandır Bahar Hanım'ın süpürgesinden kurtulan çöpler ve hastanın kusmukları çok kötü bir koku yayıyordu. Bu tür evlerde kimin gönlü açılıp rahat edebilir ki? Doğrusunu söylemek gerekirse hayvanlar da böyle yerlerde uzun kalmazlardı. Ama Baki ailesi gibi milyonlarca aile buna benzer “albastı kulübeleri”nde yaşayıp acı hasretlerle dünyadan zamansız göçüp gidiyordu.

Evde sessizlik hüküm sürüyordu. Daha yeni dirilip Baki'nin etrafında uçarak dolaşan sineklerin vızıltıları ve evin köşesinde uyuyan zayıf hırıltılı kedinin yumuşak hırıldaması bu sessizliğe acıklı bir atmosfer katıyordu. Bu kederli suskunluk içerisinde Baki'nin dört çocuğu yem taşıyan annelerinden ayrılan sarı tüylü güvercin civcivleri gibi yarı aç yarı tok bir hâlde büzülüp yatıyordu.

Ben Baki'nin yedi yaşındaki oğlu Tohti'ye:

- داداڭ كىشى تونۇمدۇ؟ - دەپ سورىدىم.
- ئۈچ كۈن بولدى گەپ قىلمىغان، كۆزىنى ئاچمىغان.... -
دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن.

- يۈزىنى يېپىپ قويۇپسەنغۇ؟ - دېدىم.
- بايا دادام، ئى... ئى... قىلىپ ھىجايىدى، ئاغزىغا چىۋىن
ئولشىپ كەتتى، يېپىپ قويدۇم، - دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ. ئۇنىڭ
ئۆڭگەن يۈزىدە خىرە يانغان خۇشاللىق نۇرى دادىسىنىڭ ئەمدى
ياخشى بولغانلىقىنى ئىپادە قىلماقچىدى. لېكىن ئەكىسى ھالدا ماڭا
ئۇنىڭ يۈزى بىر نەرسىدىن يىرگىنىۋاتقان ئادەمنىڭ چىرايىدەك
بولۇپ كۆرۈندى.

باقىنىڭ يۈزىنى ئاستا ئېچىپ باققاندىم. مەن ئۇنى چىرايى
تامدەك تاتىرىپ، ئىككى تۆۋەن چۈشكەن ھالدا كۆردۈم. تېنىم
جىغىلداپ كەتتى. قورقۇنچ باستى. بالىلىرىغا تۇيدۇرماستىن ئاستا
تالاغا چىقىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىر نەچچە كەمبەغەل،
كۆيۈمچان ئادەملەر يىغىلىپ، سۆڭەك شاخلىرى بىلەن جىنازە
توقىدى. ئۇنى غېرىپ يوپۇقى بىلەن ياپتى - دە، ئاش ۋاقتى بىلەن
باقىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ مەھەللىدىن يىراقتىكى تۇپراقلىققا
ئېلىپ مېڭىشتى. ئۇنىڭ كۆزگە كۆرىنەرلىك ھازىدارى يوق ئىدى.
جىنازا مەھەللىدىن ھەشەمەتسىز، يېنىك ھەرىكەتلەر بىلەن
ئۆزىتىلدى. ناھايىتى، جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى
يىغلامسىراپ، بۇرنىنى تارتىپ ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالمىي،
مۇدۇرۇپ - مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا بەش
ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ بارىدۇ. بۇ كىچىككىنە
قىزنىڭ يۇمشاق چاپلىرى ئايلاپ تاغاق كۆرمەي پاخپاق بولۇپ
قالغان، پۇتى يالاڭغىداق، ناھايىتى ئۇچىسىدا ھەر رەڭلىك لانتىلار
بىلەن يامالغان كىر، يىرتىق كۆڭلىكى بار ئىدى. ئۇ كىچىككىنە
قارا كۆزلىرىنى كۈچ بىلەن ئېچىپ، بىر ئارقىسىغا، بىر ئالدىغا
مۆلدۈرلەپ قارايدۇ، بىر يۈگۈرەيدۇ، بىر توختاپ ئاكىسىنىڭ قولىنى
تۇتۇۋالىدۇ. ئۇنىڭ مونچاقتەك پارقىرىغان كۆزىدىن: «ئاپام قېنى،
ئەمدى دادامنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر، بىز قانداق قىلىمىز...»
دېگەندەك مەنىلەر چېچىلاتتى.

—Baban insan tanıyor mu, diye sordum.

—Üç gündür konuşmuyor, gözünü açmıyor, dedi o alçak sesle.

—Yüzünü kapatmışsın yahu, dedim.

—Demin babam, i... i... diye gülümsedi, ağzına sinekler üşüştü, kapattım, dedi o gülümseyerek. Onun solgun yüzünde zayıf yanan sevinç ışığı babasının şimdi iyi olduğunu ifade etmek istiyordu. Ama bunun aksine bana onun yüzü bir şeyden iğrenen insanın yüzü gibi göründü.

Baki'nin yüzünü yavaşça açıp bakmıştım. Ben onu yüzü duvar gibi sararıp çenesi aşağı sarkmış hâlde gördüm. Bedenim ürperdi. Korku bastı. Çocuklarına fark ettirmeden yavaşça dışarı çıktım.

Ertesi sabah mahalledeki birkaç fakir, şefkatli kişiler toplanıp söğüt dallarıyla tabut ördü. Onu garip örtüsüyle örttü ve öğlene doğru birlikte Baki'nin namazını kılıp mahalleden uzakta olan mezarlığa götürdü. Onun dikkat çekici yas tutanı yoktu. Tabut mahalleden gösterişsizce, usulen uğurlandı. Tabutun önünde sadece Baki'nin yedi yaşındaki oğlu ağlamaklı olarak burnunu çekip kendi gövdesini kontrol edemeden sendeleye sendeleye gidiyordu. Onun arkasından ise beş yaşındaki kız kardeşi tıpış tıpış geliyordu. Bu küçücük kızın yumuşak saçları aylardır tarak görmediğinden kabarmıştı, ayakları çıplaktı, üzerinde sadece çeşitli renkli bezlerle yama yapılmış kirli, yırtık elbisesi vardı. O küçücük kara gözlerini zar zor açıp bir arkaya, bir önüne mahzun mahzun bakıyordu, bir koşuyor, bir durup ağabeyinin elini tutuyordu. Onun boncuk gibi parlayan gözlerinden: “Annem nerede, şimdi babamı nereye götürüyorsunuz, biz ne yapacağız?” der gibi anlamlar çıkıyordu.

خۇددى شۇ ۋاقىتتا باقىنىڭ تۇمانلىق ۋە قاراڭغۇ ھاياتى ئېغىر كۈلەڭگە بولۇپ، جىنازا ئۈستىدىن ئۆتەتتى. مەن ھەسرەت دەرياسىغا چۆمگەن ھالدا بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ بارىمەن. مېنىڭمۇ بەش ياشلىق چاغدىكى تەجرىبىسىز يۈرىكىمدە ئانامدىن ئايرىلغان مۇنداق كۈنلەرنىڭ ئاچچىق دېغى قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۈرەكنى ئېزىدىغان تىترەتكۈچى مۇنداق ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشلەر ماڭا ھەممىدىن چوڭقۇرراق تەسىر بەخش ئەتتى.

مانا تۇپراقلىققا يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەردە بەختسىز ھاياتتىن خوشلاشقان مىڭلاپ ئادەملەرنى ئۆز قوينىغا ئالغان كونا تۇپراقلار دۈمچەك-دۈمچەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ھەممە قەبرە بىر خىل كۆرۈنۈشتە ئەمەس ئىدى. ھىمايىچىلىرىدىن ئايرىلغانلىرى ئويۇلغان ياكى ئىزىنى تۈگەپ كىچىككىنە دۈمچەك بولۇپ قالغان. بەزىلىرىنىڭ بولسا، ئۈستىگە تاش، ياغاچ، قوچقار مۈڭگۈزلىرى قويۇلغان، ئاندا-ساندا سالاسۇن بىلەن ئورالغان ۋە گۈمبەز قىلىپ قاتۇرۇلغان مۆتىۋەر قەبرىلەرمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. يەنە يېڭىدىن توپا دۆۋىلەنگەن قەبرىلەر ئۈستىگە يوپۇرماقلىق شاخلار قالدۇرغان ياكى ئۈستىگە گۈللەر تېرىلىپ سۇ قويۇپ قويۇلغانىدى. مانا شۇلارنىڭ ئارىسىدىن يېڭى توپا دۆۋىلەنگەن باقىنىڭ ئاددىي قەبرىسى ئورۇن ئالدى. كۈندىن-كۈنگە كۆپىيىۋاتقان قەبرىلەرگە يەنە بىر قەبرە قوشۇلدى.

باقىنىڭ قەبرىسىگە مۈڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمىدى. ئۇنىڭ قەبرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كوكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالىڭاچ مۇڭلۇق قەبرە بولۇپ قالدى.⁸

⁸ Zunun Kadiri (2014). “Mağdur Ketkende”. *Tarim Süjü Keynige Aqmaydu (Hikâyeler)* (haq: Azad Sultan, Enver Hoşur). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı. 1-24.

Sanki o sırada Baki'nin dumanlı ve karanlık hayatı ağır bir gölge olarak tabutun üzerinden geçiyordu. Ben hasret deryasına batmış bir hâlde başımı aşağı salıp gidiyordum. Benim de beş yaşındaki dönemimde deneyimsiz kalbimde annemden ayrıldığım böyle günlerin acı hatıraları kalmıştı. Onun için yüreği parçalayan, titreten böyle acıklı manzara beni her şeyden daha derin etkiliyordu.

İşte mezarlığa geldik. Burada bahtsız hayata veda eden binlerce insanı koynuna alan eski mezarlar tümsek tümsek gözükiyordu. Bütün mezarlar aynı görünüşte değildi. Himayecilerinden ayrılanlar kazılmış veya izi silinip küçücük bir tepe hâline gelmişti. Bazılarının ise üzerine taş, tahta, koç boynuzları konulmuştu. Az da olsa salasunla sarılmış, kümbet şeklinde yapılan saygın mezarlar da gözlere ilişiyordu. Yine toprak yığılmış mezarların üzerine yapraklı dallar dikilmiş ya da üstüne çiçek dikilip sulanmıştı. İşte onların arasında yeni toprak yığılmış Baki'nin basit mezarı yerini aldı. Gün geçtikçe çoğalan mezarlara yine biri eklendi.

Baki'nin mezarına boynuz konulmadı ya da çiçek ekilmedi. Onun mezarı henüz ilkbaharın yumuşak otlarıyla kaplanmayan çıplak, kederli bir mezar olarak kaldı.

ساراڭ ساقايدى

1

ئايدىڭ كېچە. كۈزنىڭ سالقىن شامىلى «گوبى» نىڭ دەرەخ شاخلىرىنى ئاستا لىڭشىتاتتى. يىراقتا ئۆستەڭنىڭ سۈيى تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ شارقىراپ ئاقاتتى. كۆپكۆك ئاسمان دېڭىزىدا ئاي لەرزىسى ئۈزەتتى. نۇراخۇن قەغەزلىرى يىرتىلغان دېرىزىدىن ئاي نۇرى ئۇزۇن شولا بولۇپ چۈشۈۋاتقان ئۆيدە سامان تەككىگە يۆلەنگىنىچە خىيال سۈرەتتى.

نۇراخۇن قولىدىكى موخوركىسىنى پات-پات قىزىل چېكىت چىقىرىپ شوراپ قوياتتى. ئۇ تاماكىسىنى ئاخىرقى قېتىم قاتتىق شورۇپلىپ قالدۇقىنى يەرگە ئاتتى - دە، جىم بولۇپ قالدى ۋە ئاللىنىمىلەرنى ئويلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرى دېرىزىگە، ھەتتا دېرىزىدىن ئېشىپ ئاي نۇرىدا خىرە - شىرە يورۇپ تۇرغان ئېتىزلارغا تاشلاندى. ئۇ ئەمدىلا ئۇخلاشقا تەمىشەلگەندە دەرۋازىنىڭ ھالقىسى توساتتىن قاتتىق قېقىلدى. بۇنىڭغا قوشۇلۇپ كىمدۇر بىرسىنىڭ قورقۇنچ ئارىلاش ئۈنى ئاڭلاندى:

- ۋاي نۇراخۇن ئاكا! نۇراخۇن ئاكا!

نۇراخۇن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ چاپىنىنىڭ بىر يېڭىنى سېپىپ ئالدىراپ دەرۋازىغا يۈگۈردى:

- مانا، مانا! چىقىۋاتىمەن، - دەيتتى ئۇ چاپىنىنىڭ يەنە بىر يېڭىنى سېپىشقا ئالدىراپ.

- بول! بول! - دەيتتى دەرۋازا قاققان كىشى.

- نېمە بولدى؟

- چاپسان بول!

نۇراخۇن دەرۋازىنى ئاچتى ۋە بىر توپ كىشىلەرنىڭ ھىدەيتۇلا ھاجىنىڭ جاڭزىسى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. كىشىلەر توپى ئارىسىدىن «ۋاي خۇدايىم، ئۆزۈڭ ساقلا!»، «ئىسىت، خويمۇ ئوبدان يىگىت ئىدى ئۇ...» دېگەندەك ھەسرەتلىك ئاۋازلار ئاڭلىناتتى.

Deli İyileşti

1

Aydınlık gece... Sonbaharın serin rüzgârı, Gobi Çölü'nün kıyısındaki ağaç dallarını hafifçe sallıyordu. Uzaktan nehir suyunun kayalıklar arasında akarken çıkardığı ses geliyordu. Masmavi deniz gibi gökyüzünde ay, ahenkle yüzüyordu. Nurahun kâğıtları yırtılmış penceresinden ay ışığının süzüldüğü odasında samanla doldurulmuş yastığa yaslanarak hayallere dalmıştı.

Dumanını sık sık içine çektiği sarma tütününü kırmızı nokta şeklini alıyordu. Tütünü son bir defa derince içine çekti, izmaritini yere atıp durgunlaştı ve derin düşüncelere daldı. Onun donuk gözleri pencereye hatta pencereden öteye, ayın loş ışığında belli belirsiz görünen tarlalara düştü. Tam uyumaya hazırlanırken dış kapının demir halkası sertçe vuruldu, sonra buna birinin korkuyla karışık çığlığı eşlik etti:

—Nurahun Ağabey, Nurahun Ağabey!

Nurahun yerinden sıçrayarak ayağa kalktı, ceketinin bir kolunu üzerine geçirdi, telaşla kapıya doğru koştu:

—Tamam, geldim, dedi o telaşla ceketinin diğer kolunu geçirmeye çalışarak.

—Acele et, çabuk, diyordu kapıyı çalan kişi.

—Ne oldu?

—Acele et!

Kapıyı açtı, kalabalığın Hidayetullah Hacı'nın konağına doğru yürüdüğünü gördü. Kalabalığın arasından “Ah! Aman Allah'ım, Allah'ım sen koru!” , “Yazık, çok da iyi bir delikanlıydı ol!” gibi üzüntü ifade eden sesler geliyordu.

- نېمە بالا بولدى نىجۇۋۇل؟ ئېيتقىنا ئادەمنى قىنىماي! -
 تاقەتسىزلىك بىلەن سورىدى نۇراخۇن.
 - داۋۇتقا جىن چاپلىشىپ قاپتۇ!
 - جىن چاپلىشىپتۇ؟!
 - ھەئە.

- ئاھ! دوستۇم... نېمە بالا بۇ؟.. يۈرە، نەدە ئۇ؟
 - ھىدەيتۇللا ھاجىمنىڭ بېغىدا.
 - چۈنچىدىما؟
 - ھەئە.

ئەل - جامائەت قومۇرۇلۇپ دېگۈدەك شۇ تەرەپكە يۈگۈرۈشەتتى،
 بالىلار ئانىلىرىنىڭ ئۇزۇن كۆڭلەكلىرىگە ئېسىلىشىپ بىللە
 ئەگەشتى. بارات بىر كۆك ئېشەكنى مىنىۋېلىپ ھە دەپ چاپتۇراتتى.
 - ئاستىراق ماڭساڭچۇ! نېمە، توپىدىن قالىدىغاندەك
 يۈگۈرەيسەن! - دېيىشەتتى باشقىلار ئۇنىڭغا ئاچچىقلىنىپ.
 - خاپا بولما، ئاكا، تېزرەك ماڭايلى، - دەيتتى بارات ۋە
 ئېشەكنى «خت!» دېگىنىچە يەنە ئۇچقاندەك چاپتۇرۇپ كەتتى.
 - ھەي شەيتان، خۇددى ئاتاڭنى دوراپسەن ھەييارلىقىڭنى
 قارا، سېنىڭ!

ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ بېغىدىكى ئېگىز چۈنچىنىڭ ئەتراپى
 ئادەملەر بىلەن لىق تولغانىدى. نۇراخۇن ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ چۈنچە
 يېنىغا كەلدى ۋە:

- داۋۇت، نېمە بولدۇڭ دوستۇم؟ - دەپ سورىدى پەستىن
 چۈنچىگە بوينىنى قاقىردەك سوزۇپ. داۋۇت سۆزىنى پەسكە قاراپ
 قۇرۇق تېزەكلەرنى يەيتتى، ياغاچلارنى غاجلايتتى ۋە يىغلايتتى.
 - ساراڭ بولۇپ قاپتۇ، - دەپ جاۋاب بەردى ئارىدىن بىرسى.
 نۇراخۇننىڭ كۆزى چانقىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالدى. «تۈنۈگۈنلا
 ساق ئادەم بۈگۈن ئەجەب ساراڭ... بۇ قانداق گەپ؟.. تۈنۈگۈن ناخشا
 ئېيتىپ ئېتىزدا ئىشلەۋاتقان ئادەم، بۈگۈن تېزەك چاپىناپ
 ئولتۇرسۇن؟

—Nasıl bir bela oldu Nicuvul? Söylesene insanı meraklandırmadan, diye sordu Nurahun takatsizlikle.

—Davut’a cin musallat olmuş!

—Cin mi musallat olmuş?

—Evet.

—Ah be, arkadaşım! Neyin belası bu? Gel, biz de gidelim, o neredymiş?

—Hidayetullah Hacı’nın bahçesinde.

—İslim odasında mı?

—Evet.

Köylülerin neredeyse hepsi o tarafa koşuyordu, çocuklar annelerinin uzun eteklerinin bir köşesinden tutarak onları takip ediyordu. Barat ise mavi bir eşeğe binmiş, hızlıca gidiyordu.

—Yavaş gitsene! Neden böyle düğüne geç kalmış damat gibi koşuyorsun, diye sinirli sinirli seslendi köylüler.

—Affedersin ağabey, hızlı gidelim, diyen Barat eşeğini deh diye hızlandırarak uçarcasına gitti.

—Şeytan! Tıpkı babası gibi! Seni çakal seni!

Hidayetullah Hacı’nın bahçesindeki yüksek islim odasının etrafı insanlarla dolmuştu. Nurahun nefes nefese koşarak islim odasının yanına geldi ve:

—Davut, ne oldu sana dostum, diye sordu boynunu yukarıya doğru turna kuşu gibi uzatarak. Davut sessizce aşağıdaki insanlara bakıp elindeki kuru tezekleri yiyordu, ağaç dalını çiğneyip ve ağlıyordu.

—Delirmiş, diye cevapladı biri. Nurahun şaşırıldığından aklını kaybediyormuş gibiydi. “Daha dün sapasağlam olan bir insan bugün nasıl oldu da delirdi? Bu nasıl bir iş? Dün tarlada şarkı söyleyerek çalışan insan neden bugün burada tezek çiğneyip oturuyor?”

بۇنىڭدا بىر سىر بار. ئۇنىڭغا كىم قەست قىلغان؟ بۇنى تېپىش كېرەك» دېگەن ئوي ئۇنىڭ مېڭىسىدىن يالت قىلىپ ئۆتتى.

2

ئۈزۈملەر مەي باغلىغان چاغ. شاخ-شاخلاردا مەرۋايىتتەك ئېسىلىشىپ، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ماراپ تۇرغان ھەرخىل ئۈزۈملەر «مانا مەن پىشتىم، مېنى ئۈزۈۋال» دېگەندەك يالتىراپ كۆزلەرنى چاقىتاتتى. داۋۇت بىر ساپ ئۈزۈمنى سېۋەتكە سالدى، ئاندىن كېيىن ئېگىلىگەن بېلىنى بىر ئۇۋۇلاپ خام كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن چېچى ئارىسىدىن پېشانىسىگە ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى ئېرتتى ۋە كەتمەندەك ئالىقنىڭ ئارقىسىنى ئاغزىغا دالدا قىلىپ تۇرۇپ كېرىلىپ بىر ئەسنىدى.

نېرىدا توختىغان بىلەن ھېلىمىخانلارمۇ ئۈزۈۋاتاتتى. ئۇلار تۇرۇپ-تۇرۇپ داۋۇتنىڭ قىلىقلىرىغا سەپسالاتتى-دە، بىر-بىرى بىلەن جىددىي پاراڭلىشىپ كېتەتتى:

-داۋۇت ياخشى يېتىم، ئەمما ئۇنىڭ خىيالى تۈگىمەيدۇ-
ھە؟-دېدى ھېلىمىخان ئالدىغا چۈشۈپ ئارام بەرمەيۋاتقان چېچىنى ئارقىسىغا تاشلاپ.

-كىم بىلىدۇ، بىرەر دەردى باردۇر...
-نېمە دەردى بولاتتى دەيسەن، خوتۇنى بار ئىكەن، بالىسى بار ئىكەن...
-قىزىق ئىكەنسەن دوستۇم،-دېدى توختىخان،-
بالىچاقىسى بولغان بىلەن ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق دەردى بار-دە.
-دەيمىنا ئەمدى، خىيال قىلامدىكىنتاڭ...
-ھېلىمۇ خىيال قىلمايدىكەن، قايغۇ-ئەلىمى ئازمۇ ئۇنىڭ...
-ھېلىمىخان ئەتراپقا بىر قارىۋېلىپ، سەل قورققان رەۋىشتە:
-توختىخان، گەپ قىلماي ئۈزۈمنى ئۈز، روزى چولاق كېلىۋاتىدۇ،-دېدى.
-ئۇنىڭدىن كىم قورقاتتى دەيسەن،-دېدى توختىخان دېھقان ئاياللىرىغا خاس ساددا ۋە مەغرۇرانە قىياپەتتە.

Bunda bir iş var... Acaba kim kurdu bu kumpası ona? Bunu bulmak lazım!” diye aklından geçirdi Nurahun.

2

Üzümlerin olgunlaştığı dönem. Yapraklar arasında âdeta gizlenen salkım salkım inci tanesi gibi çeşit çeşit üzümler “Ben oldum, toplayın artık.” dercesine parlayarak dikkat çekiyordu. Davut bir salkım üzümü sepete koydu, sonra bükülen belini sıvazlayarak örme gömleğinin koluyla saçları arasından alnına dökülen terleri sildi ve kürek gibi avcunun dışıyla ağzını kapatarak esnedi.

Az ötede Tohtiyan’la Helimihan da üzüm topluyordu. Onlar arada bir Davut’un davranışlarını gözetler ve aralarında dedikoduya koyulurdu:

—Davut iyi bir delikanlı ama onun düşünceli hâli hiç eksik olmuyor değil mi, dedi Helimihan önüne dökülerek rahatsız eden saçlarını arkasına atarak.

—Kim bilir, belki bir derdi vardır...

—Ne derdi olabilir ki sence? Eşi de çocuğu da varmış...

—Çok komiksin, dostum! Ailesi olsa da onun kendine göre dertleri vardır elbette, dedi Tohtiyan.

—Ben de öylesine yani, belki de hiç bir şey düşünmüyordur...

—Az bile düşünceli, onun kaygısı ve derdi az değil ki...

Helimihan çevresine bir göz atıp hafif bir korkuyla:

—Tohtiyan, sessiz ol ve üzüm topl! Rozi Çolak geliyor, dedi.

—Kim korkar ondan, dedi Tohtiyan, çiftçi kadınlara has sade ve mağrur bir tavrıyla.

كۆڭلىكىنىڭ ئوچۇق ياقىسى ئىتنىڭ قۇلىقىدەك
 سالپايغان، پاكىر، تۇلۇم چاشقاندەك سېمىز، ھومىيىپ قارايدىغان
 روزى بارتۇ ئېرىقلارنى ئاتلاپ-ئاتلاپ يېقىنلاپ كەلدى. ئۇ ئۆزۈم
 ئۆزىۋاتقانلارغا بىر قۇر كۆز سالغاندىن كېيىن نەزىرىنى چۈنچىگە
 ئاغدۇرۇپ:

- يۈرە داۋۇت، ھاجىم سەن بىلەن بىر ئاز سۆزلىشەي دەيدۇ،
 دېدى-دە، داۋۇتنى باشلاپ ئېلىپ كەتتى.

3

يوغان ۋە قوپال سالاسۇنلىرى باغ تەرەپكە قارىغان شىپاڭدىكى
 قېلىن كۆرىپلەر ئۈستىدە ھىدەيتۇللا ھاجى تەسۋى سىيرىپ
 ئولتۇراتتى.

- ھىم، كەل، بالام،- دېدى ئۇ ئورنىدىن سەل مىدىرلاپ.
 داۋۇت كېلىپ تۆۋەنرەك جايدىن ئورۇن ئالدى.

- يۇقىرىراق چىق، بالام، تارتىنما،- دېدى ھىدەيتۇللا
 ھاجى.

داۋۇت ھەيران بولدى: «بۇ ئادەم تۇيۇقسىز رەھىمدىل بولۇپ
 قايتۇغۇ!..» ئۇ روزى بارتۇغا بىر قارىدى ۋە: «ئەگەر تاۋار كۆرىپكە مۇشۇ
 كىيىم بىلەن چىقسام، مېنى كېيىن سويۇپ يەيسەنغۇ خۇنپەر» دەپ
 ئويلىدى كۆڭلىدە.

- بالام، ئەھۋالنىڭ قانداقراق، بالچاقاڭنىڭ ئەھۋالىچۇ؟
 خەۋەر ئېلىپ تۇرۇۋاتامسەن؟

- خۇداغا شۈكۈر، يامان ئەمەس،- دېدى داۋۇت جاۋابىن.

- دۆلەتلىرىدە ھاجىم، بىز ئوبدان ئۆتۈۋاتىمىز،- دېدى روزى
 چولاق خوشامەتگۈيلۈك بىلەن سۆز ئارىلاپ.

«ھەي تىلىڭغا كۆيدۈرگە چىققۇر! كىمنىڭ دۆلىتىدە كىم
 ياخشى ئۆتۈۋاتىدۇ؟ ئىست، سېنىڭ ئىنسانلىقىڭ! ئىست-
 ئىست!.. ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ دۆلىتىدە داۋۇت ياشاۋاتامدۇ
 تېخى!»

- سەن بىزنىڭ جاڭزىغا چىقىپ ئىشلىگىلى قانچە يىل
 بولدى؟- سورىدى ھىدەيتۇللا ھاجى.
 - ئالتە يىل بولدى.

Köpek kulakları gibi sarkmış açık yakalı gömleğiyle, sıska, iri sıçan gibi tombul, suratsız Rozi Bartu arıkları seke seke geçerek yaklaştı. Üzümlü toplananları baştan aşağı süzdü, sonra islim odasına bakıp:

—Haydi, gel Davut, Hacı seninle konuşmak istiyor, dedi ve onu alıp götürdü.

3

Kocaman ve kaba çitleri bahçeye bakan verandada kalın minder üzerinde Hidayetullah Hacı tesbih çekerek oturuyordu.

—Hımm, gel yavrum, dedi o, yerinden azıcık kımlanıp. Davut gelip bir kenarına oturdu.

—Hele gel, yaklaş yavrum, çekinme, dedi Hidayetullah Hacı.

Davut afallamıştı: “Bu adam birden şefkatli oluvermiş ya!..” O Rozi Bartu’ya şöyle bir baktı ve: “Eğer şu saten mindere bu elbiselerimle otursam beni sonra diri diri kesip yersin, değil mi zibidi?” diye geçirdi aklından.

—Yavrum, durumun nasıl? Çoluk çocuk nasıllar, onlardan bir haber alıyor musun?

—Allah’a şükür, fena değil, dedi Davut cevaben.

—Sayenizde Hacı’m, durumumuz iyi, diye yaltaklanarak araya girdi Rozi Çolak.

“Hay dilini eşek arısı soksun! Kimin sayesinde kim iyi yaşıyor acaba? Yazık senin insanlığına! Yazık, yazık!.. Hidayetullah Hacı’nın sayesinde Davut yaşıyormuş bir de!”

—Kaç yıldır bizde çalışıyorsun, diye sordu Hidayetullah Hacı.

—Altı yıl oldu.

- ھە، دۇرۇس. ئانچە كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن بولسىمۇ ئاتا-
 بالدەك بولۇپ كەتتۇق. شۇنداق بولسىمۇ جان بار يەردە قازا بار،
 دەپتىكەن. بىر ھېساپ-كىتاب قىلىپ كۆرسەك قانداق دەيسەن؟
 - ناھايىتى ياخشى، ھاجىم، مەنمۇ شۇنى كۈتۈپ تۇراتتىم.
 - روزاخۇن ھاي روزاخۇن، - قىچقاردى ھەدەيتۇللا ھاجى.
 - خوش، تەخسىر، - يېڭىراق سىرتقا چىقىپ كەتكەن روزى
 بارتۇ قول قوۋۇشتۇرۇپ شىپاڭغا كەلدى.
 - داۋۇت ئاخۇن بىلەن بولغان ھېساپ-كىتاب دەپتىرىنى
 ئېلىپ كەل.
 - ئوبدان.

داۋۇت بويىنى قىسىپ، ياش سۇۋادان تېرەك قاتارىنى بويلاپ
 ياسالغان رېشاتكىغا يۆلەندى. ئۇنىڭ مۇڭلۇق كۆزلىرى يەرگە
 قالدغانىدى. ھەدەيتۇللا ھاجى تورۇسقا، باغقا، دەرەخلەرگە، نېرىدىكى
 ئۈزۈمزار بىلەن كۆرۈنۈپ تۇرغان تاللىق بۇلاققا، ئاستىغا سېلىنغان
 كۆرپىلەرگە، ئالدىدىكى شىرەگە خۇددى مۈشۈكنىڭكىدەك كۆزلىرى
 بىلەن تىكىلەتتى. داۋۇت پۈتمەس-تۈگىمەس خىياللارغا غەرق
 بولغانىدى.

«خوتۇنۇم نېمە بولغاندۇ؟ ئۇ ئېغىر بوي ئىدى... كەنجىچۇ؟
 ئۇ مەن بارد (ئىگە-ئىگە) دەپ يىغلايتتى. ئەركىلەتسەم (دەتتە-
 دەتتە) دەپ شاللىرىنى چاچىراتتى. (مەن ئىشلەپ پۇل تېپىپ
 كېلەي) دەپ بۇياققا ماڭغاندا ئانام سۇپىدا يىغلاپ قالغان. خوتۇنۇم
 «بىزگە كىيىملىك ئالغىچ كېلەرسىز؟» دېگەنىدى. ئۇ يەنە مېنى
 يالغۇز تېرەككە ئۈزۈپ كېلىپ «پات كېلىڭ» دەپ كۆزىگە ياش
 ئالدى. بالامنىڭ قولىنى خوشلىشىش بەلگىسى قىلىپ
 پۇلاڭلاتتى... مانا ئالتە يىل ئىشلەپتەمەن، ئارتۇق ئەمەس تۆت
 دادەن ئاشلىق ئالساملا رازى بولاتتىم، ئاندىن بىر ئات مىنسەم،
 رەخت، چاي ئالغىچ ئۆز يۇرتۇمغا قايتسام...»

- روزى دەپتەر بولۇپ كەتتىمۇ نېمە؟ كېچىكتىغۇ! - ھاجىنىڭ
 غودۇڭشىغان قوپال ئۇنى داۋۇتنىڭ خىيالىنى ئۇزدى.
 - مانا، مانا! - روزى توپا بېسىپ كەتكەن بىر دەپتەرنى شىرەگە
 ئەكېلىپ قويدى. داۋۇت شۇ چاغدىلا بېشىنى ئاستا كۆتۈردى.

—Hımm, doğru! Çok uzun zaman olmasa da baba oğul gibi olduk. Yine de canın olduğu yerde kaza da olur demiş atalarımız. Bir hesap kitap yapalım mı, ne dersin?

—Çok iyi olur, Hacı'm, ben de bunu bekliyordum.

—Rozahun, Hey Rozahun, diye çağırdı Hidayetullah Hacı.

—Buyrun efendim! Daha yeni dışarı çıkmış olan Rozi Bartu el pençe divan şekilde geri döndü.

—Davut Efendi'nin hesabının tutulduğu defteri getir.

—Başüstüne.

Davut boynunu bükerek kavak ağacı fidelerine paralel çitlere yaslandı. Onun kederli gözleri yere dikilmişti. Hidayetullah Hacı terası, bahçeyi, ağaçları, az ötede görünen üzümlüğü ve onun dibindeki pınarı, altına serilmiş minderleri, önündeki masayı kedi gibi gözleriyle süzüyordu. Davut ise bitmez tükenmez hayallere dalmıştı.

“Eşim ne durumda acaba? Hamileydi, ya ufaklık? Ben oradayken durmadan ağlardı, sevdiğim zaman ‘Baba, baba!’ diye salyalarını akıtıyordu. Ben çalışıp para kazanmak için yola koyulduğumda annem seki üzerinde ağlayarak kalmıştı. Eşim ‘Bize elbise için kumaş getirirsin.’ demişti. O beni yalnız ağaca kadar yol ederek ‘Tez dön!’ dedi ve gözleri doldu. Çocuğumun elini vedalaşmak amacıyla sallandırıyordu... İşte altı yıl çalışmışım, çok değil, sadece on kilogram buğday alabilsem razıydım. Sonra bir atım olsa kumaş, çay alıp memlekete dönsem...”

—Rozi'nin kendisi defter mi oldu ne? Gecikti ya, diye söylenen Hacı'nın kaba sesi Davut'un hayalini böldü.

—Geldim, geldim, diyen Rozi tozlanmış eski bir defteri masaya koydu. Davut ise usulca başını kaldırdı.

- تىڭشا، بالام داۋۇت، ھېساب قىلىمىز،- چوتنى ئالدىغا تارتتى ھىدەيتۇلا ھاجى ۋە قوشۇپ قويدى،- سەن ئوقۇپ بەر، روزى! داۋۇت مەيۈسانە ئولتۇراتتى، ھىدەيتۇلا ھاجى باشقۇرغۇچى روزىنىڭ قارلىغاچتەك ۋىچىرلاپ سايىرىشىغا مەست بولغان ھالدا كۆڭۈللۈك ھالدا چوت سالدى. ئاخىر چوتنىڭ ئۇرۇقى ئازلىق قىلىپ قالدى. ھىدەيتۇلا بىلەن روزى ئۇرۇپ-سوقۇپ يۈرۈپ «ھېساب» نى تۈگەتتى.

- ئىش تامام،- دېدى ھىدەيتۇلا ھاجى ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ،- يەنە بىر يىل ھەقسىز ئىشلەيسەن، تامىقىڭ بىلەن قىشلىق، يازلىق- ئىككى قۇر كىيىمىڭ بىزدىن. ھاجىم ئاتا،- دەپ سۆز باشلىدى داۋۇت يەرگە قادىلىپ تۇرۇپ،- بىز مىسكىنلەرگە بىر ئاز رەھىم قىلسىلا. رەھىم قىلسىلا؟ بۇ نېمە دېگەننىڭ؟ ھازىر مەن ساڭا يامانلىق قىلىۋاتمەنما؟ ئاتا- ئاناڭمۇ مەندەك رەھىمدىل بولمىغىدى. مەندەك رەھىمدىل كىشىنى پۈتۈن تۇرپاندىن تاپالمايسەن؟ ئالتە يىلدىن بېرى مەن سېنى بېقىۋاتمەن، ئۆيۈمدە ياتىسەن، تامىقىڭنى بىز راسلاپ بېرىمىز... مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى رەھىم ئەمەسمۇ ئەخمەق! ھۇھ...- دېدى تىت- تىت بولۇپ.

4

كۈن قايرىلىپ، ئىسسىق پەسەيمەكتە. داۋۇت چۈنچىدە ئۈزۈم يېيىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن بۇغداي ئۆڭ يۈزىدە ياش تامچىلىرى يالتىرايتتى. تۇرۇپ- تۇرۇپ ئۆز- ئۆزىگە سۆزلەپمۇ قوياتتى: «يۈرتۈمدىن چىققىنىمدا يىگىرمە بىر ياشتا ئىدىم!..» توغرا، ئۇ، «ئالتە شەھەر» دىن پۇل تېپىپ كېلەي دەپ چىققاندا يىگىرمە بىر ياشتا ئىدى. ئۇ داۋان ئاتلاپ يۈرۈپ چىدىغۇسىز ئىسسىق كۈنلەرنىڭ بىرسىدە توقسۇنغا كەلدى. ئۇ زۈمرەتتەك سۈلىرى شوق ئېقىپ تۇرغان كارىزدىن ئىچىپ- ئىچىپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇردى. كېتىۋاتقان بىر دېھقاندىن:

—Dinle Davut oğlum! Hesabı çıkaracağız. Abaküsü önüne çeken Hidayetullah Hacı “Rozi, sen oku!” diye ekledi.

Davut masum masum oturuyordu. Rozi’nin kırlangıç misali ötmesine mest olan Hidayetullah Hacı şevkle hesapladı. En sonunda abaküsün boncukları yetmedi. Nihayet hesabı çıkardılar.

—Tamamdır, diyerek ayağa kalktı Hidayetullah Hacı. Bir yıl daha ücretsiz çalışacaksın, yemeğinle kışlık ve yazlık olmak üzere iki çeşit giysin bizden.

—Hacı Baba, diye söze başladı Davut yere bakarak biz miskinlere biraz merhamet edin...

—Merhamet etmek mi? Ne demek istiyorsun? Ben şimdi sana kötülük mü ediyorum? Annen baban bile benim kadar merhametli değildir herhâlde. Benim gibi merhametli bir insanı tüm Turfan’da bile bulamazsın. Altı yıldan beri seni ben besliyorum. Evimde kalıyorsun, yemeğini hazırlıyoruz. Bunların hepsi merhamet değil mi ahmak?

—Off, dedi Davut iç çekerek.

4

Güneş batmak üzere ve sıcaklığın etkisi azalmaktaydı. Davut islim odasında üzümeleri seriyordu. Onun güneşten yanan esmer yüzünde gözyaşı damlaları ışıldıyordu. Zaman zaman kendi kendine konuştuğu da oluyordu: “Memleketimden ayrıldığımda yirmi bir yaşındaydım.” Gerçekten de o “Altı Şehir”den⁹ para kazanmak için yola koyulduğunda yirmi bir yaşındaydı. Dağ yamaçlarından geçerek dayanılmaz sıcak bir günde Toksun’a geldi. Karizin şırıl şırıl akan zümrüt gibi suyundan kana kana içerek susuzluğunu giderdi. Yoldan geçen bir çiftçiye:

⁹ Altı şehir: Şincan Uygur Özerk Bölgesi’nin güney kısmında bulunan yerleşim birimlerinin genel adı.

- بۇ كىمنىڭ كارىزى، - دەپ سورىدى.
- ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ كارىزلىرىدىن، - دەپ جاۋاب بەردى
دېھقان.

«ھە، ھىدەيتۇللا ھاجى دېگەن بىر باي بولسا كېرەك» دەپ
كۆڭلىگە پۈكتى داۋۇت. ئۇ شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزۇن يوللار يۈرۈپ
تۇرپانغا كەلدى. كۆز يەتكۈسىز ئېتىزدىكى ياپيېشىل تېرىلغۇغا كۆزى
تالغۇچە قارىدى. بۇغدايلار دېڭىز دولقۇنىدەك ئېغىنايتتى. داۋۇتنىڭ
ھەۋسى قوزغالدى. «بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ تېرىلغۇسى قانداق
ياخشى - ھە!» ئۇ ئىشلەۋاتقانلاردىن سورىدى:
- بۇ كىمنىڭ يېرى؟

- ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ، - دېيىشتى دېھقانلار.
داۋۇت يەنە توپ - توپ بولۇپ ئوتلاپ يۈرگەن قوي - قوزلارنى
كۆرۈپ، زوقلانغان ھالدا پادىچىدىن سورىدى:
- بۇ كىمنىڭ ماللىرى؟

- ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ، - جاۋاب بەردى پادىچى.
داۋۇت ئايلىنىپ يۈرۈپ ساپ ھاۋاسى خۇش يېقىملىق، ئاققان
سۈيى ئابىھاياتتەك، ئالما، ئامۇت، ئۈزۈملۈك باغلىرى سۇ بويىغا
ئېتەك يايغان بۇيۇققا يېتىپ كەلدى. مېھماندوست باغۋەننىڭ
يېنىغا كېلىپ بىر ساپ ئۈزۈم يېگەچ سورىدى:
- بۇ كىمنىڭ بېغى؟

- ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ بېغى.
- يا ئاللا، - دەۋەتتى داۋۇت چۆچۈپ. ئۇنىڭ قولىدىكى ئۈزۈم
يەرگە چۈشۈپ تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كەتتى، - بارۇ - يوقنىغۇ
ھىدەيتۇللا ھاجىغا بېرىپسەن، ئەمدى ئاسمىنىڭنى چىڭ تۇت!
داۋۇت ئالتە يىل ئىلگىرىكى خاتىرىسىنى ئۈنلۈك سۆزلەپ:
- بۇ ئادەم قانداق باي بولۇپ قالغاندۇ؟ خۇدايىم ئۇنىڭ قولىغا
ھەممىنى تۇتقۇزۇپ قويغانىدۇ؟ دەيتتىم. بۇنىڭغا ئەقلىم شۇ چاغدا
يەتمىگەنىدى. ئەمدى كۆردۈم، چۈشەندىم، ئەقلىمۇ يەتتى.

—Bu kariz kimin, diye sordu.

—Hidayetullah Hacı'nın karizlarından, diye cevapladı çiftçi.

“Hidayetullah Hacı dedikleri bir ağa olsa gerek.” diye içinden geçirdi Davut. O yine uzun yollar aşırıp Turfan'a ulaştı. Uçsuz bucaksız tarladaki yeşil ekinleri gözü yorulana kadar seyretti. Buğday başakları deniz dalgası gibi hareket ediyordu. Davut imrenerek: “Bu yerdeki çiftçilerin ekinleri ne kadar da verimli!” diye düşündü ve çiftçilere sordu:

—Bu kimin yeri?

—Hidayetullah Hacı'nın, dedi çiftçiler.

Davut yine sürü sürü otlamakta olan koyun ve kuzuları hevesle seyredip çobana sordu:

—Bunlar kimin sürüsü?

—Hidayetullah Hacı'nın, dedi çoban.

Davut dönüp dolaşıp temiz havalı, akan suyu yaşam pınarı gibi, elma, armut, üzüm bağlarının dere yatağına kadar yayıldığı bölgeye ulaştı. Misafirperver bahçıvanın yanına gelip bir salkım üzüm yerken sordu:

—Bu bağ kimin?

—Hidayetullah Hacı'nın.

—Aman Allah'ım, deyiverdi Davut irkilerek. Elindeki üzüm yere düşerek etrafa dağıldı. Her şeyi Hidayetullah Hacı'ya vermişsin, bari gökyüzünü sıkı tut!

Davut altı yıl önceki anılarını sesli anıp:

—Bu adam nasıl zengin olmuştu acaba? Allah her şeyi ona mı bağışlamıştı, diyordum. O zaman anlamamıştım, şimdi gördüm, anladım, aklım da erdi.

ھىدەيتۇللا ھاجى مۇنداق بايلىقنى ماڭا ئوخشاش كۆرمىگەن مۇساپىرلارنىڭ، دېھقانلارنىڭ يېتىم-يېسىرلارنىڭ جېنىنى قاقشىتىپ، قېنىنى شوراپ تاپقانمەن-دە، دەپ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ۋارقىرىۋەتتى. بۇ چاغدا روزى چولاق تۆۋەندە، ئىشلارنىڭ قانداقلىقىنى «تەكشۈرۈپ» يۈرەتتى. داۋۇتنىڭ ئاۋازىدىن ئۇنىڭ ناكار قولى تىترەپ كەتتى. ئۇ ئاستا ماراپ شوتىغا يامىشىپ چۈنچە ئۈستىگە چىقتى ۋە قاتتىق توۋلىدى:

- ھوي ئاناڭنى... بۇ زەھەرلىك ئۈن بىلەن تەڭ داۋۇت ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ۋە چۈنچە ئۈستىدە ئۇياقتىن-بۇياققا يۈگۈرۈشكە، چالما ئېتىشقا باشلىدى.

چۆچۈپ ئەس-ھوشىنى يوقاتقان روزى شوتىدىن يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ داۋۇتنىڭ بايا قىلغان سۆزلىرى ۋە كۆز ئالدىدىكى ھالىتىگە قاراپ، ئۇنى «ساراك بولۇپ قاپتۇ» دېگەن ئويغا كېلىپ ئىختىيارسىز قىزىپ تەرلەشكە باشلىدى. روزىنىڭ يۈرىكى ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتكۈدەك دۈپۈلدەشكە باشلىدى. ئۇ تازا قورققانىدى. ئالدى-كەينىگە قاراپمۇ قويماي ئۆيگە قاراپ قۇيرۇقىنى خادا قىلدى. كۆپ ئۆتمەي «سۈپۈرگە موللام» يېتىپ كەلدى-دە، داۋۇتنى باغلاپ ئېسىۋېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ ئاللىنىمىلەرنى دەپ ئاجايىپ چۇرۇقلايتتى، ئاللىقانداقتۇر نېمىلەرنىڭ ئىسمىنى قىچقىراتتى، چىللايتتى، ۋارقىرايتتى...
- ۋاي موللام، مەن ساق، - دەپ ۋارقىرايتتى داۋۇت بوشىنىشقا ئۇرۇنۇپ.

موللام ئۇنىڭ ۋارقىراشلىرىغا پەرۋا قىلماي ئوقۇماقتا ئىدى.
- ياق، سەن ساق ئەمەس، ساراك بولۇپ قالدىڭ. يالغۇز قارىغاچ يېنىدا يېتىپ قاپسەن. جىم تۇر. ئوقۇپ قويسۇن، ياخشى بولۇپ قالسەن، - دېدى روزى بارتۇ ئۇنى تېخىمۇ چىڭراق تۇتۇپ.
- ۋايجان! ۋاي خۇدا... مەن ساق! مەن ساق!
نامازشام ۋاقتى بولۇپ قالدى. چىراغلار يېقىلىشقا باشلىدى. كەچكى شامال يەنە غۇيۇلداشقا باشلىدى.

- داۋۇت، سېنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن ئىككى كۈرە بۇغداي چىقىم تارتتىم، - دېدى روزى بارتۇ باغلاقلىق داۋۇتنى بوشاتماي تۇرۇپ، - مانا بۇنىڭغا بارمىقىڭنى باس.

Hidayetullah Hacı bu kadar zenginliği benim gibi binlerce gurbetçinin, çiftçinin, öksüz ve yetimin canına okuyarak, kanını emerek elde etmiş, diye bağırıverdi. O esnada Rozi Çolak aşağıda işlerin yolunda olup olmadığını denetliyordu. Davut'un çılgılığundan onun çolak eli titredi. O sinsice merdivenin basamaklarını tırmanarak islim odasının terasına çıktı ve hiddetle bağırdı:

—Senin ananı!.. Davut bu ağılı sesle sıçrayıp ayağa kalktı, sonra islim odasının çatısında sağa sola koşmaya ve kurumuş çamur parçası atmaya başladı.

Korkusundan kendinden geçen Rozi basamaklardan düştü. O, Davut'un az önce söylediklerine ve şu anki davranışlarına bakarak “Delirmiş!” diye aklından geçirdi. Gayri ihtiyarı kızarıp bozarıp terlemeye başladı. Kalbi sanki yerinden çıkacakmış gibi atıyordu. Çok korkmuştu. Arkasına bile bakmadan evine doğru sıvıştı.

Çok geçmeden “Cinci Hoca” geldi, Davut'un ellerini bağlayarak astı ve okumaya başladı. Hoca ne olduğu anlaşılmayan bir şeyler mırıldanıyor, birilerinin ismini söylüyor, çağırıyor ve bağırıyordu.

—Hey Hoca, ben sağlıklıyım, diye bağırıyordu Davut kendini kurtarmak için çırpınarak.

Hoca ise onun çılgınlıklarına aldırış etmeden okumaktaydı.

—Hayır, sen sağlıklı değilsin, delirdin, ıssız karaağaç altında uyuyakalmışsın, sakın ol! Okuyuversin, iyileşirsin, dedi Rozi Bartu onu daha da sıkı kavrayarak.

—Allah'ım... Ben sağlıklıyım, sağlıklıyım.

Akşam namazı vakti gelmişti, ışıklar yanmaya başladı, akşam rüzgârı yine esmeye başladı.

—Davut, seni okutmak için yarım kilo buğday harcadım, dedi Rozi Bartu Davut'u çözmeden. İşte buraya parmağını bas!..

روزى «ساراك» داۋۇتنىڭ قولىنى قىزىل سۇرۇخقا بويلاپ
«تىلخەت» ئالدى.

- ئاھ! جان، ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك، - دېدى داۋۇت.
شۇ كۈندىن باشلاپ داۋۇت پات-پات تۇتىدىغان «تۇتقاقلىق»
كېسىلىگە دۇچار بولۇپ قالدى. ساق كىشى بارا-بارا ساراڭغا
ئايلىنىشقا باشلىدى.

5

داۋۇت چۈنچىنى بېقىشقا چىقتى... ئايدىڭ كېچە نېرىدا
ئۆستەڭ سۈيى تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ شارقىراپ ئاقاتتى. يىراقتىكى
مۇنار خۇددى تۇرخۇندەك كۆرۈنەتتى. داۋۇتنىڭ ئىچى پۇشتى.
ئۇزاقتىن بېرى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن ئارزۇ-ئارمانلىرى كۆپۈككە
ئايلىنغاچقا ئۇنىڭ روھى زەئىپلەشكەندى. ئۇ تۇيۇقسىز قاتتىق
سەسكىنىپ كەتتى. بەدىنى قىزىپ سوغۇق تەر ئېقىشقا باشلىدى.
ئۇ ئۆزىنىڭ ئىختىيارسىز يىغلاپ، ۋارقىراپ كەتكەنلىكىنى سەزمەيلا
قالدى.

- ۋاي جان، ۋايىيەي! ۋاي خالايق!... بولۇڭلار! بولۇڭلار!..
قوشنا باغدا سۇ تۇتۇۋاتقان نىجۇۋۇل داۋۇتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ
ھودۇقۇپ كەتتى. ئۇ كەتمىنى تاشلاپ مەھەللە باشلىقى نۇراخۇنى
چاقىرىپ كېلىشكە يۈگۈردى.

ھايت-ھۆيت دېگۈچە يېزا ئەھلى چۈنچە ئەتراپىغا بىر
كەلدى. داۋۇتنىڭ قورساقلىرى تارتىشىپ ئاغرىشقا باشلىدى. ئۇ
ئىككى كۈندىن بېرى ئاغزىغا بىر چىشلەم نان ئالمىغانىدى. ئۇ
قوللىدىكى بىر پارچە تېزەكنى تۇرۇپ-تۇرۇپلا ئاغزىغا ئاپىراتتى-دە،
خۇددى ئېچىرقاپ كەتكەن بالا نان يېگەندەك چاپناپ يەپ كېتەتتى.
نىجۇۋۇل نۇراخۇنىنى باشلاپ يېتىپ كەلدى.

- ئوقۇتۇش كېرەك، - دېدى كىشىلەر ئارىسىدىكى ياشانغان
بىرسى.

- قارا ئاقارمايدۇ، ساراك ساقايمايدۇ، - دېدى روزى بارتۇ، -
ئوقۇتمىدى دەمىسلەر. مەن ئۆز يېنىمدىن ئىككى كۈرە بۇغداي بېرىپ
«سۈيۈرگە موللام»غا ئوقۇتتۇم. بەربىر ئوخشاش.

- نېمە؟ ساقايمايدۇ؟ چوقۇم ساقايىدۇ، - دەپ رەددىيە

Rozi, Deli Davut'un parmağını kırmızı mürekkebe daldırıp senet aldı.

—Ah Allah'ım, ölmenin üstüne tekme yemek, dedi Davut.

O günden sonra Davut sık sık histeri nöbetleri geçiriyordu. Sapaşğlam adam gitgide delirmeye başladı.

5

—Davut islim odasına nöbete gitti... Aydınlık gece, az ötede nehrin suyu kayalıklara çarparak şırıl şırıl akıyordu. Uzaktaki minare sanki baca gibi görünüyordu. Davut'un canı sıkıldı, uzun zamandan beri içinde sakladığı umutları boşa çıktığı için ruhsal çöküntü yaşıyordu. Aniden bir tiksinti geldi, vücudu âdeta yanarken soğuk ter akmaya başladı. Gayrı ihtiyarı bir şekilde ağlayarak çığlık attığının farkına bile varmamıştı.

—Of, ooof! Ey ahali, yetişin, yetişin!

Yan taraftaki bahçeyi sulamakta olan Nicuvul, Davut'un sesini duyunca panik yaptı. Elindeki küreğini fırlatıp mahalle muhtarı Nurahun'u çağırmak için koştu.

Göz açıp kapayana kadar köy halkı islim odasının etrafına toplandı. Davut'un karnına kramplar girip ağrımaya başladı. İki günden beri bir lokma ekmek bile yememişti. Elindeki tezek parçasını sık aralıklarla ağzına doğru götürüyor ve âdeta aç kalmış çocuğun ekmek yemesi gibi çiğniyordu.

Nicuvul Nurahun'u da alıp gelmişti.

—Okutmak gerek, dedi toplananlar arasındaki yaşlı biri.

—Kara ağarmaz, deli düzelmez, dedi Rozi Bartu. Okutmadık mı sanıyorsunuz? Ben kendi rızkımdan yarım kilo buğday vererek “Cinci Hoca”ya okuttum, sonuç aynı.

—Ne? İyileşmez mi? Mutlaka iyileşecek, diye karşı

بەردى نىجۇۋۇل.

- دوستۇم داۋۇت، تاماكا چېكەمسەن؟ - سورىدى نۇر.

- چېكەتتىم...

- مەن يېنىڭغا چىقاي جۇمۇ، تاماكىنى ئۆزۈم ئوراپ ياندۇرۇپ

بېرىمەن.

- چىقما! چىقما! بىكاردىن - بىكار ئۇرۇۋېتىمەن، - دېدى داۋۇت

ئاغزىغا تېزەكنى سالغاچ.

- ئۇنداق بولسا مەن كېتىمەن.

- كەتمە، دوستۇم نۇر، كەتمە، مەن قورقمەن.

- نېمىدىن؟

- جىندىن.

- قېنى ئۇ جىن؟

داۋۇت گەپ قىلمىدى، لېكىن ئۇنىڭ نەزىرى چىرايدا قان

قالمىغان روزى چولاققا تاشلانغانىدى. مەسىلە ئاشكارا بولدى.

- روزى چولاق، قېنى سەن؟ - ۋارقىرىدى نۇر.

- مانا مەن، - ئۇيقۇسىرىغان زەھەر كۆزلۈك روزى چولاق يېقىن

كەلدى.

- خوش، داۋۇتقا نېمە بولدى؟

روزى تىرىنقىنى كوچىلاپ بىر پەس جىم تۇردى، كېيىن

نومۇسىسىزلاچە ھىجىيىپ:

- ساراڭ بولدى... - دېدى.

- نېمىشقا؟

- نېمىشقا بولاتتى دەيسەن ئۇكام، جىن چاپلاشتى - دە.

- ئۇكام دېمە نەس، مەن سەندەكلەرنىڭ ئۇكىسى ئەمەس.

بىر يەرگە، بىر ئاسمانغا قاراپ سۆزلەۋاتقان روزى چۆچۈپ

ئەندىكىپ كەتتى.

- سەنلەرنىڭ قولۇڭدا ساراڭ بولۇپ كەتكەنلەر، يالغۇز داۋۇتلا

ئەمەس، داۋۇتتەك نەچچە - نەچچىسى بار، - مۇشتۇملىرىنى چىڭ

تۈگۈپ دېۋەيلەپ كەلدى نىجۇۋۇل.

çıktı Nicuvul.

—Dostum Davut, sigara içer misin, diye sordu Nurahun.

—İçerim...

—Ben yanına çıkayım, sigarayı kendim sarıp yakayım.

—Çıkma, çıkma! Durduk yere döverim seni, dedi Davut tezeği ağzına götürerek.

—O zaman ben gidiyorum.

—Gitme, Arkadaşım Nur! Gitme, korkuyorum.

—Neyden?

—Cinden

—Nerede o cin?

Davut ses etmedi ama onun gözleri benzi solan Rozi Çolak'a ilişmişti. Olay anlaşıldı.

—Rozi Çolak neredesin, diye bağırdı Nurahun.

—Buradayım, diyerek uykusuz, ağlı gözleriyle yaklaştı Rozi Çolak.

—Evet, Davut'a ne oldu?

Rozi tırnaklarını karıştırarak bir süre sustu, sonra utanmadan sırtarak:

—Delirdi, dedi.

—Neden?

—Neden olabilir ki kardeşim, cin musallat oldu.

—Kardeşim deme bana uğursuz! Ben senin gibilerin kardeşi değilim.

Bir yere bir göğe bakarak konuşmakta olan Rozi şaşkınlıktan ürperdi.

—Sizlerin yüzünden delirenler sadece Davut değil, onun gibi bir sürü insan var. Yumruklarını sıkarak hiddetle yaklaştı Nicuvul.

ئەتراپتىن «ھاي بولدى...» دېگەندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى.
- ئۆلتۈرۈۋەتسىمۇ بولىدۇ، بۇ خۇنپەرنى، - دەپ ۋارقىرىدى
ياشاغانلاردىن بىرسى دەرغەزەپ بولۇپ.

- خۇدانىڭ تەقدىرى، جىن چاپلىشىپتۇ، - دېدى روزى ئۆزىنى
تۇتۇپ بىپەرۋا قىياپەتتە. كېيىن يالغۇز قارىياغاچنى كۆرسەتتى، -
ئەنە شۇ قارىياغاچ تۈۋىدە داۋۇت ئۇزاقتىن بۇيان يالغۇز ئولتۇراتتى. بۇ
قارىياغاچ تەكشى ئەمەس.

- بولدى، بولدى، ياخشى بىلىمەن، - دېدى نۇر، -
قارىياغاچنىڭ تۈۋىدە كىملىرى ئولتۇرمىغان دەيسەن؟ ئۇلارغا ھىدەيتۇللا
ھاجى، روزى بارتۇدەك جىنلاردىن باشقا ھېچ جىن چاپلاشمىغان.
روزىنىڭ تېنى ئەمدى تىترەشكە باشلىدى.
- ئۇنداق دېمىسىلە مەھەللىمىزنىڭ ھۆكۈمىتى، ئۇنداق
دېمىسىلە...

ھاسىغا تايانغان ھەمدۇل ئاكا قورايىدەك بارماقلىرىنى روزىنىڭ
قىزىل كۆزىگە تەڭلەپ تۇرۇپ، ۋارقىراپ كەتتى:

- ھوي دۇيۇز ئالۋاستى، نېمانچە تولا كاسىلداۋېرسەن؟!
- بولدى، مەسىلە ناھايىتى ئايدىڭ، بىز قايتىپ ئارام
ئالايلى، - دېدى نۇر. ھېچ قانائەت ھاسىل قىلمىغان كىشىلەر
ئېرەنسز ھالدا ئاستا-ئاستا قايتىشقا باشلىدى.

نۇر قايتماقچى بولغان بولسىمۇ، پۇتلىرى بىر-بىرىگە
ئالمىشىپ ئۈچ-تۆت قەدەمدىن ئارتۇق چامدىيالىمدى. ئۇ داۋۇتنى
تاشلاپ قانداقمۇ كېتەلەيتتى؟!

- روزى، - دېدى نۇر بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا، - داۋۇتقا ئوبدان قارا،
ئەگەر بىرەر خېيىم - خەتەر كۆرۈلسە، بېشىڭ بىلەن جاۋاب قىلىسەن،
ئۇقتۇڭمۇ؟

- ۋاي ئۇقمامدىغان، ئۇقتۇم، ئۇقتۇم...

6

يەر ئىسلاھاتى ئەترىتى كەلدى.
ئۇيۇق قىزىرىپ، كۈن ئەمدىگىنە كۆتۈرۈلمەكتە، تۇرپان
ۋادىسى يورۇماقتا ئىدى.

Etraftan “Durun, yapmayın!” gibi sesler yükseldi.

—Gebertmeli bu zibidiyi, diye bağırdı yaşlılardan biri öfkeyle.

—Takdir-i ilahi, cin musallat olmuş, dedi Rozi soğukkanlılıkla ve pervasızca. Sonra da ıssız karaağacı gösterdi. İşte Davut şu karaağacın altında uzun zamandır hep yalnız oturuyordu. Bu karaağaç tekin değil.

—Tamam, tamam, ne olduğunu gayet iyi biliyorum, dedi Nur. Bu ağacın altında kimler oturmadı ki? Onlara Hidayetullah Hacı ve Rozi Bartu gibi cinlerden başka hiçbir cin musallat olmadı.

Rozi’nin vücudu şimdi titremeye başladı.

—Öyle demeyin, mahallemizin muhtarı, öyle demeyin!

Asasına yaslanan Hemdul Ağabey zayıf, ince parmaklarını Rozi’nin kızıl gözlerine doğrultarak bağırdı:

—Ey deyyus albastı! Ne kadar da çok zırvalıyorsun?

—Tamam, sorun apaçık ortada, evimize dönüp dinlenelim, dedi Nurahun. Durumdan hiç tatmin olmayan kişiler gönülsüzce yavaş yavaş dönmeye başladı.

Nurahun da dönmek için niyetlendi ise de ayakları birbirine dolanarak üç dört adımdan fazla ilerleyemedi. O, Davut’u bırakıp nasıl gidebilirdi ki?

—Rozi, dedi Nurahun emir verir gibi. Davut’a iyi bak. Eğer ona en ufak bir şey olur ise başınla ödersin, anlaşıldı mı?

—Anlamaz olur muyum, tabii ki anladım.

6

Toprak Reform Grubu geldi.

Ufuk kızıla bürünmüş güneş yeni doğmak üzereydi. Turfan Vadisi aydınlanmaya başladı.

بۇ كىشىلەرنىڭ ئېدىتىنى ئېلىشىمۇ قىيىن بىر ئىش؛ بۇلار «تۇرپاننىڭ غوجىسى» - ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ ئۈستىدىن بولۇنغۇسى ئوچۇق سوتقا يىغىلغان كىشىلەر ئىدى.

«پومپىشچىكلارغا ئۆز لايىقىدا جازا بېرىلى!» ، «فېئودالزىمنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلايلى!» ، «تەتۈر ئىنقىلاپچىلارنى بېسىقتۇرايلى!» دېگەنگە ئوخشاش شوئارلار يېزىلغان پىلاكاتلار مىخ - مىخ ئىدى.

مۇنبەرنىڭ ئالدىدا (تۆۋەندە) ھىدەيتۇللا ھاجى بىلەن بىر قاتاردا بىرقانچە جىنايەتچىلەر تۇراتتى. ئۇلارنىڭ چىرايى تاتارغان، بىرسىنىڭ ئوڭى ئوچۇپ تىلى ساڭگىلىغان، بىرسىنىڭ ئاغزى ماڭىپ قالىغان، بىرسىنىڭ پۇت - قولى تىترەپ كۆزلىرى چاناقلىرىدىن چىقىپ كەتكۈدەك چەكچەيگەن.

ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ ئۈستىنى ئېرىپ كەتكەندەك بېشى ساڭگىلاپ كەتكەنىدى. ئۇ بۇ كۈننىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۈنى ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغاندۇ؟

يىغىن باشقۇرغۇچىنىڭ قولىدا بىرنەچچە ۋاراق قەغەز تۇراتتى. ئۇ كىمىنىدۇر ئىزدىگەندەك ئۇياق - بۇياققا بويۇن سوزۇپ قارايتتى...

سوت نۆۋىتى ھىدەيتۇللا ھاجىغا كەلدى. ئۇ ھەممە بىلىدىغان چوڭ زومىگەر پومپىشچىك ئىدى. ئۇنىڭ دەستىدىن زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىغانلار ھەددى - ھېسابسىزغۇ!..

ھىدەيتۇللا ھاجى مالىك دېگەن كىشىنى ھەقسىز تام ئېتىپ بېرىشكە مەجبۇرلىغانلىقتىن، پۇتىغا كەتمەن تەگكەن مالىك زەردابىنى توختىتالماي ئاخىر ھەسرەت - نادامەتتە ئۆلدىغۇ؟! خېلىچىخاننىڭ دالادا مال بېقىپ يۈرگەن ئوغلىنى «زىرائەتلىرىمنى يېگۈزۈپسەن!» دەپ قاتتىق ئۇرۇپ، يىگىرمە بىر ياشلىق بىچارە بالا ئۆلۈپ قالدغۇ؟!

توختاخۇننىڭ بىر يېرىم دادەنلىك ياخشى يېرىنى تېگىشىپ بېرىشكە مەجبۇرلاپ، ئاخىر تېگىشىپمۇ ئالماي ئۈستىلىق بىلەن تارتىۋېلىپ، بىچارە توختاخۇن خانىۋەيران بولۇپ ئۆلدىغۇ؟!

Toplananların net sayısını tahmin etmek oldukça zordu. Onlar “Turfan’ın ağası” Hidayetullah Hacı için gerçekleşecek olan halka açık duruşmaya gelen insanlardı.

“Burjuvalara hak ettiği cezayı verelim!”, “Feodal sistemi kökten yok edelim!”, “Devrim karşıtlarını ezelim!” gibi sloganların yazılı olduğu pankartlar dolup taşmıştı.

Kürsünün önünde (aşağıda) Hidayetullah Hacı’yla birlikte birkaç suçlu daha vardı. Onların benzi solmuştu. Birinin yüzünde renk kalmamış, dili sarkmış bir hâldeydi, diğerinin ağzı yamulmuştu, bir başkasının ise eli ayağı titriyor, gözleri çanaklarından fırlayacakmış gibi duruyordu.

Hidayetullah Hacı’nın kemikleri erimiş gibi başı öne düşmüştü. Acaba o, hayatının son gününü yaşadığını biliyor muydu?

Görevlinin elinde birkaç sayfa kâğıt vardı. O birilerini arıyormuş gibi sağa sola bakınıyordu.

Yargılama sırası Hidayetullah Hacı’ya geldi. O herkes tarafından bilinen en büyük zorba burjuvaydı. Onun yüzünden eziyet görenlerin haddi hesabı yoktu ki...

Hidayetullah Hacı’ya ücretsiz duvar örmeye mecbur kalıp ayağına kürek düşen Malik iyileşmemesi sebebiyle ızdırap içinde olmemiş miydi? Heliçihan’ın yirmi bir yaşındaki çobanlık yapan zavallı oğlunu “Ekinlerimi hayvanlarına yedirmişsin.” diye döve döve öldürmedi mi?

Tohtahun’un bir buçuk dönümlük verimli toprağını değiştirmek için onu zorladı, sonunda değiştirmekten de vazgeçerek hileyle toprağına kondurdu, zavallı Tohtahun sersefil olarak ölmedi mi?

يەنە يىللىقچى ھېيتەمنى «تۆت يامبۇنى ئوغرىلاپسەن» دەپ بوھتان بىلەن ئۇرۇپ، ھەققىنى بەرمەي خەت ئېلىۋالغاچقا، ھېيتەم قېچىپ كېتىپ ئۈرۈمچىدە كۆمۈز كان تېگىدە قېلىپ ئۆلدۈغۇ؟! ۋە يەنە بىر ماشىنىچىنىڭ كىيىم تىككەن ھەققىنى بەرمىگەننىڭ سىرتىدا «قىزىمغا چاقچاق قىلىدىكەن» دەپ قاتتىق ئۇرۇپ بۇ بىچارىمۇ ئۆلۈپ كەتكەنغۇ?!..

ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ ئەمگەكچى خەلقلەرگە سالغان زۇلۇمنىڭ كۆپلۈكى ھەققىدە سۆز ئېچىشنىڭمۇ ھاجىتى يوق. ئۇنىڭ بارلىق يەر-سۇ ۋە مال-مۈلكى خەلقنىڭ قان-تەر بەدىلىگە كەلگەن. ئۇ ئىجارە كېمەيتىش ۋاقتىدا ئىجارىسىنى يوشۇردى. كېيىن «خىزمەت ئەترىتى كەتتى، ئەمدى سەنلەر نېمە قىلالايسەن...» خىزمەت ئەترىتى يەنە بىرقانچە كۈن تۇرغان بولسا كۆرگۈلۈكىنى كۆرەتتى...» دەپ ئېگىز-پەس سۆزلەپ دېھقانلارغا دوق قىلدى. ئىجارە ھەققى ئالغانلارنى تۈرلۈك يالغان-ياۋىداقلار بىلەن قورقۇتتى. ھىدەيتۇللا ھاجى ئۈستىدىن شىكايەت شۇ قەدەر ئەۋجىگە چىقتىكى، «زومىگەرگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلسۇن...». «ئىنتىقام ئالىمىز!» دېگەن كۈچلۈك چۇقانلار كۆتۈرگەن كىشىلەر دولقۇنى جىنايەتچىلەرنى دەسسەپ، چەپلىۋەتكىلى تاس-تاماس قالدى. تەرتىپ ساقلاش ئەترىتى ناھايىتى زور تىرىشچانلىقلار ئارقىسىدىلا يىغىن ئەھلىنى ئاران تىنچلاندۇردى.

سوت يىغىنىنى باشقۇرغۇچى مىكروفون ئالدىغا كەلدى. ئۇ يىغىن ئەھلىنىڭ ۋاڭ-چۇڭ ئاۋازىنى تەستە بېسىپ سۆزلەشكە كىرىشتى:

- خەلقنىڭ تەلىپى ھەق...

زومىگەر پومبىشچىك ھىدەيتۇللا ھاجىغا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنغاندا مەيداندا شوئارلار ياڭراپ كەتتى. بايا دۈشمەنگە غەزەپ ئاۋازى ياڭرىغان بولسا مانا ئەمدى دېھقانلارنىڭ خۇشال داقا-دۇمباقلىرى، ناغرا-سۇنايلىرى ياڭراشقا باشلىدى.

- تازا كېلىشتۈرۈپ گەجگىسىدىن قويۇپتۇغۇ،- دېدى تۇمشۇقى قانغا مېلىنىپ ياتقان ھىدەيتۇللا ھاجىنىڭ جەستىنى كۆرگەن داۋۇت كۈلۈپ.

Dahası senelik işçi Heytem'e "Dört altın akçemi çaldın." diye iftira atmış, dövmüş, hak ettiğini vermemiş, senet imzalatmıştı. Bunun üzerine Heytem de Ürümçî'ye kaçmış, orada maden ocağının altında kalarak hayatını kaybetmemiş miydi? Yine bir terziye elbise diktirip ücretini ödemediği gibi "Kızımı taciz etmişsin." diye dövmüş ve bu zavallının ölümüne sebep olmamış mıydı?

Hidayetullah Hacı'nın emekçi halka yaptığı zulmün çokluğu hakkında fazla söze gerek yok. Onun bütün toprağı, suyu ve malı mülkü halkın alın teri sayesinde oluşmuştur.

O, arazi kirasının düşürüldüğü dönemde kiraya verdiğini gizledi. Akabinde "Görevliler gitti, şimdi siz bana ne yapabilirsiniz ki? Görevliler birkaç gün daha kalmış olsaydı onlara da günlerini gösterirdim!" diyerek dengesiz konuşmalar yapıp çiftçileri azarladı. Kira hakkı alanları her türlü yalanlarıyla korkuttu.

Hidayetullah Hacı hakkında şikâyetler o kadar arttı ki "Zorbaya ölüm cezası verilsin!", "İntikam alacağız!" diye sloganlar atan kalabalık dalgası neredeyse suçluları linç edecekti. Güvenlikten sorumlu görevliler kalabalığı binbir güçlükle sakinleştirdi.

Duruşma yetkilisi kürsü önüne geldi, kalabalığın gürültüsünü zar zor bastırdı da konuşmaya başladı:

—Halkın talebi yerindedir...

Zorba burjuva Hidayetullah Hacı'ya ölüm cezası açıklandığında meydanda sloganlar daha da arttı. Demin düşmana karşı nefret sesleri yankılanırken işte şimdi çiftçilerin davul zurna sesleri coşmaya başladı.

Çenesi kanlar içinde yatmakta olan Hidayetullah Hacı'nın cesedini gören Davut: "Tam da ensesine denk getirip vurmuş." dedi gülümseyerek.

- خەلق ئوقى شۇنداق كۈچلۈك - دە، ئۆمرۈڭ بويى باشقىلارنىڭ قېنىنى ئىچىپ قانمىغان ئەبلەخ ئەمدى ئۆز قېنىڭغا قېنىپسەن - دە، - دېدى نىجۇۋۇلمۇ كۈلۈپ.
داۋۇتنى كۆرگەن كىشىلەر كۈلۈشكەنلىرىچە ئۇنىڭدىن سورىدى:

- ساقىيىپ قاپسەنغۇ؟

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان داۋۇت قىزىلتۇر گۆڭشاڭنىڭ تار يوللىرىغا، ئۇنىڭ ئەڭ چېتىدىكى گوبىغا كۆز تىكتى. گوبىنىڭ ئىچى يوپۇرۇق، يېشىل گۈمبەز كۆزنى چېقىپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم قانائەتلەنگەن داۋۇت قەدىردان دوستى نۇرغا ئاندىن جاۋاب بەردى:

- مەن ساراڭ ئەمەس ئىدىم، مېنى زامان ساراڭ قىلغان. ماڭا چاپلاشقان جىننى كومپارتىيە ئېتىپ بەرسە ساقايماي تۇراتتىممۇ؟!¹⁰

¹⁰ Ablimit Mesudi (2014). "Sarañ Saqaydı". *Tarım Süyi Keynige Aqmaydu (Hikâyeler)* (haz: Azad Sultan, Enver Hoşur). Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı. 93-107.

—Halkın kurşunu işte böyle güçlü, hayatın boyunca halkın kanına doymamıştın budala, şimdi kendi kanına doydun, dedi Nicuvul da gülerek.

Davut'u gören insanlar gülüşerek sordular:

—İyileşmişsin?

Bu sözü duyan Davut Kızıltur komünün¹¹ dar yollarına, onun en ucundaki Gobi Çölü'ne odaklandı. Gobi Çölü'nün içi apaydınlıktı, yeşil kubbe göz kamaştırıyordu. Ömründe ilk defa memnuniyet duyan Davut, arkadaşı Nurahun'a ancak cevap verdi:

—Ben deli değildim, beni devir delirtmişti. Bana musallat olan cini komünist parti yok etmişken nasıl iyileşmeden durabilirim?

¹¹ komün: Kolhoza benzer bir sistemin uygulandığı köyden daha küçük olan yerleşim yeri.

Кона Мәктәп

Күз мөһәл. Бир күни дадам әтигәнлиги чайға дуа қилғандин кейин, әски яғақ төпә, кона пәрижисини кийди, дәстиханға орақлик бир нәрсини алдидә, «жур, оғлум, сән болсаңму оқуп адәм бол, бу наданлик биз билән кәтсун», -дәп мени мәктәпкә йетиләп маңди.

Мәктәп һәққидә сөз бизниң өйдә кейинки күнләрдә хелә овж елип қалған. Техи әтигәнлиги апам: «Һошшәрә, мана оғлум әнди молла болиду», -дәп пакизә чөмүлдүргәндин кейин, бир кур йеңи кийимлиримни кийгүзүп қойған еди.

Мән ич-ичимгә патмиған шатлик билән бирдә чәкмәндин тикилгән пәшмитимгә, бирдә тумшуғи маңа егилип қарап турған көн өтүгүмгә қарап, имрақлиғим келип, дадамдин қалмай, қәдәмлиримни тез-тез елип кетип баримән. Әлһасил, өйимиздин миң маңдамчимекин, бир йәргә кәлгәндә дадам бурулуп, көрүмсиз өйниң алдида тохтиди. Ичкиридин балиларниң бир нәрсә оқуған хунук авазини аңлинип туриду, дадам у өйниң ишигигә бир пәс тикилип туруп: «Моллам бармекин?», -деди маңа қия беқип вә ишикни ечиведи, худди койиқаптин чиққан борандәк, «Аузу, биллаһи» дегән тавуш қулақниң пәрдисини жиртивәткәндәк долқун билән урулди.

-Әссаламу әләйкүм!-дәп, босуғини оң айиғи билән атлап кирди дадам. Немишкиду, маңа титирәк олашти, лекин, алдимда дадам болғачка, униңға йепишип дегидәк, ичкиригә кирип бардим. Әнди байки тавуш парақлап қайниған қазанға соғ су қуюлғандәк, бирдин жимикти.

-Вә әләйкүм әссалам. -Ичкиридин созулуп, лекин бурниға урулуп, хирә чиққан үн аңланди.

Eski Okul

Sonbahardı, babam bir gün sabah kahvaltısını bitirip sofrasından sonra eski kalpağını, eski paltosunu giydi. Sofra bezine sarılı bir şeyi aldı ve:

—Yürü oğlum, hiç değilse sen okuyup adam ol! Bu cahillik bizimle sonlansın, diye beni alıp okula doğru yola koyuldu.

Okul hakkındaki konuşmalar bizim evde son zamanlarda epey artmıştı. Daha sabah annem: “Aferin, işte oğlum, şimdi müderris olacak!” diye beni tertemiz yıkadıktan sonra baştan aşağı yeni elbiseler giydirmişti. Benim sevinçten içim içime sığmıyordu. Bir pamuklu kumaştan dikilen ceketime bir burnu bana doğru eğilen deri çizmeme bakıp sevinerek babamın gerisinde kalmamak için adımlarımı hızlı hızlı atıyordum. Kısacası sanırım evimizden bin adım uzaklıkta bir yere geldiğimizde babam dönüp gudubet bir evin önünde durdu. İçeriden çocukların bir şeyler okurken çıkardığı cılız sesleri geliyordu. Babam o evin eşiğinde bir müddet bekledikten sonra “Müderris burada mı acaba?” dedi bana göz ucuyla bakarak. Kapıyı açtığı anda tıpkı koyuktan¹² çıkan fırtına gibi “Euzubillahi” sesi kulaklarımızın perdesini yırtarcasına yankılandı.

—Esselamu aleyküm, diyerek sağ ayağıyla eşikten atlayıp girdi babam. Nedense beni bir titreme sardı. Fakat önümde babam olduğundan neredeyse ona yapışmış bir şekilde içeriye kadar girdim. Deminki sesler şimdi âdeta fokurdarcasına kaynayan kazana soğuk su dökülmüş gibi aniden kesildi.

—Aleyküm selam. İçeriden uzayan fakat genzinden çıkan boğuk ses duyuldu.

¹² koyıkap: Masallarda anlatılan fırtınanın kaynağı.

Мән һәр қанчә синчилисамму, һеч нәрсини ила-пәрик қилмидим. Өй, һә дегәндә, қараңғу болуп, аста-аста ғува йорушқа башлиди. Мән чөчүгәндәк ян- йенимға ғилам-ғилам қарап қойимән, өй ичи, жуқури-төвәнни көзлиримдин кәчүргәндәк болимән. Һелима ядимда бар, пака селинған чоң өй; оттуридин түрүк қоюлуп, икки учи тамға миңдурилгән йоған лим; униң үстидин қоюқ қилип бадра селинип, бора билән йепилған; үсти тәрипидә өйгә йорук бирип турған түңлүк. Һә растла, һойлиға чиқидиған йәнә бир ишиги болуп, униң йенида йоруғи ойиғидин ашмайдиған рожәклик кичик пәнжирә, униңма майлиған саман қәғизи жими топа-чаңни өзигә синдуруп, қап-қара болуп кетипту.

Ишиктин киргәндә оң тәрәптики мәңгән селинған, дақ йәрдә бөлүнүп олтарған балилар, сол тәрәптики бүглүктә болса, һуқуштәк чокчийип олтарған моллам көзүмдин бир-бир өгти. Молла дадамға қолини созуп, има-ишарә қилип, йенидин орун көрсәтти. Униң жумук қапиғини йәпип чүшкән, шалаң кашлири астида дәһшәтлик пақирап турған көзлиридин киши әйминәтти; қасқандәк сәллиси, узун вә учлук иңигидә йәлпүчтәк йейилған сақили, худди қери текиләрни әслитәтти.

Дадам түгүнини йениға қоюп, пәшлирини қимдап жүкинип олтуруп, деди:

-Һозурлириға оғлумни елип келиведим, тәхсир, ағизлиридин илму-тәлим елип қалса...

Моллам түвигә пишаң селип, қозғиған көтәктәк икки йениға чайқилип:

-Һим, кечикип қаптила, балилар тошуп қалди, -деди.

-Әнди илтипат қилсила...

Ben her ne kadar odaklanarak baksam da hiçbir şeyi fark edemedim. Ev ilk bakışta karanlıktı, yavaş yavaş hafifçe aydınlanmaya başladı. Ben ürkmüş gibi etrafıma göz ucuyla bakıyordum. Evin içini, tepeden tırnağa kadar gözden geçirmiş gibi oluyordum. Hâlâ aklımdadır tavanı alçak yapılmış büyük ev. Ortasına destek direk konup iki ucu dama bindirilmiş büyük tomruk. Onun üstüne yakın mesafelerle ağaç dalları konup hasırla kapatılmış. Üst tarafta eve aydınlık veren çatı penceresi. Ha doğru! Bahçeye çıkan başka bir kapısı da var ve onun yanında ışığı kendi dibini geçmeyen kareli küçük pencere olup, onun da yağlanmış saman kağıdı bütün tozu dumanı kendine çekip simsiyah olmuştu.

Kapıdan girince sağ taraftaki buğday sapı konan çıplak yerde bölünmüş olarak oturan çocuklar, sol taraftaki minberde ise hüthüt gibi daha yüksekte oturan müderris gözümün önünden teker teker geçiyor. Müderris ellerini babama uzatıp işaretlerle yanından yer gösterdi. Onun yumuk göz kapaklarını kapatan seyrek kaşları altında dehşetli parlayan gözlerinden insan çekiniyordu. Koca sarı, uzun ve sivri çenesinde yelpaze gibi yayılan sakalı, tıpkı yaşlı tekeleri hatırlatıyordu.

Babam bohçasını yanına koyup paltosunun eteğini toplayıp dizüstü oturdu:

—Huzurlarınıza oğlumu alıp geldim, hocam sizden ilim irfan almak nasip olursa...

Müderris dibine kaldıraç konularak yerinden oynatılan kütük gibi iki yanına sallanarak:

—Hımm, geciktiniz, kontenjanımız doldu, dedi.

—Efendim bir kolaylık gösterseniz...

Дадам түгүнини йешип, бир пәтмуска селинған үч-төрт тоғач билән бизә қәнт, жіғдә вә униң үстигә қоюлған икки-үч метрчә ақ рәхтни алдиға қойди. Молламниң беши гилдиңлап, көзлири оттәк яндию, пәтмуска синчилап қарап, бир мәзгил жімикип қалди. Андин, бәшилиқ аридәк қоллирида тоғач, мәзәләрни ақ рәхткә түгүп йениға қойди. Шундила дадамниң сәл өңгән йүзигә қан жуғригәндәк болди.

-Һә, қанчигә қәлдиң?, -дәп сориди моллам, маңа узун қашлирини керип қариғандин кейин.

-Уй жиллиққу, тәхсир, йәттигә қәлдимекин, -деди дадам, мән ағзимни өмәлләп жавап бәргичә.

-Һим, бу жил маймун жили. Моллиниң көзи сәл жумулуп, ушшақ қоллирини бәксәм тонниң салваран турған йеңидин чиқирип, жил санашқа киришти:

-Йолвас, тошқан, белиқ, илан, ат, қой, ари раст, йәттигә толупту. Хоп, бар, мону қатардин орун ал!-дәп оң тәрәптин орун көрсәтти.

Бу йәрдә илғий мениң қурбумдики балилар жайлаштурулған болуп, он икки, он төрт яшлиқ чоңлар ропуру олтуридикән. Һетиқап-тартинип, йә нери, йә бери болмай, арисалда туруп қеливедим, дадам:

-Һә балам, қорқма, мана, әнди молла болисэн, яхши оқи!-дәп бешимни сийпап, қолумдин йетиләп олтарғузуп қойди вә молламға қарап:

-Әнди адәм қилип бәрсилә, тәхсир, «Устихини мениң, гөши силиниң», -дедидә, хошлишип чиқип манди. Моллам олтурған пети бешини гилдиңлитип узатқан болди. Мән дадамниң: «Гөши силиниң...» дегини немисикинә?-дәп әнсирәп, арқисидин паңқийип қариғинимчә олтуруп қалдим.

Babam bohçasını açıp bir tepsiye konmuş üç dört tane tokaçla¹³ biraz kesme şeker, iğde ve onun üstüne konmuş iki üç metre kadar beyaz kumaşı önüne koydu. Müderrisin başı sallanıp gözleri ateş gibi parladı, tepsiye dikkatlice bakarak bir müddet sessiz kaldı. Ondan sonra beş dişli dirgen gibi kollarında tokaç ve yemişleri beyaz kumaşa sararak yanına koydu. O anda babamın biraz solmuş yüzüne kan gelmiş gibi oldu.

—Eee, kaç yaşına girdin, diye sordu bana uzun kaşlarını oynatarak baktıktan sonra müderris.

—Boğa yılında doğmuştun hocam, yediye girdi herhâlde, dedi babam ben ağzımı açıp cevap verene kadar.

—Hımm, bu yıl maymun yılı. Müderrisin gözleri biraz yumuldu, minik parmaklarını kaftanının sarkık kolundan çıkararak yılları saymaya girişti.

—Kaplan, tavşan, balık, yılan, at, koyun, arı, doğru yediye girmiş. Tamam, haydi bu sıradan yerini al, diye bana sağ taraftan yer gösterdi.

Bu yere tamamen benim yaşlılarım olan çocuklar yerleştirilmiş olup on iki, on dört yaşındakiler karşılıklı oturuyorlarmış. Çekinerek, utanarak yerimden kımıldamadan tereddüt içinde durakaldım, babam:

—Evet çocuğum, korkma, işte şimdi müderris olacaksın, iyi oku, diyerek başımı okşadı, kolumdan tutup yerime oturttu ve müderrise bakarak:

—Artık okuyup adam olsun sayenizde hazretleri, eti sizin kemiği benim, dedi ve vedalaşıp gitti. Müderris oturduğu yerden başını sallayarak yolcu etmiş oldu. Babam “eti senin” derken ne demek istiyordu acaba diye endişelenerek arkasından şaşkın gibi oturakaldım.

¹³ tokaç: Normal ekmekten daha ufak boyutta olan ekmek.

-Әнди савақни силәрдин башлаймиз, һәммиң окуп кәлдиңму?, -деди моллам чоң балиларға қарап.

-Окуп кәлдуқ, моллам!-вақирап жавап бәрди улар.

-Қени, сән оқи!-дәп чәттики балини турғузиведи, у китаविға қаримай, авазини егиз-пәс чиқирип, бир нәрсиләрни дәп ядқа окуп кәтти. Шу йосунда, моллам нөвәт билән башқилардин сорашни давамлаштурди. Бири йенип-йенипла окуп, бәл оттуридин задила ашмиведи, молламниң лиңшип турған узун шивиги униңға бир-икки тартилип қалди. Таяк, худди маңа тегиватқандәк көрүнүп, кирпидәк түглинип кәтсәм керәк. Моллам:

-Һә бала, немә болдуң? Мән саваққа иждиһат қоймиғанларни маштақ уримән!, -деди көзлириниң ақ пахтилирини чиқирип. Мән әйминип, йәргә қаравалдим. Бир һазада у мени чиқиривелип, өйдин бокчамға селип кәлгән тахтийимға бир немиләрни йезип қойдидә:

-Қени, мени әгәш!, -дәп, окуди: -Елип, бә, тә, сә...-мән униң ағзидин немә чикса, шуни тәқрарлидим. У чоңлардин әски чапан кийгән, доғилаңғина бир балини чақирип:

-Ғопур буниң савигини пишиқдат!.. -дедидә, орнидин аста туруп, байиқи түгүнни елип, һойла ишиги билән чиқип кәтти. Синипта бирдин ваң-чуң көтирилди. Мени тапилиған Ғопур бүглүккә сәкрәп чиқип, үниниң баричә вақирап сөзлиди:

-Хәп-шүк, балилар! Моллам хелида чикиду, келиңлар. «Кув, гиж-гиж» ойнаймиз!

-Болиду, хәлпитим, ойнаймиз! Қошулди улар.

-Мону йеңиячи бала мениң «қошқарим» болиду, буни әң кәйнидә даңдариға салимән, -деди хәлпитим, мени көрситип.

—Şimdi derse sizlerle başlayacağız. Hepiniz okuyup geldiniz mi, dedi müderris büyük çocuklara bakarak.

—Okuyup geldik hocam, diye bağırarak cevap verdiler.

—Haydi sen oku, diye kenardaki çocuğu kaldırdı, o kitaba bakmadan sesini bazen alçaltıp bazen yükseltip bir şeyleri ezbere okumaya başladı. Ondan sonra müderris sırasıyla başkalarını kaldırmaya devam etti. Biri takıla takıla okuyarak bir türlü sonunu getiremedi. Müderrisin sallanıp duran uzun sopası ona bir iki defa indirildi. Sopayı sanki ben yiyormuşum gibi geldi, kirpi gibi kapanmış olmalıyım. Müderris:

—Hey çocuk, ne oldu sana? Dersi iyi çalışmayanları işte böyle döverim, dedi gözleri yuvalarından fırlayacak şekilde. Ben çekinerek yere baktım. Bir vakitlerde beni yanına çağırıp, evden bohçama koyup getirdiğim tahtama bir şeyler yazdı ve:

—Haydi, söylediklerimi tekrar et, diyerek okumaya başladı. Elif, be, te, se... Ben onun ağzından çıkan her şeyi tekrarladım. O, büyük çocuklardan eski ceket giyen, tombulca bir çocuğu çağırıp:

—Gopur buna dersini çalıştır, dedi ve yavaşça yerinden kalkıp, deminki bohçayı alıp, bahçe kapısından çıkıp gitti. Sınıf birden gürültüye boğuldu. Beni çalıştırsın, diye görevlendirdiği Gopur zıplayıp minbere çıkarak sesinin çıktığı kadar bağırdı:

—Susun çocuklar, müderris epey geç gelir, haydi gelin “kuv gıç gıç”¹⁴ oynayalım.

—Olur Muid, oynayalım, deyip katıldılar.

—Bu yeni çocuk benim “koç”um olacak. Onu en sonunda galip gelenle yarıştıracam, dedi Muid beni göstererek.

¹⁴ kuv gıç gıç: Başkaları tarafından taşınan çocukların dövüştürüldüğü bir oyun türü.

Бир пәстинла чоңлар икки-иккидин болуп, кичик балиларни бирдин айрип елишти вә икки кичик балиниң пут-қоллиридин саңгилитип тутуп кәйничә бир биригә уруштуруведи, бир дәмдила «қошқарлар»ниң бири қаттиқ вақирап жиғлиди.

-Һә, бу базғиди. Жиғлиған балини чәткә қоюп, иккинчи бирини бәтләп кәлди. Мән хәлпитимниң «қошқари» болуп қалғинимға худаниң налисини қилип, өзәмни ишиқ алдиға алдим. Қечип қутулуш нәдикини, мениндинму әқиллиғи бар экән. Чоңирақ бири илгурни иливелип, давузмәнлик қиливетипту. «Моллам чапсанирақ кирип қалсәнкән»... дәп дүгдәрәп, шумшийип туримән. Шу арида байиқи айривалған «қошқарлар»ниң қанчиси базғип, қаңғир-қахшап, һәр йәрдә ятиду. «Һә, мана әнди нөвәт маңа келип қалди, теһи булар мени һәммини қачурған даңдариға салиду», -дәп, есимгә бир келип, бир кетимән. Ара-чолида дадамға аччиқ қилип: «Молла болисән, дәп тутуп бәргән йерини қара», -дәп рәңжиймән. Өзәмчә хәлпитимгә тәлмүрүп, йелинғандәк болимән. У маңа ич ағритиши нәдикин: «Мениң қошқарим һәммиңниңқини вәк қилиду», -дәп чалвақап жүрәмду теһи, худди мән униң үчүнла туғулуپ қалғандәк.

Анғичә чукан-сөрүн бирдин селикип, һәммиси бәәйни қурғуйни көрүп, женини алған бөдүниләрдәк жимиқти.

Бая моллам кирип қалған экән... «Шүкри!» дәвәттим көз йешимни йеңимгә сүртүп туруп. Байиқи бизғиған «қошқарлар»ниң жиғиси теһичила тохтар әмәс.

-Һәддидин ашқан қайсиң? -дәп молламниң убданла қориди, болғай, сақаллири титириди. Балилар бешини селип, үндимәй олтарди.

-Һәммә пәшкәлниң беши сән, Ғопур! Түнүгүн Қушнач һойла арамни сүпүрүп, су әпкевәтсун, бир бала киргүзүвәт, десә немишкә қулиғиңға кисмидиң, тоңғуз!

Çok geçmeden büyükler ikişer ikişer olup küçük çocukları aralarında paylaştılar ve iki küçüğün el ve ayaklarından yakalayıp arkadan birbirleriyle çarpıştırdılar. Koçlardan biri hemen bağırarak ağlamaya başladı.

—Tamam, bu ağladı. Ağlayan çocuğu kenara bırakıp başka birini yakalayıp geldiler. Ben Muid’in koçu olduğumdan feryat edip kendimi kapının önüne attım. Kaçıp kurtulmak nerede? Benden de akıllısı varmış. Büyüklerden biri kapıyı tutuyormuş ve kilitlemiş. Müderris bir an önce gelseydin, diye titreyerek iki büklüm duruyordum. Bu arada demin ayrılmış olan koçlardan birkaç tanesi feryat figan edip ağlayarak sağda solda yatıyorlardı. “İşte, şimdi sıra bana gelmek üzere, daha bunlar beni herkesi yenen şampiyonla çarpıştıracaklar.” diyerek aklımı oynatıyordum. Arada babama kızarak “Müderris olacaksın, diye getirip teslim ettiği yere bak!” diye sitem ediyorum. Kendimce Muid’e yalvarırcasına umutla bakıyorum. Bana acımak bir yana “Benim koçum hepinizinkini yenecek.” diye abuk sabuk konuşup duruyor belki de. Sanki ben sadece onun için doğmuşum.

Bir an gürültü patırtı kesilip, hepsi tıpkı ala doğanı görüp canı çıkmış bıldırcın gibi sessizleşti.

Demin müderris girmiş meğerse. “Şükürler olsun!” deyiverdim gözyaşlarımı yenimle silerek. Deminki ağlayan koçların ağlaması dincek gibi değil.

—Haddini bilmeyen hanginiz? Epey sinirlenmiş olmalı ki sakalları titredi müderrisin. Çocuklar başını önüne eğmiş, sessizce oturuyorlardı.

—Bütün talihsizliklerin başı sensin Gopur! Dün hanımım avlu ve bahçeyi süpürüp su getirivermesi için bir çocuk gönder, demiş, niye kulak asmadın domuz?

Бу сөzlәрни моллам хәлпитимниң пешанисиға ноқуп туруп ейттидә, уни бесишкә буйруқ бәрди. Чоңларниң бәш-алтиси аран турған экән, яш хәлпәткә йөлинип йәргә жикитти, пут-қоллириға бирдин есилди. Чибәркут чапан кийгән бир бала униң көксигә минди. Әнди, бу «ююниң» байикидин чиңирақ болуши көрүнүп туратти. Молламниң оттура қолдәк тайиғи униң ялаң тенигә мөлдүрдәк чүшүшкә башлиди. Лекин, шундақ болсиму, хәлпитим йә зарлимиди, йә көзидин «мит» қилип яш чиқмиди. Моллам қолидики сунуп кәткән таякни ташлап, иккинчисидин алди. Бу чағда Ғопурниң тапинидин қан тиркирап, налә-зари байикиларниң жиға авазини бесип кәткән еди. Мән теҳи пана издәп, молламниң һойлисиға чиқидиған ишиккә берип қалғинимни ейтайму?.. Моллам бир кәмдә һәммимизни жай-жайимизға олтарғузди. Яш хәлпәт болса, йәрдә сунайлинип ятатти.

-Қайсиң бәңвашлиқ килсаң, жажаң мана шу!, -деди моллам жайида жүкүнүп олтирип. Шу арилиқта Кушначим молламини чакириведи, у кери ғораздәк доңғаслап, чиқип кәтти. Бу кәмдә хәлпитим һеч нәрсә көрмигәндәк, «Бу жа молла, чоң әйәтләрни билмәйду!», -дәп орнидин турди вә:

-Мени көрситип бәргәнләрни ақилиққа чиққанда анисини көзигә көрситимән!, -дәп чиқмиған сақилини тутамлап қойди.

Һәр қайсиси: «Мән әмәс, мән әмәс», дәп өзлирини ақлашти. Униң үстигә минивалған байиқи чибәркут чапанлиқ бала хәлпитимгә хошамәт қилип:

-Адаш өзәң көрдинғу, молламдин қорқинимда ешәктәк үстүңгә чиқип миниваптимән.

Хәлпитим униңға: «Мән саңа Ешәкни көрситимән.», дәп бир алийип қоюп, көзлири билән кимниду издигәндәк, биз тәрәпкә қадалди. Бу касапәт менима көрситип бәргәнгә чиқармиса, дәп қорқуп туримән.

Müderriş bu sözleri Muid'in başını iterek söylemişti ve onu yere yatırmalarını emretmişti. Büyüklerden beş altı kişi sanki çoktandır bunu bekliyormuş gibi genç Muid'e yaslanıp yere düşürdü. El ve ayaklarını tek tek yakaladı. Kadife ceket giyen bir çocuk onun göğsünün üstüne bindi. Şimdi bu oyunun deminki oyundan daha sert geçeceği belliydi. Müderrişin orta parmak kalınlığındaki sopası onun çıplak tenine dolu gibi yağmaya başladı. Fakat buna rağmen Muid ne bağırды ne de gözünden bir damla yaş aktı. Müderriş elindeki kırılmış sopayı bırakıp ikincisini aldı. O anda Gopur'un ayak tabanı kanlar içinde kalmış, feryadı deminkilerin ağlama seslerini bastırmıştı. Ben bir de sığınacak yer aramak için müderrişin bahçesine çıkan kapıya gitmişim iyi mi? Müderriş biraz sonra hepimizi yerli yerine oturttu. Genç Muid ise yerde sere serpe yatıyordu.

—Hanginiz yaramazlık yaparsanız cezanız bu, dedi müderriş yerinde dizüstü oturarak. O anda hanımı müderrişini çağırmıştı, o yaşlı horozlar gibi biçimsiz adımlarla çıkıp gitti. İşte o zaman Muid hiçbir şey olmamış gibi yerinden kalktı ve

—Bu sahte müderriştir, büyük ayetleri bilmiyor, beni gammazlayanları bahçeye çıkınca anasından doğduğuna pişman edeceğim, diyerek çıkmamış sakalını sıvazladı.

Her birisi “Ben değilim, ben değilim.” diye kendilerini aklamaya çalıştı. Onun üstüne binmiş olan kadife ceketli o çocuk Muid'e yalakalık yaparak:

—Arkadaşım kendin gördün ya, müderrişten korktuğumdan eşek gibi üstüne binivermişim.

Muid ona “Ben sana eşeği göstereceğim.” diyerek ters ters baktıktan sonra gözleri birini arıyormuş gibi bizim tarafa yöneldi. Bu pislik beni de gammazlayanlar arasına sokmasın, diye korku içindeyim.

У орнидин аста туруп, доңғақлап маңди. Энди немә қилидиғанду дәп турсам, һойла ишигини улук ечиветип келип Бүглүккә чикти.

-Балилар, чүш болуп қалди, вақиранлар!-дәп, өзи мону қошақни башлап бәрди.

Моллам бақиду өшкә,

Бизни қоймайду чүшкә!

Һәммә балилар қошулуп тәкрарлап, өйни бешиға кийди. Хәлпитим жан аччиғида вақиран, һойла тәрәпкә пат-пат қарап қоятти. Көп өтмәй, Қушначим ишиктин бешини чиқирип: «Азат, азат!» девиди, балилар кәпәздин чиққан куштәк, ишиккә өзлирини атти. Тикма-тикма болуп, тар ишиктин чиқишқа кәлгүлүк йәнә бизгә охшаш кичикләргә кәлди. «Вай колум, вай қосуғум! ға туруп болматти. Мән һаңвақти, бу жайдинму хәлпитимға тоғра келип қаптимән, у дүмбиси билән мени ишикниң қашәгигә қисиведи. Бешимни помидордәк езивәткини тас қалди. «Мундақ азити қурсун», -дедим, бешимни тутқан пети ишик алдида ичимгә чүшүп. Балилар болса:

Вай моллам ешәк қачти,

Сәллиңизни ишт әпқачти!...

дәп бохча, тахтайлирини пулаңлитип, һәр яққа қиранқийип кечишти. Бир туруп, уларға қарап күлгүм келиду... Туяксиз хәлпитим алдимизда бала-қазадәк пәйда болуп қалди. «Абла, әнди мени салмисиди», дәймән. У һәммимизгә һәймүйүп қариғандин кейин:

-Әтә ғоризинни алғач кәл, башму-баш қоюп беримиз, -деди.

Мән һәлқимимгә келип қалған түкрүгүмни жүтүп, -мениң ғоризим йок!, -дедимдә, бедәр қачтим. Өйгә қандақ йетип кәлгинимни билмәймән. Чирайим тамдәк татирип кәтсә керәк, апам бешимни силап туруп алақзадә болди.

O, yerinden yavaşça kalkıp tökezleyerek yürüdü. Şimdi ne yapacak acaba, diye merak ederken bahçe kapısını kocaman açarak geri geldi ve minbere çıktı:

—Çocuklar öğlen oldu, bağırın haydi, deyip kendi bu koşuğa başlayıverdi.

“Müderriş güder teke

Bırakmaz bizi öğlene.”

Bütün çocuklar hep bir ağızdan tekrar ederek evi çınlattılar. Muid öfkeyle bağırıyor avlu tarafına sık sık göz atıyordu. Çok geçmeden hanımı kapıdan başını çıkarıp “Serbest, serbest!” dedi. Çocuklar âdeta kafesten kurtulan kuşlar gibi kendilerini kapıya attılar. Kapı önüne tıka basa doldular, dar kapıdan çıkmak yine bizim gibi küçüklere eziyet oldu. “Vay kolum, vay karnım!” denen seslere dayanmak mümkün değildi. Avanaklığımın burada da yine Muid’e doğru ilerlemişim. O beni sırtıyla kapının kenarına sıkıştırdı, başımı domates gibi ezmesine ramak kaldı. “Böyle serbestliği kurusun!” dedim içimden başımı tutarak kapı önünde. Çocuklar ise:

“Vay! Müderriş eşek kaçtı.

Sarıgınızı it alıp kaçtı.”

diyerek bohçalarını, tahtalarını savurup, farklı istikametlere yönelip kaçıştı. Bir yandan da onlara bakıp gülesim geliyordu... Muid aniden bela gibi önümüzde belirdi. “Eyvah, şimdi beni dövmeşe keşke!” diyorum. O hepimize ters ters baktıktan sonra:

—Yarın horozunu getir, başa baş dövüştüreceğiz, dedi. Ben ağzıma gelen tükürüğü yutup:

—Benim horozum yok, dedim ve arkama bakmadan kaçtım. Eve nasıl geldim, bilmiyorum. Suratım kireç gibi bembeyaz olsa gerek, annem endişe içinde başımı okşadı.

-Һой, немә болдуң бири урдуму?.. ейтсаңчу!

Мән эндикип «Оқуймаймән» -дедимдә, паннидә жиғлавәттим. Ана дегән йәнә қандақ «Вай, женим балам, сени бири урупту-һә?, оқумисаң, мәйлила, оқума, көз алдимда жүр, пешанәмгә язгини барду...» дәп бәзлиди вә һежирға қуялған әткән чайға тону нанни қөптирип бесип бәрди. Мән анамниң идитлап сориганлиғиға болса, арилап җавап берип, чайға омиға тәккәндәк ичиватимән. Андин олтарған җайимда қийсийип йетип, ухлап кетиптимән...

-Паһ, бойи кизип кетиптуғу буниң, молла болидиған бала ағрамдекән, -дәйду бири пешанәмгә муздәк қадақлиқ алкинини қоюп. Чүшүмдәк сезимән... шу арида охинип кәттим, қарисам, дадам. Мән домсийип, тәтур қарап йетивалдим.

-Һой, немә болдуң?-деди мени өзигә тартип. Мән: «Өзәң оқи!», -дәп униң қолини силқиведим, у күлүп кәтти. Апамдин аңлимай қаламду?.. «Қорқма, өзәң шоқлуқ қилма, савиғиңға пухтә бол, саңа һеч ким чекилмайду, -деди мени җозигә йеқин олтарғузуп, -оқумаймән дегиниң билән боламду, у чағда мону хошнилариң балиси оқуп, сән падичи болуп қалисән, шу. Дадамниң бу сөзи мени алдаватқандәк туюлған билән мән чүшәнмәйдиған һәқиқәт бар еди, демисиму, растә, хошнимизниң балиси Якуптин кейин қалғум кәлмәтти. Йәнә бир тәрәптин, мәктәпкә беришқиму мәйлим йоқ. Әтиси хелә тартишип гәдәнкәшлик қилип бақтим. Лекин Якуп кирип:

-жүр мәктәпкә!-дәп гедийип туруп кетивәрди, зитиға «Мана әмсә» дегәндәк қилип, өйдин чиқип кәткинимни туймай кетиптимән. Якупка чандурмай, кочида бөсүп-бөсүп маңғиним билән мәктәпкә йеқинлашқансири кәдәмлирим ихтиярсиз ушшақлишишқа башлиди, жүригим болса, ойнап туратти. Әйтәвир, синипқа қандақ кирип олтурғанымни һели көз алдимға кәлтүрәлмәймән.

—Hey, ne oldu sana? Birileri mi dövdü? Söylesene!..

Ben irkilerek “Okumayacağım.” der demez ağlayıverdim. Anne gibisi yok işte! “Ay canım oğlum, seni biri dövmüş olmalı, okumayacaksan olsun okuma, gözümün önünde ol. Alnıma ne yazılmışsa o olur.” diye teselli etti ve kâseye konulmuş sütlü çaya tandır ekmeğini tika basa doldurup verdi. Ben annemin ayrıntılı sorularına ise arada bir cevap vererek nefes bile almadan yemeye devam ediyordum. Sonra olduğum yerde uzanıp uyuyakalmışım.

—Peh, ateşi çıkmış bunun, müderris olacak çocuk hasta olur muymuş, diyordu biri alnıma buz gibi nasırlı avuçlarını koyup. Rüya gibi geliyordu... O an uyandım, baktım babam, somurtup, sırtımı dönüp yattım.

—Hey, ne oldu sana, dedi beni kendine doğru çekerek.

—Kendin oku, diyerek ellerini itmiştim, güldü. Annemden duymama ihtimali var mı?

—Korkma, sen yaramazlık yapma, derslerine iyi çalış, sana kimse dokunmaz, dedi beni masaya yakın oturtup. “Okumayacağım demekle olmuyor. O zaman şu komşumuzun çocuğu okur, sen ise çoban olursun, ne yapalım?” Babamın bu konuşmaları beni kandırıyormuş gibime gelse de içinde benim algılayamayacağım bir gerçeği barındırıyordu. Gerçekten de öyle ya, komşumuzun çocuğu Yakup’tan geri kalmak istemiyordum. Diğer taraftan okula da gidesim yoktu. Ertesi gün epey bir ayak diredim fakat Yakup gelip:

—Yürü okula, diye kibirli bir hâlde durmuştu, inadına “Al işte!” dercesine evden çıktığımı fark etmemişim. Yakup’a çaktırmamak için sokakta koca adımlarla yürüsem de okula yaklaştıkça adımlarım istemsiz küçülmeye başladı. Yüreğimdeyse çarpıntı başladı. Sınıfa nasıl girip oturduğumu hâlâ gözümün önüne getiremiyorum.

Молламниң кириватқинини көрүп, һәммимиз орнимиздин туруп, салам бәрдуқ. У адитичә бешини гилдиңлитип олтарди.

Өйниң нерики икки булуңда айиғидин бағлақлиқ икки ғораз ғува көрүнүп туратти. Моллам уни нәдин байқисун, савиғини давамлаштурди. Бир кәмдә моллам тахтийимға «Жим, хә, һә»ни йезип, хушақмайғина анчә-мунчә текрарлаттидә, андин савақни чоңлардин башлиди:

-Туруң, оғлум һакимжан, -деди хәлпитимниң мәйдисини бесип бәргән һелики чибәркут чапан вә камә төпә кийгән балиға йекимлиқ күлүп, -кечики савақни оқуң. У орнидин туруп бурнини тартип: «Тәббәтәтә», -дәп йенип-йенип дудуқлап, шуни тәкрарлап туруп қалди. Униң йенидики чапининиң ғоли жиртилип, пахтиси көрүнүп қалған ақ-серик бир бала йерим тавуш билән:

«Тәббәтәтә, тәпмәң дада.

Оқумақ тәс келди,

Пада бақай дада»

девиди, молламниң көзлиридин ақ пахтиси чиқти. Һакимжанму пәйтин пайдилинип, униң биқиниға бирни салди. Бу хални көрмәскә салған моллам һакимжанға, нечүнки, силиқ муражийәт қилди:

-Һә, һакимжан, бу йәргә келиң, балам, әтигичә пишшиғдап келәрсиз, бошту. Куляға чикимән, дәп дадиңизға ейтиңизму?

Һакимжан бүглүктә тизлинип, йәнә бурнини тартип, киғизни татлап, жавап бәрди.

-Ейтим, өзәм келимән деди.

-Һошшәрә, идриги бар оғул бу, қени әмсә куляни оқуймиз.

Һакимжан молламға оқиди. Байиқи ақ-серик бала әнди:

«Куля мени қурутти,

Müderresin girdiğini görüp, hepimiz ayağa kalkıp selam verdik. O her zamanki gibi başını sallayıp oturdu.

Evin öbür iki köşesinde ayağından bağlı iki horoz ayan beyan görünüyordu. Müderres onu nereden fark etsin? Dersine devam etti. Az sonra müderres tahtama “cim, ha, he”yi yazıp isteksizce birkaç defa tekrarlattı ve sonra ders büyüklerle devam etti.

—Kalk oğlum Hakimcan, dedi Muid’in göğsüne binen o kadife ceket ve kürk kalpak giyen çocuğa sevgiyle gülümseyerek.

—Dünkü dersi oku. O yerinden kalkıp burnunu çekerek “tebbeteta” diye kekelemeye başladı ve ötesine bir türlü geçemedi. Onun yanındaki ceketinin omuzu yırtılarak pamukları görünen beyaz tenli sarı çocuk alçak sesle:

“Tebbeteta, tekme atma baba

Okumak zor geldi

Koyun güdeyim baba.”

deyiverdi ve müderresin gözleri yerlerinden fırladı. Hakimcan da durumdan faydalanarak onun karnına bir yumruk indirdi. Bu durumu görmezlikten gelen müderres Hakimcan’a nedense nazık davranıyordu.

—Evet, Hakimcan buraya gel çocuğum. Yarına kadar iyice ezberler öyle gelirsin tamam mı? Kâfırûn süresine geçiyorum, dedin mi babana?

Hakimcan minberde dizüstü oturup yine burnunu çekerek kilimi tırnaklayarak cevap verdi.

—Söyledim, kendim geleceğim, dedi.

—Aferin, zeki bir çocuk bu, haydi bakalım Kulyâ’yı okuyacağız. Hakimcan müderrise okudu. Deminki beyaz tenli sarışın çocuk şimdi:

“Kulya beni kuruttu.

Баш-көзүмни чиритти.»

дөп нахша қилип, аста тәкрарлиди. Моллам һакимжанни олтурғузуп турушиға, ташқарқи ишик қаттиқ ғижилдап ечилди. Сирттин қама якилик бобрик чапан, гүлкә қулақча кийгән пака, лекин чирайи сөрүн бир адәм кирди. Моллам орнидин дәс қаңкип туруп қарши алди.

-Әссаламу әләйкүм, бай ака! Ислам дәрғаһиға тәшрип қәдәм буйруптилла!

Бай ғадийип көрүшүп, молламның тәкливи билән буглуктә олтарди вә әзмисини езип, сөзлиди.

-Түнүгүн бизниң оғул һакимжан кульяға чиқтим, девиди.

-Шундақ, бай, шундақ. Моллам дәрру униң сөзини бөлүп, хихилдап ялған күлди.

-Тола урдан,-деди бай вә қоюн янчуғидин бир болақ кәғәз ахчини молламға узатти. Моллам сәждигә барғандәк бешини йәргә тәккичә еғип, һөрмәт билдүрүп:

-Һәшқалла, бай, һәшқалла!-деди.

Бай орнидин туруп, аста сиртқа маңди.

Қиш-киру, туманлиқ күнләр өтүп, баһар йәңливаштин яшарди. Мән жәдитчә-йеңичә оқуш имканийитигә егә болдим.

Атам һаят болсиди, дәймән бәзидә өзәмгә, арзулуқ оғлиның диний савати чала, қаттиқ қол моллам қолида әмәс, һәм диний, һәм пәнний илимни кошуп чоңқур тәлим беридиған мәктәпкә молла болғанлиғини өз көзи билән көргән болатти. Эттәң, бирақ дадам өз чүшәнчиси билән дуниядин өтти.¹⁵

¹⁵ Mesumcan Zulpikar (2014). “Kona Mektep”. *Hikâyeler*. Almatı: MİR Neşriyatı. 15-25.

Başımı gözümü çürüttü.”

diye sessizce mırıldandı. Müderris Hakimcan’ı daha yerine oturtur oturtmaz dış kapı gürültülü bir şekilde gıcırdayarak açıldı. Dışarıdan kürk yakalı ceket ve kalpak giyen kısa fakat siması sert biri girdi. Müderris karşılamak için hızla yerinden kalktı.

—Esselamu aleyküm Ağa’m. İslam dergâhına hoş geldiniz.

Ağa kibirli bir şekilde görüşükten sonra müderrisin teklif etmesi üzerine minbere oturdu ve kelimeleri uzata uzata konuştu.

—Dün bizim oğlan Hakimcan Kulyâ’ya geçtim dedi de.

—Öyle Ağa’m, öyle. Müderris derhâl onun sözünü kesip kıkırdayarak sahte gülücük attı.

—Çok güzel, dedi Ağa ve iç cebinden bir balya kâğıt parayı çıkarıp müderrise uzattı. Müderris âdeta secdeye varır gibi başını yere eğip hürmetlerini bildirdi.

—Teşekkürler Ağa’m, teşekkürler, dedi.

Ağa yerinden kalktı, yavaşça dışarıya hareketlendi.

Kışın kasvetli ayaz günleri geride kalarak bahar yeniden geldi. Ben usul-i cedit okulunda okuma imkânı buldum.

Babam yaşıyaydı diyorum bazen kendi kendime, kıymetli oğlunun dinî bilgisi eksik merhametsiz müderrisin elinde olmadığını, hem din hem fen bilimlerini birleştirip layıkıyla eğitim veren okulda bir müderris olduğunu kendi gözleriyle görmüş olurdu. Yazık! Fakat babam kendi düşüncesiyle dünyadan göçtü.

قەرزدار

1

تۇرغان لېۋىر ئۇزۇن، ماغدۇرسىز ئاياغلىرىنى تاپسىدىن ئارانلا يۆتكىدى ۋە پەگاھتا بىرپەس تىنىۋالدى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى مۇنچاق-مۇنچاق تەر ۋە تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا ئۆيدە ئولتۇرغان سەككىزجان تەڭلا قارىدى-دە، ھەيران قېلىشتى. تۇرغاننىڭ چارچاش ۋە سەپرادىن ياش تۇرۇپلا مۇكچىيىپ قالغان جۈدەڭگۈ ئايالى قازان بېشىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ:

- سىزگە ئوسا قىلىشتىن باشقا ئىش تېپىلمىدىمۇ زادى؟- دەپ غەزەپ بىلەن چەكچەيدى. ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، ئۆي غېمى بىلەن ئوقۇشتىن توختۇۋالغان قىزى:
- نومۇرنى قوغلىشىپ، دادامۇ نەدە ئېغىر ئىش بولسا شۇنى قىلىدىكەن، يا جېنىغا ئىچى ئاغرىمايدىكەن،- دېدى ئوچاققا ئوت قالاۋېتىپ.

قالغان ئالتە بالىسىمۇ بالىلىق مېھىر-مۇھەببىتى بىلەن ئۆز ئاتىسىغا كۆيۈمچانلىق بىلدۈرۈشتى.
- دادا، بول، كاڭغا چىق!- دېدى قىزلىرى ئۇنى ئىتتىرىشىپ.

- بول، دادا، ئاخشامقى چۆچەكنىڭ ئاخىرىنى...

- ئاپام قورداق ئەتتى!

- دادا، مېنى كۆتۈرۈۋېتى!

تۇرغان پېشانىسىدىكى تەرىنى يېڭى بىلەن سۈرتتى-دە، ئۆزىگە بېقىنمايۋاتقان ئۇزۇن ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ، سۇپا لېۋىگە كېلىپ ئولتۇردى. كىچىك ئوغلى بويىغا مىندى، يەنە بىرى قۇچىقىغا چىقتى، يەنە بىرلىرى ئۇنىڭ قىزىل، سېرىق ياماقلىرى بىلەن ئارانلا پۇتىغا دالدا بولۇپ تۇرىۋاتقان رېزىنكە ئۆتكىنى تارتتى، پايتىمىللىرىنى كاڭنىڭ بوغۇزىغا-كىگىز ئاستىغا يايىدى...

ئۇ بەش بالىنىڭ زورى بىلەن كاڭغا چىقتى-دە، سۇنايلىنىپ ياتتى.

Borçlu

1

Turgan Levir uzun, gücü tükenen ayaklarını yerden zor kaldırdı ve biraz soluklandı. Alnındaki boncuk boncuk tere ve solmuş benzine, evde oturan sekiz kişi aynı anda şaşkınlıkla baktı. Turgan'ın daha genç olmasına rağmen yorgunluktan ve sinirden iki büklüm olmuş sıska eşi, ocak başında oturarak:

—Sakalıktan başka iş hiç mi yok sana, diye öfkeyle baktı. Daha yeni on beş yaşına girmesine rağmen evin sorunları yüzünden okuldan ayrılmış olan kızı:

—Babam puan peşinde, hangi iş daha ağırsa onu yapıyor, kendine de acımıyor, dedi ocağı yakarken.

Diğer altı yavrusu da çocuklara özgü sevgiyle babalarına olan ilgilerini gösterdi.

—Baba, haydi sedire çık, dedi kızları onu iterek.

—Haydi, baba! Dünkü masalın sonunu...

—Annem türlü yaptı.

—Baba, beni taşısana!

Turgan alnındaki terleri kolunun yakasıyla silerek, kendine itaat etmeyen ayaklarını zor da olsa kımıldatıp, sedirin kenarına gelip oturdu. Küçük oğlu onun omzuna bindi. Diğer kucağına oturdu. Bir diğeri onun sarı, kırmızı yamalarla kapatılmaya çalışılmış lastik çizmesini çekti. Çorap niyetine ayağına sardığı bezi ise sedirin kenarına, kilimin altına serdi.

O beş çocuğunun zorlamasıyla kerpiçten yapılmış sedire çıktı ve uzandı.

باللار ئۇنىڭ پۇتلىرىنى باستى، قوللىرىنى ئۇۋۇلىدى،
قورۇق باسقان، شالاڭ ساقاللىق يۈزىنى سىلىدى...

- چۈش، ھوي، قوتۇر كۈچۈكلەر! - دەپ بالىلىرىغا قوللىدىكى
ساپلىقنى تەڭلىدى ئانا خىرقىراق ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ، - پېتىقلاپ
خېمىر قىلىۋېتىشتىڭغۇ. ئېتىزدا سۇ بىلەن سوغۇق ئەزگەن، كاڭغا
چىقسا سەن ئىنجىمارۇقلار!

- قويساڭچۇ خوتۇن، يايىغىلى قويساڭ! - دېدى تۇرغان لېۋىر
ئۈزۈپ - ئۈزۈپ گەپ قىلىپ، - بۇلارغا مۇشۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە
كۆڭۈل خۇشى بولسۇن؟

ئانا ئۆز ئېرىگە بىردەم بولسىمۇ ئارام بولالمىدى دەپ
بالىلىرىغا ۋارقىرىغانىدى. لېكىن ئۇ جۈدەڭگۈ ۋە ئۈستى بېشى يالاڭ
بالىلىرىنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، پۈتۈن قايغۇ - غەملىرىنى نېرى
ئىتتىرىپ، ھۇزۇرلىنىپ ياتقان ئېرىنىڭ چىرايىدىكى خۇشاللىق ۋە
ئارام جىلۋىسىنى كۆرۈپ قالدى - دە، ئېغىر خۇرسىنىپ تەنۇر قارىدى.
- سىزنىڭمۇ بۇلتۇرقى چىرايىڭىز بۇ يىل يوق. مېنىڭمۇ
پۇت - قولۇمدا ماغدۇر يوق، ئارانلا ئۆرە تۇرۇۋاتىمەن. بالىلارنىڭ قولى
ئىشقا تەگسە، جېنىمىز ئارام تاپارمىكەن تاڭ!

ئانا - ئانىسىنىڭ يەلكىسىگە چۈشكەن تۇرمۇش يۈكىنىڭ ئاز
قىسمىنى بولسىمۇ ئۆزىنىڭ زىلۋا، ئەۋرىشىم گەۋدىسىگە يۆتكەش
ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان قىزى بەختىگۈل دادىسىغا ھال ئېيتتى:
- دادا، بۈگۈن 73 - يىللىق باغنى ئېلان قىپتۇ. ھېسابلاپ
كۆرسەم، بىزگە يەنە بەش يۈز ئاتمىش سوم ئارتىلىدىكەن!

- بۇلتۇرقىسى قانچە ئىدى؟ - پەس ئاۋاز بىلەن ئېرەنسزلا
سورىدى تۇرغان لېۋىر كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ. قىز ئېتەكلىرىنى
قىقىپ سۇپىغا چىقتى ۋە شېشىسىگە قەغەزدىن تولا ياماق چۈشۈپ
يورۇقى قالمىغان لامپىنىڭ پىلىكىنى پەرلىدى - دە، ئانا - ئانىسىنىڭ
جۈدەڭگۈ چىرايىغا قاراپ قويۇپ، گۇناھكار ئادەمدەك بىر نۇقتىغا
تىكىلدى ۋە سانلىق رەقەملەرنى يادلاۋاتقانداك ئالدىرىماي ئېيتىپ
بەردى.

Çocuklar onun ayaklarına masaj yaptı, ellerini ovaladı. Kırıksıklıklarla dolu, seyrek sakallı yüzünü okşadı.

—İnin oradan eşek sıpaları, diye bağırdı anne elindeki tavayı havaya kaldırıp kısık sesiyle. Mıncıklaya mıncıklaya hamur yaptınız, tarlada suyla soğuk ezsin, sedire çıkınca da siz yaramazlar ezin!

—Rahat bırak hatun, eğlenmelerine izin ver, dedi Turgan Levir kesik kesik söylenerek. Bundan başka ne eğlenceleri var ki?

Eşi biraz olsun rahat dinlensin diye çocuklarına bağırmişti. Ama o zayıf ve yarı çıplak çocukların mutluluğunu görünce bütün derdini tasasını unutarak keyif içinde yatan kocasının yüzündeki sevinç ve huzuru gördü ve derin bir iç çekerek arkasını döndü.

—Senin geçtiğimiz yılki çehrenden bugün eser yok, benim de elim ayağımda güç yok. Zar zor ayakta duruyorum. Çocukların eli emmek tutarsa belki biraz rahatlarız.

Anne ve babasının omzundaki ağır hayat yükünün küçük bir kısmını da olsa kendi zayıf ve nazik omzuna almak için çabalayan kızları Bahtıgül, babasına durumu anlattı.

—Baba, bugün 1973. yılın listesini asmışlar. Hesabını yaptım, bize yine beş yüz altmış som¹⁶ borç çıkıyor.

—Geçen yılki ne kadardı ki? Kısık sesle ilgisizmiş gibi sordu Turgan gözlerini yumarak. Kız eteklerini silkeleyerek sedire çıktı, camı kâğıttan yamalarla dolu, nerdeyse ışığı aydınlatmayan fenerin ateşini güçlendirdi, anne ve babasının zayıf yüzüne baktıktan sonra suçlu insanlar gibi bir noktaya odaklandı ve rakamları ezberliyormuşçasına acele etmeden söyledi:

¹⁶ som: Çin'in para birimi olan yuanın Uygurlar tarafından adlandırılışı.

- بۇلتۇرقى قەرزىمىز تۆت يۈز ئاتمىش سەككىز سوم ئىدى، ئۈچ تەڭلىمات، بىر قوزىلىق قوي، لىم ياغاچ، ئاپامنىڭ ھالقىسى - ھەممىسى بولۇپ ئارانلا ئىككى يۈز ئوتتۇز سومغا يارىدى، گەدىنىمىزدە يەنە ئىككى يۈز ئوتتۇز سەككىز سوم قالغان، ئۇنىڭدىن ئۇزاقى يىلدىن قالغان بەش يۈز ئون ئالتە سوم قوشۇلغاندا يەتتە يۈز ئەللىك تۆت سوم بولغانىدى. يەتتە يۈز ئەللىق تۆت سومغا بۇ يىلقى بەش يۈز ئاتمىش سوم قوشۇلسا، بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئون تۆت سوم بولىدىكەن.

- بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئون تۆت سوم! - دەپ ئالدىرماي بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىدى تۇرغان لېۋىر كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ، - بۇ يىل قەرز يىغسا، ئون تۆت سومنى قايتۇرالايمىزكەن!...

- قوزىنى بېرىمىز دەمسىز؟ ئۇنىڭدىن كۆرە مۇشۇ بالىلارنى قەرزگە تۇتۇپ بېرىڭ! - دېدى ئايالى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ، - بالىلار يوق چاغدا، قەرزىمۇ يوق ئىدى، بالىلار ئاز چاغدا، غەممۇ ئاز ئىدى، ئالتە ئاي ياز ئۈچ ۋىتەك ئادەم تىنىم تاپماي ئىشلەيمىز، نومۇر تاپمىدۇقمىكەن دېسەك، ھارغۇچە تاپمىز. بۇ نومۇر دېگەننىڭ يە كۈچى بولمىسا! ئۇ نېمىسى شېڭ دۈبەننىڭ پاخال پۇلىدەك ھېچنېمىگە يارمايدۇيا! ئون تۆت سوم تۆلەيمىزكەن، دېگەننى قارىمامدىغان! ھەممىنى قىلغان مۇشۇ شۇملار، مۇشۇلارنى قەرزگە تۇتۇپ بېرىڭ!

- سېنى تۇتۇپ بەرسۇن؟ - دېدى سەككىز ياشقا ئەمدىلا چىققان بۇدۇرقىغا بەشىنچى ئوغلى ئانىسىغا ھومىيىپ، سەنمۇ دادامدەك ئېتىزدا ئىشلىسەڭ قەرزدار بولمايتتۇق، كەچكىچە چۈنەكلىكتە ئىشلەيسەن!

- ۋوي، شۇم پېشانە! - دەپ ئۇنىڭغا چۆمۈچنى ئاتتى ئانىسى، - سەن شۇم، ھېلىقى قېرىلارنىڭ ساقىلىنى چۈشۈرۈپ، قۇلاقلىرىنى يىرىپ ھالقىلارنى تارتىۋالغان يىلى تۇغۇلغان شۇمىسەن! سەنمۇ تۇغۇلدۇڭ، بىزنى پالاكەت باستى. ۋوي، سېنىڭ يۇلۇنلىرىڭنى ئۈرۈۋالمىسام! - ئانا ئوغلىغا تاشلاندى. تۇرغان لېۋىر ئورنىدىن قوزغالدى - دە، ئۆزىنىڭ گەۋدىسىنى دالدا قىلىۋالغان ئوغلىنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلىدى:

—Geçen yılki borcumuz dört yüz altmış sekiz somdu. Üç kilim, bir kuzu, bir koyun, tomruklar, annemin küpesi, hepsi sadece iki yüz otuz som etti. Üzerimizde yine iki yüz otuz sekiz som kalmıştı. Bir önceki yıldan kalan beş yüz on altı somu ekleyince yedi yüz elli dört som olmuştu. Bu yılın borcu da eklenince bin üç yüz on dört som oluyor.

—Bin üç yüz on dört som, diye yavaş yavaş birkaç kere tekrarladı Turgan gözlerini sıkıca yumarak. Bu yıl borçları toplarlarsa on dört somu ödeyebilirmişiz.

—Kuzuyu mu verelim diyorsun? Onun yerine şu çocukları borca karşılık ver, dedi eşi öfkeyle bağırarak. Çocuklar yokken borç da yoktu, çocuklar azken dert de azdı. Yazın altı ay üçümüz nefes dahi almadan çalışıyoruz. Puan mı toplayamıyoruz desek yeterince topluyoruz. Ama bu puan dediğinin de bir hükmü yok! Genel Vali Şeñ'in değersiz parası¹⁷ gibi hiçbir işe yaramıyor. On dört som ödeyecekmişiz, bir de şunun dediğine bak! Hepsi bu uğursuzların yüzünden! Bunları ver borç yerine!

—Seni versin, dedi henüz sekiz yaşına girmiş beşinci oğlu annesine öfkeyle bakarak. Sen de babam gibi tarlada çalışsaydın borçlu olmazdık, hep bahçede çalışıyorsun!

—Vay uğursuz kafalı, diye kepçeyi ona fırlattı annesi. Sen uğursuzsun, hani o yaşlı insanların sakallarının zorla kestirildiği, kulaklardan küpelerin zorla toplandığı yıl doğmuş uğursuzsun. Senin doğumunla biz felakete uğradık. Senin omuriliğini koparmazsam! Oğlunun üzerine saldırdı. Turgan yerinden kalktı ve göğsüyle siper ettiği oğlunun dolgun saçlarını okşadı.

¹⁷ 1933-1944 yılları arasında Uygur Bölgesi'ni yöneten Şeñ'in bastırdığı, 1949 sonrası tedavülde kalmış olan para.

- بالىدا نېمە گۇناھ، - دېدى ئۇ ئايالىغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ، -
تىللىساڭ ئاشۇ بەرىكەتسىز، ئىنسابسىز يىللارنى تىللا، بىزنى
نامراتلاشتۇرغانمۇ ئاشۇ يىللارغۇ!

ئۇنىڭ يۆتىلى تۇتۇپ كەتتى. بايىقى بەشىنچى بالىسى
دۈمبىسىگە ئۇردى، ئۇ بىرنەچچە مىنۇت يۆتەلدى، يۆتەلدىن كېيىن
ھالىدىن كەتتى - دە، تامغا يۆلىنىپ بالىلىرىغا قارىدى: بەش بالىسى
ئۆتكەن يىللارنىڭ يادنامىسى بولۇپ ئالدىدا تۇراتتى. بالىلارنىڭ
گۇناھسىز، مەسۇم كۆزلىرى ئۆزلىرىنى ياخشى كۈنگە ئىگە قىلىش
ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى، گۈزەل چاغلىرىنى، ھاياتىنى سەرپ
قىلىۋاتقان ئاتىسىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

تۇرغان لېۋىر بالىلىرىغا بىر - بىردىن قاراپ چىقتى.
بەختىگۈل - تۇنجى قىزى 1958 - يىلى تۇغۇلغان شۇ يىلى
تۇرغاننىڭ يېڭى ئائىلىسىدە ھەممىلا نېمە گۈزەل ۋە بەختلىك ئىدى،
يېڭى تۇغۇلغان قىزى بەختىگۈل ئۇنىڭ ئامەت - پېشانىسىنىڭ
راستىنىلا بەلگىسى بولالىغانىدى...

قۇرۋانگۈل - ئۈچىنچىسى، 1962 - يىلى تۇغۇلغان، شۇ يىلى
ئاشلىق ئاجايىپ ئوخشىغان، بىر گۇڭغا ئۈچ سومىدىن تەقسىمات
بولغان يىلى ئىدى.

تۇنجى ئوغلى ئۈچۈن خۇشال بولۇپ، تۇرغان لېۋىر ئايالىغا
تىكىش ماشىنىسى، ئالتۇن ھالقا ئېلىپ بەرگەن، ھويلىسىغا ئۈزۈم
قويغان، يازلىق چايخانا بىلەن چوڭ دالانى شۇ يىلى سالغان،
تۇرغاننىڭ ھاياتىدىكى ئاجايىپ مەمۇرىيلىق ئەنە شۇ يىلى بولغان
ئەمەسمىدى؟

جامال - 1966 - يىلى تۇغۇلغان، ئۇ يىلىمۇ ئىشلار ياخشى
باشلانغان، لېكىن جامال تۇغۇلغان ئاشۇ 8 - ئايدا راستىنىلا
قېيىن ئاتىسىنىڭ ساقىلى چۈشۈرۈلگەن، قېيىن ئانىسىنىڭ
قۇلىقىنى يىرىپ ھالقىسىنى ئېلىۋېلىشقانىدى.

تۇرغان لېۋىر ئەنە شۇ يىلى دادۇيجاڭمۇ بولغان، لېكىن،
تارتقۇزۇپ قويغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى بالىسى ئۆلۈپ
كەتتى. مۇنۇ ھازىرقى تۆت ياش ۋە ئىككى ياش بالىلىرىنىڭ
تۇغۇلغىنىغا تۇرغان لېۋىر خۇشال بولمىغان. چۈنكى، ئۇنىڭ ھاياتىدا
كۆڭۈلسىزلىك، قەرزدارلىق باشلانغانىدى.

—Çocuğun ne suçu var, dedi o eşine gülümseyerek. Söveceksen o bereketsiz, insafsız yıllara söv. Bizi de fakirleştiren o yıllar değil mi?

Öksürük krizi başladı. Deminki beşinci çocuğu, sırtına vurdu. Birkaç dakika öksürdü, sonra hâlsizleşti ve duvara yaslanarak çocuklarına baktı. Beş tane çocuğu geçmiş yılların hatırası olarak gözlerinin önünde duruyordu. Çocukların günahsız, masum gözleri ise kendilerine iyi bir hayat sunmak için bütün gücünü, ömrünün en iyi devrini, hayatını feda eden babasına bakıyordu.

Çocuklarına tek tek bakmaya başladı.

İlk çocuğu Bahtıgül 1958 yılında doğmuştu. O zamanlar her şey yolunda gidiyordu, mutluydular. Bahtıgül onlar için mutluluğun abidesi gibiydi.

Kurbangül, üçüncü çocuklarıydı. 1962 yılında doğmuştu. O yıl ekinler çok verimliydi, ürünlerini teslim ettiğinde bir puana üç som almışlardı.

İlk oğlu doğduğunda sevinçten eşine dikiş makinesi, altın küpe almıştı. Bahçesine üzüm dikmiş, yazın çay içmek için çardağı ve büyük salonu o yıl yapmıştı. Hayatının en bereketli yılı o yıl olmuştu.

Cemal 1966 yılında doğmuştu. O yıl da işler başta yolundaydı fakat Cemal'in doğduğu Ağustos ayında gerçekten de kayınpederinin sakalları zorla kestirilmiş, kayınvalidesinin kulakları yırtılarak küpesi gasp edilmişti.

Turgan o yıl muhtar da olmuştu ama başkasına kaptırmıştı. Ondan sonra iki çocuğu öldü. Şu an dört yaşında ve iki yaşında olan çocuklarının doğumuna Turgan sevinememişti. Çünkü onun hayatında mutsuzluklar ve borçlanmalar başlamıştı.

يىلدىن-يىلغا كېمىيىۋاتقان مەھسۇلات، ئازىيىۋاتقان كىرىمى، كۆپىيىۋاتقان قەرز، تۇرغان لېۋىرنى ھاياتقا بولغان ئىنتىلىش ۋە ئۈمىدىتىن بارغانسېرى مەھرۇم قويمىقتا، كۆڭۈلسىز يىللار ئۇنىڭ قۇۋۋىتىنى، ئەقىل-پاراسىتىنى ئۇيراتماقتا، «قەرزدار ئائىلە» دېگەن نام تىلىنى قىسقا قىلماقتا ئىدى:

-مەنمۇ يېنىكرەك ئىش قىلايمىكىن. بۇ يىل بۆلتۈرقى ھالىم يوق!- دەپ ئۇ ياش دۇيىغا مۆلدۈرلەپ قاراپ يېلىنغانىدى.
-قەرزدارسەن، قايسى يۈزۈڭ بىلەن ئىشنىڭ يېنىكىنى تاللايسەن؟! -دېدى دۇيىچاڭ.

بۇ جاۋابقا تۇرغان قانچە كۈنلەرگىچە ئازابلىنىپ يۈردى.
-بالام ئاغرىپ قالدى. ئىككى سوم بولسىمۇ قەرز بەرسەڭلاركەن؟! -دېگەندى ئۇ كاسسىر بالىنى يالغۇز يەرگە تارتىپ.
-ئىسىم كاسسىر بولغىنى بىلەن دۇيىنىڭ بىر تىيىنىنى تۇتۇپ باققىنىم يوق، دۇيىنىڭ پۈتۈن بايلىقى سىلەردەكلەرنىڭ گەدىنىدە! -دېدى كاسسىر بالىمۇ ئەلەم بىلەن.

تۇرغان ئەنە شۇنداق گەپلەرنى تولا ئاڭلىدى، تاپا-تەنە ئاڭلاشتىن تۇرمۇش ئازابى تارتىشنى ئەلا بىلىدىغان بۇ دېھقان دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئەلىمىنى بىرىگە تىنماي، ئايالارنى، يىللارنى ئۆتكۈزدى. سەۋر-تاقەت، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ ئۇنىڭ كۈچىنى، ياشلىقىنى ساقلاپ قالالمىدى. ئۆز ۋاقتىدىكى كەم سۆز، چىداملىق، قاملاشقان يىگىت-مانا ھازىر چاپلىرى ئاقارغان، يۈزلىرى قورۇلغان ۋە روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە يوقسۇزلۇق، قەرزدارلىققا قارشى بىر يوشۇرۇن كۈچ يوشۇرۇنغان كۆرۈمىسىز ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. ھازىر ئۇنىڭدا مۇشۇ يېقىن ئارىدا قەرزىدىن قۇتۇلۇش ئىشەنچى يوق، قەرزنىڭ گېپى بولغاندا، ئۇ كۈلۈپلا قويدۇ-دە:

-تۆت ئوغلۇم چوڭ بولۇۋاتىدۇ، چوڭى ئون ياش، كىچىكى ئىككى ياش، شۇلارنىڭ قولى ئىشقا تەگسە بىر گەپ بولار...-دەپلا قويدۇ. ئۇنىڭ ئۈمىدىمۇ، كۆڭۈل خۇشمۇ، ئىشەنچىمۇ شۇ بالىلىرى تۇرسا، «قەرزگە بالىلارنى بەرگىن!» دېگەن سۆزگە كۆڭلى ئەسكى بولمايتتىمۇ؟

Yıldan yıla azalan mahsul, azalan gelir, artan borçlar, onun hayata olan bağlılığını ve umudunu gittikçe azaltmaktaydı. Mutsuz yıllar onun gücünü, akıl sağlığını yıpratmakta, “Borçlu Aile” yaftası altında ezilmekteydi.

—Ben biraz daha hafif işlerde çalışabilir miyim acaba? Bu yıl geçen yıldan daha güçsüzüm, diye yalvarır gözlerle genç muhtara sormuştu.

—Borçlusun, hangi yüzle daha hafif iş istiyorsun, dedi muhtar.

Bu cevap yüzünden Turgan günlerce acı çekti.

—Çocuğum hastalandı. İki som bile olsa borç olarak verseydiniz, demişti o genç vezne görevlisini bir kenara çekerek.

—Adımın vezne görevlisi olmasına rağmen köyün bir kuruş parasını bile tutmuş değilim. Köyün bütün serveti sizin gibilerin boynunda borç olarak duruyor, dedi vezne görevlisi üzülererek.

Turgan bu tür konuşmaları çok duymuştu. Azar işitmektense hayatın zorluklarına katlanmayı yeğleyen çiftçi, dertlerini içine atarak acısını kimseyle paylaşmadan aylar, yıllar geçirdi. Sabrı, takati, geleceğe olan inancı onun gücünü, gençliğini koruyamadı. Bir zamanların sessiz, dayanıklı, yakışıklı delikanlısı şimdilerde saçları ağarmış, yüzü kırışmış ve ruhunun derinliklerinde yoksulluğa, borca karşı gizemli güç saklayan, kaba bir adama dönüşmüştü. Yakın zaman içinde borçlarından kurtulacağına dair inancı yoktu. Borcuyla ilgili konu açılınca o sadece gülümser ve:

—Dört oğlum büyüyor, büyüğü on yaşında, küçüğü iki yaşında. Onların eli ekmek tutunca hallolur, derdi. Onun umudu da eğlencesi de güvencesi de işte bu çocuklarıyken “Borca karşılık çocuklarını ver!” sözüne kırılmaz mıydı?

2

قار يېغىش بىلەن تۇرغان لېۋىرنىڭ كەڭرى قورۇسىدىكى ئاۋاتلىق ئاياغلاشتى، مېۋە ۋە گۈللەر بىلەن كۆركەم كۆرۈنىدىغان يېغى يازىچە سايىراۋاتقان قۇشلارنى يىراقلارغا ئۇزاتقان، كەڭ دالانى ئەركىن ماكان قىلىشقان توخۇلىرى ئەمدى ئىگىسىدىن بىر ئوچۇم دان ياكى نەملەنگەن كېپەك تەمە قىلىشىپ، شىللىسىنى ئۇرۇشۇپ، ئىشك تۈۋىگە ئولىشىۋېلىشقان، ئۇلارنىڭ قاقاقلاشلىرى، چېلاشلىرى ھەم تۈگىگەن، يازدىن بېرى يالىڭاچلىقى بىلەن ھۇزۇرلىنىپ ئۆگزىلەرگە، دەرەخ شاخلىرىغا قاتمال پۇتلىرى بىلەن ئىز قالدۇرۇپ چۈرۈقلەشقان بالىلىرى، ھازىر كاڭخنىڭ بوغۇزىدىن ئورۇن ئېلىشقان. ئۇلار سەپرا ئانىسىنىڭ چىۋىقلىرىدىن ياۋاشلاشقان. مانا، ھالى قالمىغان كونا كىگىز ئۈستىدە مۆلدۈرلىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ...

تۇرغان لېۋىر ھويلىسىدىكى قارنى سۈيۈرۈۋېتىپ مەيۈسلەندى، كۆڭلى يېرىم بولدى. بۇ يىل ئۈچ بالىسىنىڭ يەنە ئوقۇشىز قالغانلىقى يادىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئاغزى ئۈمچەيدى، پۇتلىرى تىتىرىدى، ئۇ گەۋدىسىنى تەستە رۇسلىدى-دە، تامغا يۆلەكلىك تۇرغان گۈرجىكىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ گۈرجەككە ئېگىشكەندە، بېشىغا گۈپ قىلىپ قار چۈشتى. ئۇ تۆپىگە-قوشنىسىنىڭ ئۆگزىسىگە قارىدى، قوشنىسى تۇرغانغا كەينىنى قىلىۋېلىپ، ئۆگزىدىكى قارنى ھەدەپ بۇ ھويلىغا تاشلاۋاتاتتى. تۇرغان قارىدى-يۇ، ئۈندىمىدى. سەۋەبى، قوشنىسى جېدەلخور، ئايالى ھازارۇل، ئۇلارنىڭ كۆزى يۇمۇلىدۇ-دە، ئاغزى ئېچىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تۇرغان ئاڭلىغان ۋە ئاڭلىمىغان يامان تىللار خۇددى پىلىموتنىڭ ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقىۋېرىدۇ! چىشىغا تېگىپ كۆڭۈل ئاغرىقى تارتقۇچە، ئۈندىمەي تۇرۇپ تاشلىغان قارنى توشۇۋېتەي، دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئۇ قوشنا ئۆگزىدىن تاشلىنىۋاتقان قارنى گۈرجەك بىلەن توشۇۋاتقاندا، تۇرغاننىڭ ئايالى توخۇلىرىغا كېپەك نەمدەپ ئاچىقتى-دە، سەپرايى ئۆرلەپ:

-ئوچىقىنىڭ كۈلى بىلەن يۇندىسلا قالدى بىزگە ئاتىمىغان!-دەپ ۋارقىرىدى.

2

Karla beraber Turgan'ın geniş avlusundaki bolluk da sona erdi. Meyve ve çiçeklerle bezenmiş bahçesi, yaz boyunca ötüşen kuşları uzaklara yolcu etmişti. Geniş avluda özgürce gezinen tavukları, şimdilerde sahibinden bir avuç yem ya da nemlendirilmiş kepek yemeyi umup birbirlerini iterek kapı önünde toplanmıştı. Onların gıdıklamaları, ötmeleri de bitmişti. Bütün yaz çıplaklığın verdiği rahatlıkla terasa, ağaç dallarına zayıf ayaklarıyla izler bırakan şen şakrak çocuklar, şimdi sedirin tepesine üşüşmüştü. Onlar asabi annesinin sopasıyla uslanmıştı. İşte perişan hâldeki eski kilimin üzerinde masumca oturuyorlar.

Turgan avludaki karları temizlerken hüznünlendi. Bu yıl üç çocuğunun yine okula gidemediğini hatırlayınca dudakları büzüldü, ayakları titredi. O, zar zor doğruldu ve duvara dayalı olan küreğe doğru ilerledi. Tam küreği almak için eğildiğinde, başına “pat” diye kar düştü.

O yukarıya, komşusunun çatısına baktı. Komşusu arkasını dönmüş, karları durmadan bu avluya doğru itiyordu. Turgan baktı ama ses etmedi. Çünkü komşusu kavgacı, eşi ise geçimsizdi. İkisi de açar ağzını yumar gözünü. Böylece Turgan'ın duyduğu ve duymadığı bütün hakaretler tıpkı makineli tüfekten çıkan mermi gibi durmak bilmezdi. Onları kızdırıp gönül kırgınlığı yaşamaktansa ses etmeden attığı karları temizleyeyim, diye düşündü.

O, komşu çatıdan dökülen karları kürekle taşıırken eşi tavuklara nemlendirilmiş kepek yemi vermek için çıktı ve öfkelenerek:

—Ocağının külüyle bulaşıkların suyu kaldı bize atmadığın, diye bağırdı.

قوشنىسى شۇ چاغدا بۇ ھويلىغا قايرىلدى. ئۇ قاش-كېرىكىمۇ سېرىق، دورداي كالىپۇك، قۇش بۇرۇن، شالاڭ، سېرىق بۇرۇتلىرى تىك-تىك بولۇپ تۇرىدىغان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەم ئىدى.

-خاپا بولما بەرىز،-دېدى تۇرغان مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ،-خوتۇن خەق دېگەننىڭ ئېغىزى!..

-تىل قىسىنچىلىقى بارمىدى. نېمانچە بوسۇنچۇق بولاتتۇق!-تۇرغاننىڭ ئايالى ۋارقىرىدى. كىتىر قىلغان شەپىنى ئاڭلىسا كېچىچە ھاۋىش چىقىدىغان سەگەك ئىتقا ئوخشاش كاسىلداق ئايال-بەرىزنىڭ ئايالى كالىچىنى سۆرەپ تونۇر بېشىغا چىقتى-دە، قوللىرى بىلەن بىردە جونۇپ، بىردە چاۋاك چېلىپ تىل ياغدۇردى:

-شۇمۇقۇڭدىن قەرزدارسەن، زۇغۇيلۇقۇڭدىن بالىلىرىڭ قوتۇر كۈچۈكتەك، ئۆزۈڭمۇ، ئېرىڭمۇ كېسەل كۆرىپسى، ئىت يالىقى، توڭگۇز تېرىسى، مايىمۇن قېرىسى!..

تۇرغان مۈكچىيىپ كەينىگە قايتتى. ئايالىنى بولسا ئۆيگە كىرگۈزۈۋەتتى. ئۆزى قاتتىق يۆتەلدىن ماغدۇرسىزلىنىپ سۇپىدا ئولتۇرۇپ قالدى. ئۆيدە ئاغرىقچان ئايالى سەپرادىن ئاغزىنى، بېشىنى تۇتۇپ، تامدەك تاتىرىپ، مۈكچىيىپ ئولتۇراتتى.

-«شۇ چاغدا گەپ قىلىمىسام بوپتىكەن، مانا ئەمدى تۈگىمەيدىغان قىساس...» دەپ ئويلىدى تۇرغان تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن موخوركا خالتىسىنى چىمداپ تۇتۇۋېلىپ.

ئۇ چاغدا بۇ قوشنىلار مۇنداق بىر ئىشتىن ئارازلىشىپ قېلىشقانىدى: قەھرىتان قىشتا ئۆستەڭگە تاش توشۇش ئۈچۈن دۈينىڭ ئىككى ھارۋىسى بىلەن ئۇلار دەريا بويىغا بېرىشتى. ئۇلار ئۈچ قېتىمدىن قاتنىشى لازىم ئىدى. تۇرغان ئۈچ قېتىم قاتنىدى، توشۇغان تېشىنى چىرايلىق قىلىپ تىزدى. بەرىز بىرەر ئىككى قېتىم توشۇدى-دە، ھارۋىسى بىلەنلا يوقاپ كەتتى. تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۇ قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلىرىنى قامچىلاپ پەيدا بولدى، ئاتلىرىنى يەم بىلەن تويدۇرۇپ بولۇپ، تۇرغاننىڭ يېنىغا كەلدى-دە، سېرىق بۇرۇتنى سىلاپ قويۇپ ھىجايىدى:

Komşusu o an avluya doğru döndü. Kaşı kirpiği sarı, kalın dudaklı, sivri burunlu, seyrek sarı bıyıkları dik duran, kırklı yaşlarda biriydi.

—Kusura bakma Beriz, dedi Turgan nazıkçe gülümseyerek. “Kadın milletin ağzı...”

—Bir korkumuz mu var? Neden bu kadar çok eziliyoruz! Turgan’ın eşi bağırdı. En ufak bir sese bütün gece havlayarak tepki veren köpek gibi geveze kadın, Beriz’in eşi, terliklerini süründürerek tandırın üstüne çıktı ve gâh parmaklarını sallayarak gâh alkış tutarak sövmeye başladı:

—Uğursuzluğundan borçlusun. Kıskançlığından çocukların enik gibi zayıf, kendin de kocan da hastalıklı, köpek yemliği, domuz derisi, maymun yaşlısı!

Turgan eğilip bükülüp arkasına döndü. Eşini eve gönderdi. Kendisi ise öksürük nöbetinden hâlsizleşerek kerpiç kaldırımda oturakaldı. Evin içinde hasta eşi sinirden yüzünü gözünü tokatlayıp mahkeme duvarına dönmüş, iki büküm oturuyordu.

—Keşke daha öncekinde hiçbir şey söylemeseymişim, şimdi artık sonu gelmez ki, diye düşündü o titremekte olan elleriyle tütün torbasını sıkarak.

Öncekinde komşular şu sebeple tartışmış: Kara kışta ırmağa taş taşımak için köyün iki at arabasıyla nehir kenarına gittiler. Üçer sefer yapmaları lazımdı. Turgan üç seferini yaptı. Taşıdığı taşları güzelce dizdi. Beriz iki sefer yaptı ve arabasıyla kayboldu. Sabaha karşı ter içinde kalmış atlarını kamçılıyarak gözüktü, atlarını yemledikten sonra Turgan’ın yanına geldi ve sarı bıyıklarını burarak sırttı:

- تەييار نان بولسا يەمسەن؟- دېدى ئۇ تۇرغاننىڭ بىقىنىغا قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن ئوقۇپ،- پارچە لوق گۆش چىقىپ قالدى. ئاۋۇ سۇ ئىدارىسىنىڭ دەريا بويىدىن توشۇيدىغان ئۇنى بار ئىكەن. بىر قاتنىساڭ يىگىرمە يەتتە يېرىم سوم تاپسەن، مەن بىر كېچە ئۇيقۇمنى قويۇپ، تۆت قاتنىدىم، ئاتلار ھېرىپ قالمىغان بولسا يەنە ئىككى قاتنايتتىم!

- ئاتلار ھېرىپ تۈگىشىدۇ،- دېدى تۇرغان باشقا گەپ تاپالماي،- تاشنى نېمە بىلەن توشۇيمىز؟
- كەچكىچە تاش توشۇساڭ ئارانلا بېرىدىغىنى ئىككى نومۇر، نومۇرغا باي بولىدىغان بولسا، سەن بولۇۋالساڭ بولاتتى، كانىيىڭغىچە قەرزدارسەن، ئۇنىڭدىن كۆرە پۇل تاپ، قۇۋلۇق، ئوغرىلىق، مۇتەھەملىك قىلمىساڭ، دۈيدە جان باقالمايسەن، قانداق، ئۇن توشۇمسەن؟

- ياق، مەن قورقمەن؟
- ئۇنداق بولسا، ئاتلىرىڭنى ماڭا بەرگىن. مەن قورقمايمەن!
- ئۇ چاغدا مەن قانداق قىلىمەن؟
- مېنىڭ ئاتلىرىم بىلەن قىمىرلىغاچ تۇرغىن!
- ھېرىپ قالغان ئاتلىرىڭ ئۈچ قېتىمغا يارامدۇ؟
- يارىمىسا نېمە كارىڭ!

- قويغىن بەرىز، دۈينىڭ قىل دېگىنىنى قىلايلى زادى، مەن بىر قېتىممۇ مۇنداق ئىش قىلىپ باقمىغان...
- شۇنىڭ ئۈچۈن گادايىسەن، قەرزدارسەن!- دېدى بەرىز جۇۋىسىغا پۈركىنىۋېلىپ،- بىر قېتىممۇ، دېدىڭمۇ؟ مەنمۇ بىر قېتىممۇ دۈينىڭ قىل دېگىنىنى قىلىپ باقمىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن قولۇم ئۇزۇن، يىلىكىم توق!

تۇرغان چۆچۈپ ئويغاندى، قارىسا ئاتلىرى يوق. ئۇ بەرىزنىڭ مىدىر قىلغۇدەك ھالى قالمىغان ئاتلىرى بىلەن بىر قېتىممۇ تاش توشۇيالمىدى. شۇ كۈنى ئات ئوينىتىپ دۇيچاڭ كەلدى-دە، تۇرغاننىڭ دۈمبىسىگە قامچا بىلەن ئىككىنى ئۇردى:

—Hazır ekmek varsa yer misin, dedi Turgan'ın belini kamçısının sapıyla dürterek. Kaymaklı bir iş çıktı. Sular idaresinin nehir kenarından taşınması gereken unu varmış. Bir gidip gelmede yirmi yedi buçuk som kazanıyorsun. Ben bir gece uykusuz kalarak dört sefer yaptım. Atlar yorulmasaydı yine iki sefer yapacaktım.

—Atlar yorgunluktan mahvolacak., dedi Turgan ne diyeceğini bilmeyerek. Taşı neyle taşıyacağız?

—Akşama kadar taş taşırsan alacağın iki puan. Puanla zengin olunsaydı sen olurdu. Boğazına kadar borca batmışsın. Onun yerine para kazanmaya bak. Çakallık, hırsızlık, zorbalık yapmazsan köyde geçinemezsin. Ne dersin, un taşıyacak mısın?

—Hayır, ben korkarım.

—Öyleyse atlarını bana ver, ben korkmam.

—Peki, ben ne yapacağım?

—Benim atlarımla kımıldamaya çalış!

—Yorulmuş atların üç sefer yapabilecek mi?

—Yapamazsa sana ne?

—Bırak bunları Beriz. Ne emrediliyorsa onu yapalım. Ben bir kere bile böyle bir işe kalkışmadım...

—O yüzden böyle fakirsin, borçlusun, dedi Beriz yün montunun içine gömülerek. Bir kere bile mi dedin? Ben de bir kere bile emredileni yapmadım, onun için karnım tok, sırtım pek.

Turgan ürpererek uyandı. Atlarının yerinde olmadığını fark etti. O, Beriz'in kımıldayacak hâli kalmayan atlarıyla bir sefer bile taşıyamadı. O gün atıyla köy muhtarı geldi ve Turgan'ın sırtına iki kamçı indirdi:

-سەن ئۇنىڭ بىلەن شېرىكسەن، بىر ئات ئۈچۈن ئون سومدىن، توشۇلمىغان تاش ئۈچۈن يىگىرمە سومدىن جەرىمانە تۆلەيسەن!-دېدى ئۇ ئۇرۇپ بولۇپ. تۇرغاننىڭ گەدىنىگە ئۈچ ئات ئۈچۈن ئوتتۇز سوم، ئۈچ قېتىملىق تاش ئۈچۈن ئاتمىش سوم، جەمئىي توقسان سوم يېزىلدى. بەرىزگىچە؟ يىغىندا كۆپچىلىك يۈز سوم يېزىش كېرەك، دېيىشتى. لېكىن، ئۇنىڭ تاپقان پۇلى ئىككى يۈز سومدىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ نېمىسى خورايتتى. ئىككى كۈندىن كېيىن، تۇرغان بەرىزنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە ئولتۇرۇش بولغانلىقىنى، بەرىز بىر پاقىلان سويغانلىقىنى ئاڭلىدى. يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن دۇيچاڭ يىغىندا:

-بەرىز نەق پۇل تاپشۇردى، گۇناھىنى تونۇدى دېگەن شۇ، تۇرغانچۇ؟ تېخىچە بويىنىغا ئالمايۋاتىدۇ. تېخى دادۇيگە بېرىپ، بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن ئەرەز قىپتۇ. جازاسىنى ئەمدى كۆرسۇن، گەدىنىدىكى قەرزنى ئاستا-ئاستا تۆلەيدۇ. لېكىن، جەرىمانە پۇلىنى نەق ئۇندۇرۇۋالسىمىز.

شۇنداق قىلىپ، تۇرغاننىڭ ئىككى پارچە يېپيىڭى تەڭلىماتى جەرىمانە پۇل ئۈچۈن دۇيگە ئۆتتى. ئۇنىڭ سارىيى يالڭاچلاندى.

تۇرغان بۇنىڭغىمۇ چىدىدى. يىغلاپ-قاقشاپ ئۆتۈپ كېتىدۇ، دەپ قارىدى. لېكىن، مۇنۇ بەرىزنىڭ قىساسخورلۇقى ئۇنىڭ جېنىغا پاتماقتا. ئۇ كۆرگەنلا كىشىگە: «ئات ھارۋا ئۇنىڭدىن، ئەمگەك مېنىڭدىن، شېرىك قىلغان ئوقەت ئىدى. ئۇ ئەزمە ھەممىنى ماڭا دۆڭگەپ قويۇپتۇ!» دەپ دادلاپ يۈرگۈدەك.

قانداق زامان بۇ، قېنى بۇ ئادالەت؟ يامانغا يانتايلاق بولالمىغانغىمۇ جازالىسا دەپ ئويلىسا، تۇرغاننىڭ غەزىپى ئۆرلەيتتى. لېكىن، ئۇ كىمگە غەزەپلىنىشنى بىلمەيتتى. غەزىپى بېشىمغا بالا بولمىسۇن دەپ قورقۇپ، نېمىلا بولسۇن زورغا كۈلۈمسىرەيتتى...

ئۇ سۇپىدا ئولتۇرۇپ، يۇقىرىقىلارنى ئويلاپ بەرىزگە قارىدى. بەرىز ئۆگزىدىكى قارنى تۇرغاننىڭ ھويلىسىغا تاشلاپ بولغان. ئۇ مەغرۇر گىدىيىپ تۇراتتى. خوتۇنى بولسا تېخىچە تونۇر بېشىدا تۇرۇۋېلىپ تىللىماقتا ئىدى. تۇرغان ئۇلارغا قاراپ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى.

—Sen onunla ortaksın, her at için onar som, taşınmamış taşlar için ise yirmişer som ceza ödeyeceksin, dedi. Turgan’a üç at için otuz, üç seferlik taş için altmış, toplamda doksan som borç yazıldı. Peki ya Beriz’e? Toplantıda çoğunluk yüz som ceza ödemesi gerekir, dedi ama o iki yüz somdan fazla para kazanmıştı. Herhangi bir zararı yoktu ki! Turgan iki gün sonra Beriz’in evinde sabaha kadar ziyafet verildiğini, bir kuzunun kesildiğini duydu. Yine iki gün sonra muhtar toplantıda:

—Beriz cezasını peşin ödedi, yanlışının farkına varmak işte böyle olur. Peki ya Turgan? Hâlâ suçunu kabullenmiyor. Bir de ilçeye giderek bizden şikâyetçi olmuş. Ceza nasıl olurmuş şimdi görsün! Mevcut borcunu yavaş yavaş ödeyecek ama cezayı peşin alacağız.

Böylece Turgan’ın iki tane yepyeni kilimi ceza karşılığında muhtara teslim edildi. Onun salonu çıplak kaldı.

Turgan buna da sabretti. Ağlayıp sızlayarak bu da geçer diye düşündü. Ama bu Beriz’in kindarlığı canından bezdirmişti. O karşılaştığı herkese: “At arabası ondan, emek benden, ortaklaşa yaptığımız işti. O ezik her şeyi benim üzerime yıkmış.” diye şikâyet ediyormuş.

Nasıl bir devir bu, nerede adalet, kötüye yardımcı olmadığım için bile ceza veriliyor, diye düşündükçe Turgan’ın sınırları bozuluyordu. Ama o kime kızacağını bilmiyordu. Kızgınlığının başına bela olmasından korktuğu için her şeye zoraki gülümsüyordu.

O kerpiç kaldırımında oturarak bunları düşünürken Beriz’e göz attı. Beriz çatıdaki bütün karları Turgan’ın avlusuna dökmüş, yaptığı işten gurur duyuyormuş gibi dikiliyordu. Eşi ise hâlâ tandırın üzerinde sövmeye devam ediyordu. Turgan onlara bakarak acı acı gülümsedi.

بەرزىچۇ؟ ئۇ ئۆگزىدە تۇرۇپ ئىككى ھويلىنى سېلىشتۇردى.
بەرزىنىڭ قوي، كالا، ئېشەكلىرى، ھارۋىلىرى، توخۇ، غاز، ئۆردەكلىرى
تار ھويلىسى بىلەن بېغىغا پاتماي قالغان، تۇرغاننىڭ ئازادە
ھويلىسى، چوڭ بېغىدا بولسا ئاپپاق قاردىن باشقا ھېچنېمە يوق
ئىدى.

3

قەھرىتان قىش، قېلىن قار ئەمدى ئات-كالىلارنىمۇ
ئېغىل-ھويلىلارغا قاماپ قويغان، ئۇلارمۇ ئىگىلىرىنىڭ
ئۆگزىلىرىدىكى ئوت-چۆپلىرىگە قاراشلىق بولۇپ قېلىشتى.

تۇرغاننىڭ ئۆگزىسىدە يازدىن بېرى ئۆزى ۋە بالىلىرى
قولتۇقلاپ توشۇپ يۈرۈپ، قۇرۇتۇپ بېسىۋالغان ئىككى يۈز باغ چۆپى
بار، ئۇنىڭ بىستانىدىكى بايلىقى گەمىدىكى ئىككى-ئۈچ يۈز كىلو
كېلىدىغان سەۋزە، پىياز، ياڭيۇلىرى بىلەن مۇشۇ ئىككى يۈز باغ چۆپلا
ئىدى. ئۇلار ھەر كۈنى ئاخشىمى كاۋا، ياڭيۇ قوردىقى بىلەن تويغاندىن
كېيىن جوزا ئەتراپىغا ئولتۇرۇپ، مۇشۇ بايلىقى ئۈستىدە خېلى
ئۇزاق ۋە كۆڭۈللۈك پاراڭلىشىۋالىدۇ:

- داۋالىنىڭ، بىر يۆتەلسىڭىز بىر ئاش پىشىم ھوشىڭىزغا
كېلەلمەيسىز، كېچىچە تەرلەپ سۇنىڭ ئىچىدىلا ياتىسىز، «جان
بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان!» - دەيدۇ ئايالى تۇرغانغا چىن
كۆڭلىدىن كۆيۈنۈپ.

- شۇنداق قىل دادا، - دېيىشىدۇ بالىلىرىمۇ خۇشال بولۇپ، -
يازغا چىقىۋالساق ئۇرۇقچا يىغىمىز، ساتساق پۇل بولىدىكەن، كىيىم
كىيۈۋالايىمىز.

- مەنمۇ تۇلۇققا ئات مىنىپ نومۇر ئۆتكۈزۈمەن!

- مەن باش تېرىيمەن...

تۇرغان كۆزىدىن ياش چىققۇچە كۈلۈۋالىدۇ، ئۇنىڭ
ھاياتىدىكى خۇشاللىق، ھاياتتىن لەززەتلىنىشى مانا مۇشۇ كۈلكىسى
بىلەن بايان قىلىنىدۇ - دە، ئۇ كىچىك بالىلار دەك ئۆزىنى ئوڭدىسىغا
تاشلاپ، بالىلىرىنى قورسىقىغا مىندۈرۈۋېلىپ، ئۆزىچىلا سۆزلەيدۇ:

- ئۆتۈپ كېتىدۇ، ھا-ھا-ھا... ئۆتۈپ كېتىدۇ. توق يەپ،
ئىسسىق كىيىدىغان كۈنلەر بولىدۇ، ئاشۇ چاغدا داداڭلارنى نېمە
بىلەن خۇشال قىلىسىلەر كىن؟ ھا-ھا-ھا...

Beriz ise çatıdan iki avluyu karşılaştırdı. Koyunları, inekleri, eşekleri, arabaları, tavukları, kazları, ördekleri dar avlusuna ve bahçesine sığmıyordu. Turgan'ın geniş avlusu ve kocaman bahçesinde ise bembeyaz kardan başka hiçbir şey yoktu.

3

Kara kış gelmişti. Karın kalınlığı at ve inekleri avlu ve ahırlara hapsedmiş, sahiplerinin çatılarında biriktirdiği otlara muhtaç bırakmıştı.

Turgan'ın çatısında bütün yaz çocuklarıyla beraber topladığı ve kurutup depoladığı iki yüz bağ otu vardı. Onun bütün serveti çukurdaki iki üç yüz kilo civarındaki havuç, soğan, patatesle işte bu iki yüz bağ otuydu. Onlar her akşam kabak ve patates yemeğiyle karınlarını doyurduktan sonra sofa etrafında toplanıp bu servetleri hakkında epeyce uzun ve hoş bir sohbet yaparlardı:

—Tedavi ol! Öksürmeye başladın mı bir yemek pişimi zamanı kadar kendine gelemiyorsun, bütün gece ter içinde kalıyorsun. Can varsa cihan, aş varsa kazan derler, dedi eşi ona içtenlikle.

—Öyle yap baba, diyordu çocukları da sevinçle. Yaz gelirse kayısı çekirdeğinin içini toplayacağız, sattın mı para ediyor, karşılığında kıyafet alabiliriz!

—Ben de patoz için ata binip puan toplayacağım.

—Ben buğday başağı toplayacağım.

Turgan gözlerinden yaş gelinceye kadar gülüyordu. Onun ömründeki bütün mutluluk ve yaşam keyfi, işte bu gülüşten ibaretti. O çocuklar gibi sırtüstü uzanıp, çocuklarını karnının üzerine oturtup kendince konuşuyordu:

—Geçecek. Hahaha! Bu da geçecek. Karnımızın tok, sırtımızın pek olduğu günler de gelecek. O günler gelince babanızı neyle sevindireceksiniz bakalım! Hahaha!

چۈشەنچىلىك، بۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى غەمدىن خالاس قىلىشىغا ئۇرۇنۇشى. لېكىن، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى غەم تاشلىرى چوڭ قورام، چوڭ دۆۋە بولۇپ زورىيىۋاتسا، ئۇ ئۆزىنىڭ ھالىسىز قوللىرى بىلەن ئۇلارنى قانداقمۇ ئۆزىدىن نېرى قىلالايتتى؟ ئېرى قاقاقلاپ كۈلگەندە، ئۇنىڭ بىتاپ ئايالى مۇشۇنى چۈشەنگەنلىكتىن كۆز يېشى قىلاتتى.

- يىغلىما خوتۇن، كۆڭلۈڭنى توق تۇت! - دەيتتى تۇرغان ئايالىنى ئۈمىدلىەندۈرۈپ، - ھېسابلىدۇققۇ، بۇ يىل چۆپ قىممەتلىەيدۇ. ھازىرلا بېغى ئەللىك تېيىنغا چىقتى. بىر سومغا چىققاندا، پۇل قىلىۋالسىمىز. ئىككى يۈز سوم بولىدۇ. بىر يۈز ئەللىك سومغا بالىلارغا، ساڭا بىر قۇردىن كىيىم قىلىمىز، ئەللىك سومغا داۋالانسام سەللىمازا بولۇپ كېتىمەن. كۆكتاتلىرىڭنى سېتىپ بورداق قويدىن ئىككى - ئۈچنى ئېلىپ قويساق، ئۈچ يىلدىلا...

- قويۇڭ، ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىنى! - دەيدۇ ئايالى كۆزلىرىنى سۈرتۈپ مېيىقىدا كۈلۈپ، - ئاۋۋال داۋالنىڭ، ئاشقىنىنى بولسا، شۇ چاغدا كۆرەرمىز...

ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىدىن كېيىن، بالىلىرى ئۆزئارا تالاش - تارتىش قىلىشىدۇ:

- ماڭا پاختىلىق چاپان ئېلىپ بەرسە، مەكتەپكە بارىمەن!
- ساڭا نەنىڭ! ھەدەمگە ئالىدۇ، ھەدەمنىڭ شىرىق چاپىنى ساڭا قالىدۇ.

- ماڭا بىر چوقاي ئېلىپ بەرسە، كىگىزدىن پايپاق قىلىپ...

- سەن ئوقۇمىغاندىكىن نېمە قىلاتتىڭ؟
- قاچانغىچە ئوقۇمايمەن، مېنىڭدىن كىچىك بالىلار ھازىر ئۈچىنچى سىنىپقا كۆچتى.

- چۇرقىراشماڭلار! - دەپ ۋارقىرايدۇ ئانىسى بالىلىرىغا ئاچچىق بىلەن، - كىيىمىڭلارنىڭ يامىغىلى بولار، قورسىقىڭلارنىچۇ؟ گۆش كۆرمىگىلى بىر ئاي بولدى، ياغ دېگەن قان بىلەن باراۋەر بولۇپ كەتتى، مۇنۇ قوناقمۇ 3 - ئايغىچە ئارانلا يېتىدۇ، نەق پۇل تۆلىمىسە نورما بەرمەيدىكەن...

- قويساڭچۇ، خوتۇن، بالىلارنى ئەنسىزچىلىككە سېلىپ نېمە قىلىسەن؟ خۇشال بولغىلى قويغىن...

Anlaşıyordu, bu onun kendini sıkıntılardan kurtarmak için bir teselliydi. Ama onun üzerindeki sıkıntılar dev kayalara, koca tepelere dönüşüyorken hâlsiz elleriyle onları kendinden nasıl uzaklaştırabilirdi ki? Kocasını kahkahayla gülerken hasta eşi hâlini anladığı için gözleri doluyordu.

—Ağlama hanım, gönlünü ferah tut, diyordu eşini ümitlendirerek. Konuştuk ya bu yıl otların fiyatı yükselecek. Şimdiden bir bağı elli kuruşa yükseldi. Bir som olunca satarız. İki yüz som eder. Yüz elli soma çocuklara ve sana üst baş alırsın. Elli soma tedavi oldum mu zıpkın gibi olurum. Sebzeleri de satın semiz koyunlardan iki üç tane aldık mı, üç yılda...

—Bırak havadaki kazın yahnisini, dedi eşi gözlerini silerek tebessümle. Önce bir tedavi ol, artarsa o zaman bakarız...

Onların sohbetinden sonra çocuklar kendi aralarında tartışmaya başladılar:

—Bana mont alırlarsa okula gideceğim!

—Sana ne oluyor, ablama alacak, ablamın eski montu sana kalır.

—Bana bir bez ayakkabı alsa, kilimden çorap yapıp...

—Sen okula gitmiyorsun ki, neyine gerek?

—Ne zamana kadar okumayacağım? Benden küçük çocuklar şu an üçüncü sınıfa geçti.

—Kesin gürültüyü, diye bağırır annesi öfkelenerek. Haydi kıyafetleri yamarız. Ya karnınızı? Et görmeyeli bir ay oldu, yağ ise kan kadar değerli oldu. Mısırlar da ancak marta kadar yeter. Nakit ödemeyince aylık gıda vermiyorlarmış...

—Boş versene hanım, neden çocukları endişelendiriyorsun? Bırak, sevinsinler...

- بىزگە خۇشاللىقنى كىم قويۇپتۇ... -

ئايال غەزەپ ۋە ئەلەم بىلەن شۇنداق دەيدۇ-دە، چوڭ قىزىنى باشلاپ، گەمىدىكى كۆكتاتلىرىنى يوقلىغىلى چىقىپ كېتىدۇ.

تۇرغان لېۋىر كۆپچىلىككە ئارىلاشمايدۇ، ئارىلاشسىمۇ گەپ قىلمايدۇ، كۈرەك جۇۋىسىغا ئورلىۋېلىپ، ماگىزىن ئالدىدا ياكى ئاتخانا ئالدىدا تامغا يۆلىنىپ بىردەم ئولتۇرۇپ گەپ تىڭشايدۇ-دە، ئۆزى ياسىۋالغان ئاچچىق تاماكىسى بىلەن ئولتۇرغانلارنى مېھمان قىلىدۇ. بىرىدىن بىرەر پارچە گېزىت قەغىزى سۈرۈۋالىدۇ-دە، ئۇنى دۈگىلەك قىلىپ ئورۇۋېلىپ، تاماكا خالتىسىغا يۆگەپ يانچۇقىغا سالىدۇ ۋە ئانچە-مۇنچە غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ئۆيىگە قايتىدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ تاپىدىغان خۇشاللىقى...

- تۇرغان، ھاي تۇرغان!- بىرى ئەتىگەندىلا قاتتىق ۋارقىرىدى.

- بۇ بەرىزغۇ؟- دېدى ئايالى دېرىزىدىن قاراپ،- يېنىدا بىرى بار، ئەتىگەندە نېمە بولغاندۇ؟

تۇرغان ئېرەنسزلىك بىلەن پىيمىسىنى پۇتىغا ساپتى-دە، جۇۋىسىنى يېپىنچاقلاپ تالاغا چىقتى ۋە سۈپىدىن چۈشۈپلا بەرىزگە سالام بەردى:

- قېنى ئۆيىگە، قېنى، ئاتتىن چۈشەيلى!- دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

- ئاڭلىغانىسەن؟- دېدى بەرىز ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، سول قولىدىكى قامچىسى بىلەن ئېگەر بېشىغا تايىنىپ تۇرۇپ،- دۈيىمىزگە يۇقىرىدىن كادىرلار چۈشتى، مانا بۇ كىشى بىزنىڭ شياۋدۇيىگە مەسئۇل بولۇپ چۈشكەن كادىر ئىمىنجان!

- ئاڭلىماپتىكەنمەن،- دەپ كۈلدى تۇرغان بىر قولى بىلەن گەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ،- ياخشى بوپتۇ، ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، قېنى ئەمىسە ئىمىنجان كادىر ئۆيىگە كىرەيلى!

- لۇشىيەن تەربىيەسى يۈرگۈزگىلى كەلدۇق!- دېدى ھېلىقى كادىر تۇرغانغا بىپەرۋا كۆز تاشلاپ قويۇپ.

—Sevinmek bizim neyimize?

Kadın öfke ve acıyla söylenerek büyük kızını alıp çukurdaki sebzeleri kontrol etmeye çıkardı.

Turgan topluluğa katılmaz, katılsa da konuşmazdı. Yün paltosuna örtünür, bakkal ya da at ahırının önünde duvara yaslanıp oturur, sohbeti dinlerdi. Elleriyle sardığı sert tütünü etrafındakilere ikram ederdi. Birilerinden birkaç parça gazete kâğıdı ister de, onları rulo şeklinde katlayarak tütün torbasına yerleştirip cebine sokar, yarım yamalak türkü mırıldanarak evine dönerdi. İşte bu onun dışarıdan aldığı yegâne keyifti...

—Turgan, hey Turgan! Sabah erkenden bağırды biri.

—Bu Beriz ya, dedi eşi pencereden bakarak. Yanında biri var, sabah sabah hayırdır.

Turgan acele etmeden çarık çizmesini ayaklarına geçirip, paltosunu üzerine atıp dışarı çıktı; kerpiç kaldırımdan iner inmez Beriz'e selam verdi:

—Haydi buyurun eve, haydi attan inin, dedi o gülümseyerek.

—Duymuşsundur, dedi Beriz atını dizginleyip sol elindeki kamçıyla eyere yaslanıp:

—Köyümüze merkezden görevliler geldi. İşte bizim köyden sorumlu olan memur Emincan!

—Duymadım, diye gülümsedi Turgan bir eliyle ensesini okşayarak. İyi olmuş, çok iyi olmuş. Haydi buyurun eve geçelim, memur Emincan.

—İdeolojik eğitim vermeye geldik, dedi memur Turgan'a ilgisizce bakıp:

- ھەممە ئەزالار يىغىنغا كېلىۋاتىدۇ، سىز بارمىدىڭىز. بولمايدۇ يولداش، پۈتۈن جۇڭگو خەلقى «لىن» نى نوقتىلىق پىيەن قىلىۋاتىدۇ، ئىنقىلاب قىلىۋاتىدۇ، سىز شەخسىيەتچىلىك قىلىپ ئۆيىنىلا چۆرگىلەيسىزكەن!

- تاۋىم يوق، قىزىم قاتنىشىۋاتىدۇ، سوغۇق چۈشۈپ قېلىپ!...

- قويۇڭ، يولداش تۇرغان!- دېدى ھېلىقى كادىر ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ تاشلاپ،- سوتسىيالىزم قۇرۇشقا تاۋىڭىز يوق، كاپىتالىزم يولىغا مېڭىشتا تايغاندەك سەكرەيسىزكەنمۇ؟ بەرىز دۇيچاڭ سىزنى تازا چۈشىنىدىكەن، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ يولداش بەرىز سىلەرنىڭ دۇيگە يېڭىدىن دۇيچاڭ بولۇپ سايلاندى، بۇرۇنقى دۇيچاڭ دادۇي ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى، ياچېيكا شۇجىسى بولۇپ ئۆستى! دۇيچاڭنىڭ قوشنىسى ئىكەنسىز، بۇنىڭدىن كېيىن ھايت دېسە، ھۈيت دەپ تۇرۇڭ!

تۇرغان قۇلىقىغا ئىشەنمەي داڭقىتىپلا تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كۆزى قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى:

- ياخشى بوپتۇ،- دېدى ئۇ زورغا كۈلۈمسىرەپ،- قېنى، ئاتتىن چۈشەيلى ئىمىنجان كادىر، بەرىز دۇيچاڭ!

شۇ چاغدا بەرىزنىڭ ئايالى تونۇر بېشىدا پەيدا بولدى.

- بۇلارنىڭ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىدى كادىر. كۆڭرى دەپ مۇشۇ تۇرغان ئېزىلەشنى دېسە بولىدۇ، ئايالچۇ، ئەتىدىن- كەچكىچە سوتسىيالىزمنى تىللايدۇ، بىزلا بۇلارنىڭ زۇلۇملىرىغا چىدىدۇق، زەردى بار ئادەم بولسا، ئۇلارنىڭ قورۇ- جايىغا ئوت قويۇۋېتەتتى!

- ئاياللار ئىچىدە سەركىلىك رول ئويناڭ يەڭگە!- دېدى كادىر بەرىزنىڭ ئايالىغا قاراپ كۈلۈپ،- ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز. نەزەرىيە قوشۇنىنىڭ ياخشى ئەزاسى بولۇشقا لايىق ئىكەنسىز!

تۇرغاننى يۆتەل تۇتۇپ كەتتى، بۇ قېتىم ئۇنى ئايالى بىلەن قىزى قولتۇقلاپ ئارانلا ئۆيگە ئەكىردى.

—Bütün üyeler toplantılara katılıyor. Sen gelmedin, olmaz yoldaş. Bütün Çin halkı özellikle “Lin”’in yaptıklarını kınıyor. Devrime katılıyor. Sen ise bencillik içinde evinden çıkmıyorsun.

—Hastayım, kızım katılıyor, soğuk bastırdığından...

—Bırak bu lafları yoldaş Turgan, dedi memur onun sözünü keserek. Sosyalizmin kurulması için isteğin yok, kapitalizmin yoluna av köpekleri gibi atılıyorsun. Beriz Muhtar seni iyi tanıyormuş. Şaşırdın mı? Yoldaş Beriz sizin köye yeni muhtar olarak seçildi. Önceki muhtar, köy devrim komitesinin müdürü ve parti şube başkanı olarak yükseldi. Muhtarın komşusuymuşsun, bundan sonra bir dediğini iki etme!

Turgan kulaklarına inanamadı, donakaldı. Başı dönüp gözleri kararır gibi oldu.

—İyi olmuş, dedi o zoraki gülümseyerek. Haydi attan inin, Memur Emincan, Beriz Muhtar!

O anda Beriz’in eşi tandırın başında belirdi.

—Bunların yapmadığı kötülük kalmadı Memur Bey! Konfüçyüs diye işte bu Turgan eziği demek lazım. Ya eşi? Sabahtan akşama kadar sosyalizme sövüyor. Sadece biz onların zulümlerine katlandık. Asabi birileri olsaydı onların evini barkını çoktan yakmıştı!

—Kadınların arasında önderlik yapın yenge, dedi memur Beriz’in eşine gülerek bakıp. Çok güzel konuşuyorsunuz, teori ordusunun başarılı bir üyesi olmaya layıkmişsiniz!

Turgan’ın öksürük nöbeti başladı. Bu defa onu eşiyle kızı zar zor sırtlayarak eve soktu.

تۇرغان شياۋدۇي ئىشخانىسىدىن قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كېلىپ، بوسۇغىدا تامغا يۆلىنىپ بىردەم تۇردى-دە، دېمىنى تۈزۈپلىپ موخوركا ئورنىدى.

- نېمانچە چەككۈلۈك، ئىسنى يۇتقاندا غەم قاچىدىغاندەك، - دېدى بېشىنى چېكىلەپ ياتقان ئايالى ئىنجىقلاپ تۇرۇپ، - قەرز يىغىدىكەن دەمدۇ، نېمە؟

تۇرغان بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئۇنىڭ چىرايى كۆكەرگەن، ئىككى قوۋۇزى ئولتۇرۇشۇپ كىرىپ كەتكەن، شالاڭ ساقال-بۇرۇتلىرى، ئۆسكىلەڭ چاپلىرى ئاقارغان، يۈزىدىكى گىرەلەشكەن قورۇقلىرى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ، يوغان كۆزلىرى نۇرسىزلىنىپ قاڭشارلىق بۇرنى ئىنچىكە قىشراق بىسىدەك بولۇپ قالغانىدى، تاماكا تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن ياققان سەرەڭگە يورۇغاندا، چىرايىدىكى ئاشۇ قېرىلىق ئالامەتلىرىنى تېخىمۇ ئوچۇق كۆرگەن ئايال ئۆزىنىڭ ئون يەتتە يىللىق ھەمراھىنىڭ كۆڭلىنى ياسىماقچى بولۇپ:

- نېمانچە غەم قىلاتتىڭىز، قورۇ-جايىنى تۇتۇپ بېرەيلى، شۇنىڭ بىلەن قەرز تۈگەيدۇ. دادام بىزنىڭكىگە كۆچۈپ بېرىۋېلىڭلار، ئىككى ئۆيىنىڭ قۇرۇق ئۇنى بىر ئۆيگە ئاش بولىدۇ، بارنى تەڭ كۆرۈپ كۈن ئۆتكۈزەرمىز دەۋاتىدۇ. جاي بىلەنلا غەمدىن خالاس بولساق، ئالسا ئالامدۇ، قەرزگە تۇتۇپ بېرەيلى، - دېدى.

- كېلەر يىلى نېمىنى تۇتۇپ بېرىمىز خوتۇن؟

- يەنە مىڭ سوم يىغىلغىچە، بالىلار چوڭ بولۇپ قالار.

تۇرغان تاماكىنى قاتتىق شورىدى ۋە ئارقىدىنلا مەيدىسىنى تۇتۇپ يۆتەلدى. بالىلىرى دۈمبىسىگە شاپلاقلىدى. ئايالى قايناق سۇ ئىچۈردى، لېكىن توختىمىدى. ئاخىرىدا ھۆ بولدى، ئايالى داس تۇتۇۋىدى، ھۆ بىلەن قان كەلدى. ئايال ئېرىنىڭ پېشانىسىنى ئالغانلىرى بىلەن تۇتتى ۋە ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

- قاچانغىچە دەردىڭىزنى ئىچىڭىزگە يۇتسىز؟ ئۆزىڭىزنى شۇنچە كۆتۈرۈشلۈك دەمسىز؟ چۆپىنىمۇ، كۆكتاتلارنىمۇ، باغدىكى دەرەخلەرنىمۇ ساتايلى، دوختۇردا يېتىپ داۋالىنىڭ!

4

Turgan muhtarlıktan karanlık basınca döndü ve eşikte duvara yaslanarak biraz soluklandıktan sonra tütün sardı.

—Ne çok içiyorsun, dumanını yutunca dertler kaybolacakmış gibi, dedi başı sarılı yatan eşi inleyerek. Borçları toplayacağız mı diyorlar, nedir?

Turgan sadece başını salladı. Onun yüzü morarmış, iki yanağı çökmüş, seyrek bıyık ve sakalları, uzamış saçları beyazlamış, yüzündeki birbirine karışmış olan kırışıklıklar daha da derinleşmiş, koca gözleri nurunu kaybetmiş, sivri burnu daha da incelerek bıçağın keskin kenarı gibi olmuştu. Sigarayı tutuşturmak için kibriti yaktığında ışığından yüzündeki yaşlılık belirtilerini daha net gören hanımı, on yedi yıllık hayat arkadaşını teselli etmek için:

—Neden bu kadar endişeleniyorsun? Evimizi verelim, böylece borçlarımız da biter. Babam: “Bize taşının, iki evin artan unu bir eve aş olur, ne varsa paylaşır, geçinir gideriz.” diyor. Evle dertten kurtulacaksak alırlarsa alsınlar. Borca karşılık verelim, dedi.

—Seneye neyi vereceğiz hanım?

—Yine bin som borçlanana kadar çocuklar da büyür.

Turgan tütünü olanca gücüyle içine çekti ve sonra göğsünü tutarak öksürdü. Çocukları sırtına vurdu. Eşi sıcak su içirdi ama öksürük durmadı. Nihayetinde istifra eder gibi oldu. Eşi leğen getirdi, kanla karışık kustu. Kadın kocasının alnını avcuyla sardı, sesli sesli ağlayıverdi:

—Ne zamana kadar derdini içine atacaksın? Kendini çok mu dayanıklı sanıyorsun? Otları da sebzeleri de bahçedeki ağaçları da satalım, hastanede yatıp tedavi ol.

ئانىسىنىڭ يىغىسىغا قاراپ بالىلىرىمۇ يىغلاشتى.
ئەتىگەنلىكى ئۈچ ئات قوشۇلغان ھارۋا تۇرغاننىڭ ئىشىكى
ئالدىدا توختىدى. ھارۋا يېنىدا ئاتلىق تۇرغان بەرىز ئالدىغا ئارانلا
مېڭىپ چىققان تۇرغانغا بۇيرۇق قىلدى:

- ئاتخانىنىڭ ئۆگزىسىدە بېدە قالماپتۇ، ئاتلار بىر-بىرىنىڭ
قۇيرۇقىنى يېگۈدەك بولۇشتى. قەرزىڭ ئازراق بولسىمۇ ئازىسۇن.
ئۆگزەڭدىكى چۆپۈڭنى قەرزىگە ھېسابلاپ ئۆتكۈز!
- سېتىپ... سې... تىپ داۋالىنى، دېگەن، - دېدى تۇرغان
لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ.

- ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچىسەن! - دېدى بەرىز
قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ، - دەريادا سۇ بولسا، ئېرىقتا سۇ بولىدۇ! -
سەن كېسەل بولساڭ شەخسىي ئىش. دۇيىنىڭ ئاتلىرى نېمە يەيدۇ؟
دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشىغا بىر قېتىم بولسىمۇ كۆڭۈل بۆلسەڭچۇ؟

ئۇنىڭ قول ئىشارىسى بىلەن ھارۋىدىكىلەر ئۆگزىگە سەكرەپ
چىقىپ، مائىسىدەك كۆپكۆك چۆپىنى ساناپ تاشلاشقا باشلىدى:

- دۇيىڭ بىر بېغىنى ئىككى باغقا ھېسابلايلى، - دېدى بىر
يىگىت يوغان بىر باغ چۆپىنى شەرەت قىلىپ، - تۇرغان ئاكام ھالال
ئەمگەك قىلىپ باغلاپتۇ، بىزمۇ ھالاللاپ ئالايلى.

- سۆزلىمە، «پۈتمىگەن قەرزىگە پوق ئال» دېگەن گەپ بار،
ئامالنىڭ يوقىدىن پۇلغا چېقىۋاتىمىز. مۇسادىرە قىلىۋالدىغان چۆپ
بۇ. تۇرغان بېغىغا چۆپ تەرمىدى، دۇيىنىڭ ئېتىزىدىن ئوغرىلاپ
ئەكەلگەن!

ئاغزى گەپكە كەلمەي جالاقلاپ تىترەپ تۇرغان ئايال تەستە
سورىدى:

- ئىسىت، ئىسىت! ئۈسمىدەك چۆپ ئىدى، بازارغا ئاپارسا،
بىر سومىدىن ئالاتتى، بېغى قانچىدىن بولىدۇ، ئەمدى!

- ئەل نەرخى! - دېدى بەرىز قوپاللىق بىلەن، - قانچىدىن
بولاتتى؟ بىزگە ئالتۇن جىڭلاپ بېرىۋاتقىنىڭىز يوق. باھا تالىشىپ
كەتكىنىنى تېخى! بېغى ئون تىيىن! بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئون تۆت
سومىدىن يىگىرمە سومىنى ئېلىۋەتسەك، بىر مىڭ ئىككى يۈز توقسان
تۆت سوم قالىدۇ!

Annesinin ağladığını görüp çocuklar da ağladı.

Sabahleyin üç atın çektiği araba Turgan'ın kapısının önünde durdu. Arabanın yanında duran at üstündeki Beriz, önüne zar zor yürüyerek gelen Turgan'a emretti:

—At ahırının çatısında yonca kalmamış. Atlar birbirinin kuyruklarını yiyecek duruma geldi. Borcun biraz olsun azalsın, çatındaki otları borcuna karşılık teslim et.

—Saa...saa...ta..rak tedavi olacaktım, dedi Turgan dudaklarını zar zor kımıldatıp.

—Bencilin önde gidenisin, dedi Beriz kamçısını sallayarak. Irmakta su olursa kanalda da su olur, sen hasta olduysan o senin kişisel sorunun. Köyün atları ne yiyecek? Devletin büyük sorununa bir kere olsun gönül versen!

Onun el işaretiyle arabadakiler çatıya atlayıp fılız gibi yemyeşil otları sayarak fırlatmaya başladı:

—Muhtarım, bir bağını iki bağ olarak hesaplayalım, dedi delikanlının biri büyük bir bağlam otu işaret ederek. Turgan Ağabeyim helal emeğiyle bağlamış, biz de helalinden alalım.

—Konuşma! Alnamayan borca bok al, derler. Çaresizlikten nakit paraya alıyoruz. El konması gereken otlar bunlar. Turgan bahçesine ot ekmedi, köyün tarlasından çalarak getirdiği otlar bunlar.

Ne diyeceğini bilemeden tir tir titreyen kadın zorlanarak sordu:

—Yazık, yazık! Taptaze otlardı. Pazara götürsek bağına bir som alırdık. Bağ ne kadar olacak şimdi?

—Piyasa fiyatı, dedi Beriz kaba bir üslupla. Ne kadar olacaktı? Bize altın veriyorsun sanki, bir de pazarlık yapıyorsun! Bağ on kuruş! Bin üç yüz on dört somdan yirmi somu çıkarınca bin iki yüz doksan dört som kalıyor!

- بالىلار تاتىلاشتۇرۇپ تۇرۇپ، دەردىمىزگە دەرىمان بولارمىكىن دەپ يېيىتىپ قۇرۇتۇپ باسقانىدى، ئىست! بالىلارغا بولسىمۇ ئىچى ئاغرىسا بولماسمىدى!

ئۇنىڭ نالىسىگە جاۋاب بېرىش ئۈچۈن بەرىزنىڭ ئايالى تونۇر بېشىغا چىقتى:

- سېنىڭ ئوغرى كۈچۈكلىرىڭگە ئىچ ئاغرىتىپ، قەرزىڭنى كۆتۈرۈۋەتسە بولاتتىمۇ ئەمىسە، ۋەي كۈزىنىڭ پۇشتى، لىن بياۋنىڭ غالىچىسى، كوللېكتىپقا قارشى تۇرغىنىڭ «ئۆزۈڭنى تۇت، ئەدەپكە قايت» دېگىنىڭ، كۆرسەن تېخى، بۇرۇنۇڭنىڭ نوخلىسىنى ئالىدىغان چاغلار كېلىۋاتىدۇ!

ھارۋا يۈرۈپ كەتتى. ھويلىدا تۇرغاننىڭ يالڭاش بالىلىرى چېچىلغان چۆپلەرنى تېرىپ، يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. بالىلار ئاشۇ بىرنەچچە سىقىم چۆپ بولسىمۇ بىر يەرگە دالدا بولىدۇ. دادىمىزغا ئارام بولىدۇ دەپ ئويلايتتى.

5

شۇ كۈنى تۇرغان لېۋىر ھال ئېيتىش ئۈچۈن بۇرۇنقى دادۇي شۇجىسى ئاۋۇت قارىۋاينىڭ ئۆيىگە باردى.

ئاۋۇت قارىۋاي چا بۇرۇت، تىمەن، كۆزلىرى يوغان، گەپلىرى كەسكىن ئادەم، ئۇ ھازىر شياۋدۈينىڭ كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى. ئۆزى ئاتخانىدا ئات باقىدۇ. ئۇ تۇرغاننىڭ قىسقا، لېكىن جانغا تېگىدىغان نالىسىنى ئاڭلاپ:

- قەرزدارنى دۈشمەن دەۋالسا بۇ ئاقمايدىغان گەپ، بەرىز دېگەن ساختىپەزگە دۇيچاڭلىق تەگكەندىن كېيىن نېمە بولماقچى، باشقىسىنى باشقا كەلگەندە كۆرەيلى، ساڭا بىر ھارۋا جايلاپ بېرى، كۆكتاتلىرىڭنى سېتىۋال، خاڭغا ئاپارغىن، يە بولمىسا، ئاۋۇ دەريانىڭ ئۇ قېتىدىكى كان كولاۋاتقانلارغا ئاپارغىن. ئەمما ئاگاھ بولغىن، - دېدى.

ھارۋىنى كېچىسى ئەكىلىپ بەردى. تۇرغان بالىلىرى بىلەن پۇسۇرلاپ يۈرۈپ تاغلارغا ياڭيۇ، پىياز، سەۋزىلىرىنى قاچىلىدى - دە، توخۇلىرىنىمۇ سېۋەتكە سېلىپ ھارۋىغا باستى.

—Çocuklar derdimize derman olacak diye binbir zorlukla didinip toplamışlardı. Yazık, hiç değilse çocuklara acısaldı!

Onun feryatlarına cevap vermek için Beriz'in karısı tandırın üstüne çıktı:

—Senin hırsız eniklerine acıyarak borçlarını mı silselerdi? Ey Konfüçyus'un evladı, Lin Biao'nun yalakası, topluma karşı gelmen “Kendine sahip ol, edebine dön.” demendir. Daha dur, bunlar bir şey değil, burnundan fitil fitil getirme zamanı yaklaşıyor!

Araba uzaklaştı. Avluda Turgan'ın yarı çıplak çocukları yere dökülen otları toplayarak koşuşturuyordu. Çocuklar o birkaç tutam ot için bile bir işe yarar, babamıza teselli olur, diyordu.

5

O gün Turgan derdini anlatmak için bir önceki komün şube başkanı Avut Karabay'ın evine gitti.

Avut Karabay kır bıyıklı, dinç, gözleri iri, net konuşan bir adamdı. O şimdi köyün fakir çiftçiler, düşük ve orta sınıf çiftçiler gurubunun müdürü. At çiftliğinde seyislik yapıyor. O Turgan'ın kısa ama can yakan şikâyetlerini dinleyip:

—Borçluyu düşman ilan etmek, bu olacak iş değil. Beriz gibi bir üçkâğıtçı muhtar olursa başka ne beklenir ki? Daha neler olacak bakalım? Sana bir tane araba ayarlayayım. Sebzelerini satarsın. Maden ocağına ya da derenin karşısındaki madencilere götür. Ama dikkat et, dedi.

Arabayı gece getirdiler. Turgan bütün gece çocuklarıyla fısıldaşarak çuvallara patates, soğan, havuçları doldurdu, tavuklarını da sepete koyarak arabaya yerleştirdi.

دالاندىكى ئىككى پارچە كونا كىگىزى بىلەن ھارۋىنى ياخشىلاپ چۈمكىدى، ئۆزى ئۆكۈزنى يېتىلەپ ھويلىدىن شەپە بىلدۈرمەي ئاچىقتى. ئۇ ھارۋىنىڭ ئۈستىدە شۈمىشىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ كېتىۋاتقان قىزىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ باراتتى:

- تارازىنى سەن تۇت، پۇلنى مەن ئالاي... دېدى قىزى خۇشال بولۇپ دادىسىغا يۆلىنىپ، - پىيازىمۇ، سەۋزىمۇ خىل، ئاپام بىچارىنىڭ ئەمگىكى بىكار كەتمەيدىغان بولدى. ھېسابلاپ كۆرسەم، بىر يۈز ئەللىك سومدەك پۇل بولىدىكەن. ياناشىمىزدا كالا گۆشىدىن بولسىمۇ بىر كىلو سېتىۋالايلى، ئۆكىلىرىم بىر گۆشلۈك غىزا يەۋالسۇن، قالغان پۇلنى ئېلىپلا مەن سېنى چوڭ دوختۇرغا ئەكىرىمەن!... تۇرغان مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى...

ئۇلار ئۆكۈز ھارۋىنىڭ ئاستا ماڭغىنىغا رەللە بولۇشاتتى - يۇ، لېكىن ئۆكۈزنى ئۇرغۇسى كەلمەيتتى. چۈنكى، بۇ ئۆكۈز ئۇلارنى قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرىدۇ. ئۆكۈز ئۇلارغا گويا ئۆيىگە دۆۋىلىنىپ قالغان بالايىئاپەتنى بارسا كەلمەس بىر يەرگە ئاپىرىپ، تۆكۈۋېتىشكە كېتىپ بارغاندەك بىلىنەتتى. قىز ھېلىدىن - ھېلىغا ئۆكۈزگە ئوت ۋە باش قوناقلىرىنى بېرەتتى. ئۆكۈزنىڭ ئۇزۇن كىرىپكىلىرىدىكى قىروۋلارنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ قوياتتى... ئۇلار كۈن بىلەن دەريا بويىغا يېتىپ كېلىشتى...

تۇرغان لېۋىرنىڭ ئايالى دالاننىڭ ئوتتۇرىسىغا يېرىم پارچە كىگىزنى سالدى - دە، بالىلىرىنى شۇ يەرگە جايلاشتۇردى. ئۆزى بولسا مەشنىڭ بىقىنىغا ئاشلانغان ئۆچكە تېرىسىنى سېلىۋېلىپ بىردە قىيسايىدى، بىردە زوڭزايدى، لايدىن ئۇ يەر - بۇ يەرگە ياماق سېلىنغان مەشكە مەدەكنى ئۈزۈلدۈرمەي قالاپ تۇردى. ئاخشاملىققا «ھاردۇق ئېشى» ئېتىش ئۈچۈن ئاپىسىنىڭ ئۆيىدىن ئەكەلگەن ئۈچ پاتمان ئۇنى كىچىك تەڭنىگە بېسىپ قويدى، قۇرۇتۇلغان كۆكباش، ماش بۇرچاق ۋە قۇرتلارنى، چامغۇر - پىيازلىرىنى ئاقلاپ تەييار قىلىپ قويدى. ئۇ دېرىزىدىن غۇۋا چۈشۈۋاتقان يورۇققا قاراپ، كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانلىقىنى پەرەز قىلدى.

Salondaki iki parça eski kilimiyle arabanın üzerini iyice örttü. Kendisi öküzü çekerek avludan sessizce çıktı. O arabanın üzerine çömelip gözlerini sıkıca yumarak kendisine eşlik eden kızının konuşmalarını dinliyordu:

—Tartıya sen sahip çık, parayı ben alayım, dedi kızı sevinçle babasına yaslanarak. Havuç da soğan da seçmece. Zavallı annemin emeği boşa gitmeyecek. Tahminime göre yüz elli som eder. Döndüğümüzde hiç değilse bir kilo dana eti alalım. Kardeşlerimin karnı et görsün. Kalan parayla seni tanınmış doktora götüreceğim. Turgan bıyık altından gülümsedi...

Onlar kağının yavaş ilerlemesinden bezmişlerdi fakat öküzü kamçılarla istemiyorlardı. Çünkü bu öküz onları zorluktan kurtaracaktı. Öküz onlara sanki eve birikmiş olan tüm afet ve belaları, dönüşü olmayan bir yere götürüp döküverecekmiş gibi geliyordu. Kız sık sık öküze ot ve mısır veriyordu. Öküzün uzun kirpiklerine birikmiş buzları, montunun koluyla siliyordu...

Onlar güneşin doğuşuyla beraber dere kenarına vardılar...

Turgan Levir'in eşi salonun ortasına yarım parça olan kilimi serdi ve çocuklarını oraya yerleştirdi. Kendisi ise sobanın yanına salamura keçi derisini serip, eğilip bükülüp yatmaya çalıştı. Balçıkla sağı solu yamalanmış sobaya, sönmeyecek şekilde aralıklarla mısır koçanı attı. Akşama "Yorgunluk yameği" yapmak için annesinin evinden getirdiği bir miktar unu küçük tase koydu, kurutulmuş mısır, bezelye ve kurdu, şalgam ve soğanı temizleyip hazırladı. O pencereden giren loş ışıklara bakarak güneşin batmak üzere olduğunu tahmin etti.

بۇ ئادەم ئەتىگەنرەك سېتىلىپ بولسا قولۇمدا ھارۋىنىڭ بارىدا
بىر ھارۋا كۆمۈر باسقاچ كېلىمەن، دەۋاتاتتى. مۇنۇ بەرىز قانچۇقتىن
قورقۇپ كەچرەك كېلەي دېگەن ئوخشايدۇ. ھەي ئىست! قىزىم
سوغۇق يەپ قالدىغان بولدى. دادىسىنىڭمۇ ئوبدانلا تاۋى يوق،
يېتىپ قالمىسا بولاتتىغۇ! - دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە.

- مېنىڭلار تۇتۇۋالدىمۇيا! - دېدى سەككىز ياشلىق ئوغلى
جامال ئانىسىغا جاۋاب بېرىپ.

- ئاغزىڭغا تاش! - دېدى ئايال قولىغا لاخشىگىرنى ئېلىپ، -
سەن شۇم ئېغىزنىڭ تىلىنى داغلىمىسام، ۋوي!
بالا سوغۇق ۋە يالىڭاچ سارايغا قاچتى.

- چىق دەيمەن، پوكىنىڭغا سوغۇق ئۆتىدۇ! - دەپ ۋارقىرىدى
ئايال خىرىلداپ، - بوينۇڭنى ئۈزۈۋېتىمەن ھېلى!

ئۆيگە قۇرۇۋاتىدىغان، غۇنچىگۈل، كامالدىنلار كىرىپ كېلىشتى،
ئۇلار پالتىسىنى كۆتۈرۈپ، دادىسىنىڭ ئورنىغا ئوتۇن تېرىپ كېلىش
ئۈچۈن چىقىپ كەتكەن. ئۇلارنىڭ ئېچىلىپ قالغان تىزلىرى
خورازنىڭ تاجىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى.

- ئىشتاننى يەنە شاققا ئىلىندۈرۈپسەن - ھە، كامال! - دەپ
ئون ياش ئوغلىغا كايىدى ئايال تەرىنى تۈرۈپ.

- ئىلىندۈرمىدىم، ئىلىۋالدى! - دېدى كامال كۈلۈپ، - كۆتەك
چانغاندىكىن، شاخنىڭ يېنىغا بارىدىغان ئىش ئاپا، بارغاندىكىن
ئىلىنىدىغان ئىش، ئىلغاندىكىن ئاخشاملىققا يامايدىغان ئىش!
ئايال ئوغلىنىڭ سۆزمەنلىكىگە كۈلدى.

- يامغۇچىلىكى قالمىدى، - دېدى غۇنچىگۈل كۈلۈپ، -
يېنى چىڭراق تارتساڭ، تىككەن يېرىڭ يىرتىلىدۇ. كامال مەيلى،
دادام ساڭا ئىشتانلىق ئەكىلىدۇ!

- داداڭلار سىلەرنىڭ قوسىقىڭلارنى باقىمەن دەپ باشقىلارغا
بوسۇنچۇق بولۇۋاتىدۇ، - دېدى ئانىسى پېشانىسىنى تۈرۈپ، - قاراڭلار،
سىلەرنى باقىمەن دەپ ئەللىككە كىرمەي تۇرۇپ، بوۋاي - موماي بولۇپ
كەتتۇق! سىلەر ئىزا تارتماستىن كىيىمنىڭ غەلۋىسىنى
قىلىۋاتىسىلەر تېخى!

Satış erken biterse hazır elimde araba varken dönüşte kömür alayım, demişti adam. Bu kancık Beriz'den korktuğu için biraz geç gelmeyi düşünmüş olabilir. Hay Allah, yazık! Kızım soğuğa maruz kalacak. Babası da iyi değildi. Yatağa düşmezse iyiydi, dedi o kendi kendine.

—Milisler mi yakaladı acaba, dedi sekiz yaşındaki oğlu Cemal annesine.

—Ağzından yel alsın, dedi kadın eline maşa alarak. Senin şom ağzını dağlamazsam!

Çocuk boş ve soğuk salona doğru kaçtı.

—Çık oradan. Boğazını üşüteceksin, diye bağırdı kadın kısık sesiyle. Başını koparacağım birazdan!

Kurbangül, Goncagül ve Kemaleddinler eve döndü. Onlar baltasını alarak babasının yerine odun toplamaya çıkmıştı. Açık kalmış dizleri horozun ibiği gibi kıpkırmızı olmuştu.

—Pantolonunu yine ağacın dalına takmışsın, değil mi Kemal, diye on yaşındaki oğluna fırça attı kadın.

—Ben takmadım, takıldı, dedi Kemal gülererek. Odun yarmak için ağaç dallarının yanına gitmek gerekiyor anne, gidince takılıyor, takıldıktan sonra da akşama yamamak gerekiyor!

Kadın çocuğun laf yetiştirmesine güldü.

—Yamayacak hâli kalmadı, dedi Goncagül gülererek. İpi biraz sertçe çekersen çekiştirdiğin yer yırtılır, olsun Kemal, babam sana pantolonluk kumaş getirir.

—Babanız sizi doyuracağım diye milletin önünde eziliyor, dedi annesi suratını asarak. Baksanıza! Sizleri büyüteceğiz, diye elliye girmeden ihtiyarladık. Sizse utanmadan kıyafetin kavgasını yapıyorsunuz.

- دادام داۋالانسۇن! - دەپ جامالنىڭ قاپقارا چاچلىق چۈڭلەك بېشىنى باغرىغا باستى قۇرۇڭگۈل، - جېدەل قىلمايسەن - ھە، ساقام! قاراڭغۇ چۈشتى، ھارۋا ئاۋازى ئاڭلانمىدى. ئايال بالىلىرىنى ئۇخلىتىپ قويۇپ تالاغا چىقتى، ھارۋىدىن دېرەك بولمىدى. ئۇ كېچىچە كىرىپك قاقماي يولغا قارىدى، ھارۋا كەلمىدى.

ئايال ئەتىگەنلىكى بالىلىرىغا زاغرا بىلەن چاي بەردى. جۈزىنىڭ ئوڭ بۇرجىكىدىكى تۇرغان لېۋىر ئولتۇرىدىغان جاي بوش قالدى. ئايالنىڭ گېلىدىن غىزا ئۆتمىدى:

- سەن ئۆكىلىرىڭغا قارىغىن قۇرۇڭگۈل، غۇنچىنى ئەگەشتۈرۈپ دەريا بويىغا بېرىپ كېلەي.

- جىرىڭ - جىرىڭ سوغۇق، ئۇششۇپ قالسىەن ئاپا! - دېدى قىزى نارازى بولۇپ.

- رەللە بولۇپ ئۆلگەندىن كۆرە، ئۇششۇپ بىراقلا ئۆلەي! - دېدى ئانا باشلىرىنى كونا تور ياغلىق بىلەن ئوراۋىتىپ.

شۇ چاغدا ئۆيگە كىيىم - كېچەك، قاش - كىرىپكى ئاپپاق قار بولۇپ كەتكەن ھالدا بەختىگۈل كىرىپ كەلدى.

- داداڭ قېنى قىزىم؟ - ئايال قىزىنىڭ مۇرىسىدىن ئاستا سىلكىپ سورىدى.

- سولاپ قويدى! - دېدى قىزى ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ، ئۆزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ، - ھارۋا، ئۆكۈز، كۆكتاتلارنىڭ ھەممىسىنى مۇسادىرە قىلىۋەتتى! - كىم؟

- گۇڭشېنىڭ مىنىڭلىرى!

- ئۇقتۇرۇپ دېگىنە، يىغاڭنى كېيىن يىغلىۋال قىزىم، زادى نېمە بولدى؟

قىز بىردەم ئۆپكىلەپ - ئېسەدەپ توختىدى - دە، ئەھۋالنى قىسقىچىلا ئېيتتى: ئۇلار دەريا بويىغا بېرىپ كېمە ساقلاپ خېلى تۇرۇپتۇ. ئاخىر مۇز بىلەن ئەپلەپ ئۆتۈۋاپتۇ. يېزا بازىرى ئەمدىلا باشلىنىشىغا گۇڭشېنىڭ قوراللىق مىنىڭلىرى كەپتۇ.

—Babam tedavi olsun, diyerek Cemal'in simsiyah saçlı yuvarlak kafasını bağrına bastı Kurbangül. Problem çıkarmazsın değil mi kuzum? Hava karardı. Arabanın sesi gelmedi. Kadın çocuklarını uyuttuktan sonra dışarı çıktı. Arabadan bir haber yok. O gece boyunca gözünü kırpmadan yolu gözledi. Araba gelmedi.

Kadın sabahleyin çocuklarına mısır ekmeğiyle kahvaltı yaptırdı. Masanın sağ köşesindeki Turgan'ın yeri boştu. Kadının boğazından hiçbir şey geçmedi.

—Sen kardeşlerine göz kulak ol Kurbangül, ben Gonca'yla beraber dere kenarına kadar gidip bakayım.

—Can alıcı soğuk var, üşütürsün anne, dedi kızı itiraz ederek.

—Canım sıkılıp ölmektense üşüyüp öleyim, dedi annesi başını eski bir tül eşarpı ile örterek.

O anda eve bütün kıyafeti, kaşı kirpiği bembeyaz kara bürünmüş vaziyette Bahtıgül girdi.

—Baban nerede kızım? Kadın kızının omuzlarını hafifçe dörterek sordu.

—Hapse attılar, dedi kız avuçlarıyla yüzünü kapatıp, annesinin bağrına atılıp hüngür hüngür ağlayarak. Araba, öküz, sebzelerin hepsine el koydular.

—Kim?

—Köyün milisleri.

—Doğru düzgün anlatsana, sonra ağlamaya devam edersen, tam olarak ne oldu?

Kız bir süre hıçkırarak hıçkırarak ağladıktan sonra durumu kısaca anlattı. Anlaşılan onlar dere kenarına gidip epey beklemişler. Sonunda bir çaresini bulup buz aracılığıyla geçmişler. Köy pazarı kurulur kurulmaz köyün silahlı milisleri gelmişler.

ئېپى بارلار قېچىپ قۇتۇلۇپتۇ، تۇرغان لېۋىر قىزىنى خاتىرجەم قىلىپ:

- ئەھۋالنى ئېيتىمەن، كېسەل داۋالىتىمەن، مانا دوختۇرنىڭ خېتى، ھايانكەشلىك قىلىمىدىم، بېغىمغا تەرگەن كۆكتاتلىرىم دەيمەن، ئادەم بالىسى بولغاندىكىن، راست گەپكە ئىشىنەر! - دەپتۇ، لېكىن مىنىڭلار قاچقانلارنى قوغلىماپتۇ، بىرىنچى بولۇپ تۇرغاننى تۇتۇپتۇ.

- ماڭ!

- ئۆكىلىرىم مەن...

- سۆزلىمەي ھەيدە ھارۋاڭنى!

- مەن بىر نامرات... ئۆكىلىرىم...

- نېمە؟ ھازىر كىم نامرات ئىكەن؟ ياخشى ئادەم بۇ يەردە قاغا پوق يېمەستە تەمتىلەپ ھارۋىسىنى سۆرەپ يۈرمەيدۇ!

- ھەي، مەن بىر گۇڭشى ئەزاسى، مۆمىن بىر ئەزامەن!...

- ھەيدە، گەپ تۈگىدى! - بىر مىنىڭ ھارۋىنىڭ بېشىنى

كەينىگە بۇراپتۇ، بىرى تارازىنى دەسسەپ يانچىپ دەرياغا تاشلىۋېتىپتۇ. تۇرغان بېرىپ ھارۋىغا ئېسىلغانىكەن، مىنىڭ ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ ئۆگدىسىغا يىقىتىۋېتىپتۇ. تۇرغان ئورنىدىن ئارانلا تۇرۇپتۇ - دە، يۆتلى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. خېلى ئۇزاقتىن كېيىن، ئۇلار گۇڭشى مىنىڭ جىخۇيىۋىسىغا كەپتۇ. تۇرغاننى «مىڭبىڭغا ياندى» دەپ سوغۇق ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ. مانا ھازىر قىز دادىسىغا تاماق ئاپىرىشقا كەپتۇ.

ئەھۋالنى ئاڭلاپ ئانىسىنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش

تۆكۈلدى:

- قاچانغىچە ياش تۆكىمىزكىن تاڭ، - دېدى ئۇ ئۇزاق يىغىدىن

كېيىن ئېسەدەپ تۇرۇپ، - يۈگۈر قۇرۋانگۈل، ئاۋۇت مۇدىرنى باشلاپ كەلگىن. بىزنىڭ مۇنۇ ھالىمىزنى شۇ ئادەم يەنە بىر كۆرسۈن، يەنە بىر قېتىم ئاتىدارچىلىق قىلسۇن!

ئاۋۇت قارىۋاي ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، گۇڭشىغا باردى.

ئۇ كەچقۇرۇن بىھوش ياتقان تۇرغان لېۋىرنى ھارۋا بىلەن ئۆيگە ئەكەلدى. ئاۋۇتنىڭ چار بۇرۇتى تىك - تىك بولۇپ كەتكەنىدى.

Uyanıkların hepsi kaçıp kurtulmuşlar. Turgan kızını teskin ederek:

—Durumu anlatacağım, tedavi olacağım, işte doktorun yazısı, kaçakçılık yapmadım. Bahçeme ektiğim sebzelerim, diyeceğim. Bunlar da insan evladı değil mi? Doğru söze inanırlar herhâlde, demiş. Fakat milisler kaçanları kovalamamış, ilk olarak Turgan'ı yakalamışlar.

—Yürül

—Kardeşlerim ben...

—Sesini kes de sür arabanı!

—Ben bir fakirim... Kardeşlerim...

—Ne? Şu an fakir mi varmış? İyi insan daha sabah karga bokunu yemeden burada arabasıyla debelleşip durmaz.

—Hey, ben bir komün üyesiyim, dürüst bir üyeyim.

—Kes sesini de sür! Bir milis arabanın başını geriye doğru çevirmiş, diğeri ise tartıyı basarak ezip dereye atmış. Turgan gidip arabaya sarılınca onu iterek sırtüstü devirmişler. Turgan zar zor doğrulmuş ve olduğu yerde oturup öksürmeye başlamış. Aradan epey bir süre geçtikten sonra, komün milis komuta merkezine gelmişler. Turgan'ı “Milis güçlere karşı geldi.” diye soğuk odaya hapsedmişler. İşte şimdi kızı da babasına yemek götürmek için geri gelmiş.

Durumu öğrenince annesinin gözünden sel gibi yaşlar döküldü:

—Gözümüzdeki yaşlar ne zaman kuruyacak acaba, dedi epey ağladıktan sonra hıçkırarak. Koş Kurbangül, Avut Müdür'ü buraya çağır. Hâlimizi bir defa daha görsün, bir babalık daha yapsın!

Avut durumu öğrendikten sonra komün müdürlüğüne gitti. O akşama doğru baygın yatan Turgan'ı arabayla evine getirdi. Avut'un kır bıyığı diken gibi olmuştu:

- بەرىز بىلەن ئاۋۇ شۇجى بولغان خاۋارچىنىڭ ئىشى، - دېدى
ئۇ تۇرغاننىڭ ئايالىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ، - مېنىڭ تۇرغانغا ھارۋا
بەرگىنىمنى بىر ئالا قاغا ئۇلارغا يەتكۈزگەن، ئۇلار ئەتەيلەپ
مىنىڭلارنى ئىشقا سالغان. مانا ئەمدى تۇرغانغىمۇ، ماڭىمۇ بولدى.
مېنىڭ گەدىنىمگە بىر ئۆكۈزنى يازدى، ئۆكۈزنى ئۇلار ئۆزلىرى
سويۇۋېتىپ، تالادا بوغۇلۇپ قاپتىكەن، بوغۇزلاپ قويدۇق دەيدۇ، تېخى!
تۇرغاننىڭ ئۆيىچى يالغاچلانغان، ھەتتا ھېلىقى ئىككى
پارچە كىگىزنىمۇ بەرمىگەندى. تۇرغان كۆكرىپ كەتكەن،
كالىپۇكلىرى كەس-كەس يېرىلغان ھالدا بورا ئۈستىگە راسلانغان
ئورۇندا ئېغىر تىنىپ ياتاتتى، ئۇنىڭ بالىلىرى يىغا-زار بىلەن
دادىسىنى ئورۇنلاغان، ئايالى بولسا ئېرىنىڭ چېكىلىرىنى ئۇۋۇلاپ
ئولتۇرۇپ، ئەلەملىك كۆز ياشلىرى بىلەن جاپاكەش ھەمراھىنىڭ
يۈزلىرىنى نەمدەپ نالە قىلاتتى:

- ئاۋۇت ئاكا، ئېيتىڭا، نېمىشقا پېشكەل بولسىلا بىزگە
چاپلىشىدۇ، نېمىشقا بىزدەكلەرنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئادەم
چىقمايدۇ، بىز ئەمدى قانداق تىرىكچىلىك قىلالايمىز؟

6

تۇرغان لېۋىر شۇ ياتقىنىچە 4 - ئاينىڭ ئاخىرى ئارانلا ئۆرە
بولالدى. ئۇ ئۆزىنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي ياتقان كۈنلەردە، ئۇنىڭ
ئائىلىسىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولدى.
ئۇنىڭ قورۇ-جايى توققۇز يۈز سوم باھالىنىپ، قەرزى ئۈچۈن
دادۇيىگە ئېلىندى.

باغدېكى ياغاچ-تاشلىرى ئىككى يۈز سومغا يارىدى.
تۇرغاننىڭ گەدىنىدە يەنە بىر يۈز توقسان تۆت سوم قەرز قالدى. ئۇ
ھازىر قېيىنئەتلىرى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىساتىدا
بىر سومغا يارىغۇدەك بىر نەرسە قالمىغان، بۇ يىل ئىشلەپ نومۇر
ئۆتكۈزگۈدەك كۈچ-قۇۋۋىتىمۇ تۈگىگەندى. ئۇ ئويلانار-ئويلانار،
ئاخىر بىر قارارغا كەلدى-دە، ئۆزىنىڭ ئىلتىماسىنى مەلۇم قىلىش
ئۈچۈن، ھېلىقى ئىمىنجان كادىرنىڭ ياتىقىغا كەلدى. كادىرنىڭ
ياتىقىدا مەشكە ئېسىلغان قازاندا گۆش قايناۋاتاتتى. تۇرغان لېۋىر
ھاسىغا تايىنىپ، ئىشىك تۈۋىدە ئۇزاق تۇردى، ئاخىر دادۇي شۇجىسى
ئۇنىڭغا قارىدى-دە، مازاق قىلدى:

—Beriz’le parti şube başkanı denen hainin işi, dedi o Turgan’ın eşine durumu izah ederek. Benim Turgan’a araba verdiğimi uğursuz karganın biri yetiştirmiş. Onlar da kasten milisleri devreye sokmuş. İşte şimdi olan bana da Turgan’a da oldu. Ben bir tane öküz borçlandım. Öküzü kendileri kesmişler, bir de dışarıda boğulmak üzereyken kestik, diyorlar.

Turgan’ın evi bomboş kalmıştı. Hatta iki parça kilimi bile vermemişlerdi. Turgan morarmış, dudakları çatlamış hâlde hasır üzerine hazırlanmış yataкта solumakta zorlanarak yatıyordu. Çocukları etrafında ağlaşıyordu. Eşi ise kocasının alnını ovalayarak oturuyor, kederli gözyaşlarıyla cefakâr hayat arkadaşının yüzünü ıslatarak feryat ediyordu:

—Avut Ağabey, söyler misiniz? Neden bütün terslikler bizi buluyor? Neden bizim gibilerin hâinden kimse anlamıyor? Biz şimdi nasıl geçineceğiz?

6

Turgan yataktan ancak Nisan’ın sonunda kalkabildi. O kendini bilmeden yattığı günlerde, onun ailesinde büyük değişiklikler oldu.

Evi ve bahçesi dokuz yüz som olarak değerlendirilip borcuna karşılık köy yetkilileri tarafından el kondu. Bahçedeki ağaçları ise iki yüz som etti. Turgan’ın boynunda yine yüz doksan dört som borç kaldı. Şu an kayınbabasının evinde kalıyor. Elinde bir som bile edecek bir şeyi kalmamıştı. Bu yıl çalışıp puan kazanacak kadar da gücü yoktu. Düşüne düşünce sonunda bir karara vardı ve şikâyetini bildirmek için memur Emincan’ın evine gitti. Memurun evinde soba üstünde bir tencere et pişiyordu. Turgan bastonuna yaslanarak kapıda uzun süre bekledi. Nihayet parti şube başkanı ona baktı ve alay etti:

- ھوي، بىزگە قارانچۇق بولغىلى كىردىڭمۇ، گېپىڭ بولسا قىلماسەن؟

- قارىسام، بوش ئەمەسكەنسىلەر، دېدى تۇرغان كۈلۈمسىرەپ، - نېمە گېپىمىز بولاتتى. ھال ئېيتىمىز شۇ...
- ئېيت، ئەمما گەپنى سوزما، دېدى ياش شۇجى ۋاقىتسىز سالغىلى باشلىغان قورسىقىدىكى پوتىسىنى بوشتىپ تۇرۇپ.

- ئىككى ئىش بىلەن كەلدىم، دېدى تۇرغان گېپىنى سوزماستىن، - مەن ھازىرغىچە دۈي بىلەن سودىلاشماي كەلگەنىدىم، ئەمما ئەمدى سودىلاشمىسام بولمىدى، ئۆيۈم ئەرزىن باھالىنىپ قاپتۇ. باشقىسىنى قويماي، بەرىزنىڭ ئۆيىگىلا سېلىشتۇرىمەن. مېنىڭ ئۆيۈم تۆت ئېغىز، ھەربىرىدە بەش تالدىن قارىغاي لىم، پېشايۋاننىڭ ياغاچلىرىمۇ قارىغايىدىن، مەن ياغاچقىلا ئالتە يۈز سوم نەق پۇل تۆلىگەنمەن. مېنىڭ شۇنچە كاتتا جايىم توققۇز يۈز سوم باھالىنىدىكەنۇ، بەرىزنىڭ ئۈچ ئېغىز ئۆيى، كىچىككىنە پېشايۋان، تار ھويلا، ئالمىقاندەك بېغى بىر مىڭ سوم باھالىنىدىكەن. بەرىز جايىنى سېتىپ مېنىڭ جايىمنى پۇل قوشمايلا ئېلىۋاپتۇ، بۇ قانداق ھەقىقەت؟

- ھە، يەنە بىر پىكىرىڭچۇ؟

- يەنە بىرىمۇ ئوخشاشلا پىكىر! - دېدى تۇرغان زەردە بىلەن ھىمىرىلىپ ئولتۇرۇپ، - گۆڭشىپىدىن چىقمەن.

- نېمە ئۈچۈن؟ - ئىمىنجان كادىر دەرھال سورىدى.

- ئۇنىڭغا «نېمە ئۈچۈن؟» كەتمەيدۇ، كادىر! - تۇرغان تىترەپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، - مېنىڭ ئورنۇمدا سىز بولسىڭىز، خېلى بۇرۇنلا مۇشۇنداق قىلاتتىڭىز!

- شۇنداق بولسىمۇ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلىدۇ.

- ئۇنداق بولسا ئاڭلاپ قويۇڭ! - دېدى تۇرغان بار غەيرىتىنى تىلىغا يىغىپ تۇرۇپ، - قورسىقى تويىمىغان ھويلىدىن ئىت جېنىدا لالما بولۇپ چىقىپ كېتىدۇ. مەن ئادەممەن، ئادەم بولغاچقا، ھالال ئەمگىكىمگە ئېچىنىۋاتمەن. ساپالىق، ھالالىق بىلەن ئەمگەك قىلىپ قەرزدار بولىدۇم. مانا ئەمدى گۇناھكارمەن. بەرىزدەكلەرچۇ؟

—Hey! Korkuluk gibi dikilmeye mi geldin? Söyle ne söyleyeceksen!

—Baktım, meşgulsünüz, dedi Turgan gülümseyerek diyecek neyimiz var ki, derdimizi anlatmaktan başka...

—Söyle ama lafı uzatma, dedi parti şube başkanı henüz çok genç olmasına rağmen salmış olduğu göbeğindeki kemeri gevşeterek.

—İki şey için geldim, dedi Turgan lafı uzatmadan. Şimdiye kadar yetkililerle hiç pazarlık yapmamıştım. Ama şimdi pazarlık yapmak zorundayım. Evime çok az değer biçilmiş. Diğerlerini boş verdim, sadece Beriz'in eviyle karşılaştırıyorum. Benim evim dört odalı, her odada beşer tane çam ağacından sütun var, çardağın ağaçları da çamdan, sadece ağaçlar için altı yüz som nakit ödemiştım. Benim o kadar kocaman yerime dokuz yüz som değer biçiliyor da Beriz'in üç odalı, küçücük çardaklı, daracık avlusu, avucum kadar bahçesine bin som değer biçiliyor. Beriz evini satıp üzerine para katmadan evimi satın almış, bu nasıl adalet?

—Hımm, diğer fikrin?

—Diğeri de aynı sayılır, dedi Turgan oturduğu yerden öfkelenerek. Ben komün üyeliğinden ayrılacağım.

—Neden? Memur Emincan hemen sordu.

—Bunun nedeni yok, Memur Bey! Turgan titreyerek devam etti. Yerimde siz olsaydınız çoktan bu karara varırdınız.

—Öyle de olsa nedenini öğrenmek istiyorum.

—Dinleyin o hâlde, dedi bütün cesaretini toplayarak. Karnının doymadığı avluyu it bile terk eder. İnsanım. İnsan olduğum için helal emeğime acıyorum. Dürüstçe, helallikle çalışarak borçlandım. Şimdi ise suçluyum. Ya Beriz gibileri?

بىر قېتىم ھالال ئىش قىلمايدۇ: ئوغرىلايدۇ، بۇلايدۇ، تالايدۇ، باي بولىدۇ، دۇجىلاڭ، ياخشى كادىر بولىدۇ. بەرىزىلەر كۆكلىگەن ئورۇندا بىزدەكلەر سارغىيىدىكەنمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن گۆڭشېدىن چىقىپ كېتىمەن!

- قانداق چىقماقچىسەن؟ - دادۇي شۇجىسى مازاق بىلەن كۈلۈمسىرىدى، - سېنىڭمۇ ئاچچىقنىڭ باركەنغۇ تېخى؟
- ئادەم ئىتقا ئۆزگەرسە ئاچچىقى كېلىدىغان بولۇپ قالدىكەن. ياۋاشلىق بېشىمغا بالا بولدى. كۆپ بولسا ئۈچ - تۆت ئاي كۈن كۆرىمەن، ئۈچ - تۆت ئاي يامانلىق قىلغىنىمغا دوزاخقا كىرىپ كەتسەممۇ مەيلى. پىچاق سۆڭەككە يەتتى شۇجى. مەن سىلەرگە يالۋۇرغىلى كەلمىدىم، دەپ قويغىلى كەلدىم. بىرىنچىدىن، مەن ھازىردىن باشلاپ گۆڭشې ئەزاسى ئەمەس؛ ئىككىنچىدىن، جايىمنى توققۇز يۈز سومغا ساتمايمەن!

ئۇ شۇ گەپنى دېدى - دە، تىترىگەن پېتى ھاسىسىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن شۇجى:
- بۇنىڭ تىلى چىقىپ قاپتۇغۇ - ھە؟ - دېدى.
- ئۆلگۈسى كەلگەن يىلان كۈندۈزى يول ماڭىدۇ شۇجى، - دېدى كادىر، - بەرىزى ھايت دەپ قويساقلا، بۇنى ئوڭايلا ياۋاشلىتىپ قويىدۇ!

7

ماي ئايلىرىنىڭ ئاخىرىدا بۇ قاپتالار ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. خىلمۇخىل گۈل - گىياھلار، تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان شوخ بۇلاق سۈيى، يىراقتا كۈمۈش پاياندازدەك پارقىراپ ياتقان دەريا، ياپىيىشلى جاڭگاللاردىن كېلىدىغان كاككۇك ئاۋازى، سۇلارنىڭ شارقىراشلىرى... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى تۇرغان لېۋىرنىڭ سولغۇن ۋە مىسكىن كۆڭلىگە ئارام، دىل يارىسىغا مەلھەم بولىدۇ. ئۇ چىمەنلىكتە سۇنايلىنىپ ياتقاندا ئازراق جېنى ئارام تاپقان دەك بولىدۇ. لېكىن، ئىچ - ئىچىدىن پۈۋلەپ چىقىۋاتقان يۆتەل، يۆتەل بىلەن چىقىپ كېلىۋاتقان بىر خىل يىرگىنچلىك بۇس ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ئوڭايلىقچە ياخشى بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويىدۇ.

Bir kere bile helal iş yürütmüyor. Çalışıyor, çırpıyor, yağmalıyor, zengin oluyor, muhtar, iyi memur oluyor. Beriz gibilerinin kök saldığı yerde bizim gibileri gittikçe soluyor. Bu yüzden komün üyeliğinden ayrılacağım.

—Nasıl ayrılacaksın? Parti şube başkanı alayla güldü. Sen de oldukça öfkeliymişsin.

—İnsan köpeğe dönüşünce öfkeleniyormuş, uysallığım başıma bela oldu. Taş çatlasa üç dört aylık ömrüm kaldı, üç dört aylık kötülüğüm için cehenneme gitmeye bile razıyım. Bıçak kemiğe dayandı, başkan! Ben size yalvarmaya gelmedim, haber vermeye geldim. İlk olarak şu andan itibaren ben komün üyesi değilim. İkinci olarak yerimi dokuz yüz soma satmayacağım.

Konuşmasını bitirir bitirmez titreyerek bastonuna yaslanıp yerinden kalktı. O çıktıktan sonra parti şube başkanı:

—Bunun dili uzamış, dedi.

—Ölmek isteyen yılan gündüz yol yürür, derler başkanım, dedi memur. Beriz'e ilettik mi bunu kolayca uslandırır.

7

Mayıs ayının sonlarına doğru bu yokuşlar bir başka güzelleşiyor. Türlü türlü çiçekler, taşlara çarparak coşkuyla akan pınarın suyu, uzaklarda gümüş halı gibi parıldaayan dere, yemyeşil ormandan gelen guguşun sesi, su sesleri... İşte bunların hepsi Turgan'ın soluk ve miskin gönlüne huzur, üzüntülerine âdeta merhem oluyordu. Çimlerin üzerine uzandığında biraz rahatlamış gibi hissediyordu. Ancak ciğerlerini parçalayacakmış gibi gelen öksürük ve ona eşlik eden iğrenç koku, hastalığının kolay kolay iyileşemeyeceğini gösteriyordu.

ئۇ نۇرسىز كۆزلىرى بىلەن گۈزەل تەبىئەتكە تويماستىن قارايدۇ. ئۇنىڭ يېنىغا ئايالى كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا يېڭىلا قاينىتىلغان سۈت ۋە ئىككى تۇخۇم بار ئىدى. ئايالى تۇرغاننى تاماققا زورلىدى:

- ناستا قىلىۋېلىڭا، غەم قىلماڭ، ئۆتۈپ كېتىدۇ. غەم قىلغۇدەك نېمىسى بار دەيسىز؟ قارىڭا، بالىلىرىڭىزنىڭ ئىشلەۋاتقىنىنى، ئۇلار سالامەت بولسلا ئوڭلىنىپ قالىمىز. تۇرغان يان باغرىدا يېتىپ، قاراسۇنىڭ ئۇ چېتىدىكى تاللار ئارىسىدا ئىشلەۋاتقان بالىلىرىغا قارىدى. بالىلار شاخ-شۇمبىلار بىلەن ئۆزلىرى ئاچقان يەرنى چىتلاۋاتاتتى. تۇرغان بالىلىرى بىلەن مۇنۇ بۇلاق سۈيىنى نو بىلەن شۇ ياققا ئۆتكۈزۈپ، تۆت-بەش مودەك يەرنى كۆكلەتتى. ئەنە شۇ يەرگە تېرىلغان قوناقلار بىر ئوتقىدىن چىقىپ، قاپقارا بولۇپ غول تارماقتا. كاۋىلىرى چېچەكلىدى، ياڭيۇ، پىياز، باشقا كۆكتاتلىرىمۇ ئاجايىپ ئاينىدى. بالىلىرى يەنە قاراسۇ بويلىرىدىن، قاپتاللاردىن يەرلەرنى ئېچىپ، كەندىر، ئاپتاپپەرەس، ئابدىمىلىك، تاماكا، قوغۇن، تاۋۇزلارنى تېرىدى. قېيىنئاتىسى ۋە باشقا يېقىنلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇ مۇشۇ قاپتالنىڭ ئاستىدىكى بۇلاق يېنىغا ئۆي ياسىۋالدى، توخۇ، غاز، ئۆردەك قىلدى.

- گۆڭشېدىن چىقىپ بۇ يەرگە كېلىۋالغانلىقىمىز ياخشى بولمىكەن، - دېدى ئايالى كاككۇك گۈللىرىنى تۇرغاننىڭ قۇلاقچىسىغا قىستۇرۇۋېتىپ، - خېلىلا ئوڭلىنىپ قالدۇق، بالىلارغا بىر قۇردىن كىيىم قىلدۇق، سىزگە دورا-دەرمەك ئېلىۋاتىمىز. كېيىنچە پۇل يىغالىساق، ئۈچ-تۆت قوي ئېلىۋالايلى، گاداي بولساڭ مال بىلەن ئېيتىش، دەپتىكەن، بۇ يەر مالغا ئەجەب ئەپلىك ئىكەن. تۇرغان كۈلۈمسىرىدى. قۇلاقچىسىنى كۆزىگە كىيىپ ئايالىنىڭ قاتمال ئالىقانلىرىنى سىلىدى:

- جىق قىينالدىڭ خوتۇن! جىق قىينالدىڭ! مەن سېنى قىيناپ قېرىتىۋېتىمەن، دەپ ئالغانىدىم؟ ياق، سېنىڭ بىلەن بىللە لەززەتلىك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈمەن دەپ ئويلىغان. كۈچۈمگە ئىشەنگەن، كۈپۈرلۈك بولغان ئوخشايدۇ، مانا ئەمدى، قېنى ئۇ كۈچ، قېنى ئۇ لەززەت؟

Parıltısız gözleriyle tabiatın güzelliklerine doyumsuz şekilde bakıyordu. Eşi yanına geldi. Elinde daha yeni kaynatılmış süt ve iki yumurta vardı. Turgan'ın yemesi için ısrar etti:

—Kahvaltını ediver! Endişelenme, hepsi geçecek. Endişelenecek ne var ki sanki? Baksana çocuklarının çalışmasına, onlar sağlıklı oldukça her şey yoluna girer.

Turgan yokuşta yatarak Karasu'nun karşı tarafındaki dallar arasında çalışmakta olan çocuklarına baktı. Çocuklar çalı çırpılarla kendilerinin açmış olduğu alanın etrafını çitle çeviriyorlardı. Turgan çocuklarıyla pınarın suyunu oluklarla oraya taşıyarak iki üç dönüm yeri yeşertti. Oraya ekilen mısırlar yabani otları yolunduktan sonra sağlıklı bir biçimde yeşillenmekte. Kabaklar çiçek açtı. Patates, soğan gibi sebzeleri de çok verimliydi. Çocukları yine Karasu kenarlarından, yamaçlardan yer açarak kenevir, ayçiçeği, hintyağı, tütün, kavun, karpuzlar ekti. Kayınbabası ve diğerlerinin yardımlarıyla bu yamacın alt tarafındaki pınarın yanına ev yaptı. Tavuk, kaz ve ördek besledi.

—Komünden ayrılarak buraya gelmemiz isabet olmuş, dedi eşi açelya çiçeğini Turgan'ın kalpağının kenarına sıkıştırırken. Epey toparlandık, çocukların hepsine üst baş aldık. Sana ilaç da alabiliyoruz. Daha sonra para biriktirebilirsek üç dört tane koyun alalım. Fakirsen hayvancılıkla uğraş, demişler. Burası hayvancılık için çok elverişli.

Turgan gülümsedi ve kalpağıyla gözlerini kapatarak eşinin nasırlı ellerini okşadı.

—Çok eziyet çektin hanım, çok! Ben seni eziyet içinde ihtiyarlatmak için mi aldım? Hayır, seninle keyifli bir hayat süreceğim diye düşünmüştüm. Gücüme inanıyordum. Allah'ın gücüne gitmiş olmalı. Şimdi nerede o güç? Nerede o keyif?

ماڭا ئەلەم بولغىنى جايىمنىڭ بەرىزگە ئۆتۈپ كېتىشى بولدى! مەن ئاشۇ جايىنى ياسايمەن دەپ، بىر ئاي ئۇخلىماي دېگۈدەك ئەمگەك قىلىپ زىڭلى بولۇپ كەتتىم خوتۇن، پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋىتىم ئۆي بىلەن تۈگىدى، ھەي ئىست! بىر مەرىكە ئۆتكۈزەلمىدىم، ئىست!

- بالىلار چوڭ بولۇۋاتىدۇ، يەنە قىلىۋالىمىز، بەرىزمۇ، ھېلىقى تەنتەك كادىر بىلەن دادۇي شۇجىسىمۇ بىر كۈنى بېشىنى يەيدۇ، بىزنىڭ يۇقىرىغا يازغان ئەرزىمىز بۇ چاغقىچە تەگكەندۇر. خەپ، دادۇي شۇجىسى شۇنچىلىك بولىدىغان بولسا، جامالىمنى شۇجى قىلمايدىغان بولسا، كۆرۈپ تۇرسۇن!

تۇرغان خىرىلداپ كۈلدى ۋە سۈتىنى بىرنەچچە يۇتۇم ئىچتى. خېلىدىن بېرى، مۇشۇ جاڭگالدىكى چىم ئۆيىنى ماكان قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ ئەر - خوتۇن بۈگۈن خاپىلىقىنى نېرى قويۇپ، بالىلارنىڭ كەلگۈسى توغرىلۇق پاراڭلاشتى.

8

دادۇي شۇجىسى ناھىيەدە ئېچىلغان يىغىندىن خاپا ھالدا قايتتى، ئۇ ئۆيىگىمۇ كىرمەستىن، ئۇدۇل بەرىزنىڭ ئىشىكىگە كەلدى - دە، غەزەپ بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

- پۈتۈن نەتىجىمىز بىكارغا كەتتى، ھېلىقى تۇرغان دېگەن ئېزلەش يۇقىرىغا خەت يازغانىكەن، خەت يۇقىرىغا تېگىپتۇ. يۇقىرىدىن ناھىيەلىك كومىتېتنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ خەت يېزىپتۇ، ناھىيەلىك كومىتېت شۇجىسى مېنى چاقىرىپ:

- نېمىلا بولسۇن، دۈيگە قايتۇرۇۋېلىپ كېلىڭلار، تەربىيە بېرىڭلار، دېدى. بۈگۈندىن قالدۇرماي ئۇنى ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ئەكەلگەن!

بەرىزنىڭ بېشى قاتتى. ئۇنىڭغا ئۆيىنى قايتۇرۇپ بېرىش بىلەن ئىش تۈگىمەيتتى. تۇرغان ئەمدى بەرىزنى بوش قويمايتتى. ئۇنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقىدىن تارتىپ ئوغرىلىقلىرىغىچە پاش قىلىدۇ. ئۇ چاغدا قانداق قىلماقچى؟ ئۇ خوتۇنغا مەسلىھەت سالدى.

En zoruma giden de evimin Beriz'in eline geçmiş olması. Ben o evi yapacağım diye bir ay neredeyse uyumadan çalışıp gücümden oldum hanım, bütün güç kuvvetim evle beraber bitti. Yazık, evimde bir merasim bile yapamadım, yazık!

—Çocuklar büyüyorlar, yine yaparız. Beriz de o çaylak memur da parti şube başkanı da bir gün belasını bulur. Bizim üst makamlara yazdığımız şikâyet mektubu bu zamana kadar yerine ulaşmıştır. Ahtım olsun, parti şube başkanı bu kadar güçlüyse Cemal'imi de parti şube başkanı yapmazlarsa görürler!

Turgan kıkırdayarak güldü ve sütten birkaç yudum içti.

Epey zamandan beri ormandaki evi mesken edinerek yaşamakta olan karı koca, bugün mutsuzlukları unutup çocukların geleceği hakkında sohbet ettiler.

8

Köyün parti şube başkanı, ilçede düzenlenen toplantıdan kızgın bir şekilde döndü. O evine bile uğramadan doğru Beriz'in kızına dayandı ve öfkeyle söylenmeye başladı:

—Bütün başarılarımız boşa gitti. O Turgan eziği, üst makamlara şikâyet dilekçesi vermiş. Dilekçe yerine ulaşmış. Üst makamlardan ilçe yönetimini ağır tenkit eden yazı gelmiş. İlçenin parti şube başkanı beni çağırarak:

—Ne pahasına olursa olsun, onu komüne geri getirin. Terbiye edin, dedi. Yarına kalmadan onun kendi evine taşınmasını sağlayın.

Beriz'in başına dert oldu. Ona evini geri vermekle iş bitmiyordu. Turgan artık onu rahat bırakmayacaktı. Onun zorbalıklarından tutun da hırsızlığına kadar her şeyi ifşa edecekti. O hâlde ne yapmalıydı? Eşine danıştı.

خوتۇنى مۇنداق جاۋاب بەردى:

- تۇرغان تىرىك كۆڭزى، سەن بەرىز ئۇنى پىپەن قىل،
ھەيدەپ ئەكىلىپ ئىشلەت، گۆڭشېغا كىرىش بار، چىقىش يوق!
گۆڭشېدىن چىقىش-چېكىنىش، تىرىلىش! ئەرز يازغىنى ئەنزە
ئاغدۇرغىنى!

- سەن خوتۇن بۇ گەپلەرنى!...

- دادۇي نەزەرىيە ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى يىغىنىدا دېيىلگەن
گەپلەر بۇ. ماڭ يۈر، بېرىپ چار يىلاننىڭ بېشىنى ئەز!
ئىمىنجان كادىرمۇ مۇشۇ گەپنى ئىسپاتلىدى. بەرىز دادۇي
شۇجىسىنىڭ ئېڭىدىن ئۆتكۈزدى. دادۇي شۇجىسى مىنىڭ
ئاجراتتى. ناھىيەلىك كومىتېت شۇجىسىغا قايتۇرۇپ ئەكەلدۇق،
ئورۇنلاشتۇردۇق، دەپ تېلېفون بەردى. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن،
بەرىز دۇيچاڭ مىنىڭلارنى باشلاپ تۇرغان لېۋىرنى «كۆچۈرۈپ
كېلىش» ئۈچۈن يولغا چىقتى.

تۇرغاننىڭ بالىلىرى جار-جۈر قىلىشتى. تۇرغان توقۇۋاتقان
سېۋىتىنى تاشلاپ، قاراسۇغا ياسالغان لىڭ-لىڭ كۆۋرۈككە يۈگۈردى.
ئۇ ھېلىقى يېرىدىكى زىرائەتنى چاناپ-يۈلۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆردى.
تۇرغاننىڭ بالىلىرى ئۇلارنىڭ قوللىرىغا، پۇتلىرىغا چىرىمىشىپ
كاشلا بولۇۋاتاتتى. قىيا-چىيا، يىغا-زارنى ئاڭلاپ، تۇرغاننىڭ
كۆڭلى ئاينىدى، بېشى قايدى، پۈتۈن بەدىنى تىترىدى. خۇددى يەر
قاتتىق سىلكىنگەندەك بولدى-دە، كۆزى قاراڭغۇلاشتى. ئۇ ھۇ
بولدى، قاپقارا قان قۇستى.

- تەرگەن-تىككىنىنى بىتچىت قىلىۋەتتۇق،-دېدى بەرىز
دادۇي شۇجىسىغا دوكلات قىلىپ،-لېكىن تۇرغاننى ئەكىلەلمىدۇق،
ئۇ كۆكەملىك قىلىپ يالغاندىن ئاغرىق بولۇپ يېتىۋالدى.

- ئۆلۈك،-دېدى دادۇي شۇجىسى بەرىزنى ئەيىبلەپ، تۆت-
بەش مو يەرگە ئۇنى-بۇنى تەرگەن دەمسىنا، بۇ كاپىتالىزم
تىرىلگەنلىكىنىڭ بىر پاكىتى. ئەتىگەنلىككە پۈتۈن ئەزالىرىڭنى نەق
مەيدانغا ئېلىپ بارغىن، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا پىپەن يىغىنى ئاچ!
بەرىزنىڭ دورداي كالىپۇكى خۇشاللىق كۈلكىسى بىلەن
ئۆمەللەندى.

Eşi şöyle cevap verdi:

—Turgan yaşayan Konfüçyüs, bu şekilde ihbar et, onu zorla getirip çalıştır. Komüne girmek var, çıkmak yok! Komünden çıkmak gericiliktir, gericiliğin yeniden dirilmesidir! Onun şikâyet dilekçesi bir kumpastır.

—Hatun sen bu lafları...

—Köy teori öğrenme aktivistleri toplantısında bahsi geçen laflar bunlar. Git haydi, gidip uğursuz yılanın kafasını ez!

Memur Emincan da bu fikre katıldı. Beriz köyün parti şube başkanını da ikna etti. Parti şube başkanı milisleri görevlendirdi. İlçenin parti şube başkanına “Geri getirdik, yerleştirdik.” diye telefon etti. Hazırlıklar bitince Beriz, başkanı ve milisleri peşine takarak Turgan’ın “taşınmasını sağlamak” için yola çıktılar.

Turgan’ın çocukları çığlık çığlığa kaldı. Turgan örmekte olduğu sepeti fırlatıp Karasu’yun üzerine yapılmış asma köprüye doğru koştu. Ektiği ürünleri doğrayıp yolmakta olan insanları gördü. Çocuklar onların ellerine, ayaklarına yapışarak engel olmaya çalışıyordu. Çığlık ve feryatları duyan Turgan fenalaştı, başı döndü, vücudu titredi. Sanki şiddetli bir deprem oldu da gözleri karardı. Midesi kalktı ve kapkara kan kustu.

—Ekip biçtiklerinin hepsini çiğnedik, dedi Beriz köyün parti şube başkanına durumu raporlayarak. Ama Turgan’ı getiremedik. O düzenbazlık yaparak yalan yere hastalanmış numarası yaptı.

—Beceriksiz, dedi parti şube başkanı Beriz’i azarlayarak. İki üç dönüm yere bir şeyler ekmiş mi dedin? Kapitalizmin hortlamasının bir kanıtıdır bu. Sabahleyin bütün üyelerini olay yerine götür ve hemen orada kınama toplantısı düzenle!

Beriz’in dolgun dudakları mutluluktan kıpırdadı.

ئەتىگەنلىكى ئادەملەر مەھەللىدىن چىقىپ، تۈركۈم-تۈركۈم بولۇپ جاڭگال تەرەپكە ماڭدى، ئادەملەر تۇرغان لېۋىرنىڭ تۇرۇشلۇق يېرىدە، قورقۇنچلۇق ۋە ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆردى. ئېتىزلار، كەپىلەر تۇپتالاس قىلىنغان، تۇرغان لېۋىر ياپيېشىل چىمەن ئۈستىدە سۇنايلىنىپ ياتاتتى. ئالتە بالىسى بىلەن دەردەن ئايالى بىر-بىرىگە ئېسىلىشىپ مۇردىغا ئۆزلىرىنى تاشلىشىپ ھازا قىلماقتا ئىدى. بەرىز ئالاقزادە بولۇپ دادۇي شۇجىسىغا قارىدى، دادۇي شۇجىسى كۆپچىلىككە قاراپ:

-قارار ئۆزىگەرمەيدۇ، تۇرغان ئۆلگىنى بىلەن تارقاتقان زەھىرى ئۆلمىدى، پىپەن يىغىنى ئېچىلىۋېرىدۇ!-دېدى.

تەكلىپنى كۈتمەيلا بەرىزنىڭ ئايالى ئالدىغا چىقتى.

-ئۆلۈشمۇ توۋا قىلمايدىغان جاھىل قەرزدار!..

-تارت تىلىڭنى!-مۇدىر ئاۋۇت ئالدىغا ئېتىلىپ چىقتى، ئۇنىڭ چار بۇرۇتى تىك-تىك بولۇپ يۈزى تېخىمۇ قارىيىپ كەتكەنىدى، -جامائەت تۇرغاننى ئۆز ئۆيىگە قايتۇرۇپ ئاپىرايلى، ئۇنىڭ مېيىتى ئۆز ئۆيىدە ئۆزىسۇن!-كۆپچىلىك غەزەپ ۋە ئېچىنىش بىلەن ئۇنىڭ جەستىنى ئورۇپلىشتى. ئۇلار بىر ئۆمۈر يەرگە ئىشلەپ، مانا ئەمدى يەرنى قۇچاقلاپ ياتقان ھەمراھىغا كۆز ياشلىرى بىلەن ھېسداشلىق قىلىشتى.

بەرىز چىداپ تۇرالمىدى:

-قەرزدار ئۇ، جايىنى قايتۇرۇپ بەرسەك، قەرزگە نېمىسىنى

ئالسىز!-دەپ تىتىردى.

-سەنمۇ قەرزدارسەن!-دېدى مۇدىر ئاۋۇت ئۇنىڭغا ئاللىيىپ، -

تۇرغان ھالال ئىشلەپ نان يېگىنىگە قەرزدار بوپتۇ، ئۇنىڭ كارى چاغلىق، يۇرت-جامائەت كۆتۈرۈۋېتىدۇ. لېكىن، سەن، تۇرغاننىڭ جېنىغا زامىن بولغان قەرزدارسەن!

كەچقۇرۇن تۇرغان لېۋىرنىڭ تاۋۇتى مەھەللىگە يېتىپ كەلدى. بېلىگە ئاق باغلاپ ھازا قىلىۋاتقانلار ئۇنىڭ ئالتە بالىسى بىلەن ئاياللا بولماستىن، يۈزگە يېقىن تۇغقان، دوستلىرى ۋە ئۆزىدەك ئاق كۆڭۈل دېھقانلار ئىدى...

Sabahleyin insanlar mahalleden çıkıp grup hâlinde ormanlığa doğru yürüdü. İnsanlar Turgan'ın ikamet ettiği yerde korkunç bir trajediyle karşılaştı. Tarlalar, çadırlar yerle bir edilmişti. Turgan yemyeşil çimlerin üstünde uzanmış yatıyordu. Altı çocuğuyla dertli eşi birbirlerine sarılmış, kendilerini cesede atıp ağıt yakıyordu. Beriz şaşkınlık içinde köyün parti şube başkanına baktı. Parti şube başkanı ise kalabalığa:

—Karar değişmez. Turgan ölmüş olsa da yaydığı zehir ölmedi.

Kınama toplantısı yapılacak, dedi.

Davet beklemeden Beriz'in eşi öne atıldı.

—Ölse de tövbe etmeyen inatçı borçlu!

—Kapa çeneni! Müdür Avut öne atıldı. Onun kır bıyıkları diken diken olmuş, yüzü daha da kararmıştı.

—Ey ahali! Turgan'ı kendi evine götürelim. Cenazesi kendi evinden kalksın! Ahali öfke ve acıma duygusu içinde cesedin etrafını sardı. Onlar ömür boyu toprakla uğraşıp sonunda toprakla kucaklaşan arkadaşını gözyaşlarıyla uğurluyordu.

Beriz dayanamadı:

—Borçlu o, yerini geri verirse, borcu için neyini alacağız, diye titredi.

—Sen de borçlusun, dedi Müdür Avut ona diklenerek. Turgan dürüstçe çalışarak ekmeğini kazandığı için borçlanmış, çok önemi yok, ahali bu borçtan vazgeçer fakat sen Turgan'ın canına mal olmuş bir borçlusun!

Akşamleyin Turgan'ın tabutu mahalleye ulaştı. Beline beyaz kuşak bağlayarak ağıt yakanlar, sadece onun eşi ve altı çocuğu değil, yüze yakın akrabası, arkadaşı ve kendisi gibi temiz kalpli çiftçilerdi.

ئۇنىڭ ھاياتىدىكى خۇشاللىقى، بايلىقى ۋە لەززىتى بولغان
 كەڭرى ھويلىسى ئادەم بىلەن تولدى.
 تۇرغان ئارزۇ قىلغان مەرىكە بۈگۈن ئۆتكۈزۈلدى. بۇ مەرىكە -
 ئۇنىڭ ئۆز قورۇسىدىن ئاخىرقى قېتىم، مەڭگۈلۈككە ئۆزىتىلىشى
 ئىدى.¹⁹

¹⁹ Zordun Sabir (2011). “Qerzdar”. *Qerzdar (Hikayeler)*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı. 196-228.

Onun hayatındaki mutluluğu, serveti ve keyfi olan büyük avlusu insanlarla doldu.

Turgan'ın istediği merasim bugün yapıldı. Bu merasim onun kendi avlusundan son kez ebediyete uğurlanmasıydı.

مۆمىننىڭ مومىغا چىقىشى

بەقەسەم تون كىيگەن ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى ئاق پىشماق ئادەم كۆك سىرلانغان كەڭ دەرۋازىدىن ئاق بوز ئاتنى يورغىلىتىپ كىرىپ كەلدى. ئۇ، مەكتەپ سەيناسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە تىزگىننى يەڭگىل تارتتى. ئات توختاپ، سوزۇپ-سوزۇپ ئىككى قېتىم كىشىنىدى-دە، ئالدى پۇتلىرى بىلەن يەرنى چاپچىشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدا مەكتەپ ئىشخانىسىنىڭ ئالدىنى سۈپۈرۈۋاتقان ياشقۇنا قارا خىزمەتچى چۆچۈپ ئارقىسىغا قارىدى-دە يۈگۈرۈپ كېلىپ ئاتنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئالدى ۋە ئېگىلىپ سالام قىلدى:

- تىنچ-ئامان كەپلا، شياۋ جاڭ؟

ئۇ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئىلىك ئېلىشىنى كۈتمەيلا، ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ ئاتتىن چۈشۈردى.

- خوش، بۈگۈن نېمە بولدى؟ مەكتەپ چۆلدەرەپ قاپتىغۇ؟
- مۇئەللىملەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى سىلىنىڭ «تۆگە دوڭ»دىكى قوناقلىرىنىڭ بېشىنى ئۈزدۈرۈشكە ئېلىپ كەتتى.
مۇدىرنىڭ چوڭ كۆزلىرى قىسىلىپ، چىرايى سەل ئېچىلغاندەك بولدى. سېمىز قوللىرى بىلەن شاپ بۇرۇننى ئىككى يانغا تاراپ قويدى. خىزمەتچى ئالا يوللۇق بەلبېغىغا قىستۇرۇلغان كىچىككىنە مەس چىلىم بىلەن قىزىل پۆپۈكلۈك تاماكا خالتىسىنى چىقاردى. تاماكىنى ئۇۋۇلاپ سەيخانغا تولدۇرۇپ قويدى ۋە ئۇنى چوغلان مۇدىرغا تۇتتى. ئۆزى بولسا ئاتنى سوۋۇتۇشقا تۇتۇندى. مۇدىر تۇرغان يېرىدىلا زوڭزىيىپ ئولتۇردى-دە، خىزمەتچىنىڭ ئاتنى سوۋۇتۇشىغا نەزەر سالغاچ، چىلىمنى خورۇلدىتىپ چېكىشكە باشلىدى. خىزمەتچى ئاتنى يېتىلەپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، چىلىمنى ئۇنىڭغا ياندۇرۇپ بەردى-دە، تۇيۇقسىز سورىدى:

- تەرتىپ مۇدىرىچۇ؟

- ئادەم ئوقۇشقىلى كەتتى.

- ئادەم ئوقۇشقىلى؟ ئادەم ئوقۇشۇپ نېمە ئىش قىلماقچىكەن؟

خىزمەتچىنىڭ رەڭگى سارغىيىپ كەتتى-دە، دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردى.

Mümin'in Göndere Tırmanışı

Üzerine kaftan giyen otuz yaşlarındaki açık tenli bir kişi beyaz atından inmeden geniş mavi kapıdan girdi. Okulun meydanının ortasına gelince atın dizginini hafifçe çekti. At durdu, iki kere uzun uzun kişnedi ve ön ayaklarıyla yeri eşelemeye başladı. Tam o sırada okul idaresinin önünü süpürmekte olan gencecik hizmetli şaşırarak arkasına döndü ve koşarak gelip atın dizginini yakaladı, eğilerek selam verdi:

—Hoş geldiniz müdürüm!

Müdürün karşılık vermesini beklemeden koltuk altına girerek attan inmesi için destek oldu.

—Eee, bugün ne oldu? Okul sessizliğe bürünmüş?

—Öğretmenler, öğrencilerin hepsini alarak sizin Deve Tepe'de bulunan mısırlarınızı toplamaya gittiler.

Müdürün koca gözleri küçülerek yüzünde tebessüm oluşmaya başladı. Tombul elleriyle kaytan bıyıklarını iki yana burdu. Hizmetli, çizgili kuşağına sıkıştırdığı bakırdan yapılmış küçücük pipoyla kırmızı püsküllü tütün torbasını çıkardı. Tütünü sıkıştırıp lüleyi doldurdu ve tüttürüp müdüre sundu. Kendisi ise atı tımarlamaya koyuldu. Müdür durduğu yerde çömeldi. Hizmetlinin atı tımarlamasını seyrederek pipoyu derin derin çekmeye başladı. Hizmetli atı müdürün önüne getirdiğinde müdür elindeki pipoyu hizmetliye geri verdi ve aniden sordu:

—Müdür yardımcısı nerede?

—Adam bulmaya gitti.

—Adam bulmaya mı? Adam bulup ne yapacakmış?

Hizmetlinin benzi attı ve kekeleyerek yanıtladı:

- بايراقنىڭ تانىسى غالتەكتىن چىقىپ كەتكەن ئىكەن، -
 دېدى ئۇ ئېڭىكى بىلەن مەكتەپ مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى موما
 ياغاچنى كۆرسىتىپ، - ئاشۇ مومغا چىقىپ، تانىنى غالتەككە
 يۆگىيەلەيدىغان ئادەم تېپىلىپ قالارمىكەن دەپ ئەتىگەنلا چىقىپ
 كەتكەنىدى.

- ھە؟! -

مۇدىر بېشىغا كالتەك تەگكەندەك چۆچۈپ كەتتى.
 ئىككى قولىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئارقىسىغا
 قارىغانىدى، مومنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېسىلىپ تۇرغان گومىنداڭ
 بايرىقىنى كۆردى.

ھەر كۈنلۈكى يەگىرمە غۇلاچلىق مومنىڭ ئۈچىدا ھەيۋەت
 بىلەن لەپىلدەپ تۇرىدىغان بايراق ئۇنىڭ كۆزىگە خۇددى ئالىپاساق
 ئۈتلىنىپ قورۇلۇپ قالغان تېرىدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. يۈرىكى بىردىنلا
 پىژرىدە ئېچىشتى - دە، يۈزى پوكاندەك ئېسىلىپ، سېمىز گۆشلىرى
 لىپ - لىپ تىترەپ، بۇرۇتى لىكىلداپ كەتتى. قاڭشارلىق بۇرنىنىڭ
 ئۈستىدە ئۇششاق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇ بايراقىدىن كۆزىنى
 ئالماي تۇرۇپ، ئارقىسىدا قول باغلاپ تۇرغان خىزمەتچىسىدىن
 سورىدى:

- نەچچە كۈن بولدى؟ -

- تۈنۈگۈن شۇنداق بولغانىدى.

مۇدىر خۇددى بىر كىشى ئۇنى چۆرگۈلىتىۋەتكەندەك پىرىدە
 ئارقىسىغا ئۆرۈلدى. دىر - دىر تىترەپ تۇرغان خىزمەتچىگە چەكچىيىپ
 ئالايىدى - دە، يوتىسىغا پاققىدە بىرنى شاپلاقلاپ، ئىشخانىسىغا
 كىرىپ كەتتى. خىزمەتچىمۇ مىس چىلىمنى دەرھال چوغلاپ، ئۇنىڭ
 ئارقىسىدىنلا ئىشخانىغا كىردى ۋە قوللىرى تىترىگەن ھالدا ئىككى
 قوللاپ چىلىمنى ئۇنىڭغا ئۇزارتتى.

مۇدىر چىلىمنى قاتتىق - قاتتىق بىر - ئىككىنى شورىدى -
 دە، ۋارقىرىدى:

- ئاتقا مىنىپ تېز ماڭ! بېرىپ تەرتىپ مۇدىرىنى تېپىپ

كەل!

- خوپ.

—Bayrağın ipi makaradan çıkmış, dedi okul meydanının ortasındaki bayrak direğini çenesiyle işaret ederek. Direğe tırmanıp ipi tekrar makaraya sarabilecek biri bulanabilir mi, diye sabah erkenden çıkmıştı.

—Ne?

Müdür, kafasına sopa yemiş gibi ürktü.

Ellerinin desteğiyle ayağa kalktı ve arkasına baktı. Bayrak direğinin ortasında asılı duran Milliyetçi Çin Partisinin bayrağını gördü.

Her gün yirmi metre yükseklikteki direğin ucunda ihtişamlı dalgalanan bayrak, bir an tütsülenmiş, yarım buruşmuş deri gibi göründü. Müdürün yüreği birden sızladı, suratı tavuk ibiği gibi kıpkırmızı kesildi, tombul yüzündeki etleri tır tır titredi, bıyıkları titreyip sivri burnunun üstünde ter damlacıkları oluştu. O bayraktan gözünü çekmeden arkasında el pençe divan duran hizmetliye sordu:

—Kaç gün oldu?

—Dün bu hâle gelmişti.

Müdür sanki biri savurmuş gibi aniden arkasına döndü, tır tır titremekte olan hizmetliye sertçe bir baktı ve dizlerini döverek ofisine girdi. Hizmetli de bakır pipoyu tüttürüp müdürün peşinden onun ofisine girdi. Elleri titreyerek pipoyu ona sundu.

Müdür, pipoyu peş peşe âdeta sömürürcesine içine çekti ve bağırdı:

—Ata bin ve çabuk ol! Müdür yardımcını bulup gel!

—Tamam.

خىزمەتچى چىقىپ كەتتى. مۇدىر قوللىرىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ، ئىشخانىنىڭ ئىچىدە ئۇياندىن-بۇيانغا ماڭغىلى تۇردى. ئارىدىن چاي قاينىمى ۋاقىت ئۆتكەندە تەرتىپ مۇدىرى كىرىپ كەلدى-دە، پۇتلىرىنى جۈپلەپ، ئۇنىڭ ئالدىدا تىك تۇردى:

-خوش نۇسرەت ئەپەندى،-مەكتەپ مۇدىرى قاپقىنى تۈرۈپ ئۇنىڭغا تىكىلدى،-مەن ئۇيۇشمىغا يىغىنغا كەتكىلى نەچچە كۈن بولدى؟

-بىر ھەپتە بولدى.

-ئۇنداق بولسا بىر ھەپتىدىن بېرى نېمە ئىشلارنى قىلىدىڭىز؟

-كۆرسەتمىلىرى بويىچە، بىرىنچىدىن، بەگلىكىمىز تەۋەسىدىكى بارلىق پىرقە ئەزالىرىنى يىغىپ، جاھاننىڭ دۆڭ-چوڭقۇرلىرىنى تىڭنىڭلاشتىن دوكلات ئالدىم. ئۇلار ئاڭلىغان-بىلگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى دوكلات قىلىشتى : ئىككىنچىدىن، يىگىرمە ئائىلىگە بىردىن پىرقە ئەزاسىنى نازارەتكە قويساق، يەنە تۆت پىرقە ئەزاسى كەملەيدىكەن. بىز نىشانلىغان ئۈنۈشلەرگە ئانكىتنى تۈشتۈرۈپ بەرسەممۇ، ئۇلار قول قۇيۇشنى كېيىنگە سۈرۈۋاتىدۇ. نەچچە كۈندىن بېرى ئۇلارنى تاپالمىدىم. يەنە ئون ئانكىتقا تېخى ئادەم يوق.

-خوش، ئۇنداق بولسا ئەتە ئەتىگەنگىچە مۇشۇ كەم تۆت ئادەمنى قەتئىي تولدۇرۇش كېرەك! ئەتە مۇشۇ ئىشلارنى تەكشۈرگىلى داڭبۇدىن ئادەم كەلمەكچى. ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، تېخى بايراقنىمۇ چىقىرالمايسىلەر، ئادەم ئوقۇشتۇقمۇ؟ قېنى ئۇ ئادەم؟

-ئوقۇشتۇم، دەرۋازا ئالدىدا ساقلاپ قالدى.

-قانداق ئادەم ئىكەن ئۇ؟

-ئون ئۈچ ياشلىق بىر كىچىك بالا.

-كىچىك بالا؟ كىچىك بالا يىگىرمە غۇلاچلىق مومىغا قانداق

چىقالايدۇ؟!

-چوڭ ئادەم ئەسلا چىقالمايدۇ. موما ياغاچ ئىنچىكە، چىققاندىمۇ، يېرىمىغا چىقىپ بولغۇچە سۈنۈپ كېتىدۇ،-تەرتىپ مۇدىرى دۇدۇقلىدى،-نا... ناۋا... دا چىقالمىسا، مومىنى، ئۆ... ئۆرۈپ، قايتا تىكلەشكە توغرا كېلىدۇ.

Hizmetli ofisten çıkıp gitti. Müdür elleri arkasında oda içinde volta atmaya başladı. Aradan çok geçmeden müdür yardımcısı odaya girdi ve hazırolda bekledi.

—Evet, Nusret Efendi, okul müdürü kaşlarını çatarak gözlerini ona dikti. “Ben Birlik’e toplantıya gideli kaç gün oldu?”

—Bir hafta.

—Öyleyse bir haftadan beri neler yaptınız?

—Talimatınıza binaen, ilk olarak beyliğimiz kapsamındaki bütün parti üyelerini toplayıp onların tepeden tırnağa kadar her yerden edindiği istihbaratı ayrıntılı bir şekilde aldım. Onlar bildiklerinin hepsini rapor ettiler. İkinci olarak her yirmi aileye bir parti üyesini denetimci yaparsak dört parti üyesi eksik kalıyordu. Hedef seçtiğimiz onbaşılara anketi doldurup versem bile onlar imza atmayı ertelemekteler. Birkaç günden beri onları bulamıyorum. Kalan on tane anket için henüz kimseyi bulamadık.

—Peki, yarın sabaha kadar eksik olan dört kişiyi mutlaka bulmak lazım! Yarın parti il merkezinden tam bu işleri kontrol etmek için gelecekler. Ölmenin üstüne tekme ye, dercesine henüz bayrağı asamamışsınız. Adam buldun mu? Nerede o adam?

—Buldum, okul kapısında bekliyor.

—Nasıl biriymiş o?

—On üç yaşındaki bir çocuk.

—Çocuk mu? Çocuk yirmi metre yükseklikteki direğe nasıl çıkabilir ki?

—Yetişkin insan asla çıkamaz. Bayrak direği incecik, yarısına tırmanana kadar kırılır. Müdür yardımcısı kekeledi: “E... eğer tırmanamazsa direği de... devirip tekrar yapmak gerecek...”

- قاپاقباش! - مۇدىر پاققىدە شىرەگە مۇشتلىدى - دە، چاپراپ ئورنىدىن تۇرۇپ بىگىز قولىنى تەرتىپ مۇدىرىنىڭ بۇرنىغا تەڭلىدى، - ئەتە داڭبۇدىن تەكشۈرگىلى ئادەم كېلىدۇ دەۋاتسام، يەنە مومىنى ئۇرۇپ قايتا تىكلەيلى دەۋاتىسەن. نېمىدېگەن دۆتلۈك بۇ؟ ھەرقايسىڭدەك سۆرەلىمىلەر بىلەن مومىنىڭ سۈپىسىنى چۇۋۇپ، مومىنى قايتا تىكلەپ بولغۇچە بىر ھەپتە ئۆتمەمدۇ؟! تېخى كۆمۈلگەن بېشى سېسىپ كەتكەن بولسىچۇ؟! غەربنىڭ ئاللىبۇرۇنلا ماڭا مەلۇم، مېنىڭ ئېشىمغا توپا سالماقچى، ئىناۋىتىمنى تۆكمەكچى!

تەرتىپ مۇدىرى تىترەپ كەتتى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىن چىققان تەر كۆزلىرىگە چېپىلداپ ئېقىپ كىرىپ، ئېچىشتۇرۇۋەتكەن بولسىمۇ، سۈرتۈۋېتىشكە جۈرئەت قىلالماي، كۆزىنى چىمىلداتتى. - كەچۈرسىلە، شياۋجاڭ، مەن خاتا سۆزلەپ سالىدىم.

- ھىم! خاتا سۆزلەپ سالغانمىش! سېنىڭ كاللاڭدا شۇنداق ئوي بار. قالغان گەپنى كىيىن سۆزلىشەيلى. مومىغا قانداق بولسۇن بىرسىنى چىقىرىش كېرەك! زۆرۈر تېپىلغاندا بىرەر ئادەمنىڭ خۇنىدىن كەچسەكمۇ مەيلى! ئۇقتۇڭمۇ؟ - ئۇقتۇم.

- ئۇ بالا مومىغا چىقالامدىكەن؟

- چىقالايدىغاندەك قىلىدۇ. ئۆزىمۇ «چىقالايمەن.» دەپ ھۆددە قىلدى. لېكىن، ئۇ ھارامزادە بىزگە بىر شەرت قۇيۇۋاتىدۇ، يالغاندىن ماقۇل بولۇپ گوللاپ ئەكەلدىم.

- شەرت؟! قانداق شەرتكەن ئۇ؟

- دادىسىنى قاماقتىن قۇيۇپ بېرىشنى شەرت قىلىپ قويدى.

- دادىسى كىم ئىكەن؟ نېمىشقا قامىلىپتىكەن؟ -

سەگەكلىشىپ سورىدى مۇدىر.

- سوپاخۇن باينىڭ ئۆيىدە نىمكار بولۇپ ئىشلەيدىغان بەش

تۈگمەنلىك كۈنچى ئىكەن. بۇ يەرگە كەلگىلى بىر يىل بويىتىكەن.

«بىر چەملىك كالا تېرىسىنى ئوغرىلىۋالدى.» دەپ چۈيگۈڭسۇغا

قاماپ قويغىلى بىر ئاي بويىتۇ.

—Aptal! Müdür masayı yumrukladı. Sıçrayarak ayağa kalktı, işaret parmağını müdür yardımcısının burnuna doğrulttu:

—Yarın parti il merkezinden müfettiş gelecek diyorum, sen ise direği tekrar yaptıktan bahsediyorsun! Nasıl geri zekâlılık bu! Sizin gibi iradesizlerle direğin zeminini bozarak tekrar yapana kadar bir hafta geçmez mi? Ya yere gömülen ucu çürümüşse? Sizin amacınızı biliyorum ben! Amacınız tekerime çomak sokmak! İtibarımı zedelemek!

Müdür yardımcısı titredi, alındaki ter damlalarının şıp şıp akarak gözünü yakmasına rağmen onları silmeye cesaret edemedi. Gözlerini kıptı:

—Affediniz müdürüm, ben hatalı konuştum.

—Hu, hatalı konuşmuş! Senin kafanda öyle düşünce var! Seninle sonra konuşuruz! Ne olursa olsun direğe birini tırmandırmak lazım! Gerekirse birinin canını bile feda ederiz! Anladın mı?

—Anladım.

—O çocuk direğe tırmanabiliyor muymuş?

—Tırmanabiliyor gibi. Kendisi de “Tırmanabilirim.” diye söz verdi. Lakin o haramzade bir şart koydu. Şartı kabullenmiş gibi yapıp, kandırıp getirdim onu.

—Şart mı? Ne şartıymış o?

—Şart olarak babasının hapisten çıkarılmasını istiyor.

—Babası kimmiş? Neden tutuklanmış? Hassasiyetle sordu müdür.

—Köy ağalarından Sopahun’un evinde çalışan Beştügmenli bir dericiymiş. Buraya gelesi bir yıl olmuş. “Bir köselelik dana derisini çaldı.” diye bölge mahkemesince tutuklu bulunalı bir ay olmuş.

شاڭجاڭ بەشتۈگمەندىن تىڭلاپ يېقىندا مەلۇمات ئاپتۇ. ئەسلىدە ئۇ ئىللىق ئوغرىلارغا قوشۇلۇپ، ھۆكۈمەتكە قارشى ئۇرۇش قىلغان قىزىل پاچاق ئىكەن. بىتىمدىن كىيىن قېچىپ يۈرۈپتىكەن. ئۇنى ئەتە ناھىيە يامۇلىغا كىرگۈزۈپ بېرىدىكەن.

-مۇنداق دەڭ تېخى. تۆت كۈنلۈك يەردىن قېچىپ كېلىپ بۇرنىمىزنىڭ تېگىگە يوشۇرۇنۇۋالغىنىنى، بېشىمىزغا چاڭگا تىزسىمۇ ئۇقماپتۇق. ھە! ئېيتماقچى، ئۇنىڭ بالىسىغا نېمە دەپ ۋەدە بەردىڭ؟

-داداڭنى بوشىتىپ بېرىمىز، دەپ.

-ئوبدان دەپسەن، ئىشنى كېچىكتۈرمەي تېزىرەك ھەرىكەت قىل! مەن بىر رايوننىڭ پىرقە شۇجىسى، سەن بولساڭ بىر ھەيئەت. ھەر ئىككىمىز «چاقىرسا ئېتى بار، تۇتسا سېپى بار.» ئادەملەر، قېرىشقانداك بىز تۇرغان مەكتەپتىكى پىرقە بايرىقى چىقىرىلماي مومىنىڭ يېرىمىدا ئەسكى پالاستىك ساڭگىلاپ تۇرسا. بۇنىڭغا قانداقمۇ چىداپ تۇرغىلى بولىدۇ؟! بۇ بايراق پىرقىمىزنىڭ جېنى، بۇنىڭسىز پىرقىمىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ! يەنە شۇنى ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، بۇ بايراق چىقىرىلماي مۇشۇنداق سالىيىپ تۇرۇۋەرسە، كاللىمىزغا سەگەك بولساق بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ بايراقنى جېنىمىزنى تىكىپ قوغدىشىمىز كېرەك. مەن ئۇلۇغ گومىنداڭ پىرقىمىزنى قىزىل پاچاقلاردىن قوغدايمەن دەپ تېخى تۈنۈگۈنكى يىغىندا يەنە بىر قېتىم قەسەمىياد قىلدىم.

مۇدىر ئالدىرىماي، خۇددى قەدىمىنى ساناۋاتقانداك چوڭ قەدەم بىلەن ئۇياندىن بۇيانغا بىر نەچچە قېتىم مېڭىپ، تەرتىپ مۇدىرىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە تاققىدە توختىدى-دە، ئىشخانىدا ئۇلاردىن باشقا ھېچ كىشى بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ قولىغا پىچىرلىدى -ئۇ بالىنىڭ شەرتىگە ماقۇل بولغىنىڭ بوپتۇ. مۇنداق ئادەمنى يامۇلىغا كىرگۈزۈپ بەرسەكمۇ بولىدۇ، بۈگۈنكى مۇشۇ بايراق چىقىرىش يولىدا نەزىر

Köy muhtarının son zamanlarda Beştüğmen'den edindiği istihbarata göre aslında o İli vilayetindeki çapulculara²⁰ katılarak devlete karşı savaşıyor kızı bacakmış²¹. Antlaşmadan²² sonra kaçak olarak dolaşıyor. Yarın ilçe hapishanesine götüreceklermiş.

—Öyle mi, dört günlük mesafeden kaçak gelerek burnumuzun dibine saklanmış, kafamıza yuva yapsa da fark etmemişiz. Sahi, onun çocuğuna neyin sözünü verdin?

—Babanın özgürlüğünü sağlayacağız, dedim.

—İyi demişsin. İşi geciktirmeden çabucak yap! Ben bir bölgenin parti şube başkanıyım. Sen ise bir vekilsin. Yani ikimiz de adın belli, itibarlı kişileriz. Sanki bize inat edencesine okulumuzun parti bayrağı göndere çekilmeden direğin ortasında eski bez parçası gibi sallanıyor. Buna nasıl tahammül etmek mümkün! Bu bayrak, partimizin canıdır. Bayraksız partimiz mevcut olamaz! Ayrıca şunu unutmamak gerekiyor ki bu bayrak çekilmeden böyle sarkık durmaya devam ederse kellemiz gider. Dolayısıyla bu bayrağı canımız pahasına olsa bile korumamız gerekir. Yüce Milliyetçi Çin Partimizi kızıl bacaklardan koruyacağım, diye daha dün toplantıda yeniden yemin ettim.

Müdür yavaşça sanki adımlarını sayıyormuş gibi büyük adımlarla birkaç kez volta attı. Sonra müdür yardımcısının önüne gelip durdu, odada kimsenin bulunmamasına rağmen onun kulağına fısıldadı:

—Çocuğun şartını kabul etmen iyi olmuş. Böyle bir adamı cezaevine gönderebiliriz. Bugün bu bayrağı çekmek için kurban

²⁰ Çapulcu: İli, Tarbagatay, Altay'da meydana gelen inkılapta özgürlük mücadelesi veren yerli halk.

²¹ kızıl bacak: Milliyetçi Çin Partisinden olanların ve onların yandaşlarının, Üç Vilayet mücadeleleri için kullandığı aşağılayıcı bir tabir.

²² 1946 yılında Üç Vilayet Hükümeti ile Çin Milliyetçi Parti Hükümeti arasında yapılan 11 maddelik barış antlaşması kastedilmektedir.

قىلىۋەتسەكمۇ بولىدۇ... ئايھاي!.. بۇ پىرقىمىز ئۈچۈن نېمىدېگەن ئالىي ساداقەت... تىلىمىز تېخىمۇ ئۇزۇن بولىدۇ،- ئۇ نۇسرەتنىڭ قۇلىقىغا ئاغزىنى تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرۇپ، نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ، ئۆز پىلاننى ئۇقتۇردى.

-خوش، سەن چىقىپ، ئۇ بالىنى كىرگۈزۈۋەت،- دېدى ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ،- ئەھۋالنى شاڭجاڭغا مەلۇم قىلىپ قوي. مائادىن تىكىلگەن كۆڭلەك تامباللىرى يىرتىلىپ، ئالىيېشىل ياماقىلار چۈشكەن، ئاق دوپپىسى ئۆڭۈپ، قىزغۇچ توپا رەڭگىدە بولۇپ قالغان، كۆزلىرى چوڭقۇر، ئۇزۇق ئىگىزگىنە بالا بوسۇغىدا كۆرۈندى. مۇدىر لىككىدە ئورنىدىن تۇردى.

- ھە، كېلە-كېلە، يىگىت، ئولتۇر.

بالا ئولتۇرمىدى، مۇدىرغا تىكىلىپ قاراپ، ئىشكىنىڭ يان ياغىچىغا يۆلىنىپ تۇرۇۋەردى. مۇدىر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، قولىدىن بوشقىنا تارتىپ، ئۇنى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزدى. يۈزىگە يالغاندىن كۈلكە يۈگۈرتۈپ، بالىغا بىر ئاق ناننى تۇتقۇزدى. «يە ئوغلۇم.» دېدى ئۇ تۇمشۇقىدا ئىملاپ ناننى كۆرسىتىپ. بالا ناننى چوڭ-چوڭ چىشلەپ يەۋاتقاندا، مۇدىر ئۇنىڭ پۇتىغا كۆز تاشلىدى. ئۇنىڭ پۇتلىرىنىڭ دۈمبىلىرى يېرىلىپ، ئاقبالداقتەك ئېتىلىپ كەتكەنىدى. مۇدىر كۆيۈنگەن قىياپەتتە ئۇنىڭ پۇتلىرىنى كۆتۈرۈپ تاپانلىرىغا قارىدى. تىكەن، شوخا كىرىپ شور پېتىپ قېتىپ كەتكەن تاپانلىرى بەئەينى تۈكچە سالغان تۆشۈك ئىدى. قىرۋالغۇدەك گۆشى يوق قوللىرى بولسا، تارىشىدەك قاتتىق ئىدى. مۇدىر ئۆز ئىچىدە «مومىغا چىقالايدۇ.» دەپ ھۆكۈم قىلدى. گويا ئۆزىنى بالىغا ئېچىنغاندەك قىلىپ كۆرسىتىپ باش لىڭشىتىپ:

- ئېتىڭ نېمە؟- دەپ سورىدى.

- مۆمىن.

- داداڭنىڭ ئېتىچۇ؟

- مۇسا.

- ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلىسەن؟ خەت بىلەمسەن؟

- سوپاخۇن باينىڭ ئۆي-كالىلىرىنى باقمەن، خەت

بىلمەيمەن.

edebiliriz... Aaa!.. Bu partimize gösterilen büyük sadakatimiz olur... Söz sahibi oluruz. O, Nusret'in kulağına daha da yaklaşarak bir şeyler fısıldayıp planını anlattı.

—Haydi, sen çıkıp o çocuğu gönderiver, dedi sözüne devam ederek. Durumdan köy muhtarını da haberdar et.

El dokumalı pamuk kumaş gömleği ve pantolonu yırtılıp üzerine rengârenk parçalardan yama yapılmış, beyaz şapkasının rengi solarak âdeta kırmızı toprak rengine dönüşmüş, çukur gözlü, zayıf, uzunca boylu çocuk eşikte belirdi. Müdür çabucak ayağa kalktı.

—Hey, gel, gel yiğit, otur.

Çocuk oturmadı, müdüre bakıp kapıya yaslanarak durdu. Müdür onun önüne geldi ve kolundan hafifçe çekerek onu sandalyeye oturttu. Yalancıkta gülümseyerek çocuğun eline bir buğday ekmeği tutuşturdu. “Ye oğlum!” dedi dudak ucuyla ekmeği işaret ederek. Çocuk ekmeği koca lokmalarla ısırtıp yediği sırada müdür onun ayaklarına göz gezdirdi. Ayağının üstü kuru toprak gibi çatlamıştı. Müdür şefkat gösteriyormuşçasına onun ayaklarını kaldırarak topuklarına baktı. Dikenlerin, taşların battığı topukları delik deşikti. Bir deri bir kemik olan kolları tahta gibi sertti. Müdür içinden “Direğe çıkabilir.” diye hükmetti. O, kendisini sanki çocuğa acıyormuş gibi göstererek başını sallayıp:

—Adın ne, diye sordu.

—Mümin.

—Ya babanın?

—Musa.

—Sen ne iş yapıyorsun? Okuma yazman var mı?

—Sopahun Ağa'nın mallarına çobanlık yapıyorum. Okumayı, yazmayı bilmiyorum.

- نەچچە كالا باقسەن؟

- يىگىرمە.

- يىگىرمە؟ ھەي... كىچىككىنە بالىغىمۇ شۇنچە جىق كالا باقتۇرامدۇ! تۈزۈكرەك كىيىم-كىچەكمۇ بەرمەپتۇ. ھەي بىچارە، پۇتلىرىنىڭ يېرىلىپ ئاختاملىقنىڭ چالمىسىدەك بولۇپ كېتىپتۇ. ساڭا بەك ئۇۋال بوپتۇ. بۇنداق ئىنساپسىزلارنىڭ جاجىسىنى بېرىش كېرەك!

ئۇ كارىۋاتىنىڭ تېگىدىن نىمكەش بولغان تاسمىلىق بىر جۈپ كەشنى ئېلىپ بالىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى:

- مە، مۇنۇ كەش پۇتۇڭغا چوڭ كەلسىمۇ كىيىۋالغىن.

بالا كەشكە كۆزىنىڭ قىرى بىلەن قاراپلا قويدى-دە، سالماقلىق بىلەن سورىدى:

- بايراقنى چىقىرىپ بەرسەم، دادامنى قۇيۇپ بېرەمسىلەر؟

- قۇيۇپ بېرىمىز، خوش بولامسەن؟ ئاتا-بالا ئىككىڭلار يەنە بىللە بولىسىلەر.

- راستما؟

- راست بولمايدۇ، ئاللاھ ئالدىدا قەسەم قىلىپ بېرىمەن،- مۇدىرنىڭ مەككەر كۆزلىرى بالىغا تىكىلدى.

- ئۇنداق بولسا تىلخەت بەرسىلە.

- مۇنداق دېگىن، تىلخەت يېزىپ بېرىش تەسمىدى. مانا قاراپ تۇر.

مۇدىر قولىغا قەغەز، قەلەم ئالدى-دە، شىتېرلىتىپ خەت يېزىشقا باشلىدى:

«تىلخەت»

مەنكى چاقا ئۆستەڭ مەھەللىسىدىكى سوپاخۇن باينىڭ نىمكىرى مۇسا كۆنچىنىڭ ئوغلى مۆمىن شۇ توغرىسىدا ھۆججەت بېرىمەنكى، مەكتەپتىكى پىرقە بايرىقىنىڭ تانىسىنى غالتەككە ئېلىش ئۈچۈن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن جېنىمنى پىدا قىلىپ كەلدىم. پىرقىمىزنىڭ بايرىقىنى چىقىرىش يولىدا

—Kaç hayvana çobanlık yapıyorsun?

—Yirmi.

—Yirmi? Yazık! Bu kadar çok hayvana çobanlık, küçücük çocuğa yaptırılır mı? Doğru düzgün giysi bile vermemişler. Ah zavallı! Ayakların çatlamaktan kıtlığa uğramış tarla gibi olmuş. Onlar sana haksızlık yapmışlar, böyle insafsızları cezalandırmak lazım!

O divanın altından epey eskimiş, bağcıklı bir çift ayakkabıyı çıkarıp çocuğun önüne attı:

—Al, bu ayakkabı ayağına büyük gelse de giyiver.

Çocuk ayakkabıya göz ucuyla şöyle bir baktı ve temkinli bir şekilde sordu:

—Eğer ben bayrağı sizin için çekersem babamı bırakacak mısınız?

—Bırakacağız, sevinecek misin? Baba oğul tekrar bir araya geleceksiniz.

—Gerçekten mi?

—Gerçekten tabii. Allah'ın huzurunda yemin ederim. Müdürün sahtekâr gözleri çocuğa dikildi.

—Öyleyse taahhütname verin.

—Öyle mi diyorsun, taahhütname yazıp vermek zor muydu ki, bak gör şimdi.

Müdür eline kâğıt kalem alarak karalamaya başladı.

“Taahhütname

Ben ki Çaka Derya Mahallesi'ndeki Sopahun Ağa'nın çalışanı, Musa dericinin oğlu Mümin, şu hususta taahhüt ederim ki okuldaki parti bayrağının ipini makaraya sarmak için kendi isteğimle gerekirse canımı feda etmeye geldim. Eğer partimizin bayrağını asma yolunda

كۈتۈلمىگەن بىرەر ھادىسىگە ئۇچرىسام پىرقە ئۈچۈن شېھىت بولغايىمەن. بۇنىڭغا ھېچ كىشىنىڭ دەۋا قىلىشىغا ھەققى يوقتۇر، دەپ تىلخەت بەرگۈچى:
مۆمىن مۇسا.

شاھىتلار: مەكتەپ مۇدىرى: ئوسمان ئەسھەدۇللا.

تەرتىپ مۇدىرى: نۇسرەت ئەخمىدى.

مىنگونىڭ 37- يىلى 9- ئاي.»

مۇدىر تىلخەتنى مۆمىنگە ئۇزاتتى. بالا بېشىنى چايقىدى:

- مەن خەت بىلمەيمەن، ئوقۇپ بەرسىلە.

- خوپ مەن ئوقۇپ بېرىمەن، - مۇدىر سەل ئويلىغاندىن كېيىن

يۇقىرىقى خەتنى مۇنداق «ئوقۇش» قا باشلىدى:

«تىلخەت

مەنكى مەكتەپ مۇدىرى ئوسمان ئەسھەدۇللا، شۇ توغرىسىدا

تىلخەت بېرىمەنكى، سوپاخۇن باينىڭ يىللىقچىسى مۆمىن دېگەن بالا

مەكتەپ بايرىقىنىڭ تانىسىنى غالتەككە ئېلىپ بېرىدىغان بولدى.

بۇنىڭ ئۈچۈن گۇناھكار دادىسى مۇسانى قاماقتىن بوشتىپ

بېرىدىغان بولدۇق، دەپ تىلخەت بەرگۈچى:

ئوسمان ئەسھەدۇللا.»

- قانداق، بوپتىمۇ؟

ساددا مەسۇمنىڭ چىرايىغا شادلىق كۈلكىسى يامرىدى.

- بوپتۇ، - دېدى ئۇ خۇشاللىقنى باسالماي.

- بولغان بولسا، ئىككىمىز تەڭ قول قويايلى.

مۇدىر سۈرۈخنى بالىنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويدى ۋە ئۇنىڭ

بارمىقىنى تۇتۇپ ئىسمىنىڭ ئۈستىگە باستۇردى. ئاندىن ئۆزىنىڭ

ئىسمىغا تۇجاڭزىسىنى باستى. بالا خەتنى قولىغا ئالدى. ئۇ بۇنداق

ئەگرى-بۈگرى خەتلەرنى تونۇمىسىمۇ، سىنچىلاپ قارىدى. ئۇنىڭ

كۆزلىرى ئىمىر-چىمىر بولۇپ، بۇ «ئىلمەك-توقماق» سىزىقلار

ئارىسىدىن دادىسى قۇچىقىنى

beklenmedik bir kaza oluşursa parti için şehit olmuş olurum. Bu duruma kimsenin şikâyetçi olma hakkı yoktur.

Taahhüt veren: Mümin Musa

şahitler: Okul müdürü Osman Eshedulla

Müdür yardımcısı Nusret Ehmedi

Milliyetçi Çin partisinin takvimine göre Eylül 37. Yıl²³

Müdür taahhünameyi Mümin’e uzattı. Çocuk başını hayır anlamında iki yana salladı.

—Okumayı bilmiyorum, siz okuyun.

—Peki, okuyayım. Müdür biraz düşündükten sonra yukarıdaki yazıyı böyle “oku”maya başladı.

“Taahhüname

Ben ki okul müdürü Osman Eshedullah, şu hususta taahhüt ederim ki Sopahun Ağa’nın çalışanı Mümin adlı çocuk okul bayrağının ipini makaraya geçirmeyi kabul etti. Buna karşılık olarak suçlu babası Musa’yı hapisten çıkaracağız.

Taahhüt veren: Osman Eshedullah”

—Nasıl, olmuş mu, diye sordu müdür.

Saf Mümin’in yüzü sevinçle tebessüm etti.

—Olmuş, dedi o sevincini gizlemeden.

—Olmuşsa ikimiz beraber parmak basalım.

Müdür parmak izi boyasını çocuğun önüne doğru itti ve onun parmağını tutarak adının üzerine bastırdı. Sonra kendi adı üstüne kaşesini vurdu. Çocuk taahhünameyi eline aldı. O, böyle karışık yazıları okuyamamasına rağmen yazıya dikkatlice baktı. Onun gözleri bulanıklaşarak bu karışık yazılar arasından sanki babası kucağını

²³ Milliyetçi Çin takvimine göre 37. yıl, miladi 1948 yılına denk gelir.

كەڭ ئېچىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىۋاتقاندا كۆرۈندى - دە، كۆزلىرى پارقراپ كەتتى. ئۇ شاققىدە ئارقىسىغا بۇرىلىپ، خۇشال ھالدا موما سۈپىسىغا كەلدى - دە، پەلەمپەيلەردىن سەكرەپ - سەكرەپ، سۈپىنىڭ ئۈستىگە چىقتى ۋە مۇدىرغا قاراپ دېدى:

- قېنى ئەمىسە، دادامنى كەلتۈرۈپ بەرسىلە.

- بولىدۇ، خاتىرجەم بولغىن، بايراقنى قانچە تېز چىقارساڭ، داداڭ بىلەن شۇنچە تېز كۆرۈشسەن. داداڭنى ھازىرلا ئالدىڭغا ئۈندۈرمىز، - مۇدىر يېنىدا چىلىم تەڭلەپ تۇرغان خىزمەتچىگە ئۈنلۈك بۇيرۇدى، - تەرتىپ مۇدىرغا ئېيتقىن، دادىسىنى تېزدىن مۇشۇ يەرگە كەلتۈرسۇن! يەنە ئېيتىپ قوي، مەن ئېيتقان كۆرسەتمىگە دىققەت قىلسۇن!

خىزمەتچى يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. بالا خاتىرجەم بولدى - دە، مومىغا قارىدى. كۆك سىرلانغان يىگىرمە غۇلاچلىق بۇ موما ئىككى ئۇلاقلىق بولۇپ، ھەر بىر ئۇلىقى ئۈچتىن چەمبەر بىلەن مەھكەملەنگەن ئىدى. ئۇ، مومىغا بىردەم كۆز تىكىپ تۇردى - دە، شىپىدە ئولتۇرۇپ قوللىرىنى سۈپىنىڭ پىششىق خىشلىرىغا سۈركىدى. ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇدىردىن يەنە سورىدى:

- دادام نېمىشقا ھازىرغىچە كەلمەيدۇ؟

- سەن چىقىۋەر، داداڭ ھازىرلا كېلىدۇ.

موما مۆمىنىڭ قۇچىقىغا پاتىمدى، لېكىن ئۇمۇ بوش كەلمىدى. ئۇ مومىنى پۇتلىرى بىلەن يۈگەپ چىرماق سېلىپ قوللىرى بىلەن قۇچاقلاپ تۇتۇپ، مومىنى چۆرگىلەپ يۈرۈپ يالمانتاقتەك يامىششقا باشلىدى. ھايت - ھۇيت دېگۈچە، يەتتە غۇلاچلىق تۆۋەنكى ئۇلاقنىڭ چەمبىرىگە چىقىۋالدى. مۇدىر تۆۋەندە تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

- يىگىت، غەيرەت قىل، ئاز قالدى!

مۆمىن بىر ئىلىك قېلىنلىقتىكى چەمبەرگە دەسسەپ بىر پەس دېمىنى ئېلىۋالدى - دە، يەنە يۇقىرىغا يامىششقا باشلىدى.

ئىككىنچى ئۇلاققا يەنە ئىككى غۇلاچلا قالغان ئىدى، تۈيۈقسىزلا ئۇنىڭ پۇت - قوللىرى سىرقىراپ كەتتى، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ تىنالمىي قالدى. ئاران دېگەندە ئىككىنچى

kocaman açıp önüne geliyormuş gibi göründü ve gözleri parladı. Hemen arkasına dönüp sevinç içinde direğin bulunduğu zemine doğru yürüdü. Direk yanındaki merdivenleri zıplaya zıplaya geçerek zemine çıktı ve müdüre bakıp dedi:

—Haydi, öyleyse, babamı getirin.

—Olur, endişelenme, bayrağı ne kadar çabuk çekersen babanla o kadar tez görüşeceksin. Babanı hemen şimdi önüne getiririz.

Müdür yanında pipo uzatıp duran hizmetliye yüksek sesle emretti:

—Müdür yardımcısına söyle, Mümin'in babasını çabucak buraya getirsin. Özellikle talimatım gibi yapsın!

Hizmetli koşarak çıkıp gitti. Rahatlayan çocuk bayrak direğine baktı. Yirmi metre yükseklikteki bu mavi direk iki yerden eklenmiş olup eklenen yeri üç tane demir halkayla sabitlenmişti. O direğe biraz baktı ve aniden yere oturarak ellerini zemine döşenmiş tuğlaya sürdü. Sonra başını kaldırıp müdüre yine sordu:

—Babam neden hâlâ gelmiyor?

—Sen tırmanmaya başla, baban hemen şimdi gelecek!

Direk, Mümin'in kucaklayamayacağı kadar büyüktü. Fakat o pes etmedi. Direği ayaklarıyla sararak elleriyle kucaklayıp direği döne döne tıpkı sincap gibi tırmanmaya başladı. Göz açıp kapayınca kadar yedi metre mesafeli en alt ulama yerindeki halkaya çıkıverdi. Müdür aşağıdan bağırdı:

—Yiğit! Gayret et! Az kaldı!

Mümin parmak kadar kalınlıktaki demir halkaya basarak derin bir nefes aldı ve tekrar tırmanmaya başladı.

İkinci ulama yerine sadece iki metre mesafe kalmıştı. Aniden onun elleri ayakları sızladı. Nefes almakta zorlandı. Zar zor ikinci

ئۇلارنىڭ تۆۋەنكى چەمبىرىگە چىقىۋالدى-دە، مومىغا مەھكەم چاپلاشتى. ئۇ سەل دېمىنى ئېلىۋېلىپ تۆۋەنگە قارىدى. دادىسى كۆرۈنمەيتتى، ئاغزىلىرىنى كاككۈكتەك ئېچىشىپ ئۆزىگە قاراپ تۇرۇشقان كىشىلەرنىڭ ئىچىدە مۇدىرنىڭ پۇرقىرىتىپ چىلىم چېكىۋاتقانلىقىنى كۆردى-دە، ۋارقىرىدى:

- شياۋجاڭ، دادام تېخىچە كەلمەپتىغۇ؟

- كېلىدىغان ۋاقتى بولدى. غەيرەت قىل، يىگىت! دادىسىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە ئەسقاتمىغان ئوغۇلنى ئوغۇل دەپ نېمە قىلىدۇ؟! ئۇچىغا چىقساڭلا، داداڭنىڭ قۇتۇلغىنى شۇ...
«مومىنىڭ ئۇچىغا چىقساملا دادامنى قۇتۇلدۇرالايمەن.» بۇ خىيال ئۇنىڭغا يېڭى كۈچ بېغىشلىغاندەك بولدى.

ئۇ يەنە مومىغا يامىشىشقا باشلىدى. يۇقىرىلىغانسېرى موما ئىنچىكىلەپ ئۇنىڭ قۇچىقىغا بىمالال پاتقۇدەك بولدى. لېكىن ئىراڭلىشى كۈچىيىپ، تېخىمۇ سىلىقلاشتى. شۇنچە كۈچىسىمۇ چىرماقلىرى تۇتماي، بىر نەچچە قېتىم تۆۋەنگە سىيرىلىپ كېتىشكە قىل قالدى. ئۇ ھاسىراپ، دېمى تۇتۇلۇپ تىنالماي قالغاندا، مومىنى چىڭ قۇچاقلاپ، ئېڭىكىنى مومىغا چىڭ تاقاپ، بويىنى بىلەن قىسىپ تۇرۇپ، سەل توختايتتى-دە، ئازراق دېمىنى ئېلىۋالاتتى. مۇشۇ مومىدەك ئېگىز بولغان قاپاق تىرەكلەرگە چىقىپ، قاغا چاڭگىلىرىنى چۇۋۇشلىرى، ئانىلىرى قاناتلىرى بىلەن شاپاللاپ تۇرسىمۇ، قورقماي كۆكەنەك بالىلىرىنى ئېلىپ چۈشۈشلىرى... غىل-پالا قىلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىدىن ئۆتتى. تىرەكلەرگە چىقىش بۇ مومىغا چىقىشقا ئەلۋەتتە ئوخشىمايدۇ. بۇ موما ئېگىز ھەم بەك سىلىق...

ئۇ تەر كىرىپ، ئېچىشىپ كەتكەن كۆزلىرىنى مومىغا سۈركىدى. «مەيلى، قانداقلا بولسۇن چىقىش كېرەك. مومىغا چىقساملا دادامنىڭ قۇتۇلغىنى شۇ. دادا!.. دادا!..» ئۇ ھەر قېتىم «دادا» دېگەندە دادىسى ئۇنى يۆلەپ، يۇقۇرىغا ئىتتىرىۋاتقانداك بىلىنەتتى-دە، كۈچكە كېلىپ قالغاندەك يەنە بىر قېتىم يۇقىرىغا ئۆرلەيتتى. ئۇ يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى موما خۇددى قارا بوران

ulama yerinin demir halkasına çıktı ve direğe sımsıkı yapıştı. Biraz dinlendikten sonra aşağıya doğru baktı. Babası görünmüyordu. Ağızları beş karış açık kendisine bakıp duran kişiler arasında müdürün üfleye üfleye tütün içmekte olduğunu görüp bağırdı:

—Müdür, babam hâlâ gelmemiş?

—Geliş zamanı da oldu, gayret et! Yiğit! Babasının başına fena günler geldiğinde ona yardım etmeyen çocuğa, niye erkek desinler ki? Direğin ucuna çıktın mı tamam, baban kurtulur...

“Direğin ucuna çıktım mı tamam, babamı kurtarabilirim.” düşüncesi sanki ona yeniden güç veriyormuş gibiydi.

Yine direğe tırmanmaya başladı. Yukarıya doğru ilerledikçe direk inceleyerek kucağına rahatça sığar oldu. Fakat sallanması fazlaşmakla beraber daha da kaygan oldu. O kadar gayret gösterse bile sıkı tutunamayıp birkaç defa aşağıya doğru kayma tehlikesi geçirdi. Nefes nefese kaldığında direği sımsıkı kucaklayıp, yanaklarını direğe yaslayarak boynuyla kıvırmaya çalışıp biraz dinleniyordu. Bu direk kadar yüksek olan ağaçlara tırmanarak karga yuvalarını bozduğu, ana karganın kanat çırpmasına rağmen korkmadan küçücük yavruları alıp indiği... gözleri önünden bir film şeridi gibi geçti. Ağaçlara tırmanmak, bu direğe tırmanmaya elbette benzemezdi. Bu direk düz ve çok kaygandı.

Ter damlacıklarından yanan gözlerini direğe sürttü. “Ne olursa olsun tırmanmak lazım! Direğin ucuna çıktım mı tamam, babam kurtulacak. Baba!.. baba!..” O her defasında baba dediğinde sanki babası onu kaldırıp yukarıya doğru itiyormuş gibi hissediyordu ve kendini daha da güçlenmiş gibi hissederek bir daha yukarıya doğru ilerliyordu. O, yukarıya doğru ilerledikçe direk sanki güçlü rüzgâra

سوققان زىلۋا سۇۋادان تىرەكتەك ئىرغاڭلايتتى. تۆۋەندىن مۇدىرنىڭ «غەيرەت قىل! تېز بول! ئاز قالدى! داداڭنى قۇتقۇز!» دەپ ۋارقىراشلىرىنى، جامائەتنىڭ «ئۇزۇڭگە پەخەس بول، سىلكىنمە!» دېگەن چۇقانلىرى بېسىپ چۈشتى. مۇمىن يەنە ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ يۇقىرىغا ئۆرلىدى. ئەنە! يەنە ئۈچ غۇلاچ... ئىككى غۇلاچ... بىر غۇلاچ... موما ئىرغاڭلايتتى... سۈنۈپ كەتسە... ئۇنىڭ ئىشى تۈگەيدۇ...

مانا... ئۇنىڭ قولى موما تۆشۈكىدىن ئىككى تەرەپكە بىر غېرىچ چىقىپ تۇرغان غالتەكنىڭ ئوقىغا تەگدى-دە، ئۇنى چىڭ تۇتۇۋالدى. ئۇ ئوڭ قولىغا ئوق بىلەن مومىنى چىڭ قىسىپ تۇرۇپ، ئوقنىڭ ئىككىنچى ئۇچىنى چىڭ تۇتتى. سول قولى بىلەن تانىنى تارتىپ، پۇتىغا ئۈزەڭگە قىلىپ دەسسەپ سەل دېمىنى ئالدى. ئۇ غالتەككە قارىدى، تانا غالتەكنىڭ ئېرىقچىسىدىن چىقىپ كېتىپ، ئوققا يۈگىشىپ قالغانىكەن. بىر قولى بىلەن تانىنى سىلكىپ تارتىپ، غالتەكنى ئارقىسىغا ياندۇردى. موما ھە دەپ لەپەڭشىپ ئۇنىڭ بېشى قېيىپ تۇرسىمۇ، تانىنى غالتەكنىڭ ئېرىقچىسىغا سالدى. شۇندىلا ئۇ ئەتراپىغا قارىدى: «ۋاي-ۋۇي، نېمە دېگەن ئېگىز، جاھاننىڭ ھەممە يېرىنى كۆرگىلى بولىدىكەن. ئەنە كۈنپېتىش تەرەپتىكى قارىيىپ كۆرۈنگەن تاغ بىزنىڭ بەشتۈگەنگە پەقەت بىر كۈنلۈكلا كېلىدۇ، جاھان ئەجەبمۇ چوڭ ئىكەن. شۇنچە چوڭ جاھان بىزگە نېمانچە تار! ھەي! كۈن ئالماقنىڭ تەسلىكى! بىر چارەك قوناقنى بېرىشنى تەس كۆرۈپ دادامنى ئوغرى تۇتۇپ، سولتىپ قويدى تېخى! ياق! بىردەممۇ ھاڭۇپقىپ تۇرماسلىق كېرەك. دادامنى قۇتۇلدۇرۇش كېرەك! ئۇ تۆۋەنگە قاراپ تۈۋلىدى:

- شياۋجاڭ، بايراقنى چىقارسىلا!

مۇدىر تانىنىڭ بىر قېتىنى تارتتى. بايراق كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى-دە، تانىنى سىيرىپ تارتىشقا باشلىدى. بايراق مومىنىڭ ئۇچىغا چىقتى-دە، بايراقنىڭ كالتىكى تاقىقىدە غالتەككە تاقاشتى. مۇدىر خۇشاللىقىدىن تۈۋلەۋەتتى:

- بىزنىڭ بايراق يەنە مومىنىڭ ئۇچىغا چىقىپ لەپىلدىدى!

بىزنىڭ بايراق ئاسماندا پەرۋاز قىلدى! يىگىت، سەل تەخىر قىلغىن! يەنە بىر سىناپ باقاي!

maruz kalmış narin kavak ağacı gibi sallanıyordu. Aşağıdan müdürün “Gayret et, çabuk ol! Az kaldı! Babanı kurtar!” diye bağırın sesini, avluya toplanan halkın “Kendine dikkat et! Silkinme!” denen çığlıkları bastırdı. Mümin yine nefes nefese yukarıya doğru ilerledi. İşte! yine üç metre... iki metre... bir metre... bayrak direği sallanıyordu... Eğer kırılırsa... Mümin bitecekti...

İşte, Mümin’in eli bayrak direğinin deliğinden iki tarafa biraz çıkmış makaranın silindirine değdi ve orayı sıkıca tuttu. O, sağ koltuk altına makarayla direği sıkıştırarak makaranın diğer tarafını sıkı sıkı tuttu. Sol eliyle bayrak ipini çekerek üzerine bastı ve derin nefes aldı. Makaraya baktı, aslında ip makaranın silindirinden kopmuş, makaranın vidasına dolaşmıştı. O, bir eliyle ipi çekerek makarayı geri döndürdü. Direk durmadan sallanıp onun başını döndürse de o ipi makaranın silindirine yerleştirdi. Ancak o zaman etrafa baktı. “Vay be, ne kadar da yüksek, yeryüzünde her yer görülebiliyormuş! İşte, gün batımındaki kararmış dağ bizim Beştüğmen’e sadece bir günlük mesafede. Yeryüzü ne kadar genişmiş! Ama bu kadar geniş yeryüzü, niye bize bu kadar dar ki! Ah! Yaşamının zorluğu! Dokuz kilo buğdayı vermek istemeyip babamı “hırsız” iftirasıyla tutuklattılar bir de. Hayır! Asla şaşırıp durmamak lazım! Babamı kurtarmak gerek! O aşağı doğru bakıp bağırdı:

—Müdür, bayrağı çekin!

Müdür ipin bir katını çekti. Bayrak yükseldi. Onun yüzü güldü ve ipi çekmeye devam etti... Bayrak direğin ucuna geldi. Uçurluk içindeki çubuk “tak” diye ses çıkararak makaraya takıldı. Müdür sevincinden bağırıverdi:

—Bizim bayrağımız yine direğin ucunda dalgalandı! Bayrağımız göklerde süzüldü! Yiğit, biraz bekle! Bir daha deneyeyim!

دەل شۇ چاغدا ئۈچ ئادەم پۇتىغا كىشەن سېلىنغان، يۈز-
كۆزلىرى سارغىيىپ كەتكەن، ئۇرۇق-ۋىجىكىنە، كەكە ساقال بىر
بوۋايىنى ئالدىغا سېلىپ مەيدانغا ئېلىپ كەلدى. بوۋاي توپلىنىپ
تۇرغان جامائەتكە ئىگىشىپ سالام قىلدى-دە، يوغان كۆزلىرىنى
نەشتەردەك تىكىپ مۇدىرغا قادالدى. مۇدىر بىر قەدەم ئارقىغا
داجىدى. كىشىلەر مومىنىڭ ئۈچىدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرۇشاتتى،
بوۋايمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ مومىنىڭ ئۈچىدا تۇرغان ئوغلىنى كۆردى-
دە، چۆچۈپ ۋارقىرىدى:

- مۆمىنجان! نېمىشقا مومىغا چىقىۋالدىڭ؟

مۆمىن دادىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ پەسكە قارىدى، ئۇنى كۆرۈپ
خۇشاللىقتا جاۋاپ بەردى:

- دادا! سېنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بايراقنى چىقىرىپ بەردىم.
بوۋاي ئەھۋالنى ناھايىتى تېزلا چۈشەندى. ئۇ بالىسىنىڭ
مومىدىن سىيرىلىپ چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆردى-دە، قاتتىق
ۋارقىرىدى:

- توختا! چۈشمە!

مۆمىن بۇ چاغدا سىيرىلىپ ئۈستۈنكى ئۇلاققا چۈشۈپ بولغان
ئىدى. ئۇ چۆچۈپ چەمبەرگە دەسسەۋالدى، مومىنى چىڭ قۇچاقلاپ
تۇرۇپ دادىسىغا قارىدى. بوۋاي يەنە ۋارقىرىدى:

- ئوغلۇم! ئاناڭنى ئۆلتۈرۈشكەندە، سەن كۆرگەنمىكەنەن،
ئۇنى نېمىدەپ ئۆلتۈرگەن؟

- قىزىل پاچاق ئېرىڭنى تېپىپ بەر، دەپ!

- قانداق ئۆلتۈرگەن؟

- ئوت توغرايدىغان جادۇغا بېسىپ، توغراپ ئۆلتۈرگەن.

- ئاناڭنى ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ شەپكىسىدە قانداق بەلگە بار

ئىدى؟

بالا بېشى بىلەن مومىدىكى بايراقنى كۆرسىتىپ جاۋاپ

بەردى:

- ئاشۇ بايراقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىگە ئوخشايتتى.

- بەشتۈگمەندە ئون توققۇز ئادەمنى تۆمۈر مىخ بىلەن ئۈجمىگە

مىخلاپ ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ قانداق بەلگىسى بار ئىدى؟

- مۇشۇنىڭغا ئوخشايتتى.

Tam o sırada, üç kişi ayaklarına zincir vurulmuş, yüzü sararmış, zayıf ve çökmüş, sakallı bir dedeyi önlerinde yürüterek okulun avlusuna getirdi. Dede toplanan halka eğilerek selam verdi ve kocaman gözlerini şahin gibi dikerek müdüre baktı. Müdür bir adım geri çekildi. Halk direğin ucuna gözlerini kırpmadan bakıyordu. Dede de başını kaldırdı ve direğin ucunda duran oğlunu görüp şaşkına döndü, bağırdı:

—Mümincan, neden direğe çıktın?

Babasının sesini duyan Mümin aşağı baktı ve sevincinden bağırdı:

—Baba, seni kurtarmak için bayrağı çektim.

Dede olayı hemen anladı. O, çocuğun direktten kayarak inmekte olduğunu gördü ve yüksek sesle bağırdı:

—Dur! İnme!

Bu arada Mümin kayarak üst ulama yerine kadar gelmişti. O irkilerek halkaya bastı, direği kucaklayarak durup babasına baktı. Babası bir daha bağırdı:

—Oğlum! Anneni öldürdüklerinde sen gördün, onu neden öldürmüşlerdi?

—Kızıl bacak kocanı bulacaksın diye.

—Nasıl öldürmüştü?

—Ot biçme bıçağıyla keserek öldürmüştü.

—Anneni öldürenlerin şapkasında nasıl bir simge vardı?

Çocuk kafasıyla direktteki bayrağı işaret etti:

—Bu bayrağın ortasındaki resme benziyordu.

—Beştüğmen'deki on dokuz kişiyi demir çiviyle dut ağacına çivileyerek öldürenlerin nasıl simgesi vardı?

—Buna benzer.

- بىتىمدىن كىيىن، يېنىپ كەلگەن قىرىق ئادەمنى تىرىكلا خۇمدانغا سالغانلارنىڭچۇ؟

- ئۇلارنىڭمۇ خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشايتتى.

- ئوغلۇم! ئاڭلا! سەن چىقارغان ئاشۇ بايراقنى يوقىتىمىز دەپ نەچچە مىڭلىغان ئادەملەر قۇربان بولدى. بىز يوقىتىمىز دەپ كۈرەش قىلغان بايراقنى سەن چىقىرىپسەن، قۇربان بولغان شېھىتلەرنىڭ روھىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىسەن؟! داداڭنىڭ يۈزىگە قانداق قارايسەن؟!

بالا شۈك بولۇپ قالدى. مۇدىر بوۋاينىڭ ئاغزىغا كۈچەپ بىر مۇشت ئۇردى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئوقتەك قان كېتىپ، سارغىيىپ كەتكەن كۆكلىكىنىڭ ئالدى پېشىنى قىپقىزىل بويىۋەتتى. بالا بىردىنلا ناھايىتى تېزلىك بىلەن يۇقىرىغا ياماشتى، ھايت-ھۇيت دېگۈچە مومىنىڭ ئۇچىغا يەنە چىقىپ بولدى. مۇدىر ۋارقىرىدى:

- يېنىپ چۈش، يېنىپ چۈش! داداڭنى ئېلىپ كەت!

لېكىن، بالا مومىدىن چۈشمىدى...

ئۇنىڭ پەسكە قاراپ توۋلىغىنى ئاڭلاندى:

- دادا! مېنى بېقىپ چوڭ قىلغىنىڭغا رازى بول! مەندىن رازى بول!... ئۇ مومىنىڭ ئۇچىنى چىڭ قۇچاقلاپ، پۇتلىرىنى مومىغا قاتتىق تاقاپ تۇرۇپ، مومىنى شۇنداق قاتتىق لىڭشىتىپتىكى، موما ئىرغاڭلاپ تۈۋى تەرىپى غىرىسلاپ كەتتى. تۆۋەندە قاراپ تۇرغان كىشىلەر ئىچىدە ئاللا-چۇقان كۆتۈرۈلدى.

مۇدىر پوكاندەك ئېسىلىپ، غەزەپ بىلەن تاپانچىسىنى چىقىرىپ، بالىغا قارىتىپ ئارقا-ئارقىدىن ئوق ئۇزدى. دەل شۇ چاغدا، بىرسى ئۇنىڭغا قاتتىق كاللا قۇيۇپ، تاپانچىسىنى چۈشۈرۈۋەتتى-دە، ئۇنىڭ بويىنى چىشلەپ، تارتىپ سىلكىدى، مۇدىرنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، «ۋايىجان!» دەپ چوشقىدەك چىرىقراپ كەتتى. يالاقچىلار مۇسانى سىلكىشلەپ، مۇدىرنى قۇتقۇرۇۋالدى. مۇدىر ئارانلا كۆزىنى ئېچىپ، مۇساغا ئالايماقچى بولۇۋىدى، بوۋاي ئۇنىڭ يۈزىگە شالاقىدە تۈكۈردى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن بىر چىشلەم گۆش يەرگە چۈشتى. مۇدىرنىڭ ئۈزۈلگەن بويۇن تومۇرىدىن قاپقارا قان جىرغىۋاتاتتى. ئۇ لاغىلداپ تىترەپ تۇرغان

—Antlaşmadan sonra memlekete dönen kırk kişiyi canlı canlı tuğla ocağına atanların nasıl belgesi vardı?

—Onların da bunun gibiydi.

—Oğlum! Dinle! Senin çektiğin şu bayrağı yok etmek için binlerce kişi şehit oldu. Bizim yok edeceğiz diye mücadele ettiğimiz bayrağı sen çekmişsin. Şehitlerin ruhuna nasıl cevap vereceksin? Babanın yüzüne nasıl bakacaksın?

Çocuk sessizliğe büründü. Müdür ise dedenin ağzına tüm gücüyle bir yumruk attı. Ağzından fışkıran kan, sararmış gömleğinin önünü kıpkırmızıya boyadı. Çocuk aniden hızlıca yukarıya doğru tırmandı ve göz açıp kapayıncaya kadar direğin ucuna ulaştı. Müdür bağırdı:

—İn aşağı! İn aşağı! Babanı alıp git!

Fakat çocuk direktten inmedi...

Onun aşağı bakıp bağıırışı işitildi.

—Baba! Beni büyüttüğün için hakkını helal et! Bana hakkını helal et!.. O, direğin ucunu sımsıkı kucakladı, ayaklarını direğe bütün gücüyle dayayarak öyle bir salladı ki direk sallanıp dip tarafından çatırtı sesi geldi. Aşağıda bakıp duranlar çığlık attı.

Müdür tavuk ibiği gibi kıpkırmızı kesilerek hiddetle tabancasını çıkardı ve çocuğa yönelterek peş peşe tetiğe bastı. Tam o sırada biri ona güçlü bir kafa atarak tabancasını düşürüverdi ve onun boynunu ısırarak çekiştirdi. Sinir küpüne dönen müdür can havliyle domuz gibi bir çığlık attı. Yalakalar Musa'yı çekiştirerek müdürü kurtardı. Müdür zar zor gözünü açarak Musa'ya kinli bakış fırlatacağı ki Musa onun yüzüne tükürdü. Ağzından müdürün bir parça eti yere düştü. Müdürün boynundaki kopan damardan siyahımsı kan sızıyordu. O tir tir titreyen

قوللىرى بىلەن يەردىكى تاپانچىسىنى ئالدى-دە، تۆت ئادەم يەرگە بېسىپ تۇرغان بوۋايغا قارىتىپ ئىككى پاي ئوق ئۇزدى... دەل شۇ چاغدا، قاراس-قۇرۇس قىلىپ موما سۇندى، مۆمىن مومىنىڭ ئۈچىنى قۇچاقلاپ، بايراق بىلەن گۈرسۈلدەپ يەرگە چۈشتى. چۈشتى-يۇ، بېشىنى لىككىدە كۆتۈرۈپ يەنە يەرگە قويدى...

ئۇنىڭ ئاغزىدىن بۇلدۇقلاپ قان ئېقىۋاتاتتى... ئوق زەربىدىن ھالسىزلانغان مۇسا بوۋاي چىشىنى چىشىغا چىشلەپ، ئەڭ ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ، پۈتىدىكى ئېغىر كىشەننى سۆرەپ، ئوغلنىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىدى:

- بالام،- دېدى ئۇ ھاسىراپ خىرقىرىغان ئاۋاز بىلەن،- داداڭ سەندىن مېڭا مەرتەم رازى. سەنمۇ مەندىن رازى بولغىن... ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى ئاستا يۇمۇلدى.

ئاتا-بالىدىن ئاققان قان بىر پارچە كىگىزنىڭ ئورنىدەك يەرنى قىپقىزىل بويىۋەتتى. بۇ قانلار ئولتۇراي دەپ قالغان كۈننىڭ نۇرىدا قىپقىزىل بولۇپ تاۋلىناتتى. مۇدىر ئۆز كارامىتىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرمەكچى بولۇپ بوينىنى سوزغانىدى، ئۇمۇ يىقىلدى. ئۇنىڭ قانسىرىغان يۈزى مۇردىدەك ئاپپاق ئاقىرىپ كەتكەنىدى.

- كۆتۈرۈڭلار! تېز بولۇڭلار!- دەپ ۋارقىرىدى تەرتىپ مۇدىرى نۇسرەت،- يۈسۈپ خاتىپنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ داۋالتايلى!

جامائەت ئارىسىدا قاراپ تۇرغان بىر مويىسىپىت بوۋاي ھاسىسى بىلەن مۇدىرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدى:

- ھېلىغۇ يۈسۈپ خاتىپ ئىكەن، پەيغەمبىرىمىزگىمۇ مۇردىغا جان كىرگۈزۈشكە ئىجازەت بېرىلمىگەن.

تەرتىپ مۇدىرى چۆچۈپ مۇدىرنىڭ يۈرىكىنى تىگىشىدى، لېكىن ئۇ ئاللىقاچان جەھەننەمگە سەپەر قىلغانىدى.

بەشتۈگمەن يېزىسىنىڭ جامائىتى مۇسا بىلەن مۆمىننىڭ جەسەتلىرىنى مەھەللىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى زاراتگاھلىققا دەپنە قىلىشتى. چوڭقۇر قايغۇ ئىچىدە دۇئا-تەگىر قىلىشىپ، كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈشۈپ ئاستا-ئاستا تارقاشتى. لېكىن،

elleriyle yerdeki tabancasını aldı ve dört kişinin yere basarak tuttuğu dedeye iki el ateş etti. Tam o sırada gürültüyle beraber bayrak direği kırıldı. Mümin direğin ucunu kucaklayarak bayrakla beraber yere çakıldı, ancak başını hızlıca kaldırıp ardından tekrar yere yığıldı...

Onun ağzından oluk oluk kan akıyordu... Kurşunun etkisiyle hâlsiz düşen Musa Dede dişlerini sıkarak son gücünü toplayıp ayağındaki ağır zinciri sürükleyerek oğlunun yanına geldi, sımsıkı sarıldı.

—Oğlum, dedi o nefes nefese ve boğuk bir sesle: “Baban hakkını bin kere helal etti, sen de hakkını helal et...” Onun nuru sönmüş gözleri yavaş yavaş kapandı.

Baba oğuldan akan kan, bir kilim kadar alanı kırmızıya boyadı. Bu kan, batmakta olan güneşin ışığında âdeta alevleniyordu. Müdür kendi marifetinin neticesini görmek için boynunu uzatmıştı, o da yıkıldı. Kanı çekilmiş yüzü ölü gibi bembeyaz kesilmişti.

—Kaldırın, çabuk olun, diye bağırdı müdür yardımcısı Nusret: “Yusuf Hatip’in evine götürüp tedavi ettirelim!”

Halkın arasından yaşlı bir dede bastonuyla Müdürü işaret ederek:

—Değil Yusuf Hatip, peygamberimize bile ölüyü diriltmeye icazet verilmemiştir.

Müdür yardımcısı irkilerek müdürün kalbini dinledi fakat o çoktan cehenneme yol almıştı.

Beştüğmen köyünün halkı Musa’yla Mümin’in cesetlerini mahallenin doğu tarafındaki mezarlığa defnettiler. Derin üzüntü içinde dualar eşliğinde tekbirler getirerek gözyaşlarını silip yavaş yavaş dağıldılar. Fakat

ئاق تۇماقلىق بىر ياش يىگىت تۇپراق بېشىدا ھۆڭ-ھۆڭ يىغلاپ، خېلى ئۇزاققىچە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. مەھەللىنىڭ توخۇلىرى ئىككىنچى قېتىم چېلاشقا باشلىغاندىلا، ئۇ ئاندىن ئورنىدىن تۇردى، قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاللىقانلىرىنى كەڭ ئېچىپ دۇئا قىلدى: -قەدىرلىك مۇسا ئاكا، مۆمىنجان، ياتقان يېرىڭلار جەننەت بولسۇن، مەن يەنە بىز تۇرغان تاغقا كەتتىم، سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، بىز چوقۇم سىلەر ئۈچۈن قىساس ئالىمىز!

يىگىت ماڭماقچى بولۇپ ئارقىسىغا ئۆرۈلدى -دە، چۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا تونۇش بولمىغان ئون نەچچە ئادەم تۇراتتى. ئۇلارنىڭ قايغۇلۇق يۈزلىرى ۋە سىمابىتەك كۆز ياشلىرىنى كۆرگەن ھېلىقى يىگىت خاتىرجەم ھالدا مەردانە قەدەم تاشلاپ مېڭىپ كەتتى. ئۇ تېخى يەتتە-سەككىز قەدەممۇ ماڭمىغانىدى، قاراپ تۇرغانلاردىن بىرسى:

-ئۇكام، توختاڭ، -دېدى مۇلايىم ئاۋازدا، يىگىت توختىدى. -سىز تاغلىقمۇ؟ -دەپ سورىدى ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ ھېلىقى كىشى.

-ياق، مەن تاغلىق ئەمەس، تاغ لاچىنلىرىنىڭ توپىدىنمەن.

-مۇساكام يۈرگەن شۇ تاغدىكى لاچىنلارنىڭ توپىغا بىزنىمۇ باشلاپ بارسىڭىز.

يىگىت ئۇلارغا بىر قۇر قاراپ چىقتى، تۈن قاراڭغۇسىدا ئۇلارنىڭ كىملىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمىسىمۇ، ئاق كۆڭۈل، ئەرك سۆيەر ئادەملەر ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەش قىيىن ئەمەس ئىدى. يىگىتنىڭ ئاۋازى گۈلدۈرمامىدەك جاراڭلىدى:

-يۈرۈڭلار!

شۇنداق قىلىپ، بۇ يىگىت ئۆزىگە تونۇش بولمىغان ئون نەچچە ئەزىمەتنى ئەگەشتۈرۈپ قوناقلىقنىڭ قىرى بىلەن يۈرۈپ كەتتى. بۇلۇتلار ئارىسىدىن ماراپ تۇرغان ئون تۆت كۈنلۈك ئاي سۈتتەك ئاپپاق نۇرىنى سېخىلىق بىلەن چېچىپ، ئۇلارنىڭ يولىنى يورۇتۇپ تۇراتتى.²⁴

²⁴ Nur Rozi (1982). "Möminniñ Momiğa Çiqış". *Tarim Jorñılı* (1): 87-97.

ak kalpaklı bir genç yiğit kabir önünde hüngür hüngür ağlayıp, uzun süre diz çöküp oturdu. Mahallenin horozları ikinci kez ötmeye başladığında ancak yerinden kalktı, kollarını göğe kaldırıp avucunu genişçe açarak dua etti:

—Kıymetli Musa Ağabey, Mümincan mekânınız cennet olsun. Ben yine kaldığımız dağa gidiyorum. Hiç merak etmeyin, mutlaka intikamınızı alacağız.

Yiğit gitmek için arkasına döndü ve irkildi. Arkasında tanımadığı on küsur kişi duruyordu. Onların kaygılı yüzlerini ve billur gibi gözyaşlarını gören genç, kendinden emin bir hâlde cesur adımlarla yürüyüp gitti. Henüz yedi sekiz adım bile atmamıştı ki, aralarından biri:

—Kardeşim, dur, dedi mülayim sesle. Yiğit durdu.

—Sen dağlı mısın, diye sordu yiğide yaklaşarak.

—Hayır, dağlı değilim, dağ şahinlerinin ekibindenim.

—Musa Ağabey'in yolu olan o dağ şahinler ekibine bizi de götürsen.

Yiğit onları şöyle bir gözden geçirdi. Gecenin karanlığında onların kimliğini fark edemezse de temiz kalpli, özgürlük düşkünü insanlar olduğunu çıkarmak zor değildi. Yiğidin sesi gök gürültüsü gibi yankılandı:

—Yürüyün!

Böylece kendisinin tanımadığı on küsur yiğidi peşine takarak mısır tarlasının kıyısından yola koyuldu. Bulutlar arasından gizlice gözetleyen dolunay, ışıklarını cömertçe saçarak onların yollarını aydınlatıyordu.

قوش مەسچىت

1

بوۋا، مۆھتەرەم بوۋا، سەن ئېيتىپ بەرگەن چۆچەك - رىۋايەتلەر نەقەدەر ئاجايىپ - غارايىپ ۋە قىزىقارلىق ئىدى - ھە؟ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە دۇنيانىڭ ئۇ چېتىگە يېتىپ بارالايدىغان ئۇچار گىلەم، ئۇچار دۆلدۈللەر، خاسىيەتلىك جاھاننامە ئەينەكلەر، «ئېچىلىشقا» «ئېچىلىشقا» «ئېچىلىشقا» دەپ بولغۇچە تۈرلۈك - تۈمەن نازۇ نېمەتلەرگە تولۇپ تۇرىدىغان خىسلەتلىك داستانلار، بەتنىيەتلەرنىڭ چېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدىغان سىرلىق توقماقلار... بوۋا، بىر كەچقۇرۇنلۇقى ماڭا مۇنداق بىر چۆچەك ئېيتىپ بەرگەندىك:

ئىشقى سەۋدايغا، مۇپتىلا بولغان ئارزۇلۇق شاھزادە ۋىسال يولىغا راۋان بوپتۇ. گىياھ ئۈنمەس چۆل، قۇش قونماس تاغلاردىن ئۆتۈپتۇ. قاراقچىلارغا ئۇچراپ، ئەسلى - ۋەسلىدىن ئايرىلىپتۇ. ئاخىر بىگەنە بىر مەملىكەتنىڭ مەركىزىي شەھىرى ئەتراپىدا ئوتۇنچىلىق قىلىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئادەم گۆشىدە مانتا ئېتىپ ساتىدىغان مانتىپەزنىڭ قاپقىنىغا دەسسەپ، ئۇنىڭ يوشۇرۇن زىندىنىغا چۈشۈپ قاپتۇ. قارىسا، نەچچە ئونلىغان شور پېشانە يىگىتلەر ئىگىراپ ياتقۇدەك. ئايپالسىلىق بەتھەيۋەت جاللاتلار كىرگەن ھامان «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىۋاتقۇدەك. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئورۇقمۇ، سېمىزمۇ تۈگەپ كېتىۋاتقۇدەك...

قىزىقىپ ئاڭلىغىنىم، جاۋاپسىز سوئال، تەشۋىشلىك خىياللار تورى ئىچىدە ئۇخلاپ قالغىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە. چۈش كۆرۈپتۈمەن: ئاشۇ قورقۇنچىلۇق قاراڭغۇ زىنداندا تۇرغۇدەكەن. ئايپالتا كۆتۈرگەن بەتھەيۋەت جاللاتلار كىرىپ: «سېمىزلىرىڭ بۇياققا ئۆتۈش!» دەپ ۋارقىرىغۇدەك. ئېچىرقاپ كەتكەن چېلىۋەرە كىرىۋالغان چوڭ قوتاندىكى قوي پادىسىدەك بىچارە ھالغا چۈشكەن بىئەقىل تۇتقۇنلار «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىۋاتقۇدەك. ئىتتەرگەنلەرمۇ، تىرەجىگەنلەرمۇ بارا - بارا تۈگەپ، نۆۋەت ماڭا كەلگەنمىش. سەن ھەممىدىن كىچىك ۋە ھەممىدىن ئورۇق بولساڭمۇ، - دەپ سۆرەۋاتقانمىش ئۇلار، - بىرقانچە قاسقان مانتىغا يارايىسەن، يۈر!

Çift Mescit

1

Dede, muhterem dede, senin bana anlattığın masal ve rivayetler ne kadar acayip, ne kadar ilginçti değil mi? Göz açıp kapayınca kadar dünyanın öbür ucuna gidilebilen uçan halılar, uçan atlar, sihirli aynalar, “Açıl sofram, açıl!” denince hemen çeşit çeşit nimetlerle dolup taşan sihirli sofralar, kötü niyetlileri ağa düşüren sihirli sopalar... Bir gece şöyle bir masal anlatmıştın:

Aşk sevdasına tutulmuş olan biricik prens, vuslat yolculuğuna koyulmuş. Bitki yetişmeyen çölleri, kuş uçmaz kervan geçmez dağları aşmış. Eşkıyalar tarafından her şeyi gasp edilmiş, uzak bir memleketin şehir dışında odunculuk yapmaya mecbur kalmış. İnsan etinden mantı yapıp satanların tuzağına düşerek onların gizli zindanına atılmış. Etrafta onlarca talihsiz genç inleyerek yatıyormuş. Hilal baltalı heybetli cellatlar içeri girer girmez “Ben zayıfım, o şişman.” diyerek birbirilerini öne itiyormuş. Günler geçtikçe zayıfı da şişmanı da tek tek gidiyormuş...

Merak içinde dinlediğimi, cevapsız sorular ve endişeli hayaller içinde uyuyakaldığımı hâlâ hatırlıyorum. Rüya görmüşüm. Rüyamda işte o korkunç karanlık zindanın içindeymişim. Hilal baltalı, heybetli cellatlar içeri girip “Şişmanlar bu tarafa!” diye bağırıyorlar. Açlıktan gözü dönmüş kurdun saldırısına uğrayan ahırdaki koyun sürüsü gibi acıklı duruma düşen akılsız tutuklular “Ben zayıfım, o şişman.” diyerek birbirini öne itiyorlarmış. İtenler de direnenler de yavaş yavaş tükenerek sıra bana gelmiş. “Diğerlerinden küçük ve zayıf olmana rağmen sen birkaç tabak mantı edersin. Yürü!” diyerek sürüklüyorlarmış.

تەرەجەپ تۇرۇۋالغۇدەكمەن، ئۇلار سۆرىيەلمىگۈدەك. ئاخىر ئۇلار: «بويۇتۇ، مۇشۇ يەردىلا جېنىنى ئالايلى!» دەپ ئايپالتىنى ئېگىز كۆتۈرگۈدەك...

- بوۋا!!.. بويۇنۇڭنى شۇنداق قۇچاقلىۋاپتۇمەنكى، تىنالمىي قاپسەن.

- بالام، نېمە بولدۇڭ؟ مەن بار، قورقما!- دېدىڭ ئىسسىق باغرىڭغا مەھكەم بېسىپ.

ئېغىز- بۇرۇنلىرىمنى قورقاق بېسىپ كەتتى. نەچچە كۈنلەرگىچە قىزىپ، جۆيلۈپ چىقتىم. بۇ چۆچەك بىلەن چۈش زادىلا ئېسىمدىن چىقمىدى. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىگە يەتكەندە كۆپرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم: «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر- بىرىنى ئەجەل گىردابىغا ئىتتىرىدىغانلار ئەينى زامانلاردىلا بولۇپ ئۆتكەنمۇ؟ ھازىر تۈگەپ كەتتىمۇ؟ بىزنىڭ كۈچىدا يوقمۇ؟.. مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كۈچامغا نەزەر سالاتتىم.

2

كوچىمىز- ئورغاقسىمان ئاي شەكىللىك خالتا كوچا. ھازىر «قوش مەسچىت» دېمىسە ھېچكىم بىلمەيدىغان بۇ كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى «ئايكوچا» ئىكەن. شۇنداقمۇ، بوۋا؟

19 جۈپ دەرۋازا بىر- بىرىگە قارىشىپ تۇرىدىغان بۇ خالتا كوچىمىزدا كۆلىمى، قۇرۇلۇش نۇسخىسى، مۇنار- گۈمبەزلىرىنىڭ ئېگىزلىكىدىن تارتىپ، ئىچكى- تاشقى نەقىشلىرىگىچە ئوپىوخشاش ئىككى مەسچىت بار. سىرىدىن تارتىپ پىرامىداسىمان قالدپاقلىق مىخلىرىغىچە تامامەن ئوخشىشىدىغان ئىككى دەرۋازىمۇ بىر- بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ. ئىككى مەزىن بىرلا ۋاقىتتا ئەزان ئېيتىدۇ. قارىمۇقارشى ئىككى دەرۋازىدىن تەڭ چىققان ئىككى مۇسۇلمان بىر- بىرىگە سالام بېرىشمەيدۇ، تىنچ- ئامانلىق سوراشمايدۇ. ئوڭ ياقىتىن چىققىنى ئوڭ ياقىتىكى، سول ياقىتىن چىققىنى سول ياقىتىكى مەسچىتكە راۋان بولىدۇ. ھېيت- ئايەم كۈنلىرى ئىككى ياقىنىڭ جامائىتى ئىككى توپ بولۇپ، چوڭ جامەگە قاراپ ماڭىدۇ. بىر- بىرىنىڭكىگە ھېيتلىمايدۇ.

Olduğum yerde direnmişim, yerimden kıpırdatamamışlar. Sonunda “Madem öyle, burada canını alalım.” diyerek hilal baltayı havaya kaldırmışlar...

—Dede, boynundan öyle sıkı kucaklamışım ki nefes alamamışsın.

—Yavrum, ne oldu? Ben varım, korkma, dedin sıcak bağrına sıkıca basarak.

Ağzım burnum uçukla doldu. Günlerce ateşim çıktı, kâbuslar gördüm. O masalla rüya hiç aklımdan silinmedi. Ergenlik çağıma gelince daha çok düşünür oldum. “Ben zayıfım, o şişman.” diyerek birbirini ecel girdabına itmeler geçmişte mi kaldı sadece? Günümüzde tükeniyor mu? Mahallemizde yok mu?

Doğup büyüdüğüm sokağı gözlemliyordum.

2

Sokağımız hilal şeklinde bir çıkmaz sokak. Şimdilerde “Çift Mescit” denmeyince kimsenin bilmediği bu sokağın asıl adı “Ay Sokak”mış, değil mi dede?

On dokuzar hane kapısının karşılıklı olarak birbirine baktığı bu çıkmaz sokağımızda yüz ölçümü, yapı özellikleri, minare kubbelerinin yüksekliğinden iç ve dış süslemesine kadar tamamen aynı olan iki tane mescit var. Boyasından tutun da çivilerle piramit şeklinde nakşedilmesine kadar birbirine benzer iki büyük kapısı yüz yüze bakıyordu. İki müezzın aynı anda ezan okur. Karşılıklı duran iki kapıdan aynı anda çıkan iki Müslüman birbirine selam vermez, hâl hatır sormazdı. Sağ taraftaki haneden çıkanlar sağdaki, soldan çıkanlar ise soldaki mescide giderdi. Bayramlarda iki tarafın cemaati iki guruba ayrılarak büyük camiye gider, birbirinin evine bayramlaşmaya gitmezdi.

قۇدا- باجا بولۇشمايدۇ. بۇ تەرەپتىكىلەر مېيىت ئۇزىتىۋاتسا، ئۇ تەرەپتىكىلەر توي نەغمىسى چېلىۋېرىدۇ. ئىككى ياقتىكى بالىلارنىڭ ئۆزئارا دوست-ئاداش بولۇشىغا يول قويۇلمايدۇ. بۇ تەرەپتىكى بالىلارنىڭ لەڭلىكى ئۇ تەرەپ بوشلۇقىدا پەيدا بولغان ھامان شۇ تەرەپ بالىلىرىنىڭ تاش-چالمىلىرى زەربىسىدىن ئۆتمىتۈشۈك بولماي قالمايدۇ. ئۇ تەرەپتىكى كەپتەرۋازلار بۇ تەرەپتىكىلەرنىڭ كەپتىرىنى تۇتۇۋالغان ھامان قانات-قۇيرۇقلىرىنى يۇلۇپ-يۇڭداپ ئاسمانغا ئاتىدۇ. بۇياقتىن-ئۇياققا ئۆتۈپ قالغان خوراز-مېكىيانلارنىڭ ھەرقاندىقى ئۆز كاتىكىگە قايتىپ كېلەلمەيدۇ. باشقا كۈچلەرنىڭ ئۈستىگە قانچىلىغان كۆتۈرمە ئۆيلەر سېلىنغان. بىزنىڭكىدە بىرىمۇ يوق. ئىككى تەرەپ ئىناق بولمىسا، بىر-بىرىگە يول قويمىسا، كۆتۈرمە ئۆي سالغىلى بولمايدىكەن. شۇنداقمۇ، بوۋا؟ ئىككى تەرەپتىكى خوتۇن خەقلەر ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمى قارشى تەرەپ خوتۇنلىرىنىڭ غەيۋەت-شىكايىتىنى قىلىش بىلەن ئۆتىدۇ. كىر سۈيى، يۇندىلار قارشى تەرەپتىكىلەرنىڭ بوسۇغا، تام تۈۋىلىرىگە تۆكۈلىدۇ. كىر سۈلىرى قۇرۇپ ياكى توڭلاپ كېتىدۇكى، جېدەل-ماجرىا قۇرمايدۇ، توڭلىمايدۇ.

ئاڭلىسام ئىككى ياقتىكىلەرنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بۇيان تارتقان دەرد-مۇشەققەت، ئازاب-كۈلپەتلىرى بىر-بىرىنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن. «تۇڭگان يېغىلىقى» ۋاقتىدا باشقا كۈچلەرنىڭ ھەممىسىگە مۇستەھكەم دەرۋازىلار بېكىتىلىپتۇ. بىزنىڭ كۈچىدىكى ئىككى تەرەپ پۈتۈشەلمەپتۇ، بىر دەرۋازىدىن كىرىپ چىقىشنى راۋا كۆرمەپتۇ. قوراللىق چېرىكلەر توسالغۇسىز بېسىپ كىرىۋېرىپتۇ. بۇلايدىغاننى بۇلاپ، بۇلغايىدىغاننى بۇلغاۋېرىپتۇ. ئىككى تەرەپ ئاچچىق ساۋاق ئالماپتۇ. پۇشايمان قىلماپتۇ.

شېڭ شىسەي، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانلاردا بىر-بىرىنى چېقىشىۋېرىپتۇ، تۇتۇپ بېرىشىۋېرىپتۇ. نەتىجىدە، ھەر ئىككى تەرەپتىن ھەپسىگە ئېلىنغان، قەتل قىلىنغانلار تەڭ نىسبەتتە دېگۈدەك بولپتۇ. مانا ھازىر «ئۈچكە، بەشكە قارشى ھەرىكەت» ۋاقتى. ئۇلار بىر-بىرىنى غەزەپ بىلەن سۆكۈشمەكتە، پاش قىلىشماقتا:

Birbirleriyle dünür olmazdı. Bir taraftakiler cenaze kaldırırken diğer taraftakiler düğün yapmaya devam ederdi. İki taraftaki çocukların birbiriyle arkadaşlık etmesine izin verilmezdi. Bir taraftaki çocukların uçurtması diğer tarafta görüldüğünde taşlanarak delik deşik edilirdi. Bir tarafın güvercinleri diğerleri tarafından yakalandığında tüyleri yolunarak havaya atılırdı. Horozlar, tavuklar bile tarafını şaşırırsa sağ dönemezdi. Başka sokaklarda çıkma katlı evler çok fazla iken bizim sokakta hiç yoktu. İki taraf anlaşılamayıp birbirine izin vermeyince çıkma katlı evleri yapmak da mümkün olmuyor değil mi dede?

Kadınların zamanının çoğu karşı taraftaki kadınların dedikodusunu yapmakla geçiyordu. Atık sular karşı tarafın eşiklerine, duvar diplerine dökülür, zamanla kurur ya da donardı. Kavgı dövüş bitip tükenmezdi.

Duyduğuma göre iki tarafın yıllardır çektiği dertler, sıkıntılar da birbirinden çok farklı değildi. “Döngen Savaşı”²⁶ zamanında diğer sokakların girişlerine sağlam kapılar yapılmış. Bizim sokaktakiler ise birbiriyle anlaşılamamış, aynı kapıdan girip çıkmayı uygun bulmamış. Silahlı askerler korumasız sokağa rahatça girmişler, dilediği gibi yağmalamışlar, talan etmişler, kirlenmişler. İki taraf da bundan hiç ders çıkarmamış, pişmanlık duymamış. Şen Şı-sai ve Milliyetçi Çin Partisinin işgal dönemlerinde birbirlerini ihbar etmeyi, yakalayıp düşmana teslim etmeyi sürdürmüşler. Neticede her iki taraftan hapse atılanların ve öldürülenlerin sayısı da birbirinden eksik kalmamış. Şimdi ise “Üç’le, Beş’le Mücadele”²⁷ zamanı. Onlar yine birbirlerini nefretle şikâyet etmekte, ihbar etmekte.

²⁶ Döngen: Çinlilerden Müslüman olanlara verilen ad.

²⁷ Üçle mücadele: Çin Komünist Partisinin 30.11.1951-25.10.1952 tarihleri arasında parti üyeleri ve kamuda çalışanların yolsuzluk, israfçılık ve bürokrasisine karşı mücadelesidir. Beşle mücadele: Çin Komünist Partisinin 1952 yılında iş adamlarının

- ئۇ- ئوغرى!
 - ئۇ- ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى توپمايدىغان ئەڭ چوڭ باج
 ئوغرىسى!
 - ئۇ- يىرتقۇچ يولۋاس!
 - ئۇ- ئەشەددىي يولۋاس!
 گويا ئۇلار بىر- بىرىنى ئىتتىرىشمەكتە:
 - مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز!
 - ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق...
 سەۋر- تاقەت قىلالىمىدىم، بەرداشلىق بېرەلمىدىم. ئاخىر
 ساڭا مۇراجىئەت قىلدىم:

- بوۋا، ئوبدان بوۋا، كوچا- مەھەللىمىزنىڭ بىر ئەسىرلىك
 تارىخى ساڭا بەش قولىدا ئايان. ئېيتقىنا، كوچىمىزدىكىلەر
 ئەزەلدىن مۇشۇنداق ئائىناقىمدى؟ نەچچە يىل ئالدىدا سورىسامغۇ،
 سەن تېخى كىچىك، تېگى- تەكتىگە يېتەلمەيسەن دېدىڭ. چوپچوڭلا
 يىگىت بولۇپ قالدىمغۇ مانا. ئەمدىگۇ ئېيتىپ بېرەرسەن؟ بوۋا،
 نېمانچە خىيالغا چۆكۈپ كېتىدىغانسەن؟ مۇنچە تەقەززا قىلىمىغىنا!
 - ماقۇل، بالام،- دېدىڭ لەۋزىمنى يەردە قويماي،- ھازىر سەن
 كىچىك بالا ئەمەس، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، ئاق- قارىنى پەرق
 ئېتەلەيسەن، گەپ- سۆزۈمنىڭ تېگى- تەكتىگە يېتەلمەيسەن، زېھنىڭ
 بىلەن ئاڭلا، سۆزلەپ بېرەي:

3

دۇرۇس، كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى «ئايكوچا» ئىدى، ئايدەك
 يورۇق، يىللىق كوچا ئىدى. قان- قېرىنداشلىق مۇھەببىتى تاش-
 كېسەك، تام- تورۇسلىرىغىچە سىڭىپ كەتكەن ئىناق كوچا ئىدى؛
 زوھۇرىدىن ھاكىمبەگدەك كاتتا زاتنىڭ ئىزى، موللا سادىق
 ئەلەمئاخۇنۇم، ئابدۇرەھىم نىزارى قاتارلىق پىر- ئۇستازلارنىڭ نەزەرى
 چۈشكەن خىسەلتلىك كوچا ئىدى!

kaçakçılık yapması, rüşvetçiliği, devlet mülkünü çalması, iş gücü ve malzeme hırsızlığı, devletin iktisadî istihbaratını çalmasına karşı mücadelesidir. bk. <http://baike.baidu.com/subview/202466/8538377.htm?fromtitle=%E4%B8%89%E5%8F%8D&fromid=2981552&type=search> (Çevrimiçi: 25.09.2016), <http://baike.baidu.com/view/1034119.htm> (Çevrimiçi: 25.09.2016 22:15).

—O, hırsız.

—O, gözü doymaz en büyük vergi kaçakçısı.

—O, yırtıcı bir kaplan.

—O, vahşi bir kaplan.

Sanki onlar birbirlerini itiyor:

—Ben zayıfım, o şişman.

—O şişman. Ben zayıfım.

Sabırım kalmadı, dayanma gücüm tükendi, sonunda sana başvurdum:

—Dede, canım dede, sokağımızın asırlık tarihini avucunun içi gibi bilirsin. Anlatsana, sokağımızdakiler ezelden beri böyle geçimsiz miydi? Daha önce sorduğumda “Sen daha küçüksün, anlayamazsın.” dedin. Koskocaman bir delikanlı oldum işte, artık anlatırsın herhâlde! Dede, neden böyle derin düşüncelere dalıyorsun? Bu kadar meraklandırmasana!

“Peki, yavrum!” dedin beni kırmayıp. “Artık küçük çocuk değilsin, ortaokul öğrencisisin. Doğruyu ve yanlış ayırt edebilirsin. Sözlerimin anlamını kavrayabilirsin. Pür dikkat dinle, anlatayım.”

3

Evet, sokağımızın asıl adı “Ay Sokağı”ydı. Ay gibi parlak ve ılık bir sokaktı. Kardeşlik sevgisi taşına, tuğlasına, duvarlarına kadar sinmiş birlik ve beraberlik içinde bir sokaktı. Zohuridin Hâkim Bey gibi büyük bir zatın izi, Molla Sadık Alem Ahunum, Abdurrahim Nizari gibi usta hocaların gözdesi olmuş mübarek bir sokaktı.

ياسىن داموللا ھاجىم ھەزرەتلىرى ئاخىرەتكە سەپەر قىلغاندىن كېيىن (ياتقان يېرى جەننەتتىن بولغاچ، ئىلاھا ئامىن) ئارىمىز بۇزۇلدى، بىر مەسچىت ئىككى بولدى، «ئايكوچا» دېگەن تەۋەررۈك نام «قوش مەسچىت» كە ئۆزگەردى.

ئاغرىق - ئاداۋەت، بالايى - قازا باشلاندى!

مەرھۇم ئىمامىمىز ياسىن داموللا ھاجىم ھەزرەتلىرى ئاتاق - ئابرويلىق مەرىپەتپەرۋەر زات ئىدى. پۇل - مال، ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنىڭمۇ ھەددى - ھېسابى يوق ئىدى. ھەقتائالا ئۇنىڭغا بىر جۈپ قوشكېزەك ئوغۇل ئاتا قىلغان. چوڭىنىڭ ئىسمى ھەسەن، كىچىكىنىڭ ئىسمى ھۈسەيىن ئىدى. بوي - ئىسكەت، رەڭ - چىراي، خۇلق - مېجەز جەھەتتىمۇ ئايرىۋالغۇسىز ھالدا ئوخشاشلىقى بىلەن ھەممىنى ھەيران قالدۇراتتى. ئۆگەندى، بىلىم تاپتى، يۇرت كەزدى، سودىگەرچىلىكنىڭ تىلىنى بىلدى، پۇل تاپتى. ئىمامىمىز ئۈشتۈمتۈت يېتىپ قالدى. ئوغۇللارغا خەت - خەۋەر ئەۋەتلىدى. ھۈسەيىن يېقىنراق بىر شەھەردە تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن بۇرۇنراق كەلگەنىدى، دەرھال تويىنى قىلىپ، ئاتىلىق قەرزىدىن خالاس بولدى. ھەيتە ئۆتكەندىن كېيىن ئاكىسى ھەسەن قارىم كەلدى. ئىمامىمىز ئۇنىڭ تويىنى قىلىپ قويغان كۈنىنىڭ ئەتىسى ناماز بامداتتىن بۇرۇن ئاخىرەتكە سەپەر قىلدى. كوچىمىز ئابرويلىق ئىمامىدىن ئايرىلدى، ئاقىل، مېھرىبان، دۇئاگۈي ئاتىسىدىن ئايرىلدى. بىز ئەھلى جامائەت ياراملىق بىر ئىمامغا موھتاج ئىدۇق. مەرھۇم ئىمامىمىزنىڭ قوشكېزەك ئوغۇللىرىغا تىكىلدۇق. ھەر ئىككىسى بىلىملىك، خۇش پېئىل، ئەخلاق - پەزىلەتلىك ئەھلى سودىگەر يىگىتلەر ئىدى. قايسىسىنى تاللاش كېرەك؟ قائىدە - يوسۇن بويىچە بىز ئاكىسىنى تاللىدۇق. شەرئەت مەھكىمىسىنىڭ تەستىق مۆھۈرىنىمۇ ئالدىق. ھەممىمىز خاتىرجەم بولدۇق، بۇرۇنقىدەكلا بىر مەسچىتكە جەم بولدۇق.

خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن بۇ قوشكېزەكلەرنىڭ رەپىقىلىرىمۇ قوشكېزەك ئاچا - سىڭىللار ئىكەن. ئاچىسى ئالتۇنخېنىم بۇرۇن ياتلىق قىلىنىپ ھۈسەيىنقارىمنىڭ، سىڭىلىسى تىللاخېنىم كېيىن ياتلىق قىلىنىپ ھەسەنقارىمنىڭ نىكاھىغا ئۆتۈپتۇ.

Yasin Damolla Hacı Hazretleri ahirete intikal ettikten sonra (Mekânı cennet olsun, âmin!) aramız bozuldu. Tek mescit çift oldu. Tarihî miras olan “Ay Sokağı”nın adı ise “Çift Mescit” olarak değişti.

Kin ve nefret, kaza ve bela böyle başladı.

Merhum imamımız Yasin Damolla Hacı Hazretleri adı duyulmuş, saygıdeğer, eğitim gönüllüsü bir zattı. Malının mülkünün hesabı yoktu. Hak Teâla ona ikiz oğul vermişti. Büyüğünün adı Hasan, küçüğünün ise Hüseyin’di. İkisinin boyunun posunun, yüzünün gözünün, huyunun suyunun ayırt edilemeyecek derecede benzer olması herkesi hayrete düşürüyordu. Okudular, ilim irfan sahibi oldular, diyarlar gezdiler, ticaretin de erbabı oldular, paralar kazandılar. İmamımız aniden hastalanıp yatağa düştü. İkizlere mektupla haber gönderildi. Hüseyin daha yakın bir şehirde ikamet ettiğinden daha erken gelmişti. Hemen baş göz edilince babalık borcunu ödemiş oldu. Bir hafta sonra ağabeyi Hasan Hoca da geldi. İmamımız onu baş göz ettiği günün ertesi, sabah namazından önce ahirete intikal etti. Sokağımız saygın imamını kaybetti. Akıllı, merhametli, dindar atasını yitirdi. Cemaatimiz yetkin bir imama muhtaçtı. Merhum imamımızın ikizlerine yöneldik. Her ikisi de bilgili, güzel huylu, ahlaklı, fazilet sahibi, ticaret ehli gençlerdi. Hangisini seçmek lazım? Geleneğe göre ağabeyini seçtik. Şeriat mahkemesinin tasdik mührünü de aldık. Hepimiz ferahladık ve her zamanki gibi bir mescitte toplandık.

Allah’ın takdiriyle ikizlerin eşleri de ikizlermiş. Abla Altın Hanım ilk olarak evlendirilip Hüseyin Hoca’ya, kız kardeşi Tilla Hanım ise daha sonra evlendirilip Hasan Hoca’ya eş olmuşlar.

خوتۇنلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇلار چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان ھەرقانداق ساھىبجاماللاردىن گۈزەل، جەننەت ھۈرلىرىدىنمۇ چىرايلىق ئىكەن.

ھۆسن-جامالدا كامالەتكە يەتكەن، باي، دۆلەتمەن قوشكېزەك يىگىتلەر بىلەن تەڭداشسىز گۈزەل قوشكېزەك پەرىزاتلار كوچىمىزنىڭ ئابرويى، شان-شەرىپى ئىدى. بىز ئۇلار بىلەن پەخىرلىنەتتۇق، ماختىناتتۇق. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ قان-قېرىنداش قوشكېزەكلەرگە كۆز تەگدى، كوچىمىزغا كۆز تەگدى! بىرلىك-ئىناقلىق ئاپتېپى بىلەن يۈرۈپ، ئىنسانىي مېھىر-مۇھەببەت ھارارىتى بىلەن يىللىپ تۇرىدىغان «ئايكوچا» مىز ئائىناقلىق ئىس-تۈتەكلىرى ئاستىدا ئۆچ-ئاداۋەت جۇدۇنلىرى كېزىپ يۈرگەن قاراڭغۇ، سوغۇق «قوش مەسچىت كوچىسى»غا ئايلىنىپ قالدى!

ۋالىي، ھاكىم، بەگ قاتارلىق چوڭ ئەمەلدارلار؛ قازىئاخۇنۇم، مۇدەررىسئاخۇنۇم ئۇنۋانلىق كاتتا زاتلار ياكى ئاتاقلىق بايلار بولمىغان مەھەللىلەردىكى توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، نەزىر-چىراغلارنىڭ ھەممىسىدە شۇ مەھەللىنىڭ ئىمامىنى تۈرگە باشلاش ئاتام زامانىسىدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە-يوسۇن. بىزمۇ ھەسەن ئىمامنى تۈرگە باشلايتتۇق، ئىنىسى ھۈسەيىنقارىم ئۇنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالاتتى. خوتۇن خەقلەرنىڭ ئولتۇرىشىدا ئەھۋال باشقىچە بولۇپتۇ. ئالتۇنخېنىم: «مەن ئاچا، سېنىڭ يۇقىرى تەرىپىڭدە ئولتۇرۇشۇم كېرەك» دېسە، تىللاخېنىم: «مەن ئاكىنىڭ رەپىقىسى، ئىمامنىڭ رەپىقىسى، ئۆينىڭ تۈرى مېنىڭ!» دەيدىكەن. بۇلارنىڭ تالاش-تارتىش، جېدەل-ماجرالىرى تۈپەيلىدىن ھەرقانداق توي ھازىغا ئايلىنىدىغان بولدى. بىز-ئەھلى جامائەت ئاكا-ئۇكا قوشكېزەكلەرگە مۇراجىئەت قىلدۇق:

-ئىككى خېنىم ئوتتۇرىسىدىكى ئاغرىق-ئاداۋەتنىڭ ئاقىۋىتىدىن تەشۋىشلەنمەكتىمىز. قان-قېرىنداشلىق رىشتىنى يېڭىۋاشتىن تۇتاشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئىناق، بىزنى خاتىرجەم قىلىشقا يالا.

ئاڭلىساق، ئاكا-ئۇكىلار مۇنداق پۈتۈشۈپتۇ: «ئەر جامائەت سورۇنلىرىنىڭ ھەرقاندىقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاكىغا، مەزلۇم خەقلەر سورۇنلىرىنىڭ ھەرقاندىقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاچىغا مەنسۇپ!»

Kadınlarımızın anlattıklarına göre onlar masallarda tasvir edilen tüm güzellerden daha güzel, hatta cennet hurilerinden de cazibeliymiş.

Yakışıklılıkta kemale ermiş, zengin, itibarlı ikiz delikanlıyla eşsiz güzellikteki ikiz periler, sokağımızın iftihar, şanı ve şerefiydi. Biz onlarla gurur duyuyor, övünüyorduk. Çok geçmeden ikizlere nazar değdi. Sokağımıza nazar değdi. Birlik, beraberlik nuruyla aydınlanıp insan sevgisi ve şefkat sıcaklığıyla ısınan “Ay Sokağı”mız, anlaşmazlık isleri altında kin ve nefret fırtınalarının estiğı, karanlık ve soğuk “Çift Mescit” sokağına dönüştü.

Vali, hâkim ve bey gibi makam sahipleri, kadı, medrese hocası gibi önemli şahıslar veya hatırı sayılır zenginlerin bulunmadığı mahallelerdeki düğün dernek ve cenaze törenlerinde imamı sofranın başköşesine oturtmak, atalarımızdan kalan bir gelenektir. Biz de Hasan İmamı sofranın başköşesine oturturduk, Hüseyin de onun yanında yer alırdı. Kadınların arasında ise durum biraz karışkımış. Altın Hanım “Ben ablayım, sofranın başköşesinde benim oturmam lazım.” diyor, Tilla Hanım ise “Ben ağabeyin yani imamın eşiyim, sofranın başköşesi benim!” diyormuş. Bunların kısır kavgaları yüzünden, bütün düğün dernek cenazeye dönüyormuş. Cemaat olarak biz, erkek ikizlere müracaat ettik:

—İki hanımefendi arasındaki kıskançlık ve kinin akıbetinden endişeleniyoruz. Kardeşlik bağlarını yeniden güçlendirip onların birbirine uyumlu, bizim de gönlümüzün ferah olmasını sağlayınız.

Duyduğumuza göre ağabey kardeş şöyle anlaşılmaya varmış: “Erkeklerin toplandığı herhangi bir ortamda sofranın başköşesi ağabeye, kadınların toplandığı herhangi bir ortamda ise ablaya aittir.”

- مەن ئاكىنىڭ رەپىقىسى، ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ رەپىقىسى، -
 دەپ تەكرارلاپتۇ تىللاخېنىم، - يۇقىرى ئورۇن - مەرتىۋە مېنىڭ!
 - مەن ئاچا، - دېگەن سۆزىدە چىڭ تۇرۇپتۇ ئالتۇنخېنىم، -
 ئورنۇمنى تارتىۋېلىشقا ھەرگىز يول قويمايمەن!

ئاكا - ئۇكىلار ئۆز رەپىقىلىرىنى تولمۇ قەدىرلەيدىكەن،
 ئەتىۋارلايدىكەن. ئۇلار ئارزۇلۇق رەپىقىلىرىنى قايىل قىلالماپتۇ.
 زىددىيەت ئۆتكۈزۈلۈشىۋېرىپتۇ. مەسچىتنىڭ بېقىنىدىكى ئۆيدە توي
 بولغان كۈنى بۇ ئاچا - سىڭىللار يەنە تۆر تاللىشىپ قاپتۇ. تۈرلۈك نازۇ
 نېمەت، شېرىنلىكلەر بىلەن تولغان داستىخان ئۈستىگە بىر - بىرىنى
 بېسىشىپ، يۈز - كۆزلىرىنى تاتىلاپ، چاچلىرىنى يۇلۇشۇپتۇ. تىل -
 ئاھانەت، يىغا - زار، قىيا - چىيا كۈچىنى بىر ئاپتۇ. مەسچىتكە
 كىرىۋېتىپ، ئۆز رەپىقىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالغان ئىمام ئاخۇنۇم
 ئىختىيارسىز ھالدا بۇ يەرگە كىرىپ قاپتۇ. قارىسا، باش - كۆزلىرى
 قىممەت باھالىق يىپەك رومال ئىچىدە قالغان ئىككى ئايال بىر -
 بىرىنىڭ چېچىنى مەھكەم سىقىملاشقان ھالدا
 پومىداقلىشىۋاتقۇدەك. ئۇلارنىڭ بوي - تۇرقى ئوخشاش بولۇپلا
 قالماستىن، بەس - بەس بىلەن كىيىشىۋالغان كىيىملىرىمۇ
 ئوخشاش ئىكەن.

- تۇر ئورنۇڭدىن! - دەپ گەجگىسىدىن يۇلۇۋاپتۇ
 ئىمام ئاخۇنۇم، - ھۇ، بىنومۇس ئالۋاستى! - شۇ سۆز بىلەن بىر كاچات
 ساپتۇ.

- ھا - ھا - ھا! .. - گۈل قەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا ئورنىدىن
 تۇرۇپتۇ تىللاخېنىم، - تۆر تالاشقىنىڭغا تويە، بىنومۇس ئالۋاستى!
 ئالتۇنخېنىم ئاغزىنى سىلىغانىكەن، ئاپئاق ئالقىنى
 قىپقىزىل قانغا بويىلىپتۇ. ئۆز ئۆمرىدە مەرھۇم ئاتا - ئانىسىدىن ياكى
 ئېرىدىن ئازار يەپ باقمىغان خېنىم بۇ ئىزا - كۈلپەتكە بەرداشلىق
 بېرەلمەپتۇ - دە:

- ھۇ، خوتۇنىنىڭ تامبىلىغا سەجدە قىلىدىغان مۇناپىق! -
 دېگىنىچە، بىر پىيالە رىشالىنى قەھر - غەزەپ بىلەن ئېتىپتۇ.
 ئىمامنىڭ قاغشىرى يېرىلىپتۇ. يۈز - كۆزلىرى ئاپئاق رىشالە بىلەن
 قىپقىزىل قان ئارىلاشمىسىغا كۆمۈلۈپتۇ.

—Ben ağabeyin yani imamın eşiyim, diye tekrar etmiş Tilla Hanım: “Üst mertebe bana ait.”

—Ben ablayım, sözünde ısrarcı olmuş Altın Hanım. Yerimi kapmana asla izin vermem, demiş.

Ağabey ve kardeş, eşlerine çok düşkünlermiş; çok da değer verirlermiş. Onlar kıymetli eşlerini ikna edememiş. Anlaşmazlık gittikçe büyümüş. Mescidin yanındaki evde düğün olduğu gün bu abla kardeş yine derece kavgası yapmış. Türlü yiyecek ve tatlılarla dolu sofrada birbirlerinin üzerine çıkarak yüzlerini gözlerini tırmalayıp saçlarını başlarını yolmuşlar. Hakaretler, küfürler, ağlamalar, zırlamalar, bağırış çağrışlar bütün sokağı inletmiş. Mescide giderken kendi eşinin sesini duyan imam, farkında olmadan kendisini oracıkta bulmuş. Bir bakmış, başında pahalı ipek başörtüsü bulunan iki kadın birbirinin saçına sımsıkı sarılmış vaziyette debeleniyor. Onların sadece boyu posu değil, birbiriyle yarışıp giydiği kıyafetler de tıpatıp aynıymış.

—Kalk yerinden, diye omuzlarından çekmiş imam “Ey arsız cadı!” Bu cümleyle beraber bir tane tokat atmış.

—Hahaha!... Kahkaha atarak yerinden doğrulan Tilla Hanım: “Derece kavgasına doymuşsundur, arsız cadı!” demiş.

Altın Hanım eliyle ağzını silince bembeyaz avucu kıpkırmızı kana bulanmış. Ömrü boyunca ne rahmetli ana babasından ne de eşinden hiç azar bile işitmemiş hanımefendi bu aşağılanmaya dayanamamış ve:

—Ey karısının çamaşırına secde eden münafık, diyerek bir kâse rişaleyi²⁸ nefretle imama doğru atmış. İmamın burnu yarılmış. Yüzü gözü bembeyaz rişaleyle kıpkırmızı kana bürünmüş.

²⁸ rişale: Şekerle yumurta akının karışımından yapılan bir çeşit tatlı.

كۈن - تۈنلەر ئاغرىق - ئاداۋەت ئىچىدە ئۆتمەكتە ئىدى .
 ئائىناقلىق ئۇششۇكى قوشكېزەك ئاكا - ئۇكىلار يۈرىكىدىكى
 قان - قېرىنداشلىق ھارارىتىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋېلىش خەۋپى
 قاش - كىرىپك ئارىلىقىدا تۇراتتى . بىز بۇلارنى ئەپلەشتۈرۈش -
 ياراشتۇرۇش يولىغا قەدەم قويدۇق .

- خوتۇننى تالاق قىلىۋەتسۇن! - دەپ شەرت قويدى
 ئاكىسى ، - شۇ چاغدىلا مەن ئۇ ئالۋاستىنىڭ ماڭا قىلغان ھاقارىتىنى
 ئەستىن چىقىرىمەن . ئۇكامنى بۇرۇنقىدەكلا قەدىرلەيمەن .

- خوتۇننى ئۈچ تالاق قىلىۋەتمىگۈچە ، - دېگەن شەرتنى
 قويدى ئوكسىمۇ ، - مەن ئۇنىڭ خوتۇنۇمنى ھاقارەت قىلغان ، ئۇرۇپ
 بىر تال ئېزىق چىشىنى سۇندۇرۇۋەتكەن گۇناھىدىن كېچەلمەيمەن !
 ياراشتۇرۇش يولىدا تاشلانغان قەدەم ، سىڭدۇرۇلگەن ئەجىرلەر

زاپە كەتتى . پىتنە - پاسات كۆپەيدى ، زىددىيەت كۈنسېرى
 چوڭقۇرلاشتى . ئىناق قوشنا - ھەقەمسايىلەرمۇ چەك - چېكى
 كۆرۈنمەس تالاش - تارتىش چۆلىدە قۇيۇندەك پىرقىراشقا باشلىدى .
 بىر قىسىملار ئالتۇنخېنىمنىڭ ، بىر قىسىملار تىللاخېنىمنىڭ
 تەرىپىنى ئالدى . ھەر كىم ئۆزى ھىمايە قىلغان تەرەپنىڭكىنى توغرا
 دېدى . پىتنە - پاسات ئارقىلىق جان باقىدىغان ناچىنىس ،
 نائەھلىلەرمۇ چىقىپ قالدى . ئۇلار ئاكا - ئۇكا ، ئاچا - سىڭىللار
 ئوتتۇرىسىدا كېچە - كۈندۈز گەپ توشۇپ ، ئوت ئۈستىگە ياغ چېچىشتى .

بەزىلەر ھۈسەينقارىمنىڭ ھۇجىرىسىغا خۇپىيانە كىرىپ : «سىلى
 ئاكىلىرىدىن چوڭ ، سېمىز تۇغۇلغان . باشلىرىمۇ ئاكىلىرىنىڭكىدىن
 يوغانراق ئىدى . ئاكا بولۇشقا ھەسەنقارىم ئەمەس ، دەل ئۆزلىرى
 مۇناسىپ» دەپ قۇتۇراتقۇلۇق قىلسا ، تىللاخېنىمنىڭ يېنىغا
 ئوغرىلىقچە كىرىپ : «بۇرۇن تۇغۇلغىنى ئاچىلىرى ئەمەس ، دەل
 ئۆزلىرى ئىكەنلا ، كىندىك ئانا بىر كېچە - كۈندۈز كىرىپك قاقماي
 تەۋەللۇت ئۈستىدە تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۇيقۇسىزلىق ئىچىدە گاڭگىراپ
 قېلىپ ، ئىككىلىرىنى ئالماشتۇرۇپ قويغانىكەن» دەپ ئوت
 قۇيرۇقلۇق قىپتۇ . بەزىلەر ئالتۇنخېنىمغا ئەقىل ئۆگىتىپتۇ :

«ئەللىرى ھۈسەينقارىم سودىگەرچىلىك قىلىمەن دەپ يول
 ئازابى - گۆر ئازابى تارتسا ، سىلى ئۆزلىرى تەنھالىق ، تەشئالىق
 دەردىنى تارتىتالا .

Geceler ve gündüzler kin ve husumet içinde geçiyormuş.

Kalplerindeki kardeşlik sevgisi anlaşmazlıktan kaynaklanan soğukluk yüzünden sönme tehlikesiyle burun burunaydı. Biz onları barıştırmak için adım atmaya karar verdik.

—Karisına talak versin, diyerek şart koştu ağabeyi “Ancak o zaman ben o cadının bana yaptığı hakareti aklımdan çıkarabilirim ve kardeşime yine eskisi gibi değer veririm.”

—Karisına üç kere talak vermeden ben onun eşime hakaret etmesini ve onun azı dişini kırmasını affetmeyeceğim, diyerek misillemede bulunmuş kardeşi.

Barıştırma yolunda atılan adımların, verilen emeklerin hepsi boşa gitmişti. Fitne fesat çoğaldı. Anlaşmazlık gittikçe büyüdü. İyi geçinmekte olan komşular da sonu belirsiz tartışma çölünde hortum gibi dönmeye başladı. Kimileri Altın Hanım’ın, kimileri ise Tilla Hanım’ın tarafında saf tuttu. Herkes kendisinin savunduğu tarafı haklı çıkarmaya çalıştı. Fitne fesattan nemalanan soysuz ve kişiliksiz insanlar ortaya çıktı. Onlar kardeşler arasında gece gündüz laf taşıyarak ateşe benzin döktüler. Bazıları Hüseyin Hoca’nın odasına gizlice sokularak “Siz daha büyüksünüz, daha iri doğmuştunuz. Kafanız da Hasan Hoca’ninkinden daha büyüktü. Ağabey olmaya o değil, siz daha çok layıktınız.” diyerek kışkırtmışken diğerleri Tilla Hanım’ın yanına gizlice sokularak “Aslında ilk doğan, ablanız değil sizdiniz. Ebe Anne bütün gece doğumu takip ettiği için uykusuzluktan şaşırmış ve sizi karıştırmış.” diyerek kışkırtmıştı. Kimisi ise Altın Hanım’a akıl hocalığı yapmıştı:

“Eşiniz Hüseyin Hoca ticaretle uğraşacağım, diyerek binbir çile çekerken siz burada yalnızlık ve özlem acısı çektiniz.

ھەسەنقارىم بولسا، شەھەردىن چىقماي تىجارەت قىلىپ، مۇشەققەتسىز ھالاۋەت كۆرىدۇ.

توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم، نەزىر - چىراغلاردىن كېلىدىغان تاپاۋەتمۇ ئاز ئەمەس. ۋەخىپىلەرنىڭ كىرىمىچۇ تېخى! قۇربان ھېيتتا پۈتۈن كوچىمىزدا قۇربانلىق قىلىنغان قويلارنىڭ تېرە - ئۇچەي، كالا - پاقالچاقلىرى شۇ ئۆيگە قاراپ ئاقىدۇ. تىللاخاننى يوغىناتقان ئاشۇ پايدا - تاپاۋەت ئەمەسمۇ؟ ئەرلىرى ھۈسەينقارىمىمۇ ئەھلى ئىلىم، قارىي قۇرئان كىشى. ھەرقانداق جامە ئىماملىقىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. ئاكىسىدىن ئوبدانراق قۇرئان تىلاۋەت قىلالايدۇ، تەپسىر ئېيتالايدۇ. ئاكىسى بىلەن چىرايلىقچە پۈتۈشۈپ نۆۋەت بىلەن ئىماملىق قىلسا بولمامدۇ؟ ئاكىسى بىر ئاي ئىمام بولسا، ئۆكسى بىر ئاي، بۇ يىل ئاكىسى ئىمام بولسا، كېلەر يىلى ئۆكسى...»

بۇ مەسلىھەت ئالتۇنخېنىمغا يېقىپ قاپتۇ، ئېرىنىمۇ قايىل قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىماملىق دەۋاسى باشلاندى. بىر قىسىملار ھۈسەينقارىمنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ مەھكىمە شەرىئىگە بارسا، بىر قىسىملار ھەسەنقارىمنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىمام بولۇشىنى تەلەپ قىلىپ بېرىشتى. ھەر تەرەپ ئۆزى ھىمايە قىلغان كىشىنىڭ خىسەلت - پەزىلەتلىرىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپ، ئۆزى رەت قىلغان كىشىنىڭ ئېۋەن - نۇقسانلىرىنى كۆپتۈرۈشتى. شەرىئەت بۇ دەۋانى ھەل قىلىشقا چارىسىز قالدى. دوتەي - ئامبالارمۇ ئامال قىلالىمىدى. ئۆز قوللىغۇچىلىرىنىڭ تەلىپى ۋە ئالتۇنخېنىمنىڭ تەقەززاسى بويىچە، ھۈسەينقارىم ئاخىر ئۈرۈمچىگە راۋان بولدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ھەسەنقارىمىمۇ دەرھال ئاتلىنىپ، ھۈسەينقارىمدىن بىر كۈن كېيىن ئۈرۈمچىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ - نىقابلىق يالماۋۇز ياكى جاڭجۈننىڭ قۇمۇل خەلق قوزغىلىڭىنىڭ مەشھۇر سەركەردىسى تۆمۈر خەلىپىنى قەتل قىلغان كۈننىڭ ئەتىسى ئىكەن. ئۇ غەربىي دىيار خەلقىنى مەڭگۈ مەھكۇملۇقتا قالدۇرۇشنىڭ چارە - تەدبىرى ھەققىدە قالتىس بىر كىتاب يېزىشقا

Hasan Hoca ise şehir içinde ticaret yaparak sıkıntısız bir hayat sürüyor.

Düğün dernek, cenaze adaklarından toplanan gelirler de az değil ki... Üstelik vakıflardan elde edilenlere ne demeli! Kurban Bayramı'nda sokağımızda kesilen bütün kurbanların derileri, sakatatları da o eve akıyor. Tilla Hanım'ı böbürlendiren de işte o servet değil mi? Kocanız Hüseyin Hoca da ilim sahibi, hafız biri, herhangi bir caminin imamlığını rahatlıkla yapabilir. Ağabeyinden daha iyi tilavet edebilir, tefsir yapabilir. Ağabeyiyle efendi gibi anlaşarak sırayla imamlık yapsalar ya? Biri bir ay, diğeri öbür ay; biri bu yıl, diğeri öbür yıl imamlık yapabilir..."

Bu fikir Altın Hanım'ın da hoşuna gitmiş, kocasını da ikna etmişti. Böylece onların imamlık kavgaları da başlamıştı. Bir kesim Hüseyin Hoca'yı destekleyerek imam olmasını istemiş, bir kesim ise Hasan Hoca'nın ömür boyu imam kalmasını talep ederek şeriat mahkemesine gitmiş. Taraflardan her biri kendi desteklediği kişinin faziletlerini öve öve bitiremezken karşı tarafın kusurlarını abartılı şekilde anlatıyormuş. Şeriat mahkemesi bu sorunu çözmede yetersiz kalmıştı. İl başkanının ve kaymakamın da elinden bir şey gelmemiş. Taraftarlarının talebi ve Altın Hanım'ın baskısı üzerine Hüseyin Hoca, sonunda çözüm için Ürümçi'ye doğru yola çıkmış. Olaydan haberdar olan Hasan Hoca ivedilikle yola koyulup Hüseyin Hoca'dan bir gün sonra Ürümçi'ye ulaşmış. Bu olay, maskeli Yalmavuz²⁹ Yang General'in Kumul halk ayaklanmasının ünlü lideri Timur Halife'yi katletmesinin ertesi gününe denk gelmiş. O'nun, batı bölgesindeki halkları sonsuza dek esaret altında tutma yollarıyla ilgili mükemmel bir kitap yazmaya

²⁹ Yalmavuz: Türk ve Altay mitolojisinde dev.

كېرىشىپ، يۇڭ قەلەم بىلەن مۇنۇلارنى يېزىۋاتقان چاغ ئىكەن:

«بۇ خەلقنىڭ دىنى بىر، خۇداسى بىر، پەيغەمبىرى بىر، كەئبىسى بىر، مەزھىپى بىر، تىلى بىر، بۇ ئالتە بىرلىك ئۈستىگە دىل بىرلىكى - زىچ ئىتتىپاقلىق قېتىلىدىغانلا بولسا، تۈگەشكىنىم شۇ، تەختى - بەختىمنىڭ گۇمران بولغىنى شۇ!..»

- ئوغلۇم، ئاڭلاۋاتامسەن؟ ئۇ، ئۆز ھۆكۈمىنى مۇنداق شەرھلەۋاتقانكەن: «دىل بىرلىكى - تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچى، باي - باياشاتلىقنىڭ ئۇلى، بىلىم - مەرىپەتكە ئىنتىلىش، ئويغىنىش، ئۆز - ئۆزىنى تونۇۋېلىشنىڭ ئاساسىدۇر. بۇ (بىرلىك) تىن ئارتۇقراق خەۋپ - خەتەر يوق ماڭا!..»

ھۈسەيىنقارىم دەل مۇشۇنداق پەيتتە ياكى جاڭجۇننىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. جاڭجۇن ھۈسەيىنقارىم ئىنئام قىلغان 100 دانە تىللانى ئاپتۇ، ئەرزىگە قۇلاق ساپتۇ ۋە خىيال سۈرۈپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا ھەسەنقارىمۇ كىرىپ كەپتۇ - دە، 100 دانە تىللانى ئالدىغا قويۇپتۇ، ئەرزىنى بايان ئەيلەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. جاۋاب كۈتۈپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ. - ئويلىشىپ باقاي، - دەپ جاۋاب بېرىپتۇ جاڭجۇن.

ئاكا - ئۇكىلار بىر - بىرىگە تۈيدۈرماستىن ئوقۇشۇپ - سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ «ئويلىشىپ باقاي» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىۋاپتۇ. ئاكىسى 120 تىللا ئىنئام قىلغان بولسا، ئۇكىسى 150، 200 نى ئىنئام قىلىۋېرىپتۇ. ھەسەنقارىم ئاكىلىق ئورنى تۈپەيلىدىن بۇ دەۋادا ئۆتىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ كېتىپ، ئىنئام يوللاشتا ھۈسەيىنقارىمغا يېتىشەلمىگەن بولسا كېرەك، شۇڭلاشقا ياكى جاڭجۇن:

- سەنمۇ مەسچىت سال، ئىمام بول! - دەپ بۇيرۇپتۇ ھۈسەيىنقارىمغا. - سېنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپە قىلىنغان دۇكان - ساراي، يەر - زېمىنلارغا سەن ئىگىدارچىلىق قىل! ھەسەنقارىمغىمۇ مۇنداق دەپتۇ:

- ئەسلىدىكى مەسچىتكە ئىمام بولۇەر. سېنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپە قىلىنغان دۇكان - ساراي، يەر - زېمىنلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىۋەر!

girişip yün kalemiyle şunları yazdığı devirmiş:

“Bu halkın dini bir, Allah’ı bir, peygamberi bir, Kâbe’si bir, mezhebi bir, dili bir! Bu altı birliğin üzerine bir de gönül birliği ve birlik beraberlik eklenirse, benim sonum gelir, tahtım da bahtım da elden gider!”

—Oğlum duyuyor musun? O, kendi kararını şöyle izah etmekteymiş: “Gönül birliği, barış ve düzenin altın anahtarıdır, bolluk ve bereketin kaynağıdır. İlim irfana yöneliş, uyanıştır, kendi benliğini tanımanın temelidir. Benim için bu birlikten daha büyük tehlike yoktur.”

Hüseyin Hoca tam da bu sıralarda Yang General’in huzuruna çıkmış. General, Hoca’nın hediye ettiği yüz altını almış, derdini dinlemiş ve düşünceye dalmış. O anda Hasan Hoca da çıkagelmış ve yüz altını sunmuş, şikâyetini anlatmış ve mağduriyetini belirtmiş. Hükmü bekleyerek el pençe divan durmuş.

—Ben hele biraz düşüneyim, demiş general.

Kardeşler birbirinden gizli sormuş soruşturmuş “Biraz düşüneyim.” cümlesinin anlamını öğrenmişler. Ağabeyi yüz yirmi altın takdim ettiyse kardeşi yüz elli, iki yüz altın takdim ediverirmiş. Hasan Hoca, ağabey olduğundan davayı kazanacağına kesin gözüyle bakmış olmalı ki takdim konusunda Hüseyin Hoca’dan geri kalmış. Bundan dolayı Yang general:

—Sen de mescit yaptır, imamı ol, demiş Hüseyin Hoca’ya, senin destekçilerinin ataları tarafından mescide vakfedilen dükkân, saray ve arazileri sen sahiplen! Hasan Hoca’ya da:

—Sen de önceki mescitte imamlık yapmaya devam et. Senin destekçilerinin ataları tarafından mescide vakfedilen dükkân, saray ve arazileri ise sen sahiplenmeye devam et!

دەۋادا ئۇتقان، غەلبە خۇشاللىقىغا چۆمۈلگەن ھۈسەينىقارم
ئۆز ئىچىدە مۇنداق قارارغا كەپتۇ: شۇنداق بىر جامە سالدۇرايىكى،
نامم ئەلگە تارالسۇن، شۆھرىتىم كۆككە يەتسۇن. كونا مەسچىت
بويۇن قىسىپ بىر چەتتە قالسۇن!..

ھەسەنقارم بۇنى بىلىۋالغاندەكلا سورايتۇ:

- جاڭجۈن ئاللىرى، قۇرۇلغۇسى مەسچىتنىڭ يەر كۆلىمى،

شەكىل - نۇسخىسى...

- كونا مەسچىت بىلەن ئوپىوخشاش، - دەپ جاكارلاپتۇ
جاڭجۈن، - بىرقەدەم كەڭ - تار، بىر غېرىچ ئېگىز - پەس بولۇشىغا يول
قويۇلمايدۇ. گۈل - نەقىشلىرىدىن تارتىپ، سىر - بويىقلىرىغىچە
ئوپىوخشاش بولۇشى كېرەك!..

بىلىدىغۇ، ئوغلۇم، «قوش مەسچىت» نىڭ تارىخى ئەنە شۇ!
ئايىدەك يورۇق، باھاردەك يىللىق كۈچىمىزنىڭ تۇماندەك تۇتۇق،
جۈدۈن پەسلىدەك سوغۇق كۈچىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنىڭ تۈپ
سەۋەبى ئەنە شۇ!

4

جېنىم بوۋا، ئاخىرەتكە سەپەر قىلغىنىڭغا چارەك ئەسىر
بولغان بۈگۈنكى كۈندە، مەن ئايرىلغىنىمغا شۇنچە يىللار بولغان
يۇرتۇمغا قاراپ كېتىۋاتىمەن، نۇرانە چېھرىڭ ۋە ئوتلۇق نەپەسلىرىڭ
بىلەن يىللىپ تۇرىدىغان كۈچامغا قاراپ كېتىۋاتىمەن.
يېقىنلاشقانسېرى سېغىنىش - ئىنتىزارلىق ئوتلىرىم لاۋۇلدىماقتا،
تەشۋىش - ئەندىشلىرىم كۈچەيمەكتە: ئاھ، مېنىڭ كۈچام، قانلىق
تارىخى سەرگۈزەشتلەرنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ھەسرەت -
نادامەتلىك كۈچام! تىنچ، ئىتتىپاقلىق باھارىنىڭ ئارامبەخش
ئاپتىپىدا يۈرۈپ يىللىغانسەنمۇ ياكى ئۆز ھالىتىڭچە تۇرۇۋەرگەنسەنمۇ؟
سۈبھى - سەھەر ۋاقتىدا قارىمۇقارشى ئىككى دەرۋازىدىن تەڭ چىققان
ئىككى مۇسۇلماننىڭ «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام» نى
بەجا كەلتۈرۈپ، بىر مەسچىتكە قاراپ دوستانە قەدەم تاشلاۋاتقانلىقىنى
كۆرەرمەنمۇ ياكى ئەينى زامانلاردىكىدەك «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ
بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىۋاتقان نادانلارنىمۇ؟ ھۆرمەتلىك يېڭى
ئىمامىمىز بىر مەسچىتكە جەم بولغان ئەھلى - جامائەتتىن:

Davasında galip gelen, zafer sarhoşluğuna kapılan Hüseyin Hoca, kendince şöyle bir karara varmış: Öyle bir cami yaptırayım ki namım her yere yayılsın, şöhretim gökyüzüne ulaşsın. Eski mescit, boynu bükük bir şekilde bir kenarda kalsın!

Hasan Hoca sanki kardeşinin içindekileri okumuş gibi:

—Yüce general, yapılacak mescidin yüz ölçümü? Şekli şemalı?

—Eski mescitle birebir aynı, ne bir adım geniş ne de dar, ne bir karış yüksek ne de alçak olacak. Süsleme ve nakışlarından boya ve alçısına kadar birebir aynı olacak, diyerek hüküm vermiş general.

Anladın mı oğlum? “Çift Mescit”in tarihi işte bundan ibaret! Ay gibi parlak, bahar gibi ılık sokağımızın sis gibi bulanık, kara kış gibi soğuk bir sokağa dönüşmesinin asıl sebebi işte budur!

4

Canım dedeciğim! Ahirete intikal ettiğinden bu yana çeyrek asrın geçtiği bu günlerde, yıllar önce ayrıldığım memleketime doğru gidiyorum. Nurlu yüzün ve sıcak nefesinle ısıttığın sokağımıza doğru gidiyorum. Yaklaştıkça özlem ve hasret ateşleriyle yanıyorum, korku ve endişelerim de büyüyor. Ah, benim sokağım! Kanlı tarihî olayların tanığı olmuş çilekeş sokağım! Acaba barış, birlik beraberlik baharının huzur veren ışığında aydınlanıp ısındın mı? Yoksa hâlâ eski hâlinle mi duruyorsun? Seher vaktinde karşı karşıya iki kapıdan aynı anda çıkan iki Müslümanın “Selamünaleyküm ve aleykümselem”ı yerine getirip bir mescide doğru dostane adımların atıldığını göreceğ miyim? Ya da eski günlerdeki gibi “Ben zayıfım, o şişman.” diyerek birbirini iten cahilleri mi göreceğim? Saygıdeğer yeni imamımız tek mescitte toplanan cemaate:

«ئىنساننىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب نېمىدۇر؟» دەپ سورىسا، پۈتۈن جامائەت: «ئىككى نەرسىدۇر: بىرى، جاھىللىق ۋە نادانلىق؛ ئىككىنچىسى، تەپرىق ۋە ئىختىلاپتۇر» دەپ جاۋاب بەرسە: «ئىززەت-ئابروي، قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر؟» دېگەن ھامان: «بىلىم-مەرىپەت، ئىتتىپاقلىق بىلەن بولۇر» دەپ يەكدىللىك بىلەن جاۋاب بەرسە، خۇشاللىقتىن يۈرەكلىرىم يېرىلىپ كەتمەسمىدى؟ سېنىڭچۇ، بوۋا؟ بوش، بىكار قالغان يەنە بىر مەسچىتنىڭ كۆز گۆھەرلىرىمىز، ئۈمىد يۇلتۇزلىرىمىز ئۈچۈن ئارامبەخش باغچە، يەسلى قىلىپ بېرىلگەنلىكىنى كۆرسەمچۇ؟ ئۇ چاغدا مەن غەمكىن قەبرەڭنى مەھكەم قۇچاقلاپ، بار ئاۋازىم بىلەن خىتاب قىلماستىم:

- بوۋا، جېنىم بوۋا، خاتىرجەم بول، ئارزۇ-مۇرادىڭ گۈل-
چىچەك ئاچتى!³⁰

³⁰ Muhammet Eli Zunun (1989). "Qoş Mesçit". *Qoş Mesçit (Hikâyeler)*. Ürümçi: Şıncan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı. 80-96.

“İnsanın değersiz ve aciz olmasının sebebi nedir?” diye sorduğunda tüm cemaat: “İki şeydir: Biri inatçılık ve cahillik, ikincisi ise ikilik ve anlaşmazlıktır.” diye cevap verse; yine “İzzet, şeref ve güç neyle olur?” diye sorduğunda “İlim, marifet ve birlikle olur.” diye tek bir ağızdan cevap verse mutluluktan yüreğim pır pır etmez miydi? Sence de öyle değil mi dede? Ya boşalan diğer mescidimizin göz bebeklerimiz, ümit yıldızlarımız olan çocuklar için huzurlu bir bahçe ve anaokulu yapıldığını görsem? İşte o zaman ben senin dertli kabrini sımsıkı kucaklayıp var gücümle haykırmaz mıyım?

—Dede, canım dede! Endişelenme! Dileğinin çiçekleri açtı!

بۇرۇت ماجىراسى

يەكشەنبە كۈنى ئايلىنىپ كەلمەك بولۇپ كۈچىغا چىقىۋىدىم، كىمدۇر بىرى ئارقامدىن دولامغا شاپلاقلىدى، بۇرۇلۇپ قاراپ، ئېسىل كاستىيۇم - شىم كىيىپ، قارا كۆزەينەك تاقىغان بىر كىشىنىڭ ماڭا كۈلۈپ، قول ئۇزىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم.

- ياخشىمۇ سىز؟ سىز بىلەن كۆرۈشكەنلىكىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختلىك ھېس قىلىمەن، - دېدى ئۇ.

- رەھمەت! - دەپ قولىنى سىقتىم.

- رەھمىتىڭىزگە ئېرىشكەنلىكىم ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم تەشەككۈر بىلدۈرۈشىمگە رۇخسەت قىلغايىز! - دېدى ئۇ.

بۇ كىم بولغىدى دەپ ھەيرانلا قالدىم، كۆزەينىكىنى ئېلىۋېتىۋىدى، ئېسىمغا كەلدى.

- ھە، سىز ھېلىقى ھېكايىنىڭ...

- شۇنداق، شۇنداق، تونۇۋالدىڭىز، زېھنىڭىزگە ئاپىرىڭىز! سىزگە «ساراڭ» دېگەن ھېكايىنى ئاپىرىپ بەرگەن كىشى بولىمەن. - كېيىن - كېچەك، گەپ - سۆزلىرىڭىز ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ، تونۇماي قالغىلى تاسلا قاپتىمەن.

- مەن سىزگە دېگەننىمۇ؟ زامان ئۆزگىرىۋاتىدۇ، ئۆتكەندە مەن سىزنىڭكىگە كىيىپ بارغان كونا چاپنىمنى خوتۇنۇم ھازىر نان ياققاندا تونۇر بېشىدا كىيىپ يۈرىدۇ. يازغان ئەسىرىمنىڭ ژۇرنالغا بېسىلغىنىنى كۆرۈپلا مانا بۇ كاستىيۇم - شىمنى سېتىۋالدىم... چەت ئەلنىڭ شىلەپسىدىن بىرنى دەمسىز؟ ئادەمنىڭ بېشىدا گارشۇكىنى دۈم كۆمۈرۈپ قويغاندەك كۆرۈنىدىغان ئۇ نېمە بىلەن پەقەتلا خوشۇم يوق. ئادەملەر ئۇنى ياراشقىنىدىن كىيىپ يۈرىدۇ، دەمسىز؟ مەن سىزگە ئېيتاي، چەت ئەللىكلەر ھېلىغۇ شىلەپە ئىكەن، بېشىغا شاپاقنى كىيىپ كەلگەن بولسىمۇ، قاراڭلار، بىر ئوبدان يارىشىدىكەن - ھە، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىز بۇنى نېمىشقا كىيىمىگەندىمىز! دەپ شۇنىمۇ كىيىدىغانلار چىقاتتى. سەپالغانسىز، بەزى زاڭلار ھازىر توي - تۆكۈنلەردە تاۋاقتا ئازىراق پولونى ئاشۇرۇپ قويۇشنىمۇ «مەدەنىيەت» دەپ بىلىدىغان بولدى.

Bıyık Macerası

Pazar günü gezmek için dışarı çıkmıştım, biri omzuma dokundu. Arkama dönüp baktığımda şık takım elbiseli, siyah gözlüklü bir adamın bana gülümseyerek elini uzattığını gördüm.

—Nasılsınız? Sizinle görüştüğüm için kendimi çok şanslı hissediyorum.

—Teşekkürler, diyerek elini sıktım.

—Teşekkürünüze mazhar olduğum için tekrar teşekkür etmeme müsaade eder misiniz?

Kim bu acaba diye düşünürken, gözlüğünü çıkarınca hatırladım:

—Hımm... Siz şu hikâyenin...

—Evet, evet! Tanıdınız. Hafızanıza bravo. Size “Deli” adlı hikâyeyi getiren kişi benim.

—Kıyafetiniz, konuşmanız çok değişmiş; neredeyse tanıyamıyordum.

—Ben size dememiş miydim? Devir değişiyor. Geçen size geldiğimde giydiğim eski ceketini şimdi karım tandırda ekmek pişirirken giyiyor. Yazdığım eserin dergide basıldığını görür görmez bu yeni takım elbiseyi aldım. Yurt dışından fötr şapka mı dediniz? İnsanın kafasında klozeti ters takmış gibi görünen o şeyden hiç hoşlanmıyorum. İnsanlar kendine yakıştığı için mi giyiyor sanıyorsunuz? Ben söyleyeyim, yabancılar bırakın şapkayı, başına karpuz kabuğu takıp gelseler bile “Baksanıza hele, ne kadar şık duruyor, bunca zamandır neden denemek bizim aklımıza gelmedi ki?” deyip mutlaka takanlar çıkacaktır... Dikkat etmişsinizdir, bazıları artık düğün dernekte tabağındaki pilavı tamamen bitirmemeyi bile medeniyetten sayıyor.

ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ ياپونلۇقلار سىناق قىلىپ ئاتقان بىر بومبا ئاسمانغا چىقىپ كېتىپ تېخى چۈشمەيۋېتىپتۇدەك. ئىككىنچى ئاي كىرە-كىرمەيلا ئىللىق شامال چىقىۋاتقىنىنى قاراڭ، بازار چۆڭىلەپ يۈرگىچە مەھەللىڭىزدە لەڭلەك چىقارسىڭىز بولمامدۇ؟

«ساراڭ» نىڭ ئاپتورى ئەنە شۇنداق تاغدىن-باغدىن سۆزلىگىلى تۇردى، ئۆتكەن-كەچكەنلەر نېمە دەپ قېلىۋاتىدىكىن، دەپ ئەتراپىمغا قاراپ قويدۇم، خۇدايا شۈكرى، ھېچكىم بىزنىڭ گەپ سۆزىمىزگە دىققەت قىلماپتۇ.

- پۇلنى تاپشۇرۇپ ئالدىڭىزمۇ؟- دېدىم ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ. - ھە، ھە... تاپشۇرۇپ ئالدىم، بىكارلا ئەۋەتىپسىز، ئەسەرنى ئۆزىڭىزنىڭ نامىدا ئېلان قىلغاندىن كېيىن، قەلەم ھەققىنىمۇ بەھۇرۇر خەجلەۋەرگەن بولسىڭىز بولاتتى، ھېكايەمنى ئوقۇپ قانچىلىك خوش بولغىنىمنى دېمەمسىز، شۇ خۇشاللىقىمدا يەنە بىر ھېكايە يېزىۋەتتىم، شۇنداق قىلىپ، مەنمۇ يازغۇچى بولۇپ قالسىمۇ قانداق؟ يازغۇچى دېگەنلەرنىڭ بەزىلىرىنى خىيالغا كەلگەننى توقۇپ، ئوقۇغۇچىنى يالاڭ قات يىپتا ئۇچۇرۇپ ئوينىدىغان نېمىلەرمىكىن دەيمەن. بۇمۇ ئىزا تارتماي سۆزلەۋەرسە چاقچاقچى بولۇپ قالغاندەك بىر گەپ، دەڭە؟!

ئۇ شۇنداق «مەنىسى چوڭقۇر»، چۈشىنىكسىز گەپلەرنى قىلغىنىچە قوينىدىن بىر تۇتام ئورگىنالىنى ئېلىپ، قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويدى.

- ھېلىقى تۈكۈرۈك توغرىسىدىكى ئەسىرىڭىزمۇ نېمە؟ - ئۇ گەپلەرمۇ ئېسىڭىزدىن چىقماپتۇ-ھە؟ ئۇنىمۇ يېزىپ قالارمەن، بۇنىڭدىكىسى باشقا گەپ،- ئۇ بۇرۇلۇپ ماڭدى-دە، بىر-ئىككى قەدەم باسمايلا يەنە ئارقىسىغا قاراپ،- ھېلىقى كېلىشكىنىمىز بويىچە بۇنىمۇ ئۆز نامىڭىزدا ھەيدەۋېرىڭ-دەپلا كىشىلەر ئارىسىغا كىرىپ غايىپ بولدى.

قولۇمىدىكى ئورگىنالغا قاراپ بىردەم تۇرۇپ قالدىم، كوچا ئارىلاشتىن يالتيىپ، ئۇدۇل ئۆيگە يېنىپ كەلدىم، ئوقۇسام، ئۇنىڭ بۇ يېڭى ھېكايىسىدا مۇنۇ ۋەقەلەر يېزىلغان ئىكەن.

Duydunuz mu? Japonların denemek için havaya fırlattığı bomba hâlâ gökten inmemiş. Baksanıza! Daha şubat gelmeden ılık rüzgâr esmeye başladı. Çarşiyı gezmekten mahallenizde uçurtma uçursanız ya?

Deli'nin yazarı işte böyle bir oradan bir buradan zırvalamaya başladı. Yanımızdan geçenler ne düşünüyorlardır acaba, diye etrafıma bakındım. Çok şükür, kimse bizim konuşmalarımıza kulak asmıyordu.

—Parayı teslim aldınız mı, dedim sözünü keserek.

—Evet, evet, teslim aldım. Boşuna göndermişsiniz, eseri kendi adınızla yayımladıktan sonra telif hakkını da kendiniz rahatça harcayabilirdiniz. Hikâyemi okuduğumda ne kadar mutlu oldum, tahmin edemezsiniz. O sevinçle bir hikâye daha yazıverdim. En sonunda ben de yazar mı olacağım ne? Yazar dediğiniz kişilerden bazıları aklına geleni söyleyerek okuyucusuna ince ipte cambazlık yaptıran kimseler herhâlde, diyorum. Bu da utanıp çekinmeden ağzına gelen her şeyi söyleyenlerin komedyen olması gibi bir şey olmalı.

O böyle “derin anlamlı” paradoksal şeyleri söylerken koynundan bir top müsvedde çıkardı ve elime tutuşturdu.

—Bu, daha önce bahsettiğiniz tükürük hakkındaki eseriniz mi?

—Konuşmalarımızı unutmamışsınız demek ki? Onu da yazarım inşallah. Bu başka bir hikâye... O, arkasına dönüp yürüdü ve bir iki adım sonra tekrar dönerek:

—Daha önce anlaştığımız gibi bunu da kendi adınızla yayımlayın, dedi ve kalabalık içinde kayboldu.

Elimdeki müsveddeye bakıp bir süre durakaldım. Dışarda gezme şevkim kırılıp dosdoğru eve döndüm. Okudum. Onun bu yeni hikâyesinde şöyle olaylar yazılmıştı:

بۇرۇت قويغانلارنى تىزىملاۋېتىپتۇدەك دەپ ئاڭلاپ ھەيران قالدىم، نوپۇسقا خەتلىگەننى، مەھەللىدە ساۋاتسىزلارنى، ئەخلەت پۇلى تۆلىمىگەنلەرنى تىزىملىغاننى كۆرگەن؛ مۇشۇ ياشقا كېلىپ بۇرۇت قويغانلارنى تىزىملىغاننى ئاڭلاپ باقمىغانىكەنمەن. توغرا، ھېلىقى بىر يىللاردا ساقال-بۇرۇتلارنى قاچىلىغاندەك ئىشلار بولۇۋىدى، يەنە شۇنداق بىر پالاكەت يۈز بەردىمۇ-يە؟

تۇرۇپلا ئۆز-ئۆزۈمدىن ئەندىشىگە چۈشۈپ قالدىم. كىچىغا چىقسام، مەھەللىمىزنىڭ قوغداش ھەيئىتى ئۆمەر جان كېلىۋاتقانىكەن، نېمىلا بولسۇن، بىر سوراپاقاي، دەپ ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتىم.

- ئۆمەر جان، بۇرۇتنى بارلارنى تىزىملاۋېتىپتۇدەك، دەپ ئاڭلىۋىدىم، راستمۇ؟

ئۆمەر جان توختاپ، ماڭا تازا بىر قارىۋەتتى-دە:

- بەلى، سىلە قاچاننىڭىراقى بۇرۇت قويۇۋالغانىڭلار؟- دەپ

ھەيران بولدى.

- بىرەر يىلچە بوپقالدى، قارىمامسىلە، بىزنىڭ ھېلىقى چوڭ ئوغۇل ئەخەتجان قىلغان ئىشنىڭ تايىنى يوق، ھالىغا باقمىاي بۇرۇت قويۇۋېلىپ، مېنى خىجىل قىلىپ قويدى، بالا بۇرۇت قويغان يەردە ئاتا بولغان ئادەم تاپتاقىر يۈرسەك بىر قىسما تۇرىدىكەن.

- مۇنداق دەڭلا،- دەپ ئەتراپىغا قاراپ پىچىرلىدى ئۇ،- سىلەنىڭ ماۋۇ بۇرۇتۇڭلىغۇ ئۈنچە گۇمانلىنىپ كەتكۈدەك بۇرۇت ئەمەسكەن. تۆت-بەش كۈننىڭ ئالدىدا مۇنۇ بازاردا سىلەگە ئوخشاش ئېگىز بوي، شاپ بۇرۇتتىن بىرسى كۈپكۈندۈزدىلا پىچاق كۆتۈرۈپ ئادەم بوغۇزلىماقچى بولغان ئوخشايدۇ، ھازىر بازار باشلىقىنىڭ ئۆزى بۇ ئىشنى تەكشۈرۈۋاتىدۇ...

ئۆمەر جان شۇنداق ئۇچۇر بېرىپلا ئۆتۈپ كەتتى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ مېڭەمدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى، بويۇمنىڭ ئېگىزلىكى بېشىمغا بالا بولامدۇ، قانداق؟

Bıyık bırakanları fişliyorlarmış, diye duyunca şaşırdım. Nüfus kaydı olmayanları, mahallede okuma yazma bilmeyenleri veya çöp vergisi ödemeyenleri fişlediklerini görmüştüm. Ama şu yaşıma gelene kadar bıyık bırakanları fişlediklerini hiç duymamıştım... Doğru, bir zamanlar sakal ve bıyık bırakanların zorla tıraş edilmesi gibi olaylar yaşanmıştı, yine böyle kâbus gibi günler geri mi geldi ne?

Durup dururken kendi kendime endişelenmeye başladım. Sokağa çıktığımda mahallemizin bekçisi Ömercan geliyordu. “Nedir ne değildir, yanına gidip bir sorayım.” diye düşünerek yaklaşıp selam verdim.

—Ömercan! “Bıyık bırakanları fişliyorlarmış.” diye duydum, aslı var mıdır?

Ömercan bir an duraklayıp gözleriyle beni iyice süzdükten sonra:

—Peki, siz ne zamandan beri bıyık bırakıyorsunuz, diyerek şaşırdı.

—Bir yıl kadar oldu. Baksanıza, bizim büyük oğlan Ahmetcan’ın doğru düzgün bir iş yaptığı yok, haddini bilmeden bıyık bırakarak beni mahcup etti. Çocuk bile bıyık bırakmışken baba olarak dımdızlak dolaşmam ayıp değil mi?

—Demek öyle, diyerek etrafına bakıp fısıldadı. Gerçi sizin bu bıyıklarınız çok şüphe uyandıracak cinsten değil ama dört beş gün önce işte bu çarşıda sizin gibi uzun boylu, pala bıyıklı biri güpegündüz elinde bıçakla adam öldürmeye kalkışmış. Şu an çarşı yöneticisi bizzat bu işi araştırıyor...

Ömercan işte bu bilgileri verdikten sonra uzaklaştı. Bunları duyunca dünya başıma yıkıldı. Boyumun uzunluğu başıma iş mi açacak nedir?

ئۆمەر جاننىڭ «سىلىنىڭ بۇرۇتۇڭلىغۇ ئۈنچە گۇمانلىنىپ كەتكۈدەك بۇرۇت ئەمەسكەن» دېگىنىگە قارىغاندا، خۇداغا شۈكرى، ھېلىقى قاتلىغا بويۇم ئوخشىغان بىلەن بۇرۇتۇم ئوخشىمىسا كېرەك. شاپ بۇرۇت دېگىنى قانداق بۇرۇت بولغىدى؟ بۇرۇتلاردا ھەۋەسكە بۇرۇت قويۇپ، بۇرۇتنىڭ ئىككى ئۈچىنى قۇلىقىغا يۆڭىۋالدىغانلار بولىدىغان، دەپ ئاڭلىۋىدىم. شاپ بۇرۇت دېگىنى شۇندىن بولسا كېرەك. بۇرۇتۇمنى سىيلاپ قويدۇم، ھەر ھالدا مېنىڭ بۇرۇتۇم يوقنىڭ ئورنىدىكى كۆتمەك بۇرۇتلاردىن ئىدى. ئازراق خاتىرجەم بولۇپ ھويلىغا قايتىپ كىردىم. پېشايۋاندا ئېڭىشىپ تۇرۇپ ئايىغىنى مايلاۋاتقان ئوغلۇمنى كۆرۈپ، يەنە ئەرۋاھىم ھۈركىدى. ئۇنىڭ بۇرۇتىنىڭ مۇنچىۋالا يوغانلىقىنى نېمىشقا بايقىمىغاندىمەن!

- ئەخمەتجان، ماڭا بىر قارىغىنا!

- نېمە؟ - دەپ مەن تەرەپكە قارىدى ئۇ.

خۇداغا ئامانەت! ئوغلۇمنىڭ يۇقىرىقى كالىپۇكىنىڭ ئۈستىدە خۇددى كىچىكرەك بىر ياقىلىقنى بېكىتىپ قويغاندەك قويۇق، قاپقارا بۇرۇت ئېسىلىپ تۇراتتى، مۇنداق بۇرۇتنى قويۇپ بېرىدىغان بولسا تۆت كۈندىلا قۇلاققا يېتىدۇ - دە!

- ئاۋۋ نېمەڭنى بۈگۈنلا يوقات!

- نېمىنى دەيسەن؟

- بۇرۇتۇڭنى دەيمەن.

- مېنىڭ بۇرۇتۇم نېمىگە تاقاشتى، دادا؟ سېنىڭمۇ بۇرۇتۇڭ بارغۇ، ھازىر ھەممە ئەر كىشى...

- قۇرۇق گەپنى قوي، ھازىرلا ئىككىمىز ساتىراشخانغا بېرىپ بۇ بالا - قازانى يوق قىلىمىز، ئاڭلىدىڭمۇ؟! -

مەنغۇ مەيلى، ئوغلۇمغا بۇرۇتنى ئالدۇرۇش خۇددى كالىسىنى ئالدۇرماقچى بولغاندەك ئېغىر كەلدى. بۇ يەرگە كەلگەندە ئاتىلىق ھوقۇقۇمنى ئايماي ئىشلەتتىم. ھېچبولمىغاندا بىر رەسىمگە چۈشۈۋالاي، دېگىنىگە قويماي ھەيدەپ ئاپىرىپ، كالىپۇكىنىڭ ئۈستىدىكى ھېلىقى ياقىلىقنى ئالغۇزۇۋەتتىم، ئاتا - بالا ئىككىمىز تۇمشۇقلىرىمىزنى چوپسا سالغان بوتىدەك پارقىرىتىپ، ساتىراشنىڭ ئورۇندۇقىدىن قوپتۇق.

Ömercan'ın “Gerçi sizin bıyıklarınız çok şüphe uyandıracak cinsten değil.” demesine bakılırsa, Allah’a şükür, boyum katile benzese de bıyıklarım çok benzemiyor gibi... “Pala bıyık” dedikleri nasıl bıyık acaba? Geçmişte insanlar zevkine bıyık bırakıp iki ucunu kulaklarına kadar doladıkları oluyormuş. Pala bıyık herhâlde böyle bir şeydir. Bıyıklarımı okşadım, sanırım benim bıyıklarım yok denilebilecek kadar kısa bıyıklardandı. Biraz kendimi telkin ettikten sonra bahçeye geri döndüm ve balkonda eğilmiş durumda ayakkabısını boyamakta olan oğlumu görünce sinirlerim tekrar tepeme çıktı. Onun bıyıklarının bu kadar gür olduğunu neden fark etmedim ki?

—Ahmetcan, bana bir bakar mısın?

—Ne oldu, diyerek bana doğru baktı.

Aman Allah'ım! Oğlumun dudaklarının üstünden küçük bir kürkün yakası gibi koyu ve simsiyah bir parça bıyık sarkıyordu. Böyle giderse dört güne kalmaz kulaklarına kadar uzayacaktı!

—O şeyini hemen bugün yok et!

—Neyi kastediyorsun?

—Bıyıklarını diyorum.

—Benim bıyıklarım neye engel olmuş baba? Senin de bıyıkların yok mu? Bu devirde bütün erkekler...

—Boş sözleri bırak! İkimiz de hemen berbere gidip bu baş belasından kurtulacağız, duydun mu?

Haydi, ben neyse de oğluma bıyıklarını kestirmek sanki onun kellesini kestirmek gibi ağırla gitti. Bu konuda babalık otoritemi esirgmeden kullandım. Hiç değilse bir fotoğraf çektirip öyle kestereyim, dediğine aldırmadan zorla berbere götürüp dudaklarının üstündeki o kürk yakasını tıraş ettirdim. Baba oğul sinekkaydı tıraşımızı olup berber koltuğundan kalktık.

ئەينەككە قاراپ، قىلغان ئىشىمدىن مەنۇن بولدۇم،
ئىسمائىل ساتىراش بەرگەن پۇلۇمنى غەلىگە سېلىپ تۇرۇپ:
- توۋا دەيمەن، ئاتا-بالا ئىككىڭلارنى قوشقاندا، بۈگۈن
ساتىراشخانمىزغا كېلىپ بۇرۇتنى غىرىدەتتە تەكەنلەر يىگىرىمىدىن
ئېشىپ كەتتى، - دەپ ماڭا قاراپ سىرلىق ھىجىيىپ قويدى.
بۇ ساتىراش ماڭا ئوخشاش تىزىملىنىپ قېلىشتىن قورقۇپ
بۇرۇتنى ئالدۇرۇۋەتكەنلەرنى پايلاپ يۈرەمدۇ-قانداق، دېگەن بىر
گۇمان كۆڭلۈمدىن كەچتى.

ئويلىغىنىمدەك بولدى، كەچتە ئۆيگە كېلىپ ئەمدىلا بىر
يۇتۇم چاينى ئوتلاپ تۇرۇۋىدىم، ھويلىدىن بىرسىنىڭ چاقىرغان
ئاۋازى ئاڭلاندى، دېرىزىدىن قارىسام، دەرۋازا ئالدىدا قوغداش ھەيئىتى
ئۆمەر جان تۇرۇپتۇ، ئالدىراپ ئالدىغا چىقتىم.
- بۇرۇت قېنى؟ - دېدى ئۇ ئەپتىمگە قاراپ.

- سىلىدىن ھېلىقى گەپنى ئاڭلاپ، بېرىپلا
چۈشەرگۈزۈۋەتتىم.

- نېمانداق خۇدۇكى بار ئادەمدەك ئىشلارنى قىلىپ
يۈرىدىغانسىلەر! - دېدى ئۇ تېرىككەندەك بولۇپ، - بۇرۇتۇڭلىنى
ئالغۇزۇۋەتكىنىڭلار بازار باشلىقىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ، سىلىنى
ئەتە ئەتىگەندە بازارلىق ھۆكۈمەت ئىدارىسىگە بىر كەلسۇن، دەيدۇ...
يېڭى كەلگەن بازار باشلىقىنى ناھايىتى ئاچچىقى يامان
ئادەم، دەپ ئاڭلىۋىدىم، قوغداش ھەيئىتىنىڭ خەۋىرى ئارامىمنى
بۇزدى.

...

كەچلىك تامىقىمنى ئىچىپلا ئۆزۈمنى ئورۇنغا تاشلاپ خىيالغا
پاتتىم، ئايالىم قاچا- قومۇچنى بېسىقتۇرۇۋېتىپ، دۈگىلەكلىۋالغان
توشۇڭ يىپىلىرى بىلەن ئۇزۇن بېگىزلىرىنى ئېلىپ، ئۇدۇلۇمغا
كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ پوپايىكا توقۇشقا ناھايىتى چىۋەر ئىدى، بىكار
بولۇپ قالسىلا بۇزۇلغان، كونسىرغان يۇڭ كېيىملەرنى چۇۋۇپ،
باشقىدىن توقۇش بىلەن مېلىكە بۇلاتتى، قولىغا بېگىز چىقىشى
بىلەن ئاغزىمۇ تەڭ گەپكە تېگەتتى. گېپى توختاپ قالسا، قولىمۇ
توختاپ قالاتتى.

Aynaya bakıp kararımın mutlu oldum. İsmail berber verdiğim parayı kasaya koyarken:

—Tövbe tövbe, baba oğul ikinizi de sayarsak bugün bıyıklarınızı kestirenler yirmiyi aştı, diyerek sinsice gülümsedi.

Bu berber benim gibi fişlenmekten korkarak bıyıklarınızı kestirenleri mi takip ediyor acaba, diye bir şüphe geçti içimden.

Korktuğum başıma geldi. Akşam eve dönüp çayımı henüz yudumluyordum bahçeden birinin seslendiği duyuldu. Pencereden bakınca kapının önünde bekçi Ömercan'ı gördüm. Telaşla yanına gittim.

—Bıyıklarınız nerede, dedi o görünüşüme bakıp.

—O konuşmamızdan sonra gidip kestirdim.

—Ne kadar da pimpirikli bir adamsınız, dedi sinirlenmiş gibi. Bıyıklarınızı kestirmeniz çarşı yöneticisinin kulağına gitmiş, sizin yarın sabah hükümet konağına uğramanızı istedi, dedi.

Yeni gelen çarşı yöneticisinin çok sinirli biri olduğunu duymuştum. Bekçinin bu haberi huzurumu kaçırdı.

...

Akşam yemeğini yer yemez, kendimi yatağa atarak hayale daldım. Eşim bulaşıkları topladıktan sonra top şekline getirdiği örgü ipleriyle uzun şişlerini alıp karşıma oturdu. O kazak örme konusunda çok yetenekliydi. Boş zamanı olduğunda yırtılmış, eskimiş yün kıyafetleri söküp yeniden örecek oyalanırdı. Eline örgüyü aldı mı çenesi de aynı anda çalışmaya başlar, konuşması durunca eli de dururdu.

- ئاتا-بالا ئىككىڭلار نېمە بولدۇڭلار؟- دېدى ئۇ توقۇشنى باشلاپ.

- نېمە بوپتىمىز؟

- بۇرۇت قويۇپ تاراقشىپ كېتىۋېدىڭلار، بۈگۈن بېرىپ تەڭلا يوق قىلىپ كەپسىلەرغۇ؟

يۈرىكى ئاجىز بۇ خوتۇنغا راست گەپنى ئېيتقۇم كەلمەي:
- بۇرۇت دېگەننى بىر قېتىم ئالغۇزىۋەتكەنگە يوق بولۇپ كېتىدىغان نەرسە دېۋىدىڭمۇ؟ قويغىمىز كەلسە يەنە ئون كۈنگە قالمايلا ئۆسۈپ تەييار بولىدۇ- دەپ قويدۇم.

شۇنىڭ بىلەن ئايالىم پالانچىنىڭ بالىسى بۇ يىلمۇ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەپتۇدەك، پۈكۈنچى ئىزا تارتماي ئۆزىنى مېنىڭدىن ئىككى ياش كىچىك دەپ يۈرگەندەك، پۇستانچى يەنە ئېرىدىن ئاجرىشىپ كېتىپتۇ، دېگەندەك ئۆزىنىڭ ئۇششاق گەپلىرىگە چۈشۈپ كەتتى. قۇلىقىمغا ئۇنىڭ بىرمۇ گېپى كىرمەيتتى، كۆزۈمگە ئۇنىڭ توختىماي مىدىرلاۋاتقان كالىپۇكلىرى قانداقتۇر بىر مۇزىكىنى ئورۇنداۋاتقاندەك قولىدىكى بېگىزلەر بولسا شۇ مۇزىكىغا كەلتۈرۈپ ئۆسسۇلغا چۈشۈپ كەتكەندەك كۆرۈنگىلى تۇردى. ئۆمەر جان دېگەن ھېلىقى شاپ بۇرۇت نېمە دەپ ئادەم بوغۇزلىماقچى بولۇۋېدىكەن؟ بىر بۇرۇتلۇق ئىش تېرىسا ھەممە بۇرۇتلۇقلارنى تىزىملايدىغان بۇ قانداق تەكشۈرۈشتۇ؟ مەنمۇ ئالمان-تالمان بۇرۇتۇمنى نېمە دەپ چۈشۈرگۈزۈپتېپ يۈرگەندىمەن، قېرىشقاندەك، ھېلىقى شاپ بۇرۇتنىڭ بويىنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش ئېگىز بولۇپ قالغىنىنى قارىمايدىغان. شۇنداق گادىرماش خىياللار بىلەن تۈن يېرىمىغىچە ئۇخلىيالمىدىم.

سەھەرگە يېقىن دەھشەتلىك بىر چۈش كۆرۈپ، قورققىنىمدىن ۋارقىرىۋەتكەن بولسام كېرەك. ئايالىم مېنى تۇرتۇپ ئويغىتىۋەتتى.

- ھوي، ھوي، كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، كۆزىڭىزنى!

كۆزۈمنى ئاچسام تاڭ يورۇپ كېتىپتۇ.

- نېمە بولدۇڭ؟- دېدىم بېشىمدا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرغان ئايالىمغا.

- نېمە بولدىڭىز؟

—Baba oğul ikinize ne oluyor böyle, dedi o örmeye başlayarak.

—Ne olmuşuz?

—Bıyık bırakıp hava atıyordunuz, bugün beraberce gidip tıraş olmuşsunuz?

Kalbi zayıf olan eşime gerçekleri açıklamak istemedim.

—Bıyık dediğin şeyi bir kere kesince bir daha çıkmayacak diye mi düşünüyorsun? Bırakmak istersek yine on güne kalmaz tekrar uzar.

Böylece ikna olan eşim, “Falancanın çocuğu bu sene de sınavdan geçememiş... Hele şuna bakar mısın, falanca utanmadan benden iki yaş küçük olduğunu söylüyormuş... Filanca yine kocasından ayrılmış...” gibi mahalle dedikodularına başladı. Kulaklarıma onun bir tek cümlesi bile girmiyordu. Onun durmadan hareket eden dudakları malum bir müziği icra ediyor, elindeki şişlerse o müziğe eşlik ederek dans ediyormuş gibi görünüyordu. “Ömercan’ın bahsettiği pala bıyıklı neden adam öldürmeye kalkışmış acaba? Bir bıyıklı olay çıkarınca bütün bıyıklıları fişlemek nasıl bir güvenlik sistemi böyle? Ben de neden apar topar bıyıklarımı kestirdim ki sanki? Talihsizliğin de böylesi, o pala bıyıklının boyunun da benimki gibi uzun olmasına bakar mısınız?” Böyle karışık düşüncelerle gece yarısına kadar uyuyamadım.

Sabaha karşı korkunç bir kâbus yüzünden bağırarak olmalıyım ki, karım beni dürterek uyandırdı.

—Hey, hey! Gözlerini aç, gözlerini!

Gözümü açtığımda tan ağarmıştı.

—Ne oldu sana, dedim başımda şaşırılmış vaziyette duran eşime.

—Asıl sana ne oldu?

- مەن نېمە بويىتىمەن؟

- نېمانچە ۋارقىرايسىز؟

- ھە، چۈشەنكەپ ۋارقىرىغان ئوخشىمامدىمەن؟ - يوتقاننى قايرىۋېتىپ، كارۋاتتا پۈتۈمنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، كۆرگەن چۈشۈمنى ئېسىمگە ئالدىم، - توۋا! ئادەم غەلىتە نېمىلەرنى چۈشەيدۇ - ھە.

- نېمە چۈشەپسىز؟

- چۈشۈمدە ئىككىمىز مۇشۇ كارىۋاتتا ئولتۇرغىدەكمىز، سەن ھەدەپ بىر نېمىنى توقۇۋاتقۇدەكسەن، نېمە قىلىۋاتىسەن دەپ سورىسام، سىزنىڭ كونا پوپايىكىڭىزنى چۇۋۇغانتىم، شۇنى بالىلارغا ئەپلەپ بىر نېمە قىلىپ بېرەيمىكەن دەيمەن، دېدىڭ. مەن ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ، خۇشال بولۇپ مېنىمۇ چۇۋۇپ، باشقىدىن توقۇپ باقساڭ بولمامدۇ؟ دېدىم، كۈلمە، راست ئاشۇنداق دېدىم، سەن، شۇنداق قىلسامغۇ بولاتتى، بىراق، چۇۋۇپلا قويغاندىن كېيىن بەزى ئۈزۈلگەن - بۇزۇلغان يەرلىرىڭىز چىقىدۇ. قايتا توقۇغاندا بۇرۇنقىدىن كىچىكلەپ كېتىسىز، دېدىڭ، مەن كىچىكلەپ كەتسەم تېخى ياخشى، سادىغاڭ كېتەي خوتۇن، مېنى ھازىرلا چۇۋۇپ، تاڭ ئاتقۇچە بۆلەكتىن توقۇۋەتسەڭ، دەپ يالۋۇردۇم. سەن ماقۇل دەپ، كارىۋاتقا مېنى قىپپاللىڭاچ قىلىپ ياتقۇزۇپ، پۈتۈمنىڭ بارماقلىرىدىن باشلاپ چۇۋۇغىلى تۇردۇڭ. بەدىنىمنىڭ چۇۋۇلۇۋاتقان يەرلىرىدە بىرسى مېنى يېنىڭ غىدىقلاۋاتقاندەك سېزىم ھاسىل بولدى، قىلچە ئازاپ ھېس قىلماي ناھايىتى ھۇزۇرلىنىپ ياتتىم، چۇۋۇلۇپ كانىيىمغا كەلگەندە، يېنىڭ بىر يېرى چىگىلىپ قېلىپ بوغۇلۇپ قالدىم، سەن قانچە ۋارقىرىساممۇ ئاڭلىماي يېنى تارتىۋەردىڭ. دەم ئالالماي ئۆزۈمنى ھەر تەرەپكە ئۇرۇپ، كۆزۈمنى ئاچسام چۈشۈم، سەن يېنىمدا ئۆرە تۇرۇپسەن...

ئايالىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ تېلىقىپ قالدى.

—Ne olmuş bana?

—Niye öyle çılgık atıyorsun?

—Hımm, rüyamda bağırdım galiba. Yorganı üzerimden toplayıp yataktan ayaklarımı aşağıya doğru sarkıtarak oturup gördüğüm rüyayı anımsadım. Tövbe, tövbe! İnsan ne kadar garip rüyalar görebiliyor!

—Rüyanda ne gördün?

—Rüyamda ikimiz de işte bu yatakta oturuyorduk. Sen durmadan bir şeyler örüyordun. Ne yapıyorsun, diye sorduğumda: “Eski kazağını söktüm, onunla çocuklara yeni bir şeyler örmeye çalışıyorum.” diye yanıt verdin.

Ben biraz düşünceye daldıktan sonra çok sevindim:

—Beni de söküp yeniden örer misin, deyiverdim. Gülmek! Gerçekten de öyle dedim.

—İyi olurdu ama söktükten sonra bazı kopmuş, bozulmuş yerlerin çıkacak ve yeniden örünce hâliyle küçülmüş olacaksın.

—Küçülsem daha iyi, ne olur gözünü seveyim hanım, beni hemen söküp sabaha kadar yeniden örsen, diye yalvardım.

Sen de “tamam” deyip beni yatağın üzerine çıplak bir vaziyette yatırdın ve ayak parmaklarımdan başlayarak sökmeye başladın. Sökülen yerlerimde sanki biri beni hafifçe gıdıklıyormuş gibi bir his oluşuyordu. Hiç acı hissetmeden oldukça huzurlu bir şekilde yatıyordum. Sökülerek boğazıma kadar gelince ipin bir yeri düğümlendiğinden boğuldum. Bütün çılgınlarıma rağmen beni duymuyor, ipi devamlı çekiyordun. Nefes alamadan sağa sola çırpınarak gözlerimi açtığımda anladım ki rüyaymış. Sen de başucumda ayakta duruyormuşsun...

Eşim bunları duyunca gülmekten kendinden geçti.

- كۈلىدىغان نېمىسى بار؟ بۇ دېگەن چۈش!
- ساراڭ بولىڭىزمۇ، ئادەمنى قانداق چۇۋۇپ توقۇغىلى بولىدۇ؟ قوپىڭە، ئورۇن - كۆرىپلەرنى يىغىۋېتەي، - دېدى ئۇ.
شۇ چاغدا ئېسىمگە بازارلىق ھۆكۈمەت ئىدارىسىگە بارىدىغان ئىشىم كەلدى - دە، ئالدىراپ كىيىندىم.

بازارلىق ھۆكۈمەت ئىشخانىسىدىكى يوغان ئۈستەلدە قوغداش ھەيئىتى ئۆمەر جان بىلەن كېلەڭسىز سەمىرىگەن يەنە بىر كىشى كىتىرلىتىپ نېمىلەرنىدۇر يېزىۋېتىپتۇ. ئىشكىنىڭ يېنىغا قويۇلغان ئۇزۇن بەندىڭدە تازىمۇ پاكىز بىر ئادەم ئولتۇرۇپتۇ. مۇنداق پاكىزلارنى چۇۋۇپ باشقىدىن توقۇيدىغان بولسا ھېچنىمىلا چىقمايدىغۇ دەيمەن، دەپ ئويلىدىم - دە، سەل نېرىراق سۈرۈلگىلار، دەپ ئۇنىڭ يېنىغا قىستالدىم.

- بۇ بىزنىڭ بازارلىق ھۆكۈمەتكە يېڭىدىن تەيىنلىنىپ كەلگەن بازار باشلىقى بولىدۇ، - دەپ تونۇشتۇردى ئۆمەر جان ھېلىقى سېمىز زاتنى، - سىلەردىن بەزى ئىشلارنى ئېنىقلىۋالماقچى بولۇپ چاقىرتقان. بازار باشلىقى ماڭا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ:
- قېنى، سۆزلەۋېرىڭ! - دەپ بۇيرۇق قىلدى يېنىمدا ئولتۇرغان پاكىز ئاغىنىگە.

پاكىز ئاغىنە باياتىن بېرى ئەھۋال تونۇشتۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك، سۆزىنى داۋام قىلدى.

- تۆت - بەش كۈننىڭ ئالدىدىكى ئىشقا، دەيمەن، - دېدى ئۇ، - ھە، ھە، توغرا شۇ كۈنى يەكشەنبە ئىدى. مەن گۆش - پۆش ئالاي دەپ بازارغا چىقىۋىدىم. بىر چاغدا ۋاراڭ - چۇرۇڭ بولۇپ كەتتى، قارىسام، ئاپتوبوس بېكىتىگە يېقىن يەردە ئۈچ ياش نېمە بىر كىشىنى ئارىغا ئېلىپ دۈمبالغىلى تۇرۇپتۇ، تاياق يېگۈچى ئۈچىگە تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتىمۇ، شارەتتە قىلىپ يېنىدىن پىچاق چىقاردى. پارىقراپ تۇرغان پىچاقنى ھەممەيلەن كۆردۈق. ئەتراپتا قىنقاس چىقىپ كەتتى. سەي سېتىۋاتقان خوتۇنلار قورققىنىدىن چىرىۋېتىشتى...

—Gölünecek ne var? Bu sadece bir rüya!

—Delirdin mi? İnsan nasıl sökülüp tekrar örülür? Kalk haydi!

Yatağı toplayayım.

Bir anda hükümet konağına gitme işi aklıma geldi, aceleyle giyindim.

Hükümet konağı ofisindeki büyük bir masada, bekçi Ömercan’la şişko bir adam birlikte oturup bir şeyler karalıyordu. Kapının yanındaki uzunca bankta oldukça kısa bir adam oturuyordu. “Böyle kısa adamları söküp tekrar örmeye kalkışırsa, geriye hiçbir şey kalmaz herhâlde” diye bir düşünce geçti içimden. “Biraz öteye kayar mısınız?” diyerek onun yanına sıkışiverdim.

—Bu, bizim hükümet konağına yeni atanmış çarşı yöneticisi, diye tanıştırdı Ömercan yanındaki şişman kişiyi. Bazı konularda bilgi almak için sizi çağırılmıştık. Çarşı yöneticisi beni gözünün ucuyla süzdükten sonra:

—Evet, devam edebilirsiniz, diyerek seslendi yanımda oturan kısa arkadaşına.

Sıska arkadaş epeydir bir şeyler anlatıyor sanırım, konuşmasına devam etti:

—Dört beş gün önce sanırım, hım, evet, doğru, pazar günüydü. Ben et falan alayım diye çarşıya gitmiştim. Bir anda etrafta gürültü koptu. Baktım ki, otobüs durağına yakın bir yerde, üç genç serseri birini arasına almış pataklıyorlardı. Dayak yiyen kişi, üçüne birden güç yettirmeyeceğini anlamış olmalı ki, birdenbire bıçağını çıkardı. Parlayan bıçağı hepimiz gördük. Etrafta bağırış çağrışlar başladı. Sebze satan kadınlar korkudan çığlık attılar...

شۇ ئارىدا قانداق بولدى، ئارقىدىن كەلگەن بىرسى چاققانلىق قىلىپ ئۇنىڭ قولىدىن پىچاقنى تارتىۋالدى، ئۇ يەنە بىر پىچاقنى چىقاردى، يەنە بىرەيلەن ئۇ پىچاقنىمۇ يۇلۇپ ئېلىپ چۆرۈۋېتىۋىدى، ئۇنىڭ قولىدا تېخىمۇ يوغان يەنە بىر پىچاق پەيدا بولدى، شۇنىڭ بىلەن بازار ئىچىدە قاچ-قاچ بولۇپ كەتتى، مەنمۇ قاچتىم...

كۆرگەنلىرىم مانا مۇشۇ.
يائىلا! نېمانچە جىق پىچاق بۇ، شۇنچىلا پىچاقنى ئۇ ئوغرى نەرىگىمۇ ئېسىپ يۈرگەن بولغىنىدى؟! دەپ ياقامنى تۇتتۇم. بازار باشلىقى بېشىنى كۆتۈرۈپ:
- پىچاق كۆتۈرگەننىڭ تەققى-تۇرقى قانداقراق؟- دەپ سورىدى.

- ئېسىمدە قالماپتۇ، ئىشقىلىپ بۇرۇتلۇق، ئېگىز ئادەمدەك قىلغان.

- بويىنىڭ ئېگىزلىكى ماۋۇ يېنىڭىزدا ئولتۇرغان ئادەمگە ئوخشامدۇ؟

يۈرىكىم قارىتىدە قىلىپ قالدى، پاكىر ئاغىنە بېشىمدىن ئايىغىمغىچە بىر قاراپ:
- ياق، ياق، بۇ كىشىدىنمۇ ئېگىزىرەكمىكىن دەيمەن... دېدى.

ئۇھ، دەپ يېنىك بىر تىنىدىم. پاكىر ئاغىنە كۆزۈمگە خېلى ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالدى، ئۇنى چۆۋۈمىسىمۇ بولغۇدەك دەپ ئويلىدىم، بازار باشلىقى ئۇنىڭ سۆزىدىن تازا قانائەت ھاسىل قىلمىغان بولسا كېرەك:

- بولىدۇ، ھازىرچە قايتىپ بېرىپ ئوبدان ئويلىنىپ، شۇ كۈنى بازاردا كۆرگەنلىرىڭىزنى، ھېلىقى پىچاقچىنىڭ چىراي-شەكلىنى تەپسىلىي يېزىپ، ئەتىگىچە بىزگە ئەكىلىپ بېرەرسىز... دېدى.

پاكىر ئاغىنە چىقىپ كەتتى، ئەمدى بازار باشلىقىنىڭ كۆزى ماڭا قارالدى.

- خوش... دېدى ئۇ بىر تال تاماكا تۇناشتۇرۇپ تۇرۇپ...
بۇرۇتنى نىمانداق ئالدىراپلا چۈشۈرۈۋەتتىڭلار؟

Tam o sırada nasıl olduysa arkadan yanaşan biri ustalıkla onun elinden bıçağı çekip aldı. O başka bir bıçak daha çıkardı, bir başkası o bıçağı da alıp fırlatınca bu sefer daha büyük bir bıçak çıkardı. Bu nedenle bütün çarşıda bir kaçışma başladı. Ben de kaçtım, gördüklerimin hepsi bu kadar.

“Aman Allah’ım, ne kadar çok bıçak böyle! Onca bıçağı o herif neresinde saklamış acaba?” diye şaşırdım. Çarşı yöneticisi başını kaldırarak:

—Bıçaklı saldırganın dış görünüşü nasıldı, diye sordu.

—Çok net hatırlamıyorum ama bıyıklı, uzun boylu biriymi.

—Boyunun uzunluğu şu yanınızdaki adamla aynı mı?

Kalbim yerinden çıkacak gibi attı. Sıska arkadaş beni baştan aşağı süzdükten sonra:

—Hayır, hayır, bu kişiden daha uzun diye düşünüyorum, dedi.

“Oh!” diye derin bir nefes aldım. Sıska arkadaş gözüme bir başka sempatik görünmeye başladı. “Onu sökmeye gerek kalmadı.” diye düşündüm. Çarşı yöneticisi onun ifadelerinden pek tatmin olmadı sanırım.

—Peki, şimdilik eve dönebilirsiniz, iyice düşünün taşının, o gün çarşıda gördüklerinizi, bıçaklı saldırganın dış görünüşünü ayrıntılı bir şekilde yazıp yarın bize getirirsiniz, dedi.

Sıska arkadaş çıktıktan sonra çarşı yöneticisi gözlerini bana dikti.

—Peki, dedi o bir sigara yakarak. Bıyıkları neden böyle apar topar kestirdiniz?

ئۆمەر جاندىن بۇرۇتلۇقلارنى تىزىملاۋاتقانى ئاڭلاپ قورقۇپ كەتكىنىمنى ئېيتماقچىدىم، تىلىمنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان بۇ گەپنى كۈچەپ بوغۇزۇمغا يۇتۇپ، يالغاننى توقۇدۇم.

- بىزنىڭ قولۇم - قوشنىلارنىڭ مېجەزىنى سىز بىلمەيسىز، مانا ماۋۇ ئۆمەر جان بىلىدۇ، - دېدىم، - بىرەرسى ياخشىراق بىر نەرسە سېتىۋالسا، ئوبدانراق بىر كېيىم كىيسە، ئىشقىلىپ، ئازغىنە بىر يېڭىلىق بولغاننى كۆرسىلا يۇيىمىز دەپ ئون - يىگىرمە تەڭگە خەجلەتكۈزمەي قالمايدۇ. يېقىندىن بېرى ئۇلار، پاھ مۇنۇ بۇرۇت سىلىگە تازىمۇ يارىشىپتۇ، بۇرۇتنىڭ چېيىنى قاچان ئىچىمىز؟ سىلەرنى ئوبدان بىر يۇيىمىساق زادى بولمايدۇ، دەپ ماڭا يېپىشىۋېلىشتى، ئىش - ئوقەتنىڭ يوقىدا قاراپ تۇرۇپ بىر مۇنچە پۇلنىڭ كۆزىگە ياغاچ تىقماي، دەپ تۈنۈگۈن ئىسمائىل ساتىراشنىڭكىگە بېرىپ، پاك - پاكىز قىردۇرۇۋەتتىم.

بازار باشلىقى قولىدىكى تاماكىسىنىڭ كۈلىنى قېقىپ، كۆزۈمگە قاراپ تۇرۇپ كەتتى.

- بازاردا بولغان ۋەقەنى ئاڭلىدىڭىز...

- مېنىڭ زادى ئەقلىم يەتمەيۋاتىدۇ. بازاردىكى ۋەقە بىلەن مېنىڭ بۇرۇتۇمنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

- بىلەمسىز! - دەپ ئۈستەلنى پاقىدە بىرنى ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى بازار باشلىقى، - بۇرۇتنى بارلارنىڭ يېنىدا چوقۇم پىچىقى بولماي قالمايدۇ. ھەجەپ بۇرۇنمۇ ئەمەس، كېيىنمۇ ئەمەس، دەل بىز بۇرۇتلۇقلارنى تىزىملايمىز دەۋاتقان چاغدا سىزنىڭ بۇرۇتىڭىزنى قىردۇرۇۋېتىش خىيالىڭىزغا كەپتۇ - ھە؟! ئىش ئۇنداق ئاددىي ئەمەس، ئۆتكەن يەكشەنبە بازاردا بولغان ۋەقەنى سىز ئاددىي ماجرا دەپ ئويلايمىسىز؟ ياق، ياق، مەسىلىگە ئۇنداق ئۈزە قارىغىلى بولمايدۇ، شۇ كۈنى ھېلىقى يوغان بۇرۇت بازاردىكىلەرنى پىچاق كۆتۈرۈپ قوغلاپ قېچىپ چىقىپ كەتكەندە، شۇ يەرگە بىر سومكىسى چۈشۈپ قالغان ئىكەن، ئەكىلىپ تەكشۈرسەك، ئىچىدىن يەنە ئوتتۇز - قىرىقچە پىچاق چىقتى.

- ئەمەسە ئۇ پىچاق ياساپ ساتىدىغان تۆمۈرچى ئوخشىمامدۇ؟

Ömercan'dan bıyıklıların fışlandığını duyunca korkudan kestirdiğimi söyleyecektim ama dilimin ucuna gelen bu sözü zar zor yuttum ve bir yalan uydurdum:

—Bizim konu komşunun huylarını siz pek bilmezsiniz, işte bu Ömercan çok iyi biliyor, biri yeni bir şey satın alınca ya da yeni bir elbise giyince, kısacası küçücük bir değişiklik olduğunu fark edince hemen “Islatacağız.” diye üç beş kuruş harcatmadan rahat bırakmazlar. Bu aralar onlar “Vay! Bu bıyık sana ne kadar da yakışmış, yeni bıyığını ne zaman ıslatacağız? İyice ıslatmadan olmaz.” diyerek yakama yapıştı. Doğru düzgün iş yok güç yok, zar zor geçinirken durduk yerde masrafa girmeyeyim diye, dün berber İsmail'e giderek bıyıklarımı tertemiz tıraş ettirdim.

Çarşı yöneticisi sigarasının külünü parmağının yardımıyla döktü, gözümün içine dikkatlice baktı.

—Çarşıdaki olayı duymuşsunuzdur?

—Hiç aklım almıyor, çarşıdaki olayla benim bıyıklarımın ne alakası var?

—Biliyor musunuz, deyip masanın üzerine eliyle hafifçe vurarak ayağa kalktı çarşı yöneticisi. Bütün bıyıklıların mutlaka bıçağı da olur. Çok ilginç, ne erken ne de geç, tam biz bıyıklıları kayıt altına almaya başlamak üzereyken bıyıklarınızı kesmek aklınıza gelmiş ha! Bu iş bu kadar basit değil. Geçen pazar çarşıda meydana gelen olayı siz basit bir kavga diye mi düşünüyorsunuz? Hayır, hayır! Olaya asla bu şekilde yüzeysel bakamayız. O gün pala bıyıklı, elinde bıçaklarla çarşıdakileri kovalarken bir çantasını düşürmüştü. Getirip kontrol ettik, içinde otuzla kırk arasında bıçak bulundu.

—Öyleyse o bıçak üretilen biri mi?

- گېپىمنى بۆلمەڭ! تۆمۈرچىنىڭ يېڭى سوققان پىچاقلارنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىز سىزدىن ئوبدان بىلىمىز. ھېلىقى بۇرۇتلۇقنىڭ سومكىسىدىن چىققان پىچاقلارنىڭ ھەممىسى بىر-بىرىدىن يوغان، تۇتۇلغان پىچاقلار. خوش، سىز بۇ ئىشنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟ سىزچە ئۇ شۇنچە پىچاقنى سىھىرگەرلىك قىلغىلى ياكى قىزىقچىلىق كۆرسەتكىلى كۆتۈرۈپ يۈرگەنمىدۇ. بىر ئاغىنەنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، نەچچە مىڭ يىلنىڭ ئالدىدا، ئىسكەندەر دېگەن بىرسى ئۆزىنىڭ لەشكەرلىرىنى باشلاپ مۇشۇ جايغا كەلگەندە بىر توپ پىچاقچىلارغا يولۇقۇپ، بىرمۇنچە ئاۋارىچىلىق تارتقانىكەن، ئۇ پىچاقچىلارنىڭ ھەر بىرى نەچچە ئوندىن پىچاقنى يېنىغا ئېسىۋالدىكەن. قارىماي تۇرۇپ ئاتقان پىچاقلارنى كېلىۋاتقان ئادەمنىڭ پىشانىسىگە سانجىلىپ ئارقىسىغا ئۇچۇرۇۋېتەرەن. نەچچە يۈز يىلنىڭ ئالدىدا چىنگىزخان بۇ يەردىن ئۆتكەندە، يەنە شۇنداق پىچاقچىلار ئۇلارنىڭ سېپىگە قوشۇلۇپ، غەربكە ماڭغانىكەن. بۈگۈنگە كەلگەندە ئارىمىزدا يەنە شۇنداق پىچاقچىلار باش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقاندا قىلىدۇ. ئۇلارنى بىرەر پالاكتە تېرمايدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟! قايتىپ بېرىپ، بۇرۇتتىڭىزنى قاچان قويغانلىقىڭىزنى، نېمە سەۋەبتىن چۈشۈرۈۋەتكەنلىكىڭىزنى، بۇرۇتتىڭىزنىڭ شەكلىنى، شەكلى دېگىنىم: توم بۇرۇتمۇ، بوم بۇرۇتمۇ، شاپ بۇرۇتمۇ، سىم بۇرۇتمۇ ھەممىنى ئېنىق يېزىپ ئەتىدىن قالدۇرماي بىزگە تاپشۇرۇڭ!

...

بازارلىق ھۆكۈمەت ئىدارىسىدىن خۇددى بىرسى مېنى چۆگىلىتىپ قويۇۋەتكەندەك بېشىم گاڭگىراپ قايتىپ چىقتىم. ئۆيگە كېلىپمۇ قولۇم ئىشقا بارمىدى، راست، دېگەندەك ھېلىقى بۇرۇت سومكىسىغا ئوتتۇز-قىرىق پىچاقنى سېلىۋېلىپ نېمىشقا ئادەم قوغلاپ يۈرگەن بولغىدى؟ ئىسكەندەر، چىنگىزخان دېگەنلەر توغرىسىدا ئانچە-مۇنچە ئاڭلىغان. ئۇلارنىڭ بۇ پىچاقچىغا باغلىنىشلىق چىقىپ قالغىنى قىزىق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىشقا مېنىڭ چېتىلىپ قالغىنىمچۇ!

—Sözümü kesmeyin! Demircinin yeni yaptığı bıçakların nasıl olduğunu biz sizden daha iyi biliyoruz. O pala bıyıklının çantasından çıkan bıçakların hepsi birbirinden büyük ve kullanılmış olan bıçaklar... Pekâlâ, siz bu işi nasıl izah edeceksiniz? Sizce o bıyıklı, o kadar bıçağı sihirbazlık yapmak için ya da komiklik olsun diye mi yanında taşıyordu? Bir arkadaşımın anlattığına göre binlerce yıl öncesinde İskender adlı biri ordusuyla birlikte buralara ulaştığında bir sürü bıçakçıyla karşılaşmış, bayağı zorluk yaşamış. Bu bıçakçıların her biri yanında onlarca bıçak taşıyormuş. Bakmadan attığı bıçaklar bile karşıdan gelenin tam alınına saplanıp onu yere seriyormuş. Yüzlerce yıl önce, Cengiz Han buradan geçerken yine sayısız bıçakçı onların safına katılarak batıya doğru yürümüş. Bu gün aramızda yine böyle bıçakçılar güçlenmeye başlıyormuş gibime geliyor. Onların başımıza bir felaket açmayacağını kim söyleyebilir? Eve dönüp bıyıklarınızı ne zaman bıraktığınızı, niçin kestirdiğinizi, bıyıklarınızın şeklini, şekli derken kaytan bıyık mı, pala bıyık mı, burma bıyık mı yoksa pos bıyık mı, hepsini ayrıntılı yazarak en geç yarına kadar bize teslim edin!

...

Hükümet konağından sanki biri döndürerek fırlatmış gibi şaşkın bir hâlde çıktım. Eve gelince hiçbir işe elim varmadı... Doğru ya! Neden o pala bıyıklı, çantasında otuz kırk bıçakla milleti kovalamıştı ki? İskender, Cengiz Han denen kişiler hakkında az çok bir şeyler duymuştum. Onların bu bıçaklı saldırganla ilişkili çıkması ne ilginç! Hele benim de bu işle alakalı olmam!

كەچتە قاغا پۇتى خەتلىرىم بىلەن بۇرۇتۇمنىڭ تۇغۇلۇشىدىن تارتىپ ئۆلگۈچە بولغان قىسقىچە تارىخىنى يېزىشقا ئولتۇردۇم. ئايالىم بېشىمغا كېلىپ قاراپ:

- سىزگە بۇ بىر- ئىككى كۈندىن بېرى نېمە بولدى؟- دېدى.

- نېمە بوپتۇ؟

- بىردەم بېرىپ بۇرۇتىڭىزنى چۈشۈرۈۋېتىپ كېلىسىز، بىردەم ھۆكۈمەت ئىدارىسىغا يۈگۈرەيسىز، بۈگۈن كەچكىچە قويغان- تۇتقنىڭىزنى بىلىمى پىرقىراپ يۈردىڭىز، مانا ئەمدى تەكشۈرۈش يېزىشقا ئولتۇرۇپسىز.

- تەكشۈرۈش ئەمەس، ھاڭۋاقتى! بۇرۇتۇمنىڭ تارىخىنى

يېزىۋاتىمەن.

- بۇرۇتۇمنىڭ تارىخى؟!

ئايالىم ماڭا چەكچىيىپ قاراپلا قالدى، ئۇ چوقۇم مېنى ئالچىپ قاپتۇ، دەپ ئويلىدىغۇ دەيمەن.

- بۇ دېگەن سىياسەت، خوتۇن خەق ئارىلىشىدىغان ئىش ئەمەس،- دەپ ۋارقىرىدىم ئۇنىڭغا،- مالڭ جۇگۇ، ئۆزۈڭنىڭ قازان- قومۇچىڭنى بىل.

شۇ كېچە يەنە دەھشەتلىك چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ كەتتىم، چىراغنى ياندۇرۇپ، كۆرگەن چۈشۈمنى ئەسلەشكە تىرىشىپ بىر ھازا ئولتۇرۇپ قالدىم، ئايالىم ئويغىنىپ:

- يەنە نېمە بولدىڭىز؟- دېدى.

- قارا بېسىپتۇ، قارىمامسەن، چىلىق- چىلىق تەرگە چۆكۈپ

كەتكىنىمنى.

- يەنە غەلىتە چۈش كۆرگەن ئوخشىمامسىز؟

- غەلىتە بولغاندا قانداق دېمەمسەن چۈشۈمدە ئۇخلاۋاتقۇدەكمەن، قۇلىقىمغا بىر نېمىلەرنىڭ گۈلدۈرلىگەن، تاراقلىغان ئاۋازى ئاڭلانغۇدەك. مېڭىپ كېتىۋاتقان ھارۋىنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاپ قاپتىمەن- دېگۈدەكمەن؛ تۇرۇپلا يەنە: ياق، ھارۋىدا ئەمەس، تۈگمەندە ئۇخلاپ قاپتىمەن، دېگۈدەكمەن، گۈلدۈر- غالاپ ئاۋاز بارغانسېرى كۈچىيىپ، تۈگمەننىڭ ئىچىگە گۈلدۈرلەپ سۈكۈرگىلى تۇرۇپتۇ.

Akşamleyin çirkin yazımla bıyıklarımın doğumundan ölümüne kadar olan bütün hayat öyküsünü yazmak için oturdum. Eşim yanıma gelip:

—Bu iki gündür sana neler oluyor, dedi.

—Ne olmuş?

—Bir bıyıklarını kestiriyorsun bir hükümet konağına gidiyorsun, bugün sabahtan beri elin ayağın birbirine dolaşmış ne yaptığını bilmez bir hâldesin, şimdi de öz eleştiri yazmaya hazırlanıyorsun.

—Bu öz eleştiri değil, avanak! Bıyıklarımın tarihini yazıyorum.

—Bıyıklarının tarihini mi?

Eşim bana şaşkına dönmüş hâlde bakakaldı. Kesin kafayı yemiş, diye düşünmüş olmalı.

—Siyaset bu! Kadın milletinin karışacağı işler değil, diye bağırdım ona. Git haydi, mutfak işleriyle ilgilen!

O gece yine kâbus görerek uyandım. Işıkları yakıp rüyalarımı hatırlamaya çalışarak epey oturdum yerimde. Eşim uyanıp:

—Yine ne oldu, dedi?

—Karabasan herhâlde. Bakar mısın? Sırılsıklam terlemişim.

—Yine garip garip şeyler gördün galiba rüyada?

—Hem de nasıl garip! Rüyamda da uyuyordum, kulaklarıma bir şeylerin gürültüsü geliyordu. Herhâlde seyir hâlinde olan arabanın üzerinde uyuyakaldım, diye düşündüm. Bir anda “Hayır, arabada değil, değirmende uyuyakaldım.” dedim. Gürültüler gittikçe çoğalıyor, değirmenin içine fişkırarak su geliyordu.

بىر چاغدا قارىسام، تۈگمەندە ئەمەس، كىر ئالغۇنىڭ ئىچىدە پىرقىراۋاتقۇدەكمەن. شۇنچە ۋارقىرىساممۇ ئاۋازىمنى ھېچكىم ئاڭلىمىغۇدەك. تىپچەكلىگەنسېرى ماغازىنىڭ ئىچىگە چۆكۈپ كېتىپ بارغۇدەكمەن. مىڭ تەستە كۆزۈمنى ئاچسام ئۆيىنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ، قورققىنىمدىن چىراغنى ياندۇرۇۋالدىم. ھېلىقى كىر ئالغۇنىڭ تاراق - تۇرۇقى ھازىرمۇ قۇلىقىمغا ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ...

...

ئەتىگىنى ناھايىتى ھارغىن ھالدا ئورنۇمدىن تۇردۇم. بېشىم ھېلىمۇ پىرقىرىغاندەك بولۇپ قېيىپلا تۇراتتى، چۈشكە يېقىن بۇرۇتۇمنىڭ «تارىخى» يېزىلغان قەغەزنى كۆتۈرۈپ بازارلىق ھۆكۈمەتكە باردىم. ئىدارىنىڭ ئىچىدە بۇرۇت ماجىراسى بىلەن چاقىرتىلغان يەنە بىرنەچچەيلەن سوراق قىلىنىۋاتقانكەن، ئىچكىرىگە كىرىشكە پېتىنالمى، قولۇمدىكى بىر پارچە قەغەزنى بوسۇغىدا تۇرۇپلا سۇنۇپ بەردىم.

ئىدارىدىن چىقىپ بېشىم تۆرەپ، ئۇدۇل بازار تەرەپكە كېتىپ قايتىمەن، بازارنى ئارىلاپ ماڭدىم، كۆزۈمگە ھەممىلا يەردە پىچاق بىلەن بۇرۇت كۆرۈنگەندەك قىلاتتى، مۇنۇ بۇرۇتلۇق قاسساپنىڭ قولىدىكى پىچاقنىڭ ھەيۋەتلىكلىكىنى قارىمامدىغان، ھېلىقى بۇرۇتنىڭ سومكىسىدىن چىققان پىچاقلارمۇ مۇشۇنداق تىرىك جاننىڭ قېنىنى ئېقىتىدىغان نېمىلەر بولسا كېرەك. ئاۋۇ تاۋۇزچىنىڭ قىلچەك ئۇزۇن، ئەگرى پىچىقچۇ؟ ھەرقانچە بولسىمۇ ئۇنداق يوغان پىچاقلاردىن ئوتتۇز - قىرىقنى بىر سومكىغا سىغدۇرغىلى بولماس. ماۋۇ يايىمچىلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان پىچاقلارچۇ؟ بۇ يەردىن داڭلىق يېڭىسار پىچاقلرىدىن تارتىپ سېپىغا خىلمۇ خىل كۆز قويۇپ نەقىشلىۋەتكەن قەشقەر پىچاقلرى، ئىككى بىسلىق خەنجەرلەر، تۆمۈر غىلاپلىق موڭغۇل پىچاقلرى، ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ قىرغاقلىرى، يەرلىك ئۆستىلار سوققان ھەرخىل قەلەمىتىرلارغىچە بولغان تىغلىق ئەسۋابلارنىڭ ھەممە تۈرىنى تاپقىلى بولاتتى، ئېلىم - بېرىم قىلىشىۋاتقانلارنىڭ تولىسى بۇرۇتسىز ئىدى (ھەقىچان بۇلارنىڭ ئىچىدە چاندۇرماي بۇرۇتتىنى ئالغۇزىۋەتكەنلەرمۇ خېلى بار).

Bir de baktım ki değirmenin içinde değil, çamaşır makinesinin içinde dönüyorum. O kadar bağırmama rağmen sesimi kimse duymuyordu. Çırpındıkça köpüğün içine batıyordum... Binbir zorlukla gözlerimi açtığımda evin içi kapkaranlık hâldeydi. Korkudan ışıkları yaktım. Çamaşır makinesinin sesi hâlâ kulaklarımda çınlıyor.

...

Ertesi sabah çok yorgun bir hâlde uyandım. Başım hâlâ dönüyor gibiydi. Öğlene doğru bıyıklarımın “tarihi”nin yazıldığı kâğıdı alıp hükümet konağına gittim. Bina içinde bıyık gerekçesiyle çağrılmış birkaç kişi daha sorguya çekiliyordu. İçeri girmeye cesaret edemeyerek elimdeki kâğıdı kapıdan uzatıverdim.

Binadan çıkınca kafam karışıp doğru çarşı tarafına yol almışım. Çarşayı aralayarak yürüdüm. Gözüme her yerde bıçakla bıyık görünüyordu gibiydi. Şu bıyıklı kasabın elindeki bıçağın ihtişamına bir bakar mısınız? O malum bıyıklının çantasından çıkan bıçaklar da bunun gibi dirinin kanını akıtan türden olsa gerek. Şu karpuzcunun kılıç gibi uzun, eğri bıçağına ne demeli? Her ne olursa olsun öyle uzun bıçaklardan otuz kırk taneyi bir çantaya sığdırmak mümkün değil ki!.. Şu satıcıların önündeki bıçaklara bak hele! Burada meşhur Yenisar bıçaklarından tutun da sapı çeşitli taşlarla süslenmiş Kaşgar bıçakları, iki tarafı da keskin hançerler, demir kılıflı Moğol bıçakları, Çin’in iç bölgelerinden getirilmiş doğrama bıçakları, yerli ustaların yaptığı el işi küçük çakılara kadar her çeşit bıçak türü bulunuyordu. Alışveriş yapanların çoğu bıyıksızdı (Sanırım onların içinde bıyıklarını gizlice kestirenlerin sayısı da az değildir.).

ئەگەر بۇ بۇرۇتسىز پىچاقچىلارغا بازار باشلىقى ئېيتقان ھېلىقى بۇرۇتلۇق پىچاقچىلارنى قوشساق ھەقىقەتەنمۇ بىر چوڭ خەۋپكە ئايلىناتتى. كۆزۈمگە ئالارمەن-ساتارمەنلەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭلىرى بىلەن گۈلدۈرلەپ تۇرغان بۇ بازارمۇ يوغان بىر كىرئالغۇنىڭ ئىچىدە توختىماي پىرقىراۋاتقانداك كۆرۈندى. ھەقاچان بازار باشلىقى بۇ بازارنى ئۇزۇن ئۆتمەي چوقۇم باشقىدىن توقۇيدىغۇ دەيمەن، دەپ ئويلاپ قالدىم.

شۇندىن باشلاپ دەككە-دۈككىدە تالا-تۈزلەرگىمۇ چىقىمىدىم، بىرەرسىنىڭ بازارنى چۇۋۇپ توقۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەرمۇ ئاڭلىمىدىم. ئارىدىن ئىككى ئايچە ۋاقىت ئۆتتىمىكىن، بىر كۈنى غەيرەت قىلىپ كوچىغا چىقىپ، سودىلىقىمنى پۈتتۈرۈپ ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتسام، ئالدىمدىنلا بازار باشلىقى چىقىپ قالدى، ئۆز كۆزۈمگە ئىشەنمەي قالدىم، ئۆردەكتەك ئېغاڭلاپ كېلىۋاتقان بۇ كېلەڭسىز ئادەم قاملاشتۇرۇپ بۇرۇت قويۇۋالغان ئىدى، يېقىنلاپ كېلىپ قارىسام، خاتاسىز بىزنىڭ بازار باشلىقى.

-ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

بازار باشلىقى توختاپ ماڭا قارىدى-دە:

-سىز كىم بولىسىز؟-دېدى.

-ئىككى ئاينىڭ ئالدىدا سىزگە بۇرۇتۇمنىڭ تارىخىنى يېزىپ

ئاپىرىپ بەرگەن كىشى بولمەن.

-ھە،ھە... شۇ چاغدا مېڭىمىز قىزىپ كېتىپ، بىرمۇنچە

ئادەملەرنى ئاۋارىچىلىققا ساپتىكەنمىز، شۇلارنىڭ ئىچىدە سىزمۇ بار

ئىكەنسىز-دە؟! قارىمامسىز، ھېلىقى كېكەچ ھەممىمىزنى تەڭ

پاراكەندە قىپتۇ.

-قايسى كېكەچنى دەۋاتىسىز؟

-ئاڭلىمىدىڭىزمۇ، ھېلىقى بازاردا پىچاق كۆتۈرۈپ ئادەم

قوغلىغان بۇرۇتچۇ؟ ئەسلىدە ئۇ، قۇشخاننىڭ خىزمەتچىسى ئىكەن.

قۇشخاننىڭ توك چاقى بۇزۇلۇپ قېلىپ، شۇ كۈنى ئۇ قاسساپلارنىڭ

پىچاقلىرىنى يىغىپ، بازارغا چاقلاقتىلى ئېلىپ كىرگەن ئىكەن،

ئاپتوبۇستا ئۈچ يانچۇقچى ئۇنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ، قىستىغان بولۇپ

يانچۇقىدىكى پۇلنى سوقۇۋاپتۇ.

Eğer bu bıyksız bıçakçılara çarşı yöneticisinin söylediği o bıyıklı bıçakçıları da katarsak gerçekten de büyük bir tehlike oluşturabilirdi.

Alıcıların ve satıcıların oluşturduğu gürültüyle kaynamakta olan bu çarşı da gözüme büyük bir çamaşır makinesinin içinde durmadan dönüyormuş gibi görünmeye başladı. “Büyük ihtimalle çok geçmeden, çarşı yöneticisi burayı söküp yeniden örecektir!” diye düşünceler geçti içimden.

O günden itibaren endişe içinde dışarı bile çıkmadım. Birilerinin çarşırı söküp yeniden ördüğüne dair haber de işitmedim. Aradan yaklaşık iki ay gibi bir süre geçti sanırım, bir gün cesaretimi toplayıp alışveriş için sokağa çıktım. Eve dönerken çarşı yöneticisiyle karşılaştım. Gördüklerime inanamıyordum. Ördek gibi iki yana sallana sallana gelmekte olan bu tombul adam, okkalı bıyık bırakmıştı. İyice yanaştığında bizim çarşı yöneticisi olduğundan emin oldum.

—Selâmün aleyküm!

O da durup bana baktı ve sordu:

—Kimsiniz?

—İki ay önce size bıyıklarımın tarihini yazıp veren adamım.

—Hım, hım... O an kafamız epey karışık. Bir sürü insanı rahatsız etmişiz. Siz de onlardan biriydiniz demek ki? İşe bakar mısınız? O kekeme hepimizi oyuna getirmiş.

—Hangi kekemeden bahsediyorsunuz?

—Duymadınız mı? İşte o çarşıda elinde bıçak, insanları kovalayan bıyıklı var ya? Aslında o mezbahane çalışanıymış. Mezbahanın elektrikli eğesi bozulduğundan o gün bütün kasapların bıçaklarını bilemek için çarşıya götürüyormuş. Otobüste üç hırsız onu aralarına alarak sıkıştırıp cebindeki parayı çalmış.

كېكەچ پۇلىنىڭ يۈتكەنلىكىنى سېزىپ قېلىپ، ئاپتوبۇستىن چۈشۈپلا ھېلىقىلارغا ئېسىلىۋاپتۇ، يا ئولاشقان خەققە گېپىنى ئۇقتۇرالمى، يا ھېلىقىلارنى قويۇۋەتمەي چىڭ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، يانچۇقچىلار ئۇنى ئۇرۇپ قۇتۇلۇپ قاچماقچى بوپتۇ، تاياق ئۆتكەندىن كېيىن كېكەچمۇ پىچاق چىقىرىپتۇ. بولغان ئىش بۇ.

- شۇنچىلىك ئىشكەن دەڭ!

- شۇنداق، شۇنچىلىكلا بىر ئىشكەن، مەن ئۇنى ئارتۇقچە چوڭقۇر ئويلاپ كېتىپتىمەن. يۇقىرى رەھبەرلىكمۇ مېنى چاقىرتىپ، بىر بۇرۇتلۇقنىڭ ئىشىنى دەپ جىمى بۇرۇتلۇقنى پارا-كەندىچىلىككە سالىدىغان قانداق باشلىقسەن؟!، دەپ قاتتىق تەنقىدلەپ كەتتى، خاپا بولمايسىز. بۇرۇتۇمغا قاراپ ھەيران بولۇۋاتامسىز؟ ئاڭلىسام، يەنە بەزى رەھبەرلەر مېنى بازار باشلىقى ئەزەلدىن بۇرۇتقا ئۆچ ئادەمتى، دەپ يۈرگۈدەك، رەھبەرلەرنىڭ پىكىرىگە دىققەت قىلمىسا بولمايدۇ، مانا ئەمەسمە دەپ مەنمۇ بۇرۇت قويۇۋالدىم. يارىشىپتىمۇ؟

بازار باشلىقى ھىجايىدى، مەنمۇ دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ جىلمايدىم-دە:

- يارىشىپتۇ، بەستىڭىزگە قارىغاندا بۇرۇتڭىز سەل كىچىكرەك بولۇپ قاپتۇ. بولسا ئوبدانراق ئۆستۈرۈپ، قۇلىقىڭىزغا يۆڭىۋالسىڭىز بولغۇدەك،- دېدىم.

- پاھ، پاھ... بۇ چاقچىقىڭىز قالتىس كەلدى-دە،- دەپ دىقماق قوللىرى بىلەن مۈرەمگە ئۇرۇپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى ئۇ. تۇرغان ئورنىمدا تۇرۇپ قالدىم. بۇ بازار باشلىقىمۇ كىرئالغۇغا چۈشۈپ كېتىپ چۆڭىلەۋاتقىنىغا خېلى بولغان بىر نېمىكەن-دە. مۇنداق كېلەڭسىز ئادەملەرنى سۈزۈۋېلىپ، ئاپتاپقا سېلىپ قۇرۇتۇپ ئاندىن چۇۋۇپ باشقىدىن توقۇسا خېلى ئىخچاملىشىپ قالارمىدىكىن دېگەنلەر خىيالىمدىن كەچتى.

ئۆيگە يېقىنلاپ قالغاندا، قوغداش ھەيئىتى ئۆمەر جان ئۇچراپ قالدى.

- ھاي ئۆمەر جان!- دەپ قىچقىرىۋالدىم،- بولغان يېڭىلىقلاردىن خەۋەرلەندۈرۈپمۇ قويماپسىلەن.

Kekeme parasının çalındığını fark edince otobüsten inerek onların yakasına yapışmış. Ne toplanan millete derdini anlatabilmiş ne de soyguncuların peşini bırakmış. Hırsızlar da onu dövüp kaçmak istemişler. Canı yanınca o da bıçaklarını çıkarmış. Hepsisi o kadar!

—Demek hepsi o kadar!

—Evet öyleymiş. Ben onu çok derin analiz etmişim. Amirlerim de beni çağırıp “Bir bıyıklının sorunu için bütün bıyıklıları perişan etmişsin. Bu nasıl bir yöneticiliktir?” diye epey tenkit ettiler. Kusura bakmayın. Bıyıklarına bakıp şaşırdınız mı? Duyduğuma göre bazı amirler beni “Çarşı yöneticisi ezelden bıyıklılara karşı önyargılı bir insandı.” diyormuş. Amirlerin görüşlerine dikkat etmek gerekiyor. Ben de böyle olmadığını kanıtlamak adına bıyık bıraktım. Nasıl, yakışmış mı?

Çarşı yöneticisi arsızca gülümsedi. Ben de derdimi içime atarak zoraki gülümsedim ve:

—Yakışmış ama kalıbınıza göre bıyıklarınız ufak kalmış, mümkünse iyice uzatıp kulaklarınızın arkasına dolarsanız daha iyi olacak, dedim.

—Bak hele! Harika espri oldu bu, diyerek minik tombul elleriyle omuzlarıma dokundu ve yoluna devam etti.

Durduğum yerde kalakaldım. “Bu çarşı yöneticisi de çamaşır makinesinin içinde epey dönmüş biri sanırım! Böyle iri yarı adamları makineden çıkarıp, güneşte kurutup, sonra söküp yeniden örünce küçülerek oldukça toparlanır.” diye düşündüm içimden.

Eve yaklaştığımda bekçi Ömercan’la karşılaştım.

—Hey Ömercan, diye çağırdım, havadislerden de hiç haberdar etmiyorsunuz.

- نېمە يېڭىلىقلاردىن؟
 - بۇرۇت تىزىملايدىغان ئىش ئەمەلدىن قاپتۇ، بازار باشلىقىنىڭ ئۆزى بۇرۇت قويۇۋاپتۇ...
 - كىمدىن ئاڭلىدىڭلا؟
 - مانا ھازىر كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بازار باشلىقىنىڭ ئۆزىنى كۆردۈم.

- نېمە دېدى؟
 - بۇرۇتۇم يارىشىپتىمۇ؟ - دېدى، يارىشىپتۇ، بىراق بەستىڭىزگە قارىغاندا سەل كىچىكرەك بولۇپ قاپتۇ، ئوبدانراق ئۆستۈرۈپ، قۇلىقىڭىزغا يۆگىۋالسىڭىز بولغۇدەك، دېدىم.
 ئۆمەر جان قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى - دە:
 - بازار باشلىقىنىڭ بۇرۇتى ئۆسمەيدىغان بۇرۇتلاردىن - دە! -
 دېدى.

- نېمە دەيدىغانسىلە، ئۆسمەيدىغان قانداق بۇرۇت ئۇ؟
 - سىلە تېخى بىلمەمسىلە؟ بىزنىڭ بازار باشلىقىمىز كوسا، بۇ قېتىم ھەممىسى ئۇنىڭ كۆزىگە قولىنى جۈنۈپ زادى بۇرۇتى بارلار ساڭا نېمە قىلغان دەپ ئارامىنى قويىمىغاچقا، سەنئەت ئۆمەكتىن ئاشۇ بۇرۇتنى تېپىپ ئەكىلىپ تاقىۋالدى.
 ئۆمەر جان كەتتى. بولغان ئىشلارنى باشتىن - ئاياغ خىيالىمدىن ئۆتكۈزۈپ يەنە بىر ھازا تۇرۇپ قالدىم، شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ دۇنيانىڭ مۇنچە قىزىقلىقىنى چۈشەنمەپتىكەنمەن.³¹

³¹ Memtimin Hoşur (1991). "Burut Macirasi". *Tarım Jorñili* (1): 20-29.

—Hangi havadisten?

—Bıyıklıları fışılama işi iptal olmuş, hatta çarşı yöneticisi bile bıyık bırakmış.

—Kimden duydunuz?

—İşte şimdi, sokağın başında çarşı yöneticisiyle bizzat karşılaştım.

—Ne dedi?

—Bıyıklarım yakışmış mı, dedi. “Yakışmış ama kalıbınıza göre biraz ufak kalmış, iyice uzatıp kulaklarınıza dolarsanız iyi olur.” dedim.

Ömercan kakhaha atarak güldü ve:

—Çarşı yöneticisinin bıyıkları uzamayan bıyıklardan ki, dedi.

—Neden bahsediyorsunuz? Nasıl bıyıklı o uzamayan?

—Bilmiyor musunuz? Bizim çarşı yöneticisi doğuştan köse. Bu olayda herkes ona “Bıyıklılar sana ne yaptı” diye tepki gösterip canına okuduğu için, sanat merkezinden o takma bıyığı getirip takmış.

Ömercan uzaklaştı. Olup bitenleri gözümün önünden geçirerek bir süre yerimde kalakaldım. Bu yaşıma kadar dünyanın bu kadar ilginç hâlleri olduğunu anlayamamışım.

ئېشىپ قالغان بىر نامرات

1

يىراق ئۇپۇق ئىسسىق لەۋلىرىنى زېمىن لەۋلىرىگە يېقىۋاتقاندا كۆرۈنىدۇ. كەپتەر توپى كۆك ئاسماندا پەرۋاز ئەيلەپ، قۇشلار دۇنياسىنىڭ سېركىچىلىرىدەك موللاق سالىدۇ. پاكار، كۆرۈمسىز ئۆيلەرنىڭ مورلىرىدىن چىققان ئاجىز ئىس ئاستا-ئاستا كۆتۈرۈلىدۇ. رەتلىك ئۈنۈپ چىققان كۈزگى بۇغداي مايسىلىرى سوغۇقتا ئۈسمىدەك كۆكرىپ تۇرىدۇ. كوچىنىڭ ئىككى ياقىسىغا، چىتەنلەرنى بويلىتىپ تىزىپ قويۇلغان ئالتۇن رەڭ يانتاق پەنجىلىرىدىن يات، ئۆزگىچە پۇراق تارقىلىدۇ. قىغ دۆۋسى ئۈستىگە چىقىۋالغان قىزىل تاجىلىق خوراز شادىيانە قىچقىرىدۇ. دالا يالىڭاچ، دەرەخلەر يالىڭاچ. قىشنىڭ ئىزغىرىن شامىلىنى، ياپراقلارنى، ئىسنى ۋە خورازنى كۆرمىگىنىمگە نەقەدەر ئۇزۇن بولغان - ھە! شۇ تاپتا ئۆزۈمنى بالىلىق چاغلىرىمغا قايتقاندا ك سېزەتتىم. يېزا كوچىسىدا يۈگۈرۈپ قىيغاتقۇم، كۆكتىكى كەپتەرلەرگە قاراپ ئىسقىرتقۇم كېلەتتى. تولىمۇ تونۇش، لېكىن ئۇزاقتىن بېرى كۆرمىگەن مەنزىرە... ئىدارىمىزگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش نۇقتىسىنىڭ بىر يىللىق خىزمەتلىرىنى تەكشۈرۈش ئۆمىكىمىز كەنتنى ئارىلاپ يۈرۈپتۇ. بىر يىلدىن بېرى مۇشۇ نامرات كەنتكە بىر تۈمەندىن ئارتۇقراق مەبلەغ سالدۇق. ئىككى نەپەر كادىرىمىز بىر يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردە نۇقتىدا تۇرۇپ ئىشلىدى. ئۇلارنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلدى، ئىلھام بەردى، ئەقىل كۆرسەتتى. مانا ئەمدى، ئۇنىڭ نەتىجىسى قانچىلىك؟ بىز قانچىلىك يۆلەپلەيدۇق؟ ئۇلار نەچچە بالداق يۈكسەلدى؟ - بۇلارنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش، تەجرىبە-ساۋاقلارنى يەكۈنلەش زۆرۈر ئىدى. ئاشۇ بىر كۈن ئىچىدە، رەسمىدىكىدەك تۈز، رەتلىك، قاتار-قاتار سالا ئېتىزلارغا ئىزىمىز چۈشتى. ئېتىز قىرلىرىدىكى سان - ساناقسىز ئۈجمىلەرگە كۆزىمىز چۈشتى. سېمونت تاختاي يېپىپ ياسالغان سۇ سىڭمەس

Geride Kalan Bir Yoksul

1

Uzaktan ufuk, sıcak dudaklarını toprağın dudaklarına değdiriyormuş gibi görünüyordu. Güvercin sürüsü mavi gökyüzünde uçuşup kuşlar âleminin sihirbazları gibi taklalar atıyordu. Alçak, gudubet evlerin bacalarından çıkan zayıf duman yavaş yavaş kalkıyordu. Aynı hizada uzamış olan sonbahar buğdayının filizleri soğukta osma³² gibi mavi duruyordu. Sokağın iki kenarına çitlere yanaştırarak dizilmiş olan altın renkli duvalat otu dallarından alışılmadık, farklı kokular yayılıyordu. Gübre yığını üzerinde duran kırmızı taçlı horoz neşeyle ötüyordu. Kırklar çıplak, ağaçlar çıplak. Kışın hoş rüzgârını, yaprakları, dumanı ve horozu görmeyeli ne kadar uzun zaman olmuş! O anda kendimi çocukluk çağlarıma dönmüş gibi hissediyordum. Köy sokaklarında koşup zıplayasım, gökyüzündeki güvercinlere bakarak ısıklık çalasım geliyordu. Çok aşına olduğum ama uzun zamandan beri göremediğim manzara... İdaremize yoksulluktan kurtulma merkezlerinden birinin senelik faaliyetlerini denetleme görevi verilmişti. Ekibimiz, köyü dolaşmaktaydı. Bir yıldır bu yoksul köye on bin yuandan fazla yatırım yaptık. Kadrolu iki memurumuz burada merkezde kalarak çalıştı. Onların yoksulluktan kurtulup zenginleşmesine rehberlik etti, motive etti, akıl verdi. İşte şimdi bunun neticesini, ne kadar destekleyebildiğimizi, ne kadar kalkındırabildiğimizi kontrol etmek, edinilecek tecrübe ve geri bildirimleri değerlendirmek gerekiyordu. İşte o bir gün içinde, kartpostaldeki gibi düz, sıralı, saf saf tarlalarda ayak izimiz kaldı. Tarlaların kenarlarındaki sayısız dut ağaçları dikkatimizi çekti. Betondan yapılmış olan su geçirmez

³² osma: Ezilip suyu kaşa yakıldığında kaşın gür ve uzun olmasını sağlayacağına inanılan bir bitki türü.

ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ سېمونت كۆۋرۈكلىرىدىن نەچچە قېتىم ئۇياققا، نەچچە قېتىم بۇياققا ئۆتتۇق. كىچىك ماشىنىمىزنىڭ گۈللۈك چاقى يېڭى ئېچىلغان بوز يەرنىڭ يوللىرىغىمۇ نەقىش چەكتى. كەنتنىڭ ئون بىر نەپەر كادىرى بىزگە ھەمراھ ئىدى. كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرىتارى ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ ھارمىدى. مۇئاۋىن سېكرىتار، كەنت باشلىقى، مۇئاۋىن كەنت باشلىقى، پەن - تېخنىكاغا مەسئۇل كەنت باشلىقى، چارۋىچىلىققا مەسئۇل كەنت باشلىقى، پىلىچىلىككە مەسئۇل كەنت باشلىقى، پىلانلىق تۇغۇتقا مەسئۇل كەنت باشلىقى، يەر باشقۇرۇشقا مەسئۇل كەنت باشلىقى، ئاياللار مۇدىرى، خەلق ئەسكەرلىرى روتىسىنىڭ كوماندېرى ۋە بوغالتىر قوشۇمچە قىلىپ ھارمىدى. بىز ئاڭلاپ ھارمىدۇق. جاپاكەش دېھقانلار شۇنچە يەرلەرنى تېرىپ، شۇنچە ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى ياساپ، شۇنچە بوز يەرلەرنى ئېچىپ، شۇنچە ئۇزۇن يوللارغا شېغىل تۆكۈپ ھارمىغان يەردە، بىز كۆرۈپلا، ئاڭلاپلا ھېرىپ قالساق قاملىشىرىمىدى؟ ھارمىدۇق. ئادەمنى جەلپ قىلىدىغان يېڭىلىقلار، يۈكسىلىش - تەرەققىياتلار ھەققىدىكى ھېكايىلەر بىزنى ھاردۇرمىدى... بىر يىل دېگەن قىسقىغىنە، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋاقىتقۇ، لېكىن ئاشۇ بىر يىل ئىچىدە، دېھقانلارنى قايسى ئىشلارنى ئورۇنداپ بولمىغان دەيسىز؟ ئۇلار ھەربىر تۈپ بۇغداي - قوناقنىڭ قېشىغا نەچچە قېتىمدىن بارغاندۇ؟ ھەربىر تۈپ كېۋەزنىڭ، ھەربىر تال پىلە قۇرتىنىڭ، ھەربىر چارۋا مالنىڭ قېشىغا نەچچە قېتىمدىن بارغاندۇ؟ سۇلياۋ يوپۇق يېپىش ئۈچۈن، ئۇرۇق تىكىش ئۈچۈن، مايسا تاقلاش ئۈچۈن، سۇغىرىش ئۈچۈن، تۇۋىنى يۇمشىتىش ئۈچۈن، ئەسكى يۆگىمەچنى يۇلۇش ئۈچۈن، قۇرت چۈشتىمۇ - يۇقمۇ؟ - قاراپ بېقىش ئۈچۈن، دورا چېچىش ئۈچۈن... ساناپ بېقىڭا، زادى نەچچە قېتىمدىن بارغاندۇ؟... سېكرىتارنىڭ تونۇشتۇرۇشىدىن، قالغان ئون نەپەر كادىرنىڭ قوشۇمچە قىلىشىدىن بىلدۈرۈشكى، پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ يار - يۆلەك بولۇشى ئارقىسىدا، تەبىئەت دېھقانلارنى ئۈمىدسىز قالدۇرماپتۇ. بۇغداي، قوناقىتىن، پاختىدىن، پىلىدىن، مايلىقداندىن، مېۋە - چېۋىدىن، ئۈزۈمدىن، چارۋا - باقمىچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىنىپتۇ. كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىم ئالدىنقى يىلدىكىدىن بىر كالىلەك

derelerin betondan yapılmış köprülerinden bir o yana bir bu yana tekrar tekrar geçtik. Küçük arabamızın desenli lastiği yeni açılmış olan tarlalara da nakış işlemiş oldu. Köyün on bir kişilik memur kadrosu bize eşlik etti. Köyün parti şube başkanı bize durum tespiti yapmaktan yorulmadı. Başkan yardımcısı, köy muhtarı, muhtar yardımcısı, bilim ve teknoloji den sorumlu başkan, hayvancılıktan sorumlu başkan, ipek böceğinden sorumlu başkan, aile planlamasından sorumlu başkan, arazi yönetiminden sorumlu başkan, kadın kolları başkanı, halk askeri bölüğünün komutanı ve muhasebeci de katkı sunmaktan yorulmadı. Biz dinlemekten yorulmadık. Cefakeş çiftçiler onca tarlayı ekerek, onca dereyi inşa ederek, onca araziyi ıslah ederek, onca uzun yola çakıl sererek yorulmamışken biz görmekle, işitmekle yorulursak yakışık alır mıydı? Yorulmadık. İnsanı cezbeden yenilikler, kalkınma ve gelişme hakkındaki hikâyeler bizi yormadı... Bir yıl dediğin kısacık bir süre, göz açıp kapayıncaya kadar geçip gidiyor. Fakat işte o bir yılın içinde çiftçiler hangi işlerin üstesinden gelemedi ki? Onlar her birim buğday ve mısırın yanına kaç defa uğramıştır? Her bir pamuğun, ipek böceğinin, hayvanın yanına kaç defa gitmiştir? Naylon örtü örtmek, tohum ekmek, filizleri yabancı otlardan arındırmak, sulamak, dibini yumuşatmak, zararlı sarmaşıkları koparmak, böcek kontrolü yapmak, ilaçlamak için... Hele bir sayın! Acaba kaç sefer uğramıştır?.. Parti şube başkanının bilgilendirmesinden, diğer on memurun katkısından öğrendik ki partinin doğru siyaseti sayesinde, yerli ve merkezi hükümetlerin destekleriyle doğa, çiftçileri umutsuz bırakmamış. Buğday, mısır, pamuk, ipek böceği, yağlı tahinler, meyveler, üzüm ve hayvancılık açısından bereketli bir yıl olmuş. Kişi başına düşen gelir, bir önceki yıla göre iki kat

ئېشىپ، پىلان يۈز پىرسەنت ئورۇندىلىپتۇ. كەنتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت تەستىقلىغان پىلانى بويىچە بۇ يىل يىگىرمە پىرسەنت، كېلەر يىلى يىگىرمە پىرسەنت، ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىلى يىگىرمە پىرسەنت... نامرات ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇلماقچىكەن. بۇ يىل قۇتۇلدۇرۇلىدىغان يىگىرمە پىرسەنت ئائىلىنىڭ توقسەن بەش پىرسەنتى نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپتۇ. يەيدىغان ئېشى يېتەرلىك بولۇش، كىيىمى پۈتۈن بولۇش، ھەربىر ئائىلىدە ئېشەك ھارۋىسى ۋە ئېشىكى بولۇش، بىر تۇياقتىن كالىسى بار بولۇش، ھەر نوپۇسقا ئۈچ تۇياقتىن قوي-ئۆچكە بولۇش تولۇق ئىشقا ئېشىپتۇ. جەمئىيەت ئامانلىقى مۇقىم، ئىشلەپچىقىرىش تەرتىپى نورمال ئىكەن. مۇشۇنداق ياخشى ۋەزىيەت يار بەرسە، پات يېقىندىكى ئۈچ-تۆت يىل ئىچىدە، كەنت نامراتلىقتىن تولۇق قۇتۇلۇپ كېتەلەيدىكەن...

سېكرېتار ھاياجان، ئىشەنچ ۋە ئازراق ئىپتىخارلىق بىلەن سۆزلەيتتى. ماختانغۇسى باردەك، لېكىن نېمىشقىدۇر ماختىنىشتىن تارتىنغاندەك قىلاتتى. ئاشۇ ھاياجان، ئاشۇ ئىپتىخارلىق قوشۇمچە قىلغانلارنىڭ ئاھاڭىدىمۇ بار ئىدى. ئۇ ئاستا-ئاستا بىزگىمۇ تەسىر قىلدى. بىزنىڭ قەلبىمىزدىمۇ ھاياجان ۋە ئىپتىخارلىق باش كۆتۈردى. ئاشۇ نامرات دېھقانلار ئۈچۈن، ئۇلار نامراتلىقتىن قۇتۇلغاندا خوشال بولماي تۇرالايمىزمۇ؟ ئۇلارمۇ ئەجرىگە لايىق قەنت چاقسۇن، ئىنساندەك ياشىسۇن ۋە كۈن ئۆتكۈزسۇن، پارتىيىنىڭ پارلاق سىياسىتىنىڭ نۇرىدا چۆمۈلسۇن... قەلبىمىزدە خوشاللىق بىلەن ئاشۇ ئىستەك ئارىلىشىپ كەتكەن ئىدى. پەقەت ھېلىقى نامراتلىقتىن قۇتۇلالماي قالغان بىر ئائىلە، نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پىلانىنى يۈز پىرسەنت ئورۇنداشقا تەسىر يەتكۈزگەن بىر ئائىلە كۆڭلىمىزدە غەشلىك پەيدا قىلىپ تۇراتتى. ئەمدى خۇددى كەنت ياچېيكىسى «نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پىلانىنى يۈز پىرسەنت ئورۇندىدۇق» دەپ دوكلات قىلالمايغىنىغا ئوخشاشلا، بىزمۇ «نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پىلانىنى يۈز پىرسەنت ئورۇندىدۇق» دەپ دوكلات قىلالمايتتۇق. ئۇنىڭ بىر يىللىق ئەجىر-تىرىشچانلىقىمىزغا كۆلەڭگە چۈشۈرگەن سۆرەلمىلىكى ئوغىمىزنى قاينىتاتتى. مەن مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىق سالاھىيىتىم بىلەن

artmış, planlanan hedef tam olarak tutturulmuş. Köyün üst kademe idaresi tarafından da onaylanan plana göre bu yıl yüzde yirmi, gelecek yıl yüzde yirmi, sonraki yıl yine yüzde yirmi... yoksul ailenin, yoksulluktan kurtarılması hedeflenmiş. Bu yıl hedeflenen oranın yüzde doksan beşi yoksulluktan kurtulmuş. Karnı tok sırtı pek olmak, her ailenin eşek, eşek arabası ve bir inek sahibi olması, her ferdin üçer koyun ve keçi sahibi olması gibi hedefler tutturulmuş. Toplumun emniyeti istikrarlı, üretim düzeni ise normal hâldeymiş. İyi durum böyle devam ederse gelecek üç dört yıl içinde, köy yoksulluktan tamamen kurtulabilecekmiş...

Parti şube başkanı heyecanla, inançla ve biraz iftiharla konuşuyordu. Övünmek istiyor fakat nedense bundan çekiniyormuş gibiydi. O tür heyecan ve iftihar, katkı sunanların ses tonunda da vardı. Bu durum, yavaş yavaş bizde de etkisini gösterdi. Bizim kalbimizde de heyecan ve iftihar duygusu uyandırdı. O yoksul çiftçiler için onlar yoksulluktan kurtulurken sevinmeden durabilir miyiz? Onlar da emeklerinin karşılığını alsın, refah içinde insan gibi yaşasın, partinin parlak siyaseti ışığında yüzün... İçimizdeki mutluluğa bu dileklerimiz karışmıştı. Ancak yoksulluktan kurtulamayan bir aile, yoksulluktan kurtarma planını yüzde yüz gerçekleştirmemize engel olan o aile, sevincimizi gölgeliyordu. Şimdi, köy parti şubesi “Yoksulluktan kurtarma planını yüzde yüz gerçekleştirdik.” diye rapor veremediği gibi biz de veremeyecektik. Onun bir yıllık emeğimize ve çabalarımıza gölge düşüren vurdumduymazlığı, asabımızı bozuyordu. Ben ekip başkanı yardımcısı olarak

سېكرىتاردىن ئاشۇ نامراتنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم. كۆرۈپ بېقىش زۆرۈر ئىدى. تۇرمۇش ئەھۋالىنىلا ئەمەس، ئۇنىڭ تەلەتتىنمۇ كۆرۈپ باققۇم بار ئىدى. سېكرىتار چوڭ يولدىن بۇرۇلۇپ بىزنى بىر يان كوچىغا باشلىدى.

2

- شۇنداق قىلىپ، مۇشۇ بىر ئائىلە قۇتۇلالماي قالدى دېسە؟

- شۇنداق، ئاشۇ كاساپەت بېشىمىزغا بىر بالا بولدى. - سېكرىتار ئۇنىڭ قۇتۇلالماسلىقىغا ئۆزى ئەيبىكار دەك پەس ئاۋازدا سۆزلىدى، - ھەرقايسىلىرى ئالدىدىمۇ، يېزىلىق ھۆكۈمەت ئالدىدىمۇ بىزنى يەرگە قاراتتى، ئەمدى مانا مۇكاپاتمۇ ئالمايدىغان بولدۇق... - ئىسمى نېمىتى؟

- ئىسمى كېرەم، لەقىمى كىرپە.

- شۇڭا كىرپەدەك تۈگۈلۈپ تۇرۇۋالدىكەن - دە، قانداقراق ئادەم ئۇ؟

- نېمىسىنى دەيلا، راۋۇرۇس ئەمگەك كۈچى دېسە. ياش، ئۆكۈزدەك بەردەم، پەقەت ئېشەكتەك جاھىل، ئاشۇ جاھىللىقتىن قۇتۇلدۇرالمىدۇق ئۇنى، گېپىمىزگە كىرگەن بولسا...

- كىرپە تەشكىلنىڭ گېپىنى پەقەت ئاڭلىمايدۇ، - قوشۇمچە قىلدى كەنت باشلىقى، - ئالدىنقى يىلى كېۋەز تېرىيدىغان يەرگە زىرە تېرىپتۇ. بۇزدۇرۇۋەتتۇق، بۇ يىل يەنە كېۋەز ئارىسىغا ئانار كۆچتى قەلەمچە قىپتۇ. ھەممىسىنى يۇلۇۋەتتۇق. قارىسىلا ئۇنىڭ قىلغان ئىشىنى، پاختا دېگەن دۆلەت پىلانىدىكى ئىش تۇرسا، مۇشۇنداق قىلسا بولامدۇ؟

- ھالىغا باقمايدىغان ھارامزادە ئۇ، - ئەمدى قوشۇمچە قىلىۋاتقىنى مۇئاۋىن سېكرىتار ئىدى، - ئۆتكەن يىلى قىشتا چوڭ شەھەرلىكلەر ئىئانە قىلغان كىيىم - كېچەكتىن كەنتىمىزگە ئۈچ تاغار كىيىم بېرىلگەنىدى. كىرىپنىڭ ئائىلىسىگە ئىككى جاپان تەقسىم قىلىپ بەرسەك ئالغىلى ئۈنىمدى دېسە، ھەممىسى يېپيېڭىتى. تېخى ياماق سېلىنمىغان پۈتۈن كاستۇم، تېخى نېمە دېدى دېمەملا، «مەن باشقىلارنىڭ كونا كىيىمىنى كىيىدىغان ئابدال ئەمەس» دېمەسمۇ، جۇلدۇر كېپەن تۇرۇقلۇق ئابدال ئەمەسمىش، مانا

parti şube başkanından bizi o yoksulun evine götürmesini istedim. Görmek lazımdı. Sadece yaşam standardını değil, onun suratını da görmek istiyordum. Parti şube başkanı ana yoldan dönerek bizi bir yan sokağa yönlendirdi.

2

—Demek ki sadece bu bir aile yoksulluktan kurtulamadı desenize?

—Öyle, işte o pislik başımıza bela oldu, dedi parti şube başkanı kısık sesle. Onun kurtulamamasından kendini sorumlu tutuyormuş gibiydi. Sizlerin önünde de köy idaresi önünde de boynumuzu büktürdü. Şimdi ödül de alamayacağız...

—Adı neydi?

—Adı Kerem, lakabı Kirpi.

—O yüzden kirpi gibi kapanıyor demek ki, nasıl bir adam o?

—Nesini soruyorsunuz, iş konusunda gücü kuvveti yerinde, genç, öküz gibi yapılı fakat eşek gibi inatçı, işte o inatçılığından kurtaramadık onu, bizi dinleseydi...

—Kirpi idarenin sözünü asla dinlemiyor, diye ekledi muhtar. Geçen yıl pamuk ekmesi gereken yere kimyon ekmiş, kopardık. Bu yıl yine pamuk aralarına nar fidanı ekmiş. Hepsini yolduk. Yaptığına bakar mısınız? Pamuk ekmek devlet planlamasındaki iş sonuçta! Böyle yapılırmı?

—Haddini bilmez haramzade o, bu sefer söze katılan parti şube başkan yardımcısıydı. Geçen yıl büyük şehirlerden bağış olarak üç torba kıyafet gelmişti köyümüze, kirpinin ailesine iki ceket ayırmıştık, almayı kabul etmedi, hiç yaması olmayan yeni ceketlerdi. Bir de ne diyor biliyor musunuz? “Ben başkalarının eski kıyafetlerini giyecek dilenci değilim.” demez mi? Baldırı çıplak dilenci değilmiş, hele

كۆرسىلە ئۇنىڭ گېپىنى...

- نەچچە نوپۇس ئۇنىڭ ئائىلىسى؟

- ئانىسى بىلەن قوشۇپ يەتتە نوپۇس، ئىككى ئوغلى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. بىرىنى ئوقۇتۇپ، بىرىنى ئەمگەككە سالسا، ئۆزىگىمۇ يېنىڭ بولاتتى. لېكىن ھەممىسىنى ئوقۇتۇۋاتىدۇ. كىچىك ئىككىسىمۇ كەنت مەكتىپىدە. بۇ ئىشقا سىياسەتكە ئۇيغۇن، لېكىن...

- كىرىپنىڭ دېيىشىچە، قوشۇمچە قىلدى پەن تېخنىكىغا مەسئۇل كەنت باشلىقى، قوشكېزەكلەرنىڭ بىرىنى ئوقۇتۇپ، بىرىنى ئوقۇتمىسا تەڭسىزلىك بولارمىش، ئوقۇمىغىنىنىڭ كۆڭلىگە كېلەرمىش، تېخى بالىلىرىنى ئىختىساس ئىگىسى قىلىپ يېتىشتۈرمەكچىمىش، ۋاي قوۋۇرغام...
- بالىسى قوشكېزەككەن - دە؟

- شۇنداق، خوتۇنى ئىككى قېتىمدا تۆنى تۇغقان، ھەممىسى ئوغۇل، كۆرمەلا، «زەردارنى كالا باستى، نامراتنى بالا» دېگەن شۇ ئىكەن...

- پۇل تېپىشقا ئېپى بولمىغان بىلەن بالا تېپىشقا خېلى ئېپى بار ئۇنىڭ، پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلۇپ، خوتۇنى ئوپېراتسىيە قىلىۋېتىلمىگەن بولسا، يېزىمىزنى بالغا كۆمۈۋېتەتتى ئۇ...
قوشۇمچە قىلدى چارۋىچىلىققا مەسئۇل كەنت باشلىقى.
- ھەر نېمە بولسا پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلۇپتەكەن، - سۆز قاتنى ئاياللار مۇدىرى.

كەنت كادىرلىرى بىرىنىڭ سۆزىنى بىرى تولۇقلايتتى. بەزىدە بىراقلا ئىككى - ئۈچى تەڭ سۆزلەپ كېتەتتى. لېكىن بۇ جاۋىدلاش ئەمەس ئىدى. ئاشۇ سۆز ۋە تولۇقلىمىلاردىن نامراتلىقتىن قۇتۇلالىمىغان كېرەم كىرپە توغرىسىدا كۆپ نەرسىلەرنى بىلىۋېلىشقا بولاتتى. قەدەملىرىمىز توختىمايتتى. چارۋا - چاتقال، ئەخلەت - غازاڭ، توك تېزەك ۋە توپا - تۇمان ئارىلاشقان شېغىللىق يولدىن چاڭ - توزان توزۇپ ئارقىمىزدا قالاتتى. كوچىدا ئوتلاپ يۈرگەن قوي - ئۆچكە، توخۇ - ئۆردەك ئۆزىنى چەتكە ئالاتتى. كەپتەرلەر ئۇچۇپ كۆككە كۆتۈرۈلەتتى.

- كېرەم ئاخۇن يامان ئادەممۇ؟ مەن ئەسكى ئادەم ياكى

bakın şunun sözlerini!..

—Kaç nüfus onun ailesi?

—Annesiyle beraber yedi, iki oğlu köy ortaokuluna geçti. Birini okutup diğerini çalıştırsaydı kendisi de rahat ederdi. Ama hepsini okutuyor. Küçük ikisi de, köy okulunda. Bu iş siyasete uygun ama...

—Kirpinin söylediklerine göre lafa girdi bilim ve teknoloji den sorumlu başkan. İkizlerin birini okutup diğerini okutmazsa eşitsizlik olurmuş, okumayanın kalbi kırılmış, bir de çocuklarını okutarak ihtisas sahibi yapacakmış, pabucumun kenarı...

—Çocuğu ikiz galiba.

—Öyle, hanımı iki seferde dört çocuk doğurdu, hepsi erkek. “Zenginde inek bolluğu, yoksulda çocuk.” dedikleri bu olsa gerek...

—Para kazanma kabiliyeti yok ama çocuk yapmada pek bir yetenekli. Aile planlama politikasıyla eşini ameliyat etmeselerdi köyümüzü çocuğa boğardı, diye söze katıldı hayvancılıktan sorumlu başkan.

—İyi ki aile planlaması var, diye ekledi kadın kolları başkanı.

Köy memurlarından birinin sözünü diğeri tamamlıyordu. Bazen iki üç kişi birden konuşuyorlardı. Ama bunlar boş konuşmalar değildi. İşte bu konuşmalardan, yoksulluktan kurtulamayan Kerem Kirpi hakkında birçok şeyi öğrenmek mümkündü. İlerlemeye devam ediyorduk. Çalı çırpı, çöpler, sonbahar yaprakları, donmuş tezekler karışmış çakıllı köy yolunda, arkamızda toz duman bırakıp gidiyorduk. Sokaklarda otlamakta olan koyun, keçi, tavuk, ördekler kendini bir kenara atıyordu. Güvercinler uçuşup havaya yükseliyordu.

—Kerem Efendi kötü biri mi? Ben fena adam ya da

يارماس ئادەم دېمەكچىمەن...

- ئەسكى ئادەم دېگىلى بولماس، كەتمىنى راسا چاپىدۇ.
 لېكىن تەشكىلنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىغان تەرىپى بار ئۇنىڭ...
 - نامراتلىقتىن قۇتۇلالماسلىقىدىكى سەۋەب زادى نەدە؟
 سېكرىتار سەل مەڭدەپ قالدى. باشقا ئون نەپەر كەنت
 كادىرىمۇ سۆز قاتمىدى. ئۇلار «سەۋەب» توغرىسىدا ئىلگىرى ئويلاپ
 باقمىغاندەك قىلاتتى.

- ئەمدى بۇنىڭغا نېمە دەيمىز؟- ئاز سۈكۈتتىن كېيىن يەنە
 سېكرىتار ئېغىز ئاچتى،- يېرى ئاز، نوپۇسى جىق، جاڭگالدىن ئوتۇن
 توشۇپ سېتىشتىن باشقا ئۆزگە ھۈنرى يوق... سەۋەب مۇشۇمىكىن
 دەيمەن.

- ئاساسلىق سەۋەب پارتىيىنىڭ، تەشكىلنىڭ گېپىنى
 ئاڭلىمىغانلىقىدا، كىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇشقا بويسۇنمايدۇ. ئەقىل
 كۆرسەتسە ئاڭلىمايدۇ،- مۇئاۋىن سېكرىتار قوشۇمچە قىلدى. ئۇنىڭ
 قوشۇمچىسىدىن كېيىن كەنت كادىرلىرى بەس-بەستە قوشۇمچە
 قىلىشىپ كەتتى.

- توغرا، لېكىن ئۇ...

- پارتىيە ئۇنىڭغا يەر بەردى. لېكىن ئۇ...

- پارتىيە ئۇنىڭغا «نامراتلىقنى تۈگەت، باي بول» دەپ ئىلھام
 بەردى، لېكىن ئۇ...

- پارتىيە ئۇنىڭغا «دەسمايە قىلىپ پۇل تاپ» دەپ قەرز
 ئېلىپ بەردى، لېكىن ئۇ...

- نېمە قەرز؟ ئۇنىڭ يەنە قەرزى بارمۇ؟- مەن سوئال قويدۇم
 كەينىمگە بۇرۇلۇپ، ئەڭ ئاخىرىدا سۆز قاتقان پەن-تېخنىكىغا
 مەسئۇل كەنت باشلىقى سوئالىمدىن كېيىن قەدىمنى تېزلىتىپ
 ماڭا يېقىنلاپ كەلدى.

- مەن ھېلىقى ئايلانما مەبلەغنى دېمەكچى.

- قايسى ئايلانما مەبلەغ؟

- نامراتلارغا قوي-كالا ئېلىپ بەرگەن ئايلانما مەبلەغچۇ.

- نەدىن تاپقان ئايلانما مەبلەغ؟

- بانكىدىن قەرز ئالغان ئايلانما مەبلەغ...

işe yaramaz adam mı demek istiyorum?

—Kötü denemez, oldukça iyi çalışıyor ama idarenin sözünü dinlemeyen bir tarafı var onun.

—Yoksulluktan kurtulamamasının asıl sebebi nedir?

Parti şube başkanı biraz tereddütte kaldı. Diğer memurlar da suskundular. Daha önce nedeni hakkında hiç düşünmemiş gibiydiler.

—Şimdi buna ne desek? Biraz suskunluktan sonra yine şube başkanı söze girdi:

—Yeri az, ailesi kalabalık, ormandan odun taşıyıp satmaktan başka zanaatı yok... Sebebi bu olsa gerek.

—Esas sebep partinin, idarenin sözünü dinlememesinde, Kirpi idarenin kararına uymuyor, akıl verince dinlemiyor, diye ekledi parti şube başkan yardımcısı. Onun söze katılmasından sonra diğerleri yarışircasına fikir beyan ettiler.

—Evet ama o...

—Parti ona arazi verdi ama o...

—Parti onu “Yoksulluktan kurtul, zengin ol.” diye teşvik etti ama o...

—Parti ona “Sermaye yapıp zengin ol.” diye borç verdi ama o...

—Ne borcu, onun bir de borcu mu var, diye sordum arkama dönerek. En son konuşan bilim ve teknolojiiden sorumlu başkan hızlı adımlarla bana yaklaştı.

—Ben o döner sermayeyi demek istedim.

—Hangi döner sermayeyi?

—Yoksullara koyun inek alıp verdiğimiz döner sermaye var ya?

—Nereden bulduğunuz döner sermaye?

—Bankadan kredi aldığımız döner sermaye.

مەن گاڭگىراپ قالدىم. كېيىن سېكرىتارىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ چۈشەندۈرۈشى ئارقىلىق مەلۇم بولدىكى، يىل بېشىدا كەنت پارتىيە ياجېيىكىسى مۇزاكىرە ۋە قارار قىلىپ، بىر تۈمەن قەرز ئاپتۇ. ئىدارىمىز ئىئانە قىلغان بىر تۈمەنگە قوشۇپ، ئۇنى «كەنتنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئايلىنىمىغا» دەپ ئاتاپتۇ. قارار بويىچە، ئۇلار بۇ پۇلغا كالا، قوي-ئۆچكە سېتىۋېلىپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پىلانلانغان ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بېرىپتۇ. بۇ ياخشى چارە ئىكەن. بىر چالامدا ئىككى پاخىتەكنى سوققىلى بولىدىكەن. بىرى، نامراتلارنىڭ قوتىنىدىكى مالنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۆلچىمىدىكى سانغا يەتكۈزۈپ، ئۇلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرغىلى بولىدىكەن. يەنە بىرى، كۈزدە پاخىتا ساتقان پۇلدىن تارقىتىپ بېرىلگەن قوي، كالىنىڭ پۇلىنى تۇتۇپ قېلىپ، داۋاملىق ئايلىنىمغا مەبلەغ قىلىپ ئىشلەتكىلى، كېيىنكى يىلى قۇتۇلدۇرۇلىدىغان نامراتلارغا قوي، كالا ئېلىپ بەرگىلى بولىدىكەن، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىش يەنە شۇ تەرتىپ بىلەن داۋاملىشىدىكەن...

مەن ئازراق چۈشەنگەندەك بولدۇم. كەنت تەشكىلى ئېلىپ بەرگەن قوي، كالىنى ئوبدان بېقىپ كۆپەيتسە، بىرىنچى يىلى ئىككى قوي تۆتكە، بىر كالا ئىككىگە كۆپىيىدۇ. ئىككىنچى يىلى تۆت قوي سەككىزگە، ئىككى كالا تۆتكە، ئۈچىنچى يىلى سەككىز قوي ئون ئالتىگە، تۆت كالا سەككىزگە ئاۋۇيدۇ. گېئومېترىيىلىك پروگىرىسسىيە ھاسىل بولىدۇ. نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇ. تۆتىنچى يىلى ئون ئالتە قوي ئوتتۇز ئىككىگە، سەككىز كالا ئون ئالتىغا، بەشىنچى يىلى ئوتتۇز ئىككى قوي ئاتمىش تۆتكە، ئون ئالتە كالا ئوتتۇز ئىككىگە كۆپىيىدۇ... چارۋىچى كەسپىي ئائىلىگە ئايلىنىدۇ. ھاللىق سەۋىيىدىن ئېشىپ باي بولىدۇ. گېئومېترىيىلىك پروگىرىسسىيە ئۈزلۈكسىزلىككە ئىگە بولىشىمۇ مۇمكىن. قوي-كالىلار يايلاققا، پۇل-تىللار ساندۇققا پاتماي قېلىشى تۇرغان گەپ...

مەن ھېس قىلىدىمكى، كەنت پارتىيە ياجېيىكىسىنىڭ تەسەۋۋۇرى كۆكتىكى لاچىندەك ئەركىن پەرۋاز قىپتۇ، چارىسىمۇ بولىدىكەن. پاخىتا ساتقان پۇلدىن تۆلىۋەتسە، قوي-كالا ئېلىپ بەرگەن يىللا قەرزىنىمۇ قۇتۇلۇپ قالىدىكەن. ئەھۋال

Ben afallayıp kaldım. Daha sonra parti şube başkanının ve diğerlerinin açıklamalarından anlaşıldı ki yılbaşında köy parti şube başkanlığının toplanıp karar almasından sonra on bin yuan kredi alınmış. İdareimiz tarafından tahsis edilen on bin yuanı de ekleyerek “köyü yoksulluktan kurtarma döner sermayesi” diye adlandırmışlar. Karara göre onlar bu paraya inek, koyun ve keçi satın alarak yoksulluktan kurtarılması planlanan ailelere dağıtmışlar. İyi bir yöntemmiş. Böylece bir taşla iki kuş vurmuş oluyorlarmış. Birincisi, ahırında olması gereken hayvan sayısı oranına ulaşılıyor, onları yoksulluktan kurtarabiliyormuşsun. İkincisiyse sonbaharda pamuktan elde ettikleri gelirden dağıtılan koyun ve ineklerin parasını keserek tekrar döner sermaye olarak kullanabiliyorlarmış. Bir sonraki yılda kurtarılabilecek olan yoksullara inek ve koyun alınabiliyormuş. Böylece sistemin çarkı aynı şekilde devam ediyormuş.

Biraz anlar gibi oldum. Köy yetkililerinin aldığı hayvanlara iyi bakıp çoğaltabilirlerse ilk yıl iki koyun dört, bir inek iki olurdu. İkinci yıl ise dört sekize, iki dörde, üçüncü yıl sekiz on altıya, dört ise sekize çıkacaktı. Geometrik döngü oluşacaktı. Yoksulluktan kurtulacaktı. Dördüncü yılda on altı koyun otuz iki, sekiz inek on altı olacaktı. Beşinci yılda ise otuz iki altmış dörde, on altı ise otuz ikiye çıkacaktı... Artık onlar hayvancılığı meslek edinmiş aile olacaktı. Orta sınıftan çıkıp zengin olacaklardı. Geometrik döngünün kalıcı olması da mümkündü. Hayvanların yaylaya, paraların sandığa sığmaması işten bile değildi...

Ben fark ettim ki köyün parti şube başkanlığının ileri görüşlülüğü gökyüzündeki şahinler kadar keskindi. Üstelik çözümü de vardı. Sattığı pamuktan para ödendi mi hayvanların daha dağıtıldığı yıl borçlarından kurtulacaklardı. Hâl

شۇنداق تۇرۇقلۇق، كېرەم كىرپە نېمىشقا نامراتلىقتىن قۇتۇلالمايدىكەن؟ ئېلىپ بەرگەن قوي-كالىنى سويۇپ يەۋەتكەنمىدۇيە؟

- كېرەم كىرپىگىمۇ قوي-كالا ئېلىپ بەرگەنمىدىڭلار؟
- ئېلىپ بەرگەن. قوتىنىدىكى مالنى بىراقلا نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش سىزىقىغا يەتكۈزۈپ بەرگەن.
- سويۇپ يەۋەتتىمۇ؟

- ياق.

- سېتىپ خەجلىۋالدىمۇ؟

- ياق.

- ئەمىسە نېمە بولدى؟

- ئالغىلى ئۇنىمىدى. ئېلىپ بەرگەن قوي، كالىنى قوبۇل قىلغىلى ئۇنىمىدى. تەقسىم قىلىنغان مالنى ئەكەتسۇن دەپ ئادەم ئەۋەتسەك، كەلمىدى. قايتا سۈيلىدۇق، يەنە يوق. ئاخىرى مۇئاۋىن سېكرېتار بىلەن چارۋىچىلىققا مەسئۇل كەنت باشلىقى قوي، كالىنى يېتىلەپ، ھويلىسىغا ئاپىرىپ بەردى. يەنە «باقمايمەن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئۇلار ئاخىرى «باقساڭمۇ باقسەن، باقمىساڭمۇ باقسەن» دەپ قوي، كالىنى ھويلىسىغا باغلاپ قويۇپ يېنىپ كەپتۇ. «ئاقىلغا ئىشارە، نادانغا جۇۋالدۇرۇز» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ، ئۇلار شۇنداق قىلساق، كۆنۈپ قالار دەپ ئويلىغانىكەن، لېكىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىنلا كېرەم كىرپىنىڭ ماللارنى يېتىلەپ كېلىپ، كەنت ئىشخانىسى ئالدىغا باغلاپ قويۇپ كېتىشىنى كىم ئويلىغان دەيلا، شۇنداق قىلىپ ماللارنى ئالغىلى ئۇنىمىدى...

- نېمە قىلغىنىكەن بۇ ئۇنىڭ؟

- كىم بىلىدۇ دەيلا، ئۆزۈم سۆزلەشتىم، كەنت باشلىقى سۆزلەشتى. سۆزلەشمىگەن ئادەم قالمايدى. چوڭقۇر ئىدىيىۋى خىزمەت ئىشلىدۇق. كەنتىڭمۇ ۋەزىپىسى بارلىقىنى، قوغلىشىدىغان شان-شەرىپى بارلىقىنى، ۋەزىپىنى ئورۇندىمىساق بولمايدىغانلىقىنى ئەسكەرتتۇق. ئۆزۈم سۆزلىدۇق، سەتمۇ سۆزلىدۇق، ئۇنىمىدى. نېمە دەيدۇ دېمەملا، «ئىككى سەككىز ئون ئالتە، كاللام بىلەن بېشىم بىر»، مۇشۇ بىرلا

böyleyken Kerem Kirpi neden yoksulluktan kurtulamıyordu acaba?

Dağıtılan hayvanları kesip yedi mi yoksa?

—Kerem Kirpi'ye de hayvan dağıtmış mıydınız?

—Dağıtmıştık, ahırındaki hayvanlarla tamamen yoksulluktan kurtulma çizgisine getirmiştik.

—Kesip yedi mi?

—Yok.

—Satıp harcadı mı?

—Yok.

—O hâlde ne oldu?

—Almadı. Ona aldığımız hayvanları kabul etmedi. Taksim edilen hayvanları evine götürsün diye haber yollamıştık, gelmedi. Tekrar çağırttık, yine yok. En son şube başkanı yardımcısıyla hayvancılıktan sorumlu başkan bizzat kendileri hayvanları alarak evine götürdü. Yine “Beslemem.” diye tutturmuş. Son çare olarak “İster kabul et ister etme bakacaksın.” deyip hayvanları bahçesine bağlayıp geri dönmüşler. “Arife işaret, cahile çuvaldız...” derler ya, böyle davranırsak duruma alışır diye düşünmüşler fakat onların hemen arkasından Kerem Kirpi'nin hayvanları alıp muhtarlık binası önüne bağlayacağı kimin aklına gelirdi ki? Böylece hayvanları kabul etmedi...

—Ne yapmaya çalışıyor bu?

—Kim bilir, bizzat kendim konuştum, muhtar konuştu, konuşmayan kimse kalmadı. Derin bir ideolojik eğitim verdik. Köy idaresinin de görevlerinin olduğunu, kovalanması gereken başarılar olduğunu, görevi yerine getirmemiz gerektiğini hatırlattık. Kibarca da anlattık kabalaştık da, dinletemedik. Ne diyor biliyor musunuz? “İkiyle sekizin her türlü çarpımı on altıdır, kellemler başım aynıdır.” Hep bu

سۆزنى تەكرارلايدۇ. ئۇنىڭ دېيىشىچە: قەرز دېگەن يىگىت بويىندىكى سىرتماقمىش. كىچىككىنە قەرزگە كىرىپ قالسا، كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەسمىش، پاختا ساتقان پۇلدىن ئېشىنالىسا، ئۆزى قوي-كالا ئالماقچىمىش... شۇ كۈنلەردىكى ئاچچىقىمنى كۆرگەن بولسىلا ھەيران قالاتتىلا. جاھىل كىرىپنىڭ ئاغزى-بۇرنىغا كومىشتىپ سالغۇم، يۈز-كۆزىگە تۈكۈرگۈم كەلدى. ئۆي-جايىنى يىغىپ، نوپۇستىن ئۆچۈرۈپ، كەنتتىن قوغلىۋەتكۈم كەلدى. لېكىن ئۆزۈمنى بېسىۋالدىم. باشقا ئادەم بولسىغۇ مەيلىتى. ئانا تەرەپتىن ئېرىقنىڭ نېمىچىلىك تۇغقان. شۇنىڭ يۈزىنى قىلدىم... قارىسلا، ئۇنىڭ ئۆيىگىمۇ كېلىپ قالدۇق. ئاشۇ دوقمۇشتىكى ئەگۈن شۇ.

يول ياقىسىدا قوڭغۇراق تىكەن بىلەن قىزىل يۇلغۇن ئارىلاشتۇرۇلۇپ ياسالغان قوشۇما چىتەن سوزۇلۇپ باراتتى. يانتاق پەنجىلىرى چىتەن بويلىتىپ رەتلىك تىزىپ قويۇلغانىدى. قۇرۇق يانتاقنىڭ ھىدى گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇراتتى. غازاڭ، توكا تېزەك، چاۋار-چاتقال، توپا-تۇمان ئارىلاشقان شېغىللىق يول ئايىغىمىز تېگىدە شىرىقلايتتى. كېرەم كىرىپنىڭ شادىلىق ئەگۈنى بىزگە يېقىنلاپ كېلەتتى. كۆزۈمگە نېمىدۇر بىر نەرسە كۆرۈنگەندەك بولدى. يەرگە - ئاشۇ شېغىللىق يولغا قارىغان بولسام كېرەك، غازاڭ، قومۇش پاسىرىنىڭ قىلىچسىمان ياپراقلىرى، يانتاق تىكەنلىرى، توكا تېزەك ۋە شېغىل ئارىسىدىن كۆرۈپ قالدۇم. مېڭەمدىن ئاشۇ نەرسىگە ئىنكاس قايتىپ، ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم چىققۇچە، پۇتلىرىم ئۇنىڭدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتتى. كەنت كادىرلىرى كەينىمدىن ئىز بېسىپ كېلىۋاتاتتى. توختاشقا ئامال يوق ئىدى. ئۆتۈپ كەتتىم. «تۇڭگان بوۋاي، پاپاخ كىيگەن زاڭزۇ خوتۇن، بەش... پۇل، بەش يۈەنلىك پۇل»، راست پۇلنى كۆردۈممىكەن؟ خىيالىي تۇيغۇ ئەمەستۇ؟ يولغا چۈشۈپ قالغان پۇل، نامراتنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا چۈشۈپ قالغان پۇل...

قەدەملەر ئالغا تاشلىناتتى. شېغىللىق يول شىرىقلايتتى. پۇتلىرىمىز جاھىل نامرات كېرەم كىرىپنىڭ پەس بوسۇغىسىدىن ئاتلىدى. كۆڭۈللەردە مۇقەددەس بوسۇغلاردىن مۇبارەك زىيارەت ئۈچۈن ئاتلىغان چاغدىكىدەك ئىكرام تۇيغۇسى يوق ئىدى. ئەكسىچە، ئاچچىقىمىز، غەزىپىمىز

sözü tekrar ediyor. Ona göre “Borç demek yiğidin boynundaki tasmaymış. Biraz borca girdi mi gözüne uyku girmezmiş. Pamuktan para arttırabilirse kendisi hayvan almış... O günlerdeki sinirli hâlimi görseydiniz hayret ederdiniz. İnatçı Kirpi’nin ağzını burnunu dağıtasım, yüzüne gözüne tüküresim geldi. Evini barkını toplatıp, nüfus kaydını silip köyden kovasım geldi. Fakat kendimi zor tuttum. Başkası olsa haydi neyse, anne tarafından uzaktan da olsa akrabam, onun hatırına dokunmadım... İşte, onun evine de geldik, şu köşedeki kapı...

Yol kenarında yabancı gül ve ılgın karıştırılarak yapılan birleşik çit uzayıp gidiyordu. Duvalat otu dalları, çitlere yanaştırılarak çok düzenli dizilmişti. Kuru duvalat otunun kokusu yayılıyordu. Dökülmüş yapraklar, donmuş tezekler, çalı çırpı ve toz duman içindeki çakıllı yolda adımlarımızın sesi geliyordu. Kerem Kirpi’nin üst kısmı pamuk sapından yapılmış kapısına yaklaşıyorduk. Gözüme bir şeyler ilişir gibi oldu. Yere, işte o çakıllı yere bakmış olmalıydım, dökülmüş yapraklar, kamışın kılıcsı yaprakları, duvalat otu dikenleri, donmuş tezek ve çakıllar arasından gözüme takıldı. Beynimden o şeyi algılayıp ne olduğunu anlayana kadar ayaklarım onun üzerinden atlayıp geçti. Köy memurları peşimden geliyordu. Duramazdım, devam ettim. “Tungan³³ dede, başına papak giymiş Tibetli kadın, beş... Para, beş yuanlık para...” Gerçekten para mı gördüm acaba? Halüsinasyon olmasın? Yola düşmüş para, yoksulun kapısının önüne düşmüş para...

Emin adımlarla ilerliyorduk. Çakıllı yoldan ayak sesimiz geliyordu. Ayaklarımız inatçı, yoksul Kerem Kirpi’nin alçak eşliğinden geçti. İçimizde mukaddes eşiklerden geçtiğimiz anlardaki gibi sıcak bir duygu yoktu. Tam tersine öfkemiz çıkıyor, asabımız

³³ Dongan: Müslüman Çinliler.

بۇخسۇيتتى. يۆلسە يۈكسەلمىگەن، قۇتۇلدۇراي دېسە قوتۇر ئاتتەك كەينىگە داڭىغان ئاشۇ جاھىلغا تاپا قىلغۇمىز كېلەتتى.

3

ئاشۇ كۈنى كېرەم كىرىپنىڭ ئاتىسىدىن قالغان، بارلىق كۆك قۇملۇقلارغا ئوخشاشلا، يۇلغۇن شېخىدىن قۇشام ئېتىپ، سېغىزلىق لاي-كاكۇل بىلەن سۇۋاپ سالغان پاكار ئۆيدە يېرىم كۈن تۇرۇپ قالدىم. ئەسلىي ئۇنىڭ ئاش-ئوزۇقىنىڭ يېتىدىغان-يەتمەيدىغانلىقىنى، قىشنى ئۆتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى ئۇقۇشقاندىن كېيىن، باشقىلار بىلەن كېتىپ قالساممۇ بولاتتى. لېكىن نېمىشقىدۇر ئاشۇ جاھىل نامرات بىلەن سۆزلەشكۈم كېلىپلا تۇراتتى. ئۇنىڭ ئەھۋالىنى تېخىمۇ تەپسىلىي بىلگۈم، كۆڭلىدىكى جاھىلانە گەپلىرىنى ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلىغۇم كېلەتتى. يەنە ئۇنىڭغا نېمىلەرنىدۇر چۈشەندۈرۈشنى، بىلدۈرۈشنى خالايتتىم. ئۇنىڭدىن نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئۇلۇغ سەپىرىدە قۇشقۇنغا ئولتۇرۇۋالماستىن، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماستىن تەلەپ قىلغۇم كېلەتتى. شۇنداق قىلىپ، ھەمراھلىرىمنى تەكشۈرۈشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ماڭدۇرۇۋېتىپ، ئۆزۈم قېپقالدىم. پەلتۈيۈمنى سېلىپ، گۈرۈلدەپ ئوت كۆيۈۋاتقان مورا ئوچاقنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ياكۇر تاشلىدىم. كېرەم كىرىپ يۇلغۇن ئوتۇنى - - بەقەمدىن چۈشكەن چوغلارنى پات-پات كۈلۈڭغا تارتىپ تۇراتتى. كۈلۈڭدىن چوغلارنىڭ تەپتى ئۇرۇپ تۇراتتى. كېرەم كىرىپ كىرىپدەك دوغىلاق ئادەم ئەمەس ئىكەن. ئورۇق، قاتمال، گەۋدىلىك، سېرىق كوسا ئادەم ئىكەن. ئوتتۇرا بوي بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بېشىدىكى ئېگىز قاسقانلىق كۆرپە تەلپەك ئۇنىڭ تاشلانمىغان ئاق جۇۋا ئىچىدىكى بويىنى ئېگىز كۆرسىتىپ تۇراتتى، بۇ مېنىڭ ھېلى ھويلىدا ئەھۋال ئۇقۇشقاندا ياندىن قاراپ كۆرگەنلىرىم. ئەمەلىيەتتە، ھويلىغا كىرگەندىن باشلاپ تا ھازىرغىچە ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ باقمىغانىدىم. قارىغۇمۇ كەلمەيتتى. بۇ مېنىڭ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشقا ئۇنىمىغان ئاشۇ ئادەمگە غوم ساقلىغىنىم ئىدى. مانا ئەمدى نەزىرىمنى ئۇنىڭ چىرايىغا تىكتىم. ئوت يالقۇنى ئۇنىڭ ياداڭغۇ چىرايىنى، چاقان كۆزلىرىنى، يارىشىملىق سىم بۇرۇتىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. يالقۇن شولىسىدىنمىكىن، بۇرۇتلىرى مىس

bozuluyordu. Destek olunmasına rağmen yükselmeyen, kurtaralım denince huysuz at gibi ayak direyen o inatçıyı azarlamak istiyorduk.

3

O gün Kerem Kirpi'nin babasından kalan, bütün Gök Kumlular gibi ılgın dallarından çit oluşturup balçıkla sıvanarak yapılmış alçak evinde yarım gün kaldım. Aslında onun erzak ve gıdalarının yetip yetmeyeceğini, kışı geçirip geçiremeyeceğini öğrendikten sonra diğerleriyle beraber gidebilirdim. Ama nedense o inatçı yoksulla konuşamıyordum. Onun durumunu daha detaylı öğrenesim, içindeki inatçı düşüncelerini kendi ağzından dinleyesim vardı. Yine ona bir şeyler anlatmak, öğretmek istiyordum. Ondan yoksulluktan kurtulmak gibi kutlu bir mücadelede geride kalmamasını, fırsatı kaçırmamasını talep etmek istiyordum. Böylece diğer arkadaşları denetime devam etmek üzere gönderip kendim kaldım. Paltomu çıkarıp çatırdayarak yanmakta olan bacalı ocağın sağına demir attım. Kerem Kirpi ılgın odunundan yani ılgın ağacı kökünden düşen közleri zaman zaman ocağın ağzına doğru itiyordu. Ocağın ağzındansa ateşin sıcaklığı vuruyordu. Kerem Kirpi, kirpi gibi yuvarlak biri değilmiş. Zayıf, durgun, iri kemikli, sarı, köse biriymiş. Orta boy olabilir. Ama başındaki kalpak, onun işlenmemiş deriden yapılmış beyaz palto içindeki boyunu uzun gösteriyordu. Bu benim daha avluda selamlaşırken yandan bakıp gördüklerim. Aslında avluya girdiğimizden bu yana onun yüzüne bakmamıştım, bakmak da içimden gelmiyordu. Yoksulluktan kurtulmak istemeyen o adama olan tepkimdi bu. İşte şimdi gözlerimi ona diktim. Ateşin alevi onun zayıf yüzünü, çakır gözlerini ve kendine yakışan burma bıyığını aydınlatıyordu. Ateşin gölgesinden mi nedir, bıyıkları bakır

سىمدەك پارىقرايتتى. كۆزلىرىمۇ سېرىقتەك كۆرۈنەتتى. يۈزى سەل ئۇزۇنراق، زاڭقىنىڭ چوڭلۇقى يۈزىنى ئاشۇنداق ئۇزۇنچاق كۆرسىتىپ تۇراتتى. پېشانىسىدە، كۆز قۇيرۇقلىرىدا روشەن قۇياش قورۇقى بار ئىدى. ھېلى ئەھۋال تونۇشتۇرۇشقانلىرىدا ئۇنى ئوتتۇز ئالتە ياش دېگەن، ئەمەلىيەتتە قىرىق ۋە قىرىق بەش ياشتەك كۆرۈنەتتى. ئاشۇ بىر مىنۇتقا سوزۇلغان كۆزىتىشىمدە، ئۇنىڭ چىرايىدىن جاھىللىقنىمۇ، غەرەز ئۇقماس تەتۈرلىكىنىمۇ، پوچى، ھارامزادىلىكىنىمۇ كۆرەلمىدىم. پۈتۈن كۆرۈنۈشى پەقەت بىرلا نەرسىنى - ئۇنىڭ دېھقان ئىكەنلىكىنىلا ئىپادىلەپ تۇراتتى. مېنىڭ قاراشلىرىمدا بولسا، «سەن زادى قانداق ئادەمسەن؟» دېگەن مەنە بار ئىدى. لېكىن ئۇ بۇ مەنىنى سەزمەيتتى. يوغان، قاتمال قوللىرىدىكى لاخشىگرگە تىكىلىپ، چوغلارنى قىسىپ، بىرىنى بىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ ئولتۇراتتى. مەن ئۇنىڭ ماڭا قارىشىنى، ئاشۇ قارىشىدا «مەن بىلەن يەنە نېمە توغرىسىدا سۆزلەشمەكچى ئۆزلىرى؟» دېگەن سوئاللىق مەنىنى ئىپادىلىشىنى كۈتەتتىم. لېكىن ئۇ كۆزلىرىنى كۈلۈڭدىن، لاخشىگرىنىڭ ئۈچىدىن يۆتكىمىدى. ئاشۇ ئولتۇرۇشىدا مېنىڭ قويۇلغۇسى سوئاللىرىمغا جاۋاب تەييارلاۋاتقانداك كۆرۈنەتتى.

شۇ كۈنى بىز بەك ئۇزاق سۆزلەشتۇق. كۈن ئولتۇرۇپ گۈگۈم پەردىسى يالىڭاچ يېزا ئۈستىنى ياپقۇچە، سېكىرتارنىڭ ھويلىسىدىكى تونۇرغا تىقىلغان پاقلان كاۋپىنىڭ پىشىپ-سوۋۇپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر كەلگۈچە سۆزلەشتۇق. كېرەم كىرىمۇ ھەممە دېھقانلارغا ئوخشاشلا كەم سۆز ئادەم ئىكەن، سۆھبىتىمىز قىسقا دېئالوگ شەكلىدىن مونولوگ شەكلىگە زادىلا ئۆتەلمىدى. مېنىڭ سوئالىم ھەر قېتىم ئۇنىڭ قىسقا جاۋابى بىلەنلا ئۈزۈلۈپ قالاتتى. ئاخىرى ئۆزۈمگە ئۇزۇن-ئۇزۇن چۈشەندۈرۈشلەرنى بېرىشكە، نەقىل-مىسال كەلتۈرۈشكە، ھېكايە-تەمسىل سۆزلەشكە توغرا كەلدى. ئەپسۇس، ئۇنىڭ قاراشلىرى يىگىرمە بەش يىل كەتمەن چېپىپ چۈيۈندەك قېتىپ كەتكەن قوللىرىدىنمۇ بەكرەك قاتمال ئىكەن. شۇنچە سۆزلىدىم، قىلچىلىكىمۇ ئۈنۈم بەرمىدى. ئۇنى قەرز ئېلىشنىڭ بىر خىل مەبلەغ كىرگۈزۈش ئىكەنلىكىگە، ئاشۇ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئۆلچىمىدىن كەملەپ قالغان كالا، قويىنى تولۇقلاشقا

tel gibi parlıyordu, gözleri de sarı gibi gözüktüyordu. Yüzü biraz uzunca, yanağının büyüklüğü yüzünü de öyle uzun gösteriyordu. Alnında, gözlerinin ucunda belirgin kırışıkları vardı. Az önce tanıtırlarken otuz altı yaşında demişlerdi, işin aslı kırk veya kırk beş yaşlarında gösteriyordu. O bir dakikalık gözlemimde onun görünüşünden inatçılığını, laftan anlamayan aksiliğini, kendini beğenmişliğini, kurnazlığını da göremedim. Bütün görünüşü sadece tek şeyi, çiftçi olduğunu gösteriyordu. Benim bakışlarımdaysa “Sen nasıl bir insansın?” ifadesi vardı. Fakat o, bu manayı sezmiyordu. Kocaman, kaba ellerindeki maşaya odaklanmış, közleri kısıp birbirinin üstüne koyarak oturuyordu. Onun bana bakmasını, o bakışıyla “Benimle yine ne hakkında konuşmak istiyorsunuz?” denen soru ifadesini bekliyordum. Fakat o gözlerini ocağın ağzından ve maşanın ucundan ayırmadı. İşte o oturuşuyla soracağım sorulara hazırlanmış gibi gözüktüyordu.

O gün biz uzun uzun konuştuk. Güneş batıp ta alacakaranlık çıplak köyün üzerini örtünceye kadar, parti şube başkanının avlusundaki tandıra konmuş kuzu kebabının piştiği hatta soğuduğu haberi gelinceye kadar konuştuk. Kerem Kirpi de bütün çiftçiler gibi az konuşan biriymiş. Sohbetimiz kısa diyalog şeklinden monolog şekline hiç geçemedi. Benim sorularım her defasında onun kısa cevabıyla kesiliyordu. Sonunda uzun uzun açıklamalarla izah etmeye, örnekler vermeye, hikâye ve masal anlatmaya mecbur oldum. Maalesef onun görüşleri yirmi beş yıl kürek kullanarak dökme demir gibi sertleşmiş olan ellerinden de beter katılaşmıştı. O kadar konuştum zerre kadar etkili olmadı. Borç almanın bir çeşit sermaye temin etmek olduğuna, yoksulluktan kurtulma planında eksik kalan hayvanların tamamlaması için gerektiğine

ئىشەندۈرەلمىدىم ۋە قايىل قىلالىمىدىم. بارا-بارا ئۆزۈمنىڭ ئىدىيىۋى-سىياسى خىزمەت ئىشلەش تەجرىبەمدىن گۇمانلىنىپ قالدىم، لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ كېتەلەيدىغانلىقىغا ئىشىنىدىكەن. بالىلىرى چوڭ بولۇۋالسىلا ئىشى ئاسانلىشىپ كېتىدىكەن. ئوغۇللىرى توغرىسىدا سۆز چىققاندا ئۇ ئوبدانلا ئېچىلىپ-يېيىلىپ سۆزلىدى. ئوغۇللىرىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى، ھەتتا ئۈمىدلىرىنى، ئارزۇ-ئارمانلىرىنىمۇ سۆزلىدى.

سۆھبىتىمىزنىڭ ئاخىرىدا، گەرچە مەن ئۇنى دەرھال باي بولۇشقا قايىل قىلالىمىغان بولساممۇ، لېكىن ئاشۇ جاھىل نامرات توغرىسىدا تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە بولغانلىقىمدىن مەمنۇن بولۇپ قالدىم. ئۇ نېمىشقىدۇر كۆڭلۈمدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغاندەك تۇيۇلاتتى. ئۆزىماقچى بولۇپ ھويلىغا چىققىنىمىزدا، مەن ئۇنىڭ چىرايىغا يەنە بىر قېتىم نەزەر سالىدىم. ئۇنىڭ چىرايىدىن خاپىلىقمۇ، خۇشاللىقمۇ بىلىنمەيتتى. مەن ئاخىرقى سوئالىمنى قويدۇم:

- بىرەر تەلىپىڭىز يوقمۇ؟ مەسىلەن، بىز ياردەملىشىپ، ھەل قىلىشىپ بېرىدىغان ئىشلار...

- يوق. دېسەممۇ سىلەر ھەل قىلىپ بېرەلمەيسىلەر.

- ئاۋۋال دەپ باقماسىز، ئامال ئىزدەپ كۆرمەيمىزمۇ؟

- ياق، دېگەننىڭ پايدىسى يوق.

مەن بەكلا قىستاپ كەتمىدىم. بۇ، بىرى ئۇنىڭ جاھىللىقىنى بىلگەنلىكىمدىن، يەنە بىرى، ئەگەر راستتىنلا بىرەر تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇپ قالسا، ھەل قىلىپ بېرەلمەي، ئوسال ئەھۋالدا قېلىشىمدىن ئەنسىرىگەنلىكىمدىن ئىدى. بىز ئەگۈننىڭ ئالدىدا خوشلاشتۇق. شۇ چاغدا، چۈشتە، مۇشۇ بوسۇغىدىن ئاتلاش ئالدىدا كۆرگەن ھېلىقى پۇل تۇيۇقسىز يادىمغا كەلدى. «بىرەرگە ئۇچرىغاندۇ، مەن كۆرگەننى باشقىلار كۆرمەي قالامتى؟» شۇنداق ئويلىدىم مەن. لېكىن كۆرۈم يەردە. ئاشۇ توك تېزەك، چاۋار-چاتقال، غازاڭ-تەكەن، توپا-تۇمان ئارىلاشقان شېغىللىق يولدا ئىدى. بىر قەدەم، ئىككى قەدەم... بەش قەدەم، كۆزلىرىمگە ئىشەنمەي قالدىم. ھېلىقى پۇل يەنىلا يولدا ياتاتتى. بەش يۈەنلىك پۇل، ئاق شاپاق دوپپىلىق تۇڭگان بوۋاينىڭ، ئاق پاپاخ كىيگەن زاڭزۇ

inandıramadım, ikna edemedim. Gittikçe ideolojik ve siyasî ikna yeteneğimden şüphe etmeye başladım. Fakat o kendisinin yoksulluktan kurtulabileceğine inanıyormuş. Çocukları büyüdüğü zaman işi daha da kolaylaşacakmış. Oğullarıyla ilgili konu açıldığında o iyice açılarak konuştu. Oğullarının başarılarını detaylı olarak anlattı, hatta umutlarından ve beklentilerinden bahsetti.

Sohbetimizin sonunda ben onu hemen zengin olmaya ikna edememiş olsam da bu inatçı yoksulla ilgili detaylı bilgiye sahip olduğum için memnundum. Nedense o kalbimde derin bir yer edinmiş gibiydi. Ayrılmak için avluya çıktığımızda ben ona bir daha baktım. Görünüşünden kızgınlığı da sevinci de anlaşılmıyordu. Son sorumu yönelttim.

—Bir isteğin yok mu? Mesela bizim yardım edeceğimiz, halledeceğimiz bir iş...

—Yok, söylesem de siz halledemezsiniz.

—Önce bir söylesene, bir çare arayalım.

—Yok, söylemenin bir faydası yok.

Bir taraftan onun inatçılığını bildiğimden diğer taraftansa gerçekten bir şey isterse halledemeyip kötü duruma düşmekten endişelendiğimden çok ısrar etmedim. Biz kapı önünde vedalaştık. O anda birden aklıma, öğlen bu eşikten geçmeden önce gördüğüm para geldi. “Birileri bulmuştur, benim gördüğümü başkaları görmez mi?” diye düşündüm. Fakat gözüm yerde, o donmuş tezek, çalı çırpı, dökülmüş yaprak ve diken, toz duman karışmış çakıllı yoldaydı. Bir adım, iki adım... beş adım, gözlerime inanamadım. O para hâlâ yerdeydi. Beş yuan, beyaz takkeli Tungan dede, beyaz papak giyen Tibetli

ئايالنىڭ سۈرىتى بار پۇل... مەن كەينىمگە بۇرۇلۇپ قارىدىم. كېرەم كىرىپ تېخىچە ئەگۈن ئالدىدا تۇراتتى. بوسۇغىدىن سىرتقا چىقىپ ئۈزىتىپ قويۇش، مېھمان خېلى ئۇزاق كەتكۈچە كەينىدىن ھۆرمەت بىلەن قاراپ تۇرۇش - مانا مۇشۇ دېھقانلارنىڭ ئادىتى ئىدى.

- يولغا پۇل چۈشۈپ قاپتۇ، بەش يۈەنلىك پۇل.

- مەن ئۇنى تۈنۈگۈنلا كۆرگەن.

- كۆرگەن ئادەم نېمىشقا ئالمىدىڭىز؟

- ئۇ بىز چۈشۈرۈپ قويغان پۇل ئەمەس.

- ئۇچرىغاندىن كېيىن ئېلىۋەرسىڭىز بولاتتىغۇ.

- مېنىڭ ئۆزۈمگە تېگىشلىك بولمىغان نەرسىگە قول

ئۈزىتىدىغان ئادىتىم يوق.

مەن ھاڭۋاقتىدەك تۇرۇپلا قالدىم. نېمە دېيىشنى

بىلمەيتتىم. «ساراڭ دەيمۇ، دەلدۈشمۇ؟ بىغەرەز دەيمۇ، تەقۋادارمۇ؟»

مېڭەمدىن ئاشۇ پىكىر كېزىپ ئۆتتى. لېكىن ئۇ بۇلارنىڭ

ھېچقايسىسى ئەمەس ئىدى. پەقەت جاھىل ئىدى. چۈيۈندەك قاتتىق

جاھىل... «خەلق پۇلىغا دۆلەت گېربىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن، ئۇ

ئايغا ئاستىدا دەسسىلىپ قالسا بولمايدۇ». كالىمىدىن ئاشۇ پىكىر

كېزىپ ئۆتتى. «قوبۇل قىلىشنى خالايدىغان بىرەر نامراتقا بېرەرمەن

ياكى سېكىرىتارغا بېرىپ قويارىمەن». مەن ئېگىلىپ پۇلنى ئالدىم.

پۇل يۈزىدىكى چاڭ - توزانلارنى ئاۋايلاپ قېقىشتۇردۇم. بېلىمنى

رۇسلاپ كېرەم كىرىگە قارىغىنىمدا، ئۇ كۈلۈمسىرەپ - جىلمىيىپ

قاراپ تۇراتتى، يېيىلىپ كېلىۋاتقان نېپىز گۈگۈمدا ماڭا راستتىنلا

ئۇ كۈلۈۋاتقاندەك كۆرۈندى. «ھۇ، كۈررەك جۇۋا، سەن مېنى مازاق

قىلىۋاتامسەن؟»

مەن پۇلنى ئۆزۈم ئېگىلىۋېلىش ئۈچۈن ئالمىغانىدىم.

كۆڭلۈمدە ئۇنداق نىيەت زادىلا يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ شەلپەردەك

قىزىرىپ كەتتىم. قىزىرىپ كەتكىنىم ئۆزۈمگىمۇ مەلۇم بولدى.

4

ئاشۇ قېتىمقى ئىدارىمىزگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن

نامراتلارنى يۆلەش مەقسىتىدىكى بىر كۈنلۈك تەكشۈرۈشىمىز

ئاخىرلىشىپ، قايتىپ كەلگىنىمىزگە ئىككى ئايدىن ئاشتى.

قىشنىڭ قەھرىتان كۈنلىرى ئۆتۈپ، باش باھارنىڭ ئاجىز ئاپتىپى

kadınının resmi olan para... Geriye dönüp baktım, Kerem Kirpi hâlâ kapının önünde duruyordu. Kapı önüne kadar yol etmek, misafir uzaklaşınca kadar arkasında saygıyla yoluna bakmak, işte bu çiftçilerin âdetiydi.

—Yola para düşmüş, beş yuan.

—Onu dün görmüştüm.

—Gördüysen niye almadın?

—Bizim düşürdüğümüz para değil.

—Rastlamışken alıverseydin ya?

—Bana ait olmayan şeylere el uzatma alışkanlığım yok.

Sersem gibi donakaldım. Ne diyeceğimi bilmiyordum. “Deli mi diyeyim, geri zekalı mı? Cahil mi deyim, takva sahibi mi?” Bu düşünceler geçti aklımdan. Fakat o, bunların hiçbirisi değildi. Sadece inatçıydı. Dökme demir gibi katı inatçı... “Paranın üzerinde devletin amblemi vardı. Ayaklar altında çiğnenirse olmazdı.” diye düşündüm. “Almayı kabul edecek bir yoksula veririm ya da parti şube başkanına teslim ederim.” Eğilip parayı aldım. Paranın üstündeki tozu toprağı özenle silkeledim. Belimi doğrultup Kerem Kirpi’ye baktığımda o sırtarak bakıyordu. Bastıran akşam karanlığında, bana gerçekten de gülüyormuş gibi geldi. “Be eski montlu! Sen benimle alay mı ediyorsun?”

Parayı kendim sahiplenmek için almamıştım. İçimde öyle bir niyet asla yoktu. Buna rağmen kıpkırmızı oldum. Kızardığımı kendim de hissettim.

4

İdaremize verilen yoksullara destek amaçlı bir günlük denetim görevi sona erip geri döneli iki aydan fazla oldu. Kışın ayazı bitti, ilkbahar güneşinin zayıf ışıkları

يېيىلدى. دەسلەپ ئويغانغان گۈلدار تاجلىق ھۆپۈپ ئەسكى تاملارنىڭ تۆپىسىدە كۈشۈلدى... قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى ئاشۇ دەسلەپكى كۈنلەردە، نېمىشقىدۇر تەكشۈرۈشتىن ئالغان تەسىراتلىرىمنى زادىلا ئۇنتۇيالمىدىم. كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمنى، ھېس قىلغانلىرىمنى رەھبەرلىككە، دوستلىرىمغا، تونۇش - بىلىشلەرگە سۆزلەپ بەرگۈم كېلىپلا تۇراتتى. ئەمەلىيەتتەمۇ راسا قاتۇرۇپ تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىلدى. ياردەم قىلىنغان مەبلەغنىڭ جايىغا ئىشلىتىلگەنلىكى، پىلاندىكى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ۋەزىپىسىنىڭ توقسەن بەش پىرسەنتى ئورۇندالغانلىقى ئەسكەرتىلدى، قىشنى ئۆتكۈزەلمەيدىغانلار ۋە ئاش - ئوزۇقى يېتىشمەيدىغانلارغا دەرھال ياردەم بېرىش تەلەپ قىلىندى. دوستلىرىمغا، تونۇش - بىلىشلىرىمگە بولسا، پۇرسەت تاپساملا سۆزلەپ بېرەتتىم. ھەممە يەردە سۆزلىگۈدەك، ھەممە كىشىلەرگە ھېكايە قىلىپ بەرگۈدەك يېڭىلىقلار ئىدى ئەمەسمۇ. بولۇپمۇ ھېلىقى جاھىل نامرات كېرەم كىرپە توغرىسىدا، ئۇنىڭ ئېشەكتەك جاھىللىقى، بەگزادىدەك پوچى - ھاكاۋۇرلۇقى، قاراشلىرىنىڭ چوپۇندەك قاتماللىقى ھەققىدە سۆزلەشنى ئۇنتۇمايتتىم. ئۇنىڭ ئاشۇ جاھىللىقى سەۋەبلىك زەيكۈل كەنتىنىڭمۇ، ئىدارىمىزنىڭمۇ ئىلغار باھالىنالمىي قالغانلىقىمىزنى ئەسكەرتەتتىم. ئۇنى نادان، ئەخمەق، ساراڭ، دەلدۈش، كالۋا دەپ سۈپەتلەپ ئاچچىقىمنى چىقىراتتىم. لېكىن نېمىشقىدۇر ئاشۇ جاھىلنىڭ ئەگۈنى ئالدىغا چۈشۈپ قالغان بەش يۈەن پۇل ۋە ئۇنى ئۆزۈمنىڭ ئېلىۋالغانلىقىمنى ئېغىزغا ئالمايتتىم. ئېغىزغا ئالغۇم كەلمەيتتى. نېمىشقا ئېغىزغا ئالغۇم كەلمەيدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتىم...

شۇنداق قىلىپ ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتتى. ئىككى ئاي دېگەنمۇ ئۇزۇن ۋاقىت ئىكەن. تالاي - تالاي ئىشلارنى ئۇنتۇلدۇرالايدىكەن. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، مەن ئاشۇ ئىككى ئاينىڭ ئالدىدىكى بىر كۈنلۈك تەكشۈرۈشنى، كەنتتىكى تەرەققىيات - يېڭىلىقلارنى، كېرەم كىرپىنى ئۇنتۇپ كەتكەندىم. ئۇلار راستتىنلا ئۇنتۇلغان ئىدى. قايسىبىر كۈنى غەربتىن سوققان شامالدا، قايسىبىر يىلى ئېقىپ توختىغان تۇمۇ سۈيىدەك، قايسىبىر چاغدا قەلەندەرگە بېرىلگەن سەدىقىدەك ئۇنتۇلغانىدى. ئۇلار مەڭگۈگە

yayıldı. İlk uyanan başı sorguçlu hüthüt, eski damların üstünde ötmeye başladı... Denetimden döndüğüm ilk günlerde, nedendir bilmiyorum, üzerimde bıraktığı etkiyi bir türlü unutamadım. Gördüklerimi, duyduklarımı, hissettiklerimi, üstlerime, dostlarıma, tanıdıklarına hep anlatasım geliyordu. Gerçi epey sağlam bir denetim raporu da yazıldı. Yardım için verilen meblağın yerinde kullanıldığı, planlanan yoksulluktan kurtarma görevinin yüzde doksan beş oranında yerine getirildiği hatırlatıldı. Kışı geçiremeyecekler ve erzakları yetişmeyenler için acil yardım gönderilmesi istendi. Dostlarıma, tanıdıklarına ise fırsat buldukça anlatıyordum. Her yerde ve herkese anlatılacak kadar yeni hikâyelerdi sonuçta. Özellikle, o inatçı yoksul Kerem Kirpi. Onun eşek gibi inatçılığını, beyzade gibi kendini beğenmişliğini, ukalalığını, görüşlerinin dökme demir gibi sabitliğini anlatmayı unutmuyordum. Onun inatçılığı yüzünden Zeyköl köyünün de idaremizin de başarılı olarak değerlendirilemediğini hatırlatıyordum. Onu cahil, ahmak, deli, geri zekâlı, salak diye nitelendirerek kızgınlığımı bastırıyordum. Ama nedense o inatçının kapısının önüne düşmüş beş yuani ve onu benim aldığımı hiç dile getirmiyordum. Dile getiresim de gelmiyordu. Neden dile getirmek istemediğimi de bilmiyordum.

Böylece aradan iki ay geçti. İki ay dediğin de uzun zamanmış. Birçok şeyi unutturuyormuş. Günümüzde, iki ay önceki o bir günlük denetimi, köydeki gelişim ve yenilikleri, Kerem Kirpi'yi unutmuştum. Onlar gerçekten de unutulmuştu. Herhangi bir günde batıdan esen rüzgâr gibi, herhangi bir yılda akıp dinen damar suyu³⁴ gibi, herhangi bir zamanda dilenciye verilmiş sadaka gibi unutulmuştu. Onlar ebediyen

³⁴ Hoten'de ilkbaharda suyun az olması nedeniyle derelere sırayla verilen içme suyu.

ئۇنتۇلغانمۇ بولاتتى، لېكىن بۈگۈن كۆرگەن گېزىت خۇددى شامالدىك ئۆچكەن ئوتنى پۇۋلەپ قويدى. ئۆچكەن چوغنى يېلىنجاتتى. گېزىتتە تۆۋەندىكىلەر يېزىلغانىدى:

«ئالتۇن تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالمايدىغان ئەزىمەتكە بارىكالا»

«ھۆرمەتلىك مۇھەررىر!

مەن بىر ئاددىي تىجارەتچى، ناھىيە بازىرىدا مال سويۇپ ساتىدىغان قاسساپ، بۇ يىل 1-ئاينىڭ 25-كۈنى مەن كۆكقۇم يېزىسىنىڭ بازىرىغا بورداق مال سېتىۋېلىش ئۈچۈن بارغانىدىم. نىيىتىم كۆپرەك قوي سېتىۋېلىپ، كېلىۋاتقان روزا ھېيت كۈنلىرى گۆش بازىرىنى يەنىمۇ ئاۋاتلاشتۇرۇش ئىدى. ئەپسۇسكى، كېلىشمەسلىكنىڭ يوشۇرۇن تۇرغانلىقىنى كىم ئويلىغان دەيلا. يولدا كېتىۋېتىپ قوي سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئېلىۋالغان ئون مىڭ ئىككى يۈز يۈەن پۇلۇمنى دىققەتسىزلىكتىن چۈشۈرۈپ قويۇپتىمەن. پۇلۇمنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى، بارلىق دەسمايەمدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىمنى بىلگىنىمدە، يەر-زېمىن ئاستىن-ئۈستىن بولغاندەك تۇيۇلدى. يىغلىدىم، قاقشىدىم، ھەممە ئۈمىدىم ئۈزۈلگەنىدى. شۇنداقتىمۇ ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ قويۇش ئۈچۈن يېزىلىق ساقچى پونكىتىغا باردىم. ئۇ يەردە مېنى نېمە كۈتۈپ تۇرۇپتۇ دېمەملا، مەن دەل تاشلانمىغان كۆرەك جۇۋا كىيگەن بىر ئادەمنىڭ يوقاتقان پۇللىرىمنى ساقچى پونكىتىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋاتقاننىڭ ئۈستىگە چۈشۈپتىمەن. خۇشاللىقتىن يۈرەكلىرىم ئويناپ كەتتى. ئاشۇ يەردە بىلدىمكى، ئالتۇن تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالمايدىغان بۇ ئەزىمەت، كۆكقۇم يېزا زەيكۆل كەنتلىك كېرەم ئاخۇن (كىرىپە) دېگەن ئادەم ئىكەن. ئۇ بازارغا ئوتۇن ساتقىلى كېلىۋېتىپ مېنىڭ سومكامنى تېپىۋاپتۇ ۋە ئىچىدە پۇل بارلىقىنى كۆرۈپ، ئۇدۇل ساقچى پونكىتىغا ئېلىپ كەپتۇ. مەن ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىش ئۈچۈن مىڭ يۈەن سۈيۈنچە تەڭلىدىم، ئالغىلى ئۈنمىدى، قانچە قىلساممۇ ئالمىدى. ئاخىرى «بالىلىرىڭىزغا ھېيتلىق بولسۇن» دەپ ئىككى يۈز يۈەن تەڭلىسىمۇ ئالمىدى... مەن چۈشەندىمكى، ئۇ قەلبىدە مەنۋى مەدەنىيەت گۈللىرى پۇراق چاچقان ئادەم ئىكەن. ئادەملەرنىڭ ئېسىلى، مەردلەرنىڭ مەردانىسى ئىكەن...»

unutulmuş da olabilirdi ama bugün gördüğüm gazete âdeta rüzgâr gibi, sönen ateşi üfledi. Sönen koru alevlendirdi. Gazetede aşağıdakiler yazılmıştı:

“Altın bulsa bile tenezzül etmeyen kahramana aferin!”

“Sayın Editör:

Ben sıradan bir tüccarım. İlçe pazarında kasabım. Bu yıl 25 Ocak’ta Kökkum köy pazarına iyi besili hayvan almaya gitmiştim. Niyetim biraz fazla koyun satın alarak yaklaşmakta olan Ramazan Bayramı’nda et pazarını daha da bereketlendirmekti. Maalesef kör talihin beni beklediğini kim bilebilirdi ki? Yolda giderken koyun satın almak için hazırladığım on bin iki yüz yuanı dikkatsizlikten düşürmüştüm. Paramı düşürdüğümü, bütün sermayemi kaybettiğimi anladığımda dünya başıma yıkılmış gibi hissettim. Ağladım, feryat ettim, umudumu tamamıyla yitirmiştim. Her şeye rağmen durum tespiti için köy karakoluna gittim. Orada beni ne bekliyormuş, biliyor musunuz? Tam da işlenmemiş deriden palto giyen biri parayı polislere teslim ederken içeri girmişim. Mutluluktan kalbim yerinden oynadı. Orada öğrendim ki altın bulsa bile tenezzül etmeyen bu kahraman, Kökkum köyü Zeyköl Mahallesi’nden Kerem Ahun (Kırpi) adlı kişiymiş. O, pazara odun satmaya gelirken benim çantamı bulmuş ve içinde para olduğunu görünce doğrudan polis karakoluna getirmiş. Ben ona teşekkürümü ifade etmek için bin yuan vermek istedim ama o almak istemedi. Ne kadar ısrar etsem de kabul etmedi. En son “Çocuklarına bayramlık...” diye iki yüz yuan uzattığımda onu da almadı... Anladım ki o maneviyatı güçlü bir insanmış. İnsanların faziletlisi, mertlerin merdanesiymiş...”

خەتنىڭ ئاخىرى رەھمەت، ئاپىرىن، بارىكالا، ھەشقاللا، تەھسىن جۈملىلىرىگە توشقاندى. مەن گېزىتنى تۇتقان پېتىم ئولتۇرۇپلا قالدىم. ئىشەنمەسلىككە ئىلاج يوق ئىدى. ئادىسى، ئىسمى، ھەتتا لەقىمى ئېنىق تۇرغان يەردە، ئىشەنمەي بولاتتىمۇ؟ ئەڭ مۇھىمى، بۇنداق ساراڭلىق قىلىش پەقەت ئاشۇ جاھىلنىڭلا قولىدىن كېلەتتى. مەن ئىشەندىم. ئۇ راستتىنلا ھېلىقى بىر كۈنلۈك تەكشۈرۈشتە قەلبىمدە چوڭقۇر جاھىل تەس قالدۇرغان، مەن ئۇزۇندىن-ئۇزۇن سۆزلەشكەن جاھىل نامرات كېرەم كىرىپنىڭ ئۆزى ئىدى...

شۇنداق قىلىپ، مۇشۇ گېزىت مېنىڭ ئاللىقاچان ئۇنتۇلغان ۋە مەڭگۈ ئۇنتۇلۇشى مۇمكىن بولغان ئەسلىملىرىمنى يېڭىلاپ قويدى، قۇرۇغان قىياقنى باھار ئاپتېپىدەك ياشارتتى. كۆز ئالدىمدا كېرەم كىرىپنىڭ سېرىق كوسا چىرايى، سىم بۇرۇتلىرى گەۋدىلەندى. مەن ئۇنى يەنە ئۇزۇنغىچە ئۇنتۇيالمايدىغاندەك قىلاتتىم. راستتىنلا ئۇنتۇيالمايتتىم. قەلبىم بولسا «ھۇ ساراڭ، خۇدا بەرگەن ئامەتنى قوبۇل قىلمىغان ساراڭ، سەن ئۆمۈر بويى ئاشۇ جاھىللىقنىڭ بىلەن ئۆتمىدىغان ئوخشايسەن!» دەپ خىتاب قىلاتتى.³⁵

³⁵ Nurmuhemmet Tohti (2005). “Éşip Qalğan Bir Namrat”. *Qarlıgaç Uva Salğan Ayvanda*. Pekin: Milletler Neşriyatı. 1-20.

Yazının sonu teşekkür, aferin, bravo, sağ ol gibi övgü cümleleriyle dolmuştu. Elimde gazete, oturduğum yerde kalakaldım. İnanmamak mümkün değildi. Adresi, ismi hatta lakabı açıkça belliyken inanmamak mümkün mü? En önemlisi, bu tür bir deliliği ancak o inatçı yapabilirdi. Emindim. O gerçekten o bir günlük denetimde kalbimde derin inatçılığının etkisini bırakan, uzun uzun konuştuğum, yoksul Kerem Kirpi'nin ta kendisiydi.

Böylece gazete benim çoktan unutulmuş ve ebediyen unutulması mümkün olan hatıralarımı tazelemiş oldu. Kurumuş sazlık otunu bahar güneşinin yeşerttiği gibi yeşertti. Gözümün önünde Kerem Kirpi'nin sarı, köse yüzü, burma bıyığı belirdi. Onu yine uzunca bir zaman unutamayacak gibiydim, gerçekten de unutamayacaktım. Kalbimse “Ah deli, Allah'ın verdiği şansı kabul etmeyen deli, sen ömrün boyunca işte o inatçılığınla göçüp gideceksin herhâlde!” diye sesleniyordu.

كەچكى ساقچىلىق (بىر جەڭچى ئاغزىدىن)

مەن ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى ئورنىمدىن تۇرىمەن - دە،
دېرىزەمدىن باغچامغا قارايمەن. باغچىدا تېخى يېتىشىپ پىشىمىغان،
شاخ - شېخىنى ئەگىپ مەڭزىنى تاۋلاپ تۇرغان ئالمىلار، ئۆزىنى گۈلگە
ئوخشىتىپ كۈلۈپ تۇرغان قىزىل قاقچىلىق شاپتوللار «مانا مەن»
دەپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇ ئالمىلار، شاپتوللار پىشقان بولسا ئېدى...
دەيمەندە يەنە تەلمۈرۈپ باغچامغا قارايمەن.
- ئېھ! ئۇلۇغ تىنىپ، ئۆزەمنىڭ، ھەقىقەت ئۆزەمنىڭ
باغچىسى دەيمەن.

مانا مۇشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە «ن» قىسمىدىكى جەڭچى
يولداشلار كوچىدا شېئىر ئوقۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئىنقىلاۋىي شېئىر
سادالىرى بىلەن ھەربى سەپتىكى ۋاقىتىدا جەڭچىلەر بىلەن
ئۆتكۈزگەن تۇرمۇشنى ئەسلەپ كەتتىم.

ھەربى سەپتە 2 ژىل 10 ئاي خىزمەت قىلغان ئېدىم. ھەربى
تۇرمۇش مېنى ۋەتەنگە سادىق قىلىپ تەربىيەلىدى. مەن ھازىر
قەھرىمان، زۈرەكلىك زىگىتلەرنىڭ بىرى، شۇڭلاشقا ھازىر مېنى
جۇدۇن - چاپقۇن ئەمەس، ئوتلۇق چوغمۇ قورقۇتالمايدۇ.

كەچ كۈزنىڭ بىر كېچىسى ئېدى. ئادەمنى ئېلىپ قاچىدىغان
بوران ئالەمنى قاپلىغان... دەل شۇ كېچىسى سائەت 11 دىن بىرگە
قەدەر بولغان ئىككى سائەتلىق ساقچىلىق نۆۋىتى ماڭمۇ يېتىپ
كەلدى. كوماندىرنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ساقچىلىق ئورنىغىمۇ يېتىپ
كەلدىم. بۇ ئورۇننىڭ ئالدى تەرىپى كەتكەن جاڭگاللىق، ئوڭ تەرىپى
ئېگىز خادىلىق تاغ بولۇپ، سول تەرىپى ئانچە ئىراق بولمىغان
جايلاردا خوشنا ساقچىلار بار. مەن جاڭگاللىققا قارشى تۇرماقتىمەن.
تۈن قاراڭغۇ. مىللىتىم قولىمدا. ئەتراپقا دىققەت بىلەن قاراپ،
خىيالىمغا بىر ۋاقىت چۈشتى. بۇ چاپايېۋ كىنوسىدىكى
كۆڭۈلسىزلىك بىر ۋەقە بولۇپ، مەندەك بىر ساقچىنىڭ بوشاڭلىق
قىلىپ ئۇخلاپ قېلىشى بىلەن قەھرىمان چاپايېۋ قىسىملىرى
دۈشمەننىڭ دەھشەتلىك ھۇجۇمىغا ئۇچىرىغان ئەمەسمىدى. بۇ
ۋاقىت خىيالىمدىن ئۆتكەندىن كېيىن تېخىمۇ سەزگۈر بولۇپ
كەتتىم. ئەتراپنى ناھايىتى دىققەت بىلەن بايقىماقتىمەن.

Gece Nöbeti

(Bir askerin ağzından)

Her sabah yatağımdan kalkarım ve penceremden bahçeme bakarım. Bahçede daha olgunlaşmamış dallarını eğerek yanaklarını kızartmış olan elmalar, çiçekleri andırıp gülümseyen kırmızıya bürünmüş şeftaliler “İşte buradayım.” diyordu âdeta. Keşke o elmalar, şeftaliler olgunlaşmış olsaydı derdim ve yine hevesle bahçeme bakardım.

—Oh! Benim, gerçekten de benim bahçem, derdim derin bir iç çekerek.

İşte böyle günlerin birinde N bölüğündeki asker arkadaşlar caddeden geçerken marş okudular. Onların devrimci marş sesleriyle askerlik yaptığım zamanlardaki anılarım canlandı.

İki yıl on ay askerlik yapmıştım. Askerlik hayatım bana vatan sevgisi aşlamıştı. Şimdi cesaretli, yürekli yiğitlerden biriydim. Onun için beni değil kara kış, kor ateş bile korkutamaz.

Sonbaharın sonlarında bir geceydi. İnsanı yerinden uçuran fırtına hakimdi havaya. Tam o gece on bir-bir nöbeti bana denk gelmişti. Komutanın emriyle nöbet yerime ulaştım. Buranın önü geniş ormanlık alan, sağ tarafı yüksek kayalıkların olduğu dağ... Sol tarafta çok uzak olmayan yerde komşu nöbetçiler vardı. Ben ormanın karşısındaydım.

Gece karanlık. Silah elimde. Etrafı dikkatlice gözetlerken aklıma bir şey geldi. Çapayef filminin tatsız bir olayı. Benim gibi bir askerin sorumsuzca uyuyakalmasıyla kahraman Çapayef bölüğü düşmanın şiddetli saldırısına maruz kalmıştı ya! Bu olayı hatırlayınca daha da tetikte olmaya başladım. Etrafı pür dikkat gözetliyorum.

يامغۇرمۇ يېغىشقا باشلىدى. بوران بىلەن ياغقان بۇ يامغۇر يەرگە گويا بىر مېتىر سىڭگەندەك تۇيۇلىدۇ. مەن ئورنىمدا ئەستائىدىل تۇرۇپ دالدىمۇ ئىزدەپ ژۇرمىدىم. مانا كىيىملىرىم ھۆل بولدى. ھۆل ئىچىمگىمۇ ئۆتتى. ھاۋا سوغ، ئىچىمگە ئۆتكەن ھۆل مېنى تىترەتمەكتە. ئامما مەندىكى كۆتەرەڭگۈ روھ سوغقا بەرداشلىق بېرىشتە داۋامەت ئۈستۈن تۇراتتى. خادا تاشلاردىن شىرىلداپ سۇلارمۇ ئاقاتتى. تاغلار غۇلاپ، يەر تەۋرىگەندەك گۈلدۈرلەپ، ئەجايىپ ئاۋازلار ئاڭلانماقتا. بۇ ئاچچىق ئاۋازلار بىردەمنىڭ ئىچىدە ژىراق-ژىراق جايلارغا كەتمەكتە. بۈگۈنكى بۇ ساقچىلىق مېنى، بۇ ئاۋازلارغىمۇ كۆندۈرۈپ قويدى.

ھامان تۇرىمەن. گايىدا غىڭشىپ ناخشىمۇ ئېيتىپ باقمىمەن. نېمىشكىدۇر ئاۋازىم ئاغىزىمدىن چىقماس ئېدى. ھايدا، ئۇياق-بۇياققا مېڭىپ قويمىمەن. تاغ ئارىسىدىكى قارا چىلان توپا يامغۇر بىلەن زۇغۇرۇلۇپ پاتقاققا ئايلىناچقىمۇ ماڭغانسېرى پۇتلارمۇ تېلىپ قالاتتى. يەنە توختاپ يەنە ئەتراپنى تىڭشايىمەن.

شۇ ئارىدا باشقىچىلا بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. تۈن قاراڭغۇ كۆز بىلەن بايقاش مۇمكىن بولمىغاچقا قۇلىغىمنى يەنىمۇ كۈچلۈگرەك ئىشقا سېلىپ، دىققەت بىلەن تىڭشىدىم. گايى قۇلىغىمنى يەرگىمۇ يېقىپ باقمىمەن. نەتىجىدە مەندىكى سەزگۈ، بۇ ئاۋازنى ئاتلىق ئادەمنىڭ ئاۋازى دەپ بەلگۈلىدى. خۇسۇسەن بۇ ئاۋاز مەن قارشى تۇرغان جاڭگاللىق-دۈشمەن بازىسى تەرەپتىن كېلىشى مېنىڭ دىققىتىمنى يەنىمۇ كۈچەيتتى. دۈشمەننىڭ رەزۇپىچىلىرى تېنەپ، بىز تەرەپكە ئۆتۈپ قېلىش ھادىسىلىرى پەيدا بولۇپ تۇرغاچقا، مەن ھازىر گويا كىيىككە ئېتىلىش ئالدىدا تۇرغان شىر...

مىلتىغىم بەتلەڭلىك ئېدى. ئۇ كېلىۋاتقان ئادەم دۈشمەننىڭ تېنەپ ژۇرگەن پايلاقچىسى بولۇپ تاق موشۇ تاپتا كۆزۈمگە ئېلىنسلا جېنىغا ۋاي...

ژۇرىگىم ئويناپ كېتىۋاتىدۇ. يامغۇر بولسا ئۈزلۈكسىز ياغماقتا. بوران تېخى ئۆز ئەۋجىدە. ئامما مەن بۇ مىنۇتتا يامغۇر بىلەن بوراننى ئۇنۇتتىم.

ھېلىقى ئاۋاز بارغانسېرى يېقىنلاشماقتا. مەزگىلىسىز، بولۇپمۇ دۈشمەن تەرەپتىن پەيدا بولغان ئاۋاز كېلىۋاتقان دۈشمەن

Yağmur da yağmaya başladı. Fırtınayla yağın yağmur yere sanki bir metre sinmiş gibi geliyordu. Ben özenle yerimi koruyarak barınak da aramadım. İşte, elbiselerim de ıslandı. Islaklık içime işledi. Hava soğuk, içime işleyen ıslaklık beni titretiyordu. Ama bende üstün ruh, soğuğa karşı dayanma gücümü arttırıyordu. Kaya taşlardan şarıldayarak sular akıyordu. Dağlar devrilip deprem olmuş gibi görüntülerle acayip sesler geliyordu. O korkunç sesler birden uzak yerlere dağılıyordu. Bugünkü nöbet beni bu seslere de alıştırmıştı.

Hep ayaktayım. Arada bir mırıldanıp türkü de söylüyorum. Nedense sesim ağzımdan çıkmıyordu. Bazen volta atıyorum. Dağ eteğindeki siyah hünnap renkli toprak yağmurla yoğrulmuş çamura dönüştüğünden midir yürüdükçe ayağım daha da yoruluyordu. Yine durup etrafı dinliyorum.

O ara değişik bir ses duyuldu. Gece karanlık. Gözle fark etmek mümkün olmadığı için kulaklarımla daha dikkatlice sese yoğunlaştım. Bazen kulağımla yeri de dinliyordum. Sonunda bunun atlı birinin sesi olduğu kanaati oluştu bende. Özellikle bu sesin benim karşımdaki ormanlık düşman hattından geliyor olması benim dikkatimi daha da arttırdı. Düşman gözcülerinin şaşırarak bizim tarafa geçmesi hadisesi sıkça yaşandığı için ben şimdi tıpkı geyiğe atılmak üzere olan bir aslan gibiydim.

Tüfeğimin mermisi ağzında. O gelen adam, düşmanın şaşırmış casusuysa tam gözüme görüldüğü anda vay hâline!

Kalbim küt küt atıyordu. Yağmur durmaksızın yağıyordu. Fırtınaysa hız kesmiyordu. Ama ben o an yağmurla fırtınayı unutmuştum.

O ses gitgide yaklaşıyordu. Ansızın özellikle düşman tarafından gelmekte olan ses, gelenin düşman

ئېكەنلىگىنى ئىسپات قىلماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ ئۇنىڭغا ئەڭ ئاۋال ئىسسىق كەمپۇتتىن بىرسىنى يوللاشقا تەييارمەن...

دېگەندەك ئۇ، كۆزگە كۆرۈنەرلىك يەرگە كەلدى. ئەنە ئۇ قاراڭغۇلۇقتا چاپقىلىۋاتقان بىر كۆلەڭگۈ. ئۇنىڭ كىم ئېكەنلىگىنى ئېنىقلىماي تۇرۇپ، ئوق چىقىرىشقا رۇخسەت بولمىغاچقا:

-كىمسەن؟- دەپ ۋاقىرىدىم. ئۇ ئاتنى قامچىلىدى.

-قايسىڭ سەن؟- يەنە ۋاقىرىدىم. ئۇ ئاتنى يەنە قامچىلىدى.

ئىلاج بولسا كۆزۈمدىن يوقالماقچى.

مەن ئۇنى ئاللاققا چاقان قورۇلغا ئالغان ئېدىم. ئۈچىنچى قېتىم تولىشىمغۇمۇ جاۋاب قايتىمىغانلىقتىن تەپكىنى بېسىۋەتتىم. پاتقاققا بىر نەرسە ئېقىلدى.

مەن ئۇنى بايقىماي قويمايمەن. باشقا ئاۋازلار بارمۇ دەپ يەنە تىڭشايمەن. باشقا ئاۋاز يوق، ئۇ ھامان تىپتىنچ. مەن ئۇ تەرەپكە ماڭىدىم. ئۆزەمگە يەنە ساقلىقنى جېكىيمەن. مانا ئۇنىڭ يېنىغۇمۇ يېتىپ كەلدىم. ئۇنىڭ جېنى ئاللا قاقان جەھەننەمگە يوللانغان. ئەندى ئۇ قارغا-قوزغۇنغا يەم بولىدىغان بىر پارچە گۆش...

ئۇنىڭ پۇتىدا خەي. كىيگەن جۇڭسەن فور گومىنداڭ كىيىمى يامغۇر بىلەن تېنىگە مەككەم چاپلاشقان. مەن ئۇنىڭ مىلتىغىنى ئوقلىرى بىلەن ئالدىم. يانچۇغىدىن بىر پارچە خەت تاپتىم. ئېتىغا مىنىپ ئۆز ئورنىمغا كەلدىم. مەن ھەقىقەتتە يامغۇر بىلەن بوراننى ئۇنىتىغان ئېدىم. بايىراقتىلا ئىچىمگە ئۆتكەن ھۆل، تېنىمگە مۇزدەك تەككەن بولسا، ئۇ ھۆل ئەندى تېنىمنى قىزدۇرماقتا.

مەن خوشال، لېكىن ساقلىقنى ئۆزەمگە يەنە جېكىيمەن. شۇ ئارىدا يەنە بىر ئاۋاز پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ يولداشلىرى باردۇر دېگەن گۇمان مەندە بولغاچقا بۇرۇنقىدىنمۇ مەككەمىرەك تەييار تۇردىم. ئۇ ئاۋاز بارا-بارا ماڭا يېقىنلىشىپ، تېخى كۆزگە كۆرۈنمىگەن بولسىمۇ، ئۆز كىشىمىز ئېكەنلىگىدىن دېرەك بەردى. مەن ئۈچۈن موشۇ سائەتتىكى غەلبىدە جېنىمغا ئىككى جان پۈتكەندەك بولدى. مەن ئۇ كىشىنى قارشى ئالدىم. كەلگەن كىشى بايا مېنى ساقچىلىققا ئەۋەتكەن كوماندىر ئېكەن. كوماندىر كېلىپ مېنىڭ بىلەن

olduğuna delaletti. Onun için ben de ona ilk olarak sıcak şekerden birini göndermeye hazırım.

Beklendiği gibi o gözle görünür bir yere geldi. İşte karanlıktta sallanan bir gölge. Onun kim olduğunu tespit etmeden ateş açmaya izin olmadığı için:

—Kimsin, diye bağırdım. O atını kamçıladı.

—Kimlerdensin? Yine bağırdım. O atı yine kamçıladı. İmkânı olsa gözden kaybolmak niyetinde.

Ben çoktan ona nişan almıştım. nc sefer uyarışıma da cevap alamadığım için tetiğe basıverdim. Çamura bir şey yığıldı.

Onu gözden kaırmıyorum. Başka sesler de var mı diye dinliyorum. Başka ses yok. O ise hâlâ tepkisiz. O tarafa doğru yürüdüm. Kendi güvenliğimi elden bırakmıyorum. İşte onun yanına da ulaştım. Canı çoktan cehenneme yol almış. şimdi o akbabalara yem olacak bir parça et...

Onun ayağındaki kumaş ayakkabı,üzerindeki milliyetçi Çin askeriniforması yağmurla tenine sıkıca yapışmıştı. Onun silahını mermileriyle birlikte aldım. Cebinde bir parça mektup buldum. Atına binip nöbet yerime geldim. Gerçekten de yağmurla fırtınayı unutmuştum. Aznce içime işleyen ıslaklık tenime buz gibi değiyorken şimdiyse tenimi yakıyordu.

Sevinliyim fakat güvenliği elimden bırakmıyorum. O arada yine bir ses duyuldu. Bende onun arkadaşları vardır şüphesi olduğundan eskisinden daha da tetikte duruyordum. Ses gitgide bana yaklaşınca daha gözle görünmese de bizimkiler olduğunu hissettim. Benim için o anki başarı canıma can katmış gibiydi. O kişi yi karşıladım. Gelen, beni nöbete gönderen komutandı. Komutan benimle

قول ئېلىشىپ كۆرۈشتىدە، مېھرىبانلىق بىلەن:

- ھۆل بولۇپ كەتتىڭە، - دېدى.

- ياق، ھۆرمەتلىك كوماندىر، بۇ يامغۇر مېنى ھەرگىز قورقۇتالمايدۇ.

مەن يامغۇردىن قورقمىغانلىغىمنى ئىپادىلەپ، غەلبە بىلەن چۈس - چۈس سۆزلەتتىم. مۇنداق يامغۇرلۇق تۈندە سۆزنى ئەنە شۇنداق چۈس - چۈس سۆزلەش گويىا جەڭچىلەرگىلا خاستەك تۈيۈلىدۇ.

- ئەلۋەتتە، - دېدى كوماندىر، - بۇ يامغۇر ھەرگىز قورقۇتالمايدۇ. خوش، ئۆزگۈرۈش بارمۇ؟ ئوق چىقاردىڭغۇ.

- ئۆزگۈرۈش بار، ھۆرمەتلىك كوماندىر، - دەپ بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردىم ۋە ئولجىلارنى تاپشۇردۇم.

- رەخمەت، ساقچىلىقنى سادىق ئورۇندىدىق، - دېدى كوماندىر مېنى قۇچاڭلاپ، ئۇ مەڭزىمگە بۇ مەڭزىمگە سۆيىدى. غولۇمغا قاقتى. ۋاقىت ھەقىقەتەن چاپسان ئۆتىدۇ. ئىككى سائەتلىق ساقچىلىق بىلىنە - بىلىنمەس ۋاقىت ئىچىدە ئۆتۈپ كەتتى. مەن ساقچىلىق ۋەزىپەمنى ئىككىنچى جەڭچىگە تاپشۇردىمە، ئۆز بۆلۈمىمگە قايتتىم، يامغۇر ياغماقتا.

ئۇنىڭ يانچۇغىدىن چىققان خەت ئانىسىغا يازغان خىتايچە سالام خەت بولۇپ، كوماندىرنىڭ ئېيتىشىچە مۇنداق سۆزلىرى بار ئېكەن: «خونەن ئۆلكە... شەھىرىدە تۇرغۇچى ھۆرمەتلىك ئانام... گە، بىز ئايرىلغىنى ئۇزۇن ۋاقىت بولدى. سېنى سېغىندىم. مېنىڭ بىلەن بىر قاتار مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان بالىلار ۋە تىنىمىزدىن ژىراق بولغان شىنجاڭ تۇپرىغىدا سەرسان بولۇپ كەتتى. بىر نەچچىسى بۇ جايغا كەلگىچە پىيادە بىر نەچچە پۇد زۇك كۆتىرىپ زۇرۇپ، قۇم سەھراىرىدا ئۆلۈپ كەتتى. بىر نەچچىسى كېسەل... بىز شىنجاڭغا چىقىپ قان تۆكتۈك ۋە قېنىمىز تۆكۈلدى. مەن، باشلىقلىرىمىز ئېيتقانداك تېخى ئانچە نەرسە توپىلىيالمىدىم. ئامان بولسام ساڭا جىق سوغاتلار ئېلىپ قايتارمەن. ئامان - ئېسەن قايتىپ بېرىشىم ئۈچۈن بۇدلارغا شام يېقىپ تىلەپتۇر».³⁷

³⁷ Abdurəşit İmin (1997). "Keçki Saççılıq". *Küreş İlhamlıri- Şiirlar ve Hikâyeler*. Bişkek: İlim Neşriyatı. 33-37.

tokalaştı sevgiyle:

—İslanmışsın, dedi.

—Yok, sayın komutanım, bu yağmur beni asla korkutamaz.

Yağmurdan korkmadığımı ifade ederek zafer kazanmış edasıyla gür sesle konuşuyordum. Böyle yağmurlu gecede böyle gür sesle konuşmak ancak savaşçılara has bir şeymiş gibi geliyordu.

—Tabii ki, dedi komutan. Bu yağmur asla korkutamaz. Evet, vukuat var mı? Ateş ettin de!

—Vukuat var sayın komutanım, diyerek olayı anlattım ve ganimetleri teslim ettim.

—Teşekkürler, nöbeti hakkıyla yerine getirdik, dedi komutan beni kucaklayıp yanaklarımdan öperek. Omuzuma şefkatle vurdu. Vakıttan gerçekten çabuk geçiyor. İki saatlik nöbet ne olduğunu anlamadan geçip gitti. Ben nöbetimi yerime gelen askere devrettim ve kendi bölüğüme döndüm. Yağmur devam ediyordu.

Onun cebinden çıkan annesine yazmış olduğu Çince mektuptu. Komutanın söylediğine göre mektupta şunlar yazıyordu:

“Hunan eyaletinde ... şehrinde ikamet eden hürmetli annem ...’ya,

Biz ayrılalı uzun zaman oldu. Seni özledim. Benimle zorla askere alınan bir sürü çocuk vatanımızdan uzakta, Şincan toprağında perişan oldu. Birçoğu buraya gelirken yaya olarak ağır yük taşımaktan çölde öldü. Birçoğu hasta...

Biz Şincan’a gelip kan döktük ve kanımız döküldü. Ben komutanlarımızın dediği gibi henüz fazla bir şey toplayamadım. Sağ kalırsam sana birçok hediye alırdım. Sağ salım dönmem için Budalara mum yakarak dilekte bulun.”

Анам қоллири

Өй-ичи жуғи-жәм болуп жоза әтрапида олтарған пәйтләрни яхши көримән. Балилар билән қувалишип, көңүллүк параңлишидиған мошундақ дәқиқиләрдин бәхитлик чағ барму әслидә. Улар өз йеңилиқлирини ейтқичә алдиришип, сениңдин мәслиһәт сорап, аста параң селип, өй ичини йеқимлик муһитқа бөләйдүдә, көңлүндә иллик һисларни ойғитиду. Мән уларниң алдиримай тамақ йәватқиниға, мошу немәтләрниң һәммиси гоя уларға тегишликтәк һис қиливатқанлиғиға қарап ойлинип қалимән. Немишкиду, һәр кетим хияллим өтмүшкә, һаятимдики әшу бир қараңғу болуп сақлинип қалған еғир күнләргә башлап кетиду...

Есимда қалғини уруштин кейинки еғир жиллар. Дадамдин «қара хәт» кәлгәндин кейин апам шүккидила, қойған-тутқинини билмәйдиған, унтиғақ болуп қалди. Бизгиму дадам тоғрилиқ көп параң қилмайду. У, худди өзини өзи тиңшиғандәк, қандақту-бир чүшиниксиз һаләткә чүшүп қалди. Бир нуқтиға қарап саатлап олтирип кетиду. Алдимиз он, кәйнимиз төрт яшлиқ үчвәтәк бала қолиға қарап қалғанлиқтин бизгә йәйдиған нәрсә тепиш үчүн таң сәһәрдә етизға кетип, юлтузларни һәмра қилип бирла қайтатти. Биз алди билән униң һерип-ечип, пурчулған чирайиға қараймиздә, алдиға жүгрәп чиқип қолиға тәлмүримиз. Апам әйтәвир, қосиғимизни чала-пула тойғузғидәк бир нәрсә тепип келиду.

Һаят шундақ өтүвататти. Бала-қаза кәлсә, қош келиду, дегәндәк, һава райи қурғақчилик болуп, 1947-жили ашлиқ охшимиди. Колхоз сеңидики ашлиқни сүпирип дөләткә өткүзүвәттидә, колхозчилар ач қалди. Бурунирақ һәрбий налогни төләлмәй ялғуз сийиримизни сетивәткән едук. Әнди етизлиқтин пат-патла куруқ қайтип келидиған апам, алдиға жүгрәп чиққан бизни көрүши биләнла һөңгүр етип жиғлашқа башлайду, яшлири төкүлүп кетиду:

Annemin Elleri

Ev içinde cümbür cemaat masa etrafında toplanılan zamanlar pek hoşuma gider. Çocuklarla neşe içinde hoş sohbetlerin yapıldığı bu anlardan daha mutlu bir zaman var mıdır ki? Onlar kendileriyle ilgili havadisleri anlatmak için sabırsızlanır, fikir alır, fısıldaşır evi neşeli bir mekâna dönüştürerek gönüllerde hoş bir his uyandırırılar. Ben onların yemeklerini acele etmeden yemesine, bu nimetlerin tümünü kendilerine ait gibi hissetmesine bakarak düşüncelere dalyorum. Nedendir bilmem, düşüncelerim her defasında geçmişime, hayatımda karanlık olarak saklı kalan sıkıntılı günlere götürür beni.

Hatırladığım kadariyle savaştan sonraki sıkıntılı yıllardı. Babamdan kara haber geldikten sonra annem birdenbire nerede, ne yaptığını bilmeyen dalgın, unutkan biri hâline dönüverdi. Bize de babam hakkında fazla bir şey söylemezdi. Kendi kendini dinliyormuş gibi anlamsız bir hâl içindeydi. Bir noktaya dikilip saatlerce otururdu. En büyüğümüz on, en küçüğümüz dört yaşında olmak üzere üç çocuk onun eline baktığımızdan bize yiyecek bulmak için şafak sökerken tarlaya gider, yıldızları kendine yoldaş edip dönerdi. İlk olarak onun yorgun, bitkin yüzü görünürdü, fırlayıp önüne atılır elindekiler için sabırsızlanırdık. Annem karnımızı yarım yamalak doyurabileceğimiz bir şeyler bulur gelirdi.

Hayat böyle geçip gidiyordu. Kaza bela geldi mi çift gelir derler ya! 1947 yılında kuraklık olması nedeniyle ekinler verimli olmadı. Kolhoz deposundaki tahıllar tamamen devlete teslim edildiğinden kolhozcular aç kaldı. Askerî vergiyi ödeyemediğimiz için tek sığırımızı satalı çok olmamıştı. O günlerde tarladan çoğunlukla eli boş dönen annem, önüne fırlayan bizi görünce hüngür hüngür ağlamaya başlar, gözyaşlarına boğulurdu.

-Гөрүндә тоңгуз қатиригур, явуз Гитлер! Мениң балилиримниң немә гунаси бар еди? Бизгә охшаш кәмбәғәлләргила қилдиңғу! Вай, Желил, балилириңни қандақ бақармән? Ачтин өлтүрүвалмисам болаттиғу. Жәсидиң қәйәрләрде қалғанду, жорам!-дәп ичидә жиғилип кәткән дәртлирини жиға билән бир кур чиқиривалидудә, андин бизни бәзләшкә киришиду.

-Һазир йәйдиған нәрсә тепип келәй, қулунлирим,-дәп өйдин бирәр жабдукни елип кочиға чиқиду.

Ачарчилик башланғандин кейин колхоз мал союп, колхозчиларға гөш бөлүп беривататти. Амма оруқ малниң гөшигә қосақ тоймайдиган охшайду. Униң үстигә һемишәм гөш йәвәрсән, қосақ ағрип, техиму һалиң қалмайдекән. Шуңлашқа апам өйдә дадам иккиси қетиш-куруш қилип жикқан өй жабдуқлирини бир чәттин сетип, бизгә көмүқонаққа охшаш йәйдиған тепип келидиған. Апам, көпинчә, хошнимиз Хелипәмләрниң өйигә кириду. Уларниң турмуши интайин яхши еди. Йолдиши Сетивалди уруштин аман-есән қайтти, кийим-кечәк, һәр хил жабдуқларниму әкәлди. Һазир ойлисам у колхозда партия тәшкилатиниң кативи болуп ишлигән экән. Әйтәвир, һемишәмла атниң үстидә көрәттим. Уларниң өйидә шу ачарчилик жилирила көплигән жабдуқларниң ичидә мени толиму һәйран қалдурған май тартидиған сепараторлири болидиған. Мениң билән тәң қизи толуп ятқан хилму-хил оюнчуқлириниң арисидин «инңәләйдиған» қочақлирини көрситип махтинатти. Биз, балилар, уларниң өйигә анда санда кирип қалған чағлиримизда, худди чөчәкләр дуниясиға келип қалғандәк һис қилаттук. Амма уларниң өйидә узақ олтиралматтук, талада ойнаңлар дәп чиқириветидиған.

Апам бәзидә етизлиқтин көтирип кәлгән бир бағ тевилиғини әшуларниң өйигә әкирип, бир апкур көмүқонаққа тегишип чиқатти. Дадам үчүн бизгә төләйдиған пенсия кәлгәндә һәммисигә йәнә әшулардин көмүқонақ еливалатти. Мән икки өйниң һаятидики

—Mezarında domuz koştursun vahşi Hitler! Benim çocuklarımın ne günahı vardı? Bizim gibi fakir garibanlara yaptın ne yaptıysan... Ah Celil, çocuklarına nasıl bakacağım, açlıktan ölmesine engel olabilsem keşke! Cesedin kim bilir nerelerdedir hayat arkadaşım, diyerek içinde biriken dertleri gözyaşlarıyla birlikte dökerdi, sonra bizi teselli etmeye çalışırdı.

—Şimdi size yiyecek bir şeyler bulup geleyim kuzularım, diyerek evden herhangi bir eşya alıp sokağa çıkardı.

Açlık yılları başladıktan sonra kolhoz hayvan kesip üyelerine et dağıtmıştı. Ama zayıf hayvanın etiyle karın doymuyor sanırım. Üstelik sürekli et yersen karın ağrısıyla da hâlsiz kalıyorsun. Bu nedenle annem babamla birlikte kurdukları evin eşyalarını tek tek satarak bize mısır gibi yiyecekler bulup getirirdi. Annem genellikle komşumuz Helipemlerin evine giderdi. Onların hâli vakti oldukça yerindeydi. Eşi Setivaldi savaştan sağ salim dönmüştü. Giysilerle birlikte çeşitli eşyalar da getirmişti. Şimdi düşününce o kolhozda parti şube başkanı olarak çalışıyormuş. Sürekli atın üzerinde görürdüm kendisini. İşte o açlığın hâkim olduğu yıllarda onların evinde onca eşya arasında beni en çok çeken, en çok kıskandıran yağ çıkarma makinasıydı. Benimle yaşıt olan kızı binbir çeşit, dolup taşan oyuncakları arasından ağlayabilen bebeği gösterip övünürdü. Biz çocuklar evlerine ender girdiğimiz zamanlarda kendimizi masallar dünyasına gelmiş gibi hissederdik ama onların evinde uzun oturamazdık. Sokakta oynayın haydi, diye çıkarırlardı.

Annem bazen tarladan getirdiği bir bağ çayirmelikesini onların evine götürür, bir kâse mısırla değiştirirdi. Babamın emeklilik maaşı geldiğinde de hepsiyle yine onlardan mısır alıverirdi. Ben iki ev hayatının

пәрикни көрүп теги-тегигә йетәлмәй аварә болаттим. Уни апам аддийла чүшәндүрүп берәтти.

-Сениң дадаңни Гитлер өлтүрмигән болса, бизму әшулар охшаш һеч немидин хижаләт болматтук. Дадаңниң идриги бар еди. Немә йәймән, немә ичимән демәттук,-шу арида апамниң көңли бузулуп, йәнә көз яш қиливалидудә, андин бир нуқтаға тикилип узак олтирип қалиду.

Мәлидики көплигән аилеләрниң әһвали бизниңқиғила охшаш еди. Қиштин аранла чиқип, көкләмгә улашқанда йәйдиған һеч немә қалмиғанлиқтин адәмләр чәттин ишшип өлүшкә башлиди. Уларға йәрлик қолайдиғанға адәмләрниң һали йоқ, көпинчә, ечилип қалған кона қәбирләргә апирип көмүп қоюп жүрди. Өлүватқанларниң көпчилиги биз қурамлиқ кичик балилар еди. Шу арида колхоз тәрипидин умумий қазан уюштурулуп, бакқучиси урушта өлгәнләр қатаридә бизниму шу қазанға қаритип қойди. Күнигә бир қетим беридиғини үч литр коча. Уни немидин қайнатқинини айривелиш тәс. Чүнки рәңги сәл бузулуп судин башқа ләйләп жүргән һеч немә көрәлмәйсән.

-Буниң немисини ичисиләр, қуруқ суғу,-дәйду апам, һәдилирим көтирип кәлгән кориға қарап. Андин бир нәрсини есиға чүширип, бизгә буйруйду,-Аркидин чакқакниң училирини үзүп кириңлара, қулунлирим.

Биз алдираш арқиға өтүп, бир ғерич болуп қалқан чакқакниң училирини авайлап үзүп киримиз. Апам уларни тоғрап, байики ашқа қошидудә, қазанға қуюп қайнитиду. Бир аздин кейин елип, бизгә бөлүп бериду. Өзи бизниң ичкинимизгә қарап олтирип, йәнә хиялға чөмиду. Байқиға қариганда хелә қоюлуп, көк йешил рәңгә боялған ашни алдираш ичивалимиз. Амма қосақ тоймай турмақ, ичимиздә

farkını görür ancak sebebini bir türlü çözemezdim. Annem ise basitçe izah ederdi:

—Senin babanı Hitler öldürmeseydi biz de onlar gibi hiçbir şeye muhtaç olmazdık. Baban becerikli adamdı. Ne yiyeceğim ne içeceğim, diye düşünmezdik. O anda annem hüzünlenir, gözlerine yine yaşlar dolar, bir noktaya kilitlenip uzun bir zaman oturakalırdı.

Mahallede birçok ailenin durumu bizimki gibiydi. Kışı henüz bitirmiş, ilkbahara ulaştığında yiyecek hiçbir şey kalmamış insanlar tek tek şişerek ölmeye başladı. Onlara mezar kazacak adamların dermanı yoktu. Çoğunlukla açılmış olan eski kabirlere götürüp gömüyorlardı. Ölenlerin çoğu bizim gibi küçük çocuklardı. O ara kolhoz tarafından yemek çıkarılmaya başlandı. Savaşta ölen kişinin bakmakta yükümlü olduğu ailesi sıfatıyla bizi de o yemeğe dâhil ettiler. Verdikleri günde bir defa üç litre koça³⁸. Onu neyi kaynatarak yaptıklarını anlamak imkânsızdı. Çünkü rengi biraz değişen sudan başka, içerisinde yüzen hiçbir şey göremezdin.

—Bunun nesini içiyorsunuz? Kuru su ya bu, derdi annem, ablalarımın taşıyıp getirdiği tencereye bakıp. Sonra bir şey gelir aklına ve bizi “Arka bahçeden şevketibostanın uçlarını koparıp getirin, kuzularım!” diye yollardı.

Biz aceleyle arka bahçeye geçer, bir karış olmuş şevketibostanın uçlarını dikkatlice koparıp getirirdik. Annem onları doğrar, deminki yemeğe ekler, kazana koyarak kaynatır ve sonra bize paylaştırırdı. Kendi bizim içmemize bakar ve hayallere daldardı. Öncekine göre oldukça kıvama gelmiş olan, yeşil renge bürünmüş çorbayı aceleyle içerdik. Ama karnımızın doyması bir yana içimizde

³⁸ koça: Buğday, arpa ya da darıdan yapılan tuzlu içecek.

боран кайнап кэткэндэк туюлиду. Шундиму чандурмаска тиришимиз.

-Һей, кулунлирим, атаңлар болса мошу күнлэргә қалаттиңларму? Ачтин өлтүрүвалмисамла болаттиғу силэрни. Дадаңлар ишәш қилип тапшуруп кәткән әмәсму? Силэрни өлтүрүвалсам, у дунияға барғанда дадаңларниң үзигә қандақ қараймән,-дәп йәнә көз йешиға зорлайду, ахири бир еғир күрсинивалидудә, икки қолини тизигә қоювелип, уларни йеңи көрүватқандәк, узақ тикилип қарап қалиду.

Етизда ома оруп, андин күзлүк ашлиққа оса қилғанда йерилип, қадақлашқан коллири әнди томурлири көпүп, қарийип кәткән. Мошу коллирим билән тонурға нан йеқип, балилиримни бир тойғузсам дәп ойлаттимекин, әйтәвир бир аздин кейин бизни течландурушка тиришип:

-Әтияздин аман-есән өтүвалсақ, язликқа ашлиқ көп болиду. Һазир күзлүк ашлиқни суғириватимиз. Худайим бәриkitини бәрсә, тонурға нан йеқип йәйдиған күнләрму келип қалиду. Бир аз чидаңлар, кулунлирим, -дәйду.

Амма биз чидаймиз дегән билән, қосақниң ечишиға һеч илажә қилип болматти. Әтидин кәч киргичә йәйдиған нәрсиниң ғемини қилип күн өткүзәттук. Идир, кирларни арилап, чайнайдиған нәрсила болса йәп келәттук. Апам таң сәһәрдә бизни охатмай етизға кетиду. Кечиси биракла келиду. Ачтин-ач бурулуп йетип қалған күнлири у бизниң роһимизни көтәрмәкчи болуп, қизик чөчәкләрни ейтип бериду, бәзидә муңлуқ нахшиларни ейтип, өзиниңму йерим көңлини бәзләвалиду. Мундақ чағларда бизму хелә сәгәклишип қалимиз.

Апамниң қачан ухлайдиғинини билмәймиз. Бизни ухлитиветип, кийимлиримизни ямайду, чинә-қачиларни жуйиду. Әтигәнлиги охансақ, орнида йоқ, етизға кәткән. Қачан нан йегинимизни унтупму қалдуқ. Хәп, һәр күни кочиға коза-козаң

fırtına kopuyor gibi hissederdik. Yine de belli etmemeye çalışırdık.

—Ah kuzularım, babanız olsaydı bu günlere kalır mıydınız? Açlıktan ölmenizi engellesem yeterdi. Babanız güvenip emanet etmişti, açlıktan ölmenize izin veririm öbür dünyada babanızın yüzüne nasıl bakarım, diyerek yine gözyaşlarına boğulurdu. Sonra derin bir iç çekerdik ve iki elini dizine koyarak onları yeni görüyor gibi uzun uzun bakardı.

Tarlada ekin biçip sonbaharlık ekime tarlayı hazırlarken yarılan, nasırlaşan ellerinin şimdilerde damarları kabarıp esmerleşmişti. “İşte bu ellerimle tandırda ekmek pişirip çocuklarımı bir doyursam” diye mi düşünüyordu, nedir? Biraz sonra bizi yatıştırmaya çalışarak:

—İlkbaharı sağ-salim geçirirsek yazın ekin bereketli olur. Şimdi sonbahar ekinlerini suluyoruz. Allah bereketini verirse tandırda ekmek pişireceğimiz günler de gelir, az daha dayanın kuzularım, derdi.

Ama dayanınız, demekle karın açlığına hiçbir çare bulunamıyordu. Sabahtan akşama kadar yiyecek şeylerin derdiyle gün geçirirdik. Dereyi tepeyi tarayıp çığnenebilen her şeyi yiyip dönerdik. Annem seher vakti bizi uyandırmadan tarlaya gider, akşama ancak dönerdi. Açlıktan kıvranıp yatılan günlerde o bizim moralimizi yükseltmek için ilginç masallar anlatırdı. Bazen hüznü şarkılar söyler, kendini de teselli etmeye çalışırdı. Böyle anlarda biz de epey uyanık kalırdık.

Annemin ne zaman uyuduğunu bilmezdik. Bizi uyuttuktan sonra elbiselerimizi yamayıp kap kacakları yıkardı, sabah uyandıığımızda ise yerinde olmaz, tarlaya gitmiş olurdu. En son ne zaman ekmek yediğimizi unutmuştuk. Ne çare! Her gün sokağa gösteriş

қилип нан көтирип чиқидиған әву колхоз рәисиниң балилириға охшаш бирәр қетим тойғичә нан йәрмиди киши. Арминим шу еди. Бәзидә адәмләргә нан йитишмигәндин кейин немишкә туғулидекән дәпму ойлаймән. Барғансири жүдәп, икки мүримиз чоқчийип чиқип қалғиниға, һалсизлинип, көзүмизниң гөһәрлири гөнсизлишиватқиниға қарап, апам әтрапимизда худди пәрванидәк пайпетәк болуп кетәтти. Өйдики жабдуқларниң, орун-көрпиләрниң һәммиси көмүқонаққа тегишилип болған. Ахшими бешимизға пахал қоюп, бир парчә әски кигизниң үстидә ятимиз. Кийимлиримиз аллиқачан житилип кәткән. Һәдилирим кочиға чиқидиғандин уюлуп өйдә олтирип қалди. Әнди апамниңму роһи чүшүп, тәғдиргә тән бәргәндәк, шүкла болуп қалди. Униңму көз гөһәрлири гөнсизлишип, әтрапқа бепәрва бақиду. Адәм төзүминиңму чеки болидудә. Шунчә жапа-мәшәқәтни ажиз мүрисида жиллар бойи көтирип жүрүш асан болмиса керәк. Бир күни ичидә сақлап жүргинини аян қилди:

-Худаниң пешанигә язғинини көрәрмиз. Һеч илажим қалмиди. Мениңдә гуна йоқ. Бир аллаға тапшурдум. Мени кәчүр, Желил! Балилириңни сақлалмидим!-апам узақ жиглиди. Униң бозлиғинини көрүп бизму қошулуп жиглидуқ. Ахирида апам һошсиз жиқилди.

Һошидин кәткән апамни хошнилар кирип ағриқханиға елип кәтти. Биз қалиғачниң балилиридәк ағзимизни ечип өйдә қалдуқ. Шуниндин кейинла колхоз рәисиниң рәһими кәлгән охшайду. Бизгә қара бугдайдин норма беридиған болди. Һәдилирим бугдайни халтиға қуяп, түгмәнгә кетиду. У йәрдимү новәттә турғанлар көп. Түнниң бир вақлирида улар һерип-ечип келидудә, иккиси очақта көмәч пишириду. Өйтәвир, ачтин өлмәйсән, токму болмайсән.

Шу तरीқидә хелә жиллар өтүп кетипту. Һәдилирим талалик болуп, өйдә апам иккимиз қалдуқ. Турмушму хелә түзүлүп қалди. Колхоз

yaparak elinde ekmekle çıkan şu kolhoz başkanının çocukları gibi bir defa olsun doyana kadar ekmek yiyebilir miydi insan? Bütün arzum buydu. Bazen, insanlara ekmek yetişmiyorsa niye insanlar dünyaya geliyor ki, diye düşünüyordum. Gittikçe zayıflayıp bir deri bir kemik kalmamıza, güçsüzleşip gözlerimizdeki ışıltının kaybolmasına bakıp annem etrafımızda çaresizlikten deli divane olurdu. Evdeki eşyaların, yorgan döşeklerin hepsi mısır karşılığında verilmişti. Akşam olunca başımıza kurumuş otları yastık yapıp eski bir kilimin üstünde yatarđık. Elbiselerimiz çoktan yırtılmıştı. Ablalarım utancından sokağa çıkmadan evde oturuyorlardı. şimdi annemin de şevki kırılmış, kadere boyun eğmiş gibi sessizleşmişti. Onun da gözlerinin ışıltısı kaybolmuş, etrafına kayıtsız bakıyordu. İnsanın bedeninin de bir dayanma eşiğı vardır. Onca sıkıntıyı güçsüz omuzlarında yıllar boyu taşımak kolay olmamalı. Günün birinde içinde sakladığı duyguları açığa vurdu:

—Allah'ın alnımıza yazdığını görürüz. Hiç çarem kalmadı. Benim günahım yok. Bir olan Allah'a emanet ettim. Beni affet Celil. Çocuklarını koruyamadım. Annem uzun uzun ağladı. Onun ağladığını görüp biz de ağladık. Sonunda annem bayıldı.

Bayılmış annemi komşular hastaneye götürdüler. Biz kırlangıç yavruları gibi ağızımızı açıp evde kaldık. Bu olaydan sonra kolhoz reisi acımış olmalı ki bize aylık yardım olarak karabuğday vermeye başladı. Ablalarım buğdayı çuvala koyup değirmene giderdi. Orada da sırada bekleyenler çoktu. Gecenin bir vakti onlar yorgun bitkin gelir ve ikisi beraber ocakta kömeç³⁹ pişirirdi. Belki açlıktan ölmezdin ama doymazdın da. Bu şekilde yıllar geçmişti. Ablalarım gelin olmuş, evde annemle ikimiz kalmıştık. Yaşam standartlarında iyileşme oldu. Kolhoz

³⁹ kömeç: Köze gömölerek pişirilen ekmek.

эмгэк һәккигә биринчи кетим ашлик бөлди. Апамниң эмгигигә, мениң тәтил вақтида ишлигинимгә һесаплап, бизгә үч центнерчә ашлик тәгди. Илгири-кейин мунчилик ашликни өйдә көрмигәчкә маңа у тағдәкла билинип кәтти. Қәйәргә қояримизни билмәй хелә кийналдуқ. Бир мишкапни дәрру түгмәнгә апирип қойдум. Бәш-алтә күндин кейин барсам, ун тартип қойған экән. Әкелип чайниң ящигигә қуявалдуқ. Қалған бугдайни йәнә түгмәнгә апирип қойдум.

Әнди апамниң үзидә башкидинла көңүллүк нурлар жилвилинип, авазиму чаңилдап чиқидиған болуп қалди. Көзлири күлүмсирап, әтрапқа бәкму йеқимлик бакиду.

-Худаға шүкри, бу күнләргиму йәттүк. Женим худайим мениң аһу-заримни аңлиған охшайду. Балилиримни аман сақлап қалдим. Илайим түви шәрәплик болсун!- дәп апам йенип, йенипла дуга қилидиған қилиқ чиқиривалдиң Апа, ашликни бәргән колхозғу, худа әмәс,-дәп қойсам, у дәррула аччиғи келип, мени кеңип ташлайду:

-Худа бәрмисә, колхоз нәдин алатти. Күпүрлүк сөзлимә. Колхоз бәрсә, әву жилири нәдә жүрүпту, силәр ачтин өлгили аз қалған чағда. Һәммә нәрсә худадин, мениң әнди көзүм йәтти. Силәрму худани ағзиңлардин чүшәрмәңлар.

Бизни мәктәптә тамамән башқичә оқутқачқа, апамниң ейтиватқанлириға ичимдә күлимәндә, қарши сөз ейтишниң һажити йоқлуғини чүшинимән.

Балилириниң қосиғи тоюп, бир гәмдин қутулған апам алаһидила сәгәклишип кәтти, һәрикәтлири бәкму чакқан, бир дәмму тиним тапмайду. Мениму һәр хил ишларға буйруп арам бәрмәйду. Бир қизик йери, униң пат-патла нан яққуси келип туратти. Әшу бир нан йетишмигән жилларниң орнини толтирай дәмдекин яки өйдә тоқчилик болғачқа мәнсизлиги келәмдекин, әйтәвир нан йеқишқа бәкму хуштар болувалди. Бәзидә холум-хошниләр тонуға от яқса,

emek karşılığında ilk defa tahıl dağıttı. Annemin emeğine, benim tatil dönemindeki çalışmamı da ekleyerek bize üç yüz kilo tahıl verdi. Öncesinde bu kadar tahılı evde görmediğimizden bana o dağ gibi geldi. Nereye koyacağımızı bilemeyip epey zorlandık. Bir çuvalı hemen değirmene götürüverdim. Beş altı gün sonra gittiğimde un öğütülüp hazırlanmıştı. Eve getirip çay kolilerine yerleştirdik. Kalan buğdayı yine değirmene götürüp bıraktım.

Şimdi annemin yüzü, farklı bir sevinç ışığı saçıyordu. Sesi de capcanlıydı. Gözlerinin içi gülüyor etrafa pek de neşeyle bakıyordu.

—Allaha şükür, bugünleri de gördük. Canım Allah'ım, feryatlarımı duydu sanırım. Çocuklarımı koruyabildim. Allah'ım sonu hayrolsun, diye annem durup durup dua eder oldu.

Anne, tahılı veren kolhoz ya, Allah değil, dedim mi o hemen kızgınlıkla beni azarlardı.

—Allah vermezse kolhoz nereden alacak? Küfre gidecek söz söyleme. Kolhoz verseydi o yıllar neredeydi, sizin açlıktan ölmeye yüz tuttuğunuz zamanda. Her şey Allah'tan. Artık bundan eminim, siz de dilinizden Allah'ı eksik etmeyin.

Bizi okulda tamamen farklı eğittikleri için annemin söylediklerine içimden gülüyor ama cevap vermenin gereksiz olduğunu anlayabiliyordum.

Çocuklarının karnı doyunca bir dertten kurtulan annem yeniden doğmuş gibi canlandı. Hareketleri daha da çevikleşti. Bir an olsun yerinde durmuyordu. Bana da çeşitli görevler verir, dinlenmeme fırsat vermezdi. İlginç olan da onun sık sık ekmek pişirmek istemesiydi. O bir ekmek bile bulamadığımız yılların acısını çıkaracağım diye mi yoksa tokluk yıllarının sevincinden mi nedense ekmek pişirmeye çok da meraklı biri oldu. Bazen komşular tandırda ateş yakınca

чақирмисиму кирип, нанлирини чаплаветип, улар билэн тонур бешида хелэ параңлишип чикиду.

Апам нан йеқишқа алаһидэ тәйярлик қилиду. Бир-икки күн бурун хошниларниң ешип қалған көк сүтлирини елип қоюшини илтимас қилиду. Шуниндин кейин хошниларму чоң вақиәгә дахил болғандәк:

-Һэй, хошна, Мәнишхан йәнә нан яққидәк. Бизгә көк сүтүңларни елип қоюңлар дегән. Унтуп қалмиғансиз?-дейишип бу вақиәни пүткүл мәлигә пур қилиду.

Мән тонурға отун тәйярлап беримән. Униң үчүн қариғайниң путаксиз сидам йерини таллавалимән. Мән кичик вақитта апам йоған том палта билэн отун яратти. Палтини сәл егиз көтирип, дәл көзлигән йәргә урғанда һәр қандақ путаклик көтәкләр қак йерилип кетидиған. Шу чағда апамниң күчигә, маһаритигә һәйран қалаттим. Апам палтини тутушни, қанчилик көтирип, қандақ урушни, тонурға қандақ, очакқа қандақ йериш керәклигини маңиму үгәткән. Тонурға отунни узунчак, сәржан қилип йерип беримән.

Апам хемирни болдуруп, қаңниң боғузиға авайлап қойиду, кичик балидәк үстини һим япиду. Андин тонурни тәйярлайду. Мән ярған отунни көрүп қанаәтләнгәндин кейин, көзиниң қаричуғидәк сақлап жүргән бир дас кукумини елип чикиду. Хемир ечиғанда маңа от туташтурушни буйруйду. Андин өзигә ярдәмлишип үчүн хошнимизниң кизини чақирип чиққин дәйду. Мән қәғишлик қилип көримән.

-Апа, нанни мәнла тошуп бәрмәймәнму?

-Яқ, яқ. Турсунайни чақирип чиқсаң. Сән копал қоллириң билэн созуп, рәсва қиливетисән.

Мән тонурниң отини туташтуруветип, илажисиз хошниларниң өйигә маңимән.

çağırmasalar da gidip ekmeklerini tandıra yapıştırıp onlarla tandır başında sohbet ederdi.

Annem ekmek pişirmek için özel olarak hazırlık yapardı. Bir iki gün öncesinden komşulardan kalan taze sütlerini bırakmasını rica ederdi. Ardından komşular da büyük bir olaya dahil oluyormuş gibi:

—Hey komşu, Menişhan yine ekmek pişirecekmiş, bize taze sütünüzü saklayın demişti. Unutmadınız değil mi, diyerek bu olayı bütün mahalleye duyururdu.

Ben tandır için odun hazırlardım. Bunun için çam ağacının dallanmamış kısmını seçerdim. Küçüklüğümde annem büyük kalın baltayla odun yarardı. Baltayı hafif yükseltip tam hedeflenen yere vurduğunda dallanmış kütükler bile parçalanırdı. O zaman annemin gücüne, yeteneğine imrenirdim. Annem balta tutmayı, ne kadar yükseltmek gerektiğini, nasıl vurulması gerektiğini, tandır ve ocak için odunun nasıl yarılması gerektiğini bana da öğretmişti. Odunu belirli bir uzunlukta yarıp tandıra veriyordum.

Annem hamuru mayalayıp kerpiçten yapılmış sedirin bacaya yakın olan yerine itinayla bırakırdı. Küçük çocuklar gibi üstünü sıkıca kapatırdı. Sonra tandırı hazırlardı. Benim yardığım odunu görüp beğendikten sonra gözü gibi saklayageldiği bir tas kemreyi getirir, hamur hazır olduğunda bana ateş yakmamı söyler, sonra yardım etmesi için komşumuzun kızını çağırmamı isterdi. Ben directmeye çalışırdım.

—Anne ekmeği ben taşıyıversen olmaz mı?

—Hayır, hayır. Tursunay'ı çağır. Sen kaba ellerinle hamurun şeklini bozarsın.

Ben tandırın ateşini yaktıktan sonra çaresiz komşuların evine yönelirdim.

-Турсунай, сизни апам тонурға нан тошуп бәрсун дәватиду, - йәрдин бешимни көтәрмәйла киргән мәхситимни билдүримән.

Турсунай бүгүн мениң бөләкчила мөмүн болуп қалғинимға бир ишинип, бир ишәнмәй, бадраң көзлирини пакиритип бир аз теңирқап қалиду. Андин бүгүн униң житим оғлақниң мүнғүзидәк диңғайтип өрүвалған чечидин тартип, жиғлатмайдиганлиғимға көзи йәткәндин кейинла «көрдүңму бизләрни, бәри бир қизларға ялвурисиләр»-дегәндәк қияпәттә маңа қаримай, бәстини тик тутқан пети өтүп кетиду. «Тохтап тур, нанни тошуп болғандин кейин қолумға диңғайған чечиң йәнә чүшиду» -дәймән ичимдә.

Нан яслиған чағда апамниң чакқан һәрикәтлиригә кизикип қарап қалимән. У тәңнидики хемирни дүм көмүрүп, уни охшаш бөләкләргә бөлүвалиду. Андин һәр бирсини алдиға әкелип, оң муштумини паттуриду, кейин икки муштуми билән уни техиму кәңәйтиду. Дүгләк шәкилгә кәлгәндә қолиниң бармақлири арқилик яслашқа башлайду. Хемир өз көләмигә келип, нан шәклигә охшиғанда апам тохуниң пейидин ясалған чаккучни униң оттурисиға төрт-бәш қетим паттурувалиду. Мениң яхши көридиған йеримму дәл әшу нанниң оттуриси. Язлиғи тағда ечилидиған серик сәбдәгә охшайду, йегәндә чишиниң арисидә кумур-кумур қилип йеқимлиқ аваз чикириду. Апам әң ахирида бизгә хемир ашурувелип, бир чоң тоғач, үч кичиккинә тоғач яслайду. Чоң тоғач уруштин теҳила қайтмиған дадамниң рискиси, аллиқандәкла үч тоғач, турмушқа чикип кәткән икки һәдәм билән маңа аталған. Апамниң мошу һеч қачан унтулмайдиган адитигә бәзидә күлгүмму келиду. Биз аллиқачан чоң болуп кәтсәкму, бизгә атап кичиккинә тоғачларни яслап қойидиғини маңа ғәлити көрүнәтти. Мән кичик чағда апам тонурға нан йекип қалса, дәл шундақ қилатти. У бизниң

—Tursunay, annem tandıra ekmek taşımanız için yardıma çağırıyor. Başımı yerden kaldırmayarak geliş amacımı bildirirdim.

Tursunay bugün beni olduğumdan daha uslu görünce inanamayıp, kocaman gözlerini fal taşı gibi açıp şaşırırdı. Bugün benim onu keçi boynuzu gibi kalkık şekilde örülen saçından çekip ağlatmayacağıma kanaat getirdikten sonra, “Gördün mü bak, eninde sonunda kızlara yalvarırsınız.” dercesine bana bakmadan mağrur bir şekilde geçip giderdi. “Hele bekle, ekmeği taşıdıktan sonra o kalkık saçın yine elime düşer.” derdim içimden.

Ekmeğin hazırlanışı sırasında annemin seri hareketlerine merakla bakakalırdım. O ahşap taşı ters çevirerek içindeki hamuru çıkarıp eşit parçalara bölerdi. Ondan sonra her birini önüne getirip sağ yumruğunu batırırdı. Sonra iki yumruğuyla onu daha da genişletirdi. Yuvarlak hâle gelince parmakları aracılığıyla inceltirdi. Hamur istenen ebata kavuştuğunda ve ekmek şekline benzediğinde, annem tavuğun kanat tüyünden hazırlanmış çakkuç⁴⁰ onun ortasına dört beş defa batırırverirdi. Benim de en çok sevdiğim yer tam ekmeğin ortasıydı. Yazın dağda açan sarı süsen çiçeğine benzerdi. Yediğinde dışının arasında kıtır kıtır edip hoş bir ses çıkarırdı. Annem en sonunda bize hamur arttırır bir büyük tokaç⁴¹, üç küçük tokaç hazırlardı. Büyük tokaç, savaştan hâlâ dönmeyen babamın rızkıydı. Avuç kadar üç tokaç ise evlenen iki ablamla bana ayrılmıştı. Annemin işte bu hiç unutmadığı âdetine bazen gülesim gelirdi. Çoktan büyümüş olmamıza rağmen bize özel küçücük tokaçları hazırlaması bana garip gelirdi. Küçüklüğümde de annem tandırda ekmek pişirdiğinde aynen böyle yapardı. O bizim

⁴⁰ çakkuç: *Tüküç, çekküç* olarak da adlandırılır. Ekmeğin üzerinde yuvarlak bir desen oluşturmakla birlikte hamur inceltmeye yarayan bir alet.

⁴¹ tokaç: Normal ekmekten daha ufak boyutta yapılan ekmek.

тоғачлиримизни әң алди билән йекип, қолумизға тутқузуп қойидиған. Мән уни, мәлидики балилар охшаш, тевилға яғичиға қадавалаттим. Кочини бир айлинип чикип, башқа балиларға кози-козаң қиливалғандин кейинла алдиримай олтирип йәттим.

Нан ясилип болғичә тонурдики отунму көйүп болиду. Әнди апам үчүн әң муһим пәйт келиду. У отни бир қур көздин кәчүрүп чиқандин кейин көсәй билән арилаштуруп көриду. Адәттикичә қойниң қумлуғидин кукум селиш керәк. Кукум қалашни апам маңиму ишәш қилмайду. Дастики кукумни тонурниң ағзини яқилитип қуюп алиду. Қолиға сүпүргә елип, кукумни аз-аздин тонурниң ичигә сүпиришкә башлайду.

Апамниң бу усулиму өзигила чүшинишлик болса керәк. Шу तरीкидә чала қизиған йәрләр тәкшилинип, тонур тәптигә алаһидә бир мәтидиллик беридиған болуши керәк. Иш қилип апам яққан нанларниң бети һеч қачан көймәй, сиңип пишидиған. Чоғни оттуриға жиғип, төшүкни йепишниму маңа буйримай, өзи орунлайду.

Тонур раса бабиға кәлгәндә апам келин орамал таңиду, келин чапан кийип, керәк-яриғини елип, тонур бешиға чиқидудә, Турсунайға вақирайду:

-Қизим, аз-аздин селип әкиливериң.

Турсунай нантахтиға селинған нанларни көтирип, маңа писәңму қилмиған һалда, чикип келиду. Апам йәңликни қолиға елип: «Бисмилла»- дәп уларни бир-бирләп йәңликкә чакқан йөткәвелип, тонурниң ичигә иңишип чаплашқа башлайду. Бәзидә шунчилик иңишидекин, апам тонурға чүшүп кәтмисиди дәп әнсирәймән. Амма көзни жумуп-ачкичила апам бешини жуқури көтиридудә, қизарған үзини чәткә елип, һавани мол сүмириду. Нанларниң барлиғи чаплинип болғичә бир чәттин пишишқа башлайду. Апам дәсләпки нанни қисқуч билән авайлап елип, униң үзини,

tokaçlarımızı ilk önce pişirip elimize tutuştururdu. Ben onu mahalledeki çocuklar gibi süpürge otuna batırırdım. Bütün sokağı dolandıktan sonra yani başka çocuklara gösteriş yaptıktan sonra acele etmeden oturup yerdim.

Ekmek hazırlanana kadar tandırdaki odunun alevi de sönerdi. İşte şimdi annem için en önemli anlar gelmişti. O ateşi detaylı bir şekilde gözden geçirdikten sonra sopayla karıştırıp kontrol ederdi. Her zamanki gibi kemre koymalı. Kemreyi yakmak için annem bana bile güvenmezdi. Kovadaki kemreyi tandırın ağzına yanaştırıp önce kenarına dökerdi. Sonra eline süpürge alıp kemreyi yavaş yavaş tandırın içine doğru süpürmeye başlardı.

Annemin bu yöntemini yalnızca kendisi anlayabiliyor sanırım. O anda eksik kalan yerlerde tam köz hâlini alıp tandıra özgü bir durum oluyor sanırım. Sonuçta annemin pişirdiği ekmeklerin hiçbirisi yanmaz, tam kıvamında pişerdi. Közü ortaya toplayıp deliği kapatma işini de benden beklemez, kendisi yapardı.

Tandır tam kıvama gelince annem kalın başörtüsünü sarar, kalın mont giyer, gerekli malzemeleri alıp tandır başına çıkar ve Tursunay’a seslenirdi.

—Kızım yavaş yavaş getirmeye başla.

Tursunay hamur tahtasına yerleştirilmiş hamurları taşıyıp, bana aldırış etmeden çıkıp gelirdi. Annem tandır eldivenini eline geçirir, “Bismillah” diye onları tek tek eldivenine hızla yerleştirir, tandırın içine eğilip yapıştırmaya başlardı. Bazen öyle bir eğilirdi ki tandırın içine düşecek diye endişelenirdim. Ama göz açıp kapayıncaya kadar başını kaldırırdı, kızarmış yüzünü yana çevirip içine derin bir nefes çekerti. Ekmeklerin hepsi yapıştırılana kadar bir yandan da pişmeye başlardı. Annem ilk pişen ekmeği kısıkaçla itinayla alır, yüz kısmını ve

чәт чөрисини лөңгә билән пакизә сүртүп чикидудә, уни егиз көтирип, диққәт билән қарайду, бир дәқиқә шүк туриду, андин йәнә «бисмилла» дәвелип, уни төрткә бөлүп уштуп қойиду. Бу иссиқ нан йәңлар дегини. Әгәрдә мошу тапта кочидин бирәрси көрмигәнгә селип өтүп кетишкә тиришса, униң һалиға вай. Апам у кишиниң чоң-кичиклигигә қаримай, вақирашқа бащлайду, һеч кимгә үз хатирә қилмайду.

-Һәй, көзүң кор болуп қалмиғанду? Нан йеқиватқинимни көрүп туруп өтүп кетип барғиниңни қара. Иссиқ нанға егиз тегип кәтсән, бир йериң хорамда? Қойлириңни бөрә кирип кәткәндин сақту? Шунчилиқ нәгә алдирап кетип барисән?

У киши өзиниң қилиғидин хижаләт болуп, ақлинишқа тиришиду. Әнди тонур бешиға келип, уштулған иссиқ нанға егиз тегиду.

-Кәчүрисиз, Мәнишхан һәдә! Алдираш кетиветип, көрмәй қаптимән. Паһ, паһ, немә дегән чирайлиқ нанлар бу! Сизни нан йеқишқа уста дейишәтти, раст екәндә.

Мундақ сөзләрни аңлиғандин кейин апамниңму аччиги дәррула қайтип, үзидә хуш күлкә жилвилиниду. Амма махтиниң кәтмәйду, әксичә:

-Қарисила, бу кетимқи нанлирим анчила охшимиди. Бир нәрсиси камдәкла туриду. Йә мейини аз қуюп қойдуммекин?

-Яқ, яқ, тазиму охшапту, тәмиму өзгичила,-дәп униң көңлини ясап кетиду, у ян-бу ян өткәнләр нанға егиз тегип. Мошу териқидә апам бир нәччә нанни өткән-кәчкәнләргә уштуп қойиду. Тонурға кәлгән һәр бир адәмгә бу кетимқи нанниң анчила охшимиғинини ейтип, өзини ақлиғуси кәлгәндәк парәңларни қилиш апамниң һәр кетимқи адити. Амма яққан нанлири қарап олтарғидәк чирайлиқ чиқатти. Пишқан нанларни тахтиға дәстиләп өйгә тошуймән.

-Дәстиханға ялаң қилип яйғин,-дәп әскәртиду апам.

kenarlarını havluyla silip temizlerdi ve yukarı kaldırarak dikkatlice incelerdi. Bir anlık sessizce bekleyişten sonra yine “Bismillah” diyerek ekmeği dörde bölerdi. Bu “Sıcak ekmeği yiyin.” demekti. Eğer o anda sokaktan birileri görmezlikten gelip, geçip gitmeye çalışırsa vay onun hâline. Annem onun küçük mü büyük mü yaşına bakmadan bağırırdı, hatır gönül dinlemezdi.

—Hey, gözün kör olmadı ya? Ekmek pişirildiğini görmene rağmen geçip gidiyorsun, sıcak ekmekten tatsan bir yerin mi eksilir? Koyunlarını kurt kapmadı ya? Niye böyle acele ediyorsun?

O kişi de düşüğü durumdan utanıp kendini savunmaya çalışırdı. Tandırın başına gelir, bölünmüş sıcak ekmekten tadardı.

—Affedersiniz Menişhan Abla, acele ettiğimden görmemişim. Of, of! Ne kadar güzel ekmekler bunlar! Sizin için ekmeği pişirmede ustadır derler, gerçekten öyleymiş.

Bu tür lafları duyunca annemin de sinirleri hemen yatışır, yüzünde hoş bir tebessüm belirirdi. Ama övünmezdi. Tersine:

—Aslında bu seferki ekmeklerim çok iyi olmadı. Bir şeyi eksik gibi, yağı mı az koydum nedir?

—Yok yok, çok iyi olmuş, tadı da bambaşka, diye onun gönlünü almaya çalışırdı o taraftan bu tarafa geçenler ekmeğin tadına bakıp. Bu şekilde annem birkaç ekmeği gelip geçenler için bölüp koyardı. Tandırın yanına gelen her bir kişiye, bu seferki ekmeğin çok iyi olmadığını söyleyerek kendini aklamaya yönelik konuşmaları, annemin her zamanki âdetiydi. Ama pişirdiği ekmekler yeme de yanında yat cinsindendi. Pişen ekmekleri tahtaya üst üste dizer, eve taşırdım.

—Sofraya yayarak yerleştir, diye öğütlerdi annem.

Мән нанларни дәстиханға қатар-қатар тизип қойимән. Аңгичә апамму ахирқи нан-тоғачлирини көтирип кирип келиду. Йейилип ятқан нанларни бир кур көздин кәчүрүп, үз-көзини сүрткәндин кейин, икки қолини тизигә елип олтиридудә, йәнә бир аз сүкүнәт сақлап, нанларни бөлүшкә башлайду:

-Мону икки тоғачни Зорәм момайға әкирип бәргин, әткән чай билән ичивалсун, ялғуз момай әмәсму. Әву күни Майминәмдин бир нан еливедук, монун ичкип бәргин. Әйнүрәмдин икки тоғач алған, улар майни жик куйған экән. Бу кетимқи нанлирим охшимиди, кейинкисидә берәрмиз. Буни әкирип бәрсән, уят болар.

-Апа, улар аллиқачан унтупму қалғанду?

-Ундақ демә, балам. Улар унтуған билән мән унтумидим. Есиндин есиңға. Дунияда нан кәрзи яман жуму. Буни кейин бала-жақилириңгиму әскәртип қойгин.

Мән нанларни тарқитип болғичә апамниң чейиму қайнап қалиду. У әнди хушхой кәйпиятта:

-Мәнәңқизни чакирип чиққинә, балам. Биллә олтирип чай ичәйли,-дәп буйруйду.

Мәнәңқиз һәдәмләр билән хошна олтарғинимизға талай жиллар болған.

Апам иккиси әшу уруш жилири етизларда биллә ишләп жүрүп, дост, мундаш-сирдаш болуп кәткән еди. Һазирму бир чинә чайни биллә ичмисә, көңли имин тапмайду. Мәнәңқиз һәдәмму чакиришни күтүп турғандәкла, мениң билән тәңла кирип келидудә, һөзүрханлиқ қилишқа башлайду.

-Вийәй. Хойма нан йеқивапсиза, егәким. Бу кетим тонуриңизға қаришалмидим, қараң. Бу өйниң какунчилиғи дегән өлгәндә бирәтола пүтидигән охшайдула,- дәп һәр хил банә-сәвәпләрни яғдуруветиду.

Ekmekleri sofraya sıra sıra dizerdim. O zamana kadar annem de son ekmek ve tukaçları toplayıp gelirdi. Yayılan ekmekleri en baştan gözden geçirir, yüzünü gözünü sildikten sonra iki elini dizine koyarak oturur ve yine biraz sessizce durduktan sonra ekmekleri paylaştırmaya başlardı.

—Bu iki tokaçı Zorem Nine’ye götür. Sütü çayla yiyiversin. Yalnız ninedir neticede. Geçenlerde Mayminem’den bir ekmek almıştık, bunu ona götür. Aynurem’den iki tokaç almıştık, onlar yağı bolca kullanmışlardı. Bu seferki ekmeğim çok iyi olmadı, onlara daha sonra veririz. Bunu götürürsen ayıp olur.

—Anne, onlar çoktan unutmuştur bile!

—Öyle deme, yavrum! Onlar unutsa da ben unutmadım. Aklından hiç çıkarma, ekmek borcu kadar kötü bir şey yoktur. Bunu çoluk çocuğuna da hatırlat.

Ben ekmekleri dağıtana kadar annem de çayı demlemiş olurdu. O artık keyifli hâlde:

—Menenkız’ı çağırıversene, yavrum, birlikte oturup çay içelim, der.

Menenkız Ablamlarla komşuluğumuz uzun yıllara dayanıyordu. Annemle ikisi savaş yıllarında tarlalarda beraber çalışmış, birbiriyle dost, yoldaş olmuşlardı. Şimdi de bir kâse çayı birlikte içmezse içi rahat etmezdi. Menenkız ablam da çağrılmayı bekliyormuş gibi, benimle birlikte çıkıp gelirdi. Kendini affetirmeye çalışır gibi:

—Ooo, iyi ekmek pişirivermişsin, Allah’ım! Bu defa tandır işlerine yardımcı olamadım ya! Bu evin dertleri, öldükten sonra biraz azalacak herhâlde, diye türlü türlü bahaneler türetirdi.

Апамму уннҗа анчила рәнжип кәтмәйду. Әксичә, муңдишип олтиришқа сәвәп тепилғиниға хошал.

-Қарисиңиза, бу кетим нанлирим анчә охшимиди. Шундимү иссиқ нан билән биллә чай ичәйли дәп сизни чақиртқуздум. Унтумай турғинимда мону нанни еливелиңа, балилириңиз чай ичәр, -дәп йәнә бир нанни атап қойиду.

-Оввай, қойсиңиза, Мәнишхан. Өзәңларға азла қаптиғу. –дәп етираз билдүргини билән, хошнимиз ичидә мәмнун.

-Худайим бәрикитини бәрсун. Тоқчилик заманғу. Түгисә, әтә-өгүн йәнә якимән,- апам апқурларға әткән чай қуйғач, өзиниң ойидикини дәвалиду.

-Қени кәлсила, чайға беқиң,- икки аял йекин олтирип бир-бирсигә тәкәллүп билдүрүп чай ичишкә киришиду.

Апам кизарған үзидә һелидин һели тәпчирәп чиқиватқан мөлдүр тәрләрни сүрткәч, өтмүшни кезип, параңға чүшиду.

Мошу териқисидә иккисиниң параң селип зерикмәйдиғанлиғини билгәчкә мән өзәмгә тегишлик тоғичимни алимәндә, чайғиму қаримай, балиларниң оюнлири қизиған йәргә жүгрәймән...

Шуниңдин бери хелә жиллар өтүп кәтти. Уруш жилири тартқан азап-оқубәтлири, жапа-мәшәқәтлири унтулуп кәткени билән апамниң саламәтлигигә өчмәс изларни селип қойған экән. Туюксиз икки көзи тутулуп олтирип қалди. Дохтурлар операция қилип ачти. Апамға көз әйнәк буйриди. Әнди нан йеқишқа түгүл, бирәр еғир иш қилишқиму болмайдекән. Балилирини аман-есән қатарға кошуп, дадамниң вәсийитини ада қилалиғинидин мәмнун болуп, тоқчилик заманға йетишкенидин, балиларниң күлкисидин хошалиққа бөләнгән, барчә қайғу-һәсритини тинимсиз әмгәк, келәчәкниң геми, чәксиз үмүт билән йеңип кәлгән өйүмизниң бәрикити апам, худди сүйини чүширивәткән түгмәндәк, жимла болуп қалди.

Annem de ona hiç gönül koymazdı. Aksine dertleşip oturmak için bahane bulunduğundan memnun olurdu.

—Baksanıza! Bu sefer ekmeklerim çok iyi olmadı, öyle bile olsa sıcak ekmek yiyip çay içelim, diye sizi çağırttım. Şu ekmeği de al unutmadan. Çocukların çayla birlikte yer, diye bir ekmek daha ayırırdı.

—Ayy bırak, Mineşhan, kendine az bir şey kalmış, diye itiraz etse de komşumuz içinden sevinirdi.

—Allah bereket versin, bolluk yıllarındayız. Biterse yarın öbür gün yine pişiririm. Annem kâselere sütlü çay koyarken kendi düşüncelerini belirtirdi.

—Haydi buyurun, çaya buyurun. İki kadın yakın oturup birbirlerine tekliflerde bulunup çay içmeye koyulurdu.

Annem kızarmış yüzünde hâlâ akmakta olan ter damlalarını silerken, geçmişi kurcalayıp sohbete başlardı. İşte o anlarda ikisinin de sohbetten sıkılmayacağını bildiğimden kendime ait tokaçı alır, çaya bile tenezzül etmeden, çocukların oyunlarının coştığı yere koşardım.

Böyle çok yıllar gelip geçti. Savaş yılları çektiğimiz çileler, azaplar, sıkıntılar unutulmuş olsa da annemin sağlığında kapanmayacak izler bırakmış meğer; ansızın iki gözü kapandı. Doktorlar ameliyatla açtı gözünü. Ona gözlük verdiler. Şimdi değil ekmek pişirmek, herhangi bir ağır iş bile yapması yasaktı. Çocuklarını sapasağlam büyütüp babamın vasiyetini yerine getirdiğine, bolluk devirlere ulaştığına sevinen, çocukların gülmesinden başka bir mutluluk kaynağı olmayan, tüm sıkıntılarını aralıksız emekle, gelecek endişelerini sonsuz umutla yenen, evimizin bereketi annem, tıpkı suyu boşaltılan değirmen gibi durgunlaşmıştı.

Өй ичинин оқитиниму, тонурниму алликачан келин-катәкләр егилигән. Өтрапта нәвриләр жүгрәп жүргән. Амма апам мошуларниң һәммисигә бепәрва қаригәндәк туюлиду. Артуқчә хошалму болуп кәтмәйду, хапиму болуп кәтмәйду. Көзәйнәклирини идитлик сүртидудә, көзигә қадавелип, баяқи уруш жилиридикидәк бир нуқтаға қадилип узақ олтирип қалиду. Бәлким бу задила йеник болмиған пажиелик һаятиға налиш, өй-очақлиқ болуш бәхтини оңлуққинә тарткузмиған шум қисмәткә ләнәт оқуш, адәмзатқа тегишлик болған бир кишилик һөзүр-һалавәтни көрүшкә несиپ қилмиған рәһимсиз тәғдиргә наразиликниң бәлгүсидур. Һәр һалда апамниң шу һалитини көргәндә мениң ичилирим серилип, көзүмгә яш ямишиду.

Шараит шундақ болдики, мән туғулған йезимиздин жирақта яшап қалдим. Амма пәйтини тапсамла, апамниң кешигә, униң тонур ненини йейишкә алдираттим. Амма һазир һәммә нәрсә шу балилик чағлардикидәк көрүнсиму, апам билән қатар олтирип, муңдишип чай ичсәмму, бир нәрсә йәтмәйватқандәк, келинләр яққан нанниң тәми йоқтәкла сезилиду.

Балилик чегимда тойғичә бир йейишни арман қилған нан һазир һәммә йәрләрдә баяшайәт. Бир қизиги, мән нанни қанчилик йемәй, қосигим тоймиғәндәкла туриду. У нанларниң бир нәрсиси камдәк, задила көңлүмгә яқмайду. Бәлким, у нанларға апамниң ома оруп қадақлашқан, күзгигә су тутуп чакчак йерилған, томурлири көпүп, қарайған, етиз пуриғи гүпүлдәп туридиған мубарәк қоллириниң һиди сиңмигәнликтиндур. Бәлким...⁴³

⁴³ İlahun Celil (2002). “Anam Qolliri”. *İparhan*. Almatı: Kazakparat Neşriyatı. 149-159.

Evin günlük işlerini de tandırı da çoktan gelinler üstlenmişti. Etrafta torunlar koşturuyordu. Ama annem tüm bunlara karşı ilgisiz gibiydi. Çok fazla sevinmiyor, sinirlenmiyordu da. Gözlüklerini özenle silip takardı. Tıpkı savaş yıllarındaki gibi bir noktaya kilitlenir uzun uzun otururdu. Belki de bu, hiç kolay olmayan trajedik hayata isyan, evliliğin mutluluğunu doya doya yaşamasına izin vermeyen uğursuz kadere beddua, herkesin hakkı olan rahat ve huzurlu yaşama olanak vermeyen acımasız takdire itirazın bir işaretidir. Tabi ki annemin bu hâlini gördüğümde içim sızlar, gözlerime yaşlar dolardı.

Hayat koşulları beni doğduğum köyden uzak yerlerde yaşamaya mecbur etti. Fakat fırsatını bulduğum ilk anda annemin yanına, onun tandır ekmeğini yemeye koşuyordum. Ama şimdi her şey çocukluk zamanındaki gibi görünse de annemle birlikte oturup, sohbet edip çay içsem de bir şeyler eksik gibiydi. Gelinlerin pişirdiği ekmeğin hiç tadı yoktu.

Çocukluk zamanlarımda bir kere olsun doyana kadar yemeye hasret kaldığım ekmeğin şimdi her yerde bolca var. İşin ilginç tarafı ben ne kadar ekmeğin yesem de karnım hiç doymuyor sanki. Bu ekmeklerin bir şeyi eksik. Hiç hoşuma gitmiyor. Belki de bu ekmeklere annemin ekin biçip nasırlaşan, sonbahardaki tarla hazırlığıyla yarılp çatlayan, damarları kabarıp kararan, buram buram tarla kokan mübarek ellerinin kokusunun karışmamış olmasındandır. Belki...

قارچىغا بالىسى

(تەكلىماكاننىڭ شايار تەۋەسىدىكى ئىپتىدائىي توغراقلىق ئارىسىدا ئاقىدىغان تارىم دەرياسىنىڭ كېمە قاتنايدىغان غول ئېقىنى بويىدىكى ئوۋچىلارنىڭ ھېكايىسى.)

قىشتىكى سوغۇق ھەم ساپ ھاۋا يۈزگە ئۇرۇلۇپ، ئۇنىڭدىن ئالغان نەپەس شەھەرنىڭ بۇزۇق ھاۋاسىدىن زەئىپلەشكەن ئۆپكىنى زەپپانە ئۇيىقىدىن ئويغاتقانداك ئادەمنىڭ روھى كۆتۈرۈلۈپ، قۇشتەك يەڭگىل، سەگەك، چېچەن بىر راھەتلىك ئېقىم تومۇرلاردا ئۇيۇشقا باشلىغان قانلارنى ئۇرغۇتتى. سۈبھى بىلەن تەڭ شايار بازىرىدىن چىقىپ كەتكەن ماشىنىغا ئەمدىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئوچاققا ئوت قالاشقا تۇتۇنغان ئاشپەز ئەسنەپ كۆزىنىڭ چاپىقىنى ئۇۋۇلاپ قاراپ قالدى. مەسچىتكە ئالدىراپ ماڭغان جامائەت بىردىن-ئىككىدىن ئۇچراپ، بىر توپقا ئايلاندى. بارا-بارا قويۇق مەھەللە ئاخىرلىشىپ، چەكسىز دالا، دالدا ئۆسكەن سۆكسۆك، يۇلغۇنلار، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇ يەر-بۇ يەردە موماينىڭ ئاق لېچىكىدەك پارچە قارلار كۆرۈندى. كېچە بولسىمۇ قاراڭغۇ ئەمەستەك زەڭگەر كۆرۈنىدىغان ئاسمان، سەبىينىڭ كۆڭلىدەك سۈزۈك كۆرۈندى. ئۆچۈش ئالدىدىكى خىرەلەشكەن يۇلتۇزلار يىراقلاپ كېتىۋاتقان قىزغا ئايرىلىشقا كۆزى قىيىمىغان ھالدا تەلمۈرگەندەك، ئادەمنى سېغىندۇرۇپ كۆز قىسقاندەك كۆرۈندى. يىراقتا قارا كۆرۈنگەن مەھەللىدىن ئاندا-ساندا ۋاخ قالغان خورازنىڭ چىلىشى ئاڭلاندى. تاڭ سۈزۈلدى. سۈزۈلگەنچە دالا شۇنچە چىرايلىق جۇۋاندەك يېقىملىقلاشتى. قويۇق يۇلغۇننىڭ قىش سوغۇقىدىن قاتقان قىزىل ياپراقلىرى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرغان پەردازسىز سەھرا قىزىدەك شۇنچە يېقىملىق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇششاق تال چىۋىقلىرى قىرىق كوكۇللىق

Kartal Yavrusu

(Taklamakan'ın Şayar⁴⁴ sınırları içerisinde kalan bölümünde doğal ılgın ağaçlığı bulunmaktadır. Bu ağaçlık arasından geçen Tarım Deryası gemi seferlerinin yapıldığı, derin ve akıntılı olduğu kısmın kenarındaki avcıların hikâyesidir.)

Kış mevsiminin temiz ve soğuk havası yüzümüze çarpıyor, aldığımız soluk ise şehrin kirlenmiş havasından zayıflamış akciğerimizi derin uykusundan uyandırıyor ve ruhumuzu canlandırıp kuş gibi hafif ve ferahlık veren bir duyguyla damarlarımızda uyuşmaya yüz tutmuş kanımızı coşturuyordu. Şafak sökmeye yakın Şayar merkezinden yola çıkan aracımıza, henüz yeni uyanmış, ocağı yakmaya hazırlanan aşçı, gözlerindeki çapakları ovalarken esneyerek bakakaldı. Yolda sabah namazı için camiye doğru telaşla yürüyen tek tük kişiler belirdi ve gittikçe kalabalıklaşmaya başladı. Kalabalık mahalleler sona erip uçsuz bucaksız bozkır, bozkırda yetişen söksök⁴⁵, ılgın ağaçları ve yer yer âdeta yaşlı ninelerin beyaz türbanı gibi görünen kar yığınları göze çarpıyordu. Gece olmasına rağmen çok da karanlık olmayan mavi gökyüzü masum çocuğun temiz kalbi kadar berraktı. Sönmeye başlayan yıldızlar sanki uzaklaşmakta olan sevgiliye veda etmeye kıyamamış, insanın özlem duygusunu alevlendirip göz kırpyormuş gibi göründü. Önümüzde henüz karanlıktan kurtulmamış olan mahalleden tek tük geç kalmış horozların ötme sesi geliyordu. Şafak söktü. Geniş kırlar güzel cuvan⁴⁶ gibi sevimleşti. Kışın soğuğunda donmuş kırmızı ılgın yaprakları, benzinde kan fışkıracak gibi duran al yanaklı, makyajsız köylü kızı kadar çekiciydi. Ilgın ağacının ince dalları, kırk örgü

⁴⁴ Şayar: Uygur Özerk Bölgesi'nde Aksu şehrine bağlı bir ilçe.

⁴⁵ söksök: Kum göçünü engelleyen Asya Çölü'ne özel bir çeşit bitki.

⁴⁶ cuvan: Evli bayan.

قىزنىڭ ئۆرۈمە چېچىغا ئوخشاسا، ئاراشلىرىدىن كۆرۈنىدىغان ئاق قارلار ۋىلىقلاپ كۈلسە كۆرۈنىدىغان چىشلىرىدەك ئادەمگە لەززەت بېغىشلىدى. ھۆكرەپ يۈگۈرۈۋاتقانداك ماڭغان يوغان ماشىنىدىن ئۆركىگەن چۆل تورغايلىرى چاتقاللار ئارىسىدىن قاڭغىپ ئېگىز-پەس ئۇچۇپ، بىر-بىرىگە قورقۇنچلۇق مەخلۇقتىن شۇم خەۋەر بېرىپ ئەنسىز سايىرسا، ياۋا توشقانلار ھەر تەرەپكە پەرتىلدەپ قاچتى. يىراقتىن سۈيۈق توغراقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

- توشقان تولىكەن، مىللىق بولسىمۇ تازا بىر پۇخادىن چىققۇدەك ئوۋ قىلغىلى بولغۇدەك.

- خەقنىڭ مىللىقى بولسا بۇنداق جىق توشقان نېمە قىلىدۇ ئاكىچا، - دېدى بىزنى چۆلگە باشلاپ ماڭغان دوستىمىز ئابلەت.

- نېمە، يەنە بىر دەڭە، نېمە دېدىڭىز؟

- ئاكىچا دېدىم.

- ئاچا دېگەندەك ئاڭلىنىپ كەتتى. ئاكىچا دېگەن نېمە

دېگىنىڭلا؟

- ئاغىنە دەيلى دېسەك، سىلى مەندىن چوڭ. ئاكا دەي دېسەم

مەنمۇ ئانچە كىچىك ئەمەس. ئادىشوي دېسەم قوپال ئاڭلىنىدۇ. ھەم

ئاغىنىدەك، ھەم ئاكىدەك، ھەم يېقىن تۇغقانداك ئادەمنى ئاكىچا

دەيمىز، - دەپ چۈشەندۈردى ئابلەت.

سۈيۈق قېرى توغراقلار قويۇق ياش توغراقلارغا ئارىلىشىپ

بارغانچە قويۇق ئورمانغا ئايلاندى. قېرى توغراقلار ھەر خىل سۈرلۈك

شەكىلدە ئادەمنى ئەيمەندۈرسە، قويۇق تۈز ئۆسكەن ياش توغراقلار

ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا قېرى سەركەردىنىڭ لەشكەرلىرىدەك سەپراس بولۇپ

تىك تۇرغاندەك كۆرۈندى. يۇمشاق ئاق توپا ماشىنا چاقىدا سۈدەك

ئېقىپ، خۇمدانىڭ تۈتۈنىدەك ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى، تىلىسماتتەك

جىمجىت توغراقلىقتا سەت ھۆكرەپ كېتىۋاتقان

yapmış kızların saçına benziyorken yaprakları arasından görünen kar yığınları, kızların gülümserken görünen dişlerini anımsatıp insana huzur veriyordu. Büyük bir gürültüyle yol alan aracımızdan ürken çayırkuşları, ılgın çalıları arasından gökyüzüne doğru fırlarcasına düzensiz uçtular ve birbirine korkunç yarattığın haberini verip endişeli bir şekilde ötmeye başladılar, yabani tavşanlar da panikle kaçıyorlardı. Uzaktan seyrek kavak ağaçları görünmeye başladı.

—Burada tavşan çokmuş, keşke tüfeğimiz olsaydı, bir güzel avlanırdık, dedi aramızdan biri.

—İnsanlarda tüfek olsaydı, bu kadar tavşan ne arasın, Akıça⁴⁷, dedi bizi çöle götürmekte olan rehber arkadaşımız Ablet.

—Ne dedin? Tekrar etsene?

—Akıça, dedim.

—Bana aça⁴⁸ diyormuşsun gibi geldi, akıça ne demek ki?

—Arkadaş desem, siz benden yaşça büyüyorsunuz, ağabey desem ben de çok genç sayılmam. Dostum desem kaba kaçacak gibi. Buralarda hem arkadaş hem ağabey gibi, aynı zamanda yakın akraba gibi olan kişiye akıça deriz, diye izah etti Ablet.

Yer yer seyrek hâlde bulunan yaşlı kavak ağaçları git gide küçük ağaçlarla birleşerek önümüzde âdeta ormanı anımsatır hâle geldi. Çeşitli şekillerde kasvetli görünümü olan yaşlı kavak ağaçları insanı ürkütüyordu. Sık ve düzgün şekilde yerleşmiş olan genç kavaklar ise, onların etrafında âdeta koruma kalkanı oluşturmuş askerler gibi dimdik duruyordu. Yumuşak beyaz toprak, arabanın tekerleği altında âdeta su gibi akıp tuğla ocağının dumanı gibi göklere yükseliyordu. Tılsımlı bir sessizliğe bürünmüş kavak ağaçları arasında gürültüyle yol alan

⁴⁷ akıça: Kendinden büyük olan erkek kardeş, ağabey.

⁴⁸ aça: Abla.

ماشىنا توغراقلىرىنى جەڭ مەيدانىدا ئىس-تۈتەك ئارىسىدا قالغان لەشكەردەك قالدۇرۇپ، توغراقلىرى ئارىسىدا ئاي شەكىللىك ئۇزۇن قىلىچىنى تاشلاپ قويغاندەك سوزۇلۇپ ئاستا ئېقىۋاتقان تارىم دەرياسى بويىدىكى كېچىككە كەلدى... بىناىدىن ئىككىنچى سالغۇدەك يەرنى ئىگىلەپ سۇ ئۈستىدە لەيلەپ تۇرغان كېمە ھازىر تۆمۈر قوزۇققا باغلىنىپ، لەيلەمە كۆۋرۈك بولغانىدى. ھازىرغىچە تارىم دەرياسىنىڭ ئوماچتەك لاي سۈيىنى كۆرگەنىدىم. ھازىر بۇ سۈزۈك سۈيىنى كۆرۈپ رەھمەتلىك چوڭ ئانام ئېسىمگە كەلدى. چوڭ ئانام مانا مۇشۇنداق سۈزۈك ئېقىن سۈيىنى كۆرسە ئەجەب چۆچۈرە سالغۇدەك سۈزۈك، چىرايلىق سۈكەن دەپ جېنى سۆيۈنۈپ كېتىدىغان. بۇ چىرايلىق سۈزۈك سۈيىنىڭ ئاققىنىنى كۆرمىگىلى ئۇزاق بولغانىدى. سۇ ناھايىتى ئېغىر سۈكۈنات بىلەن ئاقاتتى. ئەمما تېگى-تېگىدىن ۋۇجۇدىدىن پاكلىق، سالماقلىق بىلەن ئاقاتتى. ئېقىپ-ئېقىپ تارىم ۋادىسىدىكى بارلىق جانلىق-جانسىزلارنىڭ ئۇسسۇسىغا يېرىنى قاندۇرۇپ، ئاخىر توغراقلىرى ئارىسىغا، تەكلىماكان قۇملۇقىغا مۇشۇ ۋادىنىڭ بارلىق خۇشاللىق-خاپىلىقلىرىنى قارىغا سىغدۇرۇپ سۈكۈت ئىچىدە غەمكىن سىڭىپ ئاققىلى قانچە مىڭ يىللار بولغانىدى. ساپ ھاۋا، سۈزۈك سۇ، بىپايان قۇملۇق، چەكسىز توغراقلىق روھىمغا سىڭىشىپ دۇغ بولۇپ، پۇرۇخ بولۇپ، ئىچىمنى تولدۇرغان بۇرۇختۇملۇقنى تارتىپ كەتتى. بولۇپمۇ تارىم دەرياسىنىڭ سۈيى ئىچىمدىكى لەختە-لەختە روھىي زەرداپلىرىمنى تارتىپ كەتكەندەك يەڭگىل تىنىپ يېنىكلەپ كەتتىم. ئۇيغۇر خەلقى ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار دېگەن چۆچەكنى بىكار توقۇماپتىكەن. ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بارلىقىنى تىنالىماي كۈندىن-كۈنگە قورسىقى ئېسىلىپ ماڭالمى، ماڭالمىغانچە تىنالىماي قالغان ساتىراش ئاخىر بولالمى چۆڭگە چىقىپ ئىنس-جىن يوق يەردىكى بىر كونا قۇدۇققا دۈم يېتىپ تۇرۇپ ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار، دەپ ئۈچ مەرتەم ۋارقىرىغاندىن كېيىن قورسىقى بوشاپ كېتىپتۇ. ساتىراش كەتكەندىن كېيىن، بۇ كونا قۇدۇقتىن ئاجايىپ

aracımız, kavak ağaçlarını sanki savaş alanında duman içinde kalan askerleri bırakıyormuş gibi geride bırakıyordu. Kavak ağaçları arasında terkedilen hilal şeklindeki uzun bir kılıç gibi, uzanmış bir hâlde yavaş yavaş akmakta olan Tarım nehrinin geçiş noktasına geldik. İki bina inşa edilebilecek bir alanı işgal eden büyük bir gemi, suya demir atmış ve âdeta yüzen bir köprü görevi üstlenmişti. Daha önceden Tarım nehrinin çorba kıvamında bulanık suyunu görmüştüm. Şimdi ise nehrin akan berrak suyunu görünce rahmetli ninemi hatırladım. Ninem böyle berrak akan suyu görünce “Çöçüre⁴⁹ yapacak kadar güzel suymuş! ” diye sevinirdi. Gerçekten de bu kadar berrak ve duru suyu görmeyeli uzun zaman olmuştu. Su derin bir sessizlik içinde, duru, ağır ve temkinli bir şekilde akıyor, Tarım vadisinin tüm canlı cansız varlıkların susuzluğunu gidererek son olarak kavaklıklara Taklamakan Çölü’ne dökülerek kayboluyordu. Aslında Tarım nehri bu vadideki bütün mutluluk ve mutsuzlukları içine atıp sükût içinde akalı kim bilir kaç bin sene geçmişti? Temiz hava, berrak su, sınırsız çöl ve uçsuz bucaksız kavak ağaçları ruhuma sinmiş olan bunalımlarımı alıp götürmüştü. Özellikle Tarım nehrinin suyu sanki ruhumdaki derin kederleri çekip almış gibi kendimi birden hafıflemiş hissettim. Uygurlar “İskender’in Boynuzu Var” adlı masalı boşuna yaratmamış. İskender’in boynuzu olduğunu kimseye söyleyemeyip gün geçtikçe karnı şişerek yürüyemez hâle gelen berber, daha fazla dayanamayıp kendini çöle atmış. İnin cinin top oynadığı bir yerde eski bir su kuyusuna yüz üstü yatarak “İskender’in boynuzu var.” diye üç defa haykırdıktan sonra karnının şişkinliği gidivermiş. Berber gittikten sonra, eski su kuyusundan çok

⁴⁹ çöçüre: Manti çorbası.

چىرايلىق بىر قومۇش ئۈنۈپ چىقىپتۇ. پادىچى مال بېقىپ قۇدۇق بېشىغا كېلىپ قارىسا، قومۇش كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنۈپ ئۈنىشىدىن بىر نەي ياساپ چاپتىكەن. نەينىڭ ئاۋازى ئادەم گەپ قىلغاندەك ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار دەپ چىقىپتۇ. نەيچى نەينىڭ گەپ قىلغىنىدىن ھەيران قېلىپ، خاتا ئىشتىممۇ، نەي گەپ قىلامدۇ، دەپ ئەتراپقا قارىسا، ئادەم تۈگۈل ئىنىسى - جىن يوق. خاتا ئاڭلىغان ئوخشىمەن دەپ نەينى يەنە پۈۋلىگەنىكەن. نەيدىن يەنە ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار دېگەن ئاھاڭ چىقىپتۇ. پادىچى قورقۇپ كېتىپ نەينى قۇدۇققا تاشلىۋېتىپتۇ. ئەمدى ئوھ دەپ تۇرسا، نەي ياساش ئۈچۈن كەسكەن قومۇشنىڭ قۇلاقلىرىنى يەپ قالغان قوي، ئۆچكە، كالا مەرسە، مۆرسە ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار دەپ مەرىگۈدەك، مۆرىگۈدەك. پادىچى تېخىمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ. ئاشۇنداق مەرىگەن، مۆرىگەن قوي، كالنى تاشلىۋېتەي دېسە زىيان بولىدىكەن. باقاي دېسە سەن كالا - قويلرىڭغا قانداق مەرەش، مۆرەشنى ئۆگەتتىڭ، دەپ پادىشاھنىڭ كاللىسىنى ئېلىشىدىن قورقىدىكەن. ئاخىر بىر ئەقىل تېپىپ ئاشۇنداق مەرەپ، مۆرەيدىغان كالا - قويلرىنىڭ ئاغزىنى بوغۇپ بازارغا ئەكىرىپ ساتماقچى بوپتۇ. خېرىدار ئالماقچى بوپتۇ. ئەمما، ئاغزى بوغۇقلۇقىنى كۆرۈپ ئاغزىدا كېسەل بارمۇ نېمە، كۆرۈپ باقاي دەپ قوي - كالنىڭ ئاغزىدىكى بوغۇقنى يەشكەنىكەن، شۇن ئاق قويۇمۇ، كالىمۇ ھېلىقى قورقۇنچلۇق گەپنى دەپ مۆرەپ، مەرەپتۇ. بازاردىكى بارلىق خالايق بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بازارنىمۇ، قوي - كاللىسىنىمۇ تاشلاپ ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىچىمۇ قوي - كاللىسىنى تاشلاپ قېچىپتۇ. لەشكەرلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ بازارغا باستۇرۇپ كىرسە، مال بازىرىدا بىرمۇ ئادەم يوق. مال - چارۋىلار ئىگىسىز قاپتۇدەك. بۇنى كۆرگەن زىندانىڭ ئىگىسىز قالغان بارلىق ماللارنى قاسساپقا سېتىپ، پۇلىنى يانچۇقىغا سېلىپ، بېيىپ كېتىپتۇ. قاسساپ ئەرزان ئالغان مالنى ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى سېتىپ باي بوپتۇ. ھېلىقى مالنىڭ گۆشىنى يېگەن ھەممە ئادەمنىڭ ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار دېگەن گەپنى دېگۈسى كېلىپ ئىچى تىتىلدايدىكەن. دېسىلا ئىچىنىڭ سىقىلىشى بوشايدىكەن. ئەمما، يەنە بىردەمدە دېگۈسى كېلىپ تۇرالمىدىكەن، ئۆزئارا دېيىشسە، ۋاي دېمىسەڭمۇ ھەممە ئادەم بىلىدىغان گەپ دەپ بىر - بىرىدىن خاپا

güzel bir kamış filizlenmiş. Çobanın biri, sürüsünü güderken kuyu başına gelmiş, gözüne hoş gelen kamıştan ney yapmış ve üflemeye başlamış. Fakat neyden “İskender’in boynuzu var” diye ses gelmiş. Sese şaşırarak çoban “Yanlış mı duydum acaba? Ney konuşur mu hiç” diye etrafına bakınmış, değil insan hiçbir canlı gözükmüyormuş. Bana öyle geldi herhâlde, diyerek tekrar üflediğinde ise neyden yine aynı sesi işitmiş. Çoban korkusundan neyi kuyuya atmış. Daha kurtulduğu için bir oh çekmeden, ney yapımı için kullanılan kamışın artıklarını otlayan koyun, keçi ve inekler, “İskender’in boynuzu var” diye ses çıkarmaya başlamış. Çoban daha çok korkmuş. Bu hâldeki hayvanlarını bırakıp gideyim dese çok zarar edecek, bırakmayım dese “Sen hayvanlarına neler öğretiyorsun” diye suçlanarak kellesinin vurulmasından korkuyormuş. Çobanın sonunda aklına şöyle bir fikir gelmiş, en iyisi bunların ağzını bağlayıp satayım, diyerek pazara götürmüş. Müşteri satın almak istemiş. Fakat herhangi bir hastalığı var mı diye hayvanların ağzındaki bağı çözünce hayvanlar aynı sesi tekrarlamış. Pazar ahalişi bu sesi duyunca her şeylerini bırakarak ölümüne kaçışmaya başlamış. Çoban da panikleyerek kaçmış. Olaydan haber alan askerler pazara baskın düzenlemiş fakat tek bir kişiye bile rastlamamışlar. Sadece sahipsiz hayvan sürüleri varmış. Bu durumu gören gardiyan şefi, kalan tüm hayvanları kasaba satmış ve epey de gelir elde etmiş. Kasap da ucuza aldığı hayvanları kesip etini satarak kesesini doldurmuş. Fakat o kasaptan et alıp yiyen herkesin “İskender’in boynuzu var” diyesi geliyor ve rahatsızlanıyormuş. Söyleyince de rahatlıyorlarmış. Rahatladıktan sonra da yine tekrarlamak için amansız bir istek duyuyorlarmış. Bir araya geldiklerinde söylemesen de herkesin bildiği bir söz diyerek üzüntü

بولۇشىدىكىدەك، ئەمما يەنە ھەممە ئادەم بىلىدىغان شۇ گەپنى يەنە دېيىشمەسە تۇرالمايدىكەن. ئەمما، دېگەنلەرنى دېمىگەنلەر زىندانىڭگە دەپ قويىدىكەن. بۇنى ئاڭلاپ قالغان زىندانىڭى ئۇلارنى تۇتۇپ كالىسىنى ئاپتۇ. كالا كېسىشتىن زېرىككەن، قىلىچىنىڭ بېسى ئۆتمەس بولۇپ كەتكەن جاللاتلار بەش تەڭگە بەرسە قويۇۋېتىدىغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شۇنداق دېگەنلەردىن زىندانىڭى بىلەن جاللاتلار پۇل ئېلىپ باي بولۇپ، ئىشكىلىرى ئالتۇندىن، تاملرى كۈمۈشتىن، ھەتتا ئىتلىرىنىڭ يالاقلىرىمۇ ئالتۇندىن بولۇپتۇ. خەقلەر كەمبەغەللىشىپ كەتسىمۇ قورساق كۆپىدىغان كېسەلدىن ساقىيىش ئۈچۈن ئاۋۋال بەش تەڭگە تەييارلاپ قويۇپ، قورساق كۆپۈپ، تىنالماي، ماڭالماي قالغان چاغدا شۇنداق دەيدىكەن. دەرھال قورسقى بوشاپ كېسەلدىن ئادا تاپىدىكەن. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر قوغۇنچى قوغۇنلۇقتا قوغۇنغا سۇ قويۇۋېتىپ قورسقى كۆپۈپ شۇنداق بولالماي قېلىپ شۇنداق دەپ ساپتىكەن، پىشقان قوغۇنلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق دەپ ئېتىلىپ كېتىپتۇ. قوغۇنچىنىڭ ئەقلىگە يەنە بىر ئەقىل كېلىپ، پىشقان قوغۇنلارنى ئۇزۇپ زىندانىڭى ھەم جاللاتلارغا، ئاندىن خان ئوردىسىغا كىرگۈزۈپ بېرىپتۇ. زىندانىڭى يەپلا شۇنداق دېگۈسى كېلىپ كېتىپ، بولالماي دەپ ساپتىكەن، جاللاتلار زىندانىڭىگە قىلىچىلىرىنى تەڭلەپ كېلىپ ئۆزلىرىمۇ شۇنداق دەپ ساپتۇ. زىندانىڭى جاللاتلارنى ئۆلۈمگە بۇيراي دەپ تۇرسا ياساۋۇل، لەشكەرلەرمۇ دەپ ساپتۇ. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق دەپ تۇرسا پادىشاھمۇ مەزىلىك پۇرغان قوغۇننى يەپ بولۇپلا ئۆزىنىڭ دېگۈسى كېلىپ قورسقى كۆپۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ دېسە قورسقى بوشاپتۇ. بۇ ھالنى كۆرۈپ قورسقى كۆپۈپ ئاران تۇرغان ئوردا ئەھلىمۇ تەڭلا دەپ ساپتۇ. پادىشاھ ئۆزىدىن باشلاپ ھەممە ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرۇي دېسە ئەقلىگە سىغماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئىسكەندەر بېشىدىكى تاجىنى ئەپ تاشلاپ مۇڭگۈزىنى ئاشكارىلاپتۇ. ھەمدە ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار دېگەنلەرنى ئۆلتۈرۈش پەرمانىنى بىكار قىپتۇ.

سۈزۈك سۇغا قاراپ ئېسىمگە كەلگەن مومام سۆزلەپ بەرگەن

duyuyorlarmış ama yine herkesin bildiği bu sözü söylemeden de edemiyorlarmış. Zamanla bu sözü söyleyenleri, söylemeyenler gardiyan şefine ihbar etmeye başlamış. Gardiyan şefi de onları tutuklayıp kellesini kılıçtan geçirmiş. Günler geçtikçe, kelle kesmekten bıkan ve kılıçları da paslanıp kesmez olan cellatlar suçluları beş akçe karşılığında serbest bırakmaya başlamış. Böylece rüşvet almaya alışan gardiyan şefiyle cellatlar o kadar zengin olmuşlar ki, kapıları altından, duvarları gümüşten, hatta köpeklerinin tasları bile altından yapılır olmuş. Halk gittikçe fakirleşmesine rağmen karın şişmesini iyileştirmek için hemen beş akçe temin eder, karnı şişerek nefes alamaz, yürüyemez duruma gelince o cümleyi söyleyerek rahatlıyorlarmış. Günün birinde çiftçinin biri kavunlarını sularken karın ağrısına dayanamayarak cümleyi söyleyivermiş. Olgunlaşan kavunların hepsi sözü tekrar etmeye başlamış ve çatlamışlar. Kavuncunun aklına bir fikir gelmiş ve kavunlarının olgunlarından toplayarak seçmiş, gardiyan şefine, cellatlara ve saraya götürmüş. Gardiyan şefi kavunu yer yemez “İskender’in boynuzu var” deyivermiş. Bunu duyan cellatlar kılıçlarını çekerek gardiyan şefine atılırken, kendileri de aynı cümleyi söyleyivermişler. Gardiyan şefi cellatlarına ölüm emri vermeyi düşünürken, askerler de gayri ihtiyari hâlde o sözü ağzından kaçırmışlar. Şimdi ne yapmalı derken padişah da mis kokulu kavundan tadarak karın ağrısından rahatsız olmaya başlamış. Nihayetinde “İskender’in boynuzu var” diyerek rahatlamış. Olaylara şahit olan saray ahalisi karın ağrısından dayanılmaz hâle geldikleri için aynı sözü tekrar etmişler. Padişah, kendisi dâhil herkesi idam etmeyi mantıklı bulmamış ve tacını çıkararak boynuzunu ifşa etmiş ve o cümleyi söyleyenlere yönelik idam kararını yürürlükten kaldırmış.

Berrak suya bakıp hatırladığım, ninemin anlattığı

چۆچەك مېنى نەلەرگە ئەكەتتى.

- ئۇخلاۋاتامسەن، ئويغاقمۇسەن؟ - ئابدۇقېيۇمنىڭ كىشىلەر ئامراق، يېقىملىق ئاۋازى مېنى ئۇيقۇدىن ئەمەس، ساماۋى چۆچەكلەرنىڭ خىيالىدىن ئويغاتتى. ھەتتا مەن ماشىنا ماڭالمىي پىيادە تىزغىچە سۇيۇق توپىنى كېچىپ، چاتقاللارنى قايرىپ مېڭىۋاتقانلىقىمىزنىمۇ سەزمەي مەستتەك مېڭىپتىمەن. ئاپلا، نېمىشقا تۈۋلىغاندۇ ماۋۇ بەغەرەز ئاغىنەم؟! ئاشۇ گۈزەل چۆچەك دۇنياسىدا بولغان بولسام ماۋۇ جاپالىق ھەم سۈرلۈك بىلىنىدىغان توغراق، چاتقال ئارىسىدا پىيادە مېڭىۋاتقىنىمنى بىلمەي كېتىۋەرگەن بولاركەنمەن. ئەسلىدە يولنىڭ ئىككى ئاچىسىغا كەلگەندە، يول باشلىغان ئاغىنىمىز ئابىلەتمۇ يولنى پەرق ئېتەلمەي قايسى يولدا ماڭىمىز دېگەننى دەتالاش قىلىپ مەندىن سورىسا، مەن ئۈندىمەستىن مېڭىۋەرگەنكەنمەن. شۇڭا، مېنى تۈۋلىغانىكەن ئۇلار. مەن شۇنىڭدىلا سەپرايم ئۆرلەپ تېخىمۇ سۈرلۈك ھەم سىرلىق، ئاراشلىرىدىن قۇش ئۆتەلمەس توغراقلار بار ھارۋا يولىغا ماڭدىم.

- ئاھاي، ماڭامسىلەر. يول بولغاندىكىن چوقۇم بىر مەھەللىدىن چىقىمىز. بىرى بارسا كەلمەس، بىرى بارسا كېلەر يول بولمىغاندىكىن، - دېدىم تېرىكىپ.

- ياقەي ئاكاچا، ئانداق ماڭغان بىلەن بىزدە يا يەيدىغان نان، يا ئىچىدىغان سۇ يوق. بىرقانچە كۈنلۈك يولغا چۈشۈپ قالساق سىلنى جاڭگالدا قويغاننىڭ ھۆددىسىدىن مەن چىقالمايمەن. ما يەردە يېڭى ئىز. - موتونىڭ ئىزى بار ئىكەن. مانداق ماڭىلى. - ئابىلەت مەن تاللىغان يولنى ئەمەس، يەنە بىر يولنى تاللىدى. ھەممىسى ماڭا قارشى چىقىپ شۇنداق مېڭىشتى. ئامالسىز ئەگەشتىم. ئەمدى يەنە ماڭىدىغان بولسا، مەن ئىزىمغا يېقىلىپ ياتىمەن دېگەن چاغدا ئادەمنىڭ يىراقتىن ۋارقىرىغان، ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق، شەھەردە بوشاپ كەتكەن بەل، پاچاق بۇ يولغا چىدىمىدى. بىردەم ئولتۇرۇۋېلىپ ئۇسسۇزلۇق ۋە ئاچلىققا چىداپ ماڭدۇق. تازا بوغۇلۇپ كەتكەندە، بايا چىرايلىق كۆرۈنگەن ئابدۇقېيۇمنىڭ گېرمانىسكى دالا كىيىمى ئەمدى كۆرۈمگە سەت كۆرۈندى. مۇشۇنداقمۇ ماڭدۇرامدۇ ئادەمنى. يا بىر توغرام نان، يا بىر قاپاق سۇ يوق چۆلگە چىققىنىنى كۆر. ئۇ

masal, beni hayal dünyasına götürmüştü.

—Uyuyor musun? Uyanık mısın? Abdukeyum’un insanın hoşuna giden güzel sesi, beni uykudan değil, derin hayallerden uyandırdı. Aracımızın ilerleyemeyip, kum gibi yumuşak toprakta dizimize kadar batarak, çalılıkları sağa sola iterek yaya ilerlediğimizin farkına bile varmamışım. Of, niye seslendi ki bu düşüncesiz arkadaşım! Keşke o güzel masal dünyasında olsaydım, bu eziyetli, heybetli kavak ve çalı arasında yürümekte olduğumu fark etmeyecektim bile. İşin aslı, ben hayal dünyasında gezerken, yürüye yürüye yol ayrımına gelmişiz. Yol rehberimiz Ablet de hangi yola sapacağımızı kestiremediği için bana danışmış. Ben ise oralı bile olmadan yoluma devam ettiğim için seslenmiş. Sinirlerim gerilmiş vaziyette daha da heybetli ve gizemli, nerdeyse aralarından kuş geçemeyecek kadar sık kavak ağaçları olan patika yola yöneldim.

—Hey, yürüsenize! Yol olduğuna göre kesin mahalleye ulaşılıyordur. Ucunda ölüm yok ya, dedim hiddetlenerek.

—Hayır, akıça, yiyecek ekmeğimiz veya içecek suyumuz yok ki rast gele yürüyelim. Yolumuz birkaç gün uzarsa, sizi ormanda mahsur bırakmanın sorumluluğunu alamam. Burada motosiklet izi var. Buradan gidelim. Ablet benim seçtiğim yolu değil, diğerini seçti. Herkes onun peşinden gitti. Ben de çaresiz onlara takıldım. Biraz daha yürürsek, olduğum yere yığılıp kalacağım diye düşünürken, uzaklardan insan sesi ve havlama sesleri duyuldu. Açlık ve susuzluk hat safhalardaydı. Şehir yaşamına alışık vücudum, bu yolculuğa dayanamamıştı. Biraz dinlendikten sonra tekrar yola koyulduk. Abdukeyyum’un demin güzel görünen spor giysileri şimdi gözüme çirkin görünmeye başladı. “Bu kadar yürütülür mü insan? Ne bir dilim ekmek ne de bir kap suyun olduğu bir çöle gittiğini düşün! O,

سۇمۇ، نانمۇ كەتمەيدىغان، تاماكا بولسىلا ھەممىگە قاندىغان ئاداشكەن، دەپ تازا غوتۇلىدىم ئىچىمدە. كۆزۈمگە چەكسىز توغراقسىز دالا كۆرۈندى. توغراقلارنى يەر يۇتۇپ كەتكەندەك كۆز ئالدىمدا كېۋەز ئېتىزلىرى، ئېتىزلاردا ئاسماندىكى بارلىق ئاق بۇلۇتلار كۆچۈپ چۈشكەندەك ئۆچكىلەر پادىسى كۆرۈندى. پۈتكۈل ئۆچكىلەر سۈتتەك ئاق، پاكىز، بىرسىمۇ باشقا رەڭدە ئەمەس ئىدى. يۈگۈرگەندەك ماڭدىم. قېرى جۇۋاز كاللىسىدەك لوپۇلداپ ماڭغان بولسام كېرەك، ھەمراھلىرىم كۈلۈشۈپ كەتتى. بىر ئۆستەڭ، ئۆستەڭدە قەدىمكى سېپىل تېمىدەك قېلىن ئۇيىغان مۇز. سۇ ئالدىدىن كەچكۈل، كەچكۈل بويىدا ناۋاتتەك مۇز پارچىلىرى تۇرۇپتۇ. كۆزۈمگە جەننەتنىڭ شولىسى كۆرۈنگەندەك بولدى. مۇز پارچىلىرىنى ئات قوناق چاپنىغاندەك يەپلا كەتتىم. ئۇسسۇزلۇققا قانمايمەن. كۆۋرۈك بويىدىكى يالغۇز ئۆيدىن نەچچە بالا چىقىپ بىزنى يىراقتىنلا كۆرۈپ ئۆيىگە قېچىپ كىرىپ كەتكەندى. ھەمراھلىرىم گەپ سوراپ يالۋۇرسا، ئىشكىنى تاقىۋېلىپ بىر ئېغىز مۇ جاۋاب بەرمىدى. مېنىڭ ئۇلار بىلەن پەرۋايم پەلەك، كەچكۈل بېشىدا ياتىدىغاندەك ئەلپازدا مۇز چاپنايمەن.

-ئۇھ قوڭالچاق مەھەللىسىگە راست كەپتۇق. تاپالايتۇق. ئەسلىي مەنمۇ كەپپاقمىغان، ئاڭلىغان، -دېدى ئابلەت.

-ئۆزىڭىز كەپپاقمىغان يەرگە بىزنى باشلاپ كەلگىنىڭىز قىزىق. ھەرھالدا ئادەم بار، سۇ بار مەھەللىگە ئۇلاشتۇق، توغراقلىق يەنە بىردەم داۋام قىلسا خۇدا دەپ توغراق تۈۋىدىكى توپىغا چۆكۈپ ياتاتتىم، -دېدىمەن مۇز چاپناۋېتىپ. ئۇسسۇزلۇق بېسىلغان بىلەن ئاچلىق بىلەن ھارغىنلىق جاننى قىينايدۇ. كۆزۈم خاتىرجەم ئوتلاۋاتقان بىر-بىرىدىن چىرايلىق سېمىز ئۆچكە ھەم شوخ ئوغلاقلاردىن ئۈزۈلمەيدۇ. گاچچىدە بىرنى تۇتۇپ بوغۇزلاپ كاۋاپ قىلساق، قورساق تويسا، ئاندىن ئۇھ دەيتتىم. بالا چاغلىرىمدا قورسقىم تويىمسا

su da ekmek de olmasa sigarayla doyan biri...” diye mırıldandım içimden. Nihayet uçsuz bucaksız kırlar göründü. Az önceki kavak ağaçları yer yutmuş gibi kaybolmuştu. Önümüzde pamuk tarlası, tarla üzerinde ise gökyüzündeki bütün bulutlar yere göç etmişçesine yayılan beyaz keçi sürüsü göründü. Bütün keçiler süt beyazı ve tertemiz olup bir tanesi bile farklı renkte değildi. Koşar adım ilerledim. Yaşlı değirmen eşiği gibi sendeleyerek yürümüş olmalıyım ki yol arkadaşlarım gülüştüler. Önümde suyu eski bir kale duvarı kadar kalınca buz tutmuş bir ırmak, ırmakta su almak için açılan delik, deliğin etrafında ise kristal şekere benzeyen buz parçaları vardı. Sanki cenneti görmüş gibi sevindim ve buz parçalarından alıp âdeta atın mısır yemesi gibi yemeye başladım. Susuzluğum gitmiyordu. Köprü yanındaki تنها evden birkaç çocuk çıkıp bizi uzaktan görünce evlerine kaçmışlardı. Yol arkadaşlarım yalvarırcasına sorular sorsalar da, çocuklar kapılarını kitleyerek tek kelime bile etmediler. Onlar benim umurumda bile değildi. Buz deliğinin ucunda orada konaklayacak gibi buz yemeye devam ediyordum.

—Nihayet Konaçak Mahallesi’ne gerçekten ulaşmışsınız. Bulabilmişsiniz. Aslında ben de daha önce hiç gelmemiştim buraya, sadece duymuştum, dedi Ablet.

—Hiç gelmediğiniz bir yere rehberlik etmeniz çok ilginç! Neyse ki, yaşam olan bir yere ulaşabildik, eğer kavak ağaçları biraz daha devam etseydi, “Of Allah’ım!” diyerek olduğum yere yığılr kalırdım, dedim buzumu yerken. Susuzluğumu gidermişsem de açlık ve yorgunluk, insanı canından bezdiriyordu. Gözümü bir türlü gamsızca otlayan birbirinden güzel, semirmiş keçilerden ve oğlaklardan alamıyordum. Şak diye birini yakalayıp keserek kebab yapsak, karnımız doysa, muradıma ererdim. Çocukluğumda doymadığım zaman,

خەقنىڭ توخۇسى بولامدۇ، تۇخۇمى بولامدۇ، غورىسى بولامدۇ، سويمىسى بولامدۇ، يېگىلى بولىدىغانلا نەرسىسى بولسا ئوغرىلاپ يەپ، قورسىقىم تويغاندا، قوشۇقتەك يۈزۈمدىكى پىيالىدەك پىلىدىرلاپ چەكچىيىپ كەتكەن كۆزلىرىمگە شوخلۇق يامشاتتى. قورسىقىم ئاچقانچە تەلۋىلىشىپ كۆرۈمگە بىرنەرسە كۆرۈنمەي، مۇشۇ پۈتۈن ئالەم بىر نان ياكى بىر قاچا لەڭمەن بولسا يەپ تويمايتتىم، خۇدا ھەممە جاندارغا بەرگەن نەپسىنىڭ ئىچىدە ئەڭ تويماست نەپسىنى ماڭا بەرگەنمىدۇ، ئاچلىققا چىدىماسلىق، يەپ تۇرسا تويماستلىق ماڭلا بەرگەن ئاچ كۆزلۈكىمىدۇ دېگۈم كېلىدۇ. نەپسىمگە سەۋر-تاقەت بەرگەيسەن دەپ ئاللاڭدىن تىلەيمەن. نەپسىنى يېڭەلگەن ئادەمنىڭ يېڭەلمەيدىغان دۈشمىنى بولمايدۇ دەيدۇ، لوقمان ھېكمىم.

بىز چۈشمەكچى بولغان، بىزنى كۈتمەكچى بولغان كىشىنىڭ ئىسمىنى ئابلەت بىر ئۆينىڭ ئالدىدا تۇرغان ياش يىگىتتىن سورىدى.

- ئۆيى ئاۋۇ. شاياردىن مېھمان كېلىدۇ، ئالدىغا چىقىمەن، دەپ ئەتىگەن سەھەردە كەتكەن ھازىرغىچە كەلمىدى،- دېدى يىگىت.

- ھە شۇ مېھمان بىز شۇ.

- ئۇچراشماپسىلە ھە.

- ئۆيىدىكىلەر... ئۆيدە ئادەم يوقمۇ؟

- خوتۇن - بالىلىرىمۇ تەييارلىق قىلغىلى بازارغا كەتتى.

ئۇ شۇنداق دەپ قويۇپ ئۆيىگە كىرىپ كەتكىلى ماڭدى.

- قانداق قوشنا سەنوي. قوشناڭنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلسە،

قوشناڭ بولمىغاندىكىن، ئۆيۈڭگە باشلاپ بىرەر پىيالىە چاي بېرى

دېمەيسىنا. بۇ يەردە يا باشقا ئۆي بولمىسا، ئاتا-ئاناڭ ئادەمگەرچىلىك

دېگەننى ئۆگەتمىگەنما.

- ۋاي ئۇ دېگەن سىلى ئىزدەپ كەلگەن ئادەمنىڭ ئىنىسى،-

دەپ قويدى باغچىدىكى مايمۇنى كۆرۈشكە ئولاشقان بالىلاردەك بىزگە

ئەگىشىپ ئولتۇرغان بالىلاردىن بىرى.

birilerinin tavuğu mu olur, yumurtası mı olur, horozu mu olur, eriği mi olur, keleş mi olur yenilebilecek ne varsa çalarak yer, doyunca da kaşık kadar yüzümdeki kâse kadar gözlerim sevinçten parlardı. Acıktıkça asabileşerek “Bütün dünya bir ekmek veya bir tabak leğmen⁵⁰ olsa ...” diye düşünürdüm. Allah her canlıya nefsi vermiştir. Acaba en doyumsuz nefsi bana mı vermiştir. Açlığa dayanamamak, sürekli yemesine rağmen doymamak, sadece bana verilen açgözlülük müdür diyesim geliyordu. Nefsim için sabır ve dayanma gücü vermesini Allah’tan diliyorum. “Nefsini yenebilen kişinin yenemeyeceği düşmanı yoktur” der Lokman hekim.

Kapı önünde duran gençten bizi misafir edecek olan kişinin ismini sordu Ablet.

—Evi şurası, Şayar’dan misafirim gelecek, onları karşılamaya gidiyorum, diyerek seher vakti çıkmıştı. Henüz dönmedi.

—Evet, bahsi geçen misafir biziz.

—Karşılaşmamışsınız, demek ki.

—Evindekiler... Evde kimse yok mu?

—Çoluk çocuğu da hazırlık yapmak için çarşıya gitti. O öyle dedi ve eve doğru yürüdü.

—Nasıl bir komşusun sen? Komşunun evine misafir gelmiş, onlar evlerinde olmadığına göre evine davet ederek bir fincan çay ikram etmen gerekmiyor mu? Buralarda seninkinden başka ev de yok. Ailen insanlık öğretmedi mi?

—Şey, bu adam aradığınız kişinin kardeşi olur, dedi âdeta bahçedeki maymunu izlemeye gelen kalabalık gibi peşimize düşen çocuklardan biri:

⁵⁰ leğmen: Erişteye benzer, üzerinde sebze sosu olan bir çeşit Uygur yemeği.

- ھە تېخى مانداق گەپمۇ؟ ئاكاڭ بولمىغاندىكىن، ئاكاڭنىڭ مېھمىنى سېنىڭ مېھمىنىڭ. ئاچە ئىشكىڭنى، بىزنى باشلا. كۆرۈڭ ماۋۇ گەپنى، - دېدىمەن يىگىتنى قايرىپ قويۇپ ئۆيگە ئاۋۋال كىرىپ، ئاچلىق ئازابى ھەم زەردىسىدىن ئاچچىقلاپ. ھەمراھلىرىم كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

- مانداق مۇتەھەم مېھماندىن خۇدا ساقلىسۇن، - دەپ كەينىمدىن كۈلكە قىلدى ئابدۇقېيۇم.

- مۇشۇنداق مۇتەھەم مېھمان بولمىسا ئەخلاقلىق مېھمانلار نان - سۈسز چۆلدە تېنەپ قالىدۇ، - دېدىم مەن ئارقامغا قارىماستىن. لېكىن، ئىچىمدە ئۆزۈمنىڭ ئەخلاقىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتقىنىمدىن نومۇس قىلدىم. ئەمما نەپسىم ئەخلاققا يول بېرەر ئەمەس.

- قايسى ئۆيۈڭگە باشلايسەن ئۇكاموي؟

- ئىچكىرى كىرىشسە.

ئىچكىرىگە كىرىپ ياغاچ سۈپىدىكى قارا كىگىزگە ئۆزۈمنى تاشلىدىم.

- ھە قېنى يەيدىغان نېمەڭنى ئالە. نېمە يېسەڭ شۇنى ئال، بولە چاققان، - دېدىمەن ئۆيىنىڭ نەرىدىن يەيدىغان نېمە چىقار دەپ. ئۆي قاراڭغۇ ھەم غورىگىل ئىدى.

- شۇ... شۇ... خىجىل بولۇپ قالىدىم. قېتىپ قالغان نان بارتى... ئايال قوشنىلارنىڭ ئۆيىگە نان ياققىلى كەتكەن. كېلەر چاغ بولدى. ئىسسىق ناندان ئالاي.

- ئادىشوي تولا بەغەرەزلىك قىلماي، بانى ئال دېگەندىكىن ئالە. بىز تۈنۈگۈن تاماق يېگەنچە.

شۇنداق قىلىپ، بالا سۇلياۋ پەتنۇستا قېتىپ قالغان پارچە ناندان ئالدى. نان كونا خۇمداننىڭ چالمىسىدەك قاتتىق بولسىمۇ، بالا چاغلىرىمدا چوڭ دادام بازاردىن بەلبېغىغا تۈگۈپ ئەكىلىدىغان ئەدرەكتەك

—Hımm demek öyle! Abin olmadığına göre, onun misafiri senin misafirindir. Aç bakalım kapını! Bizi buyur et! Bak hele şuna, dedim açlığın verdiği asabiyetle yığıdi beklemeden içeri yönelerek. Yol arkadaşlarım gülüştüler.

—Böyle zorba misafirden Rabbim korusun, diyerek alay etti Abdukeyum.

—Böyle zorba misafir olmasaydı, edepli misafirler çölde ekmeksiz, susuz kaybolurdu, dedim ben arkama bile dönmeden. Ama içimden ahlaktan uzaklaştığımı düşünerek utandım. Fakat nefsim ahlaka hiç yol verir gibi değildi.

—Hangi odaya buyur edeceksin, kardeşim?

—İçeriye giriniz lütfen.

İçeri girip avluda bulunan kerevetteki siyah kilime kendimi attım.

—Evet, şimdi yiyecek ne varsa getir! Ne yiyorsanız onu getir, haydi biraz çabuk, dedim yiyecek bir şey var mı diye etrafıma göz atarak.

Ev karanlık ve viraneydi.

—Şey... hım... çok mahcubum, evde sadece bayatlamış ekmek vardı. Eşim komşuların tandırında ekmek pişirmek için gitmişti, dönme zamanı da geldi... Sıcak ekmek ikram edeyim size.

—Dostum, boş boş konuşma da, ne varsa getir dediysek getir! Dünden beri hiç bir şey yemedik...

Böylece delikanlı plastik tepside birkaç parça bayat ekmek getirdi. Ekmek eski tuğla ocağının duvar parçası kadar sert olmasına rağmen, dedemin çocukluğunda bohçasından çıkarıp verdiği edrek⁵¹ gibi

⁵¹ edrek: Uygurların yerel bir tatlısı.

تېتىپ، چىشىم ئۆتمىگەنچە غاجىلاپ ھۇزۇرلاندىم. قورساق ئاچماس، كۆڭۈل تارتماس، ئۈرۈمچى غۇۋا چۈشتەك ئېسىمگە كەلدى، بىردەم ئارام تاپقاندىن كېيىن:

- ئۇكام مەنمۇ ئەدەپ-ئەخلاقتىن چىقتىم. سەنمۇ مەندىن كەم ئەمەس. سەن نېمىشقا ئىشىكىڭنىڭ ئالدىغا كەلگەن مېھماننى ئۆيگە باشلىمايسەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاكاڭنىڭ مېھمانلىرىكەنمىز. ھېچبولمىسا ئۆيگە كىرىڭ دەپ يالغاندىن بولسىمۇ دەپ قويمىدىڭا؟- دېدىم.

- ئەمدى شۇ قالسام ئېسىل سۈپەت مېھمانلار كەنسىلەر. ئۆزۈمدىن، ئۆيۈمدىن نومۇس قىلىپ، يارىتامۇ دەپ، ئۆيۈمنىڭ مېھمان باشلىغۇچىلىكى يوق، شۇڭا... باشلىمىغان. تېخى سىز كىرىۋالغان بولسىڭىز ئۆيگە كىرىپ بالامنى ئەپ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ قاچماقچىدىم،- دېدى راست گەپ قىلىپ بالا.

- ئاڭلىدىڭلىما ئەخلاقلىق مېھمانلار، بۇ يەردە مېنىڭ يۈزى قېلىن مۇتەھەم مېھمانلىقىمنىڭ پايدىسىنى كۆردۈق.

- ھازىرغۇ كىمنىڭ يۈزى قېلىن بولسا راھەت شۇنىڭ. كىم مۇتەھەم بولسا ئامەت شۇنىڭ بۈيەكتى،- دېدى ھەمراھلىرىمدىن بىرى.

بىر چاغدا ياش يىگىتنىڭ ياش ئايالى ھاسىراپ-ھۆمىدەپ كىرىپ خىجىللىقتىن تەمتىرەپ بىزگە داستىخان سالدى. بار ناننى داستىخانسىز يەپ بولغىنىمىز ئۈچۈن داستىخانغا قۇرۇق مېۋە، چىلان، خاسىڭ دېگەنلەرنى تىزدى. چوكان پىيالىسىنى يۇيۇپ چاي قۇيۇپ بولغۇچە داستىخاندىكى خاسىڭ بىلەن مېۋىنى ھاپ ئەتكەندەك قۇرۇقداپ بولدۇق.

- قېنى بېقىشىلا،- دەپ چاي تۇتقان چوكان قۇرۇقلىنىپ قالغان داستىخانغا قاراپ قىزىرىپ كەتتى. بىز تەڭلا ھىجايىدۇق. ئۇ قىزاردى، ئۇ بىزنىڭ نومۇسىزلىقىمىز ئۈچۈن خىجىللىقتىن قىزارسا، بىز ئاچ كۆزلۈكىمىز، نومۇسىزلىقىمىز ئۈچۈن كۈلدۇق. ئۇ

geldi ve dişim koparmaya yetmese de kemirerek keyif aldım. İnsanın karnının acımadığı, gönlünün bir şey çekmediği Ürümçi şehri, hayal meyal göz önüme geldi.

Biraz dinlendikten sonra delikanlıya sordum,

—Kardeşim, ben de edepten ve ahlaktan uzaklaştım ama senin de benden eksik kalır yanın yok. Niye kapının önüne gelen misafiri buyur etmiyorsun? Üstelik abinin misafirleriyiz, en azından nezaketen de olsa “buyurmaz mıydınız” demeliydin.

—İşte! Baktım çok değerli misafirlersiniz. Kendimden, evimden utandım ve beğenirler mi beğenmezler mi, diye düşündüm. Evimin misafir ağırlayacak durumu yok, bu nedenle buyur etmemiştim. Siz zorla girmeseydiniz çocuğumu alıp, evi kilitleyip kaçmayı düşünüyordum, diye itiraf etti delikanlı.

—Duydunuz mu, edepli misafirler? Burada benim utanmaz arsızlığımın faydasını gördük.

—Günümüzde kim utanmaz arlanmaz ise o rahat ediyor. Kim zorba ise dünya onun oluyor, dedi yol arkadaşlarımdan biri.

Çok geçmeden delikanlının gencecik eşi nefes nefese içeri girdi ve mahcubiyetle, telaşla sofraya kurmaya başladı. Daha önce gelen sert ekmekleri bitirdiğimiz için, sofraya kurutulmuş meyveleri ve çılan⁵², yer fıstığı gibi kuru yemişleri koydu. Genç kadın bardakları yıkayıp çay koyana kadar, biz sofradaki yer fıstığıyla meyveyi silip süpürdük.

—Buyurunuz, diyerek çay ikram eden kadın boş sofrayı görünce yüzü kızardı, biz ise sırtttık. O kızardı. O bizim utanmazlığımızdan mahcup olup kızarıırken biz aç gözlüğümüz, utanmazlığımız için sırttmıştık. O

⁵² çılan: İğdegillerden, koyu kahverengi bir meyve.

قىزارغاندا، ئاشۇ ئۆزى ياشىغان ساپ ھاۋالىق توغراقلىق دالىدىكى يۇلغۇن چېچىكىدەك قىزارسا، بىز كىيىمنى سېلىۋېتىپ كوچىدا يالىڭاچ يۈرگەن بىر توپ ھاياسىزلار كىيىمنى سالماي يالغۇز ماڭغان يولۇچىغا قاراپ كۈلگەندەك كۈلدۈق. گۈزەللىك سەھرادا ئادەملەرنىڭ روھىغا، دەل - دەرەخلەرگە سىڭگەن بولسا، شەھەردە تاملاردا، ئادەملەرنىڭ تېرىسىدە، ئاياللارنىڭ پەردازلىرىدىلا قالغاندەك تۇيۇلدى. دېمەك، گۈزەللىك سەھرا ئادەملىرىنىڭ روھىدا، شەھەر ئادەملىرىنىڭ سىرتقى بىر قەۋەت پوستىدا جۇلاپتۇ. شەھەرلىكلەرنىڭ سىرتى گۈزەل، ئىچى قاراڭغۇ، سەھراقلارنىڭ سىرتى كۆرۈنمىسىز، ئىچى گۆھەر بىلەن كۆمۈلۈپ ياتقانداك كۆرۈندى كۆرۈمگە. بىزنى كۈتمەك بولغان، بىز كۈتكەن ئادەم چۈش قايرىلغۇچە پەيدا بولمىدى.

- مەقسەت ئوۋ تاماشاسى كۆرۈش بولغاندىكىن، ئوۋچىلارنىڭ ئۆيىنى تاپمامدۇق؟ - دېدىم مەن.

- بىزنىڭ ئۆيگە چۈشۈڭلا، - دېدى بايا كۆرۈشكەن قاۋۇل، ئېگىز كىشى.

- بولدى، ھېساب ئاداش. ئۆيۈڭدە ئوغلاق بارما؟ - بار.

- قانچە پۇل ئالساڭ ئېلىپ دەرھال بىر ئوغلاقنى بوغۇزلاپ پىشۇر. كاۋاپ قىل. ئاندىن ئوۋ تاماشاسى قىلىپ بەر بىزگە، - دېدى ئابىلەت.

شۇنداق قىلىپ، ئىسمى ئېسىمدە قالمىغان ئوۋچىنىڭ ئۆيىگە يۆتكەلدۈق. شۇنداق بولدى. قورساقمۇ تويدى. پۇت - قولغا جان كىردى. ئۇ دۆڭدىن، بۇ توغراق ئارىسىدىن، يىراقتىكى مەھەللىدىن ئادەملەر بىردىن - ئىككىدىن پەيدا بولۇپ، مەھەللە كالتە بازارغا ئايلاندى. بالىلار كاۋاپ قىلىۋاتقان گۈلخان ئەتراپىدا ئايلىنىپ قوغلاشتى. ئوۋچىلار يىغىلىپ ھەر خىل ئوۋ پاراڭلىرىنى قىلىپ بەردى. ئۆزئارا چاقچاقلاشتۇق. ئۆزۈم ئۇلار بىلەن چاقچاقلاشساممۇ، كۆزۈم لەمپە ئاستىدىكى بالداققا قوندۇرۇلۇپ پۇتلىرى تاسمىدا چاتقا قىلىپ باغلانغان، بوينىغا چىرايلىق

kızardığında yaşadığı temiz havalı kavak ormanındaki ılgın ağacının çiçeği gibi olurken biz sokakta çırlıçıplak gezen utanmazların tek başına elbisesiyle yürüyen yolcuya sırtması misali sırttık. Güzellik köyde insanların ruhuna, ağaçlara sinmişken şehirdeki güzellik sadece duvarlarda, insanların cildinde, kadınların makyajlı yüzünde şekilleniyormuş gibi geldi. Demek ki güzellik; kırsal kesimdeki insanların ruhunda, şehir insanının ise dış görünüşünde kendini ifade ediyormuş. Şehir insanının dış görüntüsü güzel fakat içi karanlık, köylülerin ise dış görünüşü sevimsiz ama iç dünyası mücevherle dolmuş gibi göründü gözüme. Bizi ağırlayacak olan, ya da başka deyişle bizim beklediğimiz ev sahibi, öğlen olmasına rağmen hâlâ dönmedi.

—Amacımız av partisi izlemek değil mi? Avcıların evini bulalım, dedim.

—Bizim evde kalın, dedi demin selamlaştığımız kuvvetli görünen uzun boylu kişi.

—Tamamdır o zaman arkadaşım, evinde oğlak var mı?

—Var.

—Ne kadar tutarsa tutsun önemli değil, hemen bir oğlağı kesip pişir ve etinden kebab hazırla. Daha sonra da bizi av partisine götür, dedi Ablet.

Öyle yapıp adını bile hatırlamadığım avcının evine gittik. Karnımızı doyurduk. Âdeta yeniden canlandık. Kimi tepelikten, kimi kavak ağaçları arasından, kimisi de uzaktaki mahalleden birer ikişer toplanıp ortam âdeta pazar yerine dönüştü. Çocuklar, mangal ateşi etrafında koşuşturmaya başladı. Avcılar bir araya gelerek çeşitli av anılarını anlatmaya başladılar. Kendi aramızda şakalaşıyorduk. Bir taraftan onlarla şakalaşırken bir taraftan gözüm çardak altındaki tahta parçasına kondurulmuş, ayakları tasmayla düğümlenmiş, boynuna güzel

كىچىك قوڭغۇراق ئېسىلغان قارچىغىدا ئىدى. ئۇنىڭ بىزگە تىكىلگەن كۆزلىرىدىن بىر خىل تەننى شۈركەندۈرىدىغان قورقۇنچلۇق نۇر چىقماقتا ئىدى. بويىنىدىكى ئالتۇن رەڭ قوڭغۇراقتەك سېرىق كۆزلىرىدە يىرتقۇچلاردا بولىدىغان سۈرلۈك چەكچىيىش بار ئىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇزاق تىكىلىپ قاراپ چىداپ بولغىلى بولمىدى. ياكى كۆزنى ئەپقاچقاندا ياكى چىمىلداتقاندا ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق كۆزۈزلىق قىلغىلى بولىدىكەن. ئەمما، ئۇنىڭ ئۇزاققا سوزۇلغان چەكچىيىپ قاراشلىرىدىن سەن بىر پارچە گۆش، مەن سېنى قاماللاپلا بېسىپ يەيمەن دېگەن مەنىدىن باشقىنى ئۆزۈمچە تەسەۋۋۇر قىلالىمىدەم. ئۇ بىزگە قاراپ نەچچە قېتىم ئېتىلىپ ئۈچتى. باغلاقلىق تاسما ئۇنىڭ پۇتىغا ئېسىلىۋېلىپ ئۇنى بىزگە، قولىمىزدىكى گۆشكە ئېتىلغىلى قويماي رەسۋا قىلىپ، ئۇنى پالاقلىتىپ بالداققا ئېسىلدۈرۈپ قويدى. ئۇنىڭ بالداققا ئېسىلىپ تۇرغان ھالىتى بازارغا ساتقىلى ئېلىپ ماڭغان مېكىياننىڭ پۇتىدىن بالداققا ساڭگىلىتىپ قويغان ھالىتىگە ئوخشاپ قالدى. ئۇ يەنە پالاقلاپ يۈرۈپ ئۆزىنى باغلاپ تۇرغان قونداققا قايتا قونۇشقا مەجبۇر بولدى. بالداققا قوندىيۇ، ھېلىقى بىچارە مېكىيان قىياپىتىدىن يەنە بايقى سۈر-ھەيۋەتلىك قارچىغا قىياپىتىدە ئۆزىنى ئوخشاپ سۈرلۈك قاراپ تۇردى. ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى. ئالدىمدا خاتىرجەم دانلاپ يۈرگەن توخۇلارغا قارايمەن. ئۇنىڭ باغلاقتىكى ھالىتىگە قارايمەن. بىچارە جانىۋار. سەنمۇ توخۇ بولغان بولساڭ سېنى ئادەملەر باغلاپ قويمايتتى، ماۋۇ توخۇلاردەك ئەركىن دانلاپ يۈرگەن بولار ئىدىڭ.

- ئاۋۇ قارچىغا نېمانداق توختىماي پالاقلايدۇ؟ - دەپ سورىۋىدىم، ئوۋچى قارچىغىغا قاراپ پەرۋاسىز جاۋاب بەردى.
- ئۇ گۈيىنىڭ قورسىقى ئاچتى. ئىككى كۈن بولدى ھېچنېمە بەرمىدۇق.

- نېمىشقا؟

- قورسىقىنى توق باقساق ئوۋلىمايدۇ.

- ھەممە قارچىغا شۇنداقمۇ؟

- ياق، ماۋۇ بۇ يىلقى بالىسىكەن. قارچىغا بالىسىمۇ ئادەم بالىسىدەك تەنتەك بولىدىكەن، قورسىقى ئاچ بولسا توشقانغا ئۆلەر- تىرىلىشىگە قارىماي ئۆزىنى ئاتىدۇ. توق بولسا خۇشياقماي

küçük bir zil asılmış olan kartaldaydı. Onun bize odaklanmış bakışlarında insanı ürperten korkunç bir ısıltı, boynundaki altın sarısı zil gibi sarı gözlerinde vahşi hayvanlara özgü esrarengiz bakış vardı. Onun gözlerine uzun süre dikilerek bakmak mümkün değildi, sadece başka yöne baktığında veya gözlerini kırptığı zaman bakabiliyordum. Ama onun bize diklenerek bakışından “Sen bir parça etsin, seni kaptığım gibi yerim” dışında başka bir şey tasavvur edemedim. O bizim tarafa birkaç defa atıldı fakat tasmaı onu bize, elimizdeki ete ulaşmasını engelleyerek rezil etti ve tahtaya asılı bıraktı. Onun bu hâli insana, satılmak üzere pazara götürülen ayaklarından asılmış tavuğu hatırlatıyordu. O yine çırpınarak, bağlandığı tahta parçasına konmaya mecbur oldu. Sonunda kondu da o zavallı tavuk hâlınden uzaklaşıp az önceki gizemli ve heybetli kartal hâline dönüp bize ürkütücü bakışlar atıyordu. Onun bu hâllerini görüp acıdım. Bir avludaki gamsız yemlenen tavuklara bakıyorum, bir de bağlanmış hâline bakıyorum... Zavallı hayvan! Keşke sen de tavuk olsaydın, bağlanmadan özgürce yemlenirdin.

—Şu kartal niye bu kadar çırpınıyor, diye sordum, avcı pervasızca yanıtladı:

—O serserinin karnı acıktı, iki gündür hiçbir şey vermedik.

—Neden?

—Karnını doyurarak yetiştirirsek avlanmaz.

—Bütün kartallar böyle mi?

—Hayır, bu kartal daha yavru. Kartal yavrusu da insan yavrusu gibi olgun değildir. Karnı açken ölümüne tavşana atılır ama tokken tembelce

ئۇچۇپ قويۇپ، ئوۋنى قاجۇرۇپ قويدۇ.

-ياقەي، بۇ دېگەن كۆندۈرۈشتىكى گەپ. بۇ قارچىغىنى كۆندۈرگەنلەر قارچىغىنى يامان كۆندۈرۈپ قويغان گەپ. ئەگەر چىداپ راۋۇرۇس كۆندۈرىدىغان بولسا قورسقى توق بولسىمۇ، ئاچ بولسىمۇ ئوۋنى قاجۇرمايدۇ.

-سېنىڭ گېپىڭ راست ئوخشايدۇ ھوي. بۇ ناھايىتى ياش، چىرايلىق قارچىغا بالىسىكەن. كاساپەت چالا باخشىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ ناچار كۆندۈرۈپ قويۇپتۇ. بولمىسا قورسقى توق بولامدۇ، ئاچ بولامدۇ، ئوۋغا سالىدىغان بولسا كۆزىگە ئىلناشقانلىكى جانلىقنى ئوۋلىماي قويمايدۇ.

-توشقان ياكى قىرغاۋۇلنى كۆرسەڭلەر، قولۇڭلاردىكى قارچىغىنى قويۇۋېتىسىلەر شۇنداقمۇ؟
-ھەئە.

-ئۇ ئاسمانغا ئۇچۇپ بېرىپ ئوۋنى تۇتۇپ سىلىگە ئەكېلىپ بېرەمدۇ؟

-ھا... ھا... ھا... ياقاي... قىزىق گەپ قىلىدىغان ئاكىچىكىمىز. ئوۋنى تۇتۇپ چىڭ قاماللاپ بېسىپ تۇرۇپ تۇرىدۇ. بىز قوغلاپ بارغۇچە ئۇ بېسىپ بىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ. بىز بېرىپ پەم بىلەن توشقاننى ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن ئاجرىتىمىز.
-قانداق ئاجرىتىسىلەر؟

-توشقاندىن بىر لوقما گۆشنى ئاۋۋال كېسىپ ئۇنىڭغا بەرگەندىن كېيىن ئۇمۇ قولىدىكى پۈتۈن توشقاننى بىزگە بېرىدۇ.
-بىر لوقما گۆش بەرمەي ئالساڭلارچۇ؟
-قاماللىۋېلىپ، چىڭ باسۇرۇپ، بەرگىلى ئۇنىمايدۇ.
-بەرمىسچۇ؟

-بەرمەي قۇتۇلالامدۇ؟ ئۇ بىزگە باغلانغان تۇرسا.
-ئۇنى سىلەر قويۇۋەتكەندىكىن، قېچىپ كەتسە، ھەتتا ئۇنىمۇ تاشلاپ قېچىپ كەتسە بولمامدۇ. سىلەرگە ئوۋ ئوۋلاپ سىلەرگە باغلىنىپ ياشىغۇچە سىلەرگە باغلاققا چۈشۈشتىن بۇرۇنقىدەك ئۆزى خالىغانچە قورسقى ئاچقاندا ئوۋ ئوۋلاپ يەپ، بولمىسا مۇشۇ توغراقلىق ئارىسىدا بۇرۇنقى ئەسلىي پەدىسىدە ياشىسا بولمامدۇ؟ قاننى تۇرۇپ، ئۆزى ئوۋچى تۇرۇپ سىلەر قويۇۋەتسەڭلەر،

uçup avını kaçırır.

—Yok yahu, bu eğitilmesiyle ilgili bir şey. Eğitenler yanlış eğitmiş. Eğer sabırla doğru düzgün eğitilirse, tok ya da a fark etmez, avı kaçırmaz!

—Söylediklerin doğru galiba. Bu oldukça genç ve güzel kartal yavrusuymuş. Beceriksiz bir eğitmenin eline düşerek kötü alışmış. Yoksa a tokluğa bakmadan gözüne kestirdiği her canlıyı avlamadan bırakmaz.

—Tavşan veya sülün görünce kolunuzdaki kartalı saıveriyorsunuz, değil mi?

—Evet.

—Uarak gidip, avı tutup size mi getiriyor?

—Ha..ha...ha..., hayır, çok komiksin akıa. Avı yakalayıp pençesiyle üzerine sıkıca basarak bekler, biz ulaşıncaya kadar. Ulaşınca dikkatlice tavşanı kartalın pençesinden ayırırız.

—Nasıl ayırırınız?

—Tavşandan bir parça et koparıp kartala verdikten sonra, o da elindeki tavşanı almamıza izin veriyor.

—Bir parça et vermez seniz?

—Tavşanı pençesiyle sıkıca kavrayarak bize vermez.

—Hiç vermediği de oluyor mu?

—Vermeden kurtulabilir mi? Nihayetinde sahibi biziz.

—Av için bıraktığınızda kaçmaz mı, hatta avı bile bırakıp kaçamaz mı? Size avlanacağına, size bağlı yaşayacağına, size esir düşmeden önceki hayatı gibi acıktığında keyfince avlanıp bu çalılıklar arısında özgürce yaşasa daha iyi değil mi? Kanatları olmasına rağmen, iyi bir avcı olmasına rağmen serbest bırakmanıza rağmen

ئوۋ ئوۋلاپ يەنە سىلەرگە بېرىدىكەنۇ، ئۆزى ئوۋلىغان بىر توشقاندىن سىلەر ئۇنىڭغا بىر لوقما بەرسەڭلەر شۇنىڭغا ماقۇل دەپ سىلەرگە باغلىنىپ، سىلەرگە ئىشلەپ ياشايدىكەن.

- بىر توشقاندىن بىر لوقما گۆش بەرمەي، ئوۋنى پۈتۈن ئېلىۋالساق، ئۇمۇ خاپا بولۇپ قېيىداپ قالىدۇ. ئوۋغا سالساق ئالماي تۇرۇۋالىدۇ. بىر لوقما بېرىپ ئاجراتساق، شۇنداق خۇشال ئوۋ ئوۋلايدۇ. ئەقىللىق جانىۋار بۇ.

- ياق... ياق... قاتتىق دۆت نەرسىكەن بۇ. سىلەر توشقاننى قوغلاپ مىڭ يىلدىمۇ تۇتالمايسىلەر. قارچىغا بولمىسا ھەرگىز تۇتالمايسىلەر.

- ئۇ راست.

- ئۇ نېمىشقا ئۆزى سىلەرگە تۇتۇپ بېرىپ، يەنە سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن تىلەپ يەيدۇ؟ بەرسەڭلەر يەيدۇ، بەرمىسەڭلەر مانا مۇشۇنداق باغلاقتا تەلمۈرۈپ تۇرىدۇ؟ نېمىدېگەن ئەقىللىقلىك بۇ؟ - چۈنكى، بىز ئۇنى باغلاققا كۆندۈرۈۋالغان ئەمەسمۇ ئاكاچا. - ھەممە قارچىغا شۇنداقما؟ ھەممىنى كۆندۈرۈۋالغىلى

بولامدا؟

- ياق.

- ئىككى يىل ئاتلاپ قالغان قارچىغىنى تۇتساقمۇ كۆندۈرگىلى بولمايدۇ. بىزنى ئالداپ قويۇپ ئۇچۇپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇنداق بالىلىرىنى كۆندۈرۈپ ئۆزىمىزگە باغلىۋالساق، قېرىپ ئۆلگۈچە بىزگە گۆش تېپىپ بېرىپ، بىزنىڭ خىزمىتىمىزنى قىلىپ ئۆلىدۇ.

- ئۇنى قانداق تۇتسىلەر؟

- تور قۇرۇپ، تورغا كەپتەر قويۇپ قويساق قېرى قارچىغا بىكاردىن بىر يەردە جىممىدە تۇرغان كەپتەرگە تەگمەي كېتىپ قالىدۇ. كەپتەر دېگەن ئۇچماي جىم تۇرسا بىر چاتاق بار دەپ ئوۋلىماي ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. يېڭىدىن ئۇچۇرما بولغان، مانا مانىڭدەك قارچىغا بالىلىرى ۋاي ماڭا ئۇچالمايدىغان تەييار كەپتەر ياكى يۈگۈرەلمەيدىغان توشقان ئۇچرىدى، ئوۋلايمەن دەپلا ئۆزىنى ئۇرىدۇ-دە، تورغا چۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ ئادەملەر بەرگەن تەييار نەرسىگە كۆنۈپ قالىدۇ.

avı size getiriyor ve sadece bir parça ete razı olarak size bağlanarak, size çalışarak yaşıyor.

—Tavşandan bir parça et dahi vermezsek, o da bize küser, ava gönderirsek gitmez. Sadece küçücük bir lokma verirsek, daha iştahlı avlanır. Çok akıllı bir kuş bu.

—Yok... Yok... Çok geri zekâlıymış bu. Siz bin yıl geçse bile burada bir tane tavşan yakalayamazsınız. Kartal olmadan asla yakalayamazsınız.

—Orası öyle.

—O neden kendisinin avladığı eti yine sizden dilenerek yiyor? Verirseniz yiyor, vermezseniz işte böyle tahta parçasında çırpınıp kalıyor. Ne büyük akılsızlık bu!

—Çünkü biz onu böyle bağlanmaya alıştırdık, akıça.

—Bütün kartallar böyle mi? Hepsini böyle alıştırmak mümkün mü?

—Hayır.

—İki yaşını geçmiş olan kartalı eğitemezsiniz. Özgür bırakılınca kaçır. Eğer bunun gibi yavruları alıştırıp kendimize bağlayabilirsek, ölene kadar bize hizmet eder.

—Onu nasıl yakalıyorsunuz?

—Ağla tuzak kuruyoruz, içine de güvercin yerleştiriyoruz. Yaşlı kartallar hareket etmeden duran güvercine dokunmadan uçar gider. Güvercin dediğin kaçmadan yerinde sabit duruyor ise bunda bir bit yeniği vardır, diyerek avlanmadan uçarak uzaklaşır. Yeni uçmaya başlamış bunun gibi yavrular ise “hazır avmış” deyip atılıyor ve tuzağa düşüyor. Böylece avcılarının eline düşüyor ve insanların verdiği hazır yemeğe alışıyor.

- ھەي، تەييار نەرسىنىڭ، ئەجىر قىلماي ئېرىشكەن نەرسىنىڭ زادى چاتقى بار-دە. تەييار ئوۋغا ئۇچرىدىم دەپلا بىر ئۆمۈر ھاياتىنى باغلاققا تۇتۇپ بېرىدىغان گەپكەن-دە، ھەي گال دېگەن يامان مۇناپىق جۇما... ھەي گال... ھەي گال.

- شۇنداق قىلىپ تورغا چۈشكەن قارچىغا بالىسىنى قانداق كۆندۈرسىلەر؟

- قارچىغا بالىسىنى تۇتماق ئاسان بولغان بىلەن كۆندۈرمەك تەس. شۇڭا ئوبدان قارچىغا بالىسىنىڭ يېڭى تۇتقىنىنى بەش يۈز كويغا ئالغىلى، ساتقىلى بولسا، كۆندۈرۈلگىنى ئىككى مىڭ كويىدىن يۇقىرى توختايدۇ.

- ئىككى مىڭ كويغا قارچىغا ئېلىپ نېمە كەپتۇ؟

- ھاي يېڭىلىشتىلا ئاڭچا، بىر ئاي ئوۋ قىلسىلا سىلى ئالغان پۇل تىرىلىپ، ئاندىن كېيىن سىلىگە بىكارغا ئىشلەيدىغان مەدىكار دېسىلە. قوڭلىرى چىداپ ئوۋغا چىقسىلا، ئايدا سىلىگە ئۈچ مىڭدىن بەش مىڭغىچە كىرىم قىلىپ بېرىدۇ.

- قانداق دەيسىز؟

- بىر توشقان سەككىز كويىدىن ئون كويغىچە. بىر قىرغاۋۇل ئون بەش كوي، خەق ئۆيلىرىگە كېلىپ ئۆزى ئەكىتىدۇ. خەقنىڭ دائىم قوي گۆشى يېيىشكە پۇلى يوق. بىر كىلو قوي گۆشىنىڭ پۇلىغا ئۈچ كىلو توشقان گۆشى يەيدىغان گەپ. خەق مانى ھېسابلايدۇ. تېخى قارچىغىلىرى ئوبدان چىقىپ تۈلكە ئالسا، بىر تۈلكە بەش يۈز كويىدىن يۇقىرى دېسىلە.

- بۇ گەپنى قويۇپ قارچىغا بالىسىنى قانداق كۆندۈرىدىغانلىقىڭلارنى دەپ بېرىڭلار.

- بىرسى، بىر ئۆيدە تۆت-بەش ئادەم قارچىغا بالىسىنى توختىماي قۇشلاپ، قولىمىزغا بىر لوقما گۆشنى ئېلىۋېلىپ «گاھ... گاھ... ئالە... كەل» دەيمىز. قورسىقىنى ئاچ قويۇپ ھېچنېمە بەرمەي تاكى قولىمىزغا كېلىپ گۆشنى ئالمىغۇچە ھېچنېمە بەرمەيمىز. قاراڭغۇ ئۆيدە ئاچلىققا چىدىمىغان قارچىغا بالىسى ئاخىر قولىمىزغا ئۇچۇپ كېلىپ بىر لوقما گۆشنى چوقۇلايدۇ. بىر چوقۇغاندىن كېيىن قارچىغا بالىسىنى پىرقىرتىپ تاشلىۋېتىپ يەنە توۋلايمىز.

—Ah, bedava şeyin, zahmetsiz kazanılan şeyin mutlaka bir sıkıntısı vardır. Hazır ava kondum derken bir ömür tutsak hâle geliniyormuş. Boğaz gerçekten başa bela! Ah boğaz, ah boğaz!

—Sonuç olarak yakaladığınız kartal yavrusunu nasıl eğitiyorsunuz?

—Kartal yavrusunu yakalamak kolay ama eğitmek çok zor. Bu yüzden, yeni yakalanmışları beş yüz yuandan giderken, eğitilmişleri ise iki bin yuandan aşağı alamıyorsun.

—İki bin yuana kartal mı alınır mı?

—Ooo, yanılıyorsunuz akıça, bir ay avlanması kendini amorti ederek kalan ömründe bedava çalışan hizmetçi oluyor. Üşenmeden ava çıkarsanız, ayda üçle beş bin arasında kazanırsınız.

—Nasıl yani?

—Bir tavşan sekiz on yuan, bir sülün on beş yuan, insanlar evine kadar gelip alıyorlar. Burada herkesin daima koyun eti yiyecek kadar parası yok. Bir kilo koyun eti fiyatına üç kilo tavşan eti alınabilir. İnsanlar bunun hesabının peşinde. Dahası kartalın iyiye ve tilki avlayabilirse, bir tilki beş yüz yuandan fazla eder.

—Bırakın bu lafları da, kartal yavrusunun eğitiminin nasıl yapıldığı konusuna geri dönelim.

—Bir odada dört beş kişi elimizde et parçasıyla kartal yavrusunu elimize konması için “Gel, gel!” diye çağırıyoruz. Elimize konup et parçasını yiyene kadar aç bırakıyoruz. Karanlık odada açlığa dayanamayan kartal yavrusu sonunda elimize konar ve et parçasını didikleyerek yemeye başlar. Bir parça et koparır koparmaz, hemen onu yere fırlatıyoruz ve yine elimizdeki eti göstererek çağırıyoruz.

قارچىغا قېيىداپ، ئاچچىقلاپ ئۆيدە بىردەم پالاقلاپ ئۇچقاندىن كېيىن، قورسىقىنىڭ ئاچلىقىغا چىدماي يەنە قولىمىزغا كېلىدۇ. بىر چوقۇلا-چوقۇلماستا يەنە پىرقىرىتىپ چۆرۈۋېتىمىز. ئاشۇنداق قىلىۋەرسەك، ئاخىر بىزنىڭ قولىمىزدىن بىر لوقما گۆش بەرمىگۈچە ھېچنېمە يېمەيدىغان ھالغا كېلىدۇ. ئۆزىگە بىر پارچە گۆش تاشلاپ بەرسەكمۇ بىز قولىمىزغا ئېلىپ بەرمىگۈچە يېمەي بىزگە قاراپ تۇرىدۇ. بىز بەرگەندە ئاندىن يەيدۇ. مانا شۇ ھالغا كەلگۈچە ئۇنى ئاشۇنداق ئاچ قويۇپ قولغا ئۆگىتىمىز. يەنە بىرى، قىرىق كېچە-كۈندۈز تۆت ئادەم ئۇنى نۆۋەت بىلەن قولىدىن قولغا ئېلىپ دەم ئالدۇرماي، ئۇخلاتماي، ئۇ قولىدىن بۇ قولغا پىرقىرىتىپ تاشلاپ ئۇچۇرتىمىز. قىرىق كېچە-كۈندۈز ئۇخلايماي، قولىدىن قولغا تاشلانسا ئاندىن بىزگە كۆنىدۇ.

-ئەگەر ئۇخلايسىچۇ؟

-ئەگەر بىرەر قېتىم قارچىغا بالىسىنى كۆندۈرۈۋاتقان كىشى مۈگدەپ قېلىپ ياكى ھېرىپ قېلىپ قارچىغا بىر ئۇخلاپ ياكى جىمىدە ئويلاش پۇرسىتىگە ئېرىشىۋالسا، چۈشىدە بۇرۇنقى تۇرمۇشى، ئاتا-ئانىسىنى كۆرىدۇ-دە، ئۆلىسىمۇ كۆنمەيدۇ. قىرىق كېچە-كۈندۈز ئۇخلاتماي قولىدىن قولغا پىرقىرىغاندىن كېيىن ئۇ بۇرۇنقى تۇرمۇشى، ئاتا-ئانىسىنى تولۇق ئۇنتۇپ، مەن ئەقلىمگە كەلسەم مۇشۇنداق ياشايدىكەنمەن دەپ ئادەمنىڭ قولىغا كۆنىدۇ.

-بۇرۇنقى كۈنلىرى قىرىق كېچە-كۈندۈزلۈك ئۇيقىسىزلىقتا پۈتۈنلەي ئۇنتۇلمايدۇ؟

-ئەمىسە ئادەمنىڭ قولىغا كۆنەمتى؟

-جاڭگالدا ئۇچۇش جەريانىدا ئەركىن قارچىغا ياكى ئاتا-ئانىسىنى كۆرۈپ قالسا ئېسىگە كەلمەيدۇ؟

-بۇرۇنقى كۈنلىرىنى، ئەسلىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەن بولغاچقا، ئاتا-ئانىسىنى تونۇمايدۇ.

قونداقتا ئولتۇرغان قارچىغا بالىسىغا قاراپ قورقۇنچلۇق بىر تۇيغۇ قۇلىقىمىدىن كىرىپ ئىچىمگە شۇڭغۇپ، ئۆرۈمنى

Kartal bir müddet kızgınlığından oda içinde çaresizce kanat çırparak âdeta bize küser. Fakat nihayetinde aç olduğundan yine elimize konar. Bir parça et koparır koparmaz, hemen onu yere fırlatıyoruz. Bu hareket bu şekilde devam ettirilirse, önüne bir parça et bıraksak bile biz elimizle vermediğimiz sürece o hiçbir şey yemeyecek duruma gelir. İşte böyle kendisine bir parça et bıraksak bile biz elimizle vermediğimiz sürece yemeden bize bakıp durur. Ancak biz verdiğimizde yer. Bu duruma gelene kadar hep aç bırakıyoruz ve kendimize alıştıırıyoruz. Bir başka önemli nokta ise, dört kişi kırk gece ve kırk gündüz kartal yavrusunu nöbetle elden ele uyutmayacak şekilde uçuruyoruz. Eğer kırk gece gündüz uyanık kalmasını sağlayabilirsek onu kendimize bağlamış sayılırız.

—Eğer uyuyakalırsa?

—Varsayalım ki onu eğitenlerden biri yorgun düşerse, uyuklarsa, kartal yavrusu kısa bir süre dahi olsa uyuma veya düşünme fırsatı yakalarsa rüyasında eski hayatını, anne babasını görür ve asla insanlara bağlı kalamaz. Kırk gece kırk gündüz uykusuz bırakılan kartal yavrusu anne babasını, bütün geçmişini unuttur ve “ben yaratılışımdan itibaren böyleydım” diye düşünerek evcil yaşamayı kabul eder.

—Kırk gece ve kırk gündüz uykusuz kalmak onların geçmişini tamamen unutturuyor mu?

—Yoksa insan eline alışabilirler miydi?

—Ormanda uçtuğu sırada özgürce uçmakta olan kartalları veya anne babasını görünce geçmişini hatırlıyor mu?

—Geçmişini, benliğini tamamen unuttuğu için anne babasını bile tanıyamaz!

Tahta parçasına konan kartal yavrusuna bakınca korkunç bir duygu benliğini sarıyor ve tüm vücuduma yayılıyordu. Beni

تەكتى-ئەسراغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندا سەزدىم. ئادەملەر نېمانداق
 ھىلىگەر يارىتىلغان، قارچىغىنىڭ مۇشۇ ئاجىزلىقىنى قانداق
 بىلىۋالغاندۇ؟⁵⁴

⁵⁴ Ehtem Ömer (2008). “Qarçıga Balisi”. *Deligulluqtiki Söygi (Hikâyeler)*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı. 317-334.

dipsiz bir kuyuya doğru sürüklüyor gibi hissettim. İnsanlar ne kadar kurnaz yaratılmışlar. Kartalın bu zayıf noktalarını nasıl çözdüler acaba?

سۈت رەڭلىك كۆڭلەك

-قىزىم، بۇ كۆڭلەكنى كىيىشىڭىز، ئاق كېپىنەكنىڭ ئۆزىلا بولۇپ كېتىسىز. مەن بايرىمىڭىز كەلگۈچە چوقۇم بىرنى ئېلىپ بېرىمەن.

قىزچاق كىيىم-كېچەك دۈكىنى ئالدىدىن ئۆتۈۋېتىپ، پۈرمە ياقىلىق، كەڭ ئېتەكلىك سۈت رەڭلىك كۆڭلەككە قاراپ سالدى. ئانىسى ئۇنى بىر يىل ئىلگىرى مۇشۇ دۈكانغا باشلاپ كىرىپ شۇنداق دېگەنىدى. ئانىسىنىڭ گېپى ئېسىگە كېچىپ كۆڭلى يېرىم بولغان قىزچاق كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش ئالدى. «ئانام ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرسا چوقۇم ئېلىپ بېرىدۇ». قىزچاق ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ لېۋىنى چىشلىگىنىچە تېز-تېز قەدەم ئېلىپ ئۆيگە ماڭدى. بۇلتۇرقى بايرام ئۆتۈپ كەتتى، بۇ يىلقى بايراممۇ ئۆتۈپ كەتتى، ئەمما، ئۇ ئانىسىنىڭ ھېلىقى سۈت رەڭلىك كۆڭلەكنى ئېلىپ بېرەلمىگەندىن قىلچە رەنجىمىدى.

ئۇنىڭ ئانىسى تازىلىق ئىشچىسى ئىدى. خوراز چىللىماستا يوغان سۈيۈرگىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتسە، ئۆزىگە تەقسىملەنگەن كوچىلارنى پاك-پاكىز سۈپۈرۈپ، تاڭ سۈزۈلمەستە يەنە ئۆيگە يېنىپ كېلىپ ناشتىلىق تەييارلايتتى. ناشتىدىن كېيىن يەنە تۈگىمەس ئۆي ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولاتتى.

-ئانا، ئۇ ئىشنىڭ بەك جاپالىق ئىكەن،-دەيتتى قىزى ئانىسىنىڭ چېكە چاچلىرى، قاش-كىرىمكىلىرىگە چاڭ قونغان، ھارغىن ھالىتىگە قاراپ،-باشقا خىزمەت قىلساڭ بولمامدۇ؟
-ماڭا ئۇنداق بىلىنمەيدۇ، قىزىم، كۆنۈپ قاپتىمەن.

ئانا قىزىغا «مۇشۇ ئىشنىمۇ باشقىلارغا يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ئاران تاپقان تۇرسام، بۇنى قىلمىسام سېنى قانداق باقمەن» دېيەلەيتتىمۇ؟

قىزچاقنىڭ ھېلىمۇ ئېسىدە تۇرۇپتۇ: «قىزىم، ساڭا كۆڭلەك ئېلىپ بېرىمەن» دېگەن كۈننىڭ ئەتىسى ئانىسى تاڭ سەھەردە سۈيۈرگىسىنى كۆتۈرۈپ بۇرۇنقىدىنمۇ بالدۇر كەتتى. ئاش ۋاقتى بىلەنمۇ ئۆيگە قايتىپ كەلمىدى. «قوشنىلار بىلەن پارىڭى تۈگىمەي قالدى، ھەقچان» دەپ ئويلىدى قىزچاق.

Beyaz Elbise

—Kızım, bu elbiseyi giyersen beyaz bir kelebeğe dönersin. Bayram olana kadar mutlaka bir tane alayım sana.

Kızcağızın mağaza önünden geçerken yakası pileli, geniş etekli beyaz elbiseye gözü ilişti. Annesi tam bir yıl önce onu bu mağazaya getirerek böyle söylemişti. Annesinin söylediklerini hatırlayınca üzülen gözleri doldu. “Annem iyileşip ayağa kalkınca mutlaka alacaktır.” Kız kendi kendine mırıldanıp dudaklarını ısırarak koşar adımlarla eve doğru gitti. Bir önceki bayram geçti. Bu yılki bayram da geçti. Ama annesinin o beyaz elbiseyi alamamasına zerre kadar incinmedi.

Annesi temizlik işçisiydi. Horoz ötmeden kocaman süpürgeyi alıp çıktı mı kendisine taksim edilen sokakları tertemiz süpürüp tan ağarmadan eve döner, kahvaltı hazırlardı. Kahvaltıdan sonra yine bitmez tükenmez ev işleriyle uğraşırdı.

—Anne bu işin çok yorucuymuş, derdi kız annesinin tozlanmış perçem saçlarına, kaşlarına kirpiklerine, yorgun hâline bakıp. Başka bir iş yapsan olmaz mı?

—Bana öyle gelmiyor kızım, alışmışım.

Anne kızına: “Bu işi başkalarına yalvararak ancak buldum. Bu işi yapmazsam sana nasıl bakarım?” diyebiliyor muydu ki?

Kızcağızın hâlâ aklında. “Kızım, sana elbise alacağım.” dediği günün ertesi, annesi şafak vakti eskisinden daha erken süpürgesini alıp işe gitti. Kahvaltı saatinde bile eve geri dönmedi. “Herhâlde komşularla sohbete daldı.” diye düşündü kız.

ئۇ ئۆزى ئامراق «كېيىنەك قىز» دېگەن ناخشىغا غىشىغاچ،
 دالاندا كەشتىسىنى تىكىپ ئولتۇردى. چۈشكە يېقىن بىرسى
 ئىشكىنى چەكتى. قىزچاق ئاپام كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ ئىشكىنى
 ئېچىۋىدى، ئىشك ئالدىدا ئاپىسىنىڭ خىزمەتدىشى تۇراتتى.

- يۈرۈڭ قىزىم، ئاپىڭىز يىقىلىپ كېتىپ دوختۇرخانىدا
 يېتىپ قالدى، - دېدى ئاپىسىنىڭ خىزمەتدىشى.

ئىككى پۇتى قېلىن گىپىسلانغان ئانا كارىۋاتتا ياتاتتى.
 قىزچاق قورققىنىدىن چىرقىرىۋەتتى. ئاسمان ئۈرۈلۈپ چۈشكەندەك،
 كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى.

- ئانىڭىز قاراڭغۇدا قاپقاقسىز ئۆرەككە چۈشۈپ كېتىپ،
 ئىككى پۇتى سۈنۈپتۇ...

ھوشسىز ياتقان ئانىسى ئارىلاپ جۆيلۈپ كېتەتتى:

- جىق ئىشلەپ، جىق پۇل تېپىپ، قىزىمغا...

قىزچاققا ھەممە نەرسە ئايان بولدى. «جېنىم ئانا، جاپا
 تارتىپ نېمىمۇ قىلاتتىڭ؟ مەن ئاداشلىرىم ئالدىدا بوينۇم قىسىلىپ
 قالدى دەپ باققانمۇ؟ گۈللۈك كونا چىت كۆڭلىكىمنى كىيىپ
 يۈرۈۋېرەتتىمغۇ؟» دەپ ياش تۆكتى ئۇ.

ئۆيىنىڭ ئېغىر-يېنىڭ ئىشلىرى قىزچاقنىڭ زىمىمىسىگە
 چۈشتى، ئۇ يەنە ئانىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىسا بولمايتتى.

- ئانا، سەل ئۆرە بولۇڭ، چېچىڭىزنى تاراپ قويماي.

- قولىڭىزنى چىقىرىڭا، ئۇۋۇلاپ قويماي.

- يانچە يېتىڭ، دۈمبىڭىزنى ئۇپلاپ قويماي.

...

قىزچاق كۆكتات ئەكىلىدىغان، تاماق ئېتىدىغان، كىر-قات
 يۇيىدىغان ئىشلارغا يېتىشىپ بولالمىغانسېرى، ئانىسىنىڭ
 بالدۇرراق ساقىيىشىنى تىلىدى. ئانا ئاستا-ئاستا ئەسلىگە كېلىشكە
 باشلىدى.

ئانا گەرچە قىزى ئۆزى ئەتراپىدا چۆرگىلەپ پەرۋانە بولۇپ
 يۈرگەندە، تەبەسسۇمى بىلەن قىزىنى قەيسەر بولۇشقا ئۈندىسىمۇ،
 ئەمما قىزى ھارغىنلىق ئىچىدە بۆجەندەك تۈگۈلۈپ، ئۇخلاپ قالغان
 چاغلىرىدا ئۈنسىز ياش تۆكەتتى.

Çok sevdiği “Kelebek Kız” şarkısını mırıldanarak avluda nakış işledi. Öğlene doğru biri kapıyı çaldı. Kızcağız annem gelmiş olmalı, diye kapıyı açtı. Kapının önünde annesinin meslektaşı duruyordu:

—Yürü kızım, annen düştü; hastanelik oldu.

İki ayağı kalın alçıya alınan anne yatakta yatıyordu. Kız korkusundan çılgık atıverdi. Sanki dünya başına yıkıldı, gözleri karardı.

—Annen karanlıkta kapaksız çukura düşmüş, iki ayağı kırılmış...

Baygın yatan annesi arada sayıklıyordu:

—Çok çalışıp, çok para kazanıp kızıma...

Kızcağız her şeyi anladı... “Canım annem, ne diye cefa çekersin? Ben sana arkadaşlarımın yanında boynum bükük kaldı, dedim mi hiç? Çiçek desenli eski elbisemi giyerdim.” diye ağladı.

Evin bütün işleri kızın başına kaldı. Onun yine annesine bakması gerekiyordu.

—Anne! Biraz doğrulsana saçlarını tarayayım.

—Ellerini çıkarır mısın masaj yapayım?

—Yana yatsana, sırtına pudra süreyim...

...

Kızcağız sebze almak, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak gibi işleri yetiştiremeyince annesinin bir an önce iyileşmesini diledi. Annesi yavaş yavaş kendine gelmeye başladı.

Annesi aslında kız kendi etrafında pervane gibi dönüp durduğunda gülümseyerek onun güçlü olması için onu yüreklendirirken kızı yorgunluktan yavru ceylan gibi kıvrılıp uyuyakaldığında sessizce yaş dökerdi.

تالاي كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزەتتى: قىزىم يېشىغا توشماي تۇرۇپ دادىسى يۈرەك كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتتى. سەككىز يىللىق تۇرمۇشنىڭ ئېغىرچىلىقلىرى مېنى 80 ياشقا كىرگەندەك ھالىمدىن كەتكۈزدى، دەپ ئويلايتتى.

ئانا تام، تۈۋرۈككە تايىنىپ ئۆرە بولۇپ پۇتىنى سۆرەپ تۆت-بەش قەدەم ماڭغۇدەك بولغان بىر كۈنى قىزىغا:

- ئۆيدە يېتىۋېرىپ ئىچىم سىقىلىپ كەتتى، ماڭا تالانى بىر كۆرسەتكىنە، - دېدى.

قىزچاق ئانىسىنى يۆلەپ ماڭدى. ئانا ھېلىقى كىيىم-كېچەك دۈكىنى ئالدىغا كەلگەندە چېپىدە توختىدى. سۈت رەڭلىك كۆڭلەكنىڭ بۇرۇنقى ئورنىدا ئېسىقلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ كۆڭلى تىنىدى.

- بۇ يەردە نېمە قىلىمىز، ئانا؟

قىزچاقنىڭ سوئالى جاۋابسىز قالدى. ئانا دۇكان ئىچىگە كىرىپ ھېلىقى سۈت رەڭلىك كۆڭلەكنىڭ يېنىغا كەلدى:

- بۇ كۆڭلەكنى ئالمەن!

ئانىنىڭ ئاۋازى شۇنداق كەسكىن چىقتىكى، ئەتراپتا مال كۆرۈۋاتقانلارمۇ چۆچۈپ كېتىشتى. ئانا «كۆڭلەكنى ئالمەن» دېگەچ بىردىنبىر تەۋرەۋرۈك ئالتۇن ئۈزۈكىنى بارمىقىدىن چىقىرىپ پوكەي ئۈستىدە قويدى.

- سىز ئاخىر كەلدىڭىز-ھە، - دېدى دۇكاندار موماي كۆڭلەكنى ئاسقۇدىن ئاۋايلاپ ئېلىۋېتىپ.

- سىز مېنى تونۇمسىز؟

- سىز نەۋرەمگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان قىزنىڭ ئانىسى تۇرسىڭىز، نېمىشقا تونۇماي؟ دۇكانغا ئۆتكەن يىلى ئۇ ئوماق قىزىڭىزنى يېتىلەپ كىرگەندە بىر تەرەپتىن خۇش بولدۇم، يەنە بىر تەرەپتىن كونا يارام قوزغالدى... قىزىڭىزنىڭ بوي-تۇرقى، چىرايى نەۋرەمگە بەك ئوخشايدىكەن، خۇش بولدۇم. ئوخشىغىنى ئۈچۈن كۆڭلۈم يەنە بۇزۇلدى. كۆڭۈل ئېتىزىمنى ياشارتىپ كېلىۋاتقان نەۋرەم بىر كۈنى ئۆيدىن چىقىپ ئاداشلىرى بىلەن چانا ئوينىغىلى تۆۋەن ئېقىندىكى دەريا بويىغا بېرىپ...

- قايتىپ كەلمىدىمۇ؟

Birçok geceyi hayalle geçirirdi. “Yaşı dolmadan kızımın babası kalp rahatsızlığından vefat etti. Sekiz yıldır hayatın zorluğu beni seksen yaşına girmiş gibi etkiledi.” diye düşünürdü.

Anne duvara, direğe dayanıp kalktığı, ayağını sürükleyerek dört beş adım atabildiği bir gün kızına:

—Evde yatmaktan canım çok sıkıldı. Bana dışarıyı bir göstere, dedi.

Anne kızdan destek alarak yürüdü. Anne o mağazanın önüne gelince bir anda durdu. Beyaz elbisenin eski yerinde asılı durduğunu görünce içi rahatladı.

—Burada ne yapacağız anne?

Kızcağzın sorusu cevapsız kaldı. Anne içeriye girip beyaz elbisenin yanına geldi:

—Bu elbiseyi alacağım!

Annesinin sesi o kadar gür çıktı ki etrafındaki müşteriler de ürktüler. Anne “Elbiseyi alacağım.” derken bir yandan da tek hatıra kalan altın yüzüğü parmağından çıkarıp kasaya koydu.

—Nihayet geldiniz, dedi mağaza sahibi nine, elbiseyi askıdan dikkatli bir şekilde alırken.

—Siz beni tanıyor musunuz?

—Siz torunuma birebir benzeyen kızın annesisiniz, nasıl tanımayayım? Geçen yıl o tatlı kızınızın elinden tutup içeri girdiğinizde bir yandan mutlu oldum bir yandan eski bir yaram açıldı... Kızınızın boyu posu, yüzü torunuma çok benziyor, mutlu oldum; benzediği için yine içim sızladı. Gönül tarlamı yeşerten torunum bir gün evden çıkıp arkadaşlarıyla kayak yapmak için aşağıdaki nehir kenarına gidip...

—Geri dönmedi mi?

- دۇكاننى تاقاپ ئۆيگە كەلسەم ئۆي ئالدىدا قوشنىلارنىڭ بالىلىرى ماڭقىلىرىنى تارتىشىپ مېشىلداپ يىغلىشىپ تۇرۇپتۇ. نەۋرەمنى سورىسام ھېچكىم زۇۋان سۈرمىدى.

- نېمە بوپتۇ؟ - ئانا پۇتىنىڭ ئاغرىق ئازابىنىمۇ ئۇنتۇپ بارغانسېرى جىددىيلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

- نەۋرەم چانا ئويناۋېتىپ ئېھتىيات قىلمىغانمۇ، كاكچىدەك نېپىز مۇز يېرىلىپ سۇ ئاستىغا چۆكۈپ كېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ نەۋرەمدىن ئايرىلىپ قالدۇم... قىزىڭىز ھەر كۈنى دۇكان ئالدىدىن كۆكتات ئېلىپ يانغاندا يۈرىكىم چىمىمىدە ئېچىشىدۇ، تۇرۇپلا يەنە نەۋرەمنىڭ سېماسىنى كۆرگەندەك سۆيۈنۈپ كېتىمەن. دۇكاندىن نەچچە قېتىم يۈگۈرۈپ چىقىپ قىزىڭىزغا كۆڭلەكنى ئۆز قولۇم بىلەن كىلدۈرۈپ قويماقچى بولدۇم، ئەمما قىزىڭىزنى چۆچۈتۈپ قويۇشتىن قورقتۇم. نۇرغۇن خېرىدار بۇ كۆڭلەكنى سورىدى. ئەمما، مەن «سېتىلىپ بولغان» دەپ جاۋاب بەردىم. دېمىسىمۇ بۇ كۆڭلەك بىر يىل ئىلگىرىلا كۆڭلۈمدە بۇ ئوماق قىزغا سېتىلىپ بولغان. ماڭا ئۈزۈكلىڭىزنىڭ كېرىكى يوق، پەقەت ئۆز قولۇم بىلەن كىلدۈرۈپ قويۇشۇمغا رۇخسەت قىلىشىڭىزلا بولدى.

قىزچاق موماي كۆڭلەكنى كىلدۈرۈپ قويۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەۋاتقانلىقىنى سەزدى.

- مانا ئەمدى ئاق كېپىنەكنىڭ ئۆزىلا بولىدىڭىز، - موماي بۇ گەپنى شۇنچىلىك سۆيۈنۈش ئىچىدە دېدىكى، قىزچاقنىڭ كۆزلىرىگىمۇ ياش كەلدى.

- مومايغا رەھمەت ئېيتىپمۇ قويمىدىڭ، - دېدى ئانا ئۆيگە كەلگەندە بىر نەرسە ئېسىدىن كەچكەندەك.

- خۇشلۇقىمدا ھەممىنى ئۇنتۇپتىمەن، ئەتىلا باراي.⁵⁵

⁵⁵ Casaret Cappar (2013). "Süt Reñlik Kōñlek". *Uyğur Edebiy Eserliridin Tallanma (bağ. Abdusalam Abliz vd.). Şi An: Şi An Jiaotong Üniversitesi Basımevi.* 158-160.

—Mağazayı kapatıp eve geldiğimde evin önünde komşuların çocukları sümüklerini çekerek içli içli ağlıyordu. Torunumu sorduğumda ise kimse yanıt vermedi.

—Ne olmuş? Anne ayağının ağrısını unutup gitgide heyecanlanmaya başladı.

—Torunum kayak yaparken dikkat etmedi mi ne, pide gibi incecik buz kırılınca suyun altına girmiş. Bu yüzden torunumdan mahrum kaldım. Kızınız her gün sebze alıp mağaza önünden geçtiğinde yüreğim sızlıyor. Bir anda yine torunumun yüzünü görmüş gibi seviniyorum. Mağazadan kaç kere koşarak çıkıp kızınıza elbiseyi kendi ellerimle giydirmek istedim ama kızınızı ürkütmekten korktum. Birçok müşteri bu elbiseyi istedi. Ama ben hep “Satıldı.” diye cevap verdim. Zaten elbiseyi bir yıl önce gönlümde bu tatlı kıza satmıştım. Bana yüzüğünüz lazım değil, sadece kendi ellerimle giydirmeme izin verirseniz yeterli olur.

Kızcağız, elbiseyi giydirirken ninenin ellerinin hafifçe titrediğini fark etti.

—İşte şimdi tam bir beyaz kelebek oldun. Nine bu sözleri o kadar sevinç içinde söyledi ki kızın da gözleri yaşardı.

—Nineye bir teşekkür bile etmedin, dedi anne eve geldiğinde bir şeyler hatırlamış gibi.

—Sevinçten her şeyi unutmuşum, yarın giderim.

ئاق قۇشقاچ

ئۆزۈمۈ سەزمەيلا يەنە پەسكە چۈشۈۋالغانلىقىمنى ھىس قىلدىم.

تېخى ھېلىلا مۇشۇ يەردە ئىدىم. مۇشۇ يەردە تۇرۇپ، ئالتىنچى قەۋەتتىكى ئۆيۈمدىن بىر ئوغۇل بالىنىڭ ئاۋازىنى، جىگىرىم بالىنىڭ تۇنيا ئاۋازىغا بەكمۇ ئوخشايدىغان بىر ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك قىلغانىدىم.

يۈگۈر!

ئىچ-ئىچىمدىن شۇنداق بىر سادا ياڭرايتتى. سىرتتىنمۇ كىمدۇر بىرلىرى مۇشۇنداق دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

بالىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ يۈگۈرمەي تۇرالامدىم. ئۇنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاش ئاۋازنى قوغلىماي يۈرەلەمدىم. شۇنداق بىر ئاۋازنى ھىس قىلىپمۇ ئىزدەيمەي ئولتۇرالامدىم؟!

بېشىم قېيىپ، كۆز ئالدىم قاراڭغۇلاشقانلىقى، كۆڭلۈم ئىلىشىپ، ئېغىز-بۇرۇنۇمدىن زەرداپ تاشقانلىقى ئېسىمدە. ئۆپكەم ئېغىزىمغا تىقىلىپ قالسىمۇ، كۈچسىز پاچاڭلىرىم غاراسلاپ كەتسىمۇ چاتىقىم يوق ئېگىزدىكى ئۆيۈمگە يۈگۈرگەنلىكىمۇ ئېسىمدە.

ھەر كۈن، ھەر سائەت، ھەر دەقىقەم مۇشۇنداق ئۆتەتتى. بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىمنىڭ قان-قېنىمغا سىڭىپ كەتكەن مۇشۇ ئاۋازغا باغلىنىپ ئۆتىدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھىس قىلىپ باراتتىم. يۈ، تۇرۇپلا بۇ ھىسلىرىمدىن يەنە باشقا ھىسلىرىم تېشىپ چىقىۋاتقانلىقىنىمۇ سېزىپ قالاتتىم. ئازابلىق ھىسلاردىن قۇتۇلۇپ شېرىن ھىسلارغا چۆمۈلۈشنى، ھىجران دەملىرىنى ئۇنتۇپ، ۋىسال چاغلىرىنى ئەسكە ئېلىشنى، بۈگۈن ئىزتىراپلىرىدىن قېچىپ، ئۆتمۈش ئەستىلىكلىرىنى ياد ئېتىشنى ئىستەيتتىم. شۇنداق قىلالىغان بولسام-ھە؟! ئەپسۇس، بۇ ئاسان ئەمەسكى. ئاسان ئەمەس دېگەنمۇ گەپمۇ، زىنھار مۈمكىن ئەمەسكى. بۇ ھالىم بىلەن، ئۆزۈمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان، مەندىن ئۆزگە ھېچكىم چۈشەنمەيدىغان بۇ ئەھۋالىم بىلەن بۇنداق قىلالمايتتىم.

Ak Serçe

Farkına varmadan yine aşığı inmiş olduğumu anladım.

Daha az önce buradaydım. Buradan ta altıncı kattaki evimden gelen bir erkek çocuğun sesini, ciğer parçası oğlumun değerli sesine oldukça benzeyen bir sesi duyar gibi olmuşum.

Koş!

Bedenimin derinliklerinden gelen bir sestir bu. Gerçekten birileri böyle sesleniyormuş gibiydi.

Çocuğumun sesini duyup koşmadan yerimde durabilir miydim? Onun sesini andıran sesi takip etmeden durabilir miydim? Böyle bir sesi hissetmişken aramadan durabilir miydim?

Başımın döndüğü, gözümün karardığı, midemin bulandığı, ağzımdan ve burnumdan acı sular geldiği aklımda. Soluğumun kesilmesine rağmen, takatsiz bacaklarımın gıcırıltı sesine rağmen umursamadan yukarıdaki evime doğru koştuğum da aklımda.

Her gün, her saat, her dakika böyle geçiyordu. Bundan sonraki hayatımın, iliklerime kadar işlemiş olan bu sesin etkisiyle geçeceğini derinden hissediyor ama bir anda bu hislerin başka hisleri uyandırdığını da sezinliyordum. Çileli duygulardan kurtularak tatlı duygularda yüzmeyi, ayrılık anlarını unutup kavuşma anlarını hatırlamayı, bugünün ızdıraplarından kaçarak geçmişteki güzel günlerimi hatırlamayı istiyordum. Keşke yapabilseydim! Maalesef bu kolay değildi. Kolay değil, hafif kalır aslında, kesinlikle mümkün değildi. Bu hâlimle benden başka kimsenin bilmediği, benden başka kimsenin anlamadığı bu hâlimle bunu yapamazdım.

چۈنكى، بۇ مېنىڭ باشقا مۈلۈك - تەئەللۇقاتىمنىڭ ئەمەس، دەل جېنىم بالامنىڭ، جىگرىم بالامنىڭ ئازابى ئىدى. تۇيۇقسىزلا غايىپ بولغان، بىردىنلا يېنىدىن يۈتكەن بالىسى ھەققىدىكى دەرد - ئازابلارنى ئۆز خاھىشى بويىچە بۇراپ ۋە پەسەيتىپ، ۋىسال لەززىتىگە غەرق بولۇش دۇنيادا ھېچبىر ئاتىنىڭ قولىدىن كەلمەس دەپ ئويلايتتىم. راست، ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. كەلمەيدۇ! شۇ تاپتا ۋارقىراپ تاشلىغان بولۇشۇم مۈمكىن ئىدى. ئەمما مەن ۋارقىرىغان ھالەتتىمۇ ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كەلمەيتتى. بالامنى ئۇنتۇمىساممۇ، ئۇنتۇلۇپ كېتىۋاتقانلىقىمنى، ئۇنتۇمىغانلىقىمنىمۇ ھەممە ئۇنتۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھىس قىلىپ بارايتتىم. بەلكىم چوڭقۇر ھىس قىلغاندەك ھىس قىلغان بولۇشۇمۇ مۈمكىن. مەندە مېڭە بار، ئۆزۈمنىڭ ئەمەس. تۈگىمەس، پۈتمەس، ئايىقى چىقماس، ئاخىرلاشماس خىياللار بار، ئىلكىمدە ئەمەس. يۈرىكىم گۈپۈلدەپ سوققاندا بىلىنىدۇ، بالامنىڭ ئاۋازىدەك ئاڭلىنىدۇ. قېنىم شۇۋۇلداپ ئاققاندا تۇيۇلىدۇ، بالامنىڭ ئاۋازىدەك ئاڭلىنىدۇ. قاراشلىرىمدا بالامنىڭ ئاۋازى، قۇلاقلىرىمدا بالامنىڭ ئاۋازى، ئاياغلىرىمدا بالامنىڭ ئاۋازى، تاۋاقلىرىمدا بالامنىڭ ئاۋازى، يۈرەكلىرىمدە بالامنىڭ ئاۋازى. بالام ئۈچۈن قۇلىقىم قۇلاقلىرىغا، ئاياغىم ئاياغلىرىغا، يۈرىكىم يۈرەكلىرىگە كۆپەيگەن. دۇنيادىكى بارلىق مەۋجۇداد، ماھىيەت ۋە ھادىسىلەر بالام ئۈچۈنلا مەۋجۇت بولغاندەك تۇيۇلاتتى. بالام بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇلار بولغاندەكلا بىلىنەتتى. بالامغا مۇناسىۋەتلىك ھەممىنى ئاڭلايدىغان، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتسىز ھېچنېمىنى ئاڭلىمايدىغان بولۇپ قالغانىدىم. بالامغا مۇناسىۋەتلىكلا بولىدىغان بولسا، ھەرقانداق پىنھان ھەرىكەت، پىچىرلىشىش، كۆز بېقىشىش، ئارزۇ ۋە خىياللارنىمۇ كۆرۈپ، ئاڭلاپ ھەم ھىس قىلىپ تۇرالايتتىم.

بالامنىڭ مەندىن بارغانچە يىراقلاپ كېتىۋاتقان، ئەمما يىراقلىغانسىرى ۋۇجۇدۇمدا كۈچىيىپ كېلىۋاتقان تونۇش ۋە تەۋەررۈك ئاۋازى گويا مېنىڭ چوڭ مېڭەمگە ئايلىنىپ قالغانىدى. ئەس - يادىم، خىيالىم، ئارزۇيۇم، چۈشۈم، گەپ - سۆزۈم، ھەرىكىتىم، يېتىش - قوپۇشلىرىم... مېڭىش - تۇرۇشۇم، كىشىلىك ئالاقەم، تاماق يېيىش، ھەممە - ھەممىسى مېڭەمگە ئايلىنىپ كەتكەن مۇشۇ ئاۋازنىڭ

Çünkü bu benim mal varlığımın ya da servetimin değil, canım ciğerim evladımın ıstırabıydı. Birdenbire kaybolmuş, birdenbire yanından yok oluvermiş çocuğuyla ilgili dertleri kendi isteğiyle değiştirmek ve azaltmak, kavuşmanın lezzetini yaşamak dünyada hiçbir babanın elinde değildir, diye düşünüyordum. Gerçekten kimsenin elinden gelmez, gelemaz. Şu an bağırmış olabilirdim ama bağırsam da kimsenin dikkatini çekmiyordu. Çocuğumu unutmasam da unutulmakta olduğumu, unutmadığımı da herkesin unutmakta olduğunu derinden hissediyordum. Belki de derinden hissediyordum diye düşünüyorum. Aklım var ama benim değil. Bitmez, tükenmez, sonu gelmez düşüncelerim var; elimde değil. Sanki kalbim küt küt atıyor. Çocuğumun sesine benzetiyorum. Sanki kanım coşkuyla akıyor, çocuğumun sesine benzetiyorum. Bakışlarımda çocuğumun sesi, kulaklarımda çocuğumun sesi, ayaklarımda çocuğumun sesi, tabaklarımda çocuğumun sesi, yüreğimde çocuğumun sesi. Çocuğum için kulağım kulaklara, ayağım ayaklara, kalbim kalplere çoğaldı. Dünyadaki bütün varlıklar, nitelikler ve olaylar sadece çocuğum için varmış gibime geliyordu. Çocuğumun varlığından dolayı bunlar da varmış gibi geliyordu. Çocuğumla ilgili her şeyi duyuyordum, onunla ilgili olmayanlarıysa duymaz olmuştum. Eğer onunla ilgiliyse her türlü gizli hareketi, fısıldamayı, bakışmayı, arzu ve hayali de görür, işitir hem de hissederdim.

Çocuğumun benden gittikçe uzaklaşan ama uzaklaştıkça bedenimde daha da güçlenen tanıdık ve değerli sesi âdeta benim beynime kazanmıştı. Aklım, hayalim, isteğim, rüyam, konuşmam, hareketim, oturmam kalkmam, insan ilişkilerim, yemek yemem... hepsi ama hepsi işte bu beynime kazanmış olan bu sesin

كونتىروللىقىدا بولاتتى. ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتسىز ھېچ ئىش، ئۇنىڭغا باغلانمىغان ھېچقانداق بىر سۆز ياكى ھەرىكەت بولمايتتى.

«قورسىقىم ئېچىۋاتىدۇ.»

شۇنداق دەيتتى ئوغلۇم قاچاندۇر بىر ۋاقىتلاردا كۆزۈمگە تەلمۈرۈپ تۇرۇپ.

شۇئان تاماق يېيىشكە ئولتۇراتتىم. بۇ ۋاقىت ئەتىگەنمۇ، چۈشمۇ ياكى كەچمۇ... بۇنىڭ بىلەن ھىسابلىشىپ ئولتۇرمايتتىم. پەقەت بالامنىڭ قورسىقى ئاچقانلىقى ئۈچۈنلا تاماق يەيتتىم. ئەتىگەنلىك تاماقنى كەچتە، بەلكىم كەچلىك تاماقنى چۈشتە ياكى يېرىم كېچىلەردە يەپ قېلىشىم مۇمكىن ئىدى. ئۇنىڭ قورسىقى ئاچقانلىقى ئۈچۈنلا تاماق يېيىش ئېسىمگە كېلەتتى. پەقەت ئۇنىڭ قورسىقى ئاچقانلىقى ئۈچۈنلا تاماق يېيىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھىس قىلاتتىم.

«بەك ھېرىپ كەتتىم.»

بالامنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر ئاۋاز قۇلىقىمغا كىرگەن ھامان دەرھال ۋە جايىمدىلا ئولتۇراتتىم. شۇندىلا ئارام ئېلىشنىڭ مۇھىملىقى ئېسىمگە كېلەتتى.

«ئۇيقۇم كېلىۋاتىدۇ.»

قاچانكىن بىر ۋاقىتلاردا مۇشۇنداق ئاۋازنىمۇ ئاڭلىغاندەك بولاتتىم. نەچچە كېچە-كۈندۈزدە بىرەر قېتىم ئاڭلىساممۇ، ئىش قىلىپ مۇشۇنداق ئاۋازنىمۇ ئاڭلاپ قالاتتىم. بۇنداق ۋاقىتتا دەرھاللا سۇنايلىنىپ ياتاتتىم. دۇنيادا ئۇيقۇ دېگەن بىر نەرسىنىڭمۇ بارلىقىنى، ھاياتتا ئۆلۈمگە سەل ئوخشاپ كېتىدىغان غەلىتە بىر بىئولوگىيەلىك ھالەتنىڭمۇ بارلىقىنى ناھايىتى تەستە يادىمغا ئالاتتىم. بۇ نەرسىنىڭ ماڭا ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمىسىمۇ، لېكىن كۆز نۇرۇم بالام ئۇيقۇسىز قالسا بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۇيقۇسىغا زەرەر يەتكۈزمەسلىكىم كېرەك ئىدى. ئۇ ئۇيقۇسىز قالسا جۈدەپ كېتەتتى. ئۇ ئۇيقۇسىز قالسا ئاجىزلاپ كېتەتتى. ئۇيقۇسىزلىق سەۋەپلىك ئاغرىپ تارتىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى. بالام ئۈچۈن بولسىمۇ ئۇيقۇنى ئېتىراپ قىلىشىم، ئۇيقۇغا ئەھمىيەت بېرىشىم، ئۇنىڭ مەۋجۇدلىقىغا ئىشىنىشىمگە توغرا كېلەتتى.

kontrolü altındaydı. Onunla ilgisiz hiçbir iş, ona bağlanmayan hiçbir söz ya da hareket olmuyordu.

“Karnım acıktı.”

Böyle sesleniyordu oğlum kimi zaman gözlerime beklentiyle bakarak.

O an yemeğe oturuyordum. Sabah mı, öğlen mi, akşam mı? Hiç umursamıyordum. Sadece çocuğumun karnı acıktığı için yiyordum. Kahvaltıyı akşam, belki de akşam yemeğini öğlen ya da gece yarısı yiyordum. Sadece onun karnı acıktığı için yemek yemek aklıma geliyordu. Sadece onun karnı acıktığı için yemek yemenin gerekliliğini hissediyordum.

“Çok yoruldum.”

Çocuğumunkine benzeyen bir ses işittiğimde hemen olduğum yere oturuyordum. Ancak o zaman dinlenmenin önemini hatırlıyordum.

“Uykum geliyor.”

Beklenmedik bir zamanda böyle bir ses de duymuş gibi oluyordum. Birkaç günde bir de olsa böyle bir ses de duyuyordum. Böyle anlarda hemen uzanıp yatıyordum. Dünyada uyku diye bir şeyin varlığını, hayatta ölüme az da olsa benzeyen enteresan bir biyolojik durumun varlığını zor da olsa hatırlıyordum. Bu şeyin bana hiç bir faydası olmamasına rağmen gözümün nuru çocuğumun uykusuz kalmaması gerekiyordu. Onun uykusuna engel olmamam lazımdı. Uykusuz kalırsa zayıflardı, hâlsizleşirdi. Hatta hasta bile olabilirdi. Çocuğum için olsa da uykuyu kabullenmem, uykuyu önemsemem, onun varlığına inanmam gerekiyordu.

ئۇيغۇنى ئۇنتۇپ كەتكەن بولساممۇ، دەرھاللا ئۇخلىغاننى دوراپ
جىمجىت يېتىۋالاتتىم. بەزى چاغلاردا، ئۇخلىغاننى دوراپ يېتىپ
راستىنلا ئۇخلاپمۇ قالاتتىم.

«مېنىڭ قورودا ئويىناپ يۈرگەنلىكىمنى تۇرسۇن تۆمۈرنىڭ
دادىسى كۆرگەن.»

بالىنىڭ مۇشۇنداق دېگەنلىكىنى يۈرىكىم تۇيغان ھامان،
تۇرسۇننىڭ دادىسى تۆمۈراخۇنى ئوي-دۆڭدە بولسىمۇ تېپىپ، ئۇ
زېرىككىچە، ھەتتا مەندىن بىزار بولغۇچە بالام ھەققىدە
پاراڭلىشاتتىم. ئۇ ھەقتە ھەرخىل سوئاللارنى سورايتتىم.
«مەن ئاسۇق مەھەللىسىگە ئوينىغىلى بارغان.»

ئۇ شۇنداق دېگەندەك بىلىنگەن كۈنلىرى، قەدىمىي
مەھەللىلىرى چېقىلىپ، ئوي-دۆڭلىرى تۈزلىنىپ، تۇنۇغۇسىز ھالغا
كىرىپ قالغان ئاسمانپەلەك بىنالار ئارىسىدا كۈنبويى قېدىرىپ،
تېمىسقىلاپ يۈرەتتىم.

«مەن بۈگۈن كېچە چۈشكىزگە كىرىمەن.»

بەزىدە، بالىنىڭ مۇشۇنداق دەيدىغانلىقىنىمۇ پەرەز
قىلاتتىم. مۇشۇنداق ئۇزاق كېچىلەردە، كىرىپك قاقماي يېتىپ
بالىمنى-يۈرەك پارەمنى چۈشەپ چىقاتتىم...

«بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار.» دېگەنلەر توغرا
دەپتىكەن. مېنىڭ ئۆيۈم ھەقىقىي بىر مازارغا ئايلانغانىدى. بالىنىڭ
دەرد-پىراقىدا ھۇشسىز ۋە مەجنۇن يۈرگەن مەن، ئەقلىدىن ئېزىپ،
ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان ئايالىم مۇشۇ مازاردىكى مۇردىلار ئىدۇق.
جېنى بولمىسىمۇ جىسمى قىمىرلاپ تۇرىدىغان، روھى بولمىسىمۇ
كۆزلىرى پىلىدىرلاپ تۇرىدىغان مۇردىدىنمۇ قورقۇنچىلۇق نەرسە يوقتۇر
دۇنيادا. بىز ئەنە شۇنداق مۇردا. قىمىرلايمىز، بۇنى سەزمەيمىز.
سۆزلەيمىز، بۇنىمۇ تۇيمايمىز. نېمە دەيمىز، نېمە يەيمىز، بۇنى
تېخىمۇ بىلمەيمىز. بالام ماڭغاندا ماڭىمىز، بالام تۇرغاندا تۇرىمىز،
بالام دېگەننى دەيمىز، بالام يېگەننى يەيمىز. بىزنىڭ تۇرمۇش
مىزانىمىز، ھايات يولىمىز مانا مۇشۇ. قولىمىزدىن كېلىدىغىنىمۇ
پەقەت مۇشۇلا. قانداق قىلغۇلۇق؟

Uyumayı unutmuş olsam da hemen uyuyormuş gibi sessizce yatıyordum. Bazen uyuyormuş gibi yaparken gerçekten de uyuyakalıyordum.

“Bahçede oyun oynadığımı Dursun Demir’in babası görmüştü.”

Çocuğumun böyle seslendiğini yüreğimde hissettiğimde Dursun’un babası Demir Ahun’u nerede olsa bulup sıkılana kadar, hatta benden usanıncaya kadar çocuğumla ilgili konuşuyordum. Onunla ilgili her türlü soruyu soruyordum.

“Ben Asuk Mahallesi’ne oyun oynamaya gitmiştim.”

Onun seslendiğini hissettiğim günlerde eski mahalleleri yıkılıp engebeleri ve çukurları düzleşerek tanınmaz hâle gelen gökdelenlerin arasında bütün gün arayıp, yoklayıp duruyordum.

“Bu gece rüyana gireceğim.”

Bazen çocuğumun böyle sesleneceğini de tahmin ediyordum. Böyle uzun gecelerde gözlerimi kırpmadan yatıp çocuğumu, yüreğimin parçasını rüyada görüyordum.

“Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.” diyenler haklıymış. Evim gerçek bir mezara dönmüştü. Çocuk derdi ve hasretiyle baygın olan ve Mecnun’a dönen benle aklını yitirip hastalanarak yatağa düşmüş eşim bu mezarın cesetleriydik. Canı olmasa da cismi kımıldayan, ruhu olmasa da gözleri dönüp duran cesetten daha korkunç bir şey yoktur dünyada. Biz işte böyle cesetleriz. Kımıldıyoruz ama bunu sezmiyoruz. Konuşuyoruz ama onu da duymuyoruz. Ne dediğimizi ne yediğimizi hiç bilmiyoruz. Çocuğumuz yürüyünce yürüyoruz, durunca duruyoruz. Onun söylediğini söylüyoruz, yediğini yiyoruz. Bizim yaşam düzenimiz, hayat yolumuz işte bundan ibaret. Elimizden de sadece bu geliyor. Ne yaparsın?

بالا دەردى مۇشۇنداق يامان ئىكەن. بۇ دەردتە كىملىرى
 نېمىلەرگە ئايلىنىدۇ، بۇنىمۇ بىلىپ بولمايدىكەن. يەنە كېلىپ،
 غەلىتە ئىشلار تۈنۈگۈن تاغ چۆرۈلۈپ كەلسە، بۈگۈن باغ چۆرۈلۈپ
 كېلىدىكەن. تېخى تۈنۈگۈنلا، بېشىغا مۇشۇنداق دەرد كەلگەن بىر
 دادىنىڭ قىلىقىغا كۈلگەنىدىم. مانا بۈگۈن مەن ئاشۇ دادىغا
 ئايلاندىم. ئەتە يەنە نېمە بولىدۇ، مېنىڭ ئورنۇمدا كىم بولىدۇ...
 بۇنىمۇ بىر ياراتقۇچى ئېگەم بىلىدۇ. ئېگەم ئۆزى بىلىدۇ!..
 شۇنچە يوغان قورو ماتەم كۈنىدەك سۈكۈنلۈك ئىدى.
 ھەممە ئۇخلاپ كەتكەندەك قىلاتتى.
 ھەممە بالا يوقاپ كەتكەندەكمۇ تۈيىلاتتى.
 - بالام، بالاملا دەيدۇ. مۇشۇ ئادەمنىڭ بالىسى بولغانلىقى
 راستمۇ زادى؟
 - بالىسى بولمىسا يوقاپ كېتەرمىدى؟
 - يوق بالىنىڭ يوقاپ كېتىدىغان چاغلىرىمۇ بولىدۇ.

...

ئاۋۇ يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا قاچاندۇر بىر ۋاقىتلاردا ئىككى
 مويىسىپىت ئولتۇرغان، مۇشۇنداق دېيىشكەندەك قىلغانىدى. بەلكىم
 شۇنداق ئادەملەرنىڭ بىرەرگە قارىتىپ دېگەن بولغىيتتى. بەلكىم
 شۇ چاغدىكى شۇنداق ئادەم مەن بولغىيتتىم. ئارىدىن تالاي يىللار
 ئۆتكەن مۇشۇ دەقىقىلەردە، خۇددى پۇتقا كىرگەن تىكەننى كۈن
 ئۆتكۈزۈپ سەزگەندەك، ئاغرىغاندا بىلگەندەك، ئاشۇ ۋاقىتتىكى
 تىكەنلىك گەپلەرنىڭ ماڭا قارىتىپ دېيىلگەنلىكىنى تۇيۇقسىزلا
 ھىس قىلىپ قالدىم. شۇ چاغدىلا بالام بار بولغىيمىدى ياكى بالام
 بولىدىغانلىقى، ھەم يوقاپمۇ كېتىدىغانلىقى پەرەز قىلىنغان
 بولغىيمىدى؟

مويىسىپىتلارنىڭ خىزىرلىشىش دەۋرى يېتىپ كېلىۋاتقاندا
 قىلاتتى.

خىزىرلارنىڭ ھەر كەلىمىسى سىرلىق مۇئەمماغا ئايلىنىپ
 كېتىۋاتاتتى.

ئۆزۈم ئۆزۈمنى تونۇيالماي يۈرەتتىم. شۇنداقتىمۇ، مېڭەمنىڭ
 ئېلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، خاتىرەمنىڭ ئارىلىشىپ
 كېتىۋاتقانلىقىنى خىرە-شىرە ھىس قىلىۋاتقانداك ئىدىم.

Evlat derdi işte böyle çetrefilli bir şeymiş. Bu dertle kimin neye döneceği de belli değil. Üstelik böyle tuhaf olaylar dün dağ kadar uzaksa bize, bugün bağ kadar yakın. Daha düne kadar başına böyle bir dert gelmiş babanın hâline bakıp gülmüştüm. Bugünse o babaya döndüm. Yarın nelere gebe? Benim yerimde kim olur? Bunu da tek yaradan Rabbim bilir, Rabbim her şeyi bilendir!..

Şu koskoca site matem günü misali sessizdi.

Sanki herkes uyuyakalmıştı.

Sanki bütün çocuklar kaybolmuştu.

—Yavrum, yavrum deyip duruyor. Gerçekten de çocuğu var mıydı bu adamın acaba?

—Çocuğu olmasa kaybolur muydu hiç?

—Olmayan çocuğun kaybolduğu zamanlar da vardır.

...

Bir zamanlar şu banklarda iki tane yaşlı oturmuş sanki bunları konuşuyordu. Belki böyle kişilere hitap için söylemişti. Belki de o andaki böyle kişi bendim. Aradan seneler geçtikten sonra ancak şimdi tıpkı ayağına batmış dikenin günler geçtikten sonra fark etmiş gibi, ağrıdığına anlamış gibi o iğneli lafların bana söylenmiş olduğunu birdenbire hissettim. O zamanlarda benim çocuğum var mıydı acaba? Ya da çocuğumun olacağı, üstelik kaybolacağı tahmin ediliyor muydu?

Yaşlıların Hızırlaşma Devri gelmiş gibiydi.

Hızırların her kelimesi anlaşılmaz bir sırta dönüyordu.

Kendimi tanıyamıyor hâldeydim. Ama yine de zihnimin bulanıklaştığını, hafızamın karıştığını biraz da olsa hissediyordum.

يىراقتىنلا كۆزگە چېلىقىدىغان گۈمبەزلىك راۋاق سۈرلۈك ھالدا قارىيىپ كۆرۈنەتتى. راۋاقنى بېشىغا كىيىدىغان كورتچىلار، راۋاقتىن ئەگىپ كېتەلمەيدىغان ئويۇنچى بالىلار، بالىلار بىلەن بەسلەشكەندەك گۈللەر ئەتراپىدا غۇڭۇلداپ يۈرۈشىدىغان سېرىق ھەرىلەر، قاناتلىرىدىن يېشىل نۇر چاپرىتىپ پىرقىرايدىغان خانقىزلار، ئۇچۇشلىرى گۈزەل، قونۇشلىرى ئاندىن گۈزەل ئاشىق كېيىنەكلەر، شوراش كويىدا سەۋدا بولىۋاتقان پاشىلار، ياشاش غېمىدە غالجىرلاشقان كۈمۈتلىەر... نەگىدۇر يوقالغانىدى.

غۇر-غۇر شاماللىرى ئۆكسىمەيدىغان چوڭ قورودا شامالدىنمۇ ئەسەر يوق ئىدى. ھېمىشە بېشىنى ئادەمگە ئېگىپ تۇرغان ھالەتتە كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىغان قىزىل ئەتىر گۈللەر، ئۈچمە، سۆگەتلەرنىڭ لەرزىسى ئىنچىلاپ ۋە باش ئېگىپ تۇرىدىغان يۇمران شاخللىرى، گۈللەر بىلەن رەڭ تالىشىپ تۇرىدىغان ئازغان يۇپۇرماقلىرى، يۇپۇرماقلارغا سۇۋۇشۇپ تۇرىدىغان قارا ئۆرۈك، جانان ئۆرۈك ۋە نەشپۈت نوتىلىرى... ھەممە-ھەممىسى سۈرلۈك، سۈكۈتلۈك كۆرۈنەتتى. گويا بارچىسى بالا غېمىدە قالغاندەك، ھەممىسى ھىجران ئازابىنى ئۈستىگە ئالغاندەك. يەنە بىر ئويلىسام بۇنداقمۇ ئەمەستەك.

زادى قانداقتەك؟!

ھەي!.. مەن بىلمىدىم.

راست، ھېچنەمنى بىلمىدىم!..

بالامنىڭ ئازابىدىن باشقا يەنە نېمىنى بىلەتتىم. بالامدىن

ئۆزگە يەنە نېمىنى، كىمىنىمۇ ئويلىيالايتتىم.

ۋاي ئېست، بالام!..

كۆز نۇرۇم بالام!..

بىرىنچىلىرىنى دېگەنلىكىمنى، ئارقىدىنلا يەنە ئۇن سېلىپ

يىغلاۋاتقانلىقىمنى ھىس قىلدىم. بەلكىم كۆڭلۈمدە گەپ قىلىپ،

يۈرىكىمدە يىغلىغاندىمەن. بەزىدە كۈلۈپ تۇرۇپ يىغلايتتىم، يەنە

بەزى ۋاقىتلاردا يىغلاپ تۇرۇپ كۈلەتتىم. ئاخىرى بېرىپ يىغاممۇ،

كۈلەممۇ يىغىغا ئايلىنىپ كېتەتتى. ئېغىزىمنىڭ، كۆزۈمنىڭ،

يۈزۈمنىڭ قايسى بىر زۆرۈرىيەت تۈپەيلى كۈلكە ئۈچۈن زورۇقۇشلىرى

ئوخشاشلا يىغا بولۇپ تۇيالاتتى.

Uzaktan bile dikkati çeken kubbeli çardak esrarengiz biçimde karartı olarak görünüyordu. Çardakta nara atan iskambil kâğıdı tutkunları, etrafta dolaşan ve oradan ayrılamayan meraklı çocuklar, çocuklarla yarışır gibi çiçeklerin etrafında vızıldayıp dolaşan sarı arılar, kanatlarından yeşil nur saçan ateş böcekleri, uçuşu güzel, konuşu daha da güzel olan âşık kelebekler, emmeye sevdalı sivrisinekler, yaşama gamında kudurmuş pervaneler... nerede, bir yerlere kaybolmuştu.

Rüzgârın eksik olmadığı büyük sitede ondan da eser yoktu. Her zaman başını öne eğen kırmızı güller, dut ve söğüt ağaçlarının usulca sallanıp ucu eğilen nazik dalları, çiçeklerle renk yarışına giren yaban gülünün yaprakları, yapraklara değen siyah erik, kayısı ve armut filizleri... Hepsi ama hepsi esrarengiz ve sessiz görünüyordu. Hepsi çocuk derdine düşmüş, hepsi ayrılık azabını üstlenmiş gibi. Tekrar düşündüğümdeyse sanki böyle değil.

Peki nasıl?

Ah! Ben anlamadım.

Gerçekten, hiçbir şey anlayamadım!..

Çocuğumun acısından başka ne bilirdim ki? Çocuğumdan başka kimi, neyi düşünebilirdim?

Ah, zavallı yavrum!..

Gözümün nuru yavrum!..

Bir şeyler sayıkladığımı, sonra da sesli ağladığımı fark ettim. Belki de içimden konuşup içimden ağladım. Bazen gülerken ağladım, bazen ağlarken gülerdim. Sonuçta ağlamam da gülmem de ağlamaya dönerdi. Ağzımın, gözümün, yüzümün herhangi bir zorunluluktan dolayı gülme girişimi, bana aynı ağlamak gibi gelirdi.

«ئادەم يىغلاپ تۇغۇلىدۇ.»»

قاچاندۇر بىر ۋاقىتلاردا ئانامدىن مۇشۇ گەپنى ئاڭلىغىنىم ئېسىمدە. بۇ دۇنياغا يىغلاپ تۇغۇلۇپ، يىغلاپ ياشاپ، يىغلاپ كېتىدىغان، مەڭگۈ يىغلاپ ئۆتىدىغان ئادەممۇ بولسا كېرەك. ئۆزۈمدەك، مەن بىچارىدەك.

ئۆزۈمگە قايرىلىپ قاراۋاتقانلىقىم كۆز ئالدىمغا كەلدى. ھاياتىم يىغا بىلەن ئۆتىدىغاندەك، يىغلاش بىلەنلا مەنا تاپىدىغاندەك قىلاتتى.

ئەڭ يۇقىرى ئاۋاز يۈرەكنىڭ ئاۋازى دېيىشىدۇ.
ئەڭ مۇڭلۇق ئاۋاز يۈرەكنىڭ ئاۋازى دېيىشىدۇ.
ئەڭ ئازابلىق ئاۋاز يۈرەكنىڭ ئاۋازى دېيىشىدۇ.
ئەڭ ئېچىنىشلىق ئاۋاز يۈرەكنىڭ ئاۋازى دېيىشىدۇ.
ئەڭ دەردلىك، ئەڭ ھەسرەتلىك، ئەڭ پىغانلىق ۋە ئەڭ نەپرەتلىك ئاۋازمۇ يۈرەكنىڭ ئاۋازى بولىشى مۇمكىن. يۈرەكنىڭ بۇنداق ئاۋازلىرىنى تولا ئادەملەر بىلەلمەسلىكى، ئاڭلىيالماسلىقىمۇ ھەم مۇمكىن.

«باشقا كۈن كەلمىگۈنچە بەندەڭ خۇدا دەپ يىغلىماس.»»
مانا بۇ ئىبارىلەرنىڭ چىن مەنىسىنى بېشىغا كۈن كېلىشتىن بۇرۇن ھەقىقىي ۋەزىندە چۈشەنگەن كىم بار؟ خۇددى مۇشۇنداقلا گەپ. يوقسۇللۇقتا تېپىشنىڭ، ئاچ قالغاندا يېيىشنىڭ، ئاغرىغاندا ساقىيىشنىڭ كويىغا چۈشۈش - ئىنساننىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى. ئېھتىياج ۋە مۇھتاج بولمىغاندىمۇ مۇھتاجلىق ئۈچۈن باش قاتۇرغاننى دانىشمەن دېسەك بولار. لېكىن بىزدە خىزىر ئاتالغانلار كۆپ بولغىنى بىلەن، ھەقىقىي دانىشمەنلەرنىڭ زادى قانچىلىك ئىكەنلىكىگە بىر نېمە دەپ بولمايتتى.

- ئادەم قۇشقاچقا ئايلىنالامدۇ، دادا؟

- ياق.

- ئايلىنىدۇ دېگىنە، دادا.

- ئايلىنىدۇ، بالام!

- مېنىڭ دادام ياخشى!

- ئادەم قۇشقاچقا ئايلىنىدۇ، قۇشقاچ ئادەمگىمۇ ئايلىنىدۇ!

“İnsan ağlayarak doğar.”

Bir zamanlar annemden işittiğim bu söz aklımda. Bu dünyada ağlayarak doğan, ağlayarak yaşayan, ağlayarak giden, ömrünü hep ağlayarak geçiren insanlar da var sanırım. Benim gibi, ben zavallı gibi.

Kendime dönüp bakışım gözümün önüne geldi.

Sanırım hayatım ağlamakla geçecek, ağlamakla anlam bulacak.

En yüksek ses yüreğin sesi derler.

En hüznü ses yüreğin sesi derler.

En çileli ses yüreğin sesi derler.

En acıklı ses yüreğin sesi derler.

En dertli, en hasretli, en üzüntülü ve en nefret dolu ses de yüreğin sesi olabilir. Yüreğin bu sesini birçok kişi bilemeyebilir, duyamayabilir.

“Başa bela gelmeden kul Allah’a ağlamaz.”

İşte bu sözün anlamını başa gelmeden anlayan var mı? Gerçekten böyle bir durum! Yoksulken kazanmanın, açken doymanın, hastayken iyileşmenin derdine düşmek insanın ortak özelliği. İhtiyaç duymadığı ve muhtaç olmadığı hâlde bunlar için kafa yorana gerçek bilge diyebiliriz. Ama bizde Hızır diye adlandırılanların çokluğuna rağmen gerçek bilgenin sayısı hakkında bir şey söylemek zordu.

—İnsan serçeye dönüşebilir mi baba?

—Hayır.

—Dönüşür desene baba!

—Dönüşür yavrum!

—Benim babam iyi!

—İnsan serçeye, serçe de insana dönüşür!

- ھوي!.. مېنىڭ دادام بەك ياخشى. ئادەم قۇشقاچقا ئايلىنىدۇ، قۇشقاچ ئادەمگە ئايلىنىدۇ. مەن قۇشقاچقا ئايلىنىمەن، داداممۇ قۇشقاچقا ئايلىنىدۇ!

نېمىشقىكىن، چوڭلارنىڭ «ئېغىزىدىن سائەت چىقتى» دېگەن گەپلىرىنى ئەسلەپ قېلىۋاتاتتىم. لېكىن چوڭلارنىڭ ئېغىزىدىن سائەت چىقامدۇ، ياكى بالىلارنىڭ ئېغىزىدىن سائەت چىقامدۇ، ۋە ياكى ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئېغىزىدىن سائەت چىقىۋېرىدىغان ئىش... بۇنى بىلمەيتتىم. قۇلىقىمدا بالامنىڭ ئاۋازى. كۆزلىرىمدە بالامنىڭ سىماسى.

ۋۇجۇدۇمدا تەسۋىرلەپ بەرگۈسىز بىر خىل يېقىمسىزلىق قۇترايتتى.

يۈرىكىمدىن قانغا ئوخشايدىغان، ياق، جانغا ئوخشايدىغان ئاجايىپ بىر نەرسە شۇرۇلداپ ئېقىۋاتقانداق قىلاتتى. دۇنيانىڭ بىردىنلا غۇۋالىشىۋاتقانلىقىنى ھىس قىلدىم. كۆز ئالدىمدىكى تونۇش سۈرەتلەر سۈزۈك ۋە نېپىز بىر قەۋەت سۇيۇقلۇق پەردىسى قېتىدا يەڭگىل تەۋرىنەتتى.

مەن ئاخىرى ئاپئاق بىر قۇشقاچقا ئايلىندىم. مەن قۇشقاچقا ئايلىنغان شۇ كۈنى، دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك جان ئېگىسىنىڭ ئۆزۈم ئىكەنلىكىمنى ھىس قىلدىم. ھېچقانداق بىر چەكلىمىلىككە ئۇچرىمايتتىم. قورونىڭ قوغداش خادىمى تاقىۋالغان ئېگىز دەرۋازا ماڭا قىلچە كار قىلمايتتى. ئۇنىڭ ئاستىدىنمۇ، ئۈستىدىنمۇ، يوپۇقلىرىدىنمۇ سىرتقا چىقىپ كېتىۋېرەتتىم. خالىسام، ئۆگزىگە قۇناتتىم، خالىسام دەرەخنىڭ ئۈچىغا. بەزىدە ئۆزۈم ياخشى كۆرۈدىغان مېۋىلەرنىڭ شېخىغا قونۇپ ئولتۇرۇپ، مېۋىنىڭ ئەڭ شېرىن، ئەڭ چىرايلىق پىشقان يېرىدىن تاللاپ چوقىلاپ يەپ قۇياتتىم. يەنە بەزىدە، قىپ-قىزىل ئەتىر گۈللەرنىڭ ئۈستىگە قونۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ خۇش ھىدلىرىدىن قانغۇچە ھوزۇرلىناتتىم. بۇلىۋىل قىزىلگۈلگە ئاشىق دەيتتىڭغۇ، مەن نەق ئاشۇ بۇلىۋىلغا ئايلىنغانىدىم. قورودىكى تام-توساقلار ماڭا توساق ئەمەس، پەشتاق، پاسىل ئەمەس، پەلەمپەي بولدى. ئۇ يەر ئارقىلىق يىراقلارغا ئۇچاتتىم. دان يەيتتىم.

—Yaşasın!.. Benim babam çok iyi. İnsan serçeye, serçe de insana dönüşür. Ben serçeye dönüşeceğim, babam da dönüşecek!

Nedense büyüklerin “Dediği aynen çıkar.” sözünü anımsıyordum. Ama büyüklerin dediği mi aynen çıkar, küçüklerin dediği mi aynen çıkar yoksa herhangi birinin söylediği bir şey mi aynen olurur? Bunu bilmiyordum.

Kulağımda yavrumun sesi.

Gözümde yavrumun siması.

Bedenimde tarifsiz bir huzursuzluk belirliyordu.

Yüreğimden kana benzeyen, hayır, cana benzeyen acayip bir şey durmaksızın akıyordu.

Dünyanın birden bulanıklaşmaya başladığını hissettim.

Gözümün önündeki tanıdık resimler, şeffaf ve ince bir tabaka sıvı perdenin arasında hafifçe sallanıyordu.

Nihayet bembeyaz bir serçeye dönüştüm. O gün, dünyanın en mutlu varlığı olduğumu hissettim. Hiçbir kısıtlamaya maruz kalmıyordum. Site güvenlik görevlisinin kapattığı koca kapının benim için hiçbir ehemmiyeti yoktu. Onun altından da üstünden de hatta deliklerinden de dışarı çıkabiliyordum. İster çatıya konuyordum ister ağacın ucuna. Bazen sevdiğim meyve ağaçlarının dallarına konarak meyvenin en tatlı ve en olgun yerini gagalayıp yiyordum. Bazen kıpkırmızı güllerin üzerine konarak güzel kokusunu doya doya içime çekiyordum. Bülbül kırmızı güle âşık diyordun ya! Ben tam da o bülbüle dönüşmüştüm. Sitedeki duvar ve engeller benim için artık engel değil, basamak; bölme değil, merdiven oldu. Oradan yararlanarak daha uzaklara uçar, yemlenirdim.

سۇ ئىچەتتىم. يەنە پەرۋاز قىلاتتىم. دۇنيا چەكسىز ئىدى. ئۇنىڭ چوڭلىقىنى بىزنىڭ بۇ قورۇغا سېلىشتۇرغىلى بولمايتتى. ئۆيىمىزگە سېلىشتۇرغىلى تېخىمۇ بولمايتتى. چەكسىزلىكتە پەرۋاز قىلىش نەقەدەر راھەت!..

«قورۇدا يۈگۈرمە، شۈمتەك!»

«گۈللۈكتە ئوينىما، شۈمتەك!»

«ماۋۇ قۇلىقنىڭ گەپ ئاڭلامدۇ، شۈمتەك!»

قوغداش خادىمىنىڭ بۇنداق ئاۋازى ئەمدى ئاڭلانمايتتى. ئۇ مېنى بەكلا قورقىتىۋەتكەنىدى. قۇلىقىمنىڭ ئۇ تۇتقان يېرىنى ھازىرمۇ ئاغرىۋاتقاندەك سېزەتتىم. قۇشقاچقا ئايلىنىپ كەتسەم، بۇ قورۇدىن خالىغانچە كىرىپ-چىقالسام، ئۆزۈم خالىغان يەردە، خالىغان ۋاقىتقىچە ئوينىيالىسام دەپ ئارزۇ قىلاتتىم. مانا بۈگۈن راستىنلا قۇشقاچقا ئايلاندىم. ئەمدى سىزمۇ تېزراق قۇشقاچقا ئايلانىشىڭىز بولاتتى، دادا. ئاپاممۇ قۇشقاچقا ئايلانسا، ئۈچىمىز قۇشقاچ بولۇپ، قوغداش خادىمىنىڭ قولى يەتمەيدىغان، كۆزى كۆرەلمەيدىغان يەرگە ئۇچۇپ كەتسەك بولاتتى. مېنى دوراپ، سىزمۇ پاتراق قۇشقاچقا ئايلىنىپ كېتىڭا، دادا.

ئېنىقكى، بۇ بالانىڭ ئاۋازى ئىدى. گاڭگىراپ قېلىۋاتقىنىم: بۇ زادى قاچان دېگەن گەپ بولغىيتتى. مېنىڭ چۈشۈمدىكى گەپمۇ، ئۇنىڭ چۈشىدىكى گەپمۇ، ياكى سەن راستىنلا قۇشقاچقا ئايلىنىپ كەتكەنسەنمۇ بالام؟

ئۆتمۈش بىلەن كېلەچەكنىڭ، تۈنۈگۈن بىلەن بۈگۈننىڭ، چۈش بىلەن ئوڭۇمنىڭ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ پەرقىنى بىلەلمەيۋاتساممۇ، لېكىن بالانى ئۇنتۇمىغانىدىم.

«ئاق قۇشقاچ يەنە ۋىچىرلاپ كەلدىغۇ مانا.»

«بۇ قۇشقاچنى - زە!..»

بالانىڭ ئاۋازى تەكرار ئاڭلانغاندەك بىلىنگەن شۇ كۈنى، ئەتىر گۈللەر يېنىدىكى ئاۋۇ ئورۇندۇقتا بىر جۈپ ئەر-خوتۇننىڭ شۇنداق دېيىشكەنلىكىنى ئاڭلىغاندەك قىلغانىدىم. لېكىن «قۇشقاچ» ھەققىدە ئاڭلىغىنىم تۇنجى قېتىملىقى ئەمەسمىدى.

Su içerdim. Yine kanat çırpardım. Dünya sınırsızdı. Onun büyüklüğüyle bizim site karşılaştırılmazdı. Evimizle karşılaştırmaksa imkânsızdı. Sonsuzlukta kanat çırpamak ne kadar huzurlu!

“Sitede koşma, uğursuz çocuk!”

“Çiçekler içinde oynama, uğursuz çocuk!”

“Bu kulakların laf dinler mi, uğursuz çocuk?”

Güvenlikçinin sesi artık duyulmuyordu.

O beni çok korkutmuştu. Onun çekiştirdiği kulaklarım sanki hâlâ ağrıyordu. Bir serçeye dönüşebilsem, bu siteye istediğim gibi girip çıkabilsem, istediğim yerde istediğim kadar oynayabilsem, diye umut ediyordum. İşte bugün gerçekten de serçeye dönüştüm. Şimdi sen de çabucak serçeye dönüşsen iyi olurdu baba. Annem de serçeye dönüşseydi, üçümüz serçe olup güvenlik görevlisinin elinin uzanmadığı, gözünün görmediği yerlere uçup gitseydik. Beni taklit ederek sen de bir an önce serçeye dönüşsene baba!

Bu kesin oğlumun sesiydi. Beni afallatansa: Acaba ne zaman söylenmiş sözlerdi bunlar? Benim rüyalarımındaki mi, yoksa onun rüyasındaki konuşmalar mıydı? Ya da sen gerçekten serçeye mi dönüştün yavrum?

Geçmişle geleceği, dünle bugünü, rüyayla gerçeği, geceyle gündüzü fark edemesem de çocuğumu unutmuş değildim.

“Ak serçe öterek geldi yine işte.”

“Ah bu serçeyi!..”

Çocuğumun sesini tekrar duymuş gibi olduğum gün, güllerin yanındaki bankta oturan karı kocanın şöyle konuştuklarını duymuş gibiydim. Ama “serçe” hakkında duyduğum ilk değildi.

«ئاق قۇشقاچنىڭ تۇغقىنى يوق، تۇغقانسىزلىقتا ئۆلگىنى يوق، دەپتىكەن كىنلار. لېكىن بۇ ئادەم بىر بالىسىغا نېمانچە قىلىپ كېتىدىغاندۇر دەيمەن. بالىسىزلىققا ئادەم ئۆلۈپ قالامتى.»
راۋاقتا تىغدەك يالغۇز ئولتۇرغان بىر موماي ماڭا قاراپ شۇنداق ئويلاۋاتقاندەك كۆرۈنگەنىدى.

«بالىسى يۈتكەن يالغۇز مۇشۇمىدى. ئەتىدىن - كەچكىچە ۋىچىرلاپ...»

شۇنداق دېگەندەك قىلغانىدى، ئاۋۇ ئەتىر گۈللەرنىڭ دالدىسىدىكى ئوزۇن ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان بىر مۇيسىپىت.

چېچىلا ئەمەس، قېشىمۇ ئۈچتەك ئاقارغان بۇ ئادەم كۆپ نەرسىلەرنى بىلىدىغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن رەھىمسىزلىكى چىقىپ تۇرسىمۇ، گېپىنىڭ ئۇرامىدىن سەۋرچانلىقىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

«ئۇنداق دېگەن بىلەن، بالا دەردى يامان دەيمەن. بىچارە...»
مۇيسىپىتنىڭ گېپىنى قايرىغانىدى ئۇنىڭ يېنىدىكى يەنە بىر مۇيسىپىت.

يان ۋە قارشى تەرەپلەردىن بىرى بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئاۋازلار يەنە كۆپىيىپ باراتتى.

«بالىسى زادى قاچان يۈتكەن بولغىيتتى؟»
«قاچان يۈتكەنلىكىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ. مەن بىلىسەم، ئۇ مۇشۇنداق قۇشقاچ ئىكەن.»

«قۇشقاچ بولۇپ ياشىغاندىن ئۆلگەن ياخشى.»

«توۋ!!.. دېگۈلۈك.»

«كىمنىڭ قۇشقاچ بولۇۋالغۇسى بار دەيسىلەر.»

«دۇنيانىڭ ئىشلىرىغا چوڭ سۆزلىگۈلۈك ئەمەس.»

«خۇدا، بىزنى قۇشقاچ بولۇشتىن ساقلىغايىسەن.»

دۇنيا ھەققىدىكى گەپلەر.

ئادەم ھەققىدىكى گەپلەر.

قۇشقاچ ھەققىدىكى گەپلەر.

“ ‘Ak serçenin akrabası yok, akrabasızlıktan da öldüğü yok.’ demiş atalarımız. Ama bu adam bir çocuğu için niye bu kadar çırpınıyor. Yavrusuzluktan insan ölür mü?”

Çardakta yapayalnız oturan yaşlı kadın, sanki bana bakıp böyle düşünüyordu.

“Yavrusu kaybolan tek kişi bu mu sanki? Sabahtan akşama kadar ötüp ...”

Öyle diyormuş gibi geliyordu şu güllerin arkasındaki bankta oturan yaşlı adam.

Sadece saçları değil, kaşları bile bembeyaz olmuş bu kişi, çok bilgili birine benziyordu. Onun ses tonundan şefkatsizliği açığa çıkıyorsa da konuşmalarının içeriğinde sanki sabrı tavsiiye ediyordu.

“Böyle diyoruz ama yavru derdi kötü derttir. Zavallı!..”

Adamın sözünü kesmişti yanındaki diğer yaşlı.

Yanından ve karşısından birbirine benzemeyen sesler artarak devam ediyordu.

“Yavrusu tam olarak ne zaman kaybolmuş ki?”

“Ne zaman kaybolduğunu Allah bilir, ben onu bildim bileli o böyle bir serçeydi.”

“Serçe olarak yaşamaktansa ölmek daha iyidir.”

“Tövbe etmeli!..”

“Kim serçe olmak ister ki?”

“Dünya hâli, hiç büyük konuşmamalı.”

“Allah’ım, bizi serçe olmaktan korusun!”

Dünya hakkındaki sözler.

İnsan hakkındaki sözler.

Serçe hakkındaki sözler.

كۆپۈنچە ئادەملەر بۇنى سىزدىن دەپ ئاتايتتى. مۇڭدۇش دەيدىغانلارمۇ بارىدى. ئەمما ئالدىغا «سىر» ۋە «مۇڭ» دېگەن ئىسىملار قوشۇلۇش ئارقىلىق ئېنىقلىنىپ كەلگەن بۇنداق پاراڭلار بوش يەردىن چىقمىسا كېرەك.

«ئۇنداقتا، ئۇنىڭ خوتۇنىمۇ قۇشقاچمۇ؟»

«قۇشقاچنىڭ خوتۇنى قۇشقاچ بولماي، ئادەم بولامتى ئەمەسمە؟»

«ئاق قۇشقاچ ھارامزادە، تورغاينى بالام دەيدۇ.»

«قىخ... قىخ... قىخ!...»

«ھى... ھى... ھى!...»

شۇ چاغدا يەنە كاۋاكلاشقان چىشلار ئارىسىدىن، قورۇق باسقان ئېغىزلار سايبىسىدىن چىقىۋاتقان ئۆزۈم ھەققىدىكى تۈرلۈك پاراڭ، ھەر تۈرلۈك كۈلكىلەرنىڭ قۇلىقىمغا كىرىپ تۇرىۋاتقانلىقىنىمۇ ھىس قىلىپ تۇرغانىدىم.

- دادىسى، يا بالامنى تېپىپ بېرىڭلا، يا مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلا. گۆشۈيۈپ تۇرماي، بالامنى تاپ دەيمەن!

ئايالىمنىڭ يىغىغا ئارىلىشىپ كەتكەن خىرقىراشلىرىدا ھامان مۇشۇنداق بىر ئۆزگەرمەس ئىلتىجا نامايان بولاتتى. ئۇنىڭ يىغىسىغا چىداپ تۇرغىلى بولمايتتى. ياشلىرى قۇرۇپ، ئاۋازلىرى پۈتۈپ كەتكەنىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇزاقتىن بۇيان، كېچە-كۈندۈز مۇشۇ بىرلا گەپنى تەكرارلايتتى.

ئۇنىڭ كارىۋاتتىن چۈشەلمەس بولۇپ قالغىنىغا ئۇزاق بولغانىدى. بالىنىڭ يۈتكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلىغان كۈنىدىن باشلاپ مۇشۇنداق ياتاتتى. يىمەيتتى، ئىچمەيتتى. ئاشۇ بىر گەپتىن باشقىنىمۇ دېمەيتتى. قۇشقاچ كامىرىدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى، بىر يەرلىرى تۆمۈردەك قارىداپ، يەنە بىر يەرلىرى ئۆسمىدەك كۆكرىپ كەتكەن چىرايى ئادەمنى ۋەھىمىگە سالاتتى. ئىسكىلىتتەك گەۋدىسىنى قوشۇقتەك يۈزى بىلەن قوشۇپ كارىۋاتنىڭ قىرلىرىغا، تامغا گۈرسۈلدەتتى. ئۆلۈك بىلەن تېرىكنىڭ ئارىلىقىدا ياشاۋاتقان بىر ئادەمگە بۇنچىلىك كۈچ-قۇۋۋەتنىڭ نەدىن كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى.

مۇھەببەت - ھايات.

Çoğu insan buna sır vermek diyordu. Dertleşmek diyenler de vardı. Ama önüne “sır” ve “dert” isimlerinin eklenmesiyle oluşan bu tür konuşmalar boş yere üretilmiyor olmalı.

“O hâlde onun eşi de mi serçe?”

“Serçenin eşi serçe değil de insan mı olur?”

“Haramzade Ak Serçe, çayır kuşuna yavrum diyor.”

“Hahaha!..”

“Hahaha!..”

O anda yine seyrekleşmiş dişlerin arasından, buruşmuş dudakların gölgesinden çıkan benimle ilgili her sözün ve her gülüşün kulağıma gelmekte olduğunu da hissediyordum.

—Babası, ya yavrumu bulup getir ya da beni öldürüver! Yalı kazağı gibi dikilme! Yavrumu bul diyorum!

Eşimin ağlamaya karışan boğuk sesinde hep böyle değişmeyen sığınma vardı. Onun ağlamasına dayanmak mümkün değildi. Gözyaşları kurumuş, sesleri kısılmıştı. Buna rağmen uzun zamandan beri gece gündüz sadece bu cümleyi tekrar ediyordu.

O, uzun zamandır yatalak hâldeydi. Yavrumuzun kaybolma haberini duyduğu günden itibaren böyle yatıyordu. Yemiyordu, içmiyordu. O tek cümleden başka bir şey söylemiyordu. Kuş yuvasına dönen göz çukuru, kimi yeri demir gibi kararıp kimi yeri patlıcan gibi moraran suratı insanın içine korku salıyordu. İskelet gibi gövdesini kaşık kadar yüzüyle beraber yatağın kenarlarına, duvara olanca gücüyle çarpıyordu. Ölüyle diri arasında yaşamakta olan birinin bu kadar gücü kuvveti nerden bulduğunu tahmin etmek zordu.

Sevgi, hayattır.

ھىجران - قۇۋۋەت.

نەدىندۇر شۇنداق ئوقۇغىنىم ئېسىمدە. بەلكىم شۇنداق تۇر،
ۋە بەلكىم ئۇنداقمۇ ئەمەستۇر. لېكىن نېمىلا بولمىسۇن، ئايالىمنىڭ
يېمەي تۇرۇپمۇ ياشاۋاتقانلىقى ھەيران قالارلىق رېئاللىق ئىدى.
«ئانىسىنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ بىر سۆيۈشى بىلەنلا، ئۆلۈپ
كەتكەن بالغا جان كىرگەن.»

«ھادىسىگە ئۇچرىغان ئايروپىلاندىكى ئۈچ يۈزدىن ئوشۇق
يولۇچى قازا قىلىپ، بىر ئانا قۇچىقىدىكى بوۋىقى بىلەن ھايات
قالغان.»

«يەر تەۋرەشتە ئۆرۈلگەن بىنانىڭ ئاستىدا قالغان بىر ئانا،
يەتتە ئايلىق بوۋىقىنى باغرىغا بېسىپ، خىش، بېتونلار ئاستىدا بىر
ھەپتە ھايات تۇرغان. قۇتقۇزغۇچىلار ئۇنى بايقىغاندىن كېيىن،
بوۋىقىنى ئۇلارغا ساق تاپشۇرۇپ بېرىپلا جان ئۆزگەن.»
ئاياللارنىڭ سېھرىي قۇدرەتلىرىنى بەلكىم چۈشەنمەي ئۆتۈپ
كەتسەك كېرەك. بەلكىم، ئانىلىق مېھرىدىن بارچە مۆجىزىلەر يارالسا
كېرەك.

- قۇشقاچ بولسامغۇ ئۇچۇپ ئىزدەر ئىدىم. قانچىق بولساممۇ
پۇراپ تاپار ئىدىم. بالامنى تاپقىن دەۋاتىمەن!
يەنە پەسكە، قورو ئىچىگە چۈشۈۋالغىنىمنى سەزدىم.
چۈشمەسلىككە ئايالىم ئۇنىمايتتى. كۆڭلۈممۇ قويمايتتى. جىم
تۇرغىنىمدىن مېڭىپ يۈرگىنىم، ئۆيدە بولغىنىمدىن پەستە
تۇرغىنىم مۇۋاپىقتەك تۇيالاتتى. ھېچ ئىش قىلالىمىساممۇ،
توختىماي مېڭىپ يۈرسەم، تېنىمىمىز چېپىپ يۈرسەم، نەدىلىكى
ئېنىقسىز بالامغا ئازراق بولسىمۇ يېقىنلىشىپ كېتىۋاتقانداك ھىس
قىلاتتىم. جىم تۇرۇش - ۋاز كېچىشتىن، مېڭىپ تۇرۇش -
توختاۋسىز ئىزدەشتىن، چېپىپ يۈرۈش - قەتئىي بوشاشماسلىقتىن
دېرەك بېرەتتى.

«ئىزدە دەيمەن!»

ئەڭ ئۈستۈنكى قەۋەتتىن تېنىمىمىز ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان بۇ
زەردىلىك ئاۋاز قۇلىقىم تۈۋىدە يەنە جاراڭلىدى. شۇغىنىسى، ئەمدى
ئۇ قۇشقاچنىڭ نالىلىك ئاۋازىدەك ئاڭلىنىۋاتاتتى.
ئەمدى نەدىدىن ئىزدەرمەن.

Ayrılık, kuvvettir.

Bir yerlerden okuduğumu hatırlıyordum. Belki öyledir ya da değildir. Fakat ne olursa olsun, eşimin yemeden de hayatta kalması şaşılacak bir realiteydi.

“Annesinin ağlayarak bir kere öpmesiyle ölü çocuk dirilmiş.”

“Uçak kazasında üç yüzden fazla yolcu vefat etmiş, sadece kucağındaki yavrusuyla bir anne hayatta kalmış.”

“Depremde enkaz altında kalan bir anne, yedi aylık bebeğini bağrına basarak tuğla ve betonların altında bir hafta hayatta kalmış. Arama kurtarma ekibi onları bulduğunda bebeğini sağ salim teslim ettikten hemen sonra vefat etmiş.”

Kadınların olağanüstü gücünü hiç anlamadan ömrümüz geçiyor olabilir. Belki de bütün mucizeler anne şefkatinden çıkıyor.

—Serçe olsaydım uçarak arardım, köpek olsaydım koklayarak arardım, yavrumu bul diyorum sana!

Yine aşağıya site içine indiğimi fark ettim. İnmesem eşim de gönlüm de razı olmuyordu. Hiçbir şey yapmamaktansa yürümek, evde olmaktansa aşağıda olmak daha uygun gibiydi. Hiçbir şey yapamasam da durmadan yürüyünce durmadan koşunca nerede olduğu belirsiz olan yavruma biraz da olsa yaklaşmış gibi hissediyordum. Durmak, vazgeçmek; yürümek, durmadan aramak; koşuşturmak asla vazgeçmemek anlamına geliyordu.

“Ara diyorum!”

En üst kattan aralıksız tekrarlanan bu öfkeli ses, kulaklarımda yine çınladı. Aslında şimdi bu ses, serçenin feryat eden sesi gibi geliyordu.

Şimdi nerelerden ararım?

مەن بارمىغان يەنە قەيەر قالدى؟
 قورونىڭ قايسىبىر يۈنۈلۈشىگە قاراپ كېتىۋېتىپ شاپىدە
 توختاپ قالغانلىقىمنى ھىس قىلدىم.

ئايالىم قۇشقاچقا ئايلىنىپ بولىدىمۇ نېمە؟
 بىر قېرى قۇشقاچ ئېچىنىشلىق ۋىچىرلايتتى.
 خىرىلدايتتى، چىرىلدايتتى. بۇزۇرۇپ كەتكەن تۈكسىز پوكىنى
 تېنىمىز لىپىلداپ تۇراتتى. ۋىجىك بەدىنى دىرىلدەپ تىترەيتتى.
 گويا ئوتقا دەسسەپ تۇرغاندەك گاھ ئوڭ پۇتىنى، گاھ سول پۇتىنى
 ئالماشتۇرۇپ دەسسەيتتى. تۈك، پەيلىرى چۈشۈپ كەتكەن زەئىپ
 قاناتلىرىنى ھەرىقلارغا پالاقلىتىپ ئۇراتتى. يىراقلارغا
 يەتمەكچىدەك، ياكى بىر يوللا جېنىدىن كەچمەكچىدەك.

«بىچارە!»

بەلكىم شۇنداقلا دېيەلگەن بولشىم مۇمكىن. چۈنكى مەنمۇ
 بىچارە ئىدىم.

«بۇ بىچارىگە نېمە بولغاندۇر؟»

«بالىسى يۈنۈپ كەتكەن چېغى.»

«بىرەرسى باسماق قۇرۇپ تۇتىۋالغان ئوخشىمامدۇ؟»

«ئادەمگە ئادەم باسماق قۇرماس، بەلكىم قىسماق قۇرغاندۇ.»

«بىلىمەيدىكەنسەن، ئۇلار بىر-بىرىگە قىسماقلا ئەمەس،

قىلتاقمۇ قۇرىدۇ.»

چۆچۈپ كەتكەنلىكىمنى ھىس قىلدىم. بېشىمنى تېزلىكتە
 يانغا بۇرغانلىقىمنى سەزدىم.

يېنىمدىلا ئىككى قۇشقاچ ماڭا قاراپ ۋىچىرلاپ تۇراتتى.

بارلىق مەۋجۇداد زۇۋانغا كىرگەندەك ئىدى.

«ئادەم قۇشقاچقا ئايلىنىدۇ، قۇشقاچمۇ ئادەمگە ئايلىنىدۇ.»

مەندىن كۆچكەن بالامنىڭ ئاۋازى، بالامدىن قايتقان مېنىڭ

ئاۋازىم.

«مەن قۇشقاچقا ئايلاندىم. ھەممىلا يەرگە، تېخى ئادەملەرنىڭ

بېشىغىمۇ قۇنالايمەن.»

«شۇنداقمۇ؟»

بىردىنلا چۆچۈپ كەتكەنلىكىمنى ھىس قىلدىم.

Gitmediğim başka neresi kaldı?

Sitenin bir tarafına doğru giderken birdenbire olduğum yerde duraksadım.

Eşim serçeye mi dönüşüverdi ne?

Bir yaşlı serçe acıklı acıklı ötüyordu, inliyordu, çığlık atıyordu. Soluk renkli tüysüz boynu durmadan hareket ediyordu. Ufacık bedeni tır tır titriyordu. Sanki ateşe basıyormuş gibi bir sağ ayağını bir sol ayağını sırayla değiştirerek basıyordu. Tüyleri dökülmüş güçsüz kanatlarını sağa sola savuruyordu. Uzaklara gitmek ister gibi ya da tümüyle canından vazgeçmek ister gibi.

“Zavallı!”

Belki de sadece bunu söyleyebildim. Çünkü ben de zavallıydım.

“Bu zavallıya ne olmuş acaba?”

“Galiba yavrusu kaybolmuş.”

“Birileri tuzak kurarak yakalamış olabilir mi?”

“İnsan insana tuzak kurmaz, belki kapan kurmuştur.”

“Bilmiyormuşsun, onlar birbirine sadece kapan değil, pusu bile kuruyor.”

Ürperdiğimi hissettim. Başımı hızla yana çevirdim.

Hemen yanımda iki serçe bana bakarak ötüşüyordu.

Bütün varlıklar dile gelmiş gibiydi.

“İnsan serçeye, serçe de insana dönüşür.”

Yitirdiğim yavrumun sesi. Yavrumdan geri dönen, benim sesim.

“Ben serçeye dönüştüm. Her yere, hatta insanların başına bile konabiliyorum.”

“Öyle mi?”

Birden ürperdiğimi hissettim.

بالامنىڭ ئاۋازى ئۆچكەن ئەسلىمىگە ئوت تۇتاشتۇرماقتا ئىدى.

نەدە باسماققا چۈشكەنسەن بالام!

نەدە قىسماققا چۈشكەنسەن بالام!

ئەمدىلىكتە ئۆزۈمنى قۇشقاچقا ئايلانغاندەك ھىس قىلماقتا ئىدىم. يىغلاشلىرىم ۋىچىرلاش بولۇپ تۇيالاتتى. ئىككى قولۇم بىر جۈپ قانات بولۇپ ھەريانغا پالاقشىيتتى. ئىككى پۈتۈم قۇشقاچنىڭ پۇتىغا ئوخشاش قىسقا ۋە تېنىمسىز قەدەملەر بىلەن دىكىلدايتتى. ئورۇق ۋە ۋىجىك گەۋدەم قىسقا پۇتلىرىمنىڭ قەدەم رېتىملىرىغا ماسلىشىپ ئىككى ياققا ئىغاڭلايتتى.

قۇشقاچقا ئايلىنىپ مېڭىۋاتقان شۇ دەقىقىلەردە، بېشىمغا تۇيۇقسىزلا بىر نەرسە چۈشكەنلىكىنى سەزدىم: ناھايىتى يۇمشاق، ھارارەتلىك، جانلىق، ئەمما قورقۇنچلۇق ئىدى.

بېشىمغا بىر نەرسە كەيمەپتىكەنمەن - دە!

يۈرىكىم ئاغدى. بەلكىم توختاپمۇ قالغاندۇر. ئۆپكەم ئېغىزىمغا تىقىلىپ، نەپەسلىرىم قېتىپ قالغاندەك بىلىندى. بېشىمدىن كىرگەن بىر قورقۇنچلۇق ئېقىم ئىچ - ئىچىمنى لەرزىگە سېلىپ ئۆتۈپ، تاپانلىرىمغىچە يېيىلىپ باردى. جالاقلاپ تىترەۋاتقانلىقىم، نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، ۋەھىمدىن باشقىنىمۇ سېزەلمەي قالغىنىم چوقۇم ئىدى.

«بەزى يىلانلار بولىدۇ، دەرەخنىڭ شېخىغا يامىشىپ تۇرۇپ،

ئاستىدىن ئۆتكەنلەرنىڭ بېشىغا ھوجۇم قىلىدىغان.»

«بەزى كېلە ياكى چاپانلار بولىدۇ، ئادەمنىڭ بېشىنى

يىراقتىنلا نىشانلايدىغان.»

قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان شۇ

ئارىلىقتا مەن ئەڭ قورقىدىغان جانلىقلارنى ئەسلەپ ئۆلگۈردۈم.

«ئاپا!»

ئۇزاق يىللار ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ

يەنە ئاپامنى چاقىرغانلىقىمنى، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا بېشىمغا كۈچ

بىلەن ئۇرۇپ، ئۈستىدىكى قورقۇنچلۇق نەرسىنى سىيرىپ

چۈشۈرگەنلىكىمنى ھىس قىلدىم.

Yavrumun sesi sönmekte olan hatıralarımı tutuşturmaktaydı.

Nerede tuzağa düştün yavrum?

Nerede kapana düştün yavrum?

Şimdi kendimi serçeye dönüşmüş gibi hissediyorum. Ağlayışlarım ötüş olarak duyuluyordu. İki kolum bir çift kanat misali her yana çırpıyordu. İki ayağım serçeninki gibi kısa ve hızlı adımlarla ilerliyordu. Zayıf ve ufacık gövdem kısa ayaklarımın adımlarına uyumlu olarak iki yana sallanıyordu.

Serçeye dönüşmüş olarak yürüdüğüm o dakikalarda başıma aniden bir şeyin düştüğünü hissettim: Oldukça yumuşak, sıcacık, canlı ama korkutucuydu.

Başıma bir şey giymemişim demek ki!

Kalbim yerinden fırladı. Belki de durdu. Yüreğim ağzıma gelmiş, soluğum kesilmiş gibiydi. Başımdan giren korkunç akım bütün bedenime yayılarak ayak tabanlarıma kadar ulaştı. Tır tır titriyor, ne yapacağımı bilmiyordum, korkudan başka bir şey de hissedemediğim kesindi.

“Bazı yılanlar vardır, ağacın dallarına tırmanarak altından geçenlerin kafasına hücum eden.”

“Bazı kertenkeleler ya da akrepler vardır insanın kafasını uzaktan hedef alan.”

Göz açıp kapayıncaya kadarki kısa zaman içinde en çok korktuğum varlıkları aklımdan geçirdim.

“Anne!”

Uzun zaman önce ölmüş olmasına rağmen annemi çağırdım, bununla beraber başıma kuvvetle vurarak üstündeki korkunç şeyi sıyrıp düşürdüm.

«پاق!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ، ھېچ ئويلىمىغاندا، سېمونت يەرگە بىر ئاق قۇشقاچنىڭ بالىسى چۈشتى. كۆزۈمگە ئىشەنمەي قالدىم. ئۆزۈمگىمۇ ئىشەنمەي قالدىم. ئاپلا!

لېكىن مەن كېچىككەندىم. قۇشقاچ بالىسى ئاۋۋال قاتتىق يەردە بىردەم سۇنايلىنىپ ياتتى. بىر ھازادىن كېيىن ئاستا-ئاستا مىدىرلاپ، جايىدىن مىڭ تەسلىكتە قوزغىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ نەگە بارماقچى، نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولمايتتى. ھايات قېلىش-قالماسلىقى ھەققىدىمۇ بىر نەرسە دېيىش قىيىن ئىدى. ۋاي ئېست! بىر ئاجىز قۇشقاچ بالىسى ئىكەن ئەمەسمۇ. نېمىشقا قورقۇپ كەتكەندىمەن. نېمىدەپ قاتتىق تاشلىغاندىمەن. ئۇۋال، ئۇۋال!..

ئىختىيارسىز ھالدا قۇشقاچ بالىسىنى قولۇمغا ئالدىم. قانات-قۇيرۇقلىرى ئەمدىراق يېتىلگەن بۇ بالا، ئاللىقىنىمدا تۇرۇپ ئېچىنىشلىق ۋىچىرلايتتى. كىچىك ۋە چىرايلىق ئېغىزى ماكىلدايتتى. ئۇچلۇق تۇمشۇقلىرى ئارىسىدىن چوغدەك قىزىل تىلى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. پۈتۈن بەدەنلىرى تۈك-قاناتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ دىرىلدەپ تىترەيتتى. ئۇچ. يىراقلارغا كەت!

ئۇچالماي قالسا، يەرگە قاتتىق چۈشۈپ كەتمىسۇن دەپ، ئۇنى ناھايىتى يەڭگىل بىر ھەرىكەت بىلەن ھاۋاغا كۆتۈرۈپ قويىۋەتتىم. ئۇ ئۇچالمىدى. لېكىن يەرگە قاتتىقمۇ چۈشمىدى. نازۇك قاناتلىرىنى پالاقىشىتىپ، سېمونت يەر ئۈستىگە يېنىك قوندى-دە، ئەتراپقا تەكشى بىر قارىۋېتىپ، تۆمۈردىن ياسالغان غايەت زور ئەخەت ساندۇقى ئاستىغا غىلىدىرلاپ كىرىپ كەتتى. ھۈشت، ھۈشت!..

ھايت، ھۈشت!.. قۇشقاچ بالىسى غايىپ بولغانىدى. «مەن قۇشقاچقا ئايلاندىم. ھەممىلا يەرگە، تېخى ئادەملەرنىڭ بېشىغىمۇ قۇنالايمەن.»

“Şak” sesiyle beraber, beklenmedik bir şekilde, asfalta bir ak serçenin yavrusu düştü.

Gözlerime inanamadım, kendime de inanamadım.

Eyvah!

Fakat gecikmiştim.

Yavru serçe önce sert zemin üzerinde biraz uzanıp yattı. Çok geçmeden yavaş yavaş kıpırdanarak binbir zorlukla yerinden kalkmaya çalıştı. Onun nereye gitmek istediğini ve ne yapmak istediğini kestirmek zordu. Hayatta kalıp kalmayacağı hakkında da bir şey söylemek olanaksızdı. Tüh, yazık! Zavallı bir serçe yavrusuymuş! Neden bu kadar korktum ki? Neden var gücümle yere fırlattım!

Yazık, yazık!..

Farkında olmadan serçe yavrusunu elime aldım. Kanatları ve kuyruğu henüz yeni yetişmekte olan yavru, avucumun içinde acıklı bir şekilde ötüyordu. Ufak ve güzel ağzı açılıp kapanıyordu. Sivri gagaları arasından ateş gibi kırmızı dili görünüyordu. Bütün bedeni tüy ve kanatlarıyla beraber tir tir titriyordu.

Uç, uzaklara git!

Uçamazsa da yere sert düşmesin diye onu hafif bir hareketle havaya kaldırarak bıraktım. Uçamadı. Fakat yere de sertçe düşmedi. Narin kanatlarını çırparak asfaltın üzerine hafifçe kondu ve etrafına dikkatlice bakındıktan sonra kocaman demir çöp kutusunun altına giriverdi.

Şışt, şışt!

Hey, şışt!

Serçe yavrusu kaybolmuştu.

“Ben serçeye dönüştüm, her yere hatta insanların başlarına bile konabilirim.”

بالامنىڭ ئاۋازى ئەسلىمىگە تۇتاشقان ئوتنى ئۇلغايتىپ بارماقتا ئىدى.

«ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ قۇشقاچقا ئايلىنىدىغان ۋاقىتلىرى بولىدۇ.»

مويىسىپىتلاردىن كىمدۇر بىرى مۇشۇنداق دېگەندەك قىلاتتى. گەۋدىسى مۇكچۈيۈپ، خۇددى كىچىك بالىغا ئوخشاپ قالغان بىر ئادەم قاچاندۇر ئاڭلىۋالغان بۇ سۆزلەرنى بالىلارچە تەكرارلايتتى. ئۇ ھەرياققا سوزۇلغان قورو ئىچىدە كېچە-كۈندۈز ۋە تېنىمىسىز مېڭىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ قىلىقلىرىمۇ كىچىك بالىنىڭكىگە ئوخشاپ كەتكەنىدى. ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم كۆرمەيدىغان بىر بالا بىلەن كۈنبويى پاراڭلىشىپ چىقاتتى.

- چوڭ ئادەم كىچىك بالىغا ئايلىنالمىدۇ، دادا؟
- ياق.

- ئايلىنىدۇ دېگەن، دادا!

- كىچىك بالا چوڭ ئادەمگە ئايلىنىدۇ.

- چوڭ ئادەممۇ كىچىك بالىغا ئايلىنالايدۇ، دېگەن دادا.

- ھە، ئايلىنالايدۇ.

- مېنىڭ دادام ياخشى!

- كىچىك بالا چوڭ ئادەمگە ئايلىنىدۇ، چوڭ ئادەممۇ كىچىك بالىغا ئايلىنىدۇ.

- ھوي!.. مېنىڭ دادام بەك ياخشى. كىچىك بالا چوڭ

ئادەمگە ئايلىنىدۇ، چوڭ ئادەم كىچىك بالىغا ئايلىنىدۇ. مەن چوڭ

ئادەمگە ئايلىنىمەن، دادام كىچىك بالىغا ئايلىنىدۇ!

بالىسى بىلەن پاراڭلىشىپ يۈرگەن بالىغا ئوخشاش ئادەم

كۆزلىرى ياش ھالەتتە قاھ-قاھلاپ كۈلۈپ كېتەتتى.

«ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ كىچىك بالىغا ئايلىنىدىغان

چاغلىرى بولىدۇ.»

كىچىك بالىغا ئايلىنىپ قالغان بۇ ئادەم يەنە مۇشۇ گەپنىمۇ

تەكرارلاپ يۈرەتتى. ئۇ، بۇنىمۇ نەدىندۇر ئاڭلىۋالغانىدى.

«تۇخۇمدىن تۈك ئۈنەمدۇ؟»

«ئۈندۈرسە ئۈنىدۇ.»

Yavrumun sesi anılarıma tutuşmuş ateşi alevlendiriyordu.

“Her insanın serçeye dönüştüğü dönemleri olur.”

Yaşlılardan biri sanki böyle diyordu.

Kamburu çıkmış, tıpkı küçük bir çocuğa benzemiş olan bir adam ne vakit duyduğu belirsiz olan bu kelimeleri çocukça tekrarlıyordu. O her tarafa uzanmış sitenin içinde gece gündüz demeden, durmadan yürüyordu. Onun davranışları da küçük çocuklara benziyordu. Kendinden başka kimsenin görmediği bir çocukla gün boyu konuşuyordu.

—Büyükler çocuğa dönüşebilir mi, baba?

—Hayır.

—Dönüşebilir desene, baba!

—Çocuklar büyüklere dönüşebilir.

—Büyükler de çocuklara dönüşebilir desene, baba!

—Evet, dönüşebilir.

—Benim babam iyi!

—Çocuklar büyüklere, büyükler de çocuklara dönüşebilir.

—Yaşasın!.. Benim babam çok iyi. Çocuklar büyüklere, büyükler çocuklara dönüşür. Ben büyük birine dönüşeceğim, babam da çocuğa dönüşecek.

Çocuğuyla sohbet eden çocuksu adam, gözleri yaş dolu şekilde kahkahayla gülüyordu.

“Herkesin çocuğa dönüştüğü bir dönemi vardır.”

Çocuğa dönüşmüş olan bu adam, bu sözleri de tekrar edip duruyordu. Bunu da bir yerlerden duymuştu.

“Yumurtadan tüy çıkar mı?”

“Çıkarırsan çıkar.”

ئەمما ئۇ، بۇ گەپلەرنى نەدىن ئاڭلىغانلىقىنى ئەسكە ئالالمىدى. بالىسىغا زادىلا مۇناسىۋىتى بولمىغان بۇ گەپنى ئەسلىگۈسىمۇ يوق ئىدى. قورودىكى مويىسىپىتلاردىن ئاڭلىغان بولغىنىتى، ياكى سىرتتىكىدەدىن. مەيلى نەدىنىلا ئاڭلىسۇن، بۇنىڭ ئۇنىڭغا نېمە ئەھمىيىتى.

مەڭگۈ چوڭ بولماي ئۆتۈش نەقەدەر بەخت.

ئاق قۇشقاچنىڭ دەردى بولامدىغاندۇر؟

ۋىچىرلاپ تۇرغان قۇشقاچلارغا قاراپ ئۇنىڭ خىيال پىلەكلىرى باشقا ياقىلارغا ئۇچ تارتتى.

يۈرەك پارىسىنىڭ ھىجران ئازابىدا پۇچۇللىنىپ تۇرۇۋېتىپمۇ يەنە خىياللىرى چېچىلىپ تۇرىدىغان بۇنداق ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم. مەن ئەلمىساقىتىن ئويلاپ باقمىغان، ئەزەلدىن تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغان بۇ ئادەم ھىجران ئازابىغا قوشۇپ يەنە بىرمۇنچە ھەسرەتلىرىنى يۈكلىۋالغانىدى.

بالا دەردى يامان ئىكەنغۇ.

تىرىك ئايرىلىش ئۆلۈپ ئايرىلىشتىن ئېغىر ئىكەنغۇ.

...

ئۇنىڭ خىياللىرى بالىسىدىن باشلىناتتى، چېچىلاتتى، تاقلايتتى، شاخلايتتى... ئاخىرىدا يەنە بالىسىدا توختايتتى. نە توختاشكى، بالىسىغا مەركەزلىشىپ، بالىسىدىن يىلتىز تارتىپ، بالىسىدا كۆكلەيتتى. بېرىپ-بېرىپ يەنە شاخلايتتى...

كۆزلىرىنىڭ ئوچۇقلىقى ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ ئاياندى. كۆزى ئوچۇقلىق ئويغاقلىقنىڭ، تىرىكلىكنىڭ بەلگىسى سانىلاتتى. بىراق، ئۇ تىرىك تۇرۇپ ھېچنېمىنى كۆرمەيۋاتقانداق قىلاتتى. ئويغاق تۇرۇپ چۈش كۆرۈۋاتقانداق ھىس قىلاتتى. بىر ئويلىسا ئالەم خىياللار بىلەن تولغانداق، يەنە بىر ئويلىسا پۈتۈن دۇنيا قېتىپ ئۆلگەندەك. باش ئۈستىدىكى غايەت زور مۆجىزىۋىي چىراغ قېتىپ قالغان، ئۇنىڭ نۇرلىرى قېتىپ قالغان، بارچە ھاياتلىق، ئارزۇ، خىيال، چۈشلەرمۇ قېتىپ قالغانداق... ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى پىلىدىرلاپ تۇراتتى. قاتاڭغۇر يۈزى جىلمىياتتى. ئەتراپىنى قورۇق باسقان يوغان ئېغىزى نىمىلەرنىدۇر دېمەكچىدەك تېنىمىسىز مىدىرلايتتى.

Ama o, bu lafları nereden duyduğunu anımsayamadı. Çocuğuyla hiç ilgisi olmayan bu sözü hatırlamak da istemiyordu. Belki sitedeki yaşlılardan duymuştu ya da dışarıdakilerden. Nereden duymuş olursa olsun bunun ne önemi var ki?

Hiç büyümeden yaşamak ne büyük mutluluk!

Ak serçenin bir derdi olabilir miydi?

Ötüşmekte olan serçelere bakarak onun hayal dünyası başka yönlerde doğru kaydı.

Yürek parçasının ayrılığının acısıyla yanıp da yine hayalleri saçılan böyle birini hiç görmemiştim. Ezelden beri düşünmediğim, hayal edemediğim bu adam ayrılık azabının yanına yine bir sürü keder yüklemişti.

Evlat derdi oldukça kötü bir dertmiş!

Diriyken ayrılmak ölünce ayrılmaktan daha betermiş!

...

Onun hayalleri yavrusuyla başlıyordu, yayılıyordu, sıcıyordu, dallanıyordu. Nihayetinde yine yavrusuyla sonlanıyordu. Hem de nasıl sonlanma? Yavrusuna odaklanıp, yavrusundan kök salıp yavrusunda filizlenirdi. Dönüp dolaşıp yine dallanıyordu.

Gözlerinin açık olduğu kendine de malumdu. Gözünün açık olması uyanık olmasına, yaşıyor olmasına işaretti. Fakat o yaşıyor olmasına rağmen hiçbir şeyi görmüyor gibiydi. Uyanıkken rüya görüyormuş gibi hissediyordu. Bazen bütün âlem hayallerle dolu gibi, bazen de bütün dünya donmuş ölü gibi geliyordu. Başının üstündeki epey iri olağanüstü lamba donmuş, ışıkları donmuş, tüm yaşam, arzu, hayal ve rüyalar da donmuş gibi... Onun pırıltısız gözleri kıpırdanıp duruyordu. Kaba yüzü gülümsüyordu. Etrafı kırışmış koca ağzı, bir şeyler söylemek ister gibi durmadan kımıldıyordu.

بەلكىم ئۇ نەپەس ئېلىۋاتقاندۇر، كۆكسى كۆتۈرۈلۈپ - چۈشۈۋاتقاندۇر، يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇۋاتقاندۇر...

ئۇ قولنى قاتتىق سىلكىگەنلىكىنى ھىس قىلدى. تېخىچە يۈرىكى سوقىۋاتقان كۆز ئالدىدىكى ئۆزىنى غەزەپ بىلەن يىراققا ئىتتىرىۋەتكەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۇنىڭدىن يىراق تۇرسام، ئۇنى كۆرۈم كۆرمىسە دەپ ئويلاۋاتقانلىقىنى ئويلىدى.

ئۇ ھېچ ئىش قولىدىن كەلمەيدىغان، ئۆزىنىڭ بالىسىغىمۇ ئېگە بولالمىغان بۇ ئادەمگە ئۆچ بولۇپ كەتكەنىدى.

ئاتا تۇرۇپ ئاتىدارچىلىق قىلالماسلىق، بۇ قانداق قىلىق؟

بالىسى تۇرۇپ بالىسىز ئۆتۈش، بۇ قانداق ئاتىلىق؟

ئۇ ئۆز ئۆزىگە قاينايتتى. كىملىرىنىدۇر تىللايتتى. ئېغىزىدىن نىمىلەر چىقىۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. تېنىمىز قىمىرلاپ تۇرغان ئېغىزىدىن شايلى ئېقىپ قالغانلىقىنى، يېرىلىپ كەتكەن كالىپۇكلىرىنى گەز باغلاپ كەتكەنلىكىنىمۇ بىلمەيتتى بەلكىم. مېڭىسىگە بىر قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ تۇرىۋاتقانلىقىنى، يۈرىكىنى ئېغىر بىر تاشنىڭ بېسىپ تۇرىۋاتقانلىقىنى، كۆڭلى ئىلىشىپ، ئىچىنىڭ بىر يەرلىرى ۋازىلداپ ئېچىشىپ تۇرىۋاتقانلىقىنىمۇ... ھاياتلىقنىڭ نورمالنى بىر بەلگىسى دەپ تونۇشقا ئادەتلىنىپ كەتتى، ئېھتىمال.

- ماۋۇ قۇشقاچ ئەمدى كىچىك بالىنىڭ ئۆزىلا بوپتۇغۇ.

- ياقەي، ئۇ رەسمىي ساراڭ بوپتۇ. كىچىك بالا جېنىدا بۇنداق

گەپلەرنى دېمەيدۇ.

- راست، بىر بالىسى يۈتكەنگىمۇ مۇشۇنداق بولۇپ كېتەمدۇ.

بالىسى ئەمەس، دادىسى يۈتكەنلەرمۇ جىمجىت ياشاۋاتسا...

ئۇ ئۆزىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمىسىمۇ، ئەتىر گۈللەر ئارىسىدا ئولتۇرغان مويىسىپىتلارنىڭ چوقۇم مۇشۇنداق دەيدىغانلىقىنى بىلەتتى. قاچاندۇر بىر چاغلاردا مۇشۇنداق دېگەنلىكىنى ئەسلەيتتى. ئەمما قورودا مويىسىپىتلارنىڭ كۈنساين كۆپىيىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۇنىڭ خىيالغا كەلمەيتتى...

«دادا، ئاتقا مىنىمەن!»

Belki de nefes alıyordur. Göğsü kalkıp iniyor, kalbi gümbür gümbür atıyordur.

Elini kuvvetle salladığını hissetti. Kalbi hâlâ çarpan gözünün önündeki kendisini nefretle uzağa ittiğini hayal etti. Ondan uzak dursam, gözüm görmese diye düşündüğünü aklından geçirdi.

Elinden hiç iş gelmeyen, yavrusuna bile sahip çıkamayan bu adamdan nefret eder olmuştur.

Baba olmasına rağmen babalık yapamamak, bu nasıl bir şeydir?

Yavrusu olmasına rağmen yavrusuz yaşamak, nasıl babalıktır?

Kendi kendine köpürüyordu. Birilerine sövüyordu. Ne konuştuğunu kendi de bilmiyordu. Durmaksızın kımıldamakta olan ağzından salyalar aktığını, çatlamış dudaklarının kabuk bağladığını da fark etmemişti belki. Zihninin karanlığa gömüldüğünü, yüreğinin ağır bir kayanın altında ezilmekte olduğunu, midesinin bulanıp içinde bir yerlerinin sızladığını bile hayatın doğal akışı içindeki bir şeymiş gibi algılamaya alışmış olmalı.

—Bu serçe artık küçük çocuğun ta kendisi olmuş.

—Yok, hayır, o gerçekten delirmiş. Küçük çocuklar bile böyle konuşmazlar.

—Tabii. Bir yavrusu kayboldu diye bu hâle mi gelir insan? Değil yavrusu, babası kaybolanlar bile normal yaşamlarına devam ediyorken...

Ne dediğinin farkında olmamasına rağmen güller arasında oturan yaşlıların kesin böyle diyeceklerini biliyordu. Eskiden böyle şeyler söylemiş olduklarını hatırlıyordu. Fakat sitede yaşlıların sayısının gün geçtikçe çoğalmakta olduğunun farkında bile değildi.

“Baba, ata bineceğim.”

ئۇ چۆچۈپ ئۆزىگە كەلدى. زارىقىپ كۈتكەن ئاۋازنى ئاخىرى ئاڭلىغانىدى. ئۇنىڭ يۈرەكلىرى تۇيۇقسىزلا ھەرىكەتكە كەلگەندەك گۈپۈلدەپ سوقتى. تومۇرىدىكى قانلىرى دامىنى بۇزغان سەلدەك گۈرۈلدەپ ئاقتى. كۆكرەكلىرى شېرىن بىر كۆيۈشتىن ئېچىشتى. تېرىلىرى لەززەتلىك بىر سېزىمدىن تارتىشتى. شۇن، ئۇ ھەممىنى ئۇنتۇشقا تىرىشتى. ئۆزىنى ئومۇندۇرۇپ تۇرغان بارچە خىياللىرىدىن ۋاز كېچىشكە ئالدىرىدى. كاللىسىنى چىرماپ ئالغان شېرىن چۈش، تاتلىق ئىستەك، گۈزەل ئارزۇلار پەردىسىنى... ھەممە - ھەممىسىنى يىراقلارغا تاشلىۋەتكەنلىكىنى خىيال قىلدى. ھەممە ئۇنى تاشلىۋەتكەنلىكىنى، ئۇمۇ ھەممىنى تاشلىۋەتكەنلىكىنى، بالىسىدىن باشقا ھېچنەمىسى قالمىغانلىقىنى ئويلىدى.

ئۇ يەنە:

بالامغا ئات بولمەن دەپ ئويلايتتى.

مەن ئۇچقۇر ئايغىر دەپ ئويلايتتى.

بالام مېنىڭ ئۈستۈمدە دەپ ئويلايتتى.

- تىرت، چۈ!..

ئۇ ئېتىغا قاتتىق بىر قامچا سالغانلىقىنى ئويلىدى.

«تاقىراق... تاقىراق... تاقىراق... تاقىراق!!»

تۇياق ئاۋازلىرىنى بالىلارچە دوراپ كېتىۋېتىپ، ئات بولۇپ چېپىۋاتقىنى باشقا ئات ئەمەس، بەلكى ئۆزۈم - دۇنيادىكى ئەڭ ئۇچقۇر بىر ئات ئىكەنلىكىنى تۇيۇقسىزلا ھىس قىلىپ قالدىم. ئۇچقۇر ئاتنىڭلا چاپقان چاغدىكى تۇياق ئاۋازلىرى مۇشۇنداق يېقىملىق بولاتتى. دۇنيادا پەقەت ئۇچقۇر ئاتلا مۇشۇنداق چىرايلىق ۋە ھەيۋەتلىك كىشىنى تېتى. بۇنداق ئاتنى كىشىلەر «تۇلپار» مۇ دېيىشەتتى. تۇلپار بولسام تېخى ياخشى ئەمەسمۇ. راست، مەن تۇلپار. بەلكىم تۇلپاردىنمۇ تېز چاپىدىغان، تۇلپاردىنمۇ ئېسىل، تۇلپاردىنمۇ بۈيۈك بىر ئاتمەن!

نەزەرىمدە، ئاجايىپ بىر ئات، نە ئاتكى بىر تۇلپار، نە تۇلپاركى، تۇلپاردىنمۇ بۈيۈك ۋە تەڭداشسىز بىر شاھانە تۇلپار چېپىپ كېتىۋاتاتتى.

تۇلپار بوراندەك تېز چاپاتتى.

بۈيۈك تۇلپار ئوقتەك تېز ئۇچاتتى.

İrkilerek kendine geldi. Hasretle beklediği sesi sonunda duymuştu. Kalbi birdenbire canlanmış gibi hızla çarpmaya başladı. Damarlarındaki kan, engelleri yıkan sel gibi coşarak aktı. Ciğeri tatlı bir yanmayla acıdı. Cildi güzel bir sezgiden gerildi. O an her şeyi unutmaya çalıştı. Avunduğu bütün hayallerinden sıyrılmak için acele etti. Zihnini ele geçirmiş olan şirin rüya, tatlı istek, güzel arzular perdesini... bütün hepsini uzaklara fırlattığını hayal etti. Her şeyin onu terk ettiğini, onun da her şeyi terk ettiğini, yavrusundan başka hiçbir şeyi kalmadığını düşündü.

O yine:

Yavruma at olacağım, diye düşünüyordu.

Ben uçan aygırım, diye düşünüyordu.

Yavrum benim sırtımda, diye düşünüyordu.

—Deh!

O atına kuvvetli bir kamçı vurduğunu hayal etti.

“Dıgıdık... dıgıdık...”

Atın ayak seslerini çocukça taklit ederek giderken koşanın başka at değil, kendim olduğunu, dünyanın en hızlı koşan atı olduğumu birden fark ettim. Dört nala koşan atların ayak sesleri ancak böyle güzel olurdu ve onlar ancak böyle güzel ve heybetli kişneyebilirdi. İnsanlar böylesi atlara “Tulpar” da derdi. Tulpar olsam daha iyi değil mi? Evet, ben Tulpar’ım. Belki de Tulpar’dan da hızlı, Tulpar’dan da asil, Tulpar’dan da büyük bir atım!

Gözümde acayip bir at, ne at ki bir Tulpar, ne Tulpar ki Tulpar’dan da büyük ve eşsiz şahane bir Tulpar koşarak gidiyordu.

Tulpar fırtına gibi hızlıydı.

Büyük Tulpar ok gibi hızlı uçuyordu.

بالام ھەسەلدەك تاتلىق كۈلەتتى .
 ھەسەلدەك تاتلىق بالام قىزىل گۈلدەك ۋىلىقلاپ كۈلەتتى .
 توختىماي ئۇچسام دەيتتىم .
 بالام بىلەنلا يۈرسەم دەيتتىم .
 يىراقلارغا يەتسەم دەيتتىم .
 «بۇ ساراڭنىڭ قىلمىغان مۇشۇ قىلىقى قالغان . قارىسلا ،
 چوپ - چوڭ ئادەم تۇرۇپ تال - چىۋىقنى ئات ئېتىپ مىنىپ
 يۈرگىنىنى .»
 «توۋا . . . ئادەم بالىلىقىغا قايتالمايۋاتسا ، ساراڭ بولغىنى
 بىلەن ساق ساراڭ - دە ، بۇ!»
 قورونىڭ چەت بىر بۇرجىكىدىكى كونا ئورۇندۇقنى يانداپ
 ئۆتتۈم . قاچاندۇر بىر كۈنى بۇ يەردە ئىككى ئادەم ئولتۇرغان ، شۇنداق
 دېيىشكەندەك قىلغانىدى . شۇ تاپتا ئولتۇرغان ئىككىسىمۇ ئاشۇ
 گەپنى تەكرارلاۋاتقاندەك قىلاتتى .
 كىچىك بالىغا ئايلانغان ئادەم ئۇزۇن بىر تال چىۋىقنى
 چاتىرلىقىغا قىستۇرغىنىچە ، قورو ئىچىدە تېنىمىسىز چېپىپ
 يۈرەتتى . شۇنىڭغا ماسلاشتۇرۇپ گاھ كىشەيتتى ، گاھ قويۇندەك
 چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتنىڭ توياق ئاۋازىنى دورايتتى . پات - پات
 «تەرت ، چۇھ! . . » دەپ ۋارقىراپ ، ئوڭ قولىدا تۇتۇۋالغان قامچىسى -
 قىسقا تاياق بىلەن ئاستىدىكى ئېتىنى قاتتىق - قاتتىق ساۋاپ
 قويايتتى . ئۇنىڭ نەزەرىدە ، ئاتنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز تېزلىكتە
 چېپىپ كېتىۋاتقانلىقى سۆزسىز ئىدى . بالىسى خۇش بولىدىغانلا
 ئىش بولسا ، داۋاملىق چېپىشقا توغرا كېلەتتى . تېخىمۇ تېز ، تېخىمۇ
 چىرايلىق ھەرىكەتلەر بىلەن چاپتۇرۇش كېرەك ئىدى .
 ئۇنىڭ كىرلاشقان ئۈست - بېشى تەرلەپ ، يۇندا بولۇپ
 كەتكەنىدى . چېگىش ۋە پاقىيىپ كەتكەن چاچلىرى ، ئۆسۈك
 ساقال - بۇرۇتلىرى ئاۋاق يۈزىنى توسۇپ ، ئۇنى تېخىمۇ يىرگىنىشلىك
 كۆرسىتەتتى . قورۇق ئېتىگىلا كىيىۋالغان يىرتىق چاپىنىنىڭ
 ئالدى پەشلىرى ئوق يېگەن سانىڭ قانىتىدەك لەپەڭشىپ تۇراتتى .
 قارىداپ كەتكەن ئوچۇق كۆكرىكى ۋە قورساقلىرىغا گەژ ، كۈيە ،
 پاخال - چاۋا ۋە يەنە ئاللىقانداق نەرسىلەرنىڭ قالدۇقلىرى چاپلىشىپ
 قالغانىدى .

Yavrum bal kadar tatlı gülüyordu.

Bal kadar tatlı yavrumun kahkahası, kırmızı gül kadar hoştu.

Durmadan uçsam diyordum.

Sadece yavrumla beraber olmak istiyordum.

Uzaklara ulaşayım diyordum.

“Yapmadığı bir tek bu kalmıştı delinin. Koca adamın ağaç dalını at diye binmesine bakar mısınız?”

“Tövbel.. İnsan çocukluğuna dönemiyorken... Deli ama uyanık deli bul”

Sitenin kuytu köşesindeki eski bankın yanından geçtim. Eskiden burada iki kişi oturuyor ve belki bunları konuşuyordu. Belki de şu anda oturan iki kişi de bu konuşmaları tekrar ediyordu.

Küçük çocuğa dönüşmüş olan adam, uzun bir dalı bacaklarının arasına sıkıştırmış hâlde site içinde durmadan koşuyordu. Buna göre de bazen kişniyordu bazen fırtına gibi koşan atın ayak seslerini taklit ediyordu. Sık sık “Deh, deh!” diye bağırarak sağ eliyle tuttuğu kamçıyla, kısa sopayla altındaki ata sertçe vuruyordu. Onun gözünde atın hayal edilemeyecek kadar hızla koşup gitmekte olduğu kesindi. Yavrusu mutlu olacaksa durmadan koşmak gerekiyordu. Daha da hızlı, daha da güzel hareketlerle koşmak gerekiyordu.

Onun kirlenmiş üstü başı terden sırlıslıkam olmuştu. Kabarmış ve karışmış olan saçları, uzamış bıyıkları ve sakalları zayıf yüzünü kapatarak onu daha da iğrenç gösteriyordu. Çıplak bedenine giydiği yırtık ceketinin eteği vurulmuş şahinin kanadı gibi çırpıyordu.

Kararmış çıplak göğsüne ve karnına kireç, kül, çer çöp gibi maddelerin parçaları yapışmıştı.

كونىراپ ئەسلى رەڭگىنى بىلگۈسىز بولۇپ كەتكەن ئىشتىننى تىزىغىچە تۈرۈۋالغان. ئاياغسىز پۇتلىرىنىڭ بىرى، بارماقلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان يىرتىق پايپاق بىلەن، يەنە بىرى يالىڭايىق ھالەتتە يەرگە تاشلىنىپ باراتتى.

ئۇ ھارمايدىغاندەك، مەڭگۈ توختىمايدىغاندەك تېزلىك بىلەن ۋىزىلداپ چاپاتتى. پۈتكۈل قورونى، قورودىكى بۇلۇڭ-پۇچاقلىرىنى، ھەربىر گۈللۈك، راۋاق، تاشتەك، ئورۇندۇق ۋە دەل-دەرەخلىرىنى... بىر-بىرلەپ، تەكرار، يېنىشلاپ ئايلىنىپ چىقاتتى. ئۇ چېپىشلىرىنىڭ بارغانسېرى تېز، ئايلىنىشلىرىنىڭ بارغانسېرى جەلپكار ۋە سەنئەتلىك بولۇۋاتقانلىقىغا شەكسىز ھەم چەكسىز ئىشىنەتتى...

«ئادەمنىڭ ساراڭ بولىدىغان چاغلىرىمۇ بولىدۇ.»
تالاي گۈللۈك ۋە ئورۇندۇقلارنى ئايلىنىپ ئۆتتۈم. لېكىن بۇ گەپنى كىمنىڭ دېگەنلىكى ئېسىمگە كەلمىدى. ئېسىمگە كەلمىسە نېمە بوپتۇ. بالامدىن ئۆزگە ئەسنىڭ، بالامدىن باشقا گەپنىڭ، بالامدىن يات خىيالىنىڭ ماڭا نېمە پايدىسى.
يامغۇردا قالغاندەك ھۆل بولۇپ كەتكەن تۇلپار يەنە ئاۋۋالقىدەكلا، شىددەت بىلەن ئالغا تاشلىنىپ باراتتى.

«ھېرىپ كەتتىم.»

«ئەمدى ئاتقا مىنمەيمەن.»

ئەمما بالام بۇ گەپلەرنى دېمەيۋاتاتتى. بۇ گەپلەرنىڭ دېيىلمىگىنى، ئۇنىڭ ھارمىغانلىقىدىن، ئاتقا داۋاملىق مىنىدىغانلىقىدىن، يەنىمۇ تېز چاپتۇرۇشنى خالايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. بالام ھېرىپلا قالمىسا، ئاتنىڭ ھېرىپ قېلىشى مۈمكىنمۇ. بالام زېرىكىپلا قالمىسا، مېنىڭ زېرىكىپ قېلىشىم مۈمكىنمۇ.

توختىشىڭغا رۇخسەت يوق.

ھېرىپ قېلىشىڭغا رۇخسەت يوق.

تېخىمۇ تېز چاپ.

تېز!..

ئۇ ساراڭ يەنە بىر قېتىم غالجىر ئىتقا ئايلىنغانىدى. ئۆزىنى مەسخىرە قىلغانلارغا ئەسەبىيلەرچە قاۋايتتى.

Eskimiş ve gerçek rengini kaybetmiş pantolonunu dizlerine kadar bükmişti. Çıplak ayaklarının birindeki yırtık çorabından parmakları görünüyordu, diğesinde çorap bile yoktu.

O hiç yorulmayacakmış gibi, sonsuza kadar durmayacakmış gibi hızla koşuyordu. Bütün siteyi, köşe bucağı, bahçeyi, çardağı, saksıyı, bankı ve ağaçları... tek tek, tekrar tekrar ve defalarca turluyordu. Gittikçe daha hızlı koştuğuna dönüşlerinin daha çekici ve sanatsal olduğuna inancı tamdı.

“İnsanın delirdiği zamanlar da olur.”

Bir sürü gül bahçesi ve bankı dolanıp geçtim fakat bu lafı kimin söylediğini hatırlayamadım. Hatırlayamadıysam ne olmuş ki, yavrumdan başka hatıranın, yavrumdan başka sözcüğün, yavrumdan başka hayalin bana ne faydası vardı?

Yağmura maruz kalmış gibi ıslanan Tulpar yine daha önceki gibi hızla öne atılmış gidiyordu.

“Yorulдум.”

“Artık ata binmeyeceğim.”

Ama yavrum bu sözleri söylemiyordu. Bu sözlerin söylenmemiş olması onun yorulmadığının, binmeye devam edeceğinin, daha da hızlı koşma isteğinin ifadesiydi. Yavrum yorulmadıkça atın yorulması mümkün mü? Yavrum sıkılmadıkça benim sıkılmam mümkün mü?

Durmana izin yok.

Yorulmana izin yok.

Daha da hızlı koş.

Hızlı!..

Deli bir sefer daha kudurmuş köpeğe dönüşmüştü. Kendisiyle dalga geçenlere asabi şekilde havlıyordu.

چىشلىرىنى ھىڭگايىتىپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايىتىپ، تۈكلىرىنى ھۈرپەيتىپ خىرقىرايتتى. خىرىس قىلاتتى. قولغا يوغانراق بىر نەرسە ئېلىپ قوغلىسا، لالما ئىتتەك قاچاتتى. ئارقىغا يانسا، يەنە كۈسۈك ئىتتەك قوغلاپ كېلەتتى. كۈنبويى كاڭشىيتتى، غىڭشىيتتى، ھۇۋلايتتى، قاۋايتتى. زەن سېلىپ ئاڭلىسا، ئۇنىڭ قاۋاشلىرى «بالام، بالام!..» دېگەندەكلا ئاڭلىنىپ كېتەتتى. بالىسىنى چاقىرىپ يىغلاۋاتقان ئاۋازغا ئوخشاپ قالاتتى. كېچە-كۈندۈز ئاڭلىنىدىغان بۇ ئاۋاز ئادەمنى بەكلا بىئارام قىلاتتى. ھەممىلا كىشىنى بىزار قىلاتتى، يىرگەندۈرەتتى.

بىر كۈنى ئۇ «بالام، بالام!..» دەپ قاۋاپ كېتىۋاتقاندا، قوروغا قاچانلاردىدۇر پەيدا بولۇپ قالغان بىر نەسلىلىك كۈچۈك ئۇنىڭغا خىرىس قىلىپ قاۋاپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن ئۇ غالجىر ئىت نېمە قىلدى دېمەمسىز؟ ھېچ ئىككىلەنمەيلا ئۇنىڭ ئالدىغا قاۋاپ بېرىپ، كاپ قىلىپلا ئۇنىڭ سالىپاڭ قۇلاقلىرىغا ئېسىلدى. كارنىيىنى بۇغۇپ، ئېغىز-بۇرۇنلىرىنى چىشلەپ، كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقۇچە ئۇ كۈچۈكنى قانغا بۇيىۋەتتى. نەسلىلىك كۈچۈك بولغىنىغا تويغۇزۇپ قاقچۇرۋەتتى. ئەيىۋەنناس!.. بالا دەردى ئىتنى ئاجايىپ غالجىر قىلىۋېتىدىكەن. نەچچە بالىسى يۈتكەن ئادەملەر ئۇن-تۈنسز ياشىغىنى بىلەن، ئىت بىر بالىسى ئۈچۈنمۇ چىدمايدىكەن. ئاشۇنداق قورقۇنچلۇق غالجىرلىشىپ كېتىدىكەن. توۋا، توۋا!..

ئاڭلىغۇدەك بالىلار بولغان بولسا، بۇ ھېكايە قاچاندۇر بىر چاغلاردا ئۆي-ئۆيلەردە تالاي قېتىملاپ ئېيتىلغان بولاتتى. لېكىن مويسىپىتلارنىڭ ھېمىشە تىغدەك يالغۇز ھالەتتە قوروغا چىقىشى، يالغۇزلا ئايلىنىشى، بېرىپ-بېرىپ يالغۇز بىرىنىڭ يەنە يالغۇز بىرىنى ئىزدەپ تېپىشلىرى... ئۇلارنىڭ ئۆيىدە بۇ ھېكايىنى ئاڭلىغۇدەك بالىلارنىڭ يوقلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. بۇنى تۇيىغان مويسىپىتلار يەنە تالاغا، ئۆزىگە بەخشەندە قىلىنغاندەك بىلىنىدىغان قوروغا چىقىۋېلىشاتتى. ئىچىگە سىغدۇرالمىۋاتقان بۇ ئاجايىپ ھېكايىسىنى بىر-بىرلىرىگە سۆزلەپ بېرىشكە ئالدىراتتى. ئەپسۇس، دەل مۇشۇنداق ۋاقىتتا، ئۇلار بىر نەرسىنى تۇيۇقسىزلا ھىس قىلغاندەك بولىشاتتى:

Dışlerini gösterip, kulaklarını dikleştirip, tüylerini kabartıp hırsla hırılıyordu. Eline iri bir şeyler alarak kovalayınca uyuz köpekler gibi kaçıyor. Arkasına döner dönmez yine kovalamaya başlıyordu. Gün boyu havlıyordu, hırılıyordu, uluyordu, böğürüyordu. Dikkatli dinleyince havlamaları “Yavrum, yavrum!..” diyor gibiydi. Yavrusunu çağırarak ağlıyor gibiydi. Gece gündüz işitilen bu ses insanı oldukça huzursuz ediyordu. Herkesi usandırıyor, tiksindiriyordu.

Günlerden bir gün “Yavrum, yavrum!..” diye havlayarak gezerken sitede ne zaman peyda olduğu belli olmayan bir yavru köpek ona doğru hırlayarak geldi. Onu fark eden kudurmuş köpek ne yaptı dersiniz? Hiç tereddüt etmeden önüne atılarak kulaklarını kapdı. Boğazına saldırıp, ağzını burnunu ısırp, göz açıp kapayınca kadar o yavru köpeği kana buladı. Anasından doğduğuna pişman ederek kaçırdı. Ey ahalil!.. Evlat acısı köpeği acayip saldırgan hâle getiriyormuş. Birkaç çocuğu kaybolmuş insan sessiz sakın yaşamaya devam ederken köpek bir yavrusunun yokluğuna tahammül edemezmiş. İşte böyle vahşice kuduruyormuş. Tövbeler tövbesil!..

Dinleyecek çocuklar olsaydı geçmiş zamanlarda bu hikâye çoktan evden evde birçok defa anlatılmış olurdu. Fakat yaşlıların her zaman siteye sap gibi yapayalnız çıkması, tek başına dolaşması, dolaşa dolaşa yalnız birinin yine yalnız birini arayıp bulması... Onların evinde bu hikâyeyi dinleyecek çocukların yokluğunun ifadesiydi. Bunu hisseden yaşlılar yine dışarıya, kendine bahşedilmiş gibi gelen siteye çıkıyordu. İçinde tutamadıkları bu acayip hikâyeleri birbirine anlatmak için can atıyordu. Maalesef tam o anda onlar aniden bir şeyi fark ediyordu:

باللار گول بولىدىغان بۇ ھېكايىنى ئۆزىنىڭمۇ ھېكايىسى بولغان تەڭتۇش مويىسىپىتلار ئاڭلارمۇ. ئۇنداقتا، ھېكايە ئاڭلايدىغان باللار قېنى؟!

ئەمدىلىكتە، ھېمىشە ئەتىر گۈللەر ئارىسىدىكى كونا ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرىدىغان مويىسىپىتلار ھېكايە سۆزلەشمەي، بىر-بىرلىرىدىن تېنىمىسىز سوئال سورىشىدىغاندەك تۇيىلاتتى.

ياق، ئۇنداقتۇمۇ ئەمەستەك.

قورودا باشقىچە بىر ھال.

- بالام!..

- بالام!..

مېنىڭ ئاۋازىمىكىن، ياكى ئەكس سادايىمىكىن، ئەتراپ بىردىنلا ئوخشاش بىر نىدا بىلەن، ئاۋازىمغا ئوخشايدىغان بىر ئاۋاز بىلەن جاراڭلاپ كەتكەندەك بىلىندى. جىمجىت قورو گۈركىرەۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

چىپىلىۋەردىم.

بالام ئۈچۈن تېنىمىسىز چىپىشىم كېرەك ئىدى.

- توختا، ئېتىم. توختا!..

چاقماق تېزلىكىدە ئېتىمنى توختاتتىم. كۆزۈمگە ھېچ ئىشەنمەيلا قالدىم. ماۋۇ كونا ئورۇندۇقتا ھېلىلا پاراڭلىشىپ قالغان ئىككى مويىسىپىتنىڭ ئورنىدا بىر جۈپ ئاق قۇشقاچ ۋىچىرلاپ ئولتۇراتتى. شۇ ئان بىر نەرسە ئېسىمگە كەلگەندەك بولدى: ئورۇندۇقلاردا كۆرگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى مويىسىپىتلار ئەمەس، ئاق قۇشقاچلار ئىكەن - دە؟!..

چاچ - ساقاللىرى ئۈچتەك ئاقارغان كىشىلەر ئىككىدىن، ئۈچتىن بولۇشۇپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدىغان كونا ئورۇندۇقلاردا مانا ئەمدى ئاق قۇشقاچلار ئىككىدىن، ئۈچتىن بولۇشۇپ ۋىچىرلاپ ئولتۇرۇشاتتى.

قۇشقاچقا ئايلىنىش نۆۋىتى مويىسىپىتلارغا كەلگەندەك قىلاتتى...⁵⁶

⁵⁶ Abbas Moniyaz Türkiykan (2015). "Aq Quşqac". *Aksu Edebiyatı Jorinli* (1): 7-18.

Çocukların aldandığı bu hikâyeyi, kendinin de hikâyesi olan yaşlılar dinler mi? Öyleyse hikâyeyi dinleyecek olan çocuklar nerede?

Şimdilerde hep güllerin arasındaki eski banklarda oturan yaşlılar, sanki hikâye anlatmak yerine birbirilerine durmadan sorular soruyordu.

Yok, öyle de değil gibi

Sitede bambaşka bir durum...

—Yavrum!..

—Yavrum!..

Bu ses benim mi yoksa yankı mı? Etraf birden aynı sesle, sesime benzeyen bir sesle çınıyor gibiydi. Sanki sessiz site kükrüyordu.

Koşmaya devam ettim.

Yavrum için durmadan koşmam gerekiyordu.

—Dur, atım! Dur!..

Işık hızıyla atımı durdurdum. Gözlerime inanamıyordum. O eski bankta az önce sohbet etmekte olan iki yaşlının yerinde bir çift ak serçe ötüşmekteydi. O an aklıma bir şey geliyor gibi oldu. Banklarda gördüklerimin hiçbirisi yaşlı değil, hepsi ak serçeymiş meğer!..

Saçları sakalları bembeyaz olan insanların ikişer üçer bölünerek sohbet ettiği eski banklarda işte şimdi ak serçeler ikişer üçer bölünmüş ötüşüyordu.

Belki de serçeye dönüşme sırası yaşlılara gelmişti.

باش كىيىم ھەققىدە پاراڭ

باش كىيىم ھەققىدە پاراڭ بولسلا بىر دوستۇم يادىمغا كېلىدۇ. مەن ئۇنىڭ بىلەن 50- يىللارنىڭ ئاخىرىدا تونۇشقانىدىم. ئۇ چاغلاردا دوستۇم بېشىغا تولىمۇ سىپتا تىكىلگەن كەپكە كىيىپ يۈرەتتى.

بىر كۈنى ئۇ مېنىڭ بېشىمدىكى چىمەن دوپپىغا ئىستېھزالىق نەزىرىنى تاشلاپ:

- ياپىياش تۇرۇپ دوپپا كىيىۋالغىنىڭىزنى قارىڭا، تانىسلارغىمۇ دوپپا كىيىپ بارامسىز؟- دېدى.

- مەن تانسا ئوينىمايمەن،- دېدىم سەل قىسنىپراق.

- ئوينىمىسىڭىزمۇ...- دېدى دوستۇم ۋە بېشىدىكى كۈلرەڭ كەپكىسىنى سىلىق بىر ھەرىكەت بىلەن ئوڭشاپ قويدى.

- سىزمۇ دوپپا كىيىسىڭىز بولىدۇ،- دېدىم ئۇنىڭغا مۇنداقچىلا ۋە بېشىمدىكى دوپپىنى ئېلىپ تەڭلىدىم،- مۇنۇنى كىيىپ بېقىڭا، سىزنىڭ چىرايىڭىز ئاق سېرىق، تازىمۇ يارىشىدۇ.

- ۋا، قويۇڭا،- دېدى دوستۇم قولۇمنى توسۇپ،- ھېلىتىن دوپپا كىيىۋالسىز، قېرىغاندا بىر گەپ بولار...

ئارىدىن خېلى يىللار ئۆتۈپ كەتتى. زامان ئۆزگەردى، كەپكە كىيگەنلەر سازايى قىلىنىدىغان بولدى. مېنىڭ دوپپاممۇ قىزىل بەلگىلىكلەرنىڭ مۇسادىرىسىگە ئۇچرىدى. دوستۇم چاققانلىق قىلىپ بېشىدىكى كەپكىنى نەگىدۇر يوقاتقان، ئۇنىڭ ئورنىغا ئاددىيغىنە بىر سېرىق شەپكە كىيىۋالغانىدى.

- مەخسۇم مەجەزلىكتىن مەدەنىيلىككە ئۆتۈۋاپسىزغۇ،- دەپ شاڭخو قىلدى بىر قېتىم ئۇ مېنى،- دوپپىنى بالدۇرراق تەنقىد قىلغان بولسا بوپتىكەن. ئۈنچىقىمىدىم.

Doppa⁵⁷ Hakkında

Başa giyilenler hakkında ne zaman bir sohbet geçse hep bir arkadaşım aklıma gelir. Onunla bin dokuz yüz ellili yılların sonlarında tanışmıştım. O zamanlarda arkadaşım başına hep özenle dikilmiş kasket şapka giyerdi.

Günün birinde o benim başımdaki çimen doppaya⁵⁸ hoşnutsuzlukla bakarak:

—Daha gencecik olmana rağmen doppa giyiyorsun. Danslara da doppa giyerek mi gidiyorsun, dedi.

—Dans etmem ben, dedim biraz çekinerek.

—Etmesen de... dedi arkadaşım başındaki gri kasket şapkayı nazik bir hareketle düzelterek.

—Sen de doppa giyebilirsin, öylesine söyledim ve başımdaki doppayı alıp uzattım. Bunu bir denesene, açık tenlisin, çok yakışacaktır.

—Yahu bırak, dedi arkadaşım eliyle geri çevirip. Şimdiden doppa mı giyeceğiz? Hele bir yaşlanalım bakarız.

Aradan çok yıllar geçti. Devir değişti. Kasket şapka giyenler rezil edilerek eleştirildi. Benim doppama da kızıl kolluklular el koydu. Arkadaşım başındaki kasketi hemen yok edip yerine sade sarı şapka giyivermişti.

—Tutuculuktan vazgeçip medeniyete geçiş yapmışsın, diye benimle alay etti bir defasında. Keşke daha önce eleştirselermiş doppayı.

Sesimi çıkarmadım.

⁵⁷ doppa: Uygur Türklerinin işlemeli millî başlığı.

⁵⁸ çimen doppa: Bir doppa türü; dörtkenarlı veya yuvarlak şekilli, pamuktan dokunan kalın kumaşlardan dikilen, çeşitli renkteki ipektan iplerle gül desenlerinin işlendiği, güllerin arasında boş kalan yerlerin açık yeşil, siyah veya beyaz ipliklerle işlendiği çoğunlukla güneyde yaşayan erkeklerin giydiği doppa.

- ماڭا قارالڭ، - دېدى ئۇ يەنە چوڭ سۈپەتلىك بىلەن گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، - سىزنىڭ چېچىڭىز ئاز، يالاڭباشتا ق يۈرسىڭىز ياراشمايدىكەن. ياخشىسى مۇنۇ، مېنىڭكىدەك شەپكىدىن بىرنى ئېلىپ كىيىۋېلىڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە زامانغىمۇ يارىشمىراق...
- مەسلىھەتلىڭىزگە رەھمەت! - دېدىم ئەدەپ بىلەن، - دوپپا كىيىڭىلى بولىدىغان زامانلار كەلگۈچە سىز دېگەندەك «مەدەنىي» يۈرۈپ تۇراي...

يەنە خېلى يىللار ئۆتۈپ كەتتى. چېكە چاچلىرىمۇ ئاقاردى. ئەمدى بېشىمغا چوڭلارغا يارىشىملىق قىزىل مانچېستېر دوپپا كىيىۋالغانىدىم.

- پاھ، ئامرىقىڭىز بىلەن تېپىشىپسىز - دە! - دېدى دوستۇم بېشىمدىكى دوپپىنى كۆرۈپ خىرقىراپ كۈلگىنىچە، - ۋاي سىزنىڭ دوپپا خۇمارلىقىڭىزەي، بۇرادىرىم.

دوستۇم بۇ چاغلاردا يالاڭباشتا ق يۈرۈشكە باشلىغانىدى.
- ھېلىقى چاغدا مېنى «مەدەنىي» دەپ شاڭخو قىلىۋېتىڭىز، - دېدىم ئۇنىڭ مايلانغان چېچىغا قاراپ، - ئۇ چاغدىغۇ سىز بىلەن بىز خېلى ياش ئىدۇق، ئەمدىزە قېرىغاندا ئۆزىڭىز مەدەنىيلىكنى ياقتۇرۇپ قاپسىزغۇ؟ مانچېستېر دوپپا سىزگىمۇ يارىشاتتى.

- ۋا، قويۇڭا شۇ دوپپىڭىزنى! - دېدى دوستۇم چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، - قېرىپ قالغان بىلەن كۆڭلىمىز ياش - دە بىزنىڭ.
- كۆڭلىڭىزغۇ ياش... بىراق دوپپا...

- دوپپا، دوپپا دەۋىرىدىكىمىز، - دوستۇم تېرىككەندەك قولىنى بىر سىلكىدى - دە، نېرى كەتتى.

يېقىندا پېشقەدەم كادىرلار ئېكىسكۇرسىيە ئۆمىكى تەشكىللىنىپ، ئىچكىرى ئۆلكىلەرنى ئېكىسكۇرسىيە قىلىش تەلىيىگە مەنمۇ، ئۆز ئىدارىسىدىن ھېلىقى دوستۇمۇ مۇيەسسەر بولۇپ قالدۇق.

بېيجىڭغا يېتىپ كېلىپ ئۈچىنچى كۈنى مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئېكىسكۇرسىيەچىلىرى ھەشەمەتلىك بىر چوڭ

—Bana bak, dedi o yine ağırbaşlılıkla sözünü devam ettirip. Senin saçın az, çıplak başla dolaşmak yakışmıyor. En iyisi, benimki gibi bir şapka alıp giyiver. Üstelik zamana da uygun.

—Tavsiyen için teşekkür ederim, dedim edeple. Doppanın giyilebileceği zamana kadar senin dediğin gibi medeni olarak kalayım.

Yine çok yıllar geçti. Alnımdaki saçlar da beyazladı. Şimdi başıma büyüklere yaraşır kırmızı bir mançester doppa⁵⁹ giymiştim.

—Aaa, sevgiline kavuşmuşsun demek ki, dedi arkadaşım başımdaki doppayı görüp kıkırdarak. Hay senin bu doppa sevdana biraderim!

Arkadaşım o zamanlarda çıplak kafayla gezmeye başlamıştı.

—Hani bir zamanlar benimle medeni diye alay ediyordun, dedim onun yağlanmış saçlarına bakarak. O zamanlar ikimiz de henüz gençtik. Şimdiye yaşlandığında sen medeniliği sever olmuşsun. Mançester doppa sana da yakıştırdı.

—Yahu bırak şu doppayı, dedi yüzünü buruşturup. Yaşlandık ama gönlümüz henüz genç bizim.

—Gönlün henüz genç de... Fakat doppa...

—Doppa, doppa diye tutturdun. Arkadaşım sinirlenmiş gibi elleriyle tersledi ve uzaklaştı.

Yakında kıdemli memurlar ziyaret heyeti oluşturulmuş, Çin'in iç bölgelerine ziyarete gitme şansı bana da kendi kurumundan o arkadaşşıma da nasip olmuştu.

Pekin'e geldiğimizün üçüncü günü ülkenin dört bir yanından gelen azınlık milletlerin ziyaretçileri ihtişamlı büyük bir

⁵⁹ mançester doppa: Bir doppa türü; yuvarlak şekilli, kalın astar üzerine kırmızı veya yeşil kadife kumaş kaplanan, üzerinde deseni olmayan sade doppa.

زالغا يىغىلدۇق. بىز ئىسمىنى ئاڭلاپ يۈرگەن كاتتا رەھبەرلەردىنمۇ كەلدى. تېلېۋىزىيە ئوپېراتورلىرى، مۇخبىرلار ئەتراپىنى گۈلزاردىكى كېپىنەكلەردەك قاپلاپ كەتتى. يېنىمغا قارىسام... پاھ-ھاي، ماۋۇ كارامەتنى كۆرۈڭ: دوستۇم كاستۇمنىڭ يانچۇقىدىن تۆت قاتلانغان چىرايلىق بادام دوپپىنى ئېلىپ بېشىغا كىيىۋېتىپتۇ.

-مۇبارەك بولسۇن، قالتىس يېڭىلىققۇ بۇ؟- دېدىم مەن ھەيرانلىقىمنى يوشۇرالمىي.

دوستۇم ماڭا قاراپ سىرلىق ھىجايىدى ۋە دوپپا ياراشقان بېشىنى مەن تەرەپكە سەل ئەگدى:

- نادانكەنسىز، بۇرادەر، دوپپىنىڭ پايدىسىنى ھازىر كۆرىسىز، مۇخبىرنىڭ ھەممىسى مەشەگە ئاقىدۇ ئەمدى...

دالڭ قېتىپ تۇرۇپلا قاپتىمەن، خېلىغىچە ئېسىمگە كېلەلمىدىم. دېگەندەكلا بىردەمدىن كېيىن يان-يېنىمىزدا ئاپپاراتلار چاراسلاپ، چىراغلار لاپىلىدىغىلى باشلىدى. بەلكىم، دوستۇمنىڭ شاپائىتى بىلەن چۈشكەن ئاشۇ فوتو سۈرەت ۋە تېلېۋىزور لېنتىلىرىدىمۇ قىياپىتىم ئەنە شۇنداق تەئەججۇپلۇك ھالەتنى ئەكس ئەتتۈرۈپ قالغان بولسا كېرەك.⁶⁰

⁶⁰ Mahmut Muhemmet (2015). "Baş Kiyim Heqqide Parañ". *Mahmut Mubemmet Eserleri-Mirmolla Mirşirof (Kasa Hikâyeler)*. Ürümçü: Şıncan Yaşlar- Ösmürler Neşriyatı. 289-292.

salonda toplandık. İsmi duydığımız üst düzey yöneticileri de geldi. Televizyon kanalları, gazeteciler gül bahçesindeki kelebekler gibi etrafı sardı. Yanıma bir baktım, vay vay şu mucizeye bir bakın! Arkadaşım takım elbisesinin cebinden dörde katlanmış güzel badam doppayı⁶¹ alıp başına geçiriyordu.

—Hayırlı olsun, müthiş bir değişiklik bu, dedim şaşkınlığımı gizleyemeyerek. Arkadaşım bana bakıp gizemli bir sırıtışla doppanın yakıştığı başını bana doğru hafifçe eğerek:

—Çok safsın birader, doppanın faydasını şimdi görürsün, gazetecilerin hepsi bu tarafa akacaklar artık.

Şaşkınlıktan donakaldım. Uzun bir müddet kendime gelemedim. Dediği gibi az sonra yanı başımızda fotoğraf makinelerinin deklanşör sesleri ve flaşlar patlamaya başladı. Belki de arkadaşımın sayesinde çekildiğim o fotoğraf parçasına ve televizyondaki görüntülere işte o şaşkınlığım yansımış olmalı.

⁶¹ badam doppa: Bir doppa türü; dörtkenarlı, siyah kumaş zemin üzerine beyaz ipekten iplerle badem, nar, şeftali veya gül nakışlarının işlendiği, güney ve kuzey bölgelerde kullanılan doppa.

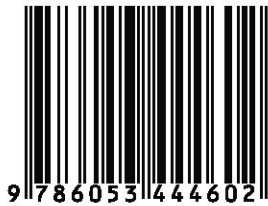
KAYNAKLAR

- ANDİCAN A. Ahat (2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- BAUDUNOV Ekbercan (2016). “Qırğızistan Uyğur Edebiyatının Şekillinişi ve Bügünkü Ehvalı” (Uyğur Tarixi Tetqiqatı İlmiy Muhakime Yigini’da oqulğan maqale). *Uyğur Akademisi*. 1-9.
- CAPPAR Casaret (2013). “Süt Reñlik Köñlek”. *Uyğur Edebiy Eserliridin Tallanma* (baş. Abdusalam Abliz vd.). Şi An: Şi An Jiaotong Üniversitesi Basımevi. 158-160.
- CELİL İlahun (2002). “Anam Qolliri”. *İparhan*. Almatı: Kazakparat Neşriyatı. 149-159.
- ELİ Mettursun (2010). “Uygur Yeñi Proziçiliqiniñ Barlıqqa Kélişidiki İctimaiy, Tarixiy Şarait ve Medeniyet Kontékisti”. *Tarım Jornili* (1): 114-120.
- HADİ Teyipcan (1996). *Çoruk Hékim*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- HOŞUR Memtimin (1991). “Burut Macirasi”. *Tarım Jornili* (1): 20-29.
- İMİN Abdureşit (1997). “Keçki Saqçılıq”. *Küreş İlhamliri- Şüirlar ve Hikâyeler*. Bişkek: İlim Neşriyatı. 33-37.
- İNAYET Alimcan (2009). “Çağdaş Uygur Edebiyatında Bir Hikâye: Çeniqış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* IX (2): 73-117.
- İNAYET Alimcan (2012). “Zunun Kadir’in “Dermandan Kesilirken” (Mağdur Ketkende) Adlı Hikâyesi Üzerinde Bir Çözümleme”. *Prof. Dr. Fikret Türkmen Kitabı*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi. 505-554.
- KADİRİ Zunun (2014). “Mağdur Ketkende”. *Tarım Süyi Keyniqe Aqmaydu (Hikâyeler)* (baş. Azad Sultan, Enver Hoşur). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı. 1-24.

- KASAPOĞLU ÇENGEL Hülya (2013). “Çağdaş Uyğur Edebiyatı”. *Çağdaş Türk Edebiyatları-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 140-170.
- KOMİSYON (1989). *Uyğurların Qisqıçe Tarixi*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- KOMİSYON (2006). *Uyğur Edebiyatı Tarixi 3*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- KOMİSYON (2006). *Uyğur Edebiyatı Tarixi 4*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- KORAŞ Hikmet (2015). *Vatan Şairi Bir Uyğur Mehemmetimin Obulkasimov (Almasbek)*. Konya: Kömen Yayınları.
- MESUDİ Ablimit (2014). “Sarañ Saqaydı”. *Tarım Süyi Keynige Aqmaydu (Hikâyeler)* (baş. Azad Sultan, Enver Hoşur). Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı. 93-107.
- MUHEMMEDİY Ömer (2014). “Éğir Künlerde”. *Fen Bilimleri için Uyğur Edebiyatı-Seçmeler 10. Sınıf Ders Kitabı*. Almatı: Mektep Neşriyatı. 133-139.
- MUHEMMET Mahmut (2015). “Baş Kiyim Heqqide Parañ”. *Mahmut Muhemmet Eserleri-Mirmolla Mirşirof (Kısa Hikâyeler)*. Ürümçi: Şıncan Yaşlar- Ösmürler Neşriyatı. 289-292.
- ÖMER Ehtem (2008). “Qarçığa Balısı”. *Deligulluqtiki Söyü (Hikâyeler)*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı. 317-334.
- POLAT Muhemmet (1985). *Uyğur Edebiyatida Proza*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- ROZİ Nur (1982). “Möminniñ Momiğa Çiqışı”. *Tarım Jurnılı (1)*: 87-97
- SABİR Zordun (2011). “Qerzdar”. *Qerzdar (Hikâyeler)*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı. 196-228.
- SEDVAKASOV Gocchmet (1986). *Uyğur Sovet Edebiyatınıñ Tarixi*. Almatı: Kazakistan SSR Nauka Neşriyatı.

- SULTAN Azad (2001). “20-Esir Uyğur Edebiyatınıñ Umumiy Ehvalı”. *İlmiy Maqaliler Toplımı*. Ürümqi: Şıncan Üniversitesi Neşriyatı. 1-37.
- TATLİK Erşidin (2004). “1949. Yıldın Burun Şıncanda Uyğur Tilida Neşir Qilingan Gézit-Jornallar”. *Şıncan Tezkeriçilikli Jormili (3)*: 51-56.
- TOHTI Nurmuhemmet (2005). “Éşip Qalğan Bir Namrat”. *Qarlığaç Uva Salğan Ayvanda*. Pekin: Milletler Neşriyatı. 1-20.
- TÜRKİYKAN Abbas Moniyaz (2015). “Aq Quşqaç”, *Aksu Edebiyatı Jormili (1)*: 7-18.
- ZAMAN Nurmuhemmet (1995). *Uyğur Edebiyatı Tarixi*. Ürümqi: Şıncan Maarif Neşriyatı
- ZULPIKAR Mesumcan (2014). “Kona Mektep”. *Hikâyeler*. Almatı: MİR Neşriyatı. 15-25.
- ZUNUN Muhammet Eli (1989). “Qoş Mesçit” . *Qoş Mesçit (Hikâyeler)*. Ürümqi: Şıncan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı. 80-96.

ÇAĞDAŞ
UYGUR HİKÂYELERİNDEN
SEÇMELER

9 786053 444602